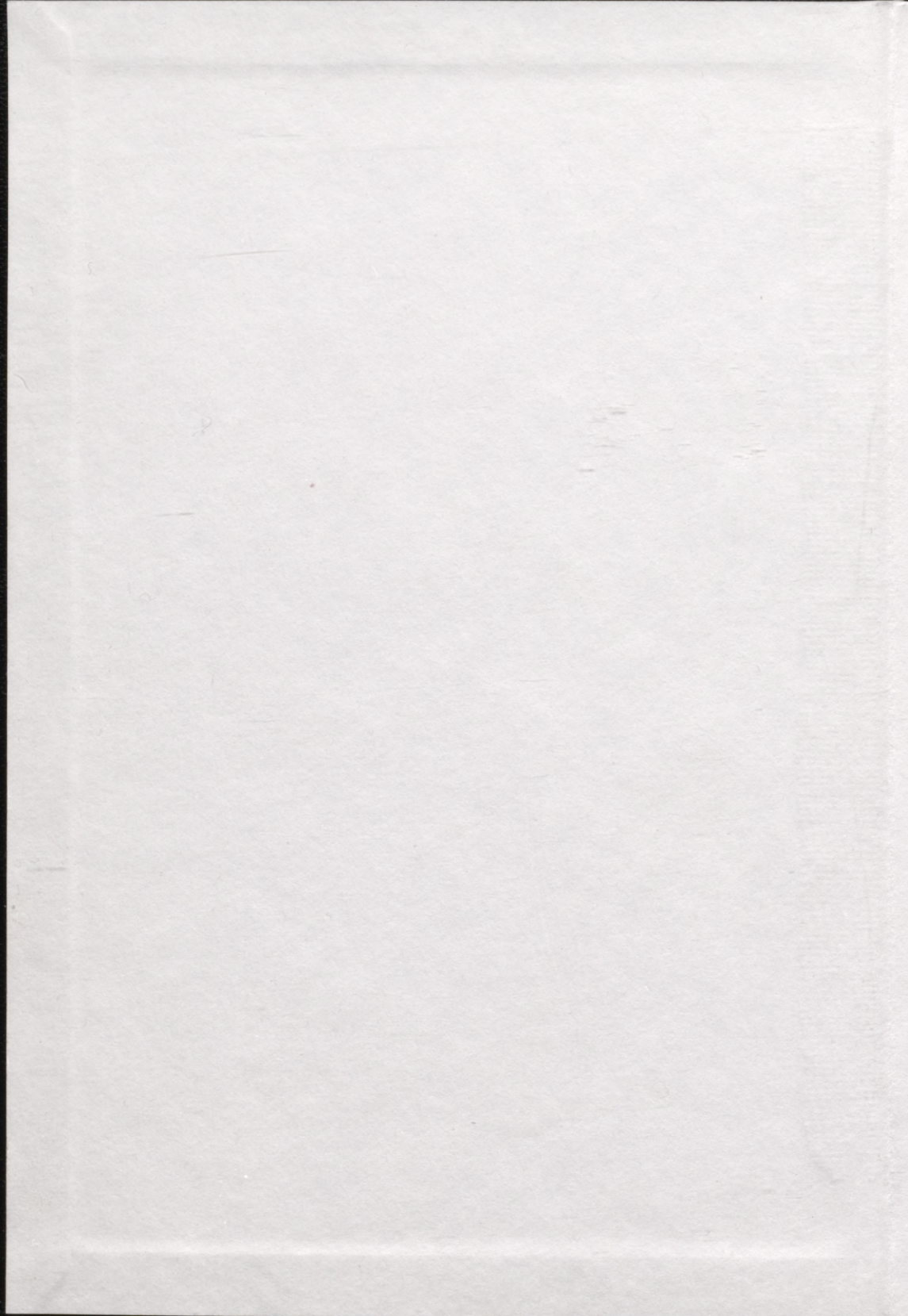
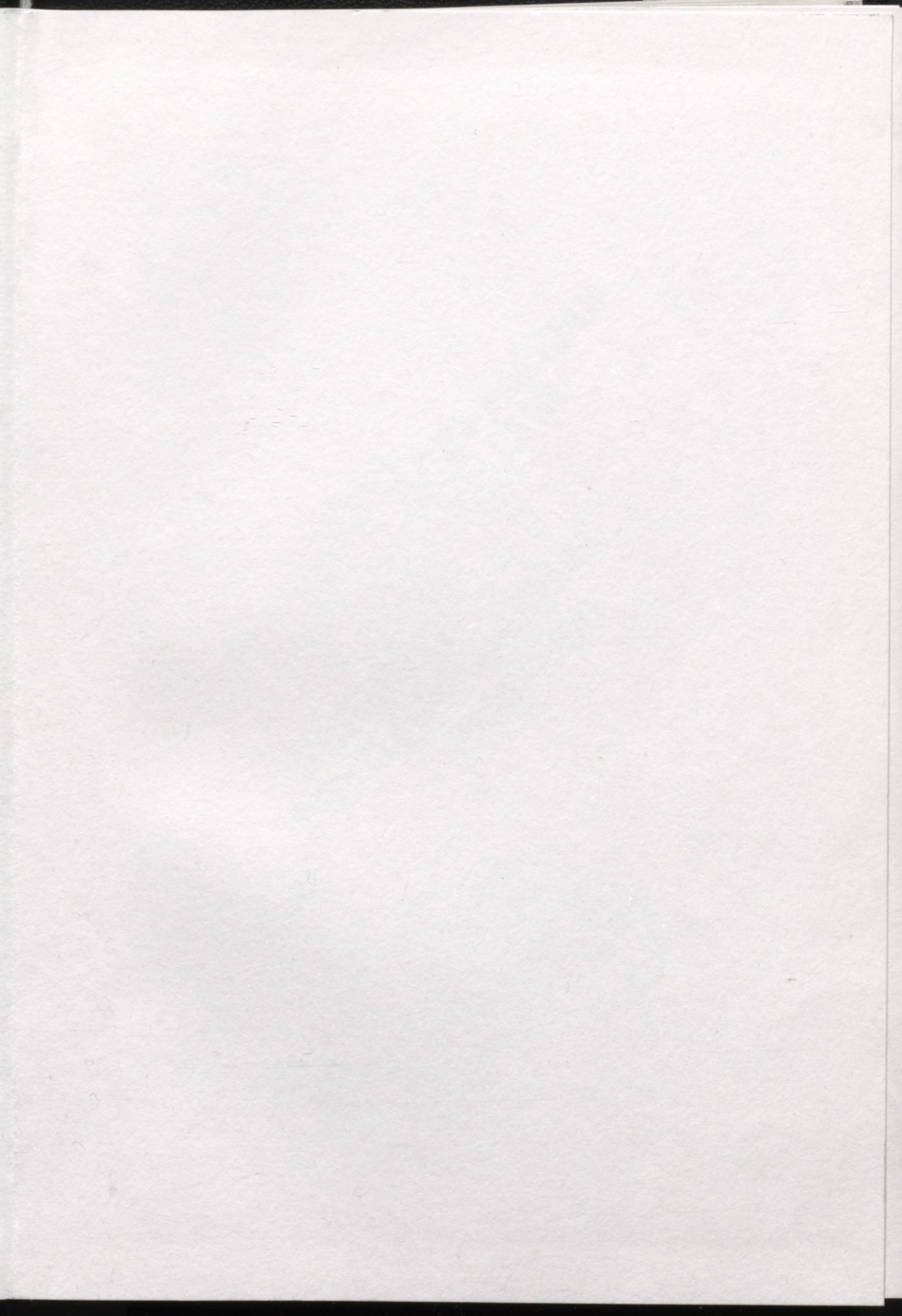

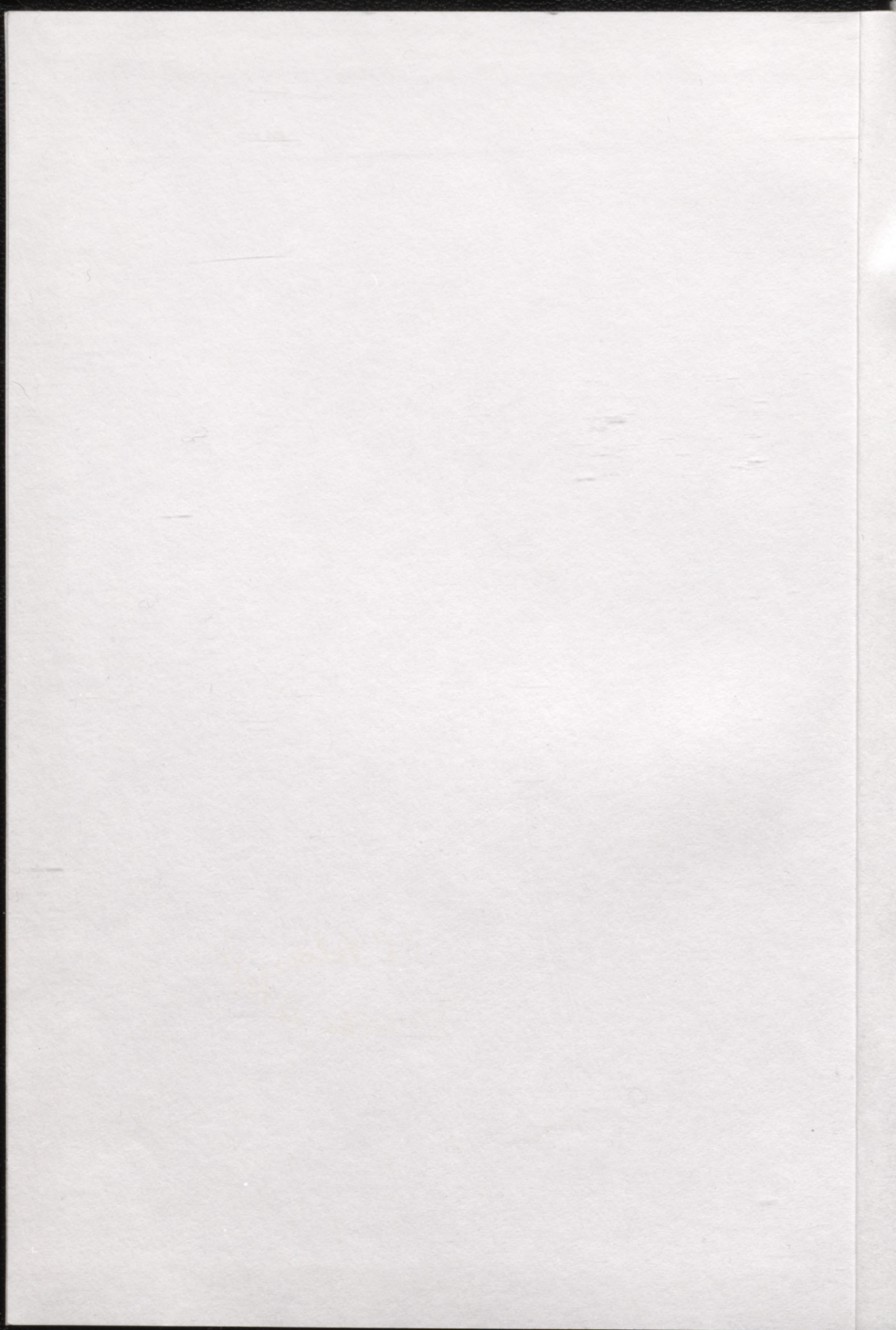
**OKUPĀCIJAS
VARU**

**NODARĪTĒ
POSTĪJUMI LATVIJĀ
1940-1990**

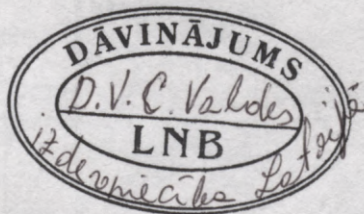

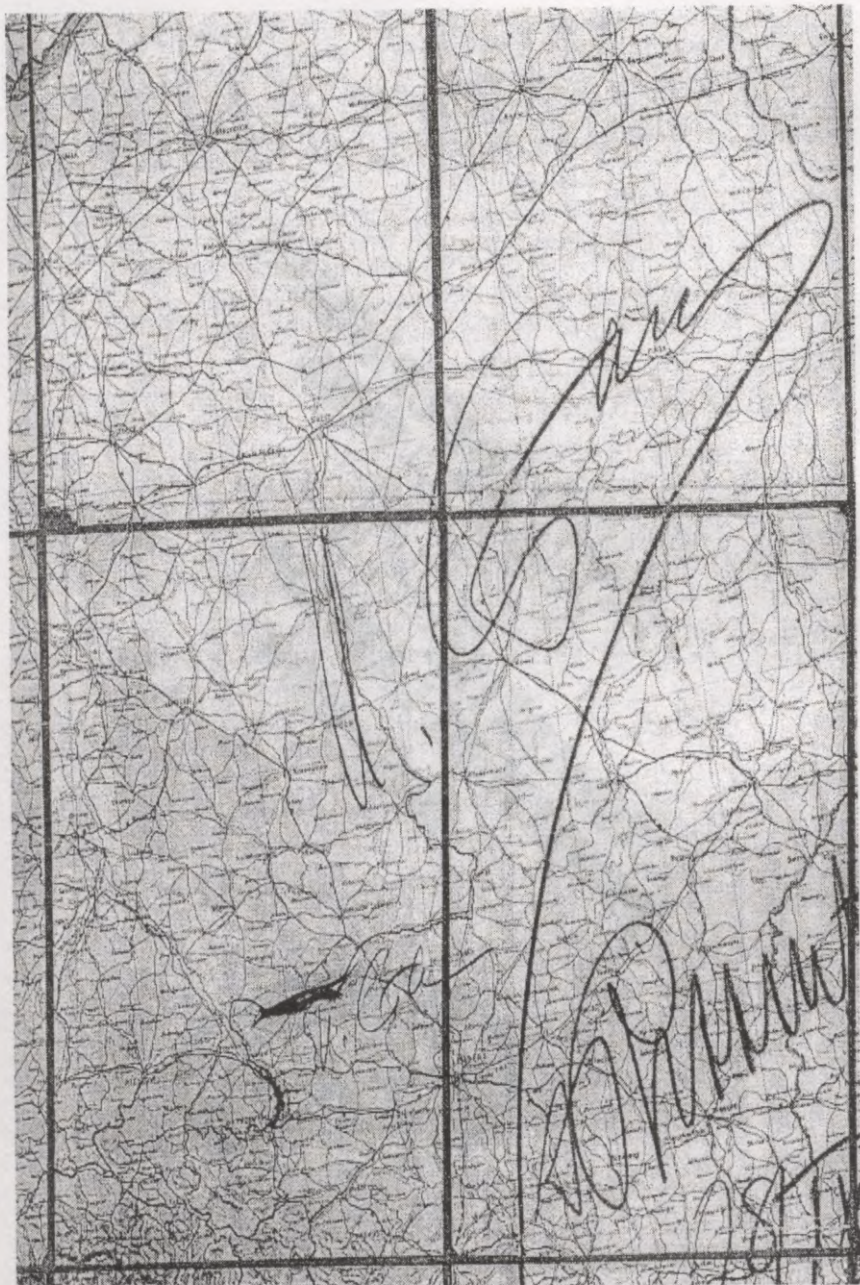

**OKUPĀCIJAS
VARU**

**NODARĪTIE
POSTĪJUMI LATVIJĀ
1940-1990**

Nacistiskās Vācijas un komunistiskās Krievijas laupījuma sadale ar Staļiņa un Ribentropa parakstiem uz "interēšu zonu" demarkācijas līnijas Polijas kartē, piecas dienas pēc Polijas kapitulācijas, 1939. gada 28. septembrī

2000-4

219

OKUPĀCIJAS VARU NODARĪTIE POSTĪJUMI LATVIJĀ 1940~1990

RAKSTU KRĀJUMS

Redaktors: Tadeušs Puisāns, Dr. hist. h.c.

Projekta koordinātors: Jānis Mežaks, M. A.

Redakcijas kollēģija:

Arvīds Kalupnieks
Tāivaldis Kronbergs
Bruno Logins
Elma Miniāte
Laimoņs Ozols
Varimants Plūdons
Valdis Vagners

DAUGAVAS VANAGU CENTRĀLĀS VALDES IZDEVUMS

MEMENTO * DAUGAVAS VANAGI

Stokholma – Toronto – 2000

Two totalitarian powers, Nazism and Bolshevism, due to their uninhibited imperialistic tendencies, perpetrated horrific crimes on Latvian soil during the World War II. Absolute and exclusive ideologies justified terror, chiliaric promises and control of state and society by means of force, including the extermination of millions of innocent people.

The object of this book and collection of articles is to describe the criminal acts committed in the Baltic states by two totalitarian rulers – Stalin and Hitler – and to bring them to the attention of the world. The rest of humankind is not yet sufficiently aware of the extent of such crimes. It is hoped, therefore, that this book will be of some help in comprehending the hardships experienced by the Baltic peoples under these two hostile occupations.

Projekta vadība:
Tadeušs Puisāns
Jānis Mežaks

Grāmatas manuskriptu iespiešanai
palīdzējis sagatavot apgāds «Memento» Zviedrijā

© Daugavas Vanagu Centrālās Valdes izdevums, 2000

- © Ēriks Dzenis, vāks un titullapa
- © Sigismunds Vidbergs, zīmējumi no cikla «Baigais gads»
- © Tenis Grasis, atklātne «The Siberian Express»
- © Juris Soikāns, linogriezums «Sāpju ceļš»
- @ Vitālijs Sarkans (Sax) «Padrepublikas Igaunija, Latvija un Lietuva»

ISBN 91-87114-35-6

Memento
Stokholma

Iespiests Latvijā (*Printed in Latvia*)

SATURS

Priekšvārdi	9
Ievads	11
Latvieši pasaulei	15

I

VĒSTURISKAIS FONŠ

Latvijas valsts proklamēšana	23
<i>Jānis Mežaks</i> . Latvija laika griežos	27
<i>Ivars Andersons</i> . Latvijas valsts robeža	43
Latvijas sasniegumi 1918-1940	49
<i>Jānis Mežaks</i> . Lauztie līgumi	63
<i>Jānis Riekstiņš</i> . Genocīda upuri – latvieši Padomju Savienībā	79
<i>Franks Gordons</i> . Maldīgu priekšstatu traģēdija	83

II

OKUPĀCIJAS VARU NODARĪJUMI UN SEKAS

A

Pirmā padomju okupācija 1940-1941

<i>Aivars Pētersons</i> . Kā Sarkanarmija okupēja Latviju	93
<i>Agnis Balodis</i> . Padomju militārās bāzes Baltijas valstīs	105
<i>Heinrichs Strods</i> . Cīvilokupantu pirmie desanti 1941-1946	112
<i>Heinrichs Strods</i> . Čekas operatīvā armija Latvijā 1941-1954	119
<i>Nikolajs Balabkins</i> . Latvijas saimnieciskā sagrāve 1940-1941	125
<i>Sindija Dimanta un Indulis Zālite</i> . Četrdesmito gadu deportāciju struktūranalīze	137

B

Vācu okupācija 1941-1945

<i>Arnolds Aizsilnieks.</i> Latvijas saimnieciskā izmantošana vācu okupācijas laikā	161
<i>Mirdza Kate Baltais.</i> Piespiedu iesaukšana darbam Vācijā, militāram dienestam un evakuācija uz Vāciju	193
<i>Andrievs Ezergailis.</i> Pašaizsardzības komandantūru loma holokaustā	200
<i>Andrievs Ezergailis.</i> Holokausts	209
<i>Jānis Riekstiņš.</i> Latvijas bāreņi Vācijā 1944-1949	215

C

Otrā padomju okupācija 1945-1991

<i>Heinrichs Strods.</i> Latvijas nacionālo partizānu karš 1944-1956	237
<i>Jānis Riekstiņš.</i> PSRS militāristu kriminālnoziedzumi Latvijā	246
<i>Jānis Riekstiņš.</i> Kā PSRS militāristi "iekaŗoja" Rīgas dzīvokļus	253
<i>Heinrichs Strods.</i> Deportācijas operācija <i>Krasta banga</i>	256
<i>Jānis Riekstiņš.</i> Deportētāji – laupītāji	273
<i>Tadeušs Puisāns.</i> Jaunkoloniālisms	278
<i>Jānis Bokalders.</i> Koloss uz māla kājām	283
<i>Viktors Kalniņš.</i> Daudznacionālā, bet ne vienotā	290
<i>Jānis Riekstiņš.</i> Krievu valodas diktātūra	307
<i>Heinrichs Strods.</i> Līgosvētki pirms 50 gadiem	313
<i>Uldis Ģermanis.</i> Latvija krievu šovinisma uzplūdu periodā	317
<i>Andrievs Ezergailis.</i> Padomju viltus prāvas okupētajā Latvijā	324
<i>Tadeušs Puisāns.</i> Antireliģiskā propaganda un cīņa Padomju Savienībā	341
Baznīca un valsts komūnisma jūgā	346
<i>Ilma Zālite.</i> Latvijas evaņģeliski luteriskā baznīca 1944-1990	355
<i>Jānis Cakuls.</i> Latvijas Katoļu baznīca okupācijas varu jūgā	378
<i>Arturs Liepkalns.</i> Ētisko vērtību pagrimums Latvijā	390
<i>Juris Dreifelds.</i> Vides piesārņošana un aizsardzība okupētajā Latvijā	417
<i>Aivis Zemītis.</i> Skrundas radiolokatora ietekme uz vidi	436
<i>Ādolfs Šilde.</i> Pasīvā pretestība un 17 latviešu komūnistu vēstule	438

<i>Jānis Amols</i> . Izcils nacionālās pretestības piemērs	459
<i>Imants Lešinskis</i> . Sarkanais carisms	472
<i>Uldis Ģērmanis</i> . In Memoriam Imants Lešinskis	480
<i>Heinrichs Strods</i> . Daugavā sarkanā saulīte līst.	485

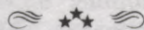
III

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

Molotova-Ribentropa pakta Slepenais papildprotokols	491
Pavēle un instrukcija par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pretpadomju elementu deportēšanu	496
GPU pavēle vērsties pret kristīgās garīdzniecības darbību	504
Padomju Savienības 1940. gada ultimāts Latvijai un Igaunijai	506
<i>Jūlijs Feldmans</i> . Iesniegums ANO pilnsapulces priekšsēdim	508
<i>Agnis Balodis</i> . Baltijas diplomātu cīņa 1940. un 1941. gadā	518
Atlantijas charta un Apvienoto Nāciju deklarācija	521
Jaltas konferences ziņojums un lēmumu kopsavilkums	523
Laikmeta liecības Rietumu labai gribai un lētīcībai	530
ASV ārlietu ministra Dallesa vēstījums un liecība latviešu tautai ...	535
<i>Vilis Māsēns</i> . Latvija un Apvienotās Nācijas	538
<i>Vilis Māsēns</i> . ASV Kongresa Tautas vietnieku nama Baltijas komisija	544
Baltiešu Brīvības dienas rezolūcija	548
Gunārs Astra. Pēdējais vārds	549
Tadeušs Puisāns. Baltijas valstu okupācija un Kopenhāgenas manifests	557

RĀDĪTĀJI

Saīsinājumi	563
Bibliografija	567
Autoru biografijas (rakstiem nepievienotās)	580
Personu rādītājs	582

Sigismunds Vidbergs

PRIEKŠVĀRDI

Šai grāmatai ir daudz autoru. Daļa no viņiem dzīvo Latvijā, daļa – trimdas zemēs, citi ir jau aizsaulē. Dzīves vide un apstākļi ietekmē autoru izteiksmi un leksiku. Latvijā savu mūžu pavadījušie autori ir bijuši spiesti lietot padomju varas uzspiesto rakstību. Trimdas autori turpreti paturējuši neatkarīgās Latvijas laikā izveidoto un nostiprināto latviešu valodas rakstības veidu. Grāmatas vienveidības labad tās veidotājiem vajadzēja rast kādu kopēju atrisinājumu.

Šī grāmata ir par okupācijas varu nodarītajiem postījumiem. Līdz ar latviešu tautas garam svešas ideoloģijas uzspiešanu nāca arī pasauleslaveno valodnieku Kārļa Milenbacha un Jāņa Endzelīna zinātniski pamatotās un izveidotās latviešu valodas pareizrakstības aizliegšana. Ar okupācijas valdības rīkojumiem notika rakstības “vienkāršošana” un latviešu valodas gramatikas sistēmas izjaukšana, no kuņas redzamākās formas ir “r” nemikstināšana, kur tas nepieciešams, “ch” atmešana (divu dažādu skaņu apzīmēšanai palikusi tikai viena zīme – “h”) un ir konsekvences trūkums garumzīmju lietošanā svešvārdos. Tā kā grāmatas veidotājiem nav pieņemami padomju okupācijas varas rīkojumi un priekšraksti, redakcijas kollēģija nolēma visus rakstus rediģēt un iespiest brīvās Latvijas ortografijā – tā saucamajā Endzelīna pareizrakstībā. Vienīgais izņēmums ir oriģinālo dokumentu latviešu valodā rakstība; tur tā nav iepriekš minētā Endzelīna. Tulkojumos no angļu valodas (arī citām) mēģināts pēc iespējas pieturēties pie oriģināla izteiksmes un stila.

Dažas atšķirības ieviesušās arī leksikā. Visasākās domstarpības izraisa vārdu “žids” un “ebrejs” lietošana, kaut abi vārdi nozīmē vienu un to pašu. Pirms padomju okupācijas Latvijā lietoja gandrīz tikai tautības apzīmējumu “žids” bez krievu valodā saklausāmās nievājošās nozīmes. Sākoties padomju okupācijai, tika dots rīkojums lietot vairs tikai vārdu “ebrejs”. Vienprātības šai jautājumā nav arī Rietumu pasaulē dzīvojošo ebreju starpā. Piemēram, bijušais laikraksta *Rīgas Balss* žurnālists un arī viens no šīs grāmatas rakstu autoriem Franks Gordons, kas tagad dzīvo Izraēlā, mēdz savos rakstos un runās lietot vārdu “žids”, neizjūtot tanī nekāda pazemojuma. Tomēr, lai nevienu neaizvainotu un neizsauktu nevajadzīgus strīdus dažādu Latvijas iedzīvotāju vidū, kur daudzi nelieto vārdu “žids”, redakcijas kollēģija nolēma grāmatā korrigēt tekstus, atstājot tikai nosaukumu “ebrejs” (izņemot dokumentus un gadījumus, kad rakstu autori sevišķi lūguši tautības nosaukumu “žids” akceptēt).

Latvijas Valsts arhīvs jau ir izdevis dokumentu izlasi *Okupācijas varu*

politika Latvijā 1939-1991. To tulkos arī krievu un angļu valodā, lai parādītu cittautiešiem Latvijas iedzīvotāju likteni divu lielvaru okupācijas laikā piecdesmit gadu garumā. Šī grāmata – *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940-1990* – ir vajadzīga pirmām kārtām latviešiem pašiem. Šis rakstu krājums liecina par noziegumiem pret cilvēci, cilvēktiesību pārkāpumiem un genocīdu. Abas grāmatas viena otru papildina. Par šo smago vēstures laiku atkārtoti jāraksta un jārunā, lai to pilnībā noskaidrotu, lai tautas apziņā paliktu tā patiesā nozīme. Sevišķi svarīgi tas jaunākām paaudzēm, kas šo laiku nav pieredzējušas.

Jau tūlīt pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas latviešu trimdas zemēs atskanēja balsis, ka vajadzīga okupācijas laika nodarījumu dokumentācija – Latvijas valdības izdota *Baltā grāmata*. Nesagaidot Latvijas valdības atsaucību šim ierosinājumam, 1997. gada pavasarī Kanadas Daugavas Vanagu delegātu sapulce un Latviešu Nacionālās Apvienības Kanadā padome nolēma kopējā sadarbībā izdot savu *Melno grāmatu*. Tagad tas ir noticis.

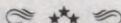
Mēs pateicamies visiem rakstu autoriem, kas, redaktora Dr. Tadeuša Puišāna aicināti, atsaucās un deva viņam lūgtos rakstus. Tāpat paldies arī visiem citiem, kas palīdzēja ar informāciju un materiāliem. Apgāda *Memento* vadītājs Vilnis Zaļkalns ir izrādījis lielu interesi par šīs grāmatas publicēšanu un nācis talkā ar saviem ierosinājumiem tās pilnīgošanā. Par to *Memento* un arī visos apgāda darbos iesaistītajiem palīgiem sirsnīgs paldies! Pateicamies māksliniekam Ērikam Dzenim, kas devis simboliski izteiksmīgu grāmatas vāka metu. Paldies māksliniekam Tenim Grasim, Vitālijam Sarkanim un Sigismunda Vidberga mantiniekiem par zīmējumiem, kas izmantoti grāmatā. Tāpat pateicību pienākas Anastasijai Brokai, kas pārrakstīja manuskripta lielāko daļu.

LNAK valde un DV Centrālā valde ārzemēs vienojās par sadarbību, pēdējai uzņemoties grāmatas izdošanu. Tik liela apjoma projektam svarīga ir arī līdzekļu sagāde. Tā veikta sekmīgi. Mēs pateicamies par piešķirtajiem līdzekļiem DV Kanadas valdei un tās nodaļām, LNAK valdei, Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības (PBLA) valdei, DV ASV valdei, Latviešu katoļu draudzei Toronto, bijušajiem DV Kanadas priekšniekiem – Guntaram Brikmanim un Gunāram Šubiņam, kas ziedojuši ievērojamas summas, kā arī visiem grāmatas iepriekš pasūtītajiem un ziedotājiem.

Paldies visiem par mudinājumiem, atbalstu un palīdzību!

Jānis Mežaks

Toronto, 1999. gada decembrī.

IEVADS

Latviešu tauta 20. gadsimta vidū ir pārdzīvojusi divu noziedzīgu totālītāru varu okupācijas. No pēdējās okupācijas latviešiem izdevās atbrīvoties tikai šī gadsimta beigās. Abu okupācijas varu pastrādātie noziegumi un traģiskās sekas Latvijai un latviešiem vēl aizvien nav guvuši pienācīgu uzmanību pasaules vēsturē.

Latvijas zemi slacinājušas simtiem tūkstošu nevainīgu cilvēku asinis un asaras, kalpojot cilvēcei bīstamu politisko režīmu agresīvām imperiālisma ambīcijām un naida pārsātinātām ideoloģijām. Kā Rietumi, tā arī Austrumi allaž ir centušies valdīt pār Baltijas telpu, ignorējot vietējo tautu pamatintereses un nekaunīgi izmantojot šo tautu darba augļus.

Šī gadsimta abas noziedzīgākās totālītārās varas – nacistiskā Vācija un komūnistiskā Krievija – ar visaptverošu, brutālu policejisku un militāru varu, radot un īstenojot savām noziedzīgajām interesēm izdevīgu ideoloģiju, veikli pakļāva sev, kontrolēja un manipulēja miljoniem cilvēku. Hitlers, raugoties caur savas nacistiskās ideoloģijas prizmu, ienaidniekus saskatīja citās rasēs. Staļins darīja to pašu, lūkojoties caur komūnistiskās ideoloģijas prizmu, un savu ienaidnieka tēlu radīja, izceldams sabiedrības šķiriskās pretešķības. Pirmais apņēmas iznīcināt “kaitīgās” rases, otrs – darīt to pašu ar sabiedriskām šķirām.

Iznākumā miljoniem nevainīgu cilvēku tika iznīcināti, spīdzināti un pazemoti – viņiem tika atņemtas tiesības dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi. Okupētās Baltijas valstis – it sevišķi jau Latviju – abas okupācijas varas lielā mērā izmantoja savu noziegumu veikšanai pret cilvēci. Par nacistu un komūnistu izdarītajiem noziegumiem okupētajā Latvijā latvieši nepārtraukti saņēmuši daudzas nepelnītas apsūdzības. Melīgo apsūdzību straume turpina plūst līdz pat mūsu dienām. Diemžēl pagaidām neesam mācējuši pret mums vērstās nepelnītās apsūdzības patiesībai atbilstoši izskaidrot un atspēkot.

Līdz šim vairāk esam dzirdējuši tikai par vienu *holokaustu*. Vēsture liecina, ka tādi ir bijuši vairāki, un to sākumi meklējami jau komūnistu pārvaldītajā Krievijā. Kā viens no briesmīgākajiem jāmin mākslīgi radītais bads Ukrainā 1930. gadu sākumā, kas toreiz prasīja 6,5 miljonu cilvēku dzīvību. Desmitiem miljonu nevainīgu cilvēku tika nomērdēti lēnā nāvē *Gulaga* soda nometnēs un cietumos.

Mums, latviešiem, svarīgi pieminēt un pievērst uzmanību tā sauktajai

latišskoje djelo jeb “latviešu lietai”, kas iesākās ar Kremļa pavēli 1937. gadā, kad no 230 000 latviešiem dažu mēnešu laikā 73 000 tika nonāvēti. Iemesls nāvēssodam bija tikai viens: “*pričina obviņeņija – latiš*” (“iemesls apsūdzībai – latvietis”).

Tā ar šo vienu pavēli Maskava atņēma latviešiem tiesības dzīvot, līdzīgi kā Hitlers atņēma tiesības dzīvot ebrēju tautai. Iznīcināts tika Krievijas latviešu vairākums – ieskaitot augstus komunistu varas vīrus un leģendāros latviešu strēlniekus, kas uzticīgi bija kalpojuši Ļeņinam un viņa komunistiskajam režīmam.

Atņemt tiesības kādai tautai dzīvot ir labākā un tiešākā definīcija genocīdam. Hitlers, sākot savu noziedzīgo darbību, vērstoties pret ebrējiem, čigāņiem un citām Austrumeiropas tautām, varēja sekot komunistu pieredzei. Pat antisemitisms – kā ideoloģija – nebija nekas jauns, jo arī tas dzima un to īstenoja Krievijā ilgi, pirms nacisti nāca pie varas Vācijā.

Latviešu tautai nācies piedzīvot un pārdzīvot vairākus holokaustus, kas norisinājušies komunistiskās un nacistiskās okupācijas varas ēnā. Ukrainu bērns, kas mira mākslīgi radītā bada nāvē, latviešu bērns, kas mira lopu vagonā ceļā uz Sibīriju, un ebrēju bērns, kas mira nacistu radītajās koncentrācijas nometnēs – visi viņi bija vienādi vērti.

Nacistiskā režīma tiesiskā pēctece – Vācijas Federatīvā Republika – ir attīstījies par Eiropas demokrātiju paraugvalsti. Tā atvainojusies par nacistiskās Vācijas izdarītajiem noziegumiem un to sekām, tā patiesi pūlējies veicināt šo noziegumu atklāšanu, dokumentēšanu un vainīgo meklēšanu un sodīšanu.

Neko līdzīgu vēl aizvien neesam varējuši sagaidīt no Krievijas. Tieši pretēji: Krievija turpina savu draudu politiku pret Baltijas valstīm un ne-pārtraukti iejaucas šo valstu iekšējā dzīvē. Vēl aizvien baltieši gaida no Krievijas prezidenta un valdības atvainošanos par tiem milzīgajiem noziegumiem, kas okupācijas gados tika izdarīti pret Baltijas valstu tautām. Komunistiskās Padomju Savienības tiesiskā mantiniece – mūsdienu Krievija – turpina slēpt un pat klaji noliegt komunistu veiktos noziegumus. Tā turpina dezinformēt pasauli, apgalvojot, ka tāda Baltijas okupācija vispār nekad neesot notikusi. Baltieši paši “brīvprātīgi un demokrātiski” nobalsojuši par iestāšanos Padomju Savienībā un padevīgi lūguši Kremli uzņemt trīs Baltijas valstis “laimīgo” Padomju republiku saimē.

Šai sakarā jācītē komunistu deklarācija laikā, kad Hitlers okupēja Čehoslovākiju: “Grūti ticēt, ka kāda tauta brīvprātīgi piekristu savas neatkarības iznīcināšanai un iekļaušanai citas valsts sastāvā, it īpaši, ja tauta cīnījies par savas zemes neatkarību un jau 20 gadus dzīvojuši

savā neatkarīgā valstī.” Staļins un Molotovs šo patiesību bija izdevīgi “aizmirsuši”, kad viņi līdzīgi izrikojās Baltijas valstīs.

Pamazām sākuši daļēji atvērties okupācijas laika slepenie archīvi. Nacistu un komunistu rūpīgi slēptās liecības pamazām ierauga dienas gaismu. Publicēts jau lielāks skaits grāmatu, kas mums lieti palīdz iepazīties ar patiesību un pastrādātiem noziegumiem, kas okupācijas varu aizsegā notikuši uz latviešu zemes pret latviešiem, kā arī pret daudzām citām tautām. Šīs abu okupācijas varu noziedzību liecības ir jācenšas darīt pieejamas atklātībai daudz plašākos apmēros nekā līdz šim. Ir jāturpina dokumentēšanas un izpētišanas darbs. Rezultāti publicējami ne vien latviešu, bet arī citās valodās.

Ar tādu nodomu ir veidota šī grāmata. Grāmata jaunatnei un skolām – grāmata mums visiem. Vairums izraudzīto rakstu nav gaŗi, tie satur koncentrētu informāciju, viegli lasāmi un paliek atmiņā. Raksti mudina uzzināt ko vairāk un turpināt Latvijas un latviešu traģēdijas dziļāku izpēti.

Autori atbild par faktiem un formulējumiem. Grāmata ir daudzu autoru darbs lielai kopējai liecībai, mūsu valstij un tautai iesoļojot jaunajā gadu tūkstoī. Šīs grāmatas veidotāji cer, ka patiesības uzzināšana par pagātni, laikmetu liecību dokumentēšana un godīga izvērtēšana palīdzēs novērst jaunus *holokaustus* nākotnē. Lai tie nekad vairs neatkārtotos!

Izdevēji

APVIENOTO NĀCIJU ASAMBLEJAS REZOLŪCIJA

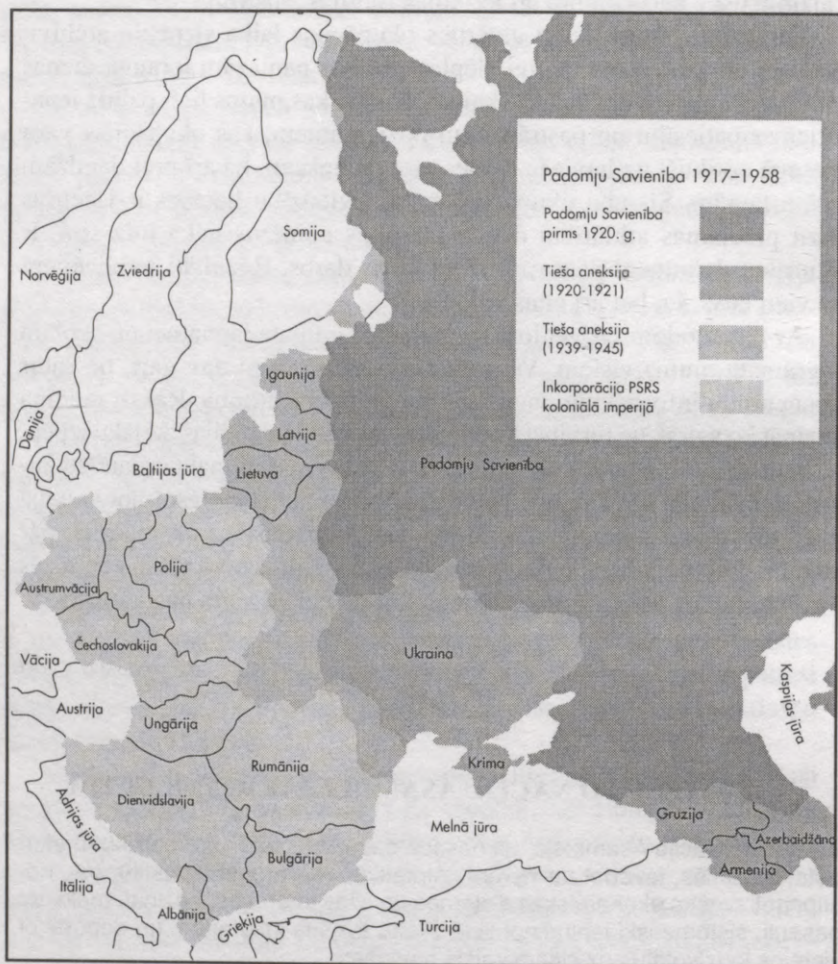
Apvienoto Nāciju Asambleja asi nosoda dažu koloniālo varu politiku to okupētajās zemēs, ievēdot tur nerepresentatīvus režīmus un konstitūcijas, nostiprinot svešas ekonomiskas sistēmas un citas intereses, apzināti maldinot pasauli, sistēmatiski iepludinot lielā skaitā svešus imigrantus un deportējot vietējos iedzīvotājus uz citiem valsts novadiem.

(Rezolūcija 2548 (XXIV) YUN 1969, 649. lpp.)

Piezīme:

Apvienoto Nāciju Ģenerālā Asambleja 1969. gada 11. decembrī pieņēma rezolūciju nr. 2548. Lai gan Baltijas valstis nav minētas vārdā, tomēr koloniālā situācija pēc inkorporācijas Padomju Savienībā šai rezolūcijā attēlota precīzi un pareizi. Tāpēc esam šo rezolūciju izraudzījušies par šīs grāmatas vadmotīvu.

☞ *** ☞

Padomju Savienības ekspansija Eiropā 1917-1958

LATVIEŠI PASAULEI

Sirsnīgi sveicot Svēto tēvu pāvestu Jāni Pāvilu II viņa Latvijas pontifikālā apmeklējumā, kas ir jauns apstiprinājums Terra Mariana piederībai kristīgajai pasaulei, mēs vēlamies griezties pie pasaules sabiedriskās domas, izklāstot mūsu viedokli par Latvijas un latviešu tautas sāpīgajām problēmām.

“Vajadzēja apdraudēt mūsu tautu nāves stundai, lai Eiropa iepazītu, kas tie latvieši īsti ir? Eiropai agrāk nebija laika iepazīties ar tautu, kas visilgāk dzīvo Eiropā”, – tāds izmisuma vārdus par savas tautas likteni rakstīja latviešu lielākais dzejnieks un domātājs Rainis Pirmā pasaules kara laikā. Vai toreiz un vēl tagad Eiropas augstās kultūras tautas daudz ko zināja un zina par to, kas te, pašā Baltijas zemju vidū, tad notika ar mūsu tautu? Būsim godīgi un atzīsim, ka zināja un zina maz vai nemaz. Jo visā savā vēsturē esam bijuši pārāk tālu no Eiropas parādes durvīm. Taču Eiropas lielāko un traģiskāko notikumu virpulī un epicentrā esam bijuši arvien un ne savas vainas dēļ. Pirmā pasaules kara gados mūsu zemi plosīja divu tā laika vislielāko armiju ieroču ugunis. Tālās bēgļu gaitās uz Krieviju devās gandrīz miljons Latvijas cilvēku, un tas bija turpat 40% no toreizējiem Latvijas iedzīvotājiem. Tūkstošiem dzīvību tika upurētas Latvijas neatkarības izcīnīšanā.

Savu pirmo nāves stundu izturējām un izdzīvojām. Savās pamestajās mājās atgriezās bēgļi. Austrumeiropas kartē 1918. gada 18. novembrī parādījās neatkarīgā Latvijas valsts – tautas dižgaru sen iecerētā un dainās apdziedātā Gaismas pils. Taču ar to atelpa vēl nesākās; pārāk daudz bija jāceļ no jauna, jāizveido materiāli un garīgi bagāta valsts. Un to mūsu tauta izdarīja, un tikai viņas dvēselē radās un saglabājās citiem grūti izsakāma svētlaipe – pirmo reizi celt savu valsti. Eiropa, Amerika un citas zemes tad tuvāk sāka iepazīt, kas, tie latvieši īsti ir: cik respektējama ir viņu dzīvotmāka, viņu zinātnieki, mākslinieki un rakstnieki. Pat tālā Indija latviešu kultūrā, mākslā un valodā atrada Rietumu pasaulē vienīgo dzīvo saikni ar Seno Indiju, ar sanskritu. Par to vairākkārt runāja un rakstīja arī lielais humānists un mākslinieks Nikolajs Rērihs. Īpaši savā pēdējā Latvijas apciemojuma laikā 1938. gadā – gadu pirms mūsu tautas visbriesmīgākās traģēdijas sākuma.

Mūsu atgādinājums šodien ir atkārtot toreizējo, Rīgā izteikto Rēriha atgādinājumu, ka latviešu un viņu būtības saglabāšana ir Eiropas un vi-

sas civilizētās pasaules pienākums. Turklāt šo saglabāšanu viņš saistīja ar Latvijas nacionālās valsts eksistenci; tās straujo uzplaukumu cilvēces dižgars pats redzēja un aprīņoja.

Ne Latvijas tautai kopumā un īpaši tās jaunajai paaudzei, kas izauga un izglitojās neatkarīgās valsts divos gadu desmitos, toreiz nebija ne jausmas par to, kas ar viņiem notiks pavisam drīz.

Pašu šo drausmīgo stāstu par latviešu tautas visgaŗāko un vistumšāko nakti tās ilgajā un kaut cik apzinātajā vēsturē minēsim tikai īsumā. Un arī tad, mēs domājam, pasaule mūs sapratīs un kopā ar mums meklēs atbildi uz neatvairāmo jautājumu: kā latviešu tautai izdzīvot un saglabāties?

Nezinātājam varētu likties paradoksāli, ka šādu jautājumu mēs uzdodam tagad, kad Latvija atkal atjaunota un atzīta kā neatkarīga valsts. Visiem, kas to sekmēja, mēs esam un būsīm pateicīgi. Taču ir svarīgi saprast, ka mūsu valstiskās neatkarības atjaunošana un atzīšana tagad pamatojas uz tās Latvijas valsts juridisko, politisko un morāli ētisko prioritāti, kāda bija starptautiski atzīta un pastāvēja starp diviem pasaules kaŗiem. Latvijas tautas un tās absolūtā vairākuma – latviešu nācijas – uztverē nav cita priekšstata par Latvijas valsts būtību.

Šķiet, ka latvieši un Latvijas tauta kopumā Otrajā pasaules kaŗā (ieskaitot Latvijā holokostā iznīcinātos ebrējus), divu okupāciju un tiranisko Hitlera un Staļina režīmu genocīda rezultātā ir viena no visvairāk cietušajām tautām Eiropā. Represijās iznīcināto, deportēto un piespiesti emigrējušo skaits pārsniedz 500 000 cilvēku. Latvieši savā etniskajā teritorijā pašreiz ir vienīgā nācija Eiropā, kuŗas cilvēku kopskaits salīdzinājumā ar laiku pirms diviem pasaules kaŗiem ir samazinājies absolūtos skaitļos.

Toties apzinātās un uzspiestās rusifikācijas nolūkos PSRS varas un centrālizētās plānošanas instances pēckaŗa gados Latvijā iepludināja ap 800 000 Padomju Savienības iedzīvotāju. Šī rusifikācijas koloniālā politika tika realizēta kompleksi un īpaši akcentēti pašā Baltijas centrā – Latvijā. Iebraucējus novirzīja uz lielākajām Latvijas pilsētām, vispirms uz Rīgu (apmēram 60% Latvijas imigrantu kopskaita).

Pastiprināti un steidzīgi attīstīja rūpniecības uzņēmumu un to filiāļu celtniecību (kaut industriālizācijas pakāpe Latvijā pirms tās aneksijas bija augstāka par jebkuŗu PSRS republiku). Izejvielas transportēja no tūkstošiem kilometru liela attāluma. Pārvaldes aparātā, uzņēmumu vadībā, dzīvokļu sadales iestādēs un citur vietējos kadros, kam bija augstāka izglītība, nomainīja ar iebraucējiem.

Par oficiālo valodu iestādēs, dokumentācijā visos līmeņos uzspiesti

un ātri sāka dominēt krievu valoda. Strauji un kampaņveidīgi (apmēram 15 gadu laikā) risinājās latviešu skolu likvidēšana un t.s. "jaukto" skolu izveidošana. Jau no pirmā skolas gada bērnus spieda lauzīties svešajā "Leņina valodā".

Latvijā, vienīgajā no tā laika PSRS republikām, visai šai politikai bija savs, atklātas un totālas pārtautošanas ievadījums laikā no 1959. līdz 1962. gadam, kad sākās un 25 gadus turpinājās labi pārdomātā akcija pret "buržuaziskajiem nacionālistiem" būtībā visās dzīves sfairās. Bija labi redzams (arī no PSRS centrālās preses), ka Latvija izraudzīta par eksperimenta poligonu "vienotās padomju tautas" paātrinātai formēšanai un reizē – Baltijas centra apgūšanai.

Tā latvieši savā zemē, ignorējot viņu respektējamo kultūru, visai ātri kļuva par otrās šķiras tautu, un septiņās lielākajās Latvijas pilsētās viņi skaitliski pārtapa par minoritāti. Ietekmīgs iebraucēju "komandējošais" slānis, cerot sev paturēt dominējošu stāvokli un labākus sadzīves apstākļus nekā savā etniskajā dzimtenē un, lai Latvijā veidotu krievu "autonomiju", jau laikus sāka pārorientēties uz Latvijas formālas neatkarības piekritēju pusi. Viņu uzskatā – sensenā, galvenā lielkrievu ģeopolitiskā iecere jau pamatos sasniegta: Baltijas "logs" ir viņu rokās, un šoreiz – uz mūžīgiem laikiem.

Ievērosim, ka šī visumā barbariskā politika attiecībā pret latviešiem tika realizēta ne jau tik tālu un nesaredzami no Eiropas centra. Mēs sapratām, ka tur ilgu laiku valdīja bailes no krievu tankiem un atomieročiem, un Rietumi ar klusuciešanu bija gatavi vēstures archīvos norakstīt mūs ar visu mūsu valsti – kādreizējo Tautu Savienības Padomes locekli. Tā bija, tāda bija realitāte, kaut Eiropai un pārējai lielajai pasaulei, lielvalstīm ne visai glaimojoša.

Bet kā ir šodien, kad krievu draudi Rietumiem pārvērtušies viņu politiku pieglaimīgā tolerancē pret tiem pašiem Rietumiem? Formāli un faktiski Rietumi mūs atkal ieraudzījuši. Taču diemžēl ne visur un vienmēr tādus, kādi esam būtībā, bet gan tādus, kādus mūs un mūsu īstenību tēlo gadsimtu tradīcijās augušie krievu lielšovinisti. Cik daudz cinisma un farizejiskuma ir vajadzīgs, lai, melojot un draudot pasaules sabiedrībai, cilvēktiesību vārdā visai Latvijas imigrantu masai pieprasītu lēmējvaru proporcionāli iebraucēju skaitam, turklāt bez kautrēšanās lietoties ar to, ka viņi Latvijā jau sabraukuši 40% apmērā no iedzīvotāju kopskaita. Kas ētiski domājošu jebkuŗas tautas pārstāvju priekšstatā būtu noziegums un negods, tas krievu šovinistiskajam politikānim ir arguments nelietību turpināšanai.

Šajā apskatā uzsveram, ka nekādā gadījumā neliekam vienlīdzības

zīmi starp pieminētajiem politikāņiem un krievisko imigrantu vairākumu, taču nevaram neatgādināt, ka šovinistiskās audzināšanas dēļ zināma daļa šī vairākuma ir viegli ietekmējama. To politiskie vakardienas "vadoņi" izmanto un izmantos savos savtīgos nolūkos, jūtot Rietumu atbalstu.

Esam pārliecināti, ka Latvijā nav nekādu "Bosnijas vai Karabachas" draudu. Tādi ir sastopami tikai krievu ekstrēmistisko šovinistu runās, paziņojumos, Latvijā iznākošo krievu avižu rakstos. To plaši un neatlaidīgi izmanto Krievijas diplomātija, lai kaut ko sev ietirgotu un lai nebūtu jānes nekāda atbildība par savas mantojumdevējas valsts – PSRS – pastrādātajiem noziegumiem Baltijas valstīs.

Mūsu pilnīga pārliecība ir tāda, ka ar Eiropas un pārējās brīvās pasaules kaut cik jaušamu atbalstu visa starpnacionālā problēma Baltijas valstīs ir atrisināma vieglāk un sekmīgāk nekā daudzās citās vietās. Visa tā priekšnoteikums ir – runāt patiesību.

Taču nepatiesību (par Baltiju) visvairāk pašreiz runā oficiālā un pus-oficiālā Krievija, balstīdamās uz radikālšovinistiem un viņu melīgo informāciju no Latvijas un Igaunijas.

Esam paradoksa liecinieki un zināmā mērā upuři: šeit esošais krievu ekstrēmistu grupējums, bez apstājas Krievijas prezidentu un demokratiju lamādams, vienlaikus izmanto iespaidīgus Krievijas politiķus, lai sauktu pēc cilvēktiesībām Baltijā, t.i., būtībā – par savu padomju laika privilēģiju saglabāšanu šajās valstīs. Tagad tikai redzam, ka šī odiozā spēle daudzviet Rietumos jau tiek uzņemta nopietni.

Situācijas noskaidrošanai ar visu atbildības sajūtu darām zināmu:

– Latviešu tauta un citu tautību Latvijas pamatiedzīvotāji (apmēram 65% no visu valstī pašreiz esošo kopskaita) nekādam imigrantu tālākam spiedienam nepakļausies. Un par to nevar būt ne mazāko šaubu nekur.

– Nekādu divkopienu vai etnisko grupu konfederāciju ar Latvijas nosaukumu latviešu sensenajā zemē izveidot nekad neizdosies.

– Mūsu tauta jau no šī gadsimta sākuma pieder pie Ziemeļeiropas izglītotajām nācijām, un viņa prātis savā valstī garantēt visu cilvēktiesību ievērošanu ne sliktāk kā jebkuŗā citā valstī. Taču, kam un cik daudziem šajā valstī piešķirt pavalstniecību, to izlemt no politikas un ētikas viedokļa drīkstēs tikai Latvijas tauta un tās patiesā pārstāvība bez jebkādas vēl pārpalikušās okupācijas varas un tās aizrobežas vadības spiediena.

– Mēs labi saprotam, ka mūsu tautai un tās valstij liktenis noteicis kļūt par vēl nebijuša apmēra laboratoriju sadzīvošanas izkārtošanai starp tautām ar pilnīgi dažādām reliģiskām un kultūras tradīcijām. Pamattautas tiesību iedragāšana nozīmētu sagraut pašu laboratoriju.

– Nekorrekti ir pret mūsu tautu vērstie apvainojumi un no Rietumiem

dažkārt atskan padomi, pat brīdinājumi latviešiem būt humānākiem it kā varas dalīšanā ar krieviski runājošiem. Paši šie padomdevēji neapzinās, ka tas jau ir mājieni tai agresīvajai iedzīvotāju daļai pieprasīt sev iespējami vairāk no tā, uz ko viņai nav ne morālu, ne juridisku tiesību. Ja jau vienkārši ar noziedzīgu nolūku sapludinātais ļaužu skaits pats par sevi rada tiesības, augstākas vai absolūti vienādas ar cietušās valsts tautu, tad tā jau ir tā pati morāle, kuŗu par nelaimi pasaulei, nodemonstrējuši divi vēsturē lielākie tiranni – Staļins un Hitleri.

– Uzskatām, ka Latvijas valsts atjaunotās neatkarības atzīšana ir tikai pirmais solis Otrā pasaules kara seku likvidēšanā. Nākamais solis ir izmōcītās latviešu tautas faktisko vēsturisko tiesību atjaunošana viņas zemē. Un to humāni un sekmīgi varētu izdarīt ar pasaules sadraudzības nāciju palīdzību. Tādai palīdzībai ir jānāk.

– Kas attiecas uz latviešu tautas humānismu, tā viņai nav trūcis un netrūks nekad. Taču latviešu nācijai, Raiņa vārdiem runājot, “ir pāri nodarīts pie dzīvības”. Mēs nedrīkstam klusēt, kamēr mūsu tautas moku un tai nodarīto pārestību stāsts nekļūs zināms pasaulei, visu ticību cilvēkiem, itin visur.

Lai zina, kādu cenu mēs esam maksājuši par savu valsti un tiesībām izdzīvot. Bet mums ir jāizdzīvo. Mūsu un jūsu dēļ, kristīgās taisnības dēļ.

Lai minētie argumenti būtu cik svarīgi būdami, galvenais ir latviešu tautas pašas garīgā stāja. Arī šodien mēs atkārtojam latviešu katoļu bīskapa mocekļa Boļeslava Sloškāna vārdus:

Latviešu tauta varēs pastāvēt vienīgi kā ticīga tauta ar augstu morāli, kāda tā bija mūsu tautai cauri gadusimtiem. Ne ienaidnieks iznīcina tautu, bet tauta pati iznīcina sevi, kad morāle pagrimst.

Latvijas Vēstnesis, pielikums *Pavadonis*, nr. 1, 1993. gada 4. septembrī

The first part of the paper deals with the general theory of the subject. It is shown that the theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject.

The second part of the paper deals with the application of the theory of the subject to the theory of the subject. It is shown that the theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject.

The third part of the paper deals with the application of the theory of the subject to the theory of the subject. It is shown that the theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject.

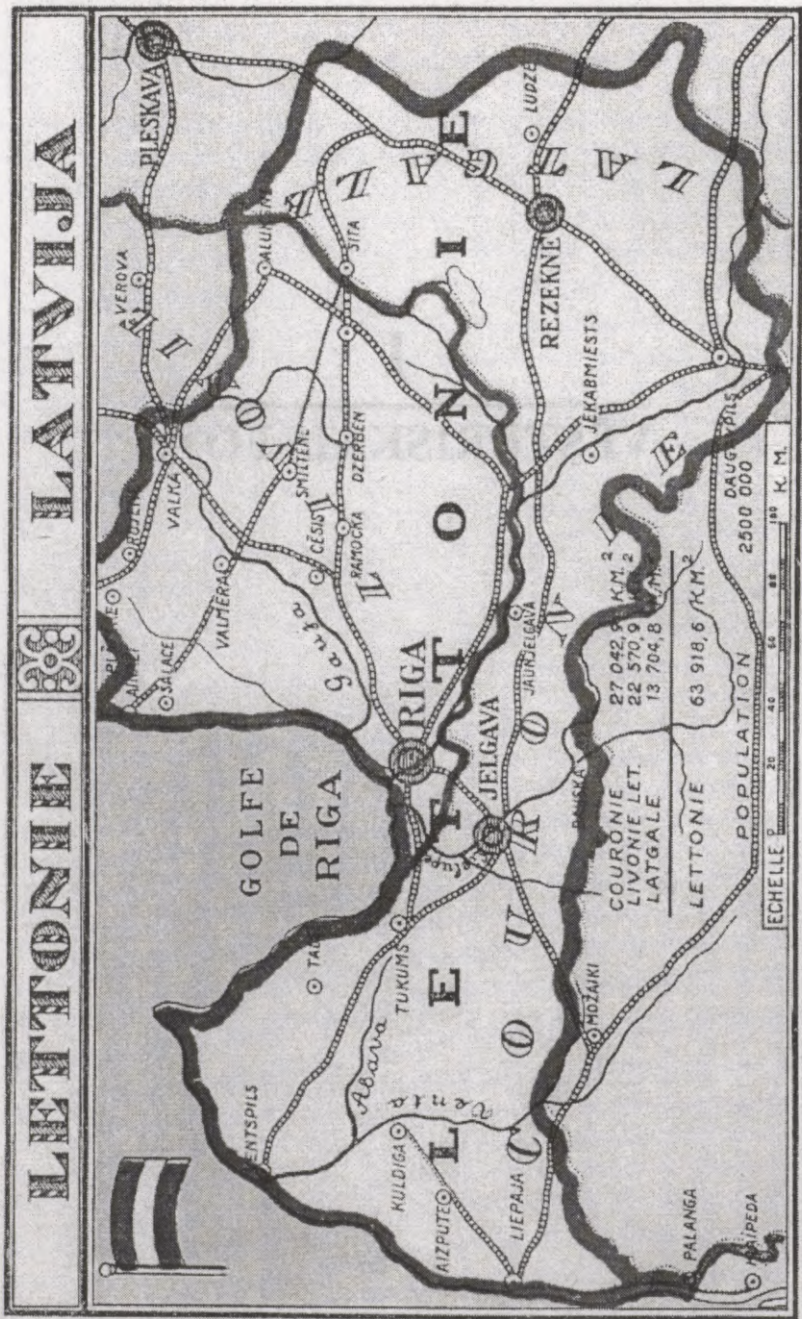
The fourth part of the paper deals with the application of the theory of the subject to the theory of the subject. It is shown that the theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject.

The fifth part of the paper deals with the application of the theory of the subject to the theory of the subject. It is shown that the theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject. The theory of the subject is a special case of the theory of the subject.

I

VĒSTURISKAIS FONŠ

Latvijas pirmā politiskā karte
 Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes izdevums, janvārī 1918. g.
 Mākslinieka B. Dzeņa zīmējums

LATVIJAS VALSTS PROKLAMĒŠANA

Katras valsts pastāvēšana balstās uz trim pamatelementiem – teritorijas, iedzīvotājiem un valsts varas. Latvijas gadījumā pirmie divi jau bija nodrošināti. Lai latvju tauta nodibinātu uz savas teritorijas Latvijas valsti, atlika vēl īstenot trešo priekšnoteikumu – valsts varu.

Tai laikā jau pastāvēja vairākas latviešu politiskas partijas un organizācijas. 1918. gada 17. novembrī tās vienojās izveidot Latvijas valsts pagaidu parlamentu – Tautas Padomi, kas būtu dibināmās Latvijas valsts varas nesēja līdz tam laikam, kamēr sanāks Satversmes Sapulce valsts iekārtas likuma (Satversmes) izstrādāšanai. Vienošanās panāca ar šādiem noteikumiem jeb platformu:

I Satversmes Sapulce

1. Latvijas Satversmes Sapulce sasauicama pēc iespējas drīzā laikā.
2. Satversmes Sapulces locekļu ievēlēšana notiek, abiem dzimumiem piedaloties uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanas tiesību pamata.

II Valsts forma un attiecības pret citām valstīm

1. Republika uz demokratiskiem pamatiem.
2. Apvienota, patstāvīga, neatkarīga Latvija Tautu Savienībā.

III Suverēnā vara un valsts politiskā un saimnieciskā iekārta

1. Suverēnā vara pieder līdz Satversmes Sapulces sanākšanai Tautas Padomei, kuŗa ieceļ arī Pagaidu Valdību.
2. Pie Tautas Padomes piedalās ar saviem delegātiem:
 - a) politiskās partijas, b) nacionālās minoritātes un c) tie Latvijas novadi, kuŗos šimbrīžam nepastāv politiskas partijas (Kurzeme un Latgale).
3. Pie Pagaidu Valdības sastādīšanas jāievēro koalīcijas princips.
4. Līdz Satversmes Sapulcei visa izpildu vara atrodas Pagaidu Valdības rokās.
5. Pagaidu Valdībai līdz Satversmes Sapulcei nav tiesību grozīt pastāvošo sociālo iekārta.

IV Cittautiešu tiesības

1. Nacionālās minoritātes sūta priekšstāvjus Satversmes Sapulcē un likumdošanas iestādēs uz proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata.

2. Nacionālās minoritātes, kuŗas ietilpst Tautas Padomē, piedalās Pagaidu Valdībā uz III p. 3. pkt. pamata.

3. Nacionālo grupu kulturālās un nacionālās tiesības ir nodrošināmas pamatlikumā (Satversmē).

V Pilsoniskās brīvības

1. Preses, vārda, sapulču un biedrošanās brīvība nodrošināmas ar Pagaidu Valdības noteikumiem.

2. Amnestija visās, izņemot kriminālās lietās.

3. Iespēja Latvijas pilsoņiem atgriezties dzimtenē.

VI Valsts apsardzība

1. Latvijas tautas milicija (tautas apsardzības spēks) dibināma uz iesaukšanas pamatiem, neizslēdzot labprātīgu pieteikšanos. Milicija (tautas apsardzības spēks) stāv Pagaidu Valdības tiešā pārziņā, kuŗa organizē tautas apsardzību.

2. Vācu kuŗaspēks evakuējams noteiktā laikā.

VII Vietējā pašvaldība un pārvaldes iestādes

Vietējās pašvaldības iestādes ievēlamas uz vispārīgu, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata, piedaloties abiem dzimumiem. Vēlēšanu laiku nosaka Pagaidu Valdība, kuŗai arī jāorganizē pagaidu pārvaldes iestādes uz vietām.

Tāda bija dibināmās Latvijas valsts pagaidu Satversme. Dienu vēlāk, t.i., 1918. gada 18. novembrī, uz šīs Satversmes pamata tagadējā Nacionālajā teātrī svinīgā sapulcē tika proklamēta Latvija kā neatkarīga valsts. Proklamēšanas dokuments skanēja šādi:

Latvijas pilsoņiem!

Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienīgo augstākās varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

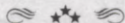
1. Latvija – apvienota etnografiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski republikāniska valsts. Satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes Sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata.

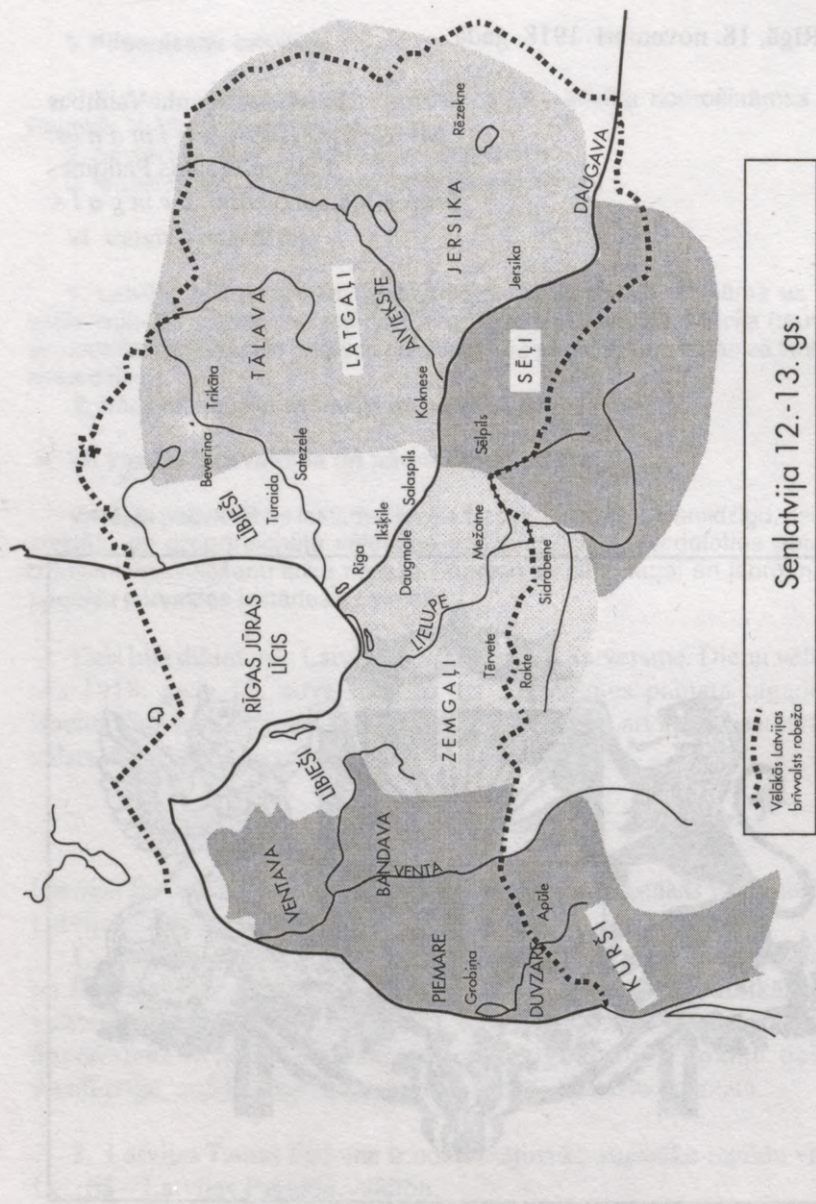
2. Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā – Latvijas Pagaidu Valdību.

Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību, un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas Pagaidu Valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

Rīgā, 18. novembrī 1918. gadā.

Latvijas Pagaidu Valdības
Ministru prezidents: *Ulmanis*.
Latvijas Tautas Padomes
Priekšsēdētāja biedrs: *Zemgals*.

Senlatvija 12.-13. gs.

Jānis Mežaks

LATVIJA LAIKU GRIEŽOS

Latviešu senči

Mūsu tautas senču viens zars – kurši – ienāca Latvijā, dienvidrietumu Kurzemē, apmēram pirms 4000 gadiem. Lēnām atspiežot uz ziemeļiem Latvijas agrākos iedzīvotājus – libiešu, igauņu un somu senčus – somugrus; mūsu tautas senču lielākais zars – latgaļi – tagadējās Igaunijas robežas sasniedza tikai 9. gs. pēc Kristus. Kopš tā laika Senlatvijā dzīvoja četri mūsu senču zari – kurši, latgaļi, zemgaļi un sēļi. Tiem saplūstot kopā, izveidojās tagadējā latviešu tauta.

Mūsu senči – balti – pieder indoeiropiešu tautām. Balti nodarbojās ar zemkopību un lopkopību. Tie apdzīvoja plašu teritoriju dienvidos un austrumos no Baltijas jūras. Grieķu vēsturnieks Hērodots (5. gs. pirms Kristus) baltus saucis par neuriem. Romiešu vēsturnieks Tacits (1. gs. pēc Kristus) baltus, kas dzīvoja pie Baltijas jūras, dēvēja par aistiem.

Sakari ar vikingsiem, slaviem un vāciešiem

Jauniegūtā zeme mūsu senčiem bija jāaizstāv ne vien pret igauņu senčiem, bet arī pret jauniem ienaidniekiem. Jau 7. gs. sākās vikingu (dāņu un zviedru) uzbrukumi. Tānī pašā laikā pieauga arī slavu (krievu) spiediens, kas kulmināciju sasniedza 11. un 12. gs., bet vissmagākās cīņas, kas beidzās ar brīvības zaudēšanu, notika 12. un 13. gs. ar vāciešiem.

Kaut arī mūsu senčiem ar vikingsiem bija dzīvi sakari, mūsu tautas vēsturē un kultūrā viņiem bijusi maza nozīme. Nozīmīgāks bija krievu spiediens. Latgaļiem nācās austrumos atdot daļu no savas zemes. Ar laiku Pliskavas un Polockas krievu kņazi piespieda latgaļus maksāt viņiem nodevas, bet citādi viņu dzīvē neiejaucās. 13. gs. sākumā, kad sākās vāciešu uzbrukumi, daļa latgaļu jau bija pieņēmuši kristīgo ticību ar krievu starpniecību. Jersikā bija vairākas baznīcas.

Vāciešu ierašanās Latvijā un cīņas ar viņiem aprakstītas divās chronikās, ko sacerējuši paši vācieši. Cīņu pirmais posms no 12. gs.

beigām līdz 1227. gadam aprakstīts *Latviešu Indriķa chronikā*. Cīņu turpinājums līdz to nobeigumam 13. gs. beigās dokumentēts *Atskaņu chronikā*.

Pirmie vācieši Latvijā bija tirgotāji, kas ap 12. gs. vidu sāka braukt no Lībekas un Visbijas tirgoties ar lībiešiem un senlatviešiem. Drīz viņiem sāka līdzī braukt mūki un sludināja katoļu ticību.

Vāciešu uzbrukumi cieši saistīti ar Krusta karjiem un to ideoloģiju. Kad mūkiem bija maz panākumu piegriezt vietējos iedzīvotājus kristīgai ticībai, ieradās karavīri – krustneši – lai piespiestu kristīties un iekaroto zemi paturētu sev. Bīskaps Alberts sāka sistematisku Senlatvijas iekarošanu. Viņš lībiešu ciema vietā pie Rīdzenes upītes ietekas Daugavā 1201. gadā sāka celt Rīgas pilsētu. Mūsu senču lielākais trūkums laikā, kad sākās vāciešu uzbrukumi, bija vienotas valsts trūkums. Vietējās valstiņas visās kopā nestājās pretī iebrucējiem. Vispirms vācieši pakļāva savai varai lībiešus, latgaļus, sēļus un beidzot kuršus un zemgaļus.

Livonija

Iekarotās zemes vācieši sadalīja savā starpā, izveidojot vairākas valstiņas. Šīs valstiņas bija apvienotas konfederācijā, ko sauca par Livoniju jeb Svētās Māras zemi. Latvijā ieviesa feodālo pārvaldes sistēmu.

Kad 14. gs. kaņi Livonijā norima, bruņinieki un vasaļi sāka piegriezt lielāku vērību lauksaimniecībai, ierīkojot plašas saimniecības – muižas. Tām vajadzēja daudz strādnieku. Sekojot Rietumeiropas paraugam, vietējos iedzīvotājus piesaistīja muižas novadam, to nedrīkstēja atstāt, lai muižām netrūktu strādnieku un nodevu. Latvijā sākās dzimtbūšanas laiki. Gadu simteņiem vācu muižnieki (baroni), kuņiem laika tecējumā un vēsturiskās pārmaiņās pievienojās arī poļu un krievu kungi, noteica latviešu dzīvi.

Visu Livonijas laiku pastāvēja krievu draudi. Krievi bija apvienojušies Maskavas valstī. Vairākiem iebrukumiem nebija paliekamu seku, līdz cara Jāņa IV (Bargā jeb Briesmīgā) vadībā 1558. gadā sākās Livonijas kaņš. Kaņā iejaucās arī Polija. Livonijas valsts sabruka, un 1561. gadā to sadalīja. Polija dabūja Vidzemi un Latgali, bet Kurzemē un Zemgalē nodibināja Polijas karaļa pakļautībā jaunu valsti – Kurzemes hercogīsti. Poļu zemes ziemeļos no Daugavas sauca par Pārdaugavas hercogīsti. Latviešiem sākās ļoti grūti laiki. Kaņš turpinājās līdz 1683. gadam, jo Krievija arī gribēja dabūt kādu zemes gabalu, bet beigās palika tukša.

Miers Latvijā tomēr nebija ilgs. 1600. gadā izcēlās kaņš starp Poliju un Zviedriju. Kad 1635. gadā noslēdza mieru, Zviedrija ieguva Vidzemi

(un Igauniju), bet Polija paturēja Latgali. Latvijā valdīja trīs varas.

Zviedru laiki Vidzemē

Zviedri Vidzemē valdīja 70 gadus. Vidzemē notika lielas pārmaiņas par labu latviešiem. Ierobežoja muižnieku varu, normēja klaušas un nodevas, valdība rūpējās par skolām un baznīcu. Vidzemē nostiprinājās luterticība. Valdība atbalstīja Alūksnes mācītāju Ernestu Gliku, lai viņš pārtulko latviešu valodā Bībeli. Uzlabojās zemnieku materiālais stāvoklis. Tādēļ tauta ilgi atcerējās “labos zviedru laikus”.

Kad Krievijas cars Pēteris I (jeb Lielais) nolēma “izcirst logu uz Eiropu”, 1700. gadā izcēlās karš starp Krieviju un Zviedriju – Lielais ziemeļu karš. Pēc 20 gadu ilgā kara Vidzeme nonāca Krievijas varā.

Lielais Ziemeļu karš un tā sekas

Lielais ziemeļu karš un tā sekas bija ļoti smags pārbaudījums mūsu dzimtenei, it sevišķi Vidzemei, kas cieta visvairāk. Zemi nopostīja, bet lielu daļu iedzīvotāju nokāva, aizveda gūstā uz Krieviju, vai arī viņi nomira badā un mērī. Lieli apgabali Vidzemē bija pavisam tukši.

Arī pēc kara Vidzemē bija nelabvēlīgi apstākļi dzīves atjaunošanai un atspirgšanai no kara šausmām. Muižniekiem, kam rūpēja tikai savas dzīves uzlabošana, krievu valdība piešķīra tik lielas tiesības un varu, kādas viņiem vēl nekad nebija bijis. Zemniekiem sākās vissmagākie laiki. Tas bija pats nakts vidus mūsu vēsturē.

Mācoties par mūsu tautas likteni 18. gs., mums ir jāapbrīno tautas lielā vitālītāte. To nekas nespēja salauzt. Iedzīvotāju skaits atkal pieauga, viņi panesa visas nastas un paturēja možu prātu. Tiklīdz 19. gs. apstākļi uzlabojās, mūsu tauta centās pēc izglītības, uzlaboja materiālo stāvokli un beigās izcīnīja savu brīvu valsti. Līdzīgu piemēru pasaules vēsturē ir maz.

18. gs. visi Latvijas novadi cits pēc cita nonāca Krievijas varā. Vispirms pēc Lielā ziemeļu kara ar Ništates miera līgumu 1721. gadā Krievijai pievienoja Vidzemi. 1772. gadā Krievija atņēma Polijai Latgali. Beidzot, 1795. gadā, Krievija ieguva arī Kurzemi un Zemgali. Visiem latviešiem nu iesākās visgrūtākie laiki. Bet, kā saka, – nakts ir vistumšākā pirms rīta ausmas. 19. gs. latviešu stāvoklis sāka pamazām uzlaboties.

18. gs. otrā pusē Rietumeiropā notika lielas pārmaiņas, kas, kaut gan ar kavēšanos, tomēr ietekmēja arī latviešu dzīvi. Šie notikumi bija

Apgaismes mācība un Lielā franču revolūcija, kas sākās 1789. gadā. Apgaismes mācībai gan Latvijā bija maz piekritēju, tomēr atskanēja dažas balsis, piemēram, mācītājs J. G. Eizens un Garlībs Merķelis, kas prasīja zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Tā bija pirmā rīta blāzma pēc gaŗas nakts. Arī Lielā franču revolūcija satrauca ļauŗu prātus. Œo notikumu rezultātā pieauga prasības pēc lielākas cilvķeku brīvības. Sākumā gan Krievija pretojās visām reformu prasībām, bet arī tai 19. gs. nācās uzlabot savu iedzīvotāju stāvokli.

Kurzemes hercogiste

1561. gadā, sadalot Livoniju, Kurzemi un Zemgali apvienoja jaunā valstī Kurzemes hercogistē. Pirmais hercogs bija Gothards Ketlers, kas rūpējās par baznīcu un skolu celŗanu. Visievērojamākais hercogs bija viņa mazdēls Jēkabs. Viņa laikā uzplauka rūpniecība un tirdzniecība, no kā savs labums tika arī latvieŗu zemniekiem. Hercogs Jēkabs ieguva kolonijas Gambijā un Tobago. Hercoga Ernsta Johana Birona laikā uzcēla slaveno Jelgavas un Rundāles pili. Kurzemes hercogisti kā pēdējo Latvijas daļu 1795. gadā pievienoja Krievijai.

Latgale poļu varā

Latgalē Polija turpināja savu pārpoļoŗanas politiku un nostiprināja katoļu baznīcu. Muiŗniekiem bija lielas tiesības, bet zemnieku stāvoklis ļoti smags. Katoļu baznīca izdeva pirmās iespīestās grāmatas latvieŗu valodā. Tās bija sacerējuŗi vai pārtulkojuŗi Ertmanis Tolgsdorfs un Georgs Elgers. Vairāk nekā 200 gadu ilgaŗs poļu valdīŗanas laiks un tam sekojoŗā pārkrievoŗana lielā mēŗā atsveŗināja latgalieŗus no pārējo novadu latvieŗiem.

Zemnieku brīvlaiŗana

18. gs. latvieŗu zemnieku stāvokis bija ļoti smags. Gadsimta beigās notika daudzi zemnieku nemieri. Saimniecīkās pārmaiņas un liberālisma ideju izplatīŗanās Eiropā piespīeda arī Krievijas valdību un muiŗniekus mainīt savu attīeksmi pret zemniekiem. 1804. gadā tika izdoti pirmie Vidzemes zemnieku likumi, kas mazliet uzlaboja viņu stāvokli. Dzīmtbūŗana bija novecojusi, bija jāpārkārto līdzīnējie saimniekoŗanas paņēmieni.

Dzīmtbūŗanu Kurzemē un Zemgalē atcēla 1818. gadā, Vidzemē – 1819. gadā, bet Latgalē tikai kopā ar pārējo Krieviju – 1861. gadā. Tā gan bija tikai “putna brīvība”. Zemnieki ieguva personīsko brīvību

izvēlēties dzīves vietu un darbu savā guberņā, bet zaudēja visas tiesības uz zemi. Zeme piederēja muižniekiem. Zemniekiem vajadzēja zemi pirkt vai rentēt no muižniekiem. Par zemes lietošanu zemnieki maksāja muižniekiem nomu, pa daļai nodevās (reti – naudā), bet visbiežāk klaušās, t.i., strādājot muižās. Sākās smagie “klausu laiki”. Pavadīdami lielāko laika daļu muižas klaušās, saimnieki vairs nespēja savas mājas kārtīgi apstrādāt. Zemnieki grima nabadzībā. Sākās atkal zemnieku nemieri.

1860. gadu reformas

1860. gados Krievijas valdība bija spiesta Latvijā izdarīt būtiskas saimnieciskas reformas. 1861. gadā izdeva jaunus likumus, kas veicināja māju iepirkšanu. 1865. gadā aizliedza slēgt klausu līgumus. Māju iepirkšanai bija ļoti liela nozīme mūsu tautas turpmākā attīstībā. Pašu mājās bija iespējams drīzāk tikt pie turības un dot saviem bērniem augstāku izglītību. Tauta modās jaunai dzīvei. Par savu pašu tēvu tēvu zemi zemnieki svešiem kungiem samaksāja lielu naudu. Tomēr latviešu cenšanās “pēc sava kaktiņa un stūrīša zemes”, kā teicis rakstnieks Jānis Purapuķe, bija milzīga. Lauku cilvēkiem tas bija dzīves augstākais mērķis. Tādēļ latviešu zemniekam viņa sēta ir tik mīļa.

Tautas atmodas laikmets

Otra raksturīga īpašība blakus māju iepirkšanai bija latviešu lielā cenšanās pēc izglītības. Arvien vairāk latviešu ieguva augstāko izglītību, tautai radās savi vadoņi.

19. gs. otrā pusē mūsu tautas vēsturē sākās notikumi, kuņiem dots nosaukums – Tautas atmodas laikmets. Tanī laikā modās mūsu tautas nacionālā apziņa. Latvieši sāka apzināties, ka viņi ir tauta, ka arī viņiem ir tiesības uz savu kultūru un brīvību. Tautas atmodas laikmetā notika latviešu organizēšanās, dibinot biedrības kopīgu centienu īstenošanai. Radās sabiedriskā darba pieredze. Latvieši sāka izdot savus laikrakstus un grāmatas, vākt tautas garamantas – tautas dziesmas, pasakas un teikas. Ar to bija likts pamats latviešu kultūras attīstībai.

Jaunie likumi sekmēja pilsētu attīstību. Vairāk latviešu devās uz pilsētām, sevišķi Rīgu. Izveidojās divas jaunas latviešu šķiras: pilsoņi, kam bija savi īpašumi (namī, veikali) vai kam bija augstāka izglītība (ārsti, advokāti, skolotāji), un pilsētu strādnieki, kas strādāja fabrikās vai arī bija kalpotāji.

Pilsētu latviešiem vajadzēja savu organizāciju. 1868. gadā saņēma

atļauju dibināt Rīgas latviešu biedrību, kam bija liela nozīme mūsu vēsturē. Tās ierosmē radās arī citas biedrības pilsētās un laukos.

Jaunie skolotāji veicināja koņdziedāšanu. 1873. gadā Rīgas latviešu biedrība sarīkoja pirmos Vispārējos dziedāšanas svētkus. Dziesmu svētki lielā mērā ietekmēja nacionālās kultūras attīstību un vienoja latviešu tautu.

Valdošās aprindas – vācieši un krievi – centās noslāpēt tautas atmodu un vajāja tās vadoņus – jaunlatviešus. Ievērojamākie jaunlatvieši bija Krišjānis Valdemārs, Atis Kronvalds, Juris Alunāns, Krišjānis Barons, dzejnieks Auseklis.

Jaunā strāva

1880. gados Krievijas cars Aleksandrs III sāka ļoti aktīvu pārkrievošanas politiku Baltijā. Skolās visi priekšmeti, izņemot ticības mācību, bija jāmaca krieviski. Latviski bija aizliegts sarunāties pat starpbrīžos. Laikrakstu un grāmatu izdošanu pakļāva stingrai cenzūrai. Ierobežoja arī biedrību darbību. Šādos apstākļos latviešu kultūras dzīvei draudēja nopietnas briesmas. Pārkrievojot latviešus krieviem neizdevās, tautiskā apziņa jau bija ļoti spēcīga. Tautā pieauga sašutums par krievu varmācību.

19. gs. beigās latviešu tautā sāka izplatīties jauns uzskatu un kultūras virziens – Jaunā strāva. Tās attīstībai pamatā bija latviešu šķiru izveidošanās un marksisma idejas, kas nāca no Rietumeiropas. Jaunās strāvas vadoņi bija J. Pliekšāns-Rainis, P. Stučka, J. Jansons un Aspazija. Jaunstrāvnieku mācību pamudināti, pilsētu strādnieki un inteliģence sāka organizēt sociālistu pulciņus. Pulciņiem apvienojoties, 1904. gadā nodibināja Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju. Tā bija pirmā, kaut arī slepena un nelegāla, latviešu politiskā partija.

1905. gada revolūcija

Viens no drāmatiskākajiem notikumiem mūsu tautas vēsturē bija 1905. gada revolūcija. Revolūcija gan izcēlās Krievijā, bet ļoti ātri tā pārņēma arī visu Latviju, kas kļuva par vienu no lielākajiem sacelšanās centriem. Iemesls bija tas, ka krievu valdības spaidi un vācu muižnieku privilēģijas te bija sevišķi jūtamas.

Kaut gan revolūcijas aktīvākie vadītāji bija sociālisti, tomēr jāiegaumē, ka Latvijā revolūcijā piedalījās daudzi, kas nebija sociālisti. Arī laukos revolūcionāri bija ļoti aktīvi, turklāt liela daļa no viņiem bija saimnieki un skolotāji. Viņi visi cīnījās pret apspiedējiem, cīnījās par cilvēku tiesībām un brīvību. Tādēļ 1905. gada revolūcijai Latvijā bija

divas sejas – sociālā un nacionālā. Piektā gada revolūcija bija mūsu brīvības cīņu sākums. Revolūcijā piedalījās arī jaunie rakstnieki – Kārlis Skalbe, Jānis Akuraters, Antons Austriņš un citi. Lai glābtos no soda, viņi bija spiesti bēgt uz ārzemēm un vairākus gadus dzīvoja trimdā. Pēc amnestijas viņi atgriezās Latvijā. Viņi 1905. gada revolūciju attēloja savos darbos. Ap 4 000 latviešu devās trimdā, visvairāk uz Ameriku, un tikai nedaudzī atgriezās Latvijā.

1905. gada revolūcijas lielajiem upuriem bija nozīme. Krievu valdība bija spiesta dot vairāk brīvības. Mūsu tauta nobrieda politiskā un nacionālā domāšanā.

Pēc 1905. gada Latvijas pilsētās, sevišķi Rīgā, attīstījās rūpniecība, augs saimnieciskā labklājība un izglītība. Bet rūpniecības attīstībai bija arī nevēlamas sekas. Darba iespējas un augstāks dzīves līmenis vilināja uz Latviju krievus un citus svešautiešus. Tā katru gadu latviešu procents no iedzīvotāju kopskaita samazinājās. Varēja notikt, ka pēc kāda laika latvieši būtu mazākumā savā zemē. Šo notikumu attīstību apturēja Pirmais pasaules kaņš un Latvijas valsts nodibināšana.

Pirmais pasaules kaņš un Latvijas valsts nodibināšana

Pirmais pasaules kaņš sākās 1914. gadā. Pēc simt gadiem atkal mūsu zemei vēlās pāri kaņa viesuļi. (Pirms tam pēdējās cīņas bija notikušas 1812. gadā, cara armijai cīnoties ar Napoleona pulkiem.) Izceļoties kaņam starp Krieviju un Vāciju, desmitiem tūkstošu latviešu cīnijās Krievijas pusē. Sākumā viņi bija izkaisīti dažādās krievu vienībās, bet, kad Kurzeme kļuva par kaņalauku, tika formētas sevišķas latviešu vienības – strēlnieki. Tas bija sākums pašu latviešu armijai.

Pirmais pasaules kaņš sagādāja arī mūsu tautai lielas ciešanas un zaudējumus, tomēr radās apstākļi, kas pavēra iespēju nodibināt brīvu Latvijas valsti. Latviešiem šie upuri nebija veltīgi. Kopīgās ciešanas un latviešu strēlnieku varonīgās cīņas stiprināja nacionālo apziņu un paļāvību saviem spēkiem. Pirmajā pasaules kaņā bēgļu gaitās devās gandrīz viens miljons latviešu – no Kurzemes vien 570 000. Ļoti daudzi vairs neatgriezās no Krievijas. Šinī kaņā mūsu tautas zaudējums bija ap 700 000 iedzīvotāju jeb 27%. No 2,5 miljoniem 1914. gadā desmit gadus vēlāk bija palikuši tikai 1,8 miljoni iedzīvotāji.

Daudzi mūsu rakstnieki ir attēlojuši Pirmā pasaules kaņa notikumus savos darbos. Pazīstamākie: Aleksandra Grīna romāns *Dvēseļu putenis*, Kārļa Štrāla *Kaņš* un Annas Brigaderes *Kvēlošā lokā*.

Pirmais pasaules kaņš, kuņā gan ļoti smagi cieta mūsu tauta, radīja

labvēlīgus apstākļus Latvijas valsts nodibināšanai. Kaņā sabruka divas ķezarvalstis – Krievija un Vācija, kas normālos apstākļos nekad nepieļautu patstāvīgas Latvijas radišanu. Bet nu tās nespēja to aizkavēt. Amerikas prezidenta Vilsona *14 punktu deklarācija*, kas paredzēja tautu pašnoteikšanos, pasaulē radija labvēlīgu noskaņojumu jaunu valstu dibināšanai. Bez tam latviešu strēlnieki ar savām varonīgām cīņām pret vāciešiem bija rietumos daudzinažuši latviešu vārdu. Pasaules valstsvīriem mēs vairs nebijām sveši.

Pēc 1917. gada martā notikušās Krievijas revolūcijas, kas gāza caru, Krievijā nodibināja demokrātisku pagaidu valdību Kerenska vadībā. Visā valstī jukas tomēr turpinājās, armijā iestājās sabrukums, jo neviens negribēja kaŗu turpināt. Šo krievu tautas pagurumu un jukas izmantoja komunistu vadoņi. 1917. gada oktobrī komunisti gāza Kerenska valdību un sagrāba varu savās rokās. Pa to laiku vācu armija okupēja visu Latviju un Igauniju.

So juku un pārmaiņu laikā latvieši sāka paši rūpēties par kārtību un pārvaldi Latvijā. Vispirms pa apgabaliem kopā sanāca pagastu pārstāvji un nodibināja apgabalu pagaidu zemes padomes. Tā kā Kurzemi un Zemgali jau bija okupējuši vācieši, tad Kurzemes pagaidu zemes padomi nodibināja bēgļi Tērbatā, Igaunijā. Latviešu centrālas pārstāvniecības radišanai 1917. gada rudenī Valkā apgabalu zemes padomju, bēgļu organizāciju un politisko partiju pārstāvji nodibināja Latviešu Pagaidu Nacionālo Padomi. Nacionālā padome deklarēja, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai. Tanī pašā laikā vācu okupētā Rīgā latviešu sabiedriskie darbinieki nodibināja Demokrātisko bloku, kam bija tādi paši mērķi kā Nacionālaj padomei.

1918. gada rudenī notika revolūcija arī Vācijā, un Pasaules kaŗš beidzās 11. novembrī. Pēc pamiera noteikumiem vācu armijai kādu laiku vēl bija jāpaliek Latvijā. Tagad arī Nacionālā padome ieradās Rīgā un stājās sakaros ar Demokrātisko bloku. Tika panākta vienošanās 17. novembrī nodibināt Tautas Padomi, kas savukārt jau dienu vēlāk nolēma proklamēt Latvijas valsti. Latvijas valsts proklamēšana notika Nacionālajā teātrī 1918. gada 18. novembrī.

Brīvības cīņas

1918. gada 18. novembrī Latvijas valsts gan bija nodibināta, bet tā vēl bija jāatbrīvo no ienaidniekiem. Pēc Latvijas zemes un latviešu darba augļiem kāroja kā Krievijas lielinieki (komunisti), tā arī vāciešu reakcionārie spēki. Pirmās cīņas iesākās pret lieliniekiem, kuŗu rindās diemžēl

atradās arī daļa latviešu strēlnieku. Tā saucamie Sarkanie strēlnieki revolūcijas sajūsmā ticēja lielinieku aģitātoriem, ka Latvijas Pagaidu Valdība ir sabiedrojusies ar vāciešiem, lai Latvijā nostiprinātu vāciešu varu.

Latvijā vēl atradās vācu kaŗaspēks, bet Vācijā jau bija izcēlusies revolūcija, un kaŗš Rietumu frontē beidzies ar padošanas Sabiedrotiem (Anglijai, Francijai, Italijai un ASV). Sabiedrotie gan gribēja, lai vācu kaŗaspēks Latvijā vēl cīnās pret lieliniekiem, bet vairums nerespēktēja šos padošanās noteikumus un atgriezās Vācijā. Pret lieliniekiem nostājās tikai nelieli Baltijas vāciešu spēki. Dzimuši Latvijā un Igaunijā, viņiem tur piederēja īpašumi un viņi gribēja nodibināt tā saukto “Baltijas hercogīsti”.

Tā kā Latvijas armija sākumā skaitliski bija maza, tad Pagaidu Valdība bija spiesta sabiedroties ar šiem vācu spēkiem, kuŗus atbalstīja arī Sabiedrotie. Brīvības cīņu sākuma posmā Latvijas armija cīnījās kopā ar vāciešiem pret lieliniekiem, bet vāciešiem nerūpēja Latvijas valsts. Viņi paši gribēja kļūt kungi Latvijā. Latvijas Pagaidu Valdībai nebija citas izejas, un Kurzemes atbrīvošanai no komunistiem bija jāpieņem vāciešu atbalsts. Tā bija bīstama sadarbība. Jau 1919. gada 16. aprīlī vācu komandieris Golcs mēģināja gāzt Latvijas likumīgo valdību un iecēla sev paklausīgo “Niedras valdību”.

Kad arī pēc Rīgas atbrīvošanas Golcs redzēja, ka latvieši neatbalsta viņa plānus un neatzīst viņa iecelto valdību, viņš nolēma Latviju pakļaut vāciešiem ar varu. Tādēļ pēc Rīgas ieņemšanas viņš nesūtīja savu armiju uz Latgales fronti pret komunistiem, bet pavēlēja okupēt jau atbrīvoto Vidzemi, uzbrūkot pie Cēsīm latviešiem un igauņiem. Tā 1919. gada jūnijā Latvijas armijai sākās cīņa pret diviem ienaidniekiem – komunistiem un vāciešiem.

Taisnība un kaŗa laime tomēr bija latviešu un igauņu pusē. Nelīdzēja pat tāda viltība kā Golca vāciešu “nokristīšana” par krieviem, nodibinot Bermonta armiju. Izšķirīgās cīņas pret bermontiešiem notika pie Rīgas 1919. gada 10. un 11. novembrī. Rīga tika atbrīvota 11. novembrī. Tādēļ arī latvieši šo dienu svin kā varoņu piemiņas dienu – Lāčplēša dienu.

Vidzemes atbrīvošanā no komunistiem un pēc tam no vāciešiem mums palīdzēja igauņi. Latgales atbrīvošanas cīņās no komunistiem mums palīdzēja poļi.

1920. gada 11. augustā noslēdza mieru ar Padomju Krieviju, kas atteicās no Latvijas uz “mūžīgiem laikiem”. Komunisti tomēr savus solījumus ievēro tikai tik ilgi, kamēr tas viņiem pašiem ir izdevīgi. 1940. gada 17. jūnijā komunisti atkal iebruka Latvijā un izbeidza mūsu valsts neatkarību.

Satversmes sapulce

Tiklīdz no Latvijas zemes bija padzīti ienaidnieki, sākās valsts atjaunošana un nostiprināšana. 1920. gada aprīlī pirmās brīvās, vispārējās vēlēšanās ievēlēja 150 Satversmes Sapulces locekļus, vēlāk ievēlot vēl 2 locekļus, kam bija jāizstrādā Latvijas Satversme (konstitūcija). Šo darbu veica 2 gadus. Bez tam Satversmes Sapulce pieņēma 205 likumus, no kuriem svarīgākais bija agrārais (zemes sadales) likums.

Satversmes Sapulce darbu sāka 1920. gada 1. maijā. 1920. gada 16. septembrī pieņēma likumu par agrāro reformu. Visu muižu zemi pasludināja par valsts īpašumu. Tiem muižniekiem, kas nebija cīnījušies pret Latviju, atstāja īpašumā 50-100 hektarus. Par atsavināto zemi viņi nekādu atlīdzību nesaņēma, jo 13. gs. tā latviešiem tika ar varu un viltu atņemta. Muižu zemi sadalīja jaunsaimniecībās, ne lielākās par 22 hektariem. Ja 1920. gada Latvijā bija ap 140 000 lauku sētu, tad 1935. gadā to skaits bija 275 000. Šis likums nostiprināja jaunās valsts pamatus un novērsa komūnisma draudus.

1922. gada 15. februārī pabeidza izstrādāt un pieņemt Latvijas valsts konstitūciju, ko mēdz saukt par "1922. gada Satversmi", kas vēl joprojām ir vienīgā likumīgā Latvijas konstitūcija. Tajā ir noteikts, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, kuŗā suverenā vara pieder Latvijas tautai. Likumdošana ir nodota valsts Saeimai, kuŗā ir 100 deputātu, kas ievēlēti uz 3 gadiem. Republikas vadītājs ir valsts prezidents, ko ievēl Saeima. Izpildu vara atrodas ministru kabineta, tas ir, valdības rokās, ko veido ministru prezidents un viņa aicinātie ministri. Valdība ir atbildīga Saeimai. Ja tā nebauda Saeimas uzticību, tad tai ir jāatkāpjas.

Paveikusi savu uzdevumu, Satversmes Sapulce 1922. gadā izbeidza darbu. Vēl tai pašā gadā notika pirmās Saeimas vēlēšanas.

Parlamentārais laiks Latvijā

No 1920. līdz 1934. gadam valsts vara Latvijā bija tautas vēlētu pārstāvju rokās. Līdz 1922. gadam šo pārstāvju sanākumi sauca par Satversmes Sapulci, bet pēc tam par Saeimu. Šais gados tika paveikts lielais valsts atjaunošanas darbs.

Par Latvijas pirmo valsts prezidentu Saeima 1922. gadā ievēlēja Jāni Čaksti, kas palika amatā līdz savai nāvei 1927. gadā. No 1927. līdz 1930. gadam valsts prezidents bija Gustavs Zemgals. Čakste un Zemgals piederēja pie Demokrātiskā centra partijas. Trešais Latvijas prezidents bija Zemnieku savienības loceklis Alberts Kviesis – no 1930. līdz 1936.

gadam. Viņa laikā notika lielākās pārmaiņas valsts dzīvē.

Pirmo trīs valsts prezidentu laikā Latvijā mainījās 19 valdības. Katras valdības mūžs caurmērā bija tikai apmēram 10 mēneši. Iemesls biežām valdības maiņām bija lielais partiju un grupu skaits Saeimā, tas apgrūtināja valdības sastādīšanu un darbu. Pārāk brīvais vēlēšanu likums atļāva arī ļoti mazām grupām piedalīties Saeimas vēlēšanās ar saviem kandidātu sarakstiem. Pavisam notika 4 Saeimas vēlēšanas. Ja 1922. gadā bija iesniegti 88 kandidātu saraksti, tad 1925. gadā bija jau 141, 1928. gadā – 120 un pēdējās demokratiskās Latvijas vēlēšanās 1931. gadā – 103. Pēdējās Saeimas pārstāvji (deputāti) reprezentēja 27 partijas un grupas.

Visvairāk deputātu bija Sociāldemokratiskai strādnieku partijai – 21, Zemnieku savienībai – 14, bet veselām 12 grupām katrai bija tikai pa 1 deputātam. Tā kā nevienai partijai Saeimā nebija vairākuma, tad, valdību sastādot, bija jāvienojas ar daudz un dažādām grupām, t.i., “jāsastāda koalīcija”. Katra partija un grupiņa nāca ar savām prasībām, koalīcijas sastādīšanu tautas mutē sauca par “partiju andeli”. Nelaimīgā kārtā abas lielākās partijas – sociāldemokrāti un Zemnieku savienība nespēja saprasties, kopīgi apvienojoties valdībā, lai atbrīvotos no mazo partiju un grupu ietekmes. Sociāldemokrāti pa lielākai daļai atradās opozīcijā. Šķelšanās daudzās partijās un šo partiju strīdi kaitēja Saeimas slāvi un cieņai. Tomēr jāatzīst, ka ar visu to tautas pārstāvji paveica lielu un nozīmīgu dzīves atjaunošanas un valsts izveidošanas darbu.

Latvijas ārpolitikā lieli nopelni bija pirmajam ārlietu ministram Zigfrīdam Meierovicam. Viņa mērķis bija izveidot piecu valstu – Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas – ciešu sadarbību. Viņa ierosmē 1920. gadā Bulduros uz konferenci sanāca šis valstis. Kaut gan vēlāk šai kopdarbībai radās grūti pārvarami šķēršļi, sevišķi Lietuvas un Polijas nesaskaņu dēļ, tomēr Latvijai pašai ar visām šīm valstīm bija labas attiecības. Liels panākums bija tas, ka 1921. gada 26. janvārī Anglija, Francija un Itālija atzina Latviju *de iure*. Amerikas savienotās valstis tādu pašu atzīšanu deva 1922. gadā. 1921. gadā Latvija iestājās Tautu savienībā.

Kaŗa laikā sevišķi bija cietusi lauksaimniecība. Tā tika atjaunota dažos gados. Aŗamzemes platība tika palielināta, ierīkojot daudz jaunu saimniecību. Arvien tika kāpinātas raŗas un audzēti labāki mājlopi. Ja sākuma gados vēl bija jāieved maizes labība, tad vēlāk rudzus un kvieŗus varēja jau pārdot ārzemēm. Piena raŗošana pieauga divdesmitkārtīgi. Sviesta eksports Latvijai deva lielus ieņēumus. Uz ārzemēm, sevišķi Angliju un Vāciju, pārdeva arī citus lauksaimniecības raŗojumus.

Līdzīgs saimnieciskās rosības pieaugums bija vērojams arī rūpniecībā un tirdzniecībā. Valdība centās samazināt ievadumus no ārzemēm,

veicinot ražošanu Latvijā, tāpēc tā ātri pārvarēja vispārīgo pasaules saimniecisko krīzi, kas sākās 1929. gadā

Lielu vēribu valdība veltīja celtniecībai. Tika atjaunotas kaŗā nopostītās mājas, laukos būvētas jaunsaimniecības, tika uzcelts arī daudz skaistu valsts un sabiedrisko ēku pilsētās un laukos. Sevišķu vēribu piegrieza jaunu skolas namu celšanai. Brīvības cīņās kritušo piemiņu pauda pieminekļi visās valsts malās. Pāri tiem pacēlās Brīvības piemineklis un varenie Brāļu kapi Rīgā. Tika atjaunotas un jauna būvētas dzelzceļu līnijas un tilti.

Lielu vēribu piegrieza arī sociālai likumdošanai, nodrošinot iedzīvotājiem iztiku slimībās, bezdarbā un vecuma dienās. Sociālās apdrošināšanas ziņā Latvija bija Eiropas valstu priekšgalā.

Savā valstī iespējams pilnīgot izglītību un mākslu. Tās nozīmi valdība arī apzinājās un visādi veicināja. 1920. gadā nodibināja Kultūras fondu, ar kuŗa līdzekļiem atbalstīja ne vien atsevišķus māksliniekus, bet arī sekmēja bibliotēku iekārtošanu un atbalstīja skolas un mākslas iestādes. Jau no pirmajām dienām pēc neatkarības iegūšanas Rīgā bija valsts atbalstīta opera un teātri.

To visu mūsu tauta sasniedza sajūsmā par izcīnīto brīvību, apziņā, ka esam kungi paši savā zemē. Viss tika panākts ar lielu darba mīlestību un čaklumu.

1934. gada 15. maija apvērsums

Blakus lielajiem sasniegumiem saimniecībā un kultūras dzīvē valsts iekšpolitikā bija daži trūkumi, kas radīja bažas. Daudzajām partijām un grupām pirmām kārtām rūpēja savs labums, ne visas valsts labklājība un drošība. Biežās valdību maiņas nedeve valsts dzīvei stabilitāti. Valstij draudēja briesmas arī no ārpuses – demokrātisko iekārtu apdraudēja arī komunisti un nacisti, kuŗus atbalstīja Padomju Savienība un Vācija.

Lai to visu novērstu, bija nepieciešama Satversmes reforma, kas dotu stabilu valdību. 1933. gada rudenī K. Ulmanis iesniedza Saeimai Satversmes reformas projektu, kas paredzēja tautas vēlētam valsts prezidentam lielākas tiesības, kā arī palielinātu ministru kabineta varu. Šis projekts bija cenšanās tuvoties Anglijas un ASV valsts iekārtai. Saeima tomēr šo projektu nepieņēma.

Tad ministru prezidents K. Ulmanis, motivējot savu rīcību ar tautā pieaugošo neapmierinātību un briesmām valstij, 1934. gada 15. maijā izsludināja valstī izņēmuma stāvokli. Saeimas darbību pārtrauca solot nākotnē jaunas Satversmes izstrādāšanai, bet tās funkcijas pārņēma jaunā

valdība, kas tika sastādīta no lielāko nacionālo partiju darbiniekiem. Šis valsts dzīves pārveidojums neradīja sevišķus sarežģījumus. To apstiprināja pat valsts prezidents A. Kviesis. Jauno valdību atzina visas pasaules valstis. 1936. gada 11. aprīlī, kad izbeidzās Alberta Kvieša pilnvaras, ministru prezidents Kārlis Ulmanis uzņēmas arī valsts prezidenta pienākumus.

Pēc 1934. gada 15. maija sākās nepieredzēts nacionālās sajūsmas un valsts dzīves uzplaukuma laiks. Tika veicināta saimnieciskā attīstība laukos un pilsētās, vēl vairāk uzlabojās sociālā nodrošināšana, attīstījās izglītība un nacionālā kultūra. Radās Draudzīgais aicinājums un tika nodibināta Tēvzemes balva izciliem tautas darbiniekiem. Tomēr jau pēc sešiem gadiem II pasaules kara laikā Padomju Savienība okupēja brīvo Latvijas valsti un uz ilgiem gadu desmitiem iznīcināja tās neatkarību.

Otrais pasaules kaŗš – PSRS okupē Latviju

Lai nodrošinātu sev aizmuguri plānotajā kaŗā pret Poliju, Franciju un Angliju, Hitlers 1939. gada 23. augustā noslēdza neuzbrukšanas līgumu ar Staļinu (*Molotova-Ribentropa paktu*). Šim līgumam pievienotais Slepēnais papildprotokols un tā 28. septembra papildinājums atļāva Padomju Savienībai brīvi rīkoties Somijā un Baltijas valstīs.

Dažus mēnešus vēlāk angļu ārlietu ministrs Halifakss izteicās: “Slēdzot šo līgumu, Hitlera kungs pārdeva to, kas nebija viņa īpašums – Baltijas valstu brīvību.”

Nopircis Staļina draudzību, Hitlers 1939. gada 1. septembrī sāka uzbrukumu Polijai, ar ko iesākās Otrais pasaules kaŗš. Baltijas valstis paziņoja, ka tās šinī kaŗā paliek neitrālas. Patiesībā to liktenis jau bija apzīmogots – tās bija pārdotas Maskavai.

Padomju Savienība nekavēdamās sāka Baltijas valstu plānveidīgu iznīcināšanu. Vispirms visas trīs Baltijas valstis ar draudiem piespieda parakstīt palīdzības līgumus, kas atļāva vairākās vietās novietot Sarkanarmijas vienības. Latvija savstarpējās palīdzības līgumu ar Padomju Savienību parakstīja 1939. gada 5. oktobrī. Sarkanarmija ieguva bāzes Liepājā, Ventspilī un Pitrīgā, kur novietoja 30 000 vīru. Boļševiki solījās neiejaukties Latvijas valsts dzīvē. Tas tomēr bija pirmais solis uz brīvības iznīcināšanu.

Vācijas ātrie un lielie panākumi Rietumos 1940. gada pavasarī Padomju Savienībai bija nepatīkams pārsteigums. Maskava steidzās pievākt arī savu laupījuma daļu. Visas Baltijas valstis gandrīz vienā laikā saņēma ultimātus.

Melīgi apgalvojot, ka tās apdraudot Padomju Savienību, Maskava pieprasīja:

1. sastādīt jaunas, Padomju Savienībai draudzīgas valdības,
2. ielaist Sarkanarmiju neierobežotā daudzumā.

Latvija šādu ultimātu saņēma 1940. gada 16. jūnijā. Apsvežot visas pretošanās iespējas, mūsu valdība izšķīrās padoties bez cīņas. Jau 17. jūnijā Sarkanarmija okupēja visu Latviju. Brīvā Latvijas valsts bija iznīcināta. Sākās “Baigais gads”.

Līdz ar Sarkanarmiju Rīgā ieradās padomju varasvīrs Andrejs Višinskis, kam bija jāorganizē Latvijas “legāla” pievienošana Padomju Savienībai. Vispirms viņš sastādīja padevīgu valdību, kuŗas priekšgalā bija Augusts Kirchenšteins. 1940. gada 14. un 15. jūlijā izsludināja Saeimas vēlēšanas, kuŗās bija tikai viens kandidātu saraksts. To sastādīja Višinskis no komunistiem un citiem krieviem padevīgiem ļautiņiem. Daži nacionāli latvieši mēģināja sastādīt vēl otru sarakstu, bet šo mēģinājumu izjauca ar bruņotu varu. Visus spieda balsot, bet nekādas izvēles nebija.

Tūlīt pēc “vēlēšanām” jaunā Saeima 20. jūlijā atcēla valsts prezidentu Kārli Ulmani, kas līdz tam Rīgas pilī bija turēts tikpat kā apcietinājumā. 22. jūlijā viņu aizveda uz Krieviju, kur viņš vēlāk mira. Višinska teātris vēl nebija beidzies. 1940. gada 21. jūlijā Saeimā ievēlētie komunistu kalpi padevīgi pieņēma no Maskavas atsūtīto priekšlikumu – lūgt, lai Latviju uzņem Padomju Savienībā, kas arī, protams, notika.

Valstī nodibināja padomju varu. Zemi un lielākos īpašumus pasludināja par “tautas īpašumu”. Gluži tas pats notika arī Igaunijā un Lietuvā. Sarīkodama šīs teātra izrādes, Maskava gribēja parādīt pasaulei, ka Baltijas valstīs, vismaz ārēji, viss noticis likumīgi un brīvprātīgi. Steigā Višinskis tomēr aizmirst, ka Latvijas Satversmi nevar vienkārši atcelt ar Saeimas lēmumu, bet tas jāapstiprina tautas nobalsošanā (to nosaka 1922. gada Satversmes 77. paragrafs).

Komunistu pūles tēlot likumīgu rīcību izrādījās veltīgas, jo Amerikas Savienotās Valstis un vairākas citas valstis neatzina Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai.

Nekavējoties iesākās Latvijas saimniecības izlaupīšana, cilvēku apcietināšana, spīdzināšana un slepkavošana. Lielākās latviešu deportācijas uz attāliem Krievijas ziemeļu un austrumu apgabaliem notika 1941. gada naktī no 13. uz 14. jūniju. Tajā naktī čekisti un viņu izpalīgi apcietināja ap 16 000 cilvēku, to starpā sirmgalvjus, sievietes un bērnus. Vergu nometnēs ģimenes parasti izšķīra. Pavisam “Baigajā gadā” komunistu vara nogalināja un aizveda verdzībā ap 36 000 cilvēku.

Vācu okupācija

Šo mūsu tautas mocīšanu pārtrauca Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai 1941. gada 22. jūnijā. Jau 1. jūlijā vācieši ieņēma Rīgu, un drīz visa Latvija bija atbrīvota no komunistiem. Bēgošos sarkanarmiešus vajāja arī mūsu partizāni. Latvieši cerēja, ka vācieši atjaunos Latvijas valsti, bet šīs cerības nepiepildījās. Nacistiem bija savi noziedzīgi plāni – viņi gribēja padarīt Baltijas valstis par savu koloniju. Ar nacistu metodēm vācu pārvalde panāca, ka draudzīgo jūtu vietā radās sašutums un naidis. Sākās atkal latviešu izmantošana. 1943. gadā, kad vāciešiem austrumfrontē sāka iet slikti, Hitlers pavēlēja nodibināt Latviešu leģionu un izdarīja mobilizāciju. Leģiona divās divīzijās (15. un 19. divīzijā) apvienoja tikai ap 30 000 no pavisam ap 150 000 iesauktajiem; pārējos izklidināja pa dažādām vācu vienībām. Kaut arī ar nevēlamu sabiedroto, latviešu kaŗavīri pret savu lielāko ienaidnieku – komunistiem – cīnījās ļoti varonīgi.

Tomēr, vācu armijai sabrūkot, arī viņiem bija jāatkāpjas arvien tālāk uz rietumiem. 1944. gadā jūlijā cīņas notika jau uz Latvijas zemes. 13. oktobrī Sarkanarmija ieņēma Rīgu. Neieņemta palika tikai Kurzeme, kuŗu aizstāvēja arī latviešu 19. divīzija. 15. divīziju pārveda uz Vāciju. Tā saucamais Kurzemes cietoksnis ļoti smagās cīņās noturējās līdz Vācijas pilnīgam sabrukumam 1945. gada 8. maijā. Visa Latvija atkal bija nonākusi komunistu varā. Tikai ap 120 000 latviešu izdevās no komūnisma paglābties brīvajā pasaulē. 1944. gada otrajā un 1945. gada pirmajā pusē viņi bēga uz Vāciju un Zviedriju.

Vācu okupācijas laikā no 1941. līdz 1945. gadam bija daudz upuŗu. 1944. gadā *Gestapo* rokās krita prof. Konstantīns Čakste, pirmā valsts prezidenta dēls, kas vadīja slepeno pretestības organizāciju – Latvijas Centrālo Padomi. Viņš kopā ar daudziem citiem mira koncentrācijas nometnē. Tā Otrais pasaules kaŗš atņēma mums savu valsti, prasīja lielus cilvēku upuŗus un ciešanas, daļu tautas aizdzina trimdā, bet tautu dzimtenē nospieda komūnisma verdzībā.

Atgriežas komūnistu vara

No 1945. gada 8. maija komūnistu varā bija visa Latvija. Formāli gan tā skaitījās atsevišķa republika – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika –, bet īstenībā bija tikai apgabals jaunajā Krievijas imperijā – Padomju Savienībā. Visi rikoŗumi nāca no Maskavas. Iznīcinot privātās saimniecības, sagraŗa Latvijas lauksaimniecību, iznīcināja tradicionālo latviešu tautas dzīves veidu. Zemniekus padarīja par komūnistu dzimtcilvēkiem – kolchozniekiem, kam nekas nepieder.

Lai salauztu pretestību pret lauku kolektivizēšanu, notika “kulaku” un “nacionālistu” deportēšana 1949. gadā no 25. līdz 29. martam uz attāliem PSRS apgabaliem. Šai vienā akcijā deportēja 42 133 Latvijas iedzīvotāju. Mazāka apmēra izsūtīšanas notika kā pirms 1949. gada, tā arī vēlāk. Izsūtīto lielākā daļa atgriezās Latvijā 1956. un 1957. gadā. 5 073 cilvēki miruši izsūtījumā.

Latvijas saimniecību plānoja un noteica Maskavā. Notika pastiprināta industriālizācija, bet ražojumu lielāko daļu aizveda “plašās dzimtenes” vajadzībām. Izejvielas un darbaspēku ievada no Padomju Savienības, tas kalpoja arī Maskavas politiskiem mērķiem – pārkrievot latviešus un pārvērst Latviju par Krievijas provinci. 1989. gadā no iedzīvotāju kopskaita latviešu bija tikai 52%. Par okupācijas melnajiem darbiem un to sekām stāsta šīs grāmatas nākamās nodaļas.

Padomju Savienības sabrukums

Pēc 70 gadiem Krievijas revolūcijas asinīs dzimusī aplamās ideoloģijas un terrora uzturētā komunistu partijas diktatūra bija morāli un saimnieciski bankrotējusi. Pēdējais PSRS diktators Michails Gorbačovs ar mānīšanos mēģināja glābt neglābjamo. Nelīdzēja nedz *glasnostj*, nedz *perestroika*. Vārdos Gorbačovs pieteica revolūcionāras pārmaiņas, bet darbos centās stiprināt Maskavas centrālismu un saglabāt absurdo padomju sistēmu. Kā zviedru laikraksts *Svenska Dagbladet* 1991. gada 19. decembrī rakstīja:

Totālitarais režīms, kas kontrolēja visus varas līdzekļus un nebija apdraudēts no ārienes, apmēram trīs gadu laikā izira no iekšienes, gandrīz bez asins izliešanas.

Baltieši rādīja ceļu lielākajām PSRS nācijām lauzties laukā no “tautu cietuma”. Tā saucamā “trešā atmoda” jeb “dziesmotā revolūcija” Latvijā sākās 1987. gada 14. jūnijā, kad jauniešu Evas Bitenieces un Rolanda Si-laraupa vadībā tauta gāja pie Brīvības pieminekļa. Tam sekoja jaunie-vēlētās Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija lēmums atjaunot (ar pārejas periodu) Latvijas neatkarību. Stāvoklis Rīgā kļuva kritisks Barikāžu dienās Rīgā 1991. gada janvārī. Pārmaiņas kulmināciju sasniedza nesekmīgā Maskavas puča laikā. 1991. gada 21. augustā Augstākā Padome pasludināja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu uz Latvijas 1922. gada Satversmes pamatiem. Loks bija noslēdzies.

Ivars Andersons*

LATVIJAS VALSTS ROBEŽA

1993. gada 11. augustā pagāja 73 gadi kopš parakstīja miera līgumu starp Krieviju un Latviju. Līguma 2. pantā Krievija deklarēja, ka bez ierunām atzīst valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai uz Latvijas tautu un zemi. Minēts, ka Latvijai nav nekādu pienākumu attiecībā uz bijušās Krievijas starptautiskajām saistībām. Līgums noteica abu valstu robežas, atzina Latvijas *de iure* un atstāja tai visu agrākās Krievijas valsts mantu mūsu valsts robežās, kā arī deva tiesību reevakuēt kuŗa laikā izvestās vērtības. Šim nolūkam iecēla abpusēju komisiju.

Tūlīt jāpiezīmē, ka no atdodamajām vērtībām atgūt izdevās nožēlojamu daļu. Latvija atguva 115 lokomotīves, 1 657 preču vagonus, 6 tvaikoņus un citas vērtības – kopumā par 10 miljoniem zelta rubļu. Savu naudu atpakaļ nedabūja cara laika noguldītāji (80 milj. zelta rubļu). Neizpildīts palika līguma punkts par būvmateriālu piegādi. Nedaudz no parāda Krievija sedza, izmaksājot 4 milj. zelta rubļu, bet, ja ievēro, ka Latvija Pirmā pasaules kuŗa laikā zaudēja vērtības par 1 281 milj. zelta rubļu, summa bija smieklīgi maza.

Ar Igauniju Krievija miera līgumu bija jau noslēgusi 1920. gada 2. februārī, ar Lietuvu – 12. jūlijā. Ar Latviju Krievija no 1. februāŗa atradās pamiera stāvoklī un robežas būtiski arī nemainījās, bet Krievija tišām vilcināja sarunas, gaidot izdevīgāku stāvokli citās frontēs, lai piespiestu latviešu pusi būt piekāpīgākai sarunu noteikumos.

Okupācijas brīdī 1940. gadā Latvijas robeža bija 1 895 km kuŗa, no tiem 494 km – jūras robeža. Sauszemes robeža – 1 401 kilometrs. Robeža ar Igauniju bija 375 km. Igaunija daudz palīdzēja Latvijas armijas izveidošanā un Latvijas atbrīvošanā. Robežjautājumos tomēr abu valstu starpā bija lielas domstarpības.

Vēl pagājušā gadsimta beigās Valkas un Rūjienas apgabalā dzīvoja pārsvarā igauņi, kuŗus pamazām izspieda latvieši. Valka bija svarīgs dzelzceļa mezgls un tirdzniecības centrs. 1881. gadā tur dzīvoja 1 604 latvieši un 978 igauņi, 1897. gadā attiecīgi 4 455 un 3 945. Pēc tam pamazām igauņi ieguva pārsvaru.

Kaŗa laikā tur ieplūda daudz latvieŗu bēgļu. Igaunijā atradās arī latvieŗu Lauru kolonija. Rĩgas jūras lĩča vidū atradās Roņu sala, kuŗa kādu laiku bija piederējusī Kurzemei. Œo teritoriju piederība arī izraisīja strĩdus, bet laimĩgā kārtā lĩdz asinsizlieŗšanai strĩdi neizraisījās ne ar igauņiem un lietuvieŗiem, ne ar poļiem. Daŗas igauņu aprindas pat runāja par igauņu robeŗām gandrĩz lĩdz Petrogradai un Vidzemē lĩdz Salacai un Alūksnei.

Sarunas robeŗjautājumos iestrēga, un igauņu ģenerālis E. Peders 1919. gada 24. decembrĩ piedraudēja lietot militāru spēku. Tomēr abu valstu vadītāji un diplomāti rikojās tālredzĩgi un 1920. gada 1. lĩdz 3. jūlijā vienojās par visiem strĩdĩgajiem jautājumiem. Lielāko Valkas daļu saņēma Igaunija ar noteikumu, ka Latvija var izmantot dzelzceļus. Latvija arī ieguva Ainaŗu, Jaunrozes, Ipiķu un Veclaicenes pagastu, bet Igaunija – Cores, Plateres un daļēji Omuļu pagastu. Latvija atteicās no Roņu salas. Pilnībā Latvijasun Igaunijas robeŗu nosprauŗanu pabeĩdza 1927. gadā. No Latvijas puses Œo robeŗu sargāja 47 robeŗsargi un nekādu konfliktu nebija. Pierobeŗu iedzīvotājiem abpusēji bija daŗādas priekŗrocības.

Arī ar Lietuvu robeŗu jautājumus nevarēja noskaidrot bez strĩdiem un pat draudiem. Lietuvai kādreiz bija piederējusī visa Latgale un daļa Kurzemes. Viņiem kārojās iegūt Daugavpili un Liepāju. Miera konferencē Lietuva prasīja Palangas apgabalu, teritoriju austrumos no Bauskas, Aknĩsti un visu Ilūkstes apriņķi. Kurzemei piederoŗajā Palangas apvidū dzĩvoja lĩdz 4 000 latvieŗu, ko no Kurzemes Œķĩra lietuvieŗu biezi apdzīvots apgabals. Lietuva uzskatīja latvieŗus par jaunatnācējiem. Kurŗu kāpās 2 000 latvieŗu dzĩvoja jau ļoti sen, pat vietu nosaukumi par to liecina. Tomēr Œi teritorija bija atrauta no Kurzemes un 1919. gadā atradās Vācijas varā. Latvija ierosināja Palangu mainīt pret Maŗeĩķu dzelzceļa mezglu.

Vēlākās sarunās, kuŗās piedalījās arī sabiedrotie, Lietuva vairs neprasīja Liepāju un Daugavpili, bet prasīja Ilūksti. Bez tam lietuvieŗu diplomāti norādīja, ka Latgalē dzĩvo galvenokārt katoļi, bet latvieŗi lielākoties ir luterāņi. 1920. gada jūlijā un augustā krievu armija aizdzina poļus gandrĩz lĩdz Varŗavai. Daugavpils apgabalā nekavējoties iegāja lietuvieŗu kaŗaspēks, kuŗŗ pēc tam daļēji ieņēma arī Ilūkstes apriņķi un aicināja iedzīvotājus piedalīties Satversmes Sapulces vēlēŗšanās. Lietuva tagad prasīja arī daļu no Jēkabpils apriņķa.

1920. gada jūlijā Latvija izsūtīja 100 nelegāli iekļuvuŗos lietuvieŗus. Lietuva atbildēja ar to paŗu, tikai lielākos apmēros. Latvija piedraudēja izsūtīt 26 000 lietuvieŗu, un uz robeŗas Augŗskurzemes rajonā ieradās 12. Bauskas kājnieku pulks pulkveŗa Kriŗa Œūķa vadībā, viņŗ padzina pāri demarkācijas robeŗai pārgājuŗos lietuvieŗus.

1920. gada 25. septembrī darbu sāka starptautiska šķīrējkomisija, kas darbu sekmīgi beidza 1921. gada 26. martā. Lietuvai tika nodota Palanga, daļa no Rucavas pagasta, Mažeiki. Latvija paturēja Ilūkstes apriņķi un citas teritorijas. Kopumā Lietuva Latvijai piešķīra 290 km² zemes, bet Latvija Lietuvai 283,3 km². Lietuvas nostāju daudz ietekmēja attiecību saasināšanās ar Poliju un teritorijas zaudēšana.

1920. gada jūlijā Lietuvai vēl piederēja 87 920 km² zemes, bet oktobrī vairs tikai 52 820 km². Latvijas un Lietuvas robeža izveidojās 570 km garumā un to apsargāja 151 robežsargs.

Ar Poliju Latvijai izveidojās 107 km gara robeža, kuŗu sargāja 65 robežsargi. Poļu kaŗaspēks daudz palīdzēja mūsu valstij atbrīvošanās kaŗā, atkaŗojot Krievijai Latgali. Kaŗa darbībā iesaistījās līdz 60 000 poļu kaŗavīru, tika līdzēts arī ar ieročiem un municiju. Sākumā Polija izvīrēja pretenzijas uz Daugavpili un apkārtējām teritorijām, bet pēc tam vienojās, ka par robežu uzskatīs līniju, līdz kuŗai aizgāja poļu kaŗaspēks pēc Latvijas atbrīvošanas cīņām. Oficiāls robežlīgums netika noslēgts, lai nesabojātu attiecības ar Lietuvu. Par mūsu brīvību arī poļi ir lējuši savas asinis, 62 poļu kaŗavīri apbalvoti ar Lāčplēša kaŗa ordeni.

Robeža ar Krieviju bija 351 km gara. Kā norisinājās miera līguma parakstīšana un strīdi par robežām, varēja lasīt 1992. gada *Neatkarīgajā Cīņā*. Tomēr daži jautājumi ir aktuāli arī šodien, tādēļ vērts tos apspriest.

Ir jāpatur prātā, ka šī robeža ir iegūta ar latviešu, kā arī poļu un igauņu kaŗavīru asinīm. Latgales atbrīvošanu sāka pēc Bermonta kaŗaspēka sagrāves, jo tad varēja visus spēkus pārvietot uz Latgales fronti. Latvijas rietumos palika tikai Zemgales divīzija. Liela nozīme bija poļu kaŗaspēka un apgādes palīdzībai jo Latvijas armija nebija gatava ilgstošam kaŗam, it sevišķi ziemas apstākļos. Intensīva kaŗadarbība notika no 1919. gada decembra līdz 1920. gada februārim, kad noslēdza pamieru. Latvijas armija zaudēja 190 kaŗavīru, 650 ievainoja, 100 pazuda bez vēsts.

Latvijai pievienoja Vitebskas guberņas Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus, Drīsas apriņķa Piedrujas un Pustinas pagastu, un Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa Augšpils, Linavas un Purvmalas, kā arī Kačēnu pagastu. Galvenais ieguvums – Abrenes (Pitālovas) dzelzceļa mezgls. Senatnē Abreni sauca par Pietālavu.

Nosakot robežas, Latvijas puse centās panākt, lai robeža ietu pa upēm. Tam gan bija zināma stratēģiska nozīme, bet līdz ar to vairāki pievienotie pagasti bija izteikti krieviski. Krievijas puse par šo etnografiskā principa neievērošanu neprotestēja, jo jau tad izprata, kāda nozīme nākotnē būs krievu minoritātes pieaugumam.

Latvijas un Krievijas robežu sargāja 1. Dagdas, 2. Zilupes un 3. Ab-

renes robežsargu bataljons, pavisam 919 vīri. Salīdzinājumā ar citu robežu sargātājiem viņi bija labāk bruņoti un apgādāti ar sakaru līdzekļiem. Uz Krievijas robežas, it sevišķi 1920. gados, bija bieži robežpārkāpumi, ko veica komunistu aģenti. Sava nozīme bija arī padomju atstātajai aģentūrai.

1936. gada 26. martā robežsargus apvienoja brigādē. Tās komandieri iecēla prezidents, bet pakļāva iekšlietu ministram. Brigādē pavisam bija ap 100 virsnieku un 1 200 instruktoru un kaņavīru.

1940. gada 14. jūnija naktī Robežsargu brigādes 3. Abrenes bataljona un 19. Abrenes aizsargu pulka vienības bija vienīgās, kas iesaistījās bruņotā sadursmē ar PSRS kaņaspēku. Brigādes komandieris ģenerālis Ludvigs Bolšteins 21. jūnijā izdarīja pašnāvību.

Latvijas padomju enciklopēdijā rakstīts, ka, sākoties LPSR teritorijas atbrīvošanai no vācu fašistu varas, LPSR APP iesniedzis PSRS APP ierosinājumu Abrenes apriņķa sešus, pārsvarā krievu apdzīvotus, pagastus un Abrenes pilsētu pievienot KPFSR. Sakarā ar to Abrenes apriņķi 1945. gada 12. decembrī pārdēvēja par Viļakas apriņķi.

Patiesībā Staļins baidījās, ka kaņa beigās sabiedrotie varētu iestāties par Baltijas valstu neatkarību, tāpēc drošības dēļ apstrādāja gan Latviju, gan Igauniju. Arī par Lietuvu bija padomāts. Par Abrenes “atdošanu” Latvijas presē bija lieliska akadēmiķa Aleksandra Ņikonova publikācija. Bet Sabiedrotajiem toreiz “tēvoča Džo” labvēlība bija dārgāka, un viņi pat pirkstu nepakustināja baltiešu labā.

Abrenes jautājums ir ļoti sarežģīts. Pašreiz šī teritorija ir nožēlojamā saimnieciskā stāvoklī, bijušie iedzīvotāji sen deportēti un to vietā iepludināti svešinieki, no kuņiem sapratni un atbalstu velti gaidīt. Kāds interfrontietis savā laikā teicis, ka Abrenes apgabalā vajadzētu izvietot miljonu krievu bezdarbnieku un piešķirt Latvijai. Labāku problēmas risinājumu neizdomāt! Visādā ziņā Abrene ir “mīna ar laika degli”, pret to jāizturas ļoti uzmanīgi, it sevišķi tagad, kad Krievijā stāvoklis ir tik neprognozējams.

Jāievēro, ka 1920. gada 11. augustā noslēgtā *Latvijas un Krievijas miera līguma* “mūžīgie laiki” ilga tikai 19 gadus, un tagad Krievijā valdības līmenī rit sarunas par šī līguma anullēšanu. Tas abas valstis atsviež pamiera situācijā.

No vēstures kļūdām ir jāmacās. Baltijas valstis bija iespējams viegli okupēt tādēļ, ka tās nebija militāri vienotas, un Tautu Savienība bija bezspēcīga. Tomēr Somija savu neatkarību aizstāvēja, lai gan ar lieliem upuņiem. Padošanās gadījumā šie upuņi būtu bijuši daudz lielāki. Cik latviešu virsnieku un robežsargu pārdzīvoja Baigo gadu?

Tādēļ ir jācinās par vienotu Baltiju un tās aizsardzību. Mūsu dip-

lomātiem un valstsvīriem jāietekmē pasaules sabiedriskā doma, lai novērstu vēl vienu kara darbības perei. Mums savā valsts robeža ir jānostiprina un jāpīlņigo gan tiesiski, gan materiāli. Jāatceras, ka Latvijas laikā attiecīgajā pierobežas joslā robežsargiem bija arī policistu tiesības.

Lasot un dzirdot mūsdienās par “nelaimēm” robežapsardzē, neaizmirsīsim, ka nelaimes gadījumi bija arī vecajā valstī. Salīdzinoši tomēr tādi notika ļoti reti. Šodienas Latvijā pārāk daudziem trūkst vēl apzinības un goda prāta, par patriotismu nemaz nerunājot.

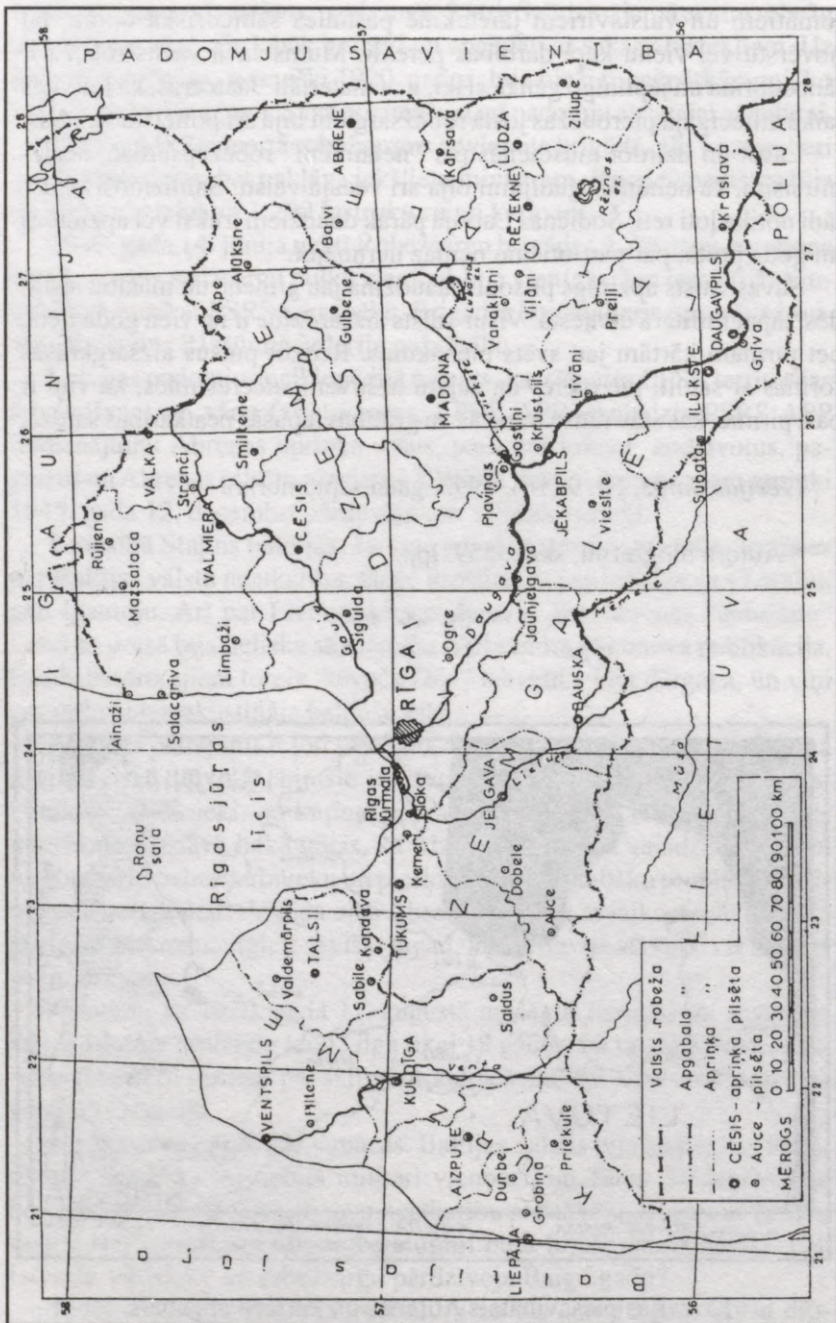
Savas valsts apzinīgs pilsonis jāaudzina jau ģimenē un mācību iestādēs, tāpat militārā dienestā. Visur valsts aizsardzība ir ne vien goda lieta, bet pirmām kārtām jau svēts pienākums. Redzot puīšus aizsargkrāsas formās ar saulīti pie pieres un zaļām uzšuvēm, atcerēsimies, ka viņi ir paši pirmie, kas stāv mūsu trauklās un grūtībās tapušās neatkarības sardzē.

(Tēvijas Sargs, Nr. 9 (16), 1993. gada septembris)

* Autora biogrāfiju, skat., 559. lpp.

Krievijas piesavinātais Abrenes un Pēterburgas apgabals

LATVIJAS SASNIEGUMI 1918-1940

Kad 1920. gadā jaunā Latvijas valsts, padzinusi Latvijas patstāvības ienaidniekus, noslēdza mieru ar Padomju Savienību un Vāciju, zeme bija galīgi izpostīta. Fabriku mašīnas evakuētas kara laikā uz Krieviju, ēkas, īpaši kauju rajonos, nodegušas, mājlopi izkauti, tūrumi lielā mērā kļuvuši par atmatām, un daļa tautas vēl kā kara bēgļi uzturējās Krievijā, bet tūkstošiem latviešu bija gājuši bojā kara darbībā un slimībās. No 2 500 000 iedzīvotājiem 1914. gadā bija palikuši vairs tikai 1 600 000.

Sākās strauja dzīves atjaunošana. No Krievijas atgriezās, Latvijas valdības aicinājumam labprāt klausīdami, bēgļi laucinieki un evakuētie strādnieki. Baltijas vagonu fabrika, Provodņika gumijas fabrika u. c. savas iekārtas tomēr atpakaļ no Krievijas nedabūja, tā ka darbs Rīgā bija jāiesāk tukšās rūpnīcu ēkās. Ražošana bija jāpārkārto uz citiem pamatiem. No Krievijas atdalījusies, Latvija pagriezta savas saimniecības attīstību Rietumu virzienā, īpaši tādēļ, ka Krievijas tirgus kļuva mums un citām valstīm pirmajos pēcvara gados gandrīz pilnīgi nepieejams tur notikušo pārvērtību dēļ. Krievija zaudēja pirktpēju un nodibināja visgaļām savām robežām politiski sanitāru kordonu, kas kavēja saimniecisko sakaru attīstību. Anglijas, Vācijas un pat citu kontinentu tirgi tomēr Latvijai pilnīgi atvietoja Krievijas tirgu, un Latvijas ražojumi kļuva Rietumu valstīs ļoti iecienīti, un par tiem maksāja labas cenas.

Latvijā nodibinājās un izveidojās visumā privātīpašumā un privātā iniciatīvā dibināta saimniecība; atsevišķām privātpersonām un sabiedrībām drīkstēja piederēt kā tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi, tā arī nekustamie īpašumi. Valsts īpašumā nonāca visi dzelzceļi, gandrīz visi meži, daudzas, īpaši lielākās un modernākās, rūpnīcas un galvenās bankas. Valsts zemes fondā ar radikālu agrārreformu ieskaitīja gandrīz visu (ap 98%) senāk muižniecībai piederējušo zemi, ko tūlīņ sadalīja bezzemniekiem pilnīgā īpašumā (līdz 22 ha lielas lauku saimniecības), tādā kārtā nostiprinot valstī politisku un saimniecisku stabilitāti, kas vēlāk kļuva par pamatu Latvijas tautsaimniecības veselīgai un straujai attīstībai.

Lauksaimniecība

Kara laikā, no 1914. līdz 1920. gadam, no lauksaimniecības ēku kopskaita bija nopostītas vai iznīcinātas 10%, pa daļai nopostītas bija 14%, ceturtā

daļa aŗamzemes bija palikusi neapstrādāta, tŗrumu raŗas bija krituŗas, mājlopu skaits sarucis. Turklāt agrārreformas īstenoŗana prasŗja lielus līdzekļus. Lauksaimniecības atjaunoŗanai un racionālai izveidoŗanai tos radŗja zemkopju ŗaklums. Uzcēla ne vien kaŗā nopostŗtās ēkas, bet arī veica jaunsaimniecību būvniecības milzŗgo darbu, ko raksturo ŗādi skaitļi: Latvijā lauksaimniecības ēku skaits 1920. gadā bija 692 000, 1920. – 1930. gadam uzceltas jaunas 355 000 ēkas (50% no ēku kopskaita 1920. gadā). Laikā no 1930. līdz 1937. gadam uzceltas vēl 86 000 ēkas. Visu ŗo 16 līdz 17 gados uzcelto lauku ēku kopvērtība ir ap 730 miljoni latu (150 milj. ASV \$).

Valsts visādŗ veicināja lauksaimniecisko raŗoŗanu. Lauku saimniecības saņēma valsts kreditus, tika veicināts lauksaimniecības raŗojumu eksports. Pasaules saimniecības krizes laikā (no 1930. līdz 1933. gadam) un arī vēlāk, kad lauksaimniecības raŗojumu cenas pasaules tirgū bija ļoti krituŗas, valsts garantēja lauksaimniecības raŗojumiem cietas cenas, kas uzturēja un vēl palielināja raŗoŗanu. Lauksaimniecības zināŗanu izplatŗšana un tautas izglŗtības lŗmeņa veicināŗana tāpat nāca par labu lauksaimniecībai. Laucinieki bija savas zemes īpaŗnieki un varēja brŗvi attŗstŗties. Palielinājās lauksaimniecības produkcija un lauksaimniecības raŗojumu eksports. Lauksaimniecības raŗu pacelŗšana paaugstināja tautas dzŗves lŗmeni.

Kopējā labību raŗa krievu laikos no 1909. līdz 1913. gadam bija caurmērā 815 000 t gadā, bet laikā no 1934. līdz 1938. gadam caurmērā 1 245 000 t, par 50% lielāka. Kartupeļu raŗa ŗīnŗ pašā periodā pieauga no 639 000 t līdz 1 610 000 t, par 1 miljonu tonnu gadā. Radās gluŗi jauna – cukurbieŗu kultūra. Pēdējos gados pirms Otrā pasaules kaŗa Latvija iztika gandrŗz vienŗgi ar savu cukuru, tāpat arī ar savu labību. No 1934. līdz 1938. gadam caurmēra rudzu raŗa no 1 ha bija par 47% augstāka, ziemas kvieŗu raŗa par 21%, kartupeļu raŗa par 63% augstāka nekā laikā no 1909. līdz 1913. gadam.

Zirgu skaits no 320 000 1913. gadā un tikai 261 000 1920. gadā pieauga līdz 400 000 1938. gadā. Liellopu skaits attiecŗgi no 912 000 un 768000 līdz 1 224 000 utt. Piena produkcija palielinājās no 618 000 t 1920. un 21. gadā līdz 1 668 000 t 1937. un 1938. gadā. Gaļas produkcija no 98 000 t 1923. un 1924. gadā līdz 168 000 t 1936. un 1937. gadā.

Maizes labības (rudzu un kvieŗu) produkcija uz 1 iedzŗvotāju pieauga no 150 kg (laikā no 1909. līdz 1913. gadam) līdz 280 kg (no 1934. līdz 1938. gadam). Piena produkcija uz 1 personu no 1920. līdz 1921. gadam bija 360 kg, bet no 1937. līdz 1938. gadam jau 840 kg. Lauksaimniecības produkcijas pieaugŗšana bija it ievērojama tādēļ, ka laucinieku skaits

no 1920. līdz 1935. gadam palika gandrīz nemainīgs (ap 1,2 milj.). Lauksaimnieki spēja daudz lielāku daudzumu produktu pārdot pilsētniekiem un eksportam. Sviesta eksports pieauga no nulles līdz 23 457 t 1938. gadā. Šīs preces vērtība 1938. gadā bija 54 milj. latu – ceturtdaļa no visa eksporta kopvērtības.

Ievērojami pieauga arī lauksaimniecības mašīnu skaits, piemēram, arklu (no 12 130 zāles plāvējiem 1920. gadā līdz 49 031 – 1937. gadā, traktoru skaits no 127 1923. gadā līdz 616 1937. gadā, utt.). Mākslīgos mēslus 1937. un 1938. gadā izlietoja desmitreiz vairāk nekā 1922. un 1923. gadā, attiecīgi 230 000 t un 21 000 t gadā. Tādā kārtā ievērojami pieauga ražas.

Laikā, kad lauksaimniecības kolektīvizācija izraisīja badu Padomju Krievijā, mazajā Latvijā, kur saimnieciskās politikas pamati bija citi, kur saimniekoja brīvi zemnieki, lauksaimniecības produkcija ievērojami pieauga. Salīdzinot 1928. un 1930. gada labības ražu ar 1934. un 1938. gadu, tā bija pieaugusi par 400 000 t (par 50%),kartupeļu par 800 000 t (par 100%), cukurbiešu raža par 250 000 t. Liellopu skaits pieauga par 24%, cūku skaits par 54%, aitu skaits par 38%, zirgu skaits par 8%.

Piena izslaukums pieauga no 1 160 000 t 1927. un 1928. gadā līdz 1 668 000 t 1937. un 1938. gadā. Gaļas produkcija pieauga no 113 000 t 1930. un 1931. gadā līdz 168 000 t 1936. un 1937. gadā (par 50%).

Latvijā šis periods bija lauksaimniecības produkcijas, pārtikas patēriņa un tautas labklājības ievērojamas celšanās laikmets (pieauga galvenā kārtā piena produktu un gaļas patēriņš). No 1934. līdz 1936. gadam Latvija no labības importa zemes pārvērtās par labības eksportētāju.

Latvijas lauku saimniecību skaits un to platība 1935. gadā

Saimniecības platība (ha)	Saimniecību sk.		Kopplatība	
	(1000)	%	1000 ha	%
līdz 1 ha (iesk.)	44,1	16,0	14	0,3
1-2	11,6	4,2	18	0,4
2-5	22,9	8,3	79	1,8
5-10	44,1	16,0	336	7,5
10-15	39,7	14,4	495	11,0
15-20	38,2	13,8	667	14,9
20-30	35,4	12,9	844	18,8
30-50	24,3	8,8	948	21,1
50-100	14,4	5,2	936	20,9
Pāri par 100	1,1	0,4	151	3,4
Kopā	275,7	100,0	4 488	100,0

Tuvāk, aplūkojot tabulas skaitļus, redzams, ka saimniecību grupā ar platību līdz 1 ha vienas saimniecības caurmēra platība bijusi tikai 0,3 ha, bet grupā ar 1-2 ha zemes – tikai 1,5 ha. Noniecīgajām saimniecībām līdz 1 ha atradās uz laukiem tikai 11 595 (26% no šo saimniecību skaita), bet to lielākā daļa 32 483 (74%) pilsētu robežās. Arī diezgan daudz saimniecību (2469 = 21%) ar 1-2 ha zemes atradās tāpat pilsētās.

Šīs divas sīko saimniecību grupas, kas kopā bija 20% no saimniecību kopskaita Latvijā, nemaz nebija zemnieku saimniecības, bet pa lielāku daļu pilsētu sakņudārzi, kas piederēja tādiem pilsētniekiem, kas neno-
darbojās ar lauksaimniecību, bet ar citām lietām. Tie bija amatnieki, ierēd-
ņi, tirgotāji, strādnieki u.c.

Arī uz laukiem šādu nozaļu darbiniekiem bieži piederēja gabaliņš zemes. No sociālpolitiskā viedokļa bija vēlams, lai pēc iespējas lielākam pilsētnieku skaitam piederētu kāds zemes gabaliņš.

Rūpniecība

1920. gadā, kaņam beidzoties, Latvijas rūpniecības lielākos uzņēmumos strādāja vairs tikai 21 000 strādnieku (1910. gadā – 93 000). Lauksaimniecības produkcijas, zemnieku ienākumu un zemnieku pirktspējas kāpināšana, rūpniecības ražojumu importa ierobežošana, arī Latvijas rūpniecības izstrādājumu eksporta sekmēšana – viss kopā panāca to, ka rūpniecībā (uzņēmumos ar mechanisko dzinējspēku vai, mazākais, 5 strādniekiem) nodarbināto strādnieku skaits pieauga no 21 000 1920. gadā līdz 50 000 1925. gadā un 63 000 1930. gadā.

Pēc īsa attīstības pārtraukuma pasaules saimnieciskās krīzes gados strādnieku skaits pavairojās līdz 99 000 1938. gadā. Tajā gadā rūpniecībā strādāja piecreiz lielāks strādnieku skaits nekā 1920. gadā, apmēram tikpat daudz kā 1919. gadā (statistikas metodes abos gados gan nav bijušas gluži vienādas).

Pavairojās arī mechaniskais dzinējspēks. Pirmdzinēju kopjauka palielinājās no 49 000 zirgspēku 1922. gadā līdz 194 000 zirgspēku 1937. gadā, elektomotoru kopjauka – attiecīgi no 13 000 līdz 107 000 zirgspēku.

Pieskaitot vēl klāt vissīkākos amatniecības uzņēmumus, kā arī atsevišķus patstāvīgi strādājošus amatniekus, rūpniecībā un amatniecībā 1935. gadā strādāja pavisam 179 000 (t.i., strādnieki, kantoņa un tehniskais personāls, kā arī uzņēmumu īpašnieki), 1937. gadā – 205 000 personas.

Latvijas iedzīvotāju skaits bija pieaudzis no 1,6 milj. 1920. gadā līdz

2 miljoniem 1937. gadā (atgriezās bēgļi no Krievijas un ik gadu dzima vairāk nekā mira). Bet rūpniecībā un amatniecībā nodarbināto personu skaits pavairojās no 61 000 1920. gadā līdz 205 000 1937. gadā, par 236%. Jāsecina, ka Latvijā rūpniecība bija attīstījies spēcīgi, un valstī nebija bezdarba. Darba roku trūkuma dēļ, ik gadus Latvijā vajadzēja nodarbināt kādus 50 000 ārzemju laukstrādnieku (no Polijas un Lietuvas).

Dažu svarīgāko rūpniecības ražojumu produkciju īsi pirms Otrā pasaules kara, kā arī rūpniecības uzplaukumu Latvijas brīvvalsts pēdējos gados rāda šādi skaitļi:

	1930	1937	1938
Kieģeļi, milj. gabalu	47,4	102,4	125,9
Cements, t	69 537	117 591	154 621
Radioaparāti, gabalu	1 340	28 285	31 987
Naglas, t	2 962	5 562	5 040
Velosipēdi, gabalu	18 968	47 596	54 049
Gumijas apavi, 1000 pāru	2 278	1 899	1 738
Ziepes, t	2 375	3 036	4 034
Superfosfāts, t	46 918	10 994	115 167
Kokvilnas audumi, 1000 m	9 330	16 394	16 842
Vilnas audumi, 1000 m	1 835	4 131	4 158
Zida audumi, 1000 m		2 556	2 864
Dēji un plankas, 1000 standartos	220	243	163
Finieři, 1000 m ³	48	95	95
Papīrs, t	24 574	30 404	28 869
Cukurs, t	6 011	45 175	33 336
Sviests, t	20 400	24 943	29 661

Kapitālie ieguldījumi

Mūsu valsts patstāvības gados lieli līdzekļi tika ieguldīti celtniecībā, kā privātā sektorā, tā valsts un pašvaldību uzņēmumos. Pirmo desmit gadu laikā vien (no 1920. līdz 1930. gadam) jaunsaimniecību un izpostīto saimniecību vajadzībām izsniegts no valsts mežiem 10 milj. ciešmetru (= m³) būvkoku.

Četrpadsmit gadu laikā (no 1926. līdz 1939. gadam) pilsētu dzīvokļu skaits pieaudzis par 58 000 istabām (noplēstie dzīvokļi atskaitīti). Tanī pašā laikā pilsētās uzceltas vēl 8 000 dažādas citas ēkas. Uzbūvētas daudzas jaunas skolas, valsts un pašvaldību iestāžu ēkas, slimnīcas, sanatorijas, dzelzceļa stacijas, pasta telegrafa kantoņi, tilti, dzelzceļi, zemes ceļi. Pēdējos gados pirms Otrā pasaules kara uzcelta Ķeguma spēkstacija

(projektēta ar 100 000 zirgspēku jaudu), kas izmaksāja ap 60 milj. latu.

Pēdējos gados Rīgā (un arī citās pilsētās, Daugavpilī, Jelgavā utt.) uzcēla vairākas monumentālas valsts ēkas, piemēram, Tiesu pili (izmaksājusi ap 2,5 milj. latu), Finanču ministrijas ēku (līdz 1939. gadam ap 6,3 milj. latu), Kaŗa mūzeju utt. Plašo celtniecību Latvijā no 1936. līdz 1939. gadam raksturo lielais būvmateriālu produkcijas pieaugums. Cementa produkcija pavairojās no 49 629 tonnām 1932. gadā līdz 154 621 tonnām 1938. gadā. Cementa patēriņš bija tik liels, ka no 1936. līdz 1938. gadam vajadzēja uzbūvēt otru cementa fabriku. Lielākus daudzumus cementa ieveda vēl no ārzemēm. Ķieģeļu produkcija pieauga no 47,4 milj. gabalu 1932. gadā līdz 126 milj. 1938. gadā.

Latvijas valsts pastāvēšanas laikā izbūvēja jaunas dzelzceļa līnijas 864 km garumā, lielus līdzekļus ieguldīja arī šoseju un zemes ceļu būvē.

Eksports un imports

Lielie panākumi ražošanā veicināja ārējās tirdzniecības apgrozījumu: preču imports un eksports no 360 000 tonnām 1921. gadā pieauga līdz 3 215 000 tonnām 1937. gadā. Attīstījās rosīga preču izmaiņa starp Latviju un pārējo pasauli.

Latvija izveda lauksaimniecības ražojumus, kokmateriālus, arī savus rūpniecības ražojumus. Ieveda dažādas mašīnas, jēlvielas, ogles, arī patēriņa preces.

Jau 1930. gadu sākumā, kad pasauli satricināja saimnieciskā krīze, Latvijas ārējā tirdzniecība bija sasniegusi ievērojamus apmērus un pārspēja šai ziņā daudzas citas valstis.

Latvijas eksports uz vienu iedzīvotāju 1930. gadā bijis Ls 130, bet Lietuvā – Ls 74, Polijā – 45, Padomju Savienībā – 17, Ungārijā – 96, Spānijā – 99, Portugālē – 34, Itālijā – 80, Rumānijā – 50, Bulgārijā – 40, Grieķijā – 61 latu.

Ceļi un transporti

Latvijas patstāvības laikā uzbūvēja jaunas dzelzceļu līnijas un stipri pavairojās vagonu un lokomotīvu skaits. Ievērojami pieauga preču pārvadājumi. 1919. gadā valstī bija vēl tikai daži nedaudzi privāti automobiļi, bet jau 1930. gadā to skaits sasniedza 2 975, un 1938. gadā pat 5 829. No pirmskaŗa jūras tirdzniecības flotes (1914. gadā 88 000 NRT) 1920. gadā bija palikuši pāri tikai 10 procenti (8 916 NRT), bet 1931. gadā bija jau 123 286 NRT, 1939. gadā gandrīz 200 000 NRT.

Strādnieku dzīves standarts

Latvijas valdība uzpirka no zemniekiem viņu ražojumus, maksādama par tiem nevis zemāko, bet augstāko cenu. Rezultātā labības, piena, gaļas utt. ražas kāpa ļoti strauji, un tomēr Latvijā visi bija labi paēduši. Pārtikas patēriņš visvairāk uzlabojies taisni mazturīgās strādnieku un mazo ierēdņu ģimenēs. Arī zemnieku ģimenēs, kā rāda lauksaimniecības grāmatvedības dati, vērojams dažu pārtikas vielu patēriņa pieaugums. Pēc ģimenes budžetu statistikas pārtikas patēriņš pilsētu strādnieku ģimenēs, salīdzinot 1926. un 1927. gadu ar 1936. un 1937. gadu, pieaudzis caurmērā gadā šādos apmēros (rēķinot uz "patērētāju vienību", t.i., uz vienu pieaugušu vīrieti): sviesta patēriņš no 10,4 kg līdz 16,2 kg (par 56%), krējuma patēriņš no 2,6 kg līdz 8,2 kg, piena no 177 kg līdz 204 kg, gaļas – no 63 kg līdz 70 kg, kviešu maizes no 48 līdz 54 kg, kviešu miltu patēriņš no – 13,9 kg līdz 17,3 kg. Palielinājies arī zivju, cukura, saldumu, dārzeņu, augļu patēriņš. Tātad, pieaudzis taisni dārgāko pārtikas vielu – gaļas, piena produktu, kviešu maizes – patēriņš.

Arī zemnieku saimniecībās pārtikas patēriņš uz "patērētāju vienību" (šai gadījumā uz personu, vecāku par 15 gadiem), salīdzinot Latvijas caurmēru 1927. un 1932. gadā ar 1937. un 1938. gadu, ievērojami palielinājies: kviešu patēriņš – no 79 kg līdz 88 kg, pilnpiena 303 līdz 345 kg, sviesta – no 9,6 kg līdz 12,4 kg, gaļas patēriņš – no 73,7 kg līdz 81,7 kg, olu patēriņš no 69 līdz 100 gab. gadā.

Piena produktu un gaļas patēriņā Latvija pirms Otrā pasaules kara ieņēma vienu no pirmajām vietām Eiropā un visā pasaulē. Gaļas patēriņš (izņemot mājputnu un meža kustoņu gaļu) Latvijā 1935. un 1936. gadā bijis caurmērā 84,8 kg uz iedzīvotāju, Austrālijā – 91 kg, Beļģijā – 41 kg, Dānijā – 57 kg, Holandē – 44 kg, Francijā – 34 kg, Jaunzēlandē – 107 kg, Lielbritānijā – 64 kg, Polijā – 19 kg, Šveicē – 47 kg, Amerikas Savienotās Valstīs – 62 kg (dati par ārvalstīm attiecas uz laika posmu no 1930. līdz 1934. gadam).

Piena produktu patēriņš tanīs pašos gados bijis šāds: Latvijā – 566 litri uz iedzīvotāju, Šveicē – 509 l, Dānijā 417 l, Francijā 315 l, Beļģijā 341 l, Holandē 363 l, Italijā 105 l, Lielbritānijā 403 l, Norvēģijā 446 l, Polijā 226 l, Amerikas Savienotās Valstīs 368 litri utt.

Daudz mazāks Latvijā – salīdzinājumā ar dažām citām valstīm – ir bijis olu, cukura, dārzāju un augļu patēriņš. Piemēram, cukura patēriņš Latvijā bijis – 22,2 kg, bet Dānijā – 54 kg uz iedzīvotāju. Savukārt olu patēriņš Latvijā bija – 76, Beļģijā – 236 gab.

Arī apģērba materiālu, baudvielu (tabakas, alkoholisku dzērienu,

alus), elektriskās strāvas patēriņa pieaugums, dzelzceļu pasažieru kustības pieaugums, velosipēdu un automobiļu skaita pieaugums, kā arī dzīvokļu apstākļu uzlabošanās pilsētās un uz laukiem (ceļot jaunus dzīvokļus un pārbūvējot vecos) liecina par tautas labklājības līmeņa celšanos.

Piemēram, 1921. gadā no ārzemēm ievestas ap 2000 t dažādu tekstilpreču un tekstiljēlvielu, bet 1937. gadā 8000 t. Arī iekšzemes linu un vilnas ražas stipri cēlušās.

Rīgas rūpniecības uzņēmumos 1940. gadā caurmēra algas

latos	Likme stundā latos	Izpeļņa stundā
Kvalificēti strādnieki	0,69	0,81
Kvalificētas strādnieces	0,38	0,51
Nekvalificēti strādnieki	0,49	0,62
Nekvalificētas strādnieces	0,32	0,38

Strādnieka reālā alga stipri cēlās, īpaši pēdējos Latvijas neatkarības gados, jo pārtikas cenas Latvijas pilsētās 1936. un 1937. gadā bija daudz zemākas nekā 1926. un 1927. gadā. Piemēram, svaigas cūkgaļas cena bija kritusies no 1,67 Ls kg 1926. un 1927. gadā līdz 0,98 Ls 1936. un 1937. gadā, liellopu gaļas cenas no 1,20 līdz 0,69 Ls, sviesta cena no 3,54 līdz 1,97 Ls utt.

Tāpēc strādnieku ģimenes 1936. un 1937. gadā par mazāku naudas (latu) summu spēja nopirkt lielākus pārtikas daudzumus nekā 1926. un 1927. gadā. Tanī pašā laikā strādnieku nominālās algas abos gados bija gandrīz vienādas.

Caurmērā laukstrādnieks Latvijā (1940. gada pavasarī) pelnīja gadā 600 latu naudā brīvā uzturā, laukstrādniece – 460 Ls. Par savu gada algu puisis Rīgā spēja nopirkt 1940. gada maijā ap 400 kg svaigas cūkgaļas vai 8 vislētākos vilnas uzvalkus, vai 30 pārus chromādas kurpju, jo tanī laikā siktirdzniecības cenas Rīgā bija šādas: svaiga cūkgaļa – 1,50 Ls, vislētākais vilnas uzvalks – 75 Ls, vislētākais kurpju pāris – 20 Ls.

Maskavā tanī pašā laikā šie preču daudzumi maksāja apmēram šādas summas: cūkgaļa – 6000 rbļ., uzvalki – 8000 rbļ., kurpes 7500 rbļ. Cenas valsts veikalos 1940. gada aprīlī bija šādas: cūkgaļa 1 kg – 5 rbļ., uzvalks ap 1000 rbļ., kurpes ap 250 rbļ. “Brīvajā” tirgū (kolchozu tirgos) preces maksāja vēl daudz dārgāk, piemēram, cūkgaļa ap 22 rbļ., liellopu

gaļa 17 rbļ. kg (valsts veikalos tikai 9,50 rbļ.).

Laukstrādnieku algas, nemaz nevarēja būt sevišķi zemas, jo Latvijā bija liels laukstrādnieku trūkums, ik gadus nodarbināja ap 50 000 laukstrādnieku no Lietuvas un Polijas. Šie ārzemnieki saņēma Latvijā daudz labāku algu un uzturu nekā dzimtenē. Laukstrādnieku algas pirms Otrā pasaules kara stipri cēlās, piemēram, gada puisis 1938. un 1939. gadā caurmērā saņēma 475 Ls gadā (brīvā uzturā), 1939. un 1940. gadā – 547 Ls; 1940. gadā – 591 Ls; gada meita saņēma attiecīgi – 363, 427 un 463 Ls gadā.

Darba dienas faktiskais gaņums lauksaimniecībā caurmērā gadā bija 10,3 stundas (1932. un 1937. gadā). Jūnijā darba diena bija gaņāka – ap 12,5 st. (par to decembrī tikai 8 st.). Bet arī paši saimnieki un ģimenes locekļi parasti strādāja tās pašas stundas.

Līdz 1939. gadam Latvijā visi ienākumi, kas nepārsniedza 2 000 Ls gadā, bija atbrīvoti no ienākuma nodokļa (lauksaimniecība bija no šī nodokļa atbrīvota pilnībā). Šo nodokli aprēķināja tikai 60% no algas vai rakstnieku, žurnālistu, gleznotāju, mūziķu, aktieņu honorāra. Ienākuma nodokli maksāja tikai tie algotie darbinieki, kas izpelnīja vismaz 3 334 Ls gadā. Nodokļa likmes (valstij un pašvaldībai kopā) bija šādas: no ienākuma 2 000 līdz 2 010 Ls – 32 Ls gadā (1,6%), no 3 000 Ls – 136 Ls (4,5%), no 4 000 Ls – 220 Ls (5,5%), no 5 000 Ls – 310 Ls (6,2%), no 8 000 – 614 Ls (7,5%), no 24 000 – 2 806 Ls (11,7%), utt.

Strādnieki ienākuma nodokli nemaksāja, jo strādnieki 3 334 Ls gadā parasti neizpelnīja (caurmērā rūpniecības strādnieka gada izpeļņa bija ap 1 000 Ls gadā). Arī lielākā daļa ierēdņu un citu inteliģentu algotu darbinieku šo nodokli nemaksāja, jo tādu, kas izpelnīja 278 Ls mēnesī (3 334 – 12 mēnešos) vai vairāk, bija samērā maz. Ierēdņi u.c., kas pelnīja 3 334 Ls gadā, maksāja 32 Ls lielu nodokli gadā (1,6% no ienākuma).

Latvijas brīvvalstī visas reālās algas līdz apm. 300 Ls mēnesī bija no ienākuma nodokļa atbrīvotas. Lielinieku laikā strādnieks maksāja šādus nodokļus: ienākuma nodokli un kultūras nodevu 3,8%, arodbiedrībai 1%, valsts aizņēmumiem 5,8%. Kopā apmēram 10% no algas, ierēdņi – 14 līdz 15%.

Latvijas sasniegumi saimniecībā salīdzinājumā ar Padomju Savienību

Visspilgtāko ainu par Latvijas sasniegumiem dod tās salīdzinājums ar lielo kaimiņvalsti Padomju Savienību.

Pirms Otrā pasaules kara Latvija bija valsts ar 65 791 km² lielu teritoriju un 2 milj. iedzīvotāju, bet Padomju Savienība – valsts ar 21,4

milj. km² (apmēram 1/6 no apdzīvotās sauszemes, kā mēdza uzsvērt lielinieki) un 170,5 milj. iedzīvotāju (1939. gada 17. janvārī). Pēc teritorijas PSRS bija 324 reižu, pēc iedzīvotāju skaita 85 reižu lielāka par Latviju.

Atsevišķas saimniecības nozares un saimnieciskos sasniegumus divās valstīs var pareizi salīdzināt tikai tad, ja visu aprēķina uz vienu iedzīvotāju. Lai pielīdzinātos Latvijai, Krievijai jāuzrāda vismaz 85 reižu lielāki produkcijas skaitļi.

Labības raža (visas labības kopā ņemot) no hektāra laikā no 1933. līdz 1937. gadam Krievijā bija 9,1 kvintālu (1 kvintāls = 100 kg) gadā, Latvijā 12,3 kvintālu, – par 35% augstāka. Kartupeļu un cukurbiešu raža: kartupeļu raža Krievijā 1933. gadā – 87 kvintālu, 1937. gadā – 96 kvintālu, Latvijā attiecīgi – 135 un 140 kvintālu., cukurbiešu raža Krievijā no 1934. līdz 1938. gadam 138 kvintālu, Latvijā – 200 kvintālu. Kartupeļu un cukurbiešu ražas no 1 ha Latvijā bija par apm. 50% augstākas.

Nozīmīgākās ražas uz vienu iedzīvotāju (kg)

	Latvijā			PSRS		
	1929	1933	1937	1929	1933	1937
Labība	500	620	700	470	560	720
Kartupeļi	570	730	890	300	310	390
Cukurbietes	11	96	140	41	56	131

Labības (rudzu, kviešu, miežu, auzu, arī zirņu u.c.) raža uz iedzīvotāju abās valstīs bijusi apmēram vienāda. Kartupeļu raža Latvijā vairāk nekā divreiz lielāka. Cukurbiešu raža 1937. gadā gandrīz vienāda (bet 1933. gadā tā Latvijā gandrīz divreiz lielāka nekā Krievijā). Cukurbiešu raža uz 1 iedzīvotāju no 1934. līdz 1938. gadam Krievijā bija caurmērā 100 kg, bet Latvijā – 140 kg. Labību raža Krievijā laikā no 1934. līdz 1938. gadam bijusi ap 600 kg, bet Latvijā – 630 kg uz 1 iedzīvotāju.

Mājlopu skaits un lopu skaits uz 100 iedzīvotājiem 1938. gada vasarā

	Kopskaits (milj.)		Uz 100 iedzīv. (gab.)	
	Latvijā	PSRS	Latvijā	PSRS
Zirgi	0,40	17,5	20	10
Liellopi	1,22	63,2	61	37
Cūkas	0,81	30,6	41	18
Aitas un kazas	1,36	102,5	68	60

Lai gan Krievijai daudz vairāk zemes, tomēr Latvijā samērā ar iedzīvotāju skaitu bijis divreiz vairāk lopu nekā Krievijā (izņemot aitas).

Liela starpība nevien lopu skaitā, bet arī kvalitātē un ražīgumā. Piena daudzums no govīm Latvijā no 1937. līdz 1938. gadam bija caurmērā 1 900 kg, bet PSRS: 1937. gadā – 1 027 kg, 1938. gadā – 1 100 kg, gandrīz divreiz mazāka nekā Latvijā.

1932. gadā (divi gadi pēc "totalās kolektīvizācijas" uzsākšanas Krievijā) gaļas produkcija uz iedzīvotāju bija Latvijā piecreiz, bet 1938. gadā četrreiz lielāka nekā Krievijā. Tanīs pašos gados piena produkcija Latvijā bija piecreiz līdz sešreiz, vilnas produkcija par 70 līdz 100% lielāka. Lai gan iedzīvotāju skaits Krievijā 1938. gada bija 85 reizi lielāks nekā Latvijā, piena kopražs Krievijā bijusi tikai 17 reiz lielāka nekā Latvijā (Latvijā 1,7 milj. t, Krievijā 28,9 milj. t).

Latvija spēja ražot tiešām milzīgu daudzumu sviesta. Latvijā sviesta produkcija pienotavās 1938. gadā bija 29 661 t, ap 15 kg uz iedzīvotāju. Tanī pašā gadā Krievijā ražoja tikai 197 700 t sviesta: drusku vairāk par 1 kg uz iedzīvotāju! Bez tam Latvijā lielus sviesta daudzumus ražoja zemnieku saimniecībās (pašu patēriņam un pārdošanai). Krievijā 1937. gadā ražoja vēl 495 300 t ēdamo eļļu, ap 3 kg uz iedzīvotāju, Latvijā tanī pašā gadā 1 800 t, gandrīz 1 kg uz iedzīvotāju.

Gaļas, piena un vilnas ražas Latvijā un PSRS

	Lopkopības ražas (1000 t)				Uz vienu iedzīvotāju (kg)			
	1932	1938	1932	1938	1932	1938	1932	1938
	Latvijā		PSRS		Latvijā		PSRS	
Gaļa	138	168	2 294	3 607	73	85	14	21
Piens	1 438	1 668	20 558	28 861	745	835	130	170
Vilna	1,6	2,6	69	133	0,83	1,30	0,44	0,78

Lauksaimniecības produkcijas vērtība 1938. gadā uz iedzīvotāju

	Produkcija uz 1 iedzīv. (kg)		Caurmēra lieltirdzn. cena Rīgā (Ls)	Produkcijas vērtība (Ls)	
	Latvijā	PSRS	par 1000 kg	Latvijā	PSRS
Labība (1937)	700	720	20	140	144
Kartupeļi (1937)	890	390	5	45	20
Piens	835	170	18	150	30
Gaļa	85	21	90	77	19

Minēto ražojumu kopvērtība uz vienu iedzīvotāju Latvijā bijusi ap 412, Krievijā ap 213 latu. Lauksaimniecības kopējā produkcija Latvijā samērā ar iedzīvotāju skaitu ir vismaz divreiz lielāka nekā Krievijā. Vēl drusku lielāka starpība par labu Latvijai iznāktu, ja rēķinātu produkcijas vērtību uz vienu laucinieku, jo Krievijā laucinieku procents lielāks nekā Latvijā. Latvijas darba zemnieku rezultāti caurmērā divreiz lielāki nekā Krievijā, lai gan Krievijai daudz vairāk zemes un tā daudz labāka.

Latvijā 1935. gadā bija 1,75 milj. ha mežu (no tiem 1,39 milj. ha valsts mežu). Koksnes gada pieaugumu Latvijas mežos vērtēja ap 4,5 milj. m³ gadā. Mežu platība uz iedzīvotāju bija Latvijā 0,88 ha, Padomju Savienībā 3,7 ha, koksnes gada pieaugums uz iedzīvotāju pēc šiem datiem iznāk: Latvijā 2,3 m³ un Krievijā 3,2 m³.

Lai gan mežu bagātība Krievijā daudz lielāka, mežus tur daudz mazāk izmanto, un koku apstrādāšanas rūpniecība tur daudz mazāka nekā Latvijā.

Mežsaimniecība un koku apstrādāšanas rezultāti 1937. gadā

	Latvijā	PSRS	Uz 1 iedzīvotāju	
			Latvijā	PSRS
No mežiem izvestais koku daudzums, milj. ciešmetru	6,0	201,5	3,0 m ³	1,2 m ³
No tā: būvkoki un lietaskoki, milj. ciešmetru	3,4	111,3	1,7 m ³	30,7 m ³
Zāģmateriālu prod., m ³	1,1	33,8	0,55 m ³	0,2 m ³
Finiežu prod., 1000 m ³	95	672	0,048 m ³	0,004 m ³
Papīra prod., 1000 t	30,4	832	15,2 kg	5,0 kg

Latvijā uz vienu iedzīvotāju ieguva divreiz lielāku koksnes daudzumu un divreiz vairāk būvkoku un lietaskoku nekā Krievijā. Latvijā ražoja gandrīz trīsreiz vairāk zāģēto materiālu, divpadsmitreiz vairāk finiežu un trīsreiz vairāk papīra uz 1 iedzīvotāju nekā Krievijā.

Arī zāģēto materiālu, apaļo koku un finiežu eksports Krievijā bijis samērā niecīgs: piemēram, 1936. gadā no visām šīm koku precēm izvesti tikai 6 milj. t, t.i., tikai astoņreiz vairāk nekā no Latvijas (ap 720 000 t), lai gan iedzīvotāju skaits Krievijā toreiz bijis vismaz astoņdesmitreiz lielāks nekā Latvijā. Latvijas koku eksports bijis desmitreiz lielāks.

Celtniecība

Latvijā būvkoku un lietaskoku iekšzemes patēriņš laikā no 1924. līdz 1925. gadam, tāpat 1930. un 1931. gadā, bijis caurmērā 2 milj. ciešmetru gadā, drusku vairāk par 1 m³ uz iedzīvotāju.

Krievijā būvkoku un lietaskoku iegūts: 1929. gadā – 60 milj. m³,

1932. gadā – 99 milj., 1937. gadā – 111 milj. m³. Uz iedzīvotāju tas ir attiecīgi 0,4 m³, 0,6 m³ un 0,7 m³.

Sekošā tabulā parādīta citu svarīgu būvmateriālu produkcija:

Produkcija	Latvijā			PSRS		
	1930	1933	1938	1929	1933	1938
Pavisam:						
Cements, 1000 t	69,5	51,7	154,6	2 232	2 710	5 696
Ķieģeļi, milj. gab.	47,4	32,3	125,9	3 755	3 822	8 666
Logu stikls, 1000 m ²	610	520	880		29 788	59 550
Uz 1 iedzīvotāju:						
Cements, kg	37	27	78	15	17	34
Ķieģeļi, gab.	25	17	63	25	24	51
Logu stikls, m ²	0,32	0,27	0,44		0,19	0,35

Cementa produkcija Latvijā uz 1 iedzīvotāju arvien bijusi apmēram divreiz lielāka nekā Padomju Savienībā. Ķieģeļu produkcijā sevišķi liela starpība nav vērojama. Logu stikla produkcija Latvijā arvien bijusi lielāka. Arī būvkoku Krievijā izlietots mazāk (nav datu par dzelzs izlietošanu būvniecībā abās valstīs).

Strādnieku dzīves standarts

Latvijā 1934. un 1935. gadā patērēja ap 80 kg, 1935. un 1936. gadā, tāpat 1936. un 1937. gadā ap 85 kg gaļas uz iedzīvotāju, Krievijā 1932. gadā tikai 14 kg, 1938. gadā ap 21 kg gaļas. Gaļas patēriņš bijis Latvijā četrreiz līdz sešreiz lielāks nekā Krievijā.

Zivju nozveja Krievijā 1938. gadā bijusi 1 560 000 t, zivju patēriņš iznāk ap 9 kg uz iedzīvotāju (zivju imports un eksportsniecīgs). Latvijā tanī pašā gadā jūras zivju nozveja bijusi 14 000 t, bet upēs, ezeros un diķos ap 3 000 t – pavisam kopā 17 000 t. Bez tam 1938. gadā Latvija ievedusi 9 000 t siļķu (zivju eksporta daudzums bijis neievērojams). Latvijā gada laikā patērēts 26 000 t zivju, t.i., ap 13 kg uz iedzīvotāju.

Lai gan ievērojama daļa piena ražas sviesta veidā eksportēta, tomēr piena un tā produktu patēriņš (rēķinot pienā) 1934. un 1935. gadā bijis 525 litri (kilogramos ir drusku vairāk), 1935. un 1936. gadā 566 litri. Piena produktu patēriņš Krievijā 1932. gadā bijis ap 130 kg, 1938. gadā – 170 kg, trīsreiz līdz četrreiz mazāks nekā Latvijā.

Maizes patēriņa iespējas rāda maizes labības ražas. Rudzu un kviešu ražu skaitļi Padomju Savienībā nav pēdējos gados publicēti. No 1932.

lidz 1935. gadam rudzu raža Krievijā bija caurmērā gadā 22 milj. t liela, kviešu raža – 27 milj. t, attiecīgi – 140 kg un 170 kg. Kopā – apaļi 310 kg uz iedzīvotāju (maizes labības eksports bija samērā niecīgs, daži kilogrami uz iedzīvotāju gadā). Latvijā tanīs pašos gados rudzu raža bija 358 000 t, kviešu raža 181 000 t gadā, attiecīgi 185 kg un 95 kg, kopā 280 kg uz iedzīvotāju. Minētajos gados maizes labības ražas abās valstīs bijušas gandrīz vienādas. Krievijas īpatnība tikai tā, ka tur galvenā maizes labība kvieši, bet Latvijā – rudzi.

Pēc lauksaimniecības grāmatvedības datiem, Latvijā lauku saimniecībās no 1932. līdz 1937. gadam caurmērā gadā patērēts šāds maizes labības daudzums (rēķinot uz pieaugušu personu): 138 kg rudzu un 97 kg kviešu, kopā – 235 kg. Bez tam uz pieaugušu personu patērēti: 65 kg miežu, 280 kg kartupeļu, 360 kg pilnpiena, 339 kg vājpiena, 11 kg sviesta, 65 kg cūkgaļas, 15 kg liellopu un teļa gaļas, 7,5 kg aitas gaļas un 98 olas.

Kartupeļu raža Krievijā, rēķinot uz iedzīvotāju, bijusi divreiz mazāka nekā Latvijā. Latvijā lielāko daļu kartupeļu izlietoja lopbarībai.

Cukura patēriņš Krievijā (ievērojot arī eksportu) bija: 1929. gadā nepilni 8 kg, 1933. gadā – 6 kg, 1938. gadā – 15 kg uz iedzīvotāju. Latvijā tas 1930. gadā bija ap 24 kg, 1937. gadā – 23 kg.

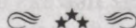
Apģērbs

Audumu produkcija abās valstīs bijusi šāda:

Produkcija	Produkcija Latvijā (milj. m ²)	Uz 1 iedzīvotāju PSRS			
		Latvijā		PSRS	
		m ²	milj. m ²	m ²	milj. m ²
	1938	1929	1938	1938	1938
Kokvilnas audumi	16,8	2996	3491	8,4	20,70
Vilnas audumi	4,2	101	114	2,1	0,67
Zīda audumi	2,9	13	59	1,5	0,35

Kvadrātmetros rēķinot, kokvilnas audumu produkcija Krievijā bijusi mazāka, jo audumu platums ir mazāks par metru. 1937. gadā ražoti 16 m² uz iedzīvotāju (pēc Molotova ziņojuma).

Latvju Domas, 1947. gada martā. (Raksta autors nezināms.)

Jānis Mežaks

LAUZTIE LĪGUMI

Divdesmitajos gados pēc Krievijas revolūcijas Padomju Savienībā vēl dominēja revolūcionārais gars un ticība, ka revolūcija no Padomju Krievijas pārsviedīsies uz Vāciju un drīz visa Eiropa kļūs komunistiska. Kad ar visu Kominternes un Padomju Krievijas atbalstu revolūcijas mēģinājumi Ungārijā, Vācijā un Igaunijā nesekmējās, iestājās relatīvi mierīgs periods PSRS politikā pret saviem kaimiņiem. Padomju vara gan nebija atmetusi sapni par pasaules revolūciju, bet necentās to panākt ar agresīvu ārpolitiku.

Politikas maiņu ievadīja 1934. gada 16. dekrēts par vēstures jaunu interpretāciju, kas nozīmēja lielkrievu šovinisma uzvaru un atgriešanos pie senajām Maskavas imperiālisma tradīcijām. Padomju daudzniecīgu valsts liekrievu dominācijā kļuva par valsti ar agresīvām imperiālistiskām tieksmēm. Ar trīsdesmitajos gados ievadīto straujo bruņošanu Padomju Savienība bija sagatavojusies jauniem soļiem ārpolitikā. Tā radīja briesmas Baltijas valstīm.

Rīgā, 1920. gada 11. augustā Latvija un Padomju Krievija parakstīja miera līgumu, ar kuŗu Krievija atzina Latvijas valsts neatkarību un deklarēja, ka tā uz "mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi" (2. pants). Krievija, kas šo miera līgumu bija spiesta parakstīt stratēģisku apsvērumu dēļ sava vājuma brīdī, nesamierinājās ar Baltijas zaudēšanu.

Miera līgums starp Latviju un Padomju Krieviju ¹

Rīgā, 1920. gada 11. augustā

Latvija, no vienas puses, un Krievija, no otras, nopietni vēlēdamās izbeigt starp viņām izcēlušos karu, nolēma uzsākt miera sarunas, pēc iespējas drīzāk noslēgt paliekošu, cienīgu un taisnīgu mieru un galīgi izšķirt visus jautājumus, kuŗi ceļas no Latvijas agrākās piederības pie Krievijas, un šai nolūkā iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Demokrātiskās Republikas valdība:
Jāni Jāņa dēlu Vesmani,

Pēteri Remberta dēlu Bergji,
Ansi Kristapa dēlu Buševicu,
Eduardu Andreja dēlu Kalņiņu un
Kārli Jēkaba dēlu Pauļuku;

Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas valdība:
Ādolfu Ābrāma dēlu Joffi un
Jakovu Staņislava dēlu Haņeckī.*

Minētie pilnvarotie, sanākuši Maskavā un savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kuŗas atzītas par pienācīgā formā sastādītām un pilnīgā kārtībā esošām, vienojās par sekojošo:

1. pants

No šī miera līguma spēkā nākšanas dienas kuŗa stāvoklis starp līdzējām pusēm top izbeigts.

2. pants

Izejot no Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas pasludinātām, visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuŗas sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi kā uz bijušās valsts – tiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuŗi šē aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju.

3. pants

Valsts robeža starp Latviju un Krieviju iet: No Igaunijas robežas starp Babinas un Vimorskas ciemiem, caur Vimorskas ciemu pa Glubicas upi, caur Vaškovu, tālāk pa Opočnas upīti un Opočkas un Vjadas upēm līdz Dubiņinai, no turienes visisākā taisnā līnijā pāriet uz Kuchvas upi, tālāk pa Kuchvas upi un viņas pieteku Pelegas upi līdz Umernišiem un no turienes taisnā līnijā līdz viņas likumam pie Mazās Meļķienes, no turienes taisnā līnijā uz Utrojas upi līdz Kailovas uzraksta "v" burtam, pa Utrojas upi līdz viņas likumam pie Mazās Meļņicas, no turienes taisnā līnijā uz Ļšas upes likumu, kuŗš atrodas divas verstes uz ziemeļiem no uzraksta "Starina", tālāk pa Ļšas upi un Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu administratīvo robežu ar Opočkas, Sebežas un Drisas apriņķiem līdz Pazīnai uz Osuņicas upes, tālāk taisnā līnijā caur Beloje ezeru, Černoje ezeru, caur ezeru, kas atrodas starp Vasiļevu un Mosišķiem, caur f[olverku] Saveikiem uz upītes grīvu, kuŗa ietek Daugavā starp Kosovciem un f[olverku] un c[īemu] Novoje Selo, tālāk pa Daugavu līdz f[olverkam] Šafranovai.

Uz 14-to dienu pēc miera līguma ratificēšanas abas līdzējas puses apņemas atvilkt savu kuŗaspēku līdz valsts robežai uz savas teritorijas.

Piezīme 1. Šai pantā aprakstītās robežas apzīmētas ar sarkanu krāsu uz kartes (3 verstes 1 collā), kuŗa šim pantam pielikta. Ja rastos nesaskaņa starp tekstu un karti, izšķirošā nozīme pieder tekstam.

Piezīme 2. Latvijas un Krievijas valstu robežu novilkšanu un robežu zīmju

nostādīšanu izdara sevišķa jaukta robežu komisija ar vienlīdzīgu locekļu skaitu no abām pusēm. Velkot robežu dabā caur apdzīvotiem punktiem, šo punktu piederību pie vienas vai otras līdzējas puses teritorijas minētā robežu komisija nosaka uz etnografisku un ekonomisku pazīmju pamata. Tais gadījumos, kad, rēķinoties ar etnografiskām un ekonomiskām pazīmēm, minētā jauktā komisijā velk robežu pa upēm vai ezeriem, robeža iet pa upes vai ezera vidu, neievērojot to, ka vecā administratīvā robeža gājusi pa šīs upes vai ezera vienu vai otru krastu.

Piezīme 3. Mākslīga ūdens novilkšana no robežu upēm un ezeriem, ja tai seko viņu vidējā ūdens līmeņa krišana, – nav atļauta.

Kuģošanas un zvejas kārtība un noteikumi šais upēs un ezeros nosakāmi sevišķas vienošanās ceļā; zvejai var izlietot tikai tādus līdzekļus, kuņģi neizposta zivju bagātību.

Pielikums. (Karte.)

4. pants

Abas līdzējas puses apņemas:

1) Aizliegt uzturēties savā teritorijā jebkādam kaņaspēkam, izņemot valdības vai tādu draudzīgu valstu kaņaspēku, ar kuņģiem viena no līdzējām pusēm noslēgusi kaņa konvenciju, bet kuņas neatrodas faktiskā kaņa stāvoklī ar otru līdzēju pusi, kā arī aizliegt savas teritorijas robežās ligt un mobilizēt personīgo sastāvu tādu valstu, organizāciju un grupu armijām, kuņu nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi.

Piezīme. Krievijas armijā šimbrīžam pastāvošos nosaukumus atsevišķām kaņaspēka daļām, kuņas ietilpst "Latvijas Strēlnieku divīzijas" sastāvā, abas puses atzīst kā tādus, kam ir tikai vēsturiska nozīme. Šais daļās nav un nebūs pārsvarā nacionāli latvisks sastāvs, un, neraugoties uz nosaukumiem, viņām nevar būt attiecības ne uz latviešu tautu, ne uz Latvijas valsti.

Tādēļ viņu vēsturisko nosaukumu paturēšanu Latvija neuzskatīs par šī punkta pārkāpšanu.

Abas puses savām kaņaspēka daļām neradīs jaunus nosaukumus, kuņģi atvasināti no otras puses ģeogrāfiskiem vai nacionāliem nosaukumiem.

2) Nepieļaut uz savas teritorijas sastādīties un uzturēties jebkādām organizācijām un grupām, kuņas pretendē uz valdības lomu visā otras līdzējas puses teritorijā vai tās daļā, kā arī priekšstāvētibām un amata personām no organizācijām un grupām, kuņu nolūks ir gāzt otras puses valdību.

3) Aizliegt valstīm, kuņas atrodas faktiskā kaņa stāvoklī ar otru pusi, un organizācijām un grupām, kuņu nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi, vest caur savām ostām un pār savu teritoriju visu, ko var izlietot uzbrukumam otrai līdzējai pusei, t.i., tādām valstīm, organizācijām un grupām piederošu bruņotu spēku, kaņa īpašumu, kaņa tehniskus līdzekļus un artilērijas, intendantūras, inženieru un gaiskuģniecības materiālus.

4) Izņemot starptautiskās tiesībās paredzētos gadījumus, aizliegt iebrukt un brukt savas teritorijas ūdeņos jebkādiem kaņakuģiem, lielgabalu un minū laivām utt., kas pieder vai nu organizācijām un grupām, kuņu nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi, vai arī valstīm, kuņas atrodas ar otru līdzēju pusi kaņastāvoklī un kuņu nolūks ir otrai līdzējai pusei uzbrukt, ja šie nolūki top zināmi tai līdzējai pusei, pie kuņas pieder šie teritoriālie ūdeņi un ostas.

5. pants

Abas puses savstarpēji atsakās no prasībām, lai pretējā puse atļūdzinātu viņu kaŗa izdevumus, t.i., valsts izdevumus kaŗa veŗšanai, kā arī atļūdzinātu kaŗa zaudējumus, t.i., tos zaudējumus, kuŗi nodarīti viņām vai viņu pilsoņiem ar kaŗa darbiem, to starpā arī ar visāda veida rekvizīcijām, kuŗas pretējā puse izdarījusi uz viņu terriŗorijām.

[..]

8. pants

Personas, kuŗas ŗi līguma ratifikācijas dienā dzīvo Latvijas robeŗās, kā arī Krievijā dzīvojoŗie bēŗļi, kuŗi paŗi vai kuŗu vecāki līdz 1914. g. 1. augustam bijuŗi pierakŗtīti pie pilsētu, lauku vai kāŗtu sabiedrībām uz terriŗorijas, kuŗa tagad iztaisa Latvijas valsti, top atzīti par Latvijas pilsoņiem.

Tās paŗas katēŗgorijas personas, kuŗas ŗi līguma ratifikācijas momentā dzīvo Krievijas robeŗās, izņemot augŗā minēto bēŗļu katēŗgoriju, top atzītas par Krievijas pilsoņiem.

Tomēr visām personām, kas sasnieguŗas 18 gadu vecumu un dzīvo uz Latvijas terriŗorijas, ir tiesība viena gada laikā no ŗi līguma ratifikācijas dienas paziņot, ka viņas vēlas izstāties no Latvijas pavalstniecības un optēt Krievijas pavalstniecību; viņu pavalstniecībai seko bērni, jaunāki par 18 gadiem, un sieva, ja laulātie nav citādi vienojuŗies.

Tāpat personas, kuŗas pēc ŗi panta otrās daļas noteikumiem ir atzīstamas par Krievijas pilsoņiem, var tai paŗā termiņā un uz tiem paŗiem noteikumiem optēt Latvijas pavalstniecību.

Personas, kas iesnieguŗas paziņojumu par optāciju, kā arī tās, kas seko viņu pavalstniecībai, patur savas tiesības uz kustamu un nekustamu īpaŗumu saskaņā ar likumiem, kādi pastāv valstī, kur viņas dzīvo, bet izbraukŗanas gadījumā viņām ir tiesība visu savu īpaŗumu likvidēt vai izvest sev līdz. [..]

9. pants

ŗi gada 12. jūnijā starp Latviju un Krieviju par bēŗļu reevakuāciju noslēgtais līgums paliek spēkā ar papildinājumu, ka bēŗļiem, kuŗi ir otras puses pilsoņi, bez minētā līgumā aprādītām tiesībām pieder arī tiesības, kādas ŗis miera līgums pieŗķīŗ attiecīgās puses optantiem un pilsoņiem.

10. pants

Abas līdzējas puses savstarpēji atsakās no jebkādiem norēķīniem, kuŗi izriet no Latvijas agrākās piederības pie Krievijas, un atzīst, ka daŗādaais valsts īpaŗums, kas atrodas uz katras attiecīgas valsts terriŗorijas, ir ŗis valsts neatņemams īpaŗums. Prasību tiesība uz krievu valsts īpaŗumu, kuŗŗ pēc 1914. gada. 1. augusta izvests no Latvijas terriŗorijas uz kādu treŗo valsti, pāriet uz Latvijas valsti.

Tāpat uz Latvijas valsti pāriet Krievijas pasību tiesība pret juridiskām personām un treŗām valstīm, ciktāl ŗi tiesība attiecas uz Latvijas terriŗoriju.

Uz Latvijas valsti pāriet visas Krievijas kroņa prasības, kuŗas guļ uz Latvijas valsts robeŗām esoŗiem īpaŗumiem, kā arī prasības pret Latvijas pilsoņiem, bet tikai tai apmērā, kādā tās netop dzēstas ar norēķinā ieskaitāmām pretprasībām. [..]

11. pants

1) Krievijas valdība uz sava rēķina atved atpakaļ uz Latviju un nodod Latvijas valdībai bibliotēkas, arhīvus, mūzejus, mākslas ražojumus, mācības līdzekļus, dokumentus un citu tamlīdzīgu mācību, valstu, reliģisku, sabiedrisku un kārtu iestāžu īpašumus, cik no minētiem priekšmetiem izvesti no Latvijas robežām 1914. - 1917. g. pasaules kara laikā un faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisku iestāžu pārziņā.

Kas attiecas uz arhīviem, bibliotēkām, mūzejiem, mākslas ražojumiem un dokumentiem, kuŗiem priekš Latvijas ir svarīga zinātniska, mākslas vai vēsturiska nozīme un kuŗi izvesti no Latvijas uz Krieviju pirms 1914.-1917.g. pasaules kara, tad Krievijas valdība ir ar mieru atdot viņus atpakaļ Latvijai, ciktāl viņu izņemšana nedarīs ievērojamus zaudējumus Krievijas arhīviem, bibliotēkām, mūzejiem un gleznu galerijām, kuŗos tie glabājas.

Uz šo izņemšanu attiecošos jautājumus izšķir sevišķa jaukta komisija ar vienādu skaitu locekļu no abām līdzējām pusēm.

2) Krievijas valdība atved atpakaļ uz sava rēķina un nodod Latvijas valdībai visas 1914.-1917.g. pasaules kara laikā no Latvijas robežām uz Krieviju izvestās tiesu un administratīvās lietas, tiesu un administratīvos arhīvus, to starpā arī vecāko un jaunāko notāru arhīvus, krepstnodaļu arhīvus, visu ticību garīgo resoru arhīvus, robežu, zemes ierīcības, mežu, dzelzceļu, šoseju, pasta-telegrafa un citu iestāžu arhīvus un plānus, Viļņas kara apgabala topogrāfiskās nodaļas plānus, zīmējumus, kartes un vispār visu materiālu, ciktāl tas attiecas uz Latvijas valsts teritoriju; Muižnieku un Zemnieku bankas vietējo nodaļu, Valsts bankas vietējo nodaļu un visu citu kredita, kooperatīvo un savstarpējās apdrošināšanas iestāžu arhīvus; tāpat Latvijas privāto iestāžu arhīvus un darbvedību, cik no visiem minētiem priekšmetiem faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu pārziņā. [..]

12. pants

1) Krievijas valdība atdod Latvijai 1914.-1917.g. pasaules kara laikā uz Krieviju izvāktu sabiedrisko, labdarības, kultūras-izglītības iestāžu īpašumu, kā arī visu ticību baznīcu un lūgšanas namu zvanus un piederumus, cik no minētiem priekšmetiem faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu pārziņā. [..]

[..]

23. pants.

Šis līgums ir ratificējams un stājas spēkā no ratifikācijas momenta, ja līgumā pašā nav teikts kas cits. Ratifikācijas grāmatu apmaiņai jānotiek Maskavā.

Visur, kur šai līgumā kā termiņš minēts līguma ratifikācijas moments, zem tā saprotams ratifikācijas grāmatu apmaiņas moments.

To apliecinot, abu valstu pilnvarnieki pašrocīgi parakstīja šo līgumu un apstiprināja viņu ar saviem zīmogiem. Oriģināls divos eksemplāros sastādīts Maskavā, pabeigts un parakstīts Rīgā, 11. augustā tūkstots deviņi simti divdesmitā gadā.

[..]

*Paskaidrojums: Dokumentā rakstīts J. Gaņeckis, jābūt – J. Gaņeckis.

Miera līguma ratifikācijas dokumentu apmaiņa notika Maskavā 1920. gada 4. oktobrī. Gan negribēšanas, gan chaotisko iekšējo apstākļu dēļ Padomju Krievijas valdība tikai daļēji īstenoja līguma noteikumus. Mantu un noguldījumu atgūšanai nodibināja vairākas komisijas, kas darbojās līdz 1923. gadam. Neraugoties uz speciāliem nolīgumiem par pilsoņu repatriāciju un optācijas tiesībām, bēgļu atgriešanās uz Latviju bija ļoti apgrūtināta. Līdz 1928. gadam Latvijā tomēr atgriezās 230 000 kaŗa bēgļu, 7 000 optantu un ap 12 000 kaŗavīru. Laikā no 1920. līdz 1923. gadam no Latvijas uz Krieviju izbrauca 60 000 - 70 000 personu, vairumā krievi un latvieši, kas simpatizēja boļševiku iekārtai.

Kaut arī formāli miera līgums vēl netika laužts, tā pilnīga nepildīšana no Padomju Krievijas puses mazināja līguma nozīmi. Kā Latvija, tā Krievija miera līgumā apsolīja likvidēt savā teritorijā visas organizācijas, kas būtu naidīgas otrai valstij. Šo noteikumu Krievija pārkāpa tūlīt. Tā gan likvidēja pašas 1918. gadā dibināto Padomju Latvijas valdību, bet tās funkcijas tūlīt pārņēma komūnistu partija, kas aģitēja pret Latvijas valsti.

Divdesmitos un trīsdesmitos gados Maskava sagatavoja un atsūtīja uz Latviju daudzus nelegālus darbiniekus, kuŗu uzdevums bija graut pastāvošo valsts iekārtu. Nelegālistu darba rezultāts gan bija niecīgs. Latvijā nekad nebija vairāk kā daži simti komūnistu.²

1924. gada martā Latvijas politiskā pārvalde atklāja Padomju Savienības (PSRS) sūtniecības 2. sekretāra Volgina organizēto un financēto spiegu organizāciju Latvijas armijā. Padomju Krievijas pēctece PSRS pacietīgi gaidīja līdz 1940. gadam, kad radās izdevība šo līgumu laužt. Svarīgo 2. pantu, ar kuŗu Padomju Krievija "uz mūžīgiem laikiem" atteicās no Latvijas, PSRS lauza 1940. gada 17. jūnijā, okupējot Latviju.

Maskava vienmēr uzlūkoja Baltijas valstis kā potenciālu draudu avotu. Ja arī tās neuzbruktu Padomju Savienībai, tās varētu krist par upuri kādas valsts (Vācijas vai Polijas) agresijai, kas varētu apdraudēt PSRS. Tādēļ 1932. gadā Padomju Savienības iniciatīvā sākās sarunas ar Latviju par neuzbrukšanas un neitrālītes līgumu.

Līgumu parakstīja 1932. gada 5. februārī. Latvijas Saeima to ratificēja 1932. gada 21. jūnijā, PSRS CIK tā paša gada 11. jūlijā, bet tas stājās spēkā, kad bija notikusi līguma ratifikācijas dokumentu apmaiņa Maskavā 1932. gada 28. jūlijā.

Līguma slēdzējas puses apņēmas viena otrai neuzbrukt un respektēt robežu neaizskaramību. Tās arī apsolīja nepiedalīties līgumos, kas būtu vērsti pret otru līgumslēdzēju, bet konfliktus izšķirt izlīguma ceļā. Līgums bija spēkā uz 3 gadiem. 1934. gada 4. aprīli Latvija un PSRS neuzbrukša-

nas līgumu pagarināja uz 10 gadiem – līdz 1945. gada 31. decembrim.

Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums³

1932. gada 5. februārī

Latvijas Republikas Prezidents un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Centrālā Izpildu Komiteja,

pamatodamies uz 1920. gada 11. augustā starp Latviju un Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju Republiku noslēgto Miera līgumu, kas spēkā visā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības teritorijā un kuŗa visi noteikumi negrozāmi un uz visiem laikiem paliek par nesatricināmu pamatu Augsto līdzēju puŗu attiecībās;

pārliecībā, ka abu Augsto līdzēju puŗu interesēm atbilst pieņemt dažus noteikumus, kas varētu veicināt draudzīgu attiecību attīstību un nostiprināšanu starp abām valstīm;

cieŗi apņēmuŗies savstarpēji un neatlaidīgi ievērot viens otra suverēnitāti, politisko neatkarību un teritoriālo integritāti un neaizskaŗamību;

vēlēdamies veicināt vispārējā miera nostiprināšanu;

deklarējot, ka starp saistībām, ko katra līdzēja puse līdz ŗim laikam uzņēmusies, nav nevienas, kas kavē viņu savstarpējo attiecību miermīlīgu attīstību un kas runā pretim ŗim līgumam;

vēlēdamies apstiprināt un papildināt savās attiecībās 1928. gada 27. augusta Vispārējo paktu par atteikŗanos no kaŗa, kuŗŗ pakts, neatkarīgi no ŗā līguma spēkā esamības vai normālās izbeigŗšanās termiņa vai arī iespējamās pirmstermiņa uzteikŗanas, paliek joprojām spēkā starp Augstām līdzējām pusēm, –

nolēma noslēgt ŗo līgumu un ŗim nolūkam iecēla par saviem pilnvarotiem: Latvijas Republikas Prezidents:

Marŗeru Skujenieku, Ministru prezidentu,
ārlīetu ministra pagaidu vietas izpildītāju;

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Centrālā Izpildu Komiteja:

Borīsu Spiridonoviŗu Stomoņakovu,
Tautas ārlīetu komisāriāta kolēģījas locekli;
un Alekseju Ivanoviŗu Sviderski, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Pilnvaroto pārstāvi,
kuŗī, savstarpēji uzrādījuŗi savas pilnvaras,
kas atrastas vajadzīgā un pienācīgā formā, vienojas par sekojoŗo:

1. pants

Augstās līdzējas puses savstarpēji apņemas atturēties no jebkāda uzbrukuma vienai pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otras līdzējas puses teritoriālo integritāti un neaizskaŗamību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notīktu atseviŗķi vai kopā ar citām valstīm, pīeteicot vai nepīeteicot kaŗu.

2. pants

Katra Augstā līdzēja puse apņemas nepiedalīties nekādos militāros vai politiskos līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kas būtu vērsti pret otras puses neatkarību, teritoriālo neaizsakaamību vai politisko drošību, kā arī līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kuŗu nolūks būtu vienas līdzējas puses finansiāls vai ekonomisks boikots.

3. pants

Šajā līgumā paredzētās saistības nekādā ziņā nevar aprobežot vai grozīt starptautiskās tiesības un saistības, kas Augstām līdzējām pusēm izriet no līgumiem, kuŗus viņas noslēgušas pirms šā līguma spēkā stāšanās un pienācīgi publicējušas katras puses oficiālos izdevumos, ciktāl šajos līgumos netilpst agresīvi elementi šā līguma nozīmē.

4. pants

Ievērojot ar šo līgumu uzņemtās saistības, Augstās līdzējas puses apņemas visus strīda jautājumus neatkarīgi no to rakstura un izcelšanās, kuŗi rastos viņu starpā pēc šā līguma parakstīšanas un kuŗus nevarētu piemērotā laikā izšķirt parastā izlīgšanas komisijā, kuŗas sastāvs, tiesības un darbība noteicami sevišķā konvencijā, ko abas puses apņemas noslēgt cik iespējams drīzā laikā un kas stāsies spēkā vienā laikā ar šo līgumu.

5. pants

Šis līgums sastādīts divos eksemplāros, latviešu un krievu valodā, pie kam abiem tekstiem vienāds spēks.

Līgums ratificējams, un tā ratifikācijas dokumentus Augstās līdzējas puses apmainīs Maskavā.

6. pants

Šis līgums stājas spēkā ratifikācijas dokumentu apmaiņas brīdī un paliek spēkā trīs gadus, skaitot no minētā brīža. Katrai no Augstām līdzējām pusēm ir tiesība uzteikt šo līgumu ar sešu mēnešu iepriekšēju paziņojumu pirms šā laika notecējuma vai arī bez iepriekšējās paziņošanas termiņa ievērošanas, ja otra līdzēja puse uzbrūk kādai trešai valstij. Ja neviena no līdzējām pusēm līgumu neuzteic, tad tas automātiski paliek spēkā vēl divus gadus, tāpat līgums uzskatāms ikreiz par pagarinātu uz turpmākiem diviem gadiem, ja neviena no līdzējām pusēm to neuzteic šini pantā paredzētā kārtībā.

Šo apliecinot, augšā minētie pilnvarotie šo līgumu parakstījuši un uzspieduši tam savus zīmogus.

Sastādīts Rīgā, divos eksemplāros, latviešu un krievu valodā, 1932. gada 5. februārī.

Parakstījuši: *Marģers Skujenieks, B. Stomoņakovs un A. Sviderskis*

Kaut arī Padomju Savienība bija apņēmusies "neatlaidīgi ievērot viens otra suverēnitāti, politisko neatkarību un teritoriālo integritāti un neaizsakaamību", kā arī "apņemas visus strīda jautājumus, neatkarīgi no to rakstura un izcelšanās [...] nokārtot izlīgšanas ceļā jauktā izlīgšanas komi-

sijā”, visu to pārkāpa, līgumu vienpusēji lauza 1940. gada 14./15. jūnija naktī, uzbrūkot Latvijas robežsargiem Mašjenkos, 16. jūnijā iesniedzot ultimātu Latvijas valdībai un 17. jūnijā okupējot Latviju.

ASV, Francijas un Lielbritānijas ierosmē 1928. gada 27. augustā Parīzē parakstīja līgumu par kaŗa nosodišanu starptautisku strīdu izšķiršanā – t.s. Briāna un Keloga (*Briand-Kellog*) pakta. PSRS to parakstīja dažas dienas vēlāk – 31. augustā. Pēc tam Austrumeiropā un Centrāleiropā aktīvitāti pārņēma PSRS.

1929. gada 9. februārī Latvija, Igaunija, Polija, Rumānija un Padomju Savienība Maskavā parakstīja t.s. Ļitvinova (PSRS ārlietu komisārs) protokolu, ar kuŗu tās ratificēja Briāna un Keloga pakta.

Pēc 2. pasaules kaŗa Nirnbergas un Tokijas tribunālā kā kaŗa noziegums tika atzīts arī Briāna un Keloga pakta pārkāpums. Nožēlojami, ka tas nav piemērots Padomju Savienībai.

Tā kā 1933. gadā pieauga vācu antikomūnisma kampaņa, padomju ārlietu komisārs Maksims Ļitvinovs centās mobilizēt spēkus pret iespējamo Vācijas agresiju. 1933. gada 3. jūlijā PSRS, Latvija, Lietuva, Igaunija, Polija, Rumānija, Turcija, Afganistāna un Persija Londonā noslēdza speciālu konvenciju, kuŗas nolūks bija noteikt, kas ir uzbrucējs.

Agresora definīcija konstatēja, ka visām valstīm ir vienlīdzīgas tiesības uz neatkarību, drošību, savas teritorijas aizsardzību un savu iestāžu brīvu attīstību. Konvencija noteica, ka uzbrucējs ir tas, kas, pirmkārt, pieteic otrai valstij kaŗu, otrkārt, iebrūk ar bruņotiem spēkiem otras valsts teritorijā, arī nepiesakot kaŗu, treškārt, uzbrūk otras valsts teritorijai ar sauszemes, jūras vai gaisa spēkiem, nepiesakot kaŗu, ceturtkārt, no jūras noslēdz satiksmei otras valsts krastus vai ostas un, piektkārt, atbalsta savā teritorijā bruņotas bandas, kuŗu nolūks ir iebrukt otras valsts teritorijā.⁴

Ar 1940. gada 15. jūnija uzbrukumu Latvijas robežapsardzes punktiem Padomju Savienība bija izdarījusi agresiju pret Latviju, pārkāpjot pašas 1933. gadā ierosināto un parakstīto speciālo konvenciju, kas definēja uzbrucēju.

1939. gada vasarā Vācija, gatavodamās turpmākai agresijai Eiropā, lai nodrošinātu aizmuguri Austrumos, sāka slepenas sarunas ar Padomju Savienību.

1939. gada 23. augustā pasauli pārsteidza ziņa, ka vācu nacisti un krievu boļševiki ir noslēguši neuzbrukšanas līgumu. Līgumam, kuŗu Maskavā parakstīja Vācijas ārlietu ministrs Joachims Ribentrops (*Joachim von Ribbentrop*), bet no PSRS puses Vjačeslavs Molotovs, bija pievienots slepens papildu protokols, ar kuŗu Vācija un PSRS sadalīja savā starpā Austrumeiropu. Padomju Savienības ietekmes sfairā bija iedalītas Baltijas valstis, Somija un puse no Polijas.

Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols⁵

1939. gada 23. augustā

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu sfairu norobežošanu Austrumeiropā. Šis apspriešanas rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfairu robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederīgos apvidos Vācijas un PSRS interešu sfairas aptuveni norobežo upju līnija: Nareva, Visla un Sana.

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai tālākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkuŗā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanās garā.

3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu pilnīgu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā.

Maskava, 1939. gada 23. augusts

Vācijas valdības vārdā
J. von Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V. Molotovs

Piezīme pie 1. panta:

28. septembrī Padomju Savienība un Vācija parakstīja piecus vienošanās dokumentus par Polijas sadalīšanu starp abām valstīm, piedalot arī Lietuvu Padomju Savienības ietekmes sfairai.

Piezīme pie 2. panta:

28. septembra dokumentos upju līniju precizēja šādi: “[...] norobežo upju līnija: Pīsa, Nareva, Visla un Sana.”

Tūlīt pēc Polijas iekarošanas un sadalīšanas Padomju Savienība sāka nostiprināties savā Baltijas ietekmes sfairā. Vienai pēc otras Baltijas valstīm Maskava piespieda parakstīt savstarpējās palīdzības līgumus, prasību pamatojot ar savām rūpēm par drošību kara laikā. Latvijas kārta pienāca 1939. gada 5. oktobrī.

Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību ⁶

1939. gada 5. oktobrī

Latvijas Republikas Prezidents, no vienas puses, un PSRS Augstākās Padomes Prezidijs, no otras puses, nolūkā attīstīt 1920. gada 11. augusta miera līguma nodibinātās draudzīgās attiecības, kuņas pamatojas uz otras puses valstiskās neatkarības atzīšanu un neiejaukšanos tās iekšējās lietās;

atzīstot, ka 1920. gada 11. augusta miera līgums un 1932. gada 5. februāra līgums par neuzbrukšanu un konfliktu nokārtošanu miera ceļā joprojām ir viņu savstarpējo attiecību un saistību stiprs pamats;

pārliecināti, ka abu Līdzēju Pušu interesēm atbilst precīzo nosacījumu noteikšana par savstarpējās drošības nodrošināšanu,

atzina par nepieciešamu noslēgt savā starpā sekojošo savstarpējās palīdzības paktu un šai nolūkā iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Republikas prezidents:

Vilhelmu Munteru, Ārlietu ministru,

PSRS Augstākās Padomes Prezidijs:

V. M. Molotovu, Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāju

un Ārlietu komisāru,

kuŗi, savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kas atrastas vajadzīgā un pienācīgā formā, vienojās par sekojošo:

I pants

Abas Līdzējas Puses apņemas sniegt viena otrai visādu palīdzību, ieskaitot arī militāru, gadījumā ja notiktu tiešs uzbrukums vai rastos uzbrukuma draudi no jebkuŗas Eiropas lielvalsts puses Līdzēju Pušu jūras robežām Baltijas jūrā vai viņu sauszemes robežām caur Igaunijas vai Lietuvas Republikas teritoriju, kā arī pakta III pantā minētām bazēm.

II pants

Padomju Savienība apņemas sniegt Latvijas armijai uz izdevīgiem noteikumiem palīdzību ar apbruņojumu un citiem kara materiāliem.

III pants

Latvijas Republika, nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības nostiprināšanai, piešķir Padomju Savienībai tiesību turēt Liepājas un Venstpils pilsētās kara flotes bāzes un dažus aerodromus aviācijai,

uz nomas pamata par salīgstamu cenu. Noteiktās vietas bazēm un aerodromiem ierādāmas un to robežas nosakāmas uz savstarpējas vienošanās pamata.

Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķirta tiesība uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot krasta artilērijas bazi jūrmalā starp Venstpili un Pitragu.

Flotes bažu, aerodromu un krasta artilērijas bazes aizsardzības nolūkā Padomju Savienībai ir tiesības turēt šīm bazēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēku daudzumu, kuŗu maksimālais skaitliskais sastāvs nosakāms ar atsevišķu vienošanos.

IV pants

Abas Līdzējas Puses apņemas nenaslēgt nekādas savienības un nepiedalīties nekādās koalīcijās, kas vērstas pret vienu no Līdzējām Pusēm.

V pants

Šī pakta izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību.

Bazēm un aerodromiem ierādāmie iecirkņi (III pants) paliek Latvijas Republikas teritorijā.

VI pants

Šis pakts stājas spēkā ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu. Dokumentu apmaiņa tiks izdarīta Rīgā sešu dienu laikā, skaitot no šī pakta parakstīšanas dienas.

Šis pakts ir spēkā desmit gadus, pie kam gadījumā, ja viena no Līdzējām Pusēm neatzīst par vajadzīgu uzteikt šo paktu vienu gadu pirms termiņa notecēšanas, tas automātiski paliek spēkā uz turpmākiem desmit gadiem.

Šo apliecinot, augšā minētie pilnvarotie šo līgumu parakstījuši un piespieduši tam savus zīmogus.

Sastādīts Maskavā divos oriģinālos, latviešu un krievu valodā, 1939. gada 5. oktobrī.

V. Munters

V. Molotovs

Latvijas Ministru kabinets paktu ratificēja 1939. gada 10. oktobrī un ratifikācijas dokumentus apmainīja Rīgā 11. oktobrī. Viss notika lielā steigā. Savstarpējās palīdzības paktam bija tanī pašā datumā parakstīts konfidenciāls protokols. Saskaņā ar protokolu Padomju Savienībai bija atļauts Latvijā turēt gaisa un sauszemes kaŗaspēku līdz 25 000 vīru stiprumam. Sarkanarmija ieguva bazes Liepājā, Ventspilī un Pitragā. Lai risinātu jautājumus, kas rastos ar palīdzības pakta īstenošanu, izveidoja īpašu jauktu komisiju uz paritātes pamatiem.

Ārēji viss izskatījās šķietami nevainojami. Pakta 5. pants garantēja abu pušu suverēnās tiesības, un bazēm un aerodromiem ierādītie iecirkņi paliek Latvijas valsts teritorijā. Bet ar to Latvija faktiski izbeidza savu

proklamēto neitralitāti un līdz ar Lietuvu un Igauniju nodeva sevi Padomju Savienības žēlastībā.

Nekaunīgu varu un diplomātisku intrigu rezultātā bija sācies brīvās Latvijas valsts noriets. Padomju Savienībai jau bija tālāki plāni neatkarīgo Baltijas valstu iznīcināšanai. Padomju Savienībā Sarkanarmijas vajadzībām jau bija iespiestas kartes ar uzrakstiem "Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika". Jau 1939. gada 11. oktobrī padomju Iekšlietu tautas komisāriāts (NKVD) izdeva pavēli Nr. 001223 par kontrevolucionāru personu apzināšanu neatkarīgi no konkrētiem pierādījumiem par viņu pretpadomju darbību. Pēc šīs pavēles 1941. gada 21. janvārī Sabiedriskās Drošības komisāriāta (NKGB) komisāra vietnieks Ivans Serovs izdeva neģēlīgo instrukciju par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas "pretpadomju elementu deportāciju veidu". Pēc šīs instrukcijas 1941. gada jūnijā no Baltijas valstīm deportēja desmitiem tūkstošiem vīriešu, sieviešu un bērnu uz nometinājuma vietām un koncentrācijas nometnēm, kur viņu lielākā daļa necilvēciskos apstākļos gāja bojā.

Kaut arī Latvija (tāpat Lietuva un Igaunija) precīzi un korrekti ievēroja Savstarpējās palīdzības paktu ar Padomju Savienību, Maskava tikai gaidīja izdevīgu laiku savu plānu īstenošanai. Tas pienāca drīz. 1940. gada 10. maijā Vācija sāka savu "zibenskaŗu" Rietumos. Ātri vācu rokās krita Holande un Beļģija. Vācieši sakāva franču un angļu armiju. 18. jūnijā franču armijas virspavēlnieks maršals Anrī Petēns (*Petain*) lūdza pamieru, bet angļu armijas lielākai daļai, kas tai laikā atradās Francijā un Beļģijā, izdevās evakuēties uz Angliju. Vācijas ātrie panākumi nepatīkami pārsteidza Padomju Savienību. Maskava steigās pievākt savu laupījuma daļu.

Baltijas valstu iebaidīšanai Padomju Savienība maijā sāka provokācijas un melu kampaņu pret Lietuvu. Latvija saņēma biedējošu brīdinājumu 1940. gada naktī no 14. uz 15. jūniju, kad apmēram 80 padomju kaŗavīri uzbruka latviešu robežsargu 2. sardzei Abrenes apriņķa Masļenkos. Vienlaicīgi uzbrukums ar mazākiem spēkiem notika arī 3. sardzei Šmaiļos. Par šiem uzbrukumiem liecina Latvijas Robežsargu brigādes kapteiņa telefonogramma.

**Latvijas Robežsargu brigādes kapteiņa Holandera
telefonogramma Nr. A 11-851⁷**

1940. gada 15. jūnijā, plkst. 12.45

Robežsargu brigādes komandierim.

III Abrenes btl. 1. rotas iecirkņi noticis sekojošais:

Šorīt, š.g. 15. VI, pl. 03.00, gaismai austot, pārnākuši robežu

PSRS robežsargi un uzbrukuši 2. sardzes mitnei Masļenki,

kur pārsteiguši minētās sardzes sastāvu.

Rezultātā: sardzes ēka nodedzināta. Gruvešos pārorgļojušies atrasti sardzes pr-ka sievas un viena sarga liķis. Otra, nošauta no muguras puses, sarga liķis vienā veļā atrasts 100 mtr no sardzes uz aizmuguri. Bez tam smagi ievainoti atrasti – viena sarga sieva un sardzes pr-ka 14 g. vecais dēls. Sarkanarmieši sagūstījuši un aizejot paņēmuši līdz minētās sardzes 3 sargus. Notikuma vietā no sarkanarmiešiem atstāti šādi lietišķie pierādījumi: 20 gab. izšautu patronu čauliņu, 1 rokas granāta, 1 stiepuļu griežamās šķēres, ar kužām apm. 150 mtr no sardzes mītnes pārgriezti telefona līnijas vadi, un 1 individuālā pakete, ar kužu rīkojies kāds ievainotais, jo redzamas asins pēdas virzienā uz robežu. Vienā laikā noticis uzbrukums 3. sardzes mītnē Smailī. Šeit pēc aculiecinieces, sarga sievas Ozolnieces, izteicieniem iebrukuši apm. 15 sarkanarmieši, kuņi sadalījušies divās grupās: viena no tām devusies uz sardzei tuvāko aizmuguri un meklējusi sargus pie viņu ģimeņiem privātos dzīvokļos, bet otra bez ciņas sagūstījusi sargus dienesta mītnē. Sardzē no telefona aparāta norauta klausule. No šejienes sarkanarmieši pāri robežai aizveduši 4 sargus, 1 sarga sievu un dzirnavnieku Smukkalnu ar viņa ģimeni un strādniekiem. Redzot 2. sardzes ugunsgrēku, ganuzēns no Kareļa dzirnavām, Vitoliņš, devies uz 1. sardzi ziņot. No turienes steidzies palīgā sardzes pr-ks ar 2 sargiem, bet, pienākot pie 2. sardzes, viņi sagūstīti un līdz ar citiem aizvesti pāri robežai. Bez minētiem sagūstīts un aizvests pāri robežai 4. sardzes pr-ks, kuņš ap pl. 03.20 bija devies pārbaudīt 3. sardzi.

Pavisam:
 nošauti 2 sargi un 1 sieviete,
 ievainoti 1 sieviete un 1 zēns,
 aizvesti pāri robežai 2 sardžu pr-ki, 9 sargi,
 1 sarga sieva un, kā vēlāk noskaidrojās,
 27 privātie iedzīvotāji.

Ne mazāko iemeslu sarkanarmiešu iebrukumam un varasdarbiem mūsu robezsargi nav devuši, un vispāri nekādu robežkonfliktu ar PSRS robezsargiem nav bijis.

III Btl. k-ra a.p.i.,
 kapteinis *Holandars*

14. jūnija vakarā Maskava Lietuvai pieprasīja: pirmkārt, tūlīt sastādīt jaunu valdību, kas spēj nodrošināt Savstarpējās palīdzības paktu; otrkārt, ielaist Lietuvā padomju armijas vienības neierobežotā skaitā novietošanai svarīgos centros. 16. jūnijā līdzīgas Padomju Savienības prasības saņēma arī Latvija un Igaunija. Baltijas valstu valdībām atbilde uz šo ultimātu bija jādod dažu stundu laikā.

Padomju Savienība ultimātu Latvijai (arī Lietuvai un Igaunijai) mēģināja pamatot ar safabricētiem faktiem un tūriem meliem. Latvijai pārmeta, ka tā ne tikai nav likvidējusi vēl pirms padomju un latviešu Savstarpējās palīdzības pakta parakstīšanas radīto militāro savienību ar Igauniju, kas esot vērsta pret Padomju Savienību, bet to pat paplašinājusi, pievelkot šai savienībai Lietuvu un cenšoties tajā ievilkt arī Somiju.

Tāds pakts starp Latviju un Igauniju tika parakstīts jau 1924. gadā, publicēts un reģistrēts Tautu Savienībā, bet nekad netika saņemts padomju

protests, nedz prasība to atcelt.

Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar minētās militār-savienības paplašināšanu, par ko liecinot 1939. gada decembrī un 1940. gada martā sasauktās slepenās konferences.

Nekādu “slepenu konferenču” nebija – tās bija regulārās Baltijas valstu ārlietu ministru konferences, kādas notika jau kopš 1924. gada. Šais divi pēdējās konferencēs vēlreiz tika uzsvērtā Baltijas valstu neitralitāte un saimnieciskās un kultūrālās sadarbības nepieciešamība.

Absurds bija padomju pārmetums, ka 1940. gada februārī radīts speciāls militārās Baltijas antantes preses organs *Revue Baltique*, ko izdod angļu, franču un vācu valodā Tallinā.

Šai “bīstamā” privātā izdevumā bija raksti par kultūras un sociāliem notikumiem – arī Latvijas ārlietu ministra Muntera raksts, cildinot latviešu un padomju sadarbību un savstarpējo uzticību.⁸

Padomju valdība uzsvēra, ka tādu stāvokli tā tālāk vairs nevar paciest, un katēgoriski pieprasīja tūlīt:

1. nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt padomju un latviešu Savstarpējās palīdzības pakta godīgu īstenošanu;

2. bez kavēšanās nodrošināt padomju kaŗaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekams, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas Savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par elementārāko noteikumu, bez kuŗa nav iespējams panākt padomju un latviešu Savstarpējās palīdzības pakta godīgu un lojālu izpildīšanu.⁹

Tanī pašā laikā Baltijas valstu pierobežā PSRS bija koncentrējusi lielus militāros spēkus: 20 - 25 divīzijas, ap 2 000 lidmašīnu un pāri par 6 000 lielgabalu.¹⁰

Pārspēka priekšā un bezcerīgā stāvoklī Baltijas valstis padomju ultimātu pieņēma: Lietuva 15. jūnijā, Latvija un Igaunija 16. jūnijā. Agri no rīta 17. jūnijā padomju okupācijas kaŗaspēks ienāca Latvijā no Krievijas un Lietuvas, kas bija okupēta vienu dienu agrāk. Latvijas armijai bija dota pavēle nepretoties. Pēc britu militāro novērotāju ziņām, PSRS Latvijā iesūtīja ap 200 000 vīru, 1 000 tanku un 500 lidmašīnu.

Ar savu ultimātu Padomju Savienība bija pārkāpusi daudzas starptautiskas vienošanās: vispirms 1928. gada Parīzes vienošanos – Briāna un Keloga paktu, tāpat 1929. gada Ļitvinova protokolu. Ar Latvijas okupāciju 1940. gada 17. jūnijā PSRS lauza Latvijas un Padomju Krievijas 1920. gada *Miera līgumu*, 1932. un 1934. gada *Neuzbrukšanas*

līgumu, 1933. gada Agresijas konvenciju un 1939. gada *Savstarpējās neuzbrukšanas līgumu*.

Viss, par ko nacistiskās Vācijas vadoņus apsūdzēja un notiesāja Nirnbergas kara noziegumu tribunālā attiecībā uz starptautisko līgumu neievērošanu, attiecas arī uz Padomju Savienības politiku pret Baltijas valstīm. Padomju Savienība slēdza līgumus, kad tie tai bija izdevīgi un sekmēja tās mērķus, bet lauza tos, tiklīdz apstākļi bija mainījušies un izdevīgi to pašu ilgtermiņu mērķu sasniegšanai, tas ir, lai pakļautu Baltijas valstis savai varai.

★★

Atsauces:

- ¹ *Valdības Vēstnesis*, 1920, nr. 209.
- ² Eduards Berkļavs, *Zināt un neaizmirst, Preses nams*, Rīga, 1998, 54.-55. lpp.
- ³ *Valdības Vēstnesis*, 1932. g. 5. jūlijs.
- ⁴ Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1920-1940, Ārpolitika I, Daugava*, Stokholma, 1982, 470. lpp.
- ⁵ I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga, *Latvijas okupācija un aneksija 1930-1940*, Rīga, 1995, 71.-75. lpp.
- ⁶ *Valdības Vēstnesis*, 1939. g. 10. oktobris.
- ⁷ Skat. vēri nr. 5, 334.-335. lpp.
- ⁸ *Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību 5.10.1939, Latviešu Nacionālais Fonds*, Stokholmā, 1986, 13. un 39.-40. lpp.
- ⁹ Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1920-1940, Ārpolitika II, Daugava*, Stokholma, 1984, 439.-440. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 429. lpp.

☞ ★★ ☞

JĀNIS MEŽAKS

Skolotājs, archivārs, sabiedrisks darbinieks. Dzimis 1923. gadā Madonas apriņķa Sāvienas pagastā. 1943. gadā beidzis Rēzeknes valsts skolotāju institūtu.

Kopš 1949. gada dzīvo Toronto, Kanadā. Toronto Universitātē 1960. gadā ieguvis bakalaura (B.A.) gradu, bet 1963. gadā maģistra (M.A.) gradu vēsturē. Aktīvs darbinieks LNAK un DV organizācijā.

Publicējies trimdas latviešu presē un vairākos rakstu krājumos.

*Jānis Riekstiņš***GENOCĪDA UPURI – LATVIEŠI PADOMJU SAVIENĪBĀ**

Šogad aprit vairāk nekā 60 gadi kopš masveida represiju sākuma Padomju Savienībā. Bet pastāvošajam režīmam “nevēlamo elementu” vajāšana, mocīšana un iznīcināšana bija sākusies krietni vien agrāk un vēl ilgi turpinājās arī pēc baigā, nolādētā 1937. gada. Staļiniskās represiju nāves dzirnas samala miljoniem dzīvību. Arī latviešu. No tolaik Padomju Savienībā dzīvojošiem 200 000 latviešu likvidēti tika vismaz 70 000.

Šo baigo gadu daudzas liecības atrodamas arī Latvijas Valsts arhīva dokumentu glabātavās. Šoreiz pakavēsimies tikai pie dažām no tām.

Valsts latviešu teātris “Skatuve” Maskavā

Arestētie darbinieki:

1. Krūmiņš Kārlis Jāņa d., dzimis 1897., arestēts 1937. g. 16. dec., mākslinieciskā vadītāja vietnieks.
2. Baltausis Jānis Jāņa d., dzimis 1894., arestēts 1937. g. 5. dec., KPFSR nopelniem bagātais skatuves mākslinieks.
3. Bancāns Roberts Friča d., 1891., arestēts 1937. g. 30. nov., KPFSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks, teātra direktors.
4. Vanadžiņš Adolfs Jēkaba d., 1884., arestēts 1937. g. 29. nov., KPFSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks, režisors.
5. Forstmanis Vilis Kristapa d., 1894., arestēts 1937. g. 15. dec., aktieris.
6. Zēbergs Oskars Oskara d., 1905., arestēts 1937. g. 8. dec., aktieris, partkoma sekretārs.
7. Leiko Marija Kārļa m., 1887., arestēta 1937. g. 15. dec., aktrise.
8. Zudraga Zelma Pāvila m., 1910., arestēta 1937. g. 15. dec., aktrise.
9. Peika Anna Jāņa m., 1904., arestēta 1938. g. 17. līdz 25. janv., aktrise.
10. Boksberga Zelma Vilhelma m., 1912., arestēta 1937. g. laikā no 9. līdz 15. dec., aktrise.
11. Kalniņa Marta Jāņa m., 1892., arestēta 1937. g. 9. līdz 15. dec., aktrise.
12. Krūmiņš Augusts Dāvja d., 1894., arestēts 1937. g. 3. dec., aktieris.
13. Zvagulis Alberts Jēkaba d., 1904., arestēts 1937. g. 15. dec., aktieris.

14. Bancāns Rūdolfs Friča d., 1898., arestēts 1937. g. 15. dec., aktieris.
15. Bērziņa Lidija, 1901., arestēta 1937. g. 9. - 15. dec., aktrise, vietējās komitejas priekšsēdētāja.
16. Baltausis Kārlis Jāņa d., 1904., arestēts, 1937. g. 15. dec., aktieris.
17. Feldmans Ēriks Fridriha d., 1913., arestēts 1938. g. 17. līdz 28. janv., aktieris.
18. Oše Andrejs Jēkaba d., 1899., arestēts 1937. g. 15. dec., aktieris.
19. Baltgalvis Voldemārs Matīsa d., 1911., arestēts 1938. g. 17. līdz 28. janv., aktieris.
20. Cīrulis Roberts Pēterā d., 1896., arestēts 1937. g. apmēram 16. dec., aktieris.
21. Ulmanis Fricis, 1899., arestēts 1937. g. 3. dec., apgaismošanas un skatuves meistars
22. Lauberts Ansis Pēterā d., arestēts 1937. g. dec., mūzikālās daļas vadītājs.

Teātrim tuvi mākslas darbinieki

1. Veidemanis Kārlis Jāņa d., arestēts 1937. g. dec., dekorātors.
2. Grīnvalds Ernests, arestēts 1938. g. janv., grafiķis.
3. Lācis Anna, arestēta 1937. g. dec., režisore.
4. Balodis Kārlis, arestēts 1937. g. dec., aktieris, pēdējā laikā "Prometeja" tipografijas darbinieks.
5. Zudrags Pāvils Kristapa d., 1881., arestēts 1938. g. 11. janv., galdnieks, partijas biedrs no 1903. g., Savienībā iebrauca (no Latv.) 1924.

Latviešu iznīcināšanas laiks

Par latviešu teātra "Skatuve" darbību un tā darbinieku dzīvesceļiem uzrakstīts jau diezgan daudz. Šeit lasītāja uzmanību gribētos vairāk pievērst šā teātra aktiešu un darbinieku aresta laikam. Tas galvenokārt ir 1937. gada decembris un 1938. gada janvāris – visplašākais latviešu iznīcināšanas laiks.

Lūk, vēl kāda liecība par latviešu apzinātu represēšanu. Tas ir fragments no LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja J. Vēvera 1958. gada 15. jūlija paskaidrojuma LKP CK locekļiem P. Plēsumam, J. Kalnbērziņam un V. Krūmiņam par savu darbību 1937. gadā:

No 1935. gada maija līdz 1937. gada oktobrim es strādāju par Tatārijas APSR leikšlietu ministrijas 4. nod. priekšnieku (Kazaņā). [..]

Līdz 1936. gada vidum leikšlietu ministrijas organi ciņu pret kontrrevolūcionārām izpausmēm veica, ievērojot pastāvošos likumus. 1936. g. vasarā par PSRS leikšlietu ministru tika iecelts VK (b)P CK sekretārs Ježovs. Drīz pēc tam tika saņemta Ježova direktīva par represiju veikšanu pret bijušajiem kulakiem. Bija pavēlēts izmeklēšanu pret bijušajiem kulakiem veikt un tā tika

veikta ar vienkāršotām metodēm. Pietika ar to, ja bija dokumenti, ka apsūdzētajam bijusi kulaku saimniecība, tad par viņu tika uzsākta lieta. [..]

Šīs lietas izskatīja sevišķā apspriedē: iekšlietu ministra, prokurora un partijas apgabala sekretāra sastāvā. Šī trijotne pieņēma lēmumu, un ar to lieta bija izbeigta. [..]

Drīz pēc tam, 1936. gada beigās un 1937. gadā, sekoja Ježova direktīva par masu represijām pret vācu tautības personām, pēc tam – pret poļu, somu, igauņu, latviešu un lietuviešu tautības personām. Šo personu lietas tika kārtotas ar vēl vienkāršotākām metodēm. Šīs lietas trijotne uz vietas neizskatīja, bet nosūtīja uz Maskavu PSRS Iekšlietu ministrijas Sevišķajai apspriedei. Šo lietu nosūtīšanu Sevišķajai apspriedei visos gadījumos sankcionēja prokurors.

Minēto tautību personas tika apsūdzētas par to, ka viņas esot Polijas, Vācijas, Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas (pēc tautību pazīmēm) izlūkdienestu aģenti, kuŗi veicot spiegošanu un graužošu darbību PSRS teritorijā, vienā blokā ar trockistiem, zinovjēviešiem un labējiem (buchāriniešiem).

Patiesā latviešu iznīcināšanas kampaņa bija sākusies jau agrāk. Jau 1933. gadā Ļeņingradas apgabala Iekšlietu tautas komisariāta pārvaldes 3. nodaļas darbinieki bija sagatavojuši pilnīgi slepenu cirkulāru *Orienteris latviešu nacionālistu centra lietā*. Tajā tika norādīts uz “Vissavienības un Ļeņingradas latviešu nacionālistu centru” pastāvēšanu ar militārām grupām un to izveidoto plašo sacelšanos, diversiju un spiegu rezidentūru. Visur, kur vien dzīvoja latvieši, tika sastādīti represijām pakļautu saraksti, uz kuŗiem Ježovs un Višinskis bieži vien uzrakstīja rezolūciju: “Piespriests augstākais soda mērs.”

Vispirms iznīcināja Ļeņingradā dzīvojošos latviešus, tad nežēlīgais represiju vilnis vēlās tālāk. Zēlots netika neviens, ne augsta ranga militārais vai saimnieciskais darbinieks, ne strādnieks, ne zemnieks, ne skolotājs. Pietika ar to, ja bija latvietis...

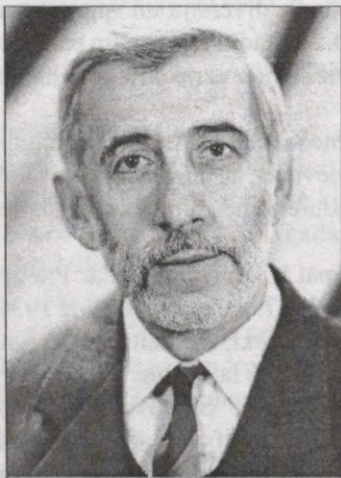
Soda vietās šāva 100 līdz 200, dažreiz pat 500 cilvēku dienā. Piemēram, Piemaskavā, Butovas poligonā, kur no 1937. gada augusta līdz 1938. gada oktobrim nošauti vairāk nekā 20 000 cilvēki, to skaitā 1 500 Latvijā dzimušie, 1938. gada 3. februārī nošāva 226 latviešus.

Šajā dienā tika noslepkavoti arī latviešu teātra “Skatuve” aktieŗi un darbinieki: Roberts Bancāns, Kārlis Krūmiņš, Ādolfo Vanadzīņš, Lidija Bērziņa, Zelma Boksberga, Irma Grase, Marta Kalniņa, Marija Leiko, Zelma Zudraga, Jānis Baltausis, Kārlis Baltausis, Voldemārs Baltgalvis, Rūdolfo Bancāns, Roberts Cīrulis, Vilis Forstmanis, Augusts Krūmiņš, Andrejs Oše, Fricis Ulmanis, Oskars Zēbergs. Un šādu, tagad zināmu, bet vēl neatklātu, latviešu masveida noslepkavošanas vietu bija daudz.

Par represiju apjomu laika posmā no 1921. līdz 1954. gadam var

liecināt 1954. gada sākumā pēc PSKP CK sekretāra Ņ. Chruščova norādījuma PSRS ģenerālprokuroram R. Rudenko PSRS iekšlietu ministra S. Kruglova un PSRS tieslietu ministra K. Goršeņina sagatavotā izziņā. Tajā norādīts, ka šajā laikā par kontrrevolucionāriem noziegumiem Apvienotās Valsts politiskās pārvaldes kollēģija, Iekšlietu tautas komisariāta trijnieki (*troikas*), Sevišķā apspriede, Kaŗa kollēģija, tiesas un kaŗa tribunāli notiesājuši 3 777 380 cilvēku, to skaitā ar augstāko soda mēru – 642 680 cilvēku, ar ieslodzījumu cietumos un nometnēs uz 25 gadiem un mazāk – 2 369 220 cilvēku, ar izsūtījumu un nometinājumu – 765 180 cilvēku. 1953. gada beigās cietumos un nometnēs vēl atradās 407 946 cilvēki, kuŗi bija notiesāti par kontrrevolucionāru darbību. Pie tam pēc soda izciešanas nometinājumā bija nosūtīti 62 462 cilvēki.

Vēl jāpiebilst, ka 1953. gada sākumā tā saucamajā specnometinājumā (īpašs nometinājums) bija izvietoti 2 753 356 cilvēki, no kuŗiem 39 279 bija latvieši.

JĀNIS RIEKSTIŅŠ

Dzimis 1942. gada 31. martā. Pēc vecāku nāves dzīvojis un mācījies Naukšēnu bērnu namā, vēlāk tehniskajā skolā. 1978. gadā pabeidzis Latvijas Universitātes Vēstures fakultāti. Strādājis žurnālistikā un zinātnē. Kopš 1992. gada strādā kā Latvijas Valsts archīva vecākais referents. Dokumentu krājuma *Izpostītā Zeme (PSRS okupācijas armijas nodarītie zaudējumi Latvijai 1.-3. daļa)*, *Kulaki Latvijā*, *Ekspropriācija* autors. Sagatavojis rakstu krājumu *Patvaļa*. Viens no dokumentu krāju-

ma *Okupācijas varu politika Latvijā 1939.-1991.* autors. Arī grāmatas *Bāra bērni* autors. Sagatavojis un publicējis daudzus rakstus par 1941. gada 14. jūnija un 1940. gada 25. marta deportācijām, Latvijas lauksaimniecības kolektīvizāciju u.c. nesenās pagātnes jautājumiem.

Franks Gordons

MALDĪGU PRIEKŠSTATU TRAĢĒDIJA

Tūlīt pēc tam, kad Sarkanarmijas vienības austrumos un dienvidos bija pārgājušas Latvijas robežu, Rīgā ieradās sarkanā despota drausmīgais emisārs – Andrejs Višinskis.

Rīgā viņam bija tāda pati loma, kāda Vīnē bija Hitlera pirmajam gauleiteram Zeisam Inkvartam (*Seiyss Inquart*). Višinskis rūpējās par Latvijas “sovjetizāciju”: vispirms tika sastādīta “ķīparu” valdība, tad sarīkotas viltus “vēlēšanas” bez izvēles, pēc tam deportēts prezidents un galu galā “noformēta” klaja aneksija.

Kāpēc šim rakstam devu nosaukumu *Maldīgu priekšstatu traģēdija*? Daudzi ebrēji domāja, ka boļševisms tagad būšot citāds, mērenāks nekā 1919. gadā un ka līdz ar Sarkanarmijas ienākšanu galīgi novērstas nacisma briesmas. Daudzi latvieši domāja, ka sarkanais režīms būtībā nozīmē “žīdu varu” un nosprieda, ka tikai Vācija atdos viņiem brīvu un neatkarīgu Latvijas valsti.

Te jāņem vērā, ka latviešu tauta pirms 1940. gada 17. jūnija bija noskaņota drīzāk par labu krieviem nekā vāciešiem. Tautā sīkstī turējās atmiņas par “700 gadu verdzību” Baltijas vācu bruņinieku un baronu jūgā, par cara dragūnu soda ekspedīcijām 1906. gadā to pašu baronu vadībā, par latviešu strēlnieku varonīgajām kaujām pret Vācijas ķeizara armiju no 1915. līdz 1917. gadam, par Latvijas jaundzimušo bruņoto spēku aizstāvēšanās cīņu pret viltīgā fon der Golca *landesvēru* un vācu algotņu “Dzelzs divīziju” 1919. gada vasarā un rudenī.

Lielvāciskais nacionālsociālisms Latvijā bija ļoti nepopulārs. Latviešu puikas allaž mēdza kauties ar baltvācu nacistiski noskaņotiem jauniešiem viņu melnajās īsajās biksēs un baltajās zeķēs, un, kad kopā ar vācbaltu izceļotājiem Latviju grasījās atstāt arī vairāki latvieši, kas bija sameklējuši sev “vācu radus”, prezidents Kārlis Ulmanis 1939. gada 12. oktobra radio runā par viņiem nicīgi teica: “Ja kāds grib braukt, lai brauc, bet – uz neatgriešanos!”

Laikā, kad visā vāciešu vēl neieņemtajā Eiropā ļaudis valdzināja jautrais britu dancis – “lambetvoks”, atjautīgie Rīgas latvieši tūdaļ sāka skandēt šo meldiņu ar jaunu tekstu:

“Hitlers sēd uz gumijkok’,
Skatās, kā tam kapu rok.
Tas tik būs joks,
Kad lūzīs gumijkoks!”

Taču tad, kad krievi (un, kā daudziem šķita, ebrēji) saimniekoja Latvijā, ne mazums latviešu ilgojās, kaut drīzāk beigtos Staļina un Hitlera flirts, jo viņiem likās, ka glābiņš var nākt tikai no Berlīnes un Karaļaučiem. Viņi noģida, ka Staļinam un Hitleram rodas domstarpības par laupījuma sadalīšanu un abu totalitāro milžu konflikts briest...

Latvijas sovjetizācija strauji progresēja 1940. gada vasarā un rudenī. Dodam vārdu Izraēlas vēsturniekam Dovam Levinam (*Soviet Jewish Affairs*, Vol. 5, No. 1, 1975.):

Ebrēji, kas pagrīdes laikā bijuši aktīvi komunistu partijā, komjaunatnē un līdzīgās organizācijās (daži bija tikai nesen izlaisti no cietuma), tika iecelti atbildīgos posteņos partijā, arodbiedrībās un citās organizācijās, īpaši Rīgā. Uzmanību piesaistīja tie, kas bijuši aktīvi informācijas un žurnālistikas laukā (to starpā K. Berkovics, Latvijas KP CK propagandas sekcijas direktors). Rīgā pazīstamo ārstu Michailu Jofi iecēla par Tautas veselības komisāru. M. Blumentālu iecēla par Valsts bankas direktoru. Citi ebrēji tāpat ieņēma augstus amatus Rīgā un mazākās pilsētās.

[..] Vēl vairāk ebrēju kopienas pašapziņai glaimoja samērā daudzie ebrēji policijā, augstākās pakāpes ieskaitot. Bruņotajos spēkos dienējošos ebrējus, ko paaugstināja dienesta pakāpē, parasti pārcēla armijas politiskā daļā. Vairākus jaunus ebrējus uzņēma virsnieku akadēmijā, ko tolaik sauca par Rīgas Kājnieku skolu.

Dovs Levins norāda uz ļoti zīmīgu faktu:

Ebrēju zēniem un meitenēm radās gandrīz neierobežotas iespējas piedalīties drošības un militārā darbībā, kad nodibināja militāristisko vienību “Strādnieku gvarde”.

Sākumā paredzēja, ka gvarde, ko izveidoja pēc Latvijas KP CK 1940. gada 2. jūlija lēmuma, būtu policijas palīgspēki un arī palīgspēki valdībai “tās cīņā pret kontrevolucionārām grupām”. Gvarde, izvietota Rīgā un citās lielākās pilsētās, darbojās pēc militāriem principiem. Tur bija iekļāvušies apmēram 10 000 ebrēju vīriešu un sieviešu [...] ne tikai ebrēju komunisti un komjaunieši, bet arī bijušie *Bunda* un kreisā *Poale Cion* locekļi. Gvardes klubi un centri arī veicināja ideoloģiskas nodarbības un sabiedriskus pasākumus. Dažos rajonos gandrīz visi locekļi bija ebrēji, tā ka nodarbības vismaz daļēji notika jidiša valodā.

Ebrēju viegli pamanāmā loma jaunajā režīmā un tās politiskajā un administratīvajā aparātā bija iemesls, kāpēc latvieši visu ebrēju kopienu identificēja ar ienīsto padomju režīmu, ko viņiem bija uzspiedusi Sarkanā armija.

Tā atzīst Dovs Levins.

Staļins un Berija, var teikt, “kronēja” to visu ar patiešām velnišķīgu ukazu, ieceļot kādu Krievijas ebrēju – Simonu Šustinu – Latvijas PSR Valsts Drošības Tautas komisāra amatā. Viņa palīgu, sevišķi čekistu izmeklētāju, vidū bija zināms skaits vietējo ebrēju, kas prata abas valodas – krievu un latviešu.

Tas bija Šustins, kas 1941. gada maijā, kad vācu un padomju karš vēl nebija sācies, lika nošaut manu skolas biedru, Medfro farmaceitiskās fabrikas īpašnieka Fronckēviča dēlu, it kā par “dzimtenes nodevību”. Kādas dzimtenes? Tas bija Šustins, kas 1941. gada 26. jūnijā, jau gatavodamies bēgt no Rīgas, pasteidzās parakstīt *Pavēli Nr. 412*, nāves spriedumu 78 latviešiem – kā “sociāli bīstamiem”.

Vai brīnums, ka bēdīgi slavenās Arāja komandas dalībnieki, kas 1941. gada jūlijā, izdabājot vāciešiem, šāva ebrēju civiliedzīvotājus, dēvēja savu priekšnieku Viktoru Arāju par Šustinu.

Un vai brīnums, ka Dovs Levins, kas intervēja simtiem cilvēku Izraēlā un citās zemēs, pētīdams Padomju Savienībai pievienoto Austrumeiropas zemju un provinču ebrēju kopienu stāvokli no 1939. līdz 1941. gadam, sastapās ar daudzām grūtībām (skat. *Newsview*, Jerūzalemē, 1980. gada 10. augustā):

Pat 40 gadus vēlāk daudzi ebrēji, kas bija aktīvi veicinājuši isās okupācijas režīmu, bija atturīgi un nevēlējās atklāt savu sadarbību ar krievu varu, jo baidījās, ka viņus uzskatītu par kollaborātoriem.

Jāpatur prātā arī tas, ka Staļins, vajāšanas mānijas apsēsts, no 1936. līdz 1938. gadam Krievijā lika nonāvēt daudzus tūkstošus latviešu boļševiku, uzticamu komunistiskās partijas biedru. Ja asiņainais diktators to nebūtu darījis, tad 1940. gada 17. jūnijā kopā ar Sarkanarmiju Latvijā būtu iebrucis milzīgs bars latviešu čekistu ar bēdīgi slaveno Jēkabu Petersu un Lāci-Sudrabu priekšgalā. Viņi būtu cītīgi apcietinājuši, tirdījuši un apšāvuši savus “buržujskos” tautiešus, un nebūtu bijis nekādas vajadzības saukt talkā “Šustinus” un “Citronus”, kā toreiz mēdza teikt. Taču “nacionālo kadru” čekā nebija, un tāpēc šo netīro darbu “uzticēja” ebrējiem.

Protams, tas nebūt nenozīmē, ka daudzi latvieši tai “Baigajā gadā” nebūtu sadarbojušies ar padomju okupantiem. Bija latviešu vidū naīvie, bija oportunisti, bija ciniķi, karjēristi, pielīdēji, taču pirmajās nedēļās, 1940. gada jūnija beigās un jūlijā, ebrēju uzvešanās latviešiem šķita skandalozā.

Jāpiebilst, ka pat Raiņa atraitne Aspazija 1940. gada rudenī – tā sakot, vājuma brīdī – uzrakstīja dzejoli *Lielajos oktobra gada svētkos*:

Jaunā laikmeta rīta vēji
Noslauka tīru zemes klonu,
Karaļu troņus, cietokšņu mūrus
Samet mēslājā vienā gubā,
Satver laika ritošo riteni,
Griež to augšup uz augšu –
Visu zemes lodi ceļ saulē.

Būtu arī aplūkojama medaļas otra puse, kas attiecas uz ebrējiem. Pegija Bentona (*Peggie Benton*), bijusī vīzu biroja vadītāja britu konsulatā Rīgā, savā grāmatā *Baltic Countdown* (Londonā, 1984. gadā) atceras:

Ielas bija klusas. Bet tāds nebija mūsu birojs, kur gaŗa rinda nobiedētu lūdzēju stiepās cauri konsulatam un ārā uz celiņa. Stāsti par krievu antisemitismu bija sasnieguši Rīgu. [...] Glābšanas ceļš uz Apvienoto Karalisti faktiski bija nobloķēts, un pieprasījums pēc britu vizām samazinājies, bet tagad, ignorējot arābu vardarbības draudus, nelaimīgie ebrēji neatlaidīgi mēģināja jēlkādā veidā tikt uz Palestīnu.

Šī angliete 1938. gada pavasarī bijusi Vīnē aculieciniece Austrijas *Anschlussam*. Un Latvijā 1940. gadā? Viņa raksta:

Otru reizi mums nācās piedzīvot to, ka sveša vara iebrūk un sagrauj valsti. Piedzivojām no jauna visas ar to saistītās ciešanas. Bet Vīnē vācu aneksijas galveno triecienu izjuta vienīgi ebrēji un ikdienas dzīve turpinājās vairāk vai mazāk tāpat kā iepriekš, Latvijā iebrucēji pilnībā sagrāva visu sabiedrību. Vairumam cilvēku ar to arī beidzās jaukā līdzšinējā dzīve, ko viņi lielā centībā sev bija sagādājuši. Visām nākotnes cerībām bija pienācis nepārprotams gals.

Salīdzinot abas inkorporācijas, var sacīt, ka vienā gadījumā tā notika kā plāvā ar izkapti, otrā to izdara ar buldozeru.

Latvijas ebrēji ļoti drīz dabūja just, kā darbojas šis “buldozers”, un nav runa tikai par rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu nacionālizāciju, no kuŗas cieta visu tautību piederīgie. Tika aizliegtas visas nekomunistiskās ebrēju organizācijas un biedrības, konfiscētas visas ebrēju “reakcionārās” grāmatas publiskajās bibliotēkās, lasītāvās un klubos, visām ebrēju skolām bija jāpāriet no ivrita uz jidiša valodu, un Makša Šaca-Aņina vadītajā avīzē *Kampf* un žurnālā *Ufboj* tika izvērsta ļoti nikna un rupja apmelojumu un apvainojumu kampaņa pret rabīniem un jūdu ticību. Ja līdzīgi zaimi būtu

nākuši no neebrēju puses, tos varētu raksturot par kļaju antisemitismu.

Jau 1940. gada vasarā un rudenī sāka apcietināt un deportēt cionistus, īpaši labējās organizācijas *Betar* aktīvistus.

Dovs Levins raksta:

Naktī no 13. uz 14. jūniju 1941. gadā Padomju Latvijā sākās nevēlamo elementu masu deportācija. Šai naktī simtiem ebrēju, kuŗu attieksmi pret jauno režīmu uzskatīja par naidīgu vai vismaz atturīgu, arestēja un sadzina preču vilcienos, kas devās uz Padomijas iekšieni.

No Latvijas tajās dienās deportēja gandrīz divus tūkstošus ebrēju. Viņu vidū bija kādreizējie Saeimas deputāti un rūpnieki, rabīni un skolotāji, tirgotāji un ārsti un bieži vien gluži apolītiski cilvēki, kuŗus bija denuncējuši nelabvēļi.

Manu vecāku labākie draugi bija H. Berlins un viņa sieva, kas kopā ar diviem bērniem – zēniem apmēram manā vecumā – dzīvoja Rīgā, Tērbatas ielas 26. namā. Ģimenes galva nebija bagāts, viņam nepiederēja ne nami, nedz fabrikas: viņš bija necils komivojažieris tekstilpreču speciālitātē. Taču viņam bija labi izkopta gaume, un visus savus ietaupījumus viņš ieguldīja antīkās mēbelēs, paklājos, gobelēnos, tā ka šīs ģimenes mitekļis izskatījās itin grezns. Droši vien kāds bija iekārojis šo dzīvokli ar visu iedzīvi un paziņojis kur nākas. Vārdu sakot, Berlina ģimeni aizveda uz Sibīriju, vecāki tur nomira bada nāvē, un abu zēnu liktenis nav zināms.

Dovs Levins tālāk raksta:

Dienu pēc kara sākšanās (1941. gada 23. jūnijā) arestēja apmēram 250 ebrēju bēgļu no Vācijas un Austrijas, kaut gan daži no viņiem bija komunisti, un deportēja no Rīgas uz Sibīriju. Dažiem līdzī bija Latvijā dzimušas sievas.

Viņu vidū bija, piemēram, emigrants no Austrijas Herberts Rozenkrancs (*Herbert Rosenkranz*), pazīstams vēsturnieks, un Berlinē dzimušais J. A. Volgemūts (*Wohlgemuth*), filozofs. Abi, kaut slimī un novārguši, palika dzīvi. Bet cik daudzi tika aprakti taigā un tundrā!

Daudzus deportētos nosūtīja uz Soļikamskas, Vjatkas un Vorkutas nometnēm. Lielu skaitu sievu, bērnu un citu radu, ko ar viņiem kopā deportēja no Latvijas, nometināja Narimā, Tomskā, Novosibirskas apkaimē.

Man ir zināms, ka daudzi no šiem ebrējiem – boļševisma upuriem – uzturējuši draudzīgus sakarus ar latviešu ieslodzītajiem un deportētajiem taigā un tundrā, jo viņiem bija kopīgs liktenis un kopīgs ienaidnieks – sarkanais fašisms.

Netālu no Telavivas, kibucā *Šfaim*, tagad iekārtots piemiņas mūzejs

Latvijas un Igaunijas ebrēju kopienai. Šis ēkas konferenču zālē pie sienas piestiprinātas desmitām piemiņas plāksņu ar bojā gājušo ievērojamo ebrēju vārdiem. Viņu nāves vieta ir ne tikai Rumbula, Biķernieki, Rīgas geto vai Bergenbelzena, bet arī Pečora, Vorkuta un Solikamska.

Diemžēl latvieši Latvijā iegaumēja vienīgi to, ka tajās šausmīgajās dienās, kad no viņu vidus izrāva 16 000 vīriešu, sieviešu un bērnu, tvarstītāju vidū bija ne tikai krievi un latvieši, bet arī ebrēji – “atkal šie žīdi!” Šis fakts palika atmiņā.

Sekas un secinājumi

Vienas tautas uzrīdīšanu citām – to lieliski prata brūnais fašisms, kas kūdīja vāciešus pret poļiem, ukraiņus pret krieviem, slovakus pret čehiem, chorvātus pret serbiem un visus kopā – pret ebrējiem. Šī izmanība piemita arī sarkanajam fašismam, kas būdams izteikti antisemitisks (“anticionistisks”), viltīgi izmantoja diasporā mītošo ebrēju emocijas, lai uzrīdītu viņus ukraiņu, lietuviešu un latviešu trimdas kopienai.

Galvenais belziens šajā KGB dezinformācijas meistarū akcijā bija kolektīvās apsūdzības par sadarbību ar nacistiem – apsūdzības, kas vērstas nevis pret individuāliem slepkavām, kuŗi pelnījuši, lai viņi nevarētu netraucēti baudīt vecumdienas, bet pret veselām etniskām trimdinieku grupām. Ietekmīgām ASV un Kanadas ebrēju organizācijām gadiem ilgi piesūtīja Maskavā, Kijevā, Viļņā un Rīgā safabricētas brošūras angļu valodā, kuŗās līdzās pārbaudītiem faktiem bija prasmīgi klāt piejauktas insinuācijas.

Ja mēs objektīvi aplūkosim pašu jēdzienu – “sadarbība ar ienaidniekiem”, tad mums būtu jāaplūko arī šādi gadījumi: kā lai novērtē, piemēram, to, ka Somijās armijā iesauktie ebrēji, šīs zemes lojāli pavalstnieki, ko neviens nevajāja, varonīgi un pašaieliedzīgi cīnījās pret padomju kaŗaspēku ne tikai 1939. un 1940. gada Ziemas kaŗā, bet arī no 1941. līdz 1944. gadam, kad Somija bija Vācijas sabiedrotā? Vai viņiem bija jāpāriet lielinieku pusē?

Un kā lai vērtē ebrēju kaŗavīru izturēšanos ungāru ekspedīcijas korpusa “darba dienesta rotās” vācu un padomju frontē? 1943. gada sākumā pēc Staļingradas kaujas, kad ungāru kaŗaspēka vienības panikā bēga uz rietumiem, kopā ar tām atkāpās “arī ebrēju darba dienesta rotas, kuŗām šai chaosā bija iespēja gaidīt uz krievu ierašanos. Tās to nedarīja, un mēs zinām gadījumus, kad ebrēji vēl sagādāja sev ieročus un ar spēku izlauza ceļu uz rietumiem” (Peter Gosztony. *Hitlers fremde Heere. Bastei-Lübbe Verlag*, 1980. 337. lpp.).

Rietumvācijas ebrēju apvienības laikrakstā *Allgemeine* 1985. gada 19. aprīlī tika publicēts Ņujorkieša Laurensa Lešņika (*Lawrence S. Leshnik*) raksts. Viņš norādīja, ka starp 1948. un 1952. gadu Savienotajās Valstīs ieradušies apmēram 400 000 *pārvietoto personu* un apmēram 10 000 no šī daudzuma tiekot uzskatīti par varbūtējiem nacistiskiem kaŗa noziedzniekiem. Nav jābūt ģēnijam matēmātikā, lai aprēķinātu, ka 10 000 no 400 000 – tas nav vairāk par 2,5%.

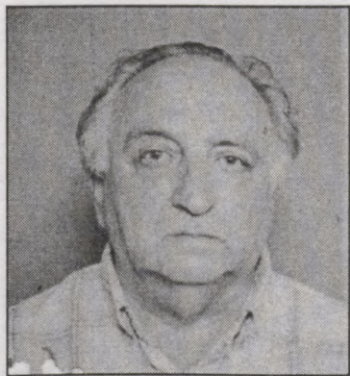
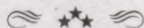
Pieņemsim, ka šis skaitlis nav pārspilēts un patiešām 10 000 imigrantu no Austrumeiropas ir lielākā vai mazākā mērā līdzvainīgi nacistu zvērībās. Vai tāpēc jāapmētā ar dubļiem visas 400 000 bijušās pārvietotās personas, kam draudēja Gulags un bargas represijas? Viņu vidū bija, piemēram, latviešu inteliģences zieds – rakstnieki un komponisti, gleznotāji un arhitekti, ārsti un advokāti. Vai viņi visi pelnījuši iesauku “fašistiskie slepkavas”?

“Latvieši ir fašisti un ebrēji ir komūnisti” ... Vai nav pienācis laiks beidzot darīt galu šīm kolektīvajām apsūdzībām?

Konkrēti slepkavas ir jāsoda – gan tie, kas kalpojuši nacistiem, gan tie, kas darbojušies padomju “organos”. Bet grēksūdze nav jāprasa ne no latviešiem, ne no žīdiem. Tāda ir mana pārliecība.

Latvijas Republikas Augstākā Padome 1990. gada 19. septembrī pieņēma *Deklarāciju par genosīda un antisemitisma nosodījumu un nepieļaujamību Latvijā*. Tas ir labs sākums latviešu un ebrēju izlīgumam un patiesai sadarbībai.

FRANKS GORDONS

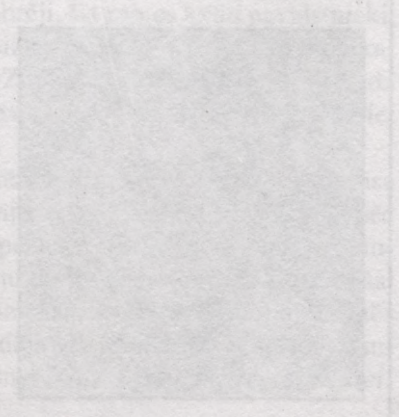
Dzimis Rīgā, 1928. gada 1. oktobrī. Žurnālists, publicists, tulkotājs. Beidzis žurnālistikas studijas Maskavas universitātē. Strādājis LETA, *Rīgas Balsī* un Izraēlā iznākošos laikrakstos. 1972. gadā no Latvijas izceļojis uz Izraēlu. Grāmatas – *Lokanums un spīts, Dienas, Dienas un nedienas, Latvieši un žīdi spilēs starp Vāciju un Krieviju, Latvians and Jews between Germany and Russia* u.c.

...

...

...

...

<p>...</p>	
------------	---

II

OKUPĀCIJAS VARU NODARĪJUMI UN SEKAS

A

PIRMĀ PADOMJU OKUPĀCIJA 1940-1941

Sigismunds Vidbergs (1890-1970). No cikla «Baigais gads».

Aivars Pētersons*

KĀ SARKANARMIJA OKUPĒJA LATVIJU

Sevišķā Baltijas valstu ģeopolitiskā situācija, kuŗu nosaka sauszemes un ūdens ceļi un krustceļi starp Austrumiem un Rietumiem, šis valstis bieži pārvērtusi stratēģiskās kaŗa maģistrālēs, kur visu allaž ir noteicis ieroču spēks. Tomēr nozīmīgākā vieta reģionā ir Latvijai ar tās neaizsalstošajām ostām. Jau Krievijas imperijas laikā tās nodrošināja līdz 30% valsts eksporta un importa. Abos šī gadsimta pasaules kaŗos frontes līnija šeit vilkā gadiem ilgi, un asiņainas kaujas par to turpinājās līdz Otrā pasaules kaŗa beigām, kad samērā nelielā Kurzemes pussala, pārvērsta cietoksni, paralizēja gandrīz visu Padomju Baltijas floti.

Tuvojoties Otrajam pasaules kaŗam, lielās Baltijas kaimiņvalstis atkārtoti plānoja un gatavoja iebrukumu tikko neatkarību ieguvušajās Baltijas valstīs. Nekaunīgā ietekmes sfairu sadale, noslēdzot līgumu starp Vāciju un Padomju Krieviju 1939. gada 23. augustā, fiksēta bēdīgi slavenajā *Molotova-Ribentropa slepenajā papildprotokolā*. Taču īstenībā plānošana un invāzijas mēģinājumi notika jau daudz agrāk.

Dokumenti par to līdz šai dienai tiek slēpti KGB arhīvos, bet daži atrodami valsts vadītāju seifos. Spilgts piemērs tam ir pats *Molotova - Ribentropa protokols* un dokumenti par NKVD poļu virsnieku noslep-kavošanu 1941. gada sākumā. Daļa šo dokumentu kopiju ir saglabājis Krievijas Ārlietu ministrijas vēstures departamenta un Kaŗa flotes arhīvos. Ar dokumentiem varējuši iepazīties vairāki krievu un ārvalstu vēsturnieki.

Autoram pagaidām zināmais pirmais spilgtākais dokuments par Padomju Savienības plāniem Baltijā ir 1937. gada maijā arestētā PSRS Aizsardzības ministra (toreiz Tautas komisāra) K. Vorošilova vietnieka maršala M. Tuchačevska nopratināšanas protokols, kuŗā viņš izklāsta padomju stratēģiju un analizē operatīvos plānus.

Maršals tos nosaka: pirmkārt, kaŗot tikai svešās teritorijās, otrkārt, organizēt tikai intervences (iebrukuma) operācijas, tās spēkus tieši un nepārprotami nosaucot par intervences armijām, treškārt – veikt konkrētus aprēķinus. Kā apstiprina maršals, šāda plānu pārbaude stratēģiskā stābu treniņā notika 1937. gada janvārī un pirms tam 1936. gada aprīlī.

Treniņš parādīja, ka invāziju var nodrošināt tikai iepriekšēja izšķiroša limi-trofu sagrāve (limitrofi pēc 20. - 30. gadu padomju leksikas: Baltijas valstis). Maršals vairākkārt uzsver Rīgas, Ventspils, Liepājas un Tallinas (Rēveles) ostu un apkārtējo teritoriju ārkārtējo stratēģisko nozīmi.

Maršalu M. Tuchačevski pēc Staļina rīkojuma 1937. gada 11. jūnijā nošāva, taču viņa plānus un aprēķinus pārņēma pats Staļins un deva norādījumus to realizācijai. Šeit jāpiebilst, Tuchačevskis kļūdījās, uzskatot, ka vācu galvenā uzbrukuma virziens nākošajā kaņā būs Kijeva, nevis Maskava, pretēji otrā spēcīgākā padomju stratēģa ģenerāļa J. Ubo-revoča vērtējumam. Viņš bija vairāk nekā gadu mācījies vācu kaņa aka-dēmijā un spēja pareizi novērtēt vācu domāšanu. Tādējādi jau kopš tām dienām Padomju Savienībā praktizēja kļūdainu stratēģisko teoriju, kas arī bija viens no smagās sakāves iemesliem Austrumfrontē 1941. gadā.

Priekšspēle

Iebrukuma ideja Baltijā reālus apveidus ieguva jau 1938. gada plānā, bet izmēģināts iebrukums tika 1938. gada oktobrī, kad, izmantojot Čehoslovākijas krīzi, Padomju Savienībā notika mobilizācija un izveidojās reālas trieciengrupas Baltijas valstu un Polijas virzienā. Šo grupējumu sastāvs ir aprakstīts *Otrā pasaules kaņa vēstures II sējumā* (Maskava, 1974). Jau 26. jūnijā Baltkrievijas un Kijevas kaņa apgabalu pār-kārtoja atbilstoši sevišķiem pienākumiem ar kaņalaika štatiem un kaujas uzdevumiem.

Mums tuvākajā, Baltkrievijas, kaņa apgabalā izveidoja divas armiju operatīvās grupas, nosakot tām kaujas gatavību 1. septembrī. Galveno komandpunktu ģenerāļa S. Timošenko vadībā izvērta Proskurovā (Ukrainas pierobeža) tā, ka tas varēja darboties tiešā Maskavas vadībā.

Latvijas virzienā kaujas gatavībā izejas pozīcijas ieņēma Vitebskas armijas grupa. Tās sastāvā bija Polockas grupa (4. strēlnieku korpuss, 5. un 50. strēlnieku divīzija un 18. tanku brigāde) gar Latvijas robežu ziemeļos no Daugavas, un Lapelas grupa (27. strēlnieku un 24. kavalerijas divīzija un 16. tanku brigāde) Daugavas dienvidkrastā, kā arī 67. strēlnieku divīzija Opočkas rajonā (Abrenes un Kārsavas virzienā). Pēdējā nāca no tikko izveidotā Kaļiņinas kaņa apgabala, kas īstenībā bija paredzēts kā Baltijas kaņa apgabala komandpunkts (oficiāli to izveidoja Rīgā 1940. gada 11. jūlijā!).

Pēc K. Vorošilova pavēles pieminētās kaujas vienības izejas pozīcijas ieņēma 21. septembrī un 23. septembrī ziņoja par pilnu kaujas gatavību. Pilna kaujas gatavība bija ieviesta arī visās aviobazēs un lidlaukos.

Pavisam pilnā kaujas gatavībā atradās: tanku korpuss, 30 strēlnieku un 10 kavalerijas divīzijas, 7 tanku un 1 motorizētā strēlnieku brigāde un 12 aviobrigādes (kas pielīdzināmas aviodivīzijām), ļoti spēcīgs pretgaisa grupējums, kā arī kaujas un apgādes nodrošinājuma vienības. Uz Čehoslovākijas lidlaukiem gatavi pārbazēties bija 8 aviopulki (548 lidmašīnas). Lai papildinātu vienības līdz kaujas štatiem, tika veikta daļēja mobilizācija un pārtraukta izdienējušo demobilizācija.

Bez tam 29. septembrī Ļeņingradas, jaunizveidotajā Kaļiņinas (Baltijas) un Baltkrievijas kara apgabalā papildus tika izvērstas vēl 17 strēlnieku divīzijas, 22 tanku un 3 motorizētas strēlnieku brigādes un 34 aviobazes. Tādējādi īsā laikā pilnā kaujas gatavībā bija izvērstas PSRS stratēģiskās rezerves no valsts rietumrobežas līdz Volgai un Urāliem. Otrajā ešelonā bija vēl 30 strēlnieku, 6 kavalerijas divīzijas un 2 tanku korpusi.

Kā zināms, Čehoslovākija zaudēja savu patstāvību 1938. gada 1. oktobrī, taču izvērsta kaujas grupējums pierobežā stāvēja vēl līdz 25. oktobrim, kad kara spēks lauka apstākļos vairs nebija uzturams un pārmaiņās politiskā situācija Centrāleiropā. 1938. gada kara gājiens nenotika. Pasauli mazāk satrauca Čehoslovākijas liktenis nekā Sarkanarmijas “atbrīvošanas” gājiens Čehijā, Polijā un Baltijā.

Invāzijas sākums

1939. gads nedaudz mainīja plānus. Taču galvenais saglabājās. Padomju Savienība no 15. maija līdz 31. augustam kara ar Japānu Mongolijā pie Halhingolas, bet īstie notikumi sākās pēc Vācijas un Padomju Savienības 23. augusta līguma ar slepenajiem papildprotokoliem par ietekmes sfairu sadali. Kā zināms, Latvija tika iekļauta padomju sfairā.

Notikumi pēc 23. augusta vēlās kā lavīna. Pirmā darba kārtībā bija Polija. Vācu iebrukums sākās 1. septembrī, bet padomju – 17. septembrī. Vēl nebija beigušās kaujas Polijā (Varšava padevās 28. septembrī), kad 25. septembrī vēlu vakarā Staļins izsauca pie sevis Vācijas vēstnieku Maskavā Šulenburgu (*Werner fon Schulenburg*) un Igaunijas valdības pārstāvi, kam pieprasīja Sarkanarmijas un kara flotes ielaišanu Igaunijā.

Lai padarītu piekāpīgāku Igaunijas valdību, vienlaicīgi uz Igaunijas robežām rīkoja vairākas provokācijas. Igaunijas piekrastes teritoriālajos ūdeņos, rupji pārkāpjot starptautiskās normas, ienāca vairāki padomju kara kuģi un, lai tiktu ievēroti, izšāva vairākas lielgabalu zalves. Tajā pašā laikā Igaunijas gaisa telpā Narvas rajonā ielidoja spēcīgas padomju gaisa spēku vienības.

Lai nesāktu kaŗa darbību, Igaunijas valdība bija spiesta dot speciālu pavēli saviem pretgaisa aizsardzības spēkiem neatklāt uguni. Lai igauņus iebiedētu vēl vairāk, pierobežas ūdeņos ar zemūdenes ŠČ - 303 zalvi un torpēdkuteri nogremdē padomju transportkuģis *Metallist*, apsūdzot notikušajā Igaunijas valdību un piedraudot patvaļīgi ievest padomju kaŗaspēku. Padomju archīvos atrasta Vorošilova pavēle kaŗadarbību uzsākt 29. septembrī. Šādu draudu spiesta, Igaunijas valdība 28. septembrī dod atļauju padomju kaŗaspēka ievēšanai.

Jau nākošajā dienā uz Maskavu izsauc Latvijas pārstāvi. Latvijas ārlietu ministrs V. Munters līdzīgu dokumentu paraksta 5. oktobrī, bet Lietuva – 10. oktobrī. Tam seko Somijas ārlietu ministra izsaukums uz Kremli. Prasības ir līdzīgas, taču Somijas ministrs izturas kā īsts neatkarīgas valsts diplomāts. Viņš Maskavu atstāj tikai 13. novembrī, noraidījis Maskavas prasības. Tas ir bumbas sprādziens Kremli. Somi aukstasinīgi iegūto laiku izmanto savas aizsardzības stiprināšanai.

Somijas okupācijas plāns ir izstrādāts jau 1939. gada martā ģenerāļa K. Mereckova vadībā. Kaujas vienību izvēršana prasa tikai 2 nedēļas, un, lai attaisnotu agresiju, 26. novembrī pierobežā, Mainilas rajonā, NKVD specvienība no segtas pozīcijas pierobežā ar lielgabalu apšauda pati savu kaŗaspēku. No izšautajiem 7 šāviņiem krīt 4 sarkanarmieši un 9 tiek ievainoti. Pēc tam Maskava nekavējoties lauž neuzbrukšanas līgumu ar Somiju un atsauc savu sūtni no Helsinkiem.

30. novembrī bez kaŗa pieteikšanas tiek bombardētas somu lielākās pilsētas, bet naktī uzbrukumā pāriet arī sauszemes spēki.

Tā sākās Ziemas kaŗš, kas ilga līdz 12. martam – 105 dienas (3 mēnešus un 12 dienas). Somu armija godam izpilda savu pienākumu, gan zaudējot daļu savas teritorijas, taču saglabājot neatkarību. 3,5 milj. lielā tauta iesaista kaŗā 295 000 vīru, no kuŗiem kaujās piedalās 185 000. Somu zaudējumi kaŗā bija: 19 576 kritušie, 4 101 bez vēsts pazudušie un 43 557 ievainotie.

Tikai nesen Krievija paziņoja, ka tā kaŗā zaudējusi 131 476 vīrus (kritušos, no ievainojumiem mirušos un bez vēsts pazudušos). Pieskaitot ievainotos, kopējie zaudējumi bija ap 460 000 vīru no 1,3 milj. kaŗa dalībnieku padomju pusē (Sarkanarmija zaudēja arī 3 540 tankus un 760 lidaparātus).

Notikušais stipri satricina “uzvarētājus” un galīgi sagrauj to starptautisko autoritāti. PSRS kā agresoru izlēdz no Tautu Savienības (ANO priekštecēs), taču imperiālistisko iekārotāju politika nemainās. Baltijas valstīs ievestais padomju kaŗaspēks (pa vienam korpusam katrā valstī) visā drīzumā tiek izmantots galīgai šo valstu okupācijai.

Baltijas okupācija

Baltijas okupācijas pamatvariantu izstrādāja Sarkanarmijas Ģenerālštābā. Ģenerālštābu līdz 1940. gadam vadīja maršals B. Šapošņikovs. Galvenā plānotāja bija Operatīvā pārvalde pazīstamā ģenerāļa N. Vatutina vadībā, bet tiešais plānu izstrādātājs bija pulkvedis A. Vasiļevskis. Tieši pirms operācijas Baltijā Vasiļevskis tika norīkots par atbildīgo izpildītāju. Baltijas virziena kurators viņš palika līdz Otrā pasaules kara beigām. Jāatzīmē, ka vienlaicīgi tika plānotas divas iebrukuma operācijas, viena, jau pieminētā, Baltijā, un otra – dienvidos, Besarābijā, to vadīja ģenerālis G. Žukovs.

Baltijas okupācijas operācijā piedalījās 3 armiju grupējumi – Ļeņingradas, Kaļiņinas (Baltijas), Baltkrievijas – un Padomju Baltijas flote. Kopējie spēki, kas operācijas rezultātā tika ievesti Baltijā: 3 sauszemes armijas (3 korpusi katrā), 5 aviodivīzijas (1 140 lidmašīnu) ar 2 tāldarbības bumbvedēju aviokorpusiem rezervē (Novgorodā un Smoļenskā), 188 dažādu rangu kuģi un 656 flotes lidmašīnas. Taču īstā trieciengrupa nāca no Baltkrievijas sevišķā kara apgabala. Par tās pavēlnieku 10. jūnijā iecēla tanku spēku ģenerālpulkvedi M. Pavlovu.

Tajā pašā laikā it kā inspekcijas braucienā Baltijā atradās viens no Vorošilova vietniekiem ģenerālpulkvedis Laktionovs, kuŗu jau pēc divām nedēļām iecēla par Baltijas kara apgabala pavēlnieku (pārveidojot īslaicīgi saformēto Kaļiņinas kara apgabalu).

Grupējumu vadīja tieši no Maskavas S. Timošenko un B. Šapošņikovs. Baltijas flote jau 9. jūnijā saņēma direktīvu Nr. 02622. Pēc tās 10. jūnijā, plkst. 5.00, flote pārgāja Ļeņingradas kara apgabala pavēlnieka ģenerāļa K. Mereckova operatīvā pakļautībā ar uzdevumu: 12. jūnijā būt gatavībā kaujas uzdevumiem. Kaujas plānus vajadzēja iesniegt apstiprināšanai jau 11. jūnijā.

Līdzīgas direktīvas saņēma visi grupējumi. Detalizētu plānu direktīva nedeva. Tās jau sen bija Armijas grupu komandpunktos un operatīvajos štābu treniņos bija zināmas un ietrenētas. Dažas detaļas kļuva zināmas no flotes pavēlnieka atskaites pēc operācijas pabeigšanas. Tās ir mūsu rīcībā.

Plāna īstenošanā radās grūtības. Somu kara pieredze “uzvarētājus” darīja uzmanīgus. Ja latvieši aizturētu uzbrucējus savā galvenajā aizsardzības līnijā (Latvijas aizsardzības plāna A austrumu variantā aizsardzība bija sagatavota Pededzes-Aiviekstes upju līnijā ar attiecīgām segpozīcijām Rēzeknes un Ludzas līnijā), izpildot kaut daļu no tā, kas notika karā ar Somiju, varēja būt ļoti nepatīkamas sekas pasaules mērogā.

Ģenerālštābā Maskavā atrod oriģinālu stratēģisku risinājumu. Tiek plānota bīstamās pretestības līnijas apiešana ar galveno uzbrukumu Rīgas virzienā no Šauļiem Lietuvā. Lai to izdarītu, rēķinot pēc kaņaspēka iespējamā virzīšanās ātruma (direktīva paredz mechanizētām vienībām 100 km un kājniekiem 40 km diennaktī), ir vajadzīgas vismaz divas diennaktis, un tad vajadzīgā operācijas izejas rajonā nonāks tikai motorizētie spēki. Vairāk arī nevar atļauties, jo Ģenerālštābā Maskavā labi saprot, ka pa to laiku Baltijas valstis var veikt pilnu mobilizāciju. Agresora stratēģiskās intereses prasa nekavēties, un tāpēc ultimātu Lietuvai iesniedza divas dienas agrāk.

Bet, tā kā kājnieki no Baltkrievijas netiek tankistiem līdzī, tad operāciju gaitā uz Šauļiem pārsviež 214. gaisa desanta brigādi no Marjinas Goņkas (60 km no Minskas).

Kaujas rīkojums trieciengrupējuma komandierim noskaidro galveno. Citēsim:

Baltkrievijas SKA pavēlniekam
Kaujas rīkojums Nr. 0231 16.6140.14.10

Ievērojot Latvijas Valdības doto atļauju,
pavēlu:

Latvijas robežu šķērsot

a) 5.00 17.6.40. 23. sd Drisvjati-Novoaleksandrovsko (Zarasi) un izvietoties Daugavpils-Ilūkstes rajonā.

b) 8.00 17.6.40. 25. t. br., pastiprinātai ar 126. sd kājniekiem, iziet Jēkabpils rajonā un ieņemt to līdz 126.sd pienākšanai.

c) 2. un 27. t. br. ar Gaisa desanta brigādes desantu robežu šķērsot pie Jonišķiem un, virzoties caur Jelgavu, ieņemt Rīgu.

d) 6. t. br. no 2. st. ar 67. sd bataljonu* izvirzīties Jelgavas un Tukuma ieņemšanai. Pārējās 2. sk vienības paliek savos rajonos, līdz 8.00 ieņemot Kuldīgu.

e) 5.00 17.6.40. 128. msd (motorstrēlnieku divīzija) šķērso robežu rietumos no Pleskavas pa šoseju uz Rīgu un izvietojas tajā.

f) Baltijas flotes grupas mazo kuģu vienībai līdz 8.00 17.6. noenkuroties Daugavgrīvas reidā.

g) Pārvietošanās temps mechaniskām vienībām – 100 km dienā, strēlnieku vienībām – 40 km dienā.

Timošenko, Šapošņikovs

*punktā d) minētās vienības īstenībā novietojās Liepājā, Vaiņodē, Ezerē.

Latvijas Valdība saņēma citu rīkojumu, līdz ciniskumam nekautinīgu. Dokuments, ko PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdis un Ārlietu Tautas komisārs Vjačeslavs Molotovs 1940. gada 16. jūnijā nolasa

Latvijas sūtnim Maskavā Fricim Kociņam (Kremlī plkst. 1.00 naktī pēc Latvijas laika), satur divas katēgoriskas prasības:

- 1) nekavējoties sastādīt jaunu valdību,
- 2) nekavējoties nodrošināt padomju kaŗaspēka brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā.

Tā ir prasība atsācīties no valstiskas suverēnitātes.

Lai nodrošinātu plānoto operācijas tempu, padomju trieciengrupām (2 tanku brigādes un gaisa desanta brigāde) paredzēts savlaicīgi ieņemt un nodrošināt visus Rīgas tiltus. Un šeit ar dunča dūrienu latviešiem mugurā ir izplānoti padomju 2. atsevišķā (lasīt – okupācijas) strēlnieku korpusa (Liepājā) spēki ar tanku vienībām no Vaiņodes un Ezeres, ar desantu no 67. divīzijas, kuŗām jau naktī uz 17. jūniju jāsāk operācija visu svarīgāko objektu ieņemšanai Jelgavas un Tukuma virzienā, vienlaicīgi ieņemot Kuldīgu, visus tiltus pār Ventu, faktiski atšķeļot Kurzemi no Latvijas armijas galvenajiem spēkiem.

Atskatoties uz to dienu notikumiem, nav brīnums, ka Liepājas aizstāvēšanas kaujā 1941. gada jūnijā kritušie 67. padomju divīzijas kaŗavīri, ieskaitot komandieri ģenerāli N. Dedajevu, latviešu atmiņā paliks kā nodevēji, nevis aizstāvji. Tāds paliks arī viss 2. atsevišķais padomju korpus.

Lai attaisnotu agresiju un sevi pasaules acīs, notika vairākas stratēģiskas nozīmes provokācijas, no kuŗām viena bija sevišķi necilvēciska un asiņaina. Tās organizētāja ir NKVD vadība ar Pavēli Nr. 001 11.06.40. NKVD speciālvienībām tika dots uzdevums Latvijas robežapsardzes un policijas iznīcināšanai 7 - 10 km joslā.

Naktī uz 15. jūniju NKVD speciālvienības iznīcināja divus Abrenes latviešu robežsardzes kordonus Masļenkos un Šmaiļos, noslepkavojot 4 cilvēkus, vairākus smagi ievainojot. No ievainotiem viens mira slimnīcā. Pāri robežai aizdzina gandrīz 40 Latvijas pilsoņu (pēckapteiņa Holadera).

Kam tas bija vajadzīgs? Atcerēsimies pazīstamo zagļu saucienu: “Ķeriet zagli!” Jebkuŗš nelietis vienmēr grib izlikties labāks, nekā ir. Atbildi varēja atrast jau dažās Maskavas avīzēs nākošajā rītā, tur paziņots, ka latviešu fašisti ir iebrukuši svētajā Padomju Savienības teritorijā, taču Sarkanarmija ir neliešus pārmācījusi un sagūstījusi lielu grupu agresoru.

Tikai būtu jāpiebilst, ka starp sagūstītajiem, pār robežu aizdzītajiem un Ostrovas cietumā ieslodzītajiem “fašistiem” ir arī sievietes ar maziem bērniem! Šiem ķilniekiem būtu vajadzējis attaisnot daudzos upuŗus, kuŗi rastos, ja baltieši, sākoties kaŗadarbībai, pretotos agresoriem.

Pretošanās noteikti nozīmētu kaŗa sākumu. Autoritārā režīma negātīvā

nozīme izpaudās tautas gribas ignorēšanā. Latvijas valdība (K. Ulmanis) pieņēma agresora prasības. Vadonis nebija gatavs atbildībai, ar to pašu nododot mūsu tautu visdrausmīgākajam režīmam.

Vai vajadzēja tam pretoties? Atbilde ir noteikta: tikai tā tauta, kuŗa cīnīsies, saglabās savu neatkarību. Vai bija tādas iespējas? Bija! Visspilgtākais piemērs – somu tauta.

Latvijas aizsardzība, tāpat kā somu, bija detalizēti izplānota pirmajiem 3 - 4 kuŗa mēnešiem. Vēl var piebilst, ka brīvības cīnītājiem palīdz visa pasaule, un, neskatoties uz kaimiņu nodevību (dažas Rietumvalstis neļāva caur savu teritoriju palīdzēt somiem) un somu kuŗa smago rezultātu, somu armijai kuŗa beigās bija divas reizes lielāks bruņojums nekā sākumā!

To, ka latvieši bija gatavi aizstāvēties, pēc ārzemju militāro speciālistu secinājumiem, savos pētījumos apliecina arī profesors E. Andersons.

Un vēl. Ziemas kuŗā krita 19 575 somu kuŗavīri. Latviešu kuŗavīru zaudējumus Otrā pasaules kuŗa frontēs aptuveni vērtē 115 000 (tikai vācu pusē vien 80 000), neskaitot Sibīrijā nobendētos!

Atgriežoties 1940. gada 16. jūnija naktī, jāpiemin vēl viena stratēģiska provokācija.

Latvijas pārstāvjiem uz sarunām par okupācijas kuŗaspēka ieviešanu Latvijā krievi liek ierasties Bigosovā (uz Latvijas austrumrobežas), taču tad, kad viņi jau devušies ceļā, pēkšņi tiek paziņots, ka jāierodas Jonišķos – tieši pretējā virzienā. Tas darīts ar aprēķinu, ka aicinātie nepagūs ierasties norādītajā laikā un nekādas sarunas vispār nenotiks.

Un vēl kāda blēdīšanās. Lai apmānītu Latvijas armijas izlūkdienestu, vairākas naktis Latvijas austrumpierobežā iebrucēji imitē tanku pārvietošanos, taču īstenībā, kā par to smīnot pastāstīja dezinformācijas dalībnieki, imitācija notikusi ar vairāku traktoru palīdzību. Iebrucēji taupīja savu kaujas mašīnu motorresursu, kas bija ierobežots.

Tās ir liecības par stratēģiskās dezinformācijas mērogiem un par to, ka Austrumos ļoti nopietni rēķinājās ar latviešu pretestību. Latviešu strēlnieki daudziem bija radījuši bijību. To apstiprina paši intervences dalībnieki savās atmiņās. Visu iebrucēju garastāvoklis esot bijis ļoti nopspiests. To labi saprot Latvijas armijas stābā, ko tajās dienās vadīja talantīgais latviešu ģenerālis Hugo Rozenšteins. Uz sarunām Bigosovā izbrauca Rozenšteina vietnieks pulkvedis Otto Ūdentiņš, kuŗa grupā bija 6 stāba izlūkdienesta un operatīvās pārvaldes virsnieki. Viņi visi teicami pārvaldīja krievu valodu (Lāčplēša ordeņa kavalieri O. Ūdentiņu, kam 1940. gada jūlijā piešķīra ģenerāļa pakāpi, augsti vērtēja arī Sarkanarmijas vadība, visu kuŗa laiku izmantojot viņu kā vecāko docētāju padomju ģenerālstāba akadēmijā).

Izpratis provokācijas mērķus un tā kā Ūdentiņa grupa ir jau ceļā, ģenerālis Rozenšteins steidzīgi pilnvaro uz Jonišķiem savu otro palīgu pulkvedi Jūliju Ķikuli.

Tādos ārkārtējos apstākļos pienāk 1940. gada 17. jūnija rīts. 16 vietās (!) vienlaicīgi Latvijas robežu šķērso Sarkanarmijas triecienvienības. Invāzijas armijas Igaunijas robežu pāriet 3 vietās, Lietuvas – 6, bet Somijā iebruka 5 virzienos.

Protams, tam ir savs aprēķins. Sarkanarmijas ģenerālstāba rīcībā ir trīs motorizētās brigādes. Īstenībā ir trīs grupas: divas autotanku brigādes un viena – armijas stāba bataljons (trīs rotas), kuŗas ir paredzēts līdz 1942. gadam pārformēt motorkājniņu pulkos. Tādējādi Maskava mēģina pārsteigt Latvijas armiju ar masveidīgu tanku uzbrukumu, rēķinot, ka tādā gadījumā latviešiem pietrūks prettanku līdzekļi.

Daļēji tā ir patiesība, un to vēl labāk saprot ģenerāļa Rozenšteina vīri. Čehu kuŗa akadēmiju beigušais ģenerālis teicami pārzina modernā kuŗa pamatus, tanku un motorizēto divīziju uzdevumus, kontrolē situāciju reģionā un laicīgi ir darījis visu mums tik vajadzīgās prettanku aizsardzības izveidei (ne velti jau tajās dienās Latvijas divīzijas tiek sauktas par modernām kājniņu divīzijām). 1935. gada rudenī pulkvedis O. Ūdentiņš tiek komandēts uz Berlīni, Hanoveru, Vīni, Boforsu (Zviedrijā), Helsinkiem un Tamperi, lai iepazītos ar modernajiem prettanku ieročiem un jaunākajiem mīnmetējiem, kā arī izzinātu to iegādes iespējas.

Kārtējo kļūdu pieļauj Latvijas valdība, nepiešķirot līdzekļus šo ārkārtīgi svarīgo ieroču iegādei. Kad pienāk 1938. gads un mūsu politiķi saprot, kas īstenībā notiek pasaulē, tad drudzaini bruņojas visas valstis un šos ieročus iepirkt vairs nekur nevar.

17. jūnijā Krustpilī jau rīta pusē garnizona dežūrējošam sakarniekam izdodas panākt Ūdentiņa grupu un novirzīt to uz Jonišķiem. Gaismai austot, mašīna, kuŗā brauc pulkvedis J. Ķikulis, uz Jelgavas šosejas sastop Sarkanarmijas motorizēto trieciengrupu, kas traucas uz Rīgu. Protams, tankus apturēt viņam neizdodas, un, pagriezis mašīnu, viņš apdzen kolonnai uz brīdi apstājoties, viņš atrod grupējuma komandieri un pasaka, ka ir komandēts no armijas stāba ierādīt iebrucējiem to izvietojumu Rīgā (Pārdaugavā). Uz to trieciengrupas komandieris paziņo, ka viņš pilda kaujas uzdevumu un korrekti lūd Latvijas armijas pārstāvi viņu netraucēt! Līdz ar to pulkveža Ķikuļa misija ir beigusies. Atliek tikai noskatīties, uz kuriem aizbrauc pretinieks.

Drīzumā viss kļūst skaidrs. Viena tanku brigāde ar desantu bloķē krasta artilērijas pulka pozīcijas Daugavgrīvā, autotanku brigādi un sapieru pulku Bolderājā un aviāciju Spilves lidlaukā. Otra tanku brigāde

steidz ieņemt Rīgas tiltus un centru, bloķējot pastu, telegrafu, radio, prefektūru, centrālo staciju un, protams, valdības ēkas; ir paredzēts arī rezerves variants. Ja šiem tankistiem neizdodas forsēt Daugavu, tad pa Vidzemes šoseju no Pleskavas uz Rīgu trauks 128. motorstrēlnieku divīzija. Tas ir liels spēks. Padomju motorstrēlnieku divīzijas sastāvā ir ap 250 tanku, kas ir vairāk nekā vācu tanku divīzijās.

Tā kā Latvijas armijai ir pavēlēts pretestību agresoram neizrādīt, tanku pārgājiens plkst. 12.39 ir beidzies. Strēlnieku vienības, lai sasniegtu savus plānotos rajonus, soļo vēl trīs diennaktis.

Pulkveža Ūdentiņa grupa Jonišķus sasniedz, kā pavēlēts, plkst. 9.00 no rīta. Pēc pusstundas Jonišķu stacijā ierodas arī padomju trieciengrupas pavēlnieks ģenerālpulkvedis D. Pavlovs ar sakaru līdzekļiem un spēcīgu bruņumašīnu apsardzi. Ūdentiņš uzrāda savas pilnvaras sarunām, taču krievu ģenerālim viss ir skaidrs, pat bez kartes. Latvieši to ir paredzējuši, un tiem ir līdzī kartes divos eksemplāros. Tā kā padomju puse galīgi nav gatava sarunām, tad krievu valodā tās protokolē pulkvežleitnants J. Upītis. Ūdentiņš iepazīstina ģenerāli ar armijas stāba ieplānoto izvietojumu Pārdaugavā. Taču ģenerālis domā savādāk. Bruņojies ar teicienu: “biedrs Staļins pavēlēja...”, viņš zīmē uz kartes savus sarkanos apļus. Uz Ūdentiņa iebildumu, ka tur nav, kur kaļaspēku izvietot, viņš reaģē divaini, teikdams, ka Lietuvā gan ar viņu centušies satikt. Visumā ģenerālis tomēr ar operācijas rezultātu ir apmierināts, jo triecienvienību pārvietošanās visu laiku ir dzirdama no radioziņojumiem. Ir dzirdams arī ziņojums par avarējušu lidmašīnu. Ģenerālis komentē, ka tai, lūk, vajadzējis dot triecienu prezidenta pilij, bet tādas vajadzības vairs neesot.

Paēdis pusdienas, iedzēris pamatīgu konjaka devu, ģenerālis paraksta protokolu un ap plkst. 13.00 atlaiž latviešus “mājās”.

Pēc Maskavas plāna un aprēķina, operācijai Baltijas jūrā bija nepieciešamas četras diennaktis, un, izbeidzoties termiņam, tika ziņots: (izraksti no padomju Baltijas flotes pavēlnieka viceadmirāļa V. F. Tribuca ziņojuma).

Padomju kaŗa flotes arhīvs. Fonds: R-9

Reģistrs: 2s, Lieta 672.

Lp. 172 (lapa). Operācijā piedalījās 120 kuģi (tie vārdiski uzskaitīti).

Lp. 178... kuģi un flotes daļas (kaŗaspēka vienības) pēc signāla sāka pildīt izvirzītos uzdevumus:

plkst. 6.00 17.06.40. 21. tiltu atjaunošanas bataljons ieņēma Sūrupas baterijas teritoriju (Ziemeļigaunija);

plkst. 6.30 17.06.40. izsēdinot desantu, ieņēma Vulfa salu plkst. 7.05 17.06.40. izsēdināts desants un ieņemta Nargasas sala.

Lp. 179 plkst. 7.40 17.06.40. flotes atsevišķais trieciēnbataljons ieņēma

Minu ostu un flotes kazarmas Tallinā, linijkuģis *Oktjabrjaskaja revolucija* ar 3 palīgkreiseriem noenkurojās Tallinas reidā plkst. 8.00 1.06.40. Minukuģis *Gordij*, zemūdenes "S-1" un "S-3" noenkurojās Daugavgrīvā.

Nobeiguma operācijas sākums 1940. g. 17. jūnijā, nobeigums 21. jūnijā:

plkst. 10.40 13.06.40. blokādes spēku izvēršana;

plkst. 23.00 14.06.40. blokādes sākums;

plkst. 12.00 20.06.40. blokādes beigas.

Lp. 179.b. Blokādes laikā mūsu kuģi un zemūdenes aizturēja 52 Latvijas, Igaunijas, Somijas un Zviedrijas kuģus. Izlūkošana tika organizēta jau kopš 1940. g. 4. jūnija visa saspringtā stāvokļa laikā un deva pavēlniecībai virkni vērtīgu datu.

Lp. 251. Kreiseris *Kirov*, linijkuģis *Minsk*, *Ļeņingrad*, minukuģis *Gordij* un *Ļeņin* aizturēja 7 latviešu un 2 igauņu transportkuģus.

Lp. 252. Transportkuģiem pretojoties aizturēšanai, no kreiseņa *Kirov*, linijkuģa *Minsk*, minukuģa *Ļeņin* un zemūdenes S-1 tika izdarīti brīdinājuma šāvienī, pēc tiem transportkuģi apstājās.

Flotes virspavēlnieks viceadmirālis *V. Tribucs*

Flotes stāba priekšnieks kontradmirālis *J. Panteļejevs*

Vēl interesantāks ir ģenerāļa D. Pavlova ziņojums Aizsardzības tautas komisāram S. Timošenko. Rakstīts pašrocīgi 1 eks. 21.06.40. plkst. 12.15 (izraksts):

...atrašanos kopā ar Lietuvas, Latvijas un Igaunijas armijām skaitu par nepieļaujamu.

Iesaku sekojošu priekšlikumu:

visu trīs valstu armijas atbrūnot un ieročus izvest uz Padomju Savienību...

Jebkurā gadījumā latviešus atbrūnot pilnīgi (!). Pēc tam, kad ar armijām būs pabeigts, nekavējoties (48 st.) atbrūnot visus iedzīvotājus.

Ieročus nenodevušos nošaut.

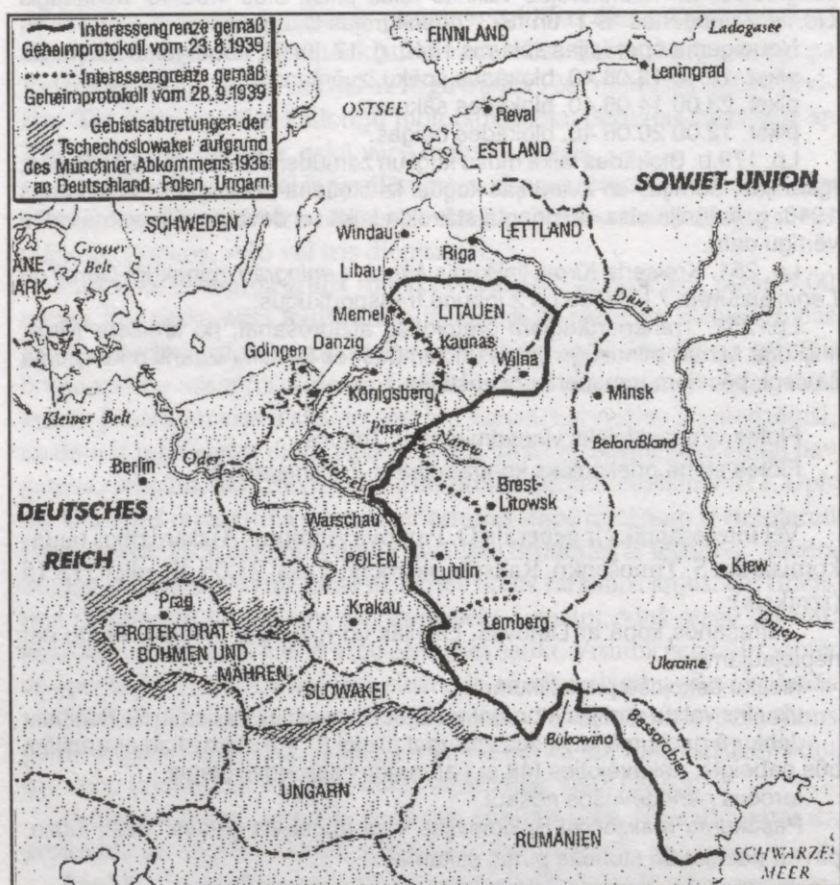
Pasākumu realizācijai Baltkrievijas kaŗa apgabals gatavs. Tikai, lūdzu, pavēli paziņot 36 stundas pirms sākuma.

Tanku kaŗaspēka ģenerālpulkvedis *D. Pavlovs*

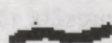
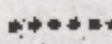

Jau 1940. gada 1. jūlijā Rīgā (neatkarīgas valsts galvaspilsētā! – A. P.) tika veidots Baltijas kaŗa apgabals (no Kaļiņinas), bet līdz 1941. gada jūlijam pilnīgi iznīcināta nacionālā armija un smagi represēts tās komandsastāvs.

* Autora biogrāfiju, skat., 563. lpp.

(*DV Mēnešraksts*, 1998. g. Nr. 5, 36. - 42. lpp.)

Austrumeiropas robežas pēc Molotova-Ribentropa pakta parakstīšanas 1939. gada 23. augustā

- Interesu robeža saskaņā ar 1939. gada 23. augusta Slepeno protokolu.
- Interesu robeža saskaņā ar 1939. gada 28. septembra Slepeno protokolu.
- Čehoslovākijas piespiedatteikšanās no savas teritorijas par labu Vācijai, Polijai un Ungārijai saskaņā ar 1938. gada Minchenes līgumu.

Agnis Balodis

PADOMJU MILITĀRĀS BAZES BALTIJAS VALSTĪS

Padomju Savienība nekavējās ne brīdi izmantot tās iespējas, ko tai deva līgums ar Hitleru. Attiecības Igaunijas un PSRS starpā, jau sākot ar 1938. gadu, nebija visai labas, bet kopš vācu un poļu kuģu tās pasliktinājās vēl vairāk. No padomju puses saspilējumu veicināja ar dažādām provokācijām, gan pārlidojumiem, gan flotes demonstrācijām, gan ar robežu incidentu. Sevišķi saspilēta situācija radās, kad no Tallinas ostas izdevās izbēgt internētai poļu zemūdenei *Orzel*. 1939. gada septembrī bija parakstāms jauns Igaunijas un PSRS tirdzniecības līgums. Pēc Molotova vēlēšanās, Igaunijas ārlietu ministrs, K. Selters (*Selter*) 24. septembrī ieradās Maskavā to parakstīt.

Pārrunās pēc dažu vispārēju jautājumu apspriešanas Molotovs norādīja, ka attiecības abu valstu starpā neesot labas, jo igauņu valdība nespējot uzturēt kārtību savā zemē, ko pierādot *Orzel* bēgšana. Tādēļ PSRS ierosināja uz vietas noslēgt savstarpēju palīdzības paktu, kas dotu PSRS tiesības iekārtot gaisa un flotes bāzes Igaunijas teritorijā. Tās pašas dienas vakarā Molotovs nodeva Selteram jau gatavu līgumu, kuŗā bija runa ne tikai par gaisa un flotes, bet arī sauszemes spēku stacionēšanu. Vienlaicīgi Molotovs izteicās:

Situācija prasa tūlītēju atrisinājumu. Mēs nevaram gaidīt. Es iesaku jums akceptēt Padomju Savienības prasības, lai izvairītos no kā ļaunāka [...] nepaļaujieties uz Angliju vai Vāciju [...]. Nespiediet mūs sasniegt mūsu mērķus ar spēku!

Selters tomēr atteicās runāt tālāk par šo jautājumu, iekams nebija konsultējies ar savu valdību. Viņš atgriezās Tallinā caur Rīgu, neinformēdams Latvijas valdību, kaut arī Igaunijas un Latvijas sadarbības līgums to paredzēja. Gluži tāpat rīkojās Munter attiecībā uz Lietuvu, kad bija pienākusi kārta Latvijai. Turpretim, izlidojot otrreiz uz Maskavu 27. septembrī, Selters Rīgā sastapās ar Igaunijas sūtni Rebani, lūdzot viņu informēt arī Latvijas valdību par krievu prasībām un sarunu gaitu Maskavā. Rebane pēc konsultācijas ar Munteru uz Maskavu nosūtīja ziņojumu Selteram, ka iepriekšējā naktī viņš informējis Latvijas ārlietu ministru par

attiecībām ar Padomju Savienību, krievu prasībām un Igaunijas viedokli. Munters par to solījās informēt prezidentu. Vēlāk Munters atbildēja, ka Latvija Igaunijas rīcību saprot, un, ja tā nonāktu līdzīgā situācijā, grūti būtu iedomāties citu rīcību kā šāda līguma parakstīšanu.

Padomju prasības radīja lielu nemieru Igaunijas valdības aprindās. Armija nebija sagatavota pretestībai, un prezidents Konstantins Petss (*Konstantin Päts*) neredzēja citas iespējas, kā sarunās ar Molotovu novērst draudus Igaunijas valstij. Starplaikā, lai vēl vairāk kāpinātu saspīlējumu, padomju iestādes radīja incidentu ar tvaikoni *Metaļist*, kas esot torpedēts un nogremdēts Lugas līcī pie Narvas. Arī lidmašīnu pārlidojumu skaits strauji pieauga, kāpinot nedrošības izjūtu. Šādā atmosfērā igauņu delegācija ieradās uz sarunām Kremlī. Jau sarunu ievadā Molotovs pieprasīja 35 000 vīru lielu gaisa, jūras un sauszemes spēku garnizonu novietošanu Igaunijā. Kad sarunās iesaistījās Staļins, viņš “piekrita” stacionējamo spēku samazināšanai līdz 25 000 vīriem. Tie būtu novietojami bazēs Sāmsalā, Hiumā un Paldiskos. Turklāt tagad tika pieprasīti arī lidlauki iekšzemē.

Sarunu gaitā Staļins sevišķi uzsvēra, ka Igaunijai nav jābaidās no padomju garnizoniem: “Mēs jums apliecinām, ka Padomju Savienība nevēlas nekādā veidā ietekmēt Igaunijas suverēnitāti, tās valdību, valsts iekārtu vai saimniecisko sistēmu, ne arī tās iekšpolitiku un ārpolitiku.”

Šis solījums ierakstīts arī savstarpējā palīdzības līguma 5. pantā. Līgumu parakstīja 1939. gada 28. septembrī. Padomju Savienība pieprasīja Igaunijai to ratificēt sešu dienu laikā bez apspriešanas parlamentā. Petss šo prasību izpildīja.

Pēc Molotova uzaicinājuma 2. oktobrī uz sarunām Maskavā ieradās arī Munters. Konference Kremlī sākās pusdesmitos vakarā, un tajā piedalījās Staļins, Molotovs, Potjomkins, Zotovs, Munters un Kociņš. Par 2. un 3. oktobra sarunām ir pieejami protokoli, kas dod labu ieskatu krievu taktikā.

Zīmīgi ir Staļina ievadvārdi:

[..] Ir pagājuši divdesmit gadi, mēs esam stiprāki, un jūs arī esat stiprāki. Mēs gribam ar jums runāt par lidlaukiem un militāru aizsardzību. Mēs neuzspiežam jums mūsu konstitūciju, pārvaldes organus, ministrijas, ārlietu politiku, finansu politiku vai ekonomisko sistēmu. Mūsu prasības ir nepieciešamas Vācijas kaŗa dēļ ar Franciju un Lielbritāniju.

Ja mēs vienosisimies, ir ļoti labas izredzes komerciāliem un ekonomiskiem darījumiem. [..] Austrija, Čehoslovākija un Polija kā valstis ir jau pazudušas no kartes. Citas arī var pazust.

[..] Kas tika nolīgts 1920. gadā, nevar palikt spēkā mūžīgi. Pēteris Lielais

gādāja par to, lai mums būtu pieeja jūrai. Pašreiz mums tādas nav, un šāds stāvoklis nevar turpināties [..].

Tālākā konferences gaitā Staļins pastāstījis, ka vācieši esot prasījuši Latvijas sadalīšanu gar Daugavu, bet Padomju Savienība nevarot piekrist šādai vienas tautas apdzīvota apgabala sadalīšanai. PSRS drošībai esot nepieciešamas jūras un gaisa bāzes Liepājā, Ventspilī un gar Lietuvas robežu, tāpat izbūvētas krasta artilērijas pozīcijas starp Ventspilī un Pitragu.

Munters mēģināja iebilst, ka PSRS ir neuzbrukšanas pakts ar Vāciju un visas problēmas ir atrisināmas pastāvošo līgumu ietvaros, jo Baltijas jūru jau pārvalda divi draugi – Vācija un PSRS, bet iebildums krievus neapmierināja: “Jums ne no kā nav jābaidās. Jūsu strēlnieki bija labi, un jūsu armija ir labāka nekā igauņiem [..] Garnizoni nepieciešami tikai kara laikā.”

Krievi sarunu laikā visumā atturējās no atklātiem draudiem, kaut arī beidzot pieprasīja pozitīvu atbildi 48 stundu laikā. Munters garnizonu lielumu “nokaulēja” no 40 000 uz 30 000 vīriem. 1939. gada 5. oktobrī tika parakstīts šis savstarpējās palīdzības līgums, kuŗa 5. pantā ierakstīja tos pašus solījumus par suverēnitātes neaizķaŗamību kā Igaunijai. Pirmās Sarkanarmijas daļas Latvijā ieradās 30. oktobrī.

2. oktobrī arī Lietuvas ārlietu ministrs Urbšis (*Juozas Urbšys*) ieradās uz sarunām Maskavā. Staļins ar Molotovu ieteica noslēgt līgumu:

1. Par Viļņas pilsētas un apgabala atdošanu Lietuvai.

2. Savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanu, kas paredzēja 50 000 līdz 60 000 vīru lielu padomju garnizonu stacionēšanu stratēģiskās vietās Lietuvā.

3. Marijampoles apgabala rietumu daļas atdošanu Vācijai.

Par šo punktu Vācija un Padomju Savienība esot jau vienojušās. (Šoreiz Staļinam nebija iebildumu pret vienas tautas sadalīšanu!)

Priekšlikuma 3. punkts bija apzināta indiskrēcija un veikls Molotova mēģinājums iztēlot Vāciju kā agresoru un laupītāju, turpretī Padomju Savienība taisnības vārdā, lūk, atdotu Lietuvai tās seno galvaspilsētu.

Pēc Urbša pieprasījuma Vācijas sūtnis Kauņā paskaidroja, ka minētā vienošanās “jau sen neesot vairs aktuāla” (*schon lange unter den Tisch gefallen*). Ribentrops turpretim instruēja Vācijas vēstnieku lūgt Molotovu šim jautājumam pašreizējās sarunās nepievērsties un vēlāk tieši ar Vāciju vienoties par okupācijas datumu.

Arī attiecībā uz līguma pirmo punktu – Viļņas apgabala atdošanu Lietuvai – kam bija “jāsaldina” nepatīkamās prasības citos paragrafos,

Molotovs izspieda iespējamo propagandas efektu, faktiski tomēr igno-rēdams agrākos nolīgumus. Ja Lietuva būtu sekojusi Vācijas aicinājū-mam, tā pati būtu varējusi pārņemt visu to Viļņas apgabalu, ko noteica Lietuvas un PSRS 1920. gada miera līgums. Tagad Molotovs ar lielu žestu Lietuvai nodeva apmēram trešdaļu no šīs teritorijas jeb 6 665,5 km² ar 522 000 iedzīvotājiem. Padomju propaganda nepārtraukti skandināja, ka starptautiskās attiecībās tas esot vienreizējs gadījums, kad liela, varena valsts atdod mazai valstij nolaupītus apgabalus “bez pretpasībām”.

Faktiski PSRS tomēr lauza 1920. gada miera līgumu, ko teicās respek-tējam. Tajā robeža ar Padomju Savienību jau bija noteikta. Vēlāk, Lietuvu inkorporējot, tajā atkal, lai saldinātu šo rūgto malku – Baltkrievijas pār-stāvji solīja Lietuvai atdot vēl 7 500 km² ar 300 000 iedzīvotājiem, kuŗu vairākums esot lietuvieši, bet pēc inkorporācijas 1940. gada 10. novembrī grozīja šo solījumu un nodeva Lietuvas PSR 2 618 km² ar 82 000 iedzī-votājiem. Tātad patiesībā 1920. gadā paredzēto Viļņas apgabalu PSRS Lietuvai pilnībā nekad nav atdevusi.

Lietuvieši līdz pat 9. oktobrim iebilda pret bazēm un pretojās Sarkan-armijas ielaišanai savā teritorijā. Tomēr arī viņi nespēja pārliecināt krievus atteikties no prasībām, un kaŗot viņi negribēja. 1939. gada 10. oktobrī, pulksten 22.00, J. Urbšis Lietuvas vārdā parakstīja “savstarpēju neuz-brukšanas un palīdzības līgumu” ar Padomju Savienību. Padomju armijas garnizonus noteica 20 000 vīru lielumā.

Kamēr Padomju Savienība katrā no šiem līgumiem bija ierakstījusi, ka tās nolūks nav ierobežot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas suverēnitāti, ietekmēt tās iekšpolitiku un ārpolitiku vai iejaukties šo valstu saimnieciskā dzīvē un iekšējās lietās, 1939. gada rudenī Sarkanās Armijas vajadzībām tika iespiestas Baltijas kartes ar apzīmējumiem “Latvijas PSR” un “Lietuvas PSR”. Kamēr PSRS ārlietu komisārs rīkoja banketu Kremli Lietuvas delegācijai par godu, 11. oktobrī NKVD sagatavoja un izdeva slepenu pavēli nr. 001223 par pretpadomju elementu apzināšanu un vēlāku depor-tēšanu no Baltijas valstīm.

Somija savā ārpolitikā bija orientējusies uz Skandināviju, bet šī skan-dināviskā ievirze nepasargāja to no PSRS ultimātīvā uzaicinājuma 5. ok-tobrī sūtīt savus pārstāvjus uz Maskavu “konkrētu politisku jautājumu apspriešanai”. Jau agrāk Padomju Savienība bija izrādījusi interesi par dažām salām Somu jūras līcī, tā ka somu delegātam Pāsikivi (*J. K. Paa-sikivi*) bija nojauta par krievu prasībām. Tās tomēr izrādījās daudz lielākas, nekā somi bija paredzējuši. Pirms sarunu sākšanas 12. oktobrī Skan-dināvijas valstis un ASV diplomātiski mēģināja atbalstīt Somiju. Šai palīdzībai tomēr bija maza ietekme Maskavā. Sarunās piedalījās Pāsikivi,

Somijas sūtnis Maskavā Irjo Koskinens (*Yrjö Koskinen*) un Staļins ar Molotovu. Molotovs precizēja sarunu tematus: apspriežami esot politiski un saimnieciski jautājumi (arī Somijas un PSRS starpā bija parakstāms tirdzniecības līgums). Tālāk Molotovs jautāja, vai Somijai būtu kādi iebildumi noslēgt ar Padomju Savienību savstarpējās palīdzības līgumu, kā to darījušas Baltijas valstis. Maskavai bija šādas prasības pret Somiju:

1. Iznomāt Hanko pussalu PSRS uz 30 gadiem ar tiesībām lietot Lapvīkas ostu. Hanko domāts iekārtot flotes bāzi, kuņas garnizons nepārsniegtu 5 000 vīru. Tur būtu viena tanku, viena kājnieku rota un 2 gaisa flotes divizioni un 1 pretgaisa aizsardzības diviziions.

2. Atdot Padomju Savienībai Somu līča ārējās salas, ieskaitot Sūr-Sāri un Bjerķē (zviedriski: *Hogland* un *Björkö*).

3. Somijas robeža Karēlijas zemes šaurumā, kas tuvākā vietā atrodas 35 km no Ļeņingradas, atbīdāma mazākais 70 km attālumā.

4. Abās pusēs robežai iznīcināmi visi nocietinājumi.

5. Padomju Savienība vēlas pārņemt Zvejnieku pussalas somu daļu Ziemeļu ledus jūrā (Petsamē apgabalā).

6. Neuzbrukšanas paktā būtu jāietilpina noteikums, kas aizliedz abām pusēm pievienoties valstu grupējumiem vai aliansēm, kas vērstas pret PSRS vai Somiju.

Territorijas platība, ko PSRS pieprasīja no Somijas, bija 2 761 km². Kā atlīdzību Padomju valdība bija ar mieru atdot Somijai 5 529 km² lielu platību Austrumkarēlijā, ziemeļos no Ladogas ezera, Repolas un Porajervi (*Porajärvi*) pagastos. Vienošanās gadījumā Padomju Savienība neceltu iebildumus Olandu salu (*Aland*) nocietināšanai.

Sarunu gaitā Staļins uzsvēra, ka nupat noslēgtie līgumi ar Baltijas valstīm nekādā veidā neapdraud šo valstu neatkarību. Pāsikivi norādīja, ka atbildi uz Padomju priekšlikumiem un prasībām viņš varēs sniegt tikai pēc apspriedēm ar savu valdību. Lai ierosinātos jautājumus izšķirtu tā, kā to pieprasīja PSRS, bija vajadzīgs 5/6 balsu vairākums Somijas parlamentā. Uz to Staļins ar Molotovu atbildējuši smiedamies: “Jūs droši dabūsit deviņdesmitdeviņus procentus vairākuma un mūsu balsis arī vēl klāt!”

Uzskati par Padomju priekšlikumiem un prasībām somu valdībā dalījās. Kamēr Pāsikivi, maršals Mannerheims (*Gustav Mannerheim*) un sociāldemokrātu līderis Tanners (*Väinö Tanner*) ieteica turpināt sarunas un visādā ziņā lūkot panākt vienošanos, ārlietu ministrs Erko un aizsardzības ministrs Niukanens (*Niukkanen*) uzskatīja kompromisu par neiespējamu un Staļina prasības tikai par izspiešanas mēģinājumu.

Visgrūtāk pieņemamās prasības bija par Hanko pussalas iznomāšanu

un robežu korekcijām Karēlijas zemes šaurumā. Arī savstarpējās palīdzības un neuzbrukšanas paktu somi negribēja slēgt, jo tas tikai dotu iemeslu PSRS iejaukties Somijas ārpolitikā un iekšējās lietās. Beidzot valdība vienojās par pretpriekšlikumu: atdot Padomju Savienībai pret kompensāciju piecas salas Somu jūras licī (Seiskari, Penisāri, Lavansāri un lielo un mazo Titersāri), iztaisnot Kokalas (*Kuokkala*) likumu robežā, Karēlijas šaurumā, tādējādi robežas attālums līdz Ļeņingradai palielinātos līdz 45 km. Vienlaicīgi Somijas valdība centās noskaidrot Zviedrijas nostāju militāra konflikta gadījumā ar Padomju Savienību.

23. oktobrī turpinājās sarunas Kremlī, tajās šoreiz no somu puses piedalījās arī Tanners. Sarunu ievadījumā Pāsikivi asi protestēja pret Padomju lidmašīnu lidojumiem Somijas teritorijā. Staļins apsolija šo starpgadījumu izmeklēt, bet ar somu jaunajiem priekšlikumiem viņš nekādi nebija apmierināts.

Kā Hanko iznomāšana, tā robežjautājums Karēlijā veidoja viņa prasību pamatu: "Somija ir maza un vāja [...] Jūs neesat spējīgi, ja arī gribētu, aizkavēt kādas lielvalsts spēkus izcelties Somijas piekrastē."

Uz Tannera aizrādījumu, ka Somijas un Padomju Savienības attiecības regulējot 1920. gada Tērbatas miera līgums, Molotovs viņam atbildēja līdzīgi kā Staļins Munteram: "Jūs nevarat prasīt, lai 1920. gada situācija būtu mums piemērota arī pašreiz un lai tagadējā Krievija apmierinātos ar 1920. gada vienošanos."

Vēlāk Molotovs svītroja prasību par savstarpējās palīdzības pakta slēgšanu un piekrita Hanko garnizona samazināšanai līdz 4 000 vīriem. Ar šādām vēstīm Pāsikivi devās atpakaļ uz Helsinkiem.

Somu valdība turpināja apsvērt dažādas iespējas, bet pilnībā negribēja piekrist arī šim padomju prasībām. Tika vērtētas Somijas izredzes militāra konflikta gadījumā. Par šo jautājumu uzskati dalījās. Tanners 26. oktobrī rakstīja personisku vēstuli savam zviedru partijas biedram un Zviedrijas ministru prezidentam P. A. Hansonam (*Per Albin Hansson*), lūdzot precizēt zviedru viedokli attieksmju jautājumā. 27. oktobrī Hansons atbildēja: "[...] vispārējs viedoklis ir, ka Zviedrijai nevajadzētu pasākt neko, kas to varētu ievilkt kādā konfliktā [...]". Ne Olandes, ne Hanko, ne arī Karēlijas robežu dēļ Zviedrija negribēja nonākt konfliktā ar Padomju Savienību. Palīdzība Somijai varēja būt vienīgi diplomātiska. Šos pamatprincipus zviedri ievēroja visu kaŗa laiku, kaut gan somi no viņiem saņēma diezgan ievērojamu humānu un arī militāru palīdzību.

Majoritāte somu valdībā noraidīja domu par jebkādām militārām bāzēm Hanko vai kur citur Somijas teritorijā. Tāpat Karēlijas zemes šaurumā PSRS prasību izpildīšana nebija domājama, un par nocietinājumu

iznīcināšanu nevarēja būt ne runas. Ar šo valdības lēmumu un dažām sīkākām koncesijām Pāsikivi 31. oktobrī devās uz Maskavu. Helsinku stacijā bija sapulcējušies daudzi simti izvadītāju, dziedot *Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils*. Pie Vīpuriem (tagad Krievija šo pilsētu sauc no cara laikiem mantotā vārdā par Viborgu) delegāti saņēma ārlietu ministra Erko telegrammu, kuŗā viņš ziņoja, ka Molotovs Augstākās Padomes sesijā esot nolasījis PSRS prasības Somijai. Tas varēja tikai nozīmēt, ka Padomju Savienība uzskata sarunas faktiski par noslēgtām un nav gatava atkāpties no savām prasībām. Pēc īsa pārtraukuma delegācija tomēr turpināja ceļu uz Maskavu.

3. novembrī delegāciju pieņēma Kremli. Šajā sēdē Staļins nepiedalījās. Molotovs, protams, nekādi nebija apmierināts ar somu viedokli un priekšlikumiem. Viņš nobeidza sēdi ar vārdiem: “Civīlās instances tagad ir apsvērušas šo lietu, un, tā kā vienošanās nav panākta, tad jautājuma izšķiršana jānodod militārām instancēm.”

Nākamajā dienā somu delegāciju tomēr vēlreiz aicināja uz Kremli. Staļins bija ar mieru modificēt dažas prasības, apmierinoties ar flotes bāzi uz salām pie Hanko un somiem drusku izdevīgākām robežām Karēlijā, bet, tā kā Somijas valdība vispār nevēlējās akceptēt svešas bāzes savā teritorijā, tad delegācija vēl pēc vairākiem nesekmīgiem kontaktu mēģinājumiem neredzēja cita risinājuma kā 13. novembrī atstāt Maskavu.

Piezīme:

Te parādījās PSRS varasvīru cinisms galējā veidā. Lielas valsts priekšgalā stāvēja krimināla valdība, kuŗa atzina tikai “nežēlīgu spēku” kā pamatu attiecībām starptautiskā mērogā. Perversas ideoloģijas aizsegā tā solīja cilvēci cauri “asins pirtij” ievadīt komūnisma “svētlaimē”.

Izmantotā literatūra:

“Baltic States: a Study of their Origin and National Development. Their Seizure and Incorporation into the USSR”. *Third Interim Report 1954.*

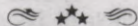
International Military Law & History Reprint Series. Vol. IV. William S. Hein & Co., Inc. Buffalo, New York, 1972.

Väinö Tanner. Finlands väg 1939-1940. Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1950.

President J. K. Paasikivis minnen 1939-1940. Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1958.

Gustaf Mannerheim. *Marskalkens minnen. Stockholm, LT's förlag, 1954.*

Mag. hist. K. Stalšāns. *Latviešu un Lietuviešu apgabalu likteņi. Jāņa Šķirmanta apgāds, Kalamazū, 1958.*

*Heinrichs Strods***CIVĪLOKUPANTU PIRMIE DESANTI 1941-1946**

Sarkanās Jaunuma imperijas okupācija Latvijā sākās 1940. gada 17. jūnijā plkst. 10.00 no rīta. Sarkanarmija pārgāja Latvijas robežu divos virzienos. No Lietuvas tā devās uz Rīgu, bet no jau okupētās Polijas uz Daugavpili. Latvijā ieradās 6 kājnieku divīzijas, 4 tanku brigādes un 400 lidmašīnas.

Līdz ar šīm kaŗaspēka daļām Rīgā ieradās arī civīlokupanti: kompartijas darbinieki, “masu pasākumu organizatori”, pievienodamies tiem, kas Latvijā Sarkanarmijas sastāvā atradās kopš 1939. gada 5. oktobra. Jau jūnijā Latvijā sāka iebraukt Krievijā speciālus kursus beigušie “partijas un padomju speciālisti”. Tā kā daudzi latviešu “speciālisti” bija pa lielākai daļai iznīcināti 1937. un 1938. gadā, uz Latviju nosūtīja “krievu biedrus”. No toreizējiem LK(b)P CK biroja protokoliem redzams, ka blakus oficiālajam birojam (8 cilvēki) darbojās arī “neoficiālais birojs” (9 cilvēki), kas bija lielāks nekā “oficiālais birojs”. Pēdējo veidoja galvenokārt “krievu biedri” ar J. Kalnbērziņa palīgu Machoņko priekšgalā.¹ Kā redzams 1. tabulā, kopumā LK(b)P CK no Krievijas bija iesūtīti 58 “speciālisti”, vairāk nekā puse no LK(b)P CK aparāta darbiniekiem.

1.tabula

No PSRS Latvijā iesūtīto 1 000 “speciālistu” sadale 1941. gadā²

Darba vieta	Abs.sk.	%
LPSR NKVD un milicija	800	80,0
LK(b)P CK	58	5,8
Tautas Komisāru Padome	12	1,2
Valsts plāna komisija	5	0,5
Finansu komisāriāts	28	2,8
Tieslietu komisāriāts	16	1,6
Pārtikas rūpniecība	14	1,4
Izglītības komisāriāts	35	3,5
Sovchozu trests	12	1,2
Patērētāju biedrību sav.	20	2,0
Kopā	1000	100,0

Pirmajā komunistu desantā, nerēķinot pašus augstākos vīrus, 1940. un 1941. gadā Latvijā tika iesūtīts 1 000 vidējā slāņa "speciālistu" ar ģimenēm. Kopā to skaits varēja pārsniegt 3 000.

800 (80%) no Latvijā iesūtītajiem "speciālistiem" bija čekisti, kas strādāja čekā un milicijā. No komisāriātiem Krievijas speciālistus visvairāk iekārtoja Izglītības komisāriātā – 35 (3,5%), kā arī Finanšu komisāriātā – 28 (2,8%). Pārējās sešās pārvaldes iestādēs "Maskavas sāls" bija pārstāvēta mazākā skaitā – no 5 līdz 20 cilvēku. Tā pirmā civīlokupantu desanta izvietojumam varas un pārvaldes augstākajās struktūrās bija militāri politisks raksturs. Pirmais desants 1941. gada vasarā pa lielākai daļai evakuējās uz PSRS.

Tāds pats raksturs bija Latvijas civīlokupantu otram desantam, kas Maskavā tika sagatavots jau no 1943. gada. Tas Latvijā ieradās 1944. gadā, tūlīt aiz Sarkanarmijas. No LK(b)P CK pārskatiem izriet, ka oficiālajā grupā ietilpa 390 partijas un padomju darbinieku. Kā redzams no tālākā 1944. gada 3. augusta slepenā ziņojuma, Latvijā bija ieradušies 878 NKVD čekisti, tātad kopā 1 268 darbinieki, no kuriem 69,2% bija čekisti.

Taču šie NKVD čekisti nebija vienīgie, vēl ieradās NKGB čekisti, GPU, "Smerša" čekisti. Čekisti un aģentūra bija arī katrā armijas vienībā.³ Viņu skaitu mēs nezīnām un diez vai kādreiz arī uzzināsim.

Tāpēc pievērsīsimies tikai NKVD čekistiem, kuŗu skaitu apliecina Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisāra vietnieka Valsts Drošības pulkveža Alberta Sieka 1944. gada 3. augustā Maskavā Pilnīgi slepenais ziņojums LK(b)P CK operatīvās grupas vadītājam Kārlim Ozoliņam par NKVD darbinieku nosūtīšanu uz Latvijas PSR "atbrīvoto" teritoriju.⁴

Pilnīgi slepeni

Latvijas K(b)P CK b. Ozoliņam – personīgi

Sakarā ar Jūsu lūgumu nosūtu ziņas par Latvijas PSR NKVD darbiniekiem, kuŗi nosūtīti uz atbrīvoto teritoriju.

1. Nosūtīti darbinieki uz Latvijas PSR atbrīvoto teritoriju 878 cilvēki.

To skaitā uz atbrīvotajiem apriņķiem:

1) Daugavpils – kopā 67 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 32 cilvēki, tehniskais sastāvs – 35 cilvēki.

2) Ludza – kopā 25 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 13 cilvēki, tehniskais sastāvs – 12 cilvēki.

3) Rēzekne – kopā 24 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 13 cilvēki, tehniskais sastāvs – 11 cilvēki.

4) Abrene – kopā 25 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs 19 cilvēki,

techniskais sastāvs – 6 cilvēki.

5) Bauska – kopā 6 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 6 cilvēki.

6) Jelgava – kopā 22 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 13 cilvēki, techniskais sastāvs – 9 cilvēki.

7) Ilūkste – kopā 11 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 11 cilvēki.

8) Tukums – kopā 8 cilvēki, to skaitā operatīvais sastāvs – 8 cilvēki.

2. (Latvijas PSR NKVD) Centrālā aparāta darbinieki un tāpat darbinieki, kas paredzēti darbam citos apriņķos, kuŗi vēl nav atbrīvoti no fašistiskajiem ieaŗotājiem, tiek izmantoti darbam atbrīvotajos apriņķos.⁵

Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisāra vietnieks
Valsts Drošības pulkvedis *Sieks*

Iedzīvotāju aresti “atbrīvotajos” apriņķos, tūkstošiem politiski un sociāli bīstamu “elementu” uzskaitē, koncentrāciju un filtrācijas nometņu ieviešana Latvijā, kā arī pārpildītie cietumi bija apvienoti vienā NKVD organizācijā ar skanīgu nosaukumu “Latlag”. Viss tas liecina, cik plaša un aktīva bija čeka.⁶

Latvija mērķtiecīgi tika pārpludināta ar komūnistu funkcionāriem un čekistiem. Bija sākusies Latvijas iedzīvotāju masveida terorizēšana un deportēšana uz vergu nometnēm.

Ar LPSR NKVD 1945. gada 4. oktobra pavēli vairākās pilsētās un apriņķos NKVD štatus palielināja.

2. tabula

LPSR NKVD štata darbinieki 1945. gada 11. oktobrī⁷

Apriņķis	Skaitis
Aizputes	63
Bauskas	63
Cēsu	81
Ilūkstes	51
Jēkabpils	48
Madonas	61
Kuldīgas	68
Talsu	69
Tukuma	67
Kopā:	571

2. tabulā redzams, ka minētajos 9 apriņķos pēc “atbrīvošanas” čekistu skaits svārstījās no 51 līdz 81, bet kopā viņu bija 571. Tajā pašā 1945. gadā apriņķos izveidoja NKVD daļas cīņai pret nacionālajiem parti-

zāniem jeb, kā komūnisti to sacīja, – “cīņai pret banditismu”.

Dati 3. tabulā rāda, ka Latvijas PSR NKVD pilsētu un rajonu OBB daļās jau 1945. gadā strādāja 81 čekists. Turklāt komunistiskās okupācijas vadības centros – pilsētu un rajonu kompartijas komitejās – izveidoja kaŗa daļas. Tajās parasti strādāja demobilizētie virsnieki ar visai zemu izglītības līmeni.

Dati 4. tabulā rāda, ka 31 kaŗa daļu vadītājam, kas cīņā pret nacionālajiem partizāniem komandēja kā *istrebiteļus* (iznīcinātājus), tā čekistus, 71% bija pamatskolas izglītība, bet 5. tabulas dati apliecina, ka 58% kaŗa daļu vadītāju bija austrumslavi.

3. tabula

Latvijas PSR NKVD pilsētu un rajonu OBB daļu sastāvs 1945. gadā⁸

leņemamie amati	Skaitis
Priekšnieki	19
Vecākie pilnvarotie	14
Operatīvie pilnvarotie	29
Vecākie izmeklētāji	14
Izmeklētāji	5
Kopā:	81

4. tabula

LK(b)P CK apriņķu un rajonu komiteju kaŗa daļu vadītāju izglītība 1947. gada 22. okt.⁹

Izglītība	Skaitis	%
Augstākā	1	3,2
Nepab. augst.	4	12,9
Vidējā	4	12,9
Nepab. vidējā	20	64,5
4 klases	2	6,5
Kopā	31	100,0

5. tabula

LK(b)P CK apriņķu un rajonu komiteju kaŗa daļu vadītāju tautība 1947. gada 22. oktobrī

Tautība	Skaitis	%
Latvieši	12	38,3
Krievi	13	41,9
Ukraiņi	4	12,9
Baltkrievi	1	3,2
Citas tautības	1	3,2
Kopā	31	100,0

Trešais desants sākās ar PSRS valdības dekrētu, kas atļāva no Sarkanarmijas demobilizētajiem izvēlēties dzīves vietu visā PSRS teritorijā pēc viņu ieskatiem, saņemot naudas pabalstu un dzīvokli.

6. tabula

Demobilizētajiem sarkanarmiešiem Latvijā izmaksātie pabalsti
(1944 gada 1. janvāris – 1946. gada 1. janvāris)

Pabalsta veids	Summa (rbļ.)	%
Vispārējais pabalsts	20 618 735	51,98
Pensija	5 563 155	14,02
Vienreizējais pabalsts	3 235 157	8,15
Individuālais pabalsts	10 242 000	25,82
Kopā	39 659 047	100,0

Kā redzam no LK(b)P CK sekretāra Kalnbērziņa 1946. gada 2. februāra slepenā ziņojuma Maļenkovam, Latvijā bija ieradušies jau 25 739 demobilizētie kaņavīri un virsnieki. Viņi saņēmuši 39 659 047 rubļus kā pabalstu.¹⁰ Tātad – vidēji katrs demobilizētais saņēmis 1 540,80 rubļus lielu pabalstu. No demobilizētajiem armijas piederīgajiem Latvijā agrāk bija dzīvojuši 15 416 (59,89%), bet 10 323 (40%) bija ieradušies no “brālīgajām republikām” un saņēmuši 4 855 dzīvokļus, pa lielākai daļai tos, kuŗu saimnieki bija devušies trimdā, iesaistījušies nacionālajos partizānos vai izvesti uz Sibīriju. Katrā tādā dzīvoklī apmetās caurmērā divi “atbrīvotāji”. Salīdzinājumā ar vietējiem viņiem klājās visai ērti (7.tabula).

Kā redzams no LK(b)P CK 1946. gada 15. marta telegrammas PSRS TKP priekšsēdētāja vietniekam Kosiginam (8. tabula), Latvijā no 1946. gada 23. janvāra līdz 15. martam uz pastāvīgu dzīvi ieradušies 1 553 bijušie sarkanarmieši. Liela daļa – 10 125 no viņiem (39,1%) apmetās Rīgas dzīvokļos. 6 845 (67,6%) jauno ridzinieku bija ieradušies no “brālīgajām republikām” un jau saņēmuši dzīvokļus Rīgā. Dzīvokļi agrāk bija piederējuši līdz ar “vācu fašistisko kaņaspēku aizbēgušajiem okupantu līdzskrējējiem”.

7. tabula

Demobilizēto sarkanarmiešu skaits Latvijā 1946. gada 15. martā

	Ieradušies	Agrāk dzīvojuši Latv.	Nav dzīvojuši Latv.
Kopā	27 292	16 497	10 795
Rīgā	10 125	3 288	6 845

Šo informāciju nedaudz papildina Latvijas PSR Kaņā komisāriāta 1946. gada 5. novembra slepenā izziņa LK(b)P CK.

8. tabula

Demobilizēto sarkanarmiešu skaits Latvijā 1946. gada 5. novembrī¹¹

	Virieši	Sievietes	Kopā
Pavisam	38 859	3 400	42 259
Agrāk Latvijā nav dzīvojuši	28 750	1 873	30 623

Kā to labi redzam 8. tabulā, no 42 259 demobilizētajiem 30 623 (72,46%) Latvijā agrāk nebija dzīvojuši.

1946. gada 15. decembra telegramma PSRS TKP priekšsēdētāja vietniekam Kosiginam ziņo par atbrīvotāju turpmāko ierašanos.

9. tabulā redzam, ka no 1946. gada 23. janvāra līdz 15. decembrim Latvijā ieradušies 19 547 sarkanarmieši. No visiem tiem, kas Latvijā pierakstījās uz pastāvīgu dzīvi, 19 686 (43,47%) bija ieradušies no “brālīgajām republikām”. 12 624 sarkanarmieši (67,87%), kas apmetās uz dzīvi Rīgā, nekad agrāk nebija šeit dzīvojuši.

9. tabula

Demobilizēto sarkanarmiešu skaits Latvijā 1946. gada 15. decembrī¹²

	Kopā	Agrāk Latvijā nav dzīvojuši	%
Ieradušies uz pastāvīgu dzīvi Latvijā	45 286	19 686	43,47
Ieradušies uz pastāvīgu dzīvi Rīgā	18 598	12 624	67,87

No 19 686 “brālīgo republiku” pilsoņiem Rīgā apmetās 64 (2%). Daļa pieteicās dzīvot Daugavpilī, Liepājā un citās lielākās Latvijas pilsētās.

Šie trešā desanta ļaudis bija t.s. “ordeņnesēji”, kas blakus kārtējiem pabalstiem un piešķirtiem trimdā aizbraukušo latviešu mēbelētiem dzīvokļiem piedevām saņēma arī t.s. “litera pārtikas kartiņas” lielākas pārtikas devas saņemšanai. “Atbrīvotājus” obligāti iekārtoja darba vietās, ko viņi paši izraudzījās. Liela daļa no viņiem iestājās *istrebiteļu* bataljonos un turpināja militāro dienestu. Par “atbrīvotāju” neiekārtošanu darbā draudēja bargs sods. Vairāki desmiti “atbrīvotāju” kļuva par LVU mācībspēkiem vai aspirantiem, kaut arī vairumam trūka vajadzīgās izglītības un zināšanu.

Tā kā daudzus latviešus arestēja un izsūtīja, tad šie pēdējie “desantisti” radīja latviešiem nelabvēlīgas pārmaiņas Latvijas pilsētu demografiskā stāvoklī. Viņiem parasti uz Latviju sekoja pārejējie ģimenes locekļi, radi un radu radi. Krievijas imperijas rietumu nomales pārkrievošana ritēja pilnā sparā.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ LK(b)P CK biroja sēdē 1941. gada 17. maijā piedalījās 7 biroja locekļi (Kalnbērziņš, Neilands, Spure, Lācis, Plēsums, Auguste, Noviks) un pieaicināti 8 krievu biedri (Derevjanskis, Pavlovs, Ļitvinovs, Ponomarjovs, Matlakovs, Machoņko, Zujevs, Bikova) – LVA (LKP CK arch.), 101.f., 1. apr., 22. lieta, 94. lpp.

² LK(b)P CK kadru pārskats VK(b)P CK sekretāram A. Andrejevam (1943) – LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 5. apr., 1. lieta, 15. lpp.

³ Sk. PSRS lekšējā kaŗaspēka izlūknodaļu un to aģentu sarakstus Krievijas Valsts Kaŗa archīvā Maskavā (joprojām slepeni).

⁴ LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 6. apr., 6. lieta, 57. lpp. (Mašīnraksta noraksts krievu valodā ar Valsts drošības pulkveža A. Sieka parakstu.)

⁵ No 878 iesūtītajiem čekistiem 188 (21,4%) darbojās “atbrīvotajos” apriņķos, bet 690 čekisti (78,6%) viņiem palīdzēja līdz 1945. gada 9. maijam. Mēs nezīnām, cik čekistu bija Rīgā un vai tie ietilpa šajos 878, taču iznāk, ka katrā no 19 apriņķiem vidēji bijuši 46 čekisti.

⁶ H. Strods. *Latvijas nacionālo partizānu kaŗš 1944–1956*. Rīga, 1996. 124.-126. lpp.

⁷ LPSR NKVD 1945. gada 11. oktobra pavēle Nr. 00123. LPSR IeM archīvs, 1.f., 3. apr., 4. lieta, 158.-175. lpp.

⁸ LPSR NKVD 1945. gada 23. aprīļa pavēle Nr. 0021. LPSR IeM archīvs, 1.f., 3. apr., 7. s lieta, 11. lpp.

⁹ LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 10. apr., 73. lieta, 252. lpp.

¹⁰ LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 9. apr., 62. lieta, 13.-14. lpp.

¹¹ LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 9. apr., 62. lieta, 176. lpp.

¹² LVA (LKP CK archīvs), 101.f., 9. apr., 62. lieta, 193. lpp.

Heinrichs Strods

ČEKAS OPERATĪVĀ ARMIJĀ LATVIJĀ 1941-1954

Visus totālītāros režīmus raksturo tas, ka blakus lielai valsts armijai pastāv arī speciāls iekšējs kaŗaspēks. Tā uzdevums rūpēties par totālītārā režīma drošību un kontrolēt valsts iedzīvotājus. Vācijas trešajā reichā blakus regulārajam kaŗaspēkam pastāvēja SS un SD kaŗaspēks ar speciālo uzdevumu vienībām, bet par PSRS nosauktajā Krievijas imperijā jau kopš tās dibināšanas pastāvēja NKVD un NKGB kaŗaspēks. To izmantoja galvenokārt soda noņemtu (*Gulaga archipelāga*) apsardzībai, cilvēku deportēšanai uz izsūtījuma vietām (*lēģeriem*), cīņai pret iekšējo “šķiras ienaidnieku” u.c.

Šī čekas armija, kas bija vairāku simtu tūkstošu cilvēku liela, bija pakļauta PSRS NKVD, taču 1941. gada 4. martā ar PSRS NKVD Pilnīgi slepeno pavēli Nr. 00247 no šī čekas kaŗaspēka izdalīja 65 054 cilvēku lielo čekas operatīvo kaŗaspēku. Jau 1941. gada sākumā NKVD operatīvais kaŗaspēks sāka ierasties Latvijā un aktīvi piedalījās iedzīvotāju izvešana, kas notika 1941. gada 14. jūnijā. Vācijas un Krievijas kaŗa laikā čekas operatīvais kaŗaspēks strauji palielinājās. 1941. gada čekas operatīvajā armijā bija 79 892 kaŗavīri, 1942. gada janvārī 151 779 un 1942. gada 2. jūnijā jau 254 797 kaŗavīru.

Čekas operatīvo armiju gan militāri, gan politiski veidoja tikai komūnismam visuzticamākajiem kaŗavīriem. Lai uzlabotu čekas operatīvās armijas kodolu, no 1942. gada 28. aprīļa tā bija pakļauta PSRS NKVD-MVD-MGB Iekšējā kaŗaspēka galvenajai pārvaldei, bet no 1951. gada 19. maija – PSRS MGB-MVD Iekšējās apsardzības galvenajai pārvaldei Maskavā. Pirmais galvenās pārvaldes priekšnieks bija ģenerālleitnants Ivans Samsonovičs Šeredega (1942-1944). Viņam sekoja ģenerālleitnants Moisejs Josifovičs Sladkevičs (1944-1946), ģenerālleitnants Pjotrs Vasiļjevičs Burmaks (1946-1956) un ģenerālleitnants Tarass Fiļipovičs Fiļipovs (1953-1954). Šie vīri arī vadīja čekas armiju Latvijā.

Vācijas un Krievijas kaŗa laikā čekas operatīvā armija dalījās trijās galvenajās grupās. Pirmā bija Iekšējais kaŗaspēks (*BB – Vnutrenņije voiska*), kas uzmanīja un turēja paklausībā partijai un valdībai iedzīvotājus, apsargāja soda noņemtnes utt. Otrā grupa bija tā saucamā aizmugures

aizsardzība (*OT – Oborona tila*), kas koncentrējās aiz regulārās Sarkanarmijas, apšāva vienības, kas atkāpās, gūstīja dezertieņus. Trešā čekas operatīvā kaŗaspēka grupa bija speciālais dienests (*CC – Speciaļnaja služba*). Šī grupa nodarbojās ar radio raidītāju pelengēšanu, apsargāja valdības sakaŗus,¹ armijas sakaŗus. Lielākā čekas armijas grupa bija otrā, kas “aizsargāja aizmuguri”, ko 1943. gada maijā izdalīja no Iekšējā kaŗaspēka.² Šī čekas operatīvā armija sekoja blīvi aiz Sarkanarmijas un nežēligi iznīcināja mazdūšīgos sarkanarmieŗus, lielā mērā nodrošināja “staļinisko brīnumvaroņu” uzvaras Vācijas un Krievijas kaŗā.

Blakus “staļinisko brīnumvaroņu” varonības nodrošināšanai no 1943.–1944. gada čekas operatīvajai armijai Rietumukrainā, Rietumbaltkrievijā, Polijā un Baltijas valstīs radās jauns uzdevums – cīņa pret nacionālajiem partizāniem. Trešais pienākums bija kārtības uzturēšana šo valstu pilsētās, partijas, valdības, NKVD un NKGB “organu” apsardzība un operatīvo uzdevumu izpilde – aizdomīgo iedzīvotāju arestēšana, apsargāšana ieslodzījuma vietās un izsūtīšana uz “attālākiem PSRS novadiem”. Šo darbu veikšanai no Ļeņingradas frontes laikā no 1944. gada 21. aprīļa līdz 16. maijam Baltijas frontes aizmugurē tika novietota PSRS NKVD 5. speciālo uzdevumu strēlnieku divīzija. Divīzijas sastāvā bija 5 motorizēti un parasti strēlnieku pulki. 5. speciālo uzdevumu strēlnieku divīzijai bija ar pavēli uzdots sekot Sarkanarmijai (DKA) un “atbrīvotajos novados” veikt garnizona dienestu un “sargāt revolūcionāro kārtību novados, kas atbrīvoti no vācu faŗistiskajiem iekaŗotājiem”.³ Čekas operatīvās armijas 5. speciālo uzdevumu divīzijas 143. strēlnieku pulka vienības ieradās Ziemeļaustrumlatvijā tikai daŗas dienas pēc nacistu armijas atkāŗšanās. 1944. gada augustā un septembrī 143. čekas operatīvās armijas pulka stābs atradās Alūksnē kopā ar šī pulka 1. strēlnieku bataljonu. Pulka 3. rota darbojās Abrenes apkārtnē. Šī pulka bataljons bija izvietojies Gulbenē. 132. strēlnieku pulka 2. strēlnieku bataljons ieviesa “revolūcionāru kārtību” Valkas apkārtnē.⁴ Pulkam bija liela pieredze cīņā pret nekrievu tautām: pulks bija veicis īpaŗus “PSRS valdības uzdevumus Kalmikijas un Čeŗenijas APSR”, t.i., arestējis un izvedis visus šo tautu iedzīvotājus uz Sibīriju. Dienvidlatgalē no Pleskavas ieradās PSRS NKVD operatīvā kaŗaspēka 36. motostrēlnieku pulks, kas apsargāja LK(b)P CK un LPSR valdību Ludzā un Daugavpilī, vēlāk Rīgā, masveidīgi arestēja visus, kas sadarbojuŗies ar nacistiem, tāpat “ŗķiras ienaidniekus”, turīgākos saimniekus, uzņēmējus, bijuŗos partiju biedrus, aizsargus, visus ievietojot Latvijā steigŗus noorganizētajās vairākās soda nometnēs.

Pulka stābs sākumā atradās Daugavpilī, vēlāk – Rīgā. Cīņai pret nacionālajiem latvieŗu partizāniem 1945. gada novembrī no Austrijas ar pulka

stābu Talsos tika pārsviests ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotais Prutas 24. PSRS NKVD strēlnieku pulks un tūlīt sāka iedzīvotāju arestus, ķilnieku ņemšanu un cīņu pret nacionālajiem partizāniem, 5. divīzijas 260. pulks minēto darbu veica Ziemeļgaunijā. Latvijā vēl "cīnījās" PSRS NKVD 288. strēlnieku pulks.

Kopumā Baltijas valstīs 1944. un 1945. gadā bija dislocētas 4 PSRS NKVD kaŗaspēka divīzijas. Minētās 5. speciālo uzdevumu divīzijas stābs atradās Rīgā. 5. divīziju no 1942. līdz 1949. gadā komandēja Valsts Drošības komisārs, ģenerālmajors Pjotrs Aleksandrovičs Ļeontjevs. Viņa vietnieks bija gvardes pulkvedis Feoktists Daņilovičs Maiboroda, kas no 1949. gada kļuva par divīzijas komandieri. 1950. un 1953. gadā divīziju komandēja pulkvedis Ivans Jakovļevičs Ptaškins. Rīgā, "lai operatīvi apkalpotu Baltijas republikas", atradās arī PSRS NKVD konvoju kaŗaspēka (KB) 48. divīzijas stābs un pārvalde.⁵ Šajā divīzijā bija trīs strēlnieku pulki,⁶ 2 atsevišķi bataljoni⁷ un divīzijas seržantu skola. 1945. gada jūlijā divīzijā bija 6 687 cilvēki, kuŗi nodarbojās galvenokārt ar arestēto apsargāšanu un arestantu ("specpārsūtīto") transportu apsargāšanu no Baltijas valstīm uz Sibīriju. 1945. gadā divīzijas komandieris bija ģenerālmajors Vasilijs Lavrentjevičs Bļinovs, bet vēlāk ģenerālmajors Kemerovs. Divīzija aktīvi piedalījās iedzīvotāju izvešanā 1948. un 1949. gadā.

PSRS NKVD Iekšējā kaŗaspēka 63. divīzija darbojās galvenokārt Igaunijā (stābs Tallinā), bet 4. divīzija Lietuvā (stābs Šauļos). Kopā Baltijas valstīs pret kontrevolūciju cīnījās četras PSRS NKVD divīzijas ar čekas kaŗavīru 12 līdz 15 pulkiem. To kopskaits sasniedza 25 000 cilvēku. Tika izveidots speciāls Baltijas PSRS NKVD kaŗa apgabals ar pārvaldi Rīgā. 1946. gada 1. janvārī PSRS bija 121 299 čekas operatīvie kaŗavīri, sadalīti 13 divīzijās, 72 pulkos, 12 atsevišķos bataljonos un 9 atsevišķos speciālo uzdevumu divizionos. Gandrīz ceturtdaļa no PSRS NKVD operatīvā kaŗaspēka divīzijām 1946. gadā atradās Baltijas valstīs. Tas liecina, ka visā PSRS imperijā šo "brālīgo republiku" pretestība (arī bruņota) imperijas okupācijai bija visaugstākā. Ar 1947. gada janvāri čekas operatīvā armija no PSRS MVD pakļautības tika nodota PSRS MGB pakļautībā.⁸

PSRS MGB čekistu operatīvajā armijā bija 1 motorizētā strēlnieku divīzija, 8 strēlnieku divīzijas, 3 strēlnieku pulki, 12 atsevišķi speciālo uzdevumu divizioni, 2 atsevišķās strēlnieku rotas un 2 strēlnieku bataljoni, kuŗi bija pakļauti tieši PSRS MGB 9. atsevišķai galvenajai Iekšējā kaŗaspēka pārvaldei. Latvijā PSRS MGB pakļautībā tika nodoti arī 15 000 iznīcinātāju bataljonu cīnītāju, no kuŗiem ap 2 000 rajonu

centros atradās pastāvīgā trauksmes stāvoklī. Galvenais čekas uzdevums bija cīņas uzlabošana pret nacionālajiem partizāniem Ukrainas, Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijā. Čekas armija apsargāja *Gulaga archipelāgā* ieslodzītos vergu miljonus, veica sevišķi svarīgu valsts objektu celtniecību, pārzināja valdības sakaņu tīklu.

Čekas armija atradās ne tikai PSRS imperijā, bet arī aiz tās robežām. Vēl 1951. gadā 10 čekas armijas pulki atradās Vācijas Demokrātikajā Republikā. 1951. gadā čekas armija atkal tika pārorganizēta atbilstoši cīņas vajadzībām pret tautu pretestības kustību. Tika izveidoti Ukrainas un Lietuvas apgabali (*okrugi*). Tautas pretestības kustības aspiešanu Latvijā un Igaunijā pārzināja pārvalde ar šifrētu nosaukumu “2. nodaļa”, bet Baltkrievijā – “6. nodaļa”. 1. vienība (*otrjad*) atradās Ļeņingradā, bet 19. vienība – Tbilisi.

Šajā rakstā īsumā raksturosim čekas armijas bruņojumu un cīņas metodes pret t.s. “šķiras ienaidniekiem” Latvijā.

Pirmkārt, čekas armijai bija daudz ziņotāju jeb stukaču, kas bija pakļauti 5. speciālo uzdevumu čekas armijas divīzijai Rīgā. Šie divīzijas slepeno ziņotāju saraksti 18 sējumos saglabājušies divīzijas archīvā, bet 1994. gada pavasarī lasītājiem netika izsniegti kā “slepeni”.⁹ Katram divīzijas pulkam bija savi slepeni ziņotāji. Tie tika komplektēti no Latvijas iedzīvotājiem, galvenokārt izmantojot vācu okupācijas laika iestāžu darbiniekus, bijušos šucmaņus, aizsargus, pagastu vecākos, iedzīvotājus, kuņiem apkārtne bija autoritāte. Stukači bija apvienoti grupās ar īpašiem nosaukumiem, piem., “salašņas” u.c., un visi ziņoja par partizānu vienību vai pretestības kustības grupu. Grupas priekšgalā bija t.s. rezidents.

Otrkārt, čekas armijas dienestā bija speciālas vienības, par kuņu operācijām maz zināja pat pulku komandieři. Šīs čekas armijas daļas, pārgērbtas vācu kareivju tērpos, aplaupīja iedzīvotājus, braucējus un tirgus (piem., Liepājā un tās apkaimē), darbojās mežā kā nacionālo partizānu vienības, apšāva nacionālos partizānus no slēpņiem.

Treškārt, čekas armijas apbruņojumā blakus parastajiem kājnieku ieročiem bija bruņu transportieři (tos izmantoja Vidzemē), plašas snaipeņu vienības, tāpat atsevišķi bruņoti kaujinieki ar beztrokšņa šautenēm.

Ceturtkārt, pie pulkiem pastāvēja speciālas dienesta suņu vienības, tās vadīja apmācīti instruktori.

Piektkārt, kā redzams pēc pulku komandieņu pavēlēm, par katru nošauto nacionālo partizānu čekas kaņavīri saņēma 100 rubļu naudas prēmiju. Prēmija arī par veiksmīgām operācijām. Sevišķi plaši čekas kaņavīri prēmēti par aktīvu darbību 1949. gada cilvēku izvešanā. Desmitiem atļauts nofotografēties pie pulka kaujas karoga, piešķirts atvaļinājums 10 un vairāk

dienu, piešķirtas naudas prēmijas, piešķirtas augstākas dienesta pakāpes, atsaukti agrāk uzliktie sodi par piedzeršanos dežūras laikā utt.

Padomju okupācijas laikā daudz rakstīja par Arāja komandu, kas nacistu okupācijas laikā nodarbojās ar civiliedzīvotāju terorizēšanu un apšaušanu. Arāja komandas noziegumiem pret cilvēci nav noilguma. Vairāki Arāja komandas locekļi vēlāk kļuva par čekas ziņotājiem.

Vācu okupācijas laika Arāja komanda skaitliski nebija ne simtā daļa no tās čekas operatīvās armijas Latvijā, kas šāva, deportēja un terorizēja civiliedzīvotājus. Čekas armijas darbība Latvijā, sākot ar 1944. gadu līdz 1956. gadam, klaji liecina par to, ka tā vismaz 12 gadus nepārtraukti ir noziegusies pret cilvēcību. Tā ir izdarījusi noziegumus, kam pēc starptautiskajām tiesībām, tāpat kā Arāja komandas zvēribām, nav noilguma.

To visu zinot, ir vietā jautājums: vai čekas armijas bijušie kaņavīri un virsnieki, no kuriem daļa vēl dzīvo Latvijā kā bijušās PSRS Aizsardzības ministrijas pensionāri ir tiesīgi baudīt sociālas garantijas? Vai viņiem pienākas pastāvīgas uzturēšanās tiesības Latvijā un pilsonība? Vai viņus neklājas aicināt tiesas priekšā un sodīt kā noziedzniekus pret cilvēcību?

Atsauces:

¹ PSRS NKVD 1943. gada 31. janvāra pavēle Nr. 00201.

² PSRS NKVD 1943. gada 4. maija pavēle Nr. 00792.

³ Krievijas Kara vēstures arhīvs, 39026.f., 1. apr., 33.l., 1.lpp.

⁴ Turpat, 38673.f., 1. apr., 251., 270. lpp.

⁵ PSRS NKVD 1945. gada 17. maija pavēle Nr.00522.

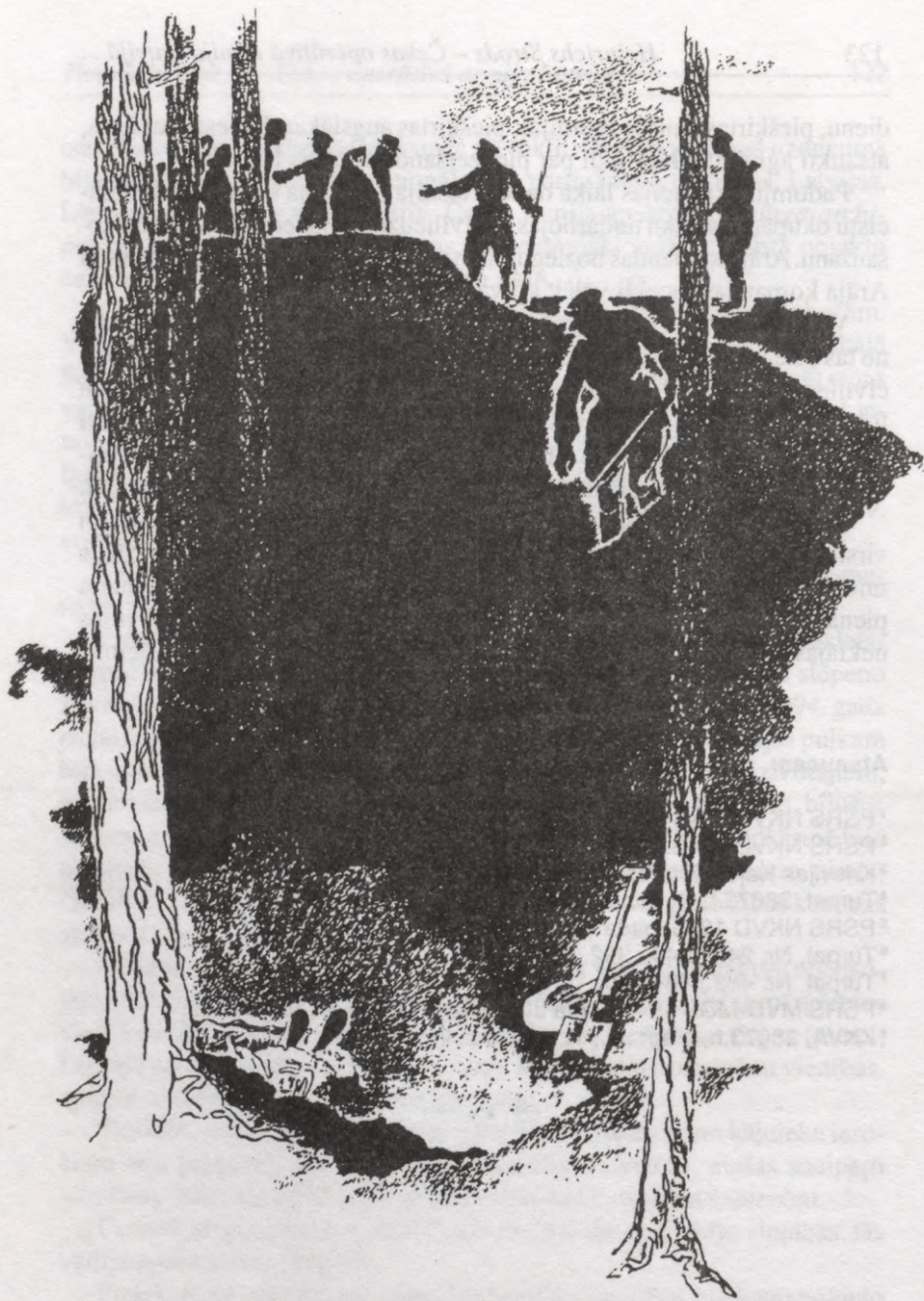
⁶ Turpat, Nr. 240., 244., 392. lpp.

⁷ Turpat, Nr. 482., 484. lpp.

⁸ PSRS MVD-MGB 1947. gada 30. janvāra pavēle Nr. 0074/0029.

⁹ KKVA, 38673.f., 1.apr., 9., 12., 13. u.c. lietas.

☞ *** ☞

Sigismunds Vidbergs

Nikolajs Balabkins

LATVIJAS SAIMNIECĪBAS SAGRĀVE 1940-1941

Cik Krievija ir Latvijai parādā?

1990. gadā saimniecisko reformu komisijas uzdevumā nelaiķis Modris Šmulders (1926.-1994.) laida klajā darbu krievu valodā *Kto komu dolžen?*, kas analizē gandrīz vai piecdesmit gadu ilgās okupācijas sekas Latvijas saimniecībā.¹

I Modža Šmuldera aprēķini

Ievadam minēšu divus Modža Šmuldera skaitļus kā pieturas punktus. Pēc viņa aprēķiniem no 1940. gada jūnija līdz 1941. gada jūnija beigām Latvijas iedzīvotājiem atņemtās mantas vērtība bija aplēsta 5,2 miljardu latu apmērā, kas toreizējās cenās bija nepilns 1 miljards ASV dolaru.² 1939. gadā par 1 ASV dolaru bija jāmaksā 5,4 lati. Tā bija liela summa.

Pēc divdesmit pieciem gadiem profesors Arnolds Aizsilnieks (1898.-1982.) rakstīja, ka viena gada laikā "latvju tautai ir atņemta gandrīz visa tās privātā manta, atskaitot tikai daļu no kustamiem īpašumiem, dažus mazus namiņus pilsētās un ēkas lauku saimniecībās. Visu atņemto privāto mantu paņēma valsts".³

Aizsilnieks rezumēja:

Padomju vara viena gada laikā padarīja Latvijas iedzīvotājus nabagus, atņemot, ar maz izņēmumiem, visu viņu mantu un nododot to valsts īpašumā... Reizē ar to saruka iedzīvotāju reālie ienākumi un tirdzniecībā aprūka pirmās nepieciešamības preces, kā neatkarīgā Latvijā nekad nebija trūcis.. Sasniedzot šo stāvokli, latvju tauta skaitījās atpestīta no "kapitālisma jūga".⁴

Mūsdienu tautsaimnieki Rietumos varētu saukt šo procesu par apziņātu saimnieciskās lejupslīdes politiku ar dilstošu ienākumu uz katru iedzīvotāju. Jaunā, no Padomju Savienības pārstādītā sabiedriskā iekārta ar tās iestāžu sistēmu veicināja šo procesu nesaudzīgā šķiru cīņā, nošaujot un uz Sibīrijas *gulaga* noietnēm deportējot tūkstošiem tā saukto "sociālo kaitnieku".

Tas viss notika pirms sešdesmit gadiem. Toreiz Latvijas iedzīvotājiem tika atņemta manta viena miljarda ASV dolaru vērtībā. Kāda ir šī

miljarda vērtība šodien, t. i., pēc 60 gadiem? Šīs summas lielums aprēķināms ar attiecīgu procentu likmi. Pieņemsim, ka tā ir 6% gadā. Ar šādu procentu likmi 1 dolars 12 gadu laikā kļūst par 2 dolariem, t. i., dubultojas.

Tātad,

no 1941.-1952. gadam 1 miljards dolaru būs kļuvis par 2 miljardiem;
no 1953.-1964. gadam \$ 2 miljardi būs kļuvuši par \$ 4 miljardiem;
no 1965.-1977. gadam \$ 4 miljardi būs kļuvuši par \$ 8 miljardiem;
no 1978.-1989. gadam \$ 8 miljardi būs kļuvuši par \$ 16 miljardiem;
no 1990.-2001. gadam \$ 16 miljardi būs jau \$ 32 miljardi vērti.

Tā kā šis rakstu krājums iznāk 2000. gadā, lasītāju varēs interesēt, ka 1940. un 1941. gadā atņemtās mantas vērtība mūsdienu cenās ir kļuvusi 32 miljardus dolaru liela! Tas ir skaitlis, kas lasītāju varētu interesēt. Diemžēl Latvijas okupācija ilga ne tikai vienu gadu, bet gandrīz vai 50 gadus. Pēc Modrā Šmuldera aprēķiniem Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Latvijai aplēsti 63 miljardus rubļu apmērā. Pie tam šī ir minimālā summa, kuŗā daudzas vērtības vispār nav vēl iekļautas.⁵ Šie zaudējumi tika aprēķināti līdz 1988. gadam. Tā kā toreizējais rublis bija nocenots par 1.67 dolaru, tad, pārrēķinot šo summu dolaros, tā kļūst par 105 miljardiem ASV dolaru.

Šī kopsumma ietver šādus posteņus. Latvija zaudēja 2,2 miljardus dolaru sakarā ar Padomju Krievijas 1920. gadā noslēgtā miera līguma noteikumu nepildīšanu – neatdodot Latvijai lielāko daļu rūpniecības iekārtu un mašīnu, kā arī transporta līdzekļu, kuŗus 1915. gadā evakuēja uz Krieviju. Pēc 1940. gadā notikušās Latvijas okupācijas atņemtās mantas vērtība bija apmēram 1 miljards ASV dolaru.

Komunistu terorā un deportācijās Latvija zaudēja 105 000 cilvēku. Latvijai pienāktos materiālā kompensācija arī par šiem upuriem, apmēram 7,9 miljardiem ASV dolaru apmērā.

Ievērojamākus zaudējumus Padomju Savienība ir nodarījusi Latvijai, piespiežot bez atlīdzības pārskaitīt Padomju Savienības centrālajam budžetam un bankām lielas summas (peļņu, nodokļus u.c. atskaitījumus).

Taču no centra Maskavā Latvija ir saņēmusi tikai pusi no tā, kas ir aizpludināts uz Maskavu. Tā pēckaŗa gados Latvija kopsummā pārskaitījusi uz Padomju Savienību daudz vairāk, nekā no tās saņēmusi.

Šmuldera darbā ir apskatīti daudzi citi aspekti, kas lasītāju, iespējams, neinteresē. Svarīgi ir paturēt prātā Šmuldera aprēķināto kopsummu, kas ir \$ 105 miljardi, ņemot vērā 1988. gada ASV dolara vērtību.

Rēķinot atkal 6% gadā, 105 miljardi 12 gadu laikā būs kļuvuši par 210 miljardiem ASV dolaru. Tātad 2001. gadā, ņemot M. Šmuldera aprē-

ķinus par pamatu, Latvijai no Krievijas pienākas 210 miljardi ASV dolari par 50 gadu ilgu okupāciju un tās nodarītiem materiāliem zaudējumiem. Tā ir liela summa. Profesors Modris Šmulders bija nopietns pētnieks un lielisks statistiķis. Viņš arī labi zināja Latvijas statistikas avotus un padomju laika statistiskos melus. Protams, kā Maskavā, tā arī Rīgā ir citi aprēķini, bet Šmuldera dotie skaitļi rosina pārdomas.

Tagadējā Krievijā par šiem skaitļiem tikai pasmiesies. Tā mēdz apgalvot, ka visi šie skaitļi neesot nekas cits, kā “sociālisma uzbūves nepieciešamība”. To pašu teiks arī vēl tagad Latvijā dzīvojošie un pie varas esošie komunisti. Šie cilvēki vienmēr vēl saka, “ka tik slikti jau nebija, visiem bija darbs, lēti apkurināti dzīvokļi, brīva medicīnas aprūpe, un visu varēja dabūt”. Tā ir fosiliska domāšana.

II Totālitarais sabiedrības struktūras pārveidošanas (social engineering) process Latvijā

Kā viena gada laikā Latvijas cilvēkiem tika atņemta privātā manta Ls 5,2 miljardu vērtībā?

Pats esmu daugavpilietis. 1940. gada 17. jūnijā agrā rītā māte mani uzmodināja un lika ar divriteni uz vasarnīcu Mežciemā aizvest ģimenes dārglietas. Man vēl ausīs skanēja Dziesmu svētku balsis, bet māte ar asarām acīs teica: “Nu mūsu dzīve ir galā. Latviju okupē komunistu kaŗaspēks”. Vai tā bija nojauta? Gadu vēlāk visa mūsu ģimene bija izsūtāmo sarakstā. Mūs neatrada, jo bijām padzīti no mūsu mājas. Mans tēvs bija sekmīgs uzņēmējs, tātad “darba tautas asins sūcējs”, buržujs. Padlatvijā viņš bija “sociāli bīstams elements”.

Pārbraucis atpakaļ Daugavpilī, es uz ielas satiku Haraldu Muižnieku, ar kuŗu kopā bijām skautu 13. vienībā. Viņš man izmisis vaicāja: “Kāpēc mēs nepretojamies? Kur ir mūsu armija?” Viņš arī tai pašā dienā sasauca savus 1. ģimnazijas klases biedrus un nodibināja ģimnazistu pretestības kustību Daugavpilī. Par to savā laikā rakstīja vēsturnieks Tālis Vilciņš Rīgā. Haraldu Muižnieku un viņa biedrus vēlāk nošāva.

Tai pašā dienā valsts prezidents Kārlis Ulmanis pa radio uzrunāja tautu. Šī uzruna gadu tecējumā ir kļuvusi pazīstama ar teicienu: “Es palieku savā vietā, jūs palieciēt savās”. Gandrīz vai vienmēr tiek izlaisti trīs teikumi, kas man šķiet svarīgi, proti:

Mūsu zemē kopš rīta ienāk padomju kaŗaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlos, ka arī mūsu zemes iedzīvotāji ienākušās kaŗaspēka daļas uzlūko ar draudzību.

Vai tie bija Vadoņa atvadu vārdi tautai?

Dienu vēlāk es atkal ar autobusu braucu uz Mežciemu. No Grīvas puses pāri Vienības tiltam Daugavpili ienāca padomju kaņaspēka masas. Pie tilta autobusam bija jāgaida lielās cilvēku drūzmas dēļ. Te pēkšņi pie autobusa pieskrēja arodskolnieks Jānis (Ivans) Muzikantiks un, uz mani raugoties un ar dūrēm sitot pa autobusa logu, skaļā balsī blāva: “Tu, nolādēto buržujs, tagad mēs tev parādīsim!” Toreiz man bija 13 gadi. Es vēl neaptvēru, ko man rādīs un kāpēc es tagad esmu nolādētais buržujs. Tas man bija totālītārā *social engineering* procesa sākums Latvijā.

Šī rakstu krājuma redaktors vēlas, lai es sikāk aplūkoju tieši šo procesu, kas tik ātrā gaitā pārveidoja Latvijas sabiedrisko iekārtu.

Analitiski runājot, kādas valsts sabiedriskā iekārta sastāv no trim elementiem: politikas, institucionālā ietvara un saimnieciskās iekārtas. Līdz 1934. gada 15. maijam Latvijā pastāvēja Vācijas Veimāras republikas tipa parlamentāra demokrātija ar daudzām sikām partijām. Piemēram, jau 1920. gadā parlamentā ievēlētie pārstāvji bija nākuši no 20 politiskām partijām. Ceturtajā Saeimā (1931-1934) tika pārstāvētas jau 27 partijas. Bija skaidrs, ka Saeimā daudzas sikas politiskās partijas pārstāvēja tikai viens vai divi deputāti. Šī demokrātijas forma, kas pareizāk būtu saucama par “partokratiju”, ar savu nepārtraukto politisko savienību maiņu padarīja valdības stabilitāti neiespējamu. Šādā “partokratijas” atmosfērā valdības nāca un gāja. Piemēram, pirmajos desmit neatkarības gados Latvijā mainījās 13 valdības, kas nozīmēja to, ka noturēties katra spēja tikai 9 mēnešus. Vienai valdībai bieži nomainot otru, zemākā ešelona ierēdņi risināja ikdienas problēmas, vadot plašu un atbildīgu valsts darbību, kā nu kuŗš spēja. Šāda valdības forma būtu drīzāk jādēvē par birokrātisku oligarchiju.

Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Kārlis Ulmanis kļuva par Latvijas vadoni – vienvaldnieku. Viņš ieviesa stingri centralizētu pārvaldes formu, kuŗā visa noteicējs bija viņš – vadonis. Kārlis Ulmanis bija pazīstams ar savu labsirdību un mērenību, un tomēr viņš raksturojams kā vienvaldnieks. Viņš neatzina un neatbalstīja nekādu rasu teoriju, bet gan stiprināja nacionālismu jeb t.s. valdības noteiktu tautiskumu. Vadonis vēlējās būt labs tautas valdnieks, kas gribēja, lai Latvija tiešām piederētu latviešiem. Lai šo virzienu īstenotu, pēc Kārļa Ulmaņa ieskatiem valsts vadībai bija jāpakļauj pēc iespējas vairāk privātu banku un rūpniecības uzņēmumu.

Latvijas politiskā iekārta atzina un tiesiski sargāja privātīpašuma tiesības uz zemi un ražošanas līdzekļiem to dažādos veidos. Latvijas valsts iekļaušanās Vakareiropas tautu kopībā 1921. gada 26. janvārī uzskatāma par tīri formālu, jo Francijas, Holandes, Vācijas un Anglijas tiesiskā un

polītiskā iekārta krasi atšķīrās no Latvijas polītiskās iekārtas. Tautas Padome 1919. gada 5. decembrī nolēma atstāt spēkā visus likumus, kas bija pastāvējuši Krievijā līdz 1917. gada 24. oktobrim. Tas nozīmēja, ka likumi un ieraduma tiesības, kas mēdza rēgulēt saimnieciskos sakarus, palika pēc cariskās Krievijas parauga. Protams, lielajā kaimiņzemē, Padomju Savienībā, pēc 1917. gada komunistu revolūcijas ražošanas līdzekļu privātīpašums tika uzskatīts par zādzību un līdzekli “darba tautas izmantošanai”. Tur bijušos īpašniekus vienkārši nošāva vai nomērdēja koncentrācijas nometnēs, kuŗu bija tūkstošiem, izkaisītas pa lielo sarkano imperiju. Galu galā pēc komunistu ideoloģijas šiem “sociāli bīstamiem elementiem” nebija vietas Padomju Savienībā, gluži kā ebrēju tautības cilvēkiem nebija vietas Trešajā reichā. Toties mazajā Latvijā privātīpašums pastāvēja, un dzīves līmenis bija augsts.

Latvijas saimniecisko iekārtu tajos gados varētu saukt par daļēju tirgus saimniecību, gan ne par 19. gadsimta “elkoņu kapitālismu”, bet tautas labklājības kapitālismu. Latvijā bija plašs valsts sektors un daudz ierēdņu, kas kontrolēja, bet neplānoja ražošanas procesu. Šādā saimniecības iekārtā pieprasījums un piedāvājums noteica, ko ražos, kā ražos un par kādu cenu pārdos. Līdz 1935. gadam Latvijas dzīves līmenis bija par 15% augstāks nekā tā laika Somijā.

Pēc Latvijas okupācijas 1940. gada jūnijā ātrā tempā tirgus saimniecības vietā nāca padomju centrālā plānošana “pēc plāna un grafika”. Tā kā darbs katram padomju pilsonim bija obligāts, tad visiem iedzīvotājiem Latvijā bija rēgulāri ienākumi, bet ar nopelnīto ieviesto rūbli vairs nevarēja nopirkt to, ko gribēja, kad gribēja un kur gribēja. “Pirkšanas” vietā 1940. gada rudenī Latvijas cilvēki sāka runāt par “dabūšanu”. Vienmēr un visur bija jāstāv rindā. Tā 1940. gada rudenī Latvijā sākās “deficīta preču” laikmets, kas ilga gandrīz vai 50 gadu.

Tika forsēts gandrīz vai neiedomājamā tempā *social engineering* process staļiniskā totalitārisma apstākļos. Tagad, pēc 60 gadiem, lai saprastu Latvijas pārveidošanu Padlatvijā, ir jāzina gan šī procesa chronika, gan arī jāsaprot tā laika gars, ko vācu valodā sauc par *Zeitgeist*. Chronika jau nav nekas cits kā notikumu vai likumdošanas citēšana chronoloģiskā kārtībā bez kaut kāda šo notikumu tulkojuma. Toties “laika gars” vienmēr apgaismo notikumus no dažādiem redzes viedokļiem, personiskiem piedzīvojumiem un saprašanas dažādās vietās un dažādos sociālos slāņos. Latvijas “sovjetizēšanas” chroniku 1995. gadā izdeva Rīgā, kur tika uzskaitīti līgumi un likumi, kas radikāli pārveidoja gan Latvijas sabiedrisko iekārtu, gan pārvērtā līdz nepazīšanai visus tautas slāņus.⁶ Lai saprastu un aptvertu Latvijas pārvēršanu Padlatvijā, ir noteikti jāzina “tā laika

gars”, kas tik labi parādās Arnolda Aizsilnieka monumentālajā pētījumā: *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*, kas iznāca Zviedrijā 1968. gadā. Šī sējuma VI nodaļa saucas “Latvijas saimniecības ārdīšana 1940-1945”. Nodaļa “Padomju okupācija 1940-1941” atrodama no 849. līdz 883. lappusei.

Arnolds Aizsilnieks gadiem ilgi strādāja, pētīja un vāca materiālus šim sējumam Rietumvācijas, Zviedrijas, Anglijas un Amerikas Savienoto Valstu arhīvos un bibliotēkās. Viņš vairākkārt strādāja arī Ķīles *Institut für Welt-wirtschaft*, Rietumvācijā, kur atrodas lieliskas avižu izgriezumu kolekcijas par daudziem un dažādiem jautājumiem angļu, franču, vācu, zviedru, spāņu un holandiešu valodā. Tās ir īstas “zelta bedres”, bet pētniekam ir jāprot vismaz angļu, vācu un franču valoda. Ar pavisām šo valodu zināšanām nepietiek, jo tad bieži šie avižu izgriezumi tiek nepareizi tulkoti.

Minēsim tikai dažus piemērus no šīs Aizsilnieka nodaļas. Septiņas dienas pēc Latvijas okupācijas 17. jūnijā jaunais iekšlietu ministrs Rīgā jau teica apmēram tā: “Ir pilnīgi un noteikti jāiztīra valsts aparāts no reakcionāriem elementiem un tautas ienaidniekiem.”

1940. gada 14. un 15. jūlijā ievēlēja tā saukto Tautas Saeimu, un zīmīgi, ka līdz 20. jūlijam visus valdības rīkojumus parakstīja Kārlis Ulmanis. No 21. jūlija sākās Tautas saeimas valdīšana. Sākot ar 22. jūliju, tika nacionālizēta visa zeme, meži un ūdeņi, pasludinot tos par tautas īpašumu. Aizsilnieks 852. lappusē raksta, ka Latvijas iedzīvotājiem jānodod visas dārglietas Latvijas Bankai glabāšanā.

Kā puika es atceros, ka jau jūlijā mūsu dzīvokli Raiņa ielā 79 ieradās strādnieku gvardes vīri un lika tēvam atvērt seifu. Tas nozīmēja, ka ne tikai valstiskoja ražošanas līdzekļus, bet pievāca arī privātas vērtslīetas. Nepilnas sešas nedēļas pēc okupācijas sākšanās, t.i., 3. augustā, bija nacionālizēti 804 lielākie rūpniecības uzņēmumi.⁷ Tas bija viegli izdarāms, jo no 1936. gada līdz 1939. gadam valdība bija “latviskojusi” Latvijas rūpniecību. Valdība ar Latvijas Kredītbankas palīdzību izpirka visu, ko vien tā vēlējās.

Aizsilnieks 853. lappusē sīki jo sīki apraksta Latvijas iedzīvotāju pauperizāciju arī dzīvokļu ziņā. Vispirms oktobrī sāka pilsētās nacionālizēt privātos namus. Pēc tam cilvēkiem sāka noteikt dzīvojamās telpas platību, t.i., cik kvadrātmetru viņi drīkst apdzīvot. Bez mājām tika nacionālizēti visi kino, restorāni, apdrošināšanas biedrības. Cilvēkiem atņēma visas pajas, vērtspapīrus un obligācijas. Lauksaimniekiem atņēma visu privāto inventāru. Nacionālizēto uzņēmumu inventāru nocenoja par trešo daļu no atņemtās mantas vērtības. Pēc tam “nacionālizētajiem” buržujiem

tika uzlikts nacionālizācijas nodoklis! Tas tika uzlikts ar nodomu atņemt buržujiem pēdējo latu. Tā kā mans tēvs nebija spējīgs to samaksāt, tad manai ģimenei atņēma “pēdējo dakšīņu”!

Nacionālizētajos uzņēmumos pie varas nāca strādnieku gvardes vīri. Šie jaunie uzņēmumu vadītāji dzina strādniekus uz dažādiem mītiņiem. Kādā cementa fabrikā, piemēram, visi strādnieki aizgāja uz sapulci un aizmirsa par karsto cepli, kas tad bija tautas manta. Šis ceplis, miljonu latu vērtībā, pēc mītiņa, protams, vairs nebija lietojams. Nacionālizētajos uzņēmumos strauji kritās darba disciplīna, sāka ražot brāķi.

Pēc okupācijas 17. jūnijā tiešā nozīmē sākās Latvijas saimniecības izlaušanās. Līdz 1940. gada 15. jūnijam par vienu dolaru bija jāmaksā 5,40 lati, toties, lai nopirktu vienu ASV dolaru, bija jāmaksā 5,30 rubļu. No malas raugoties, likās, ka nebūs lielu grūtību pārslēgties no vienas naudas sistēmas otrā. Diemžēl rublim bija tikai trešdaļa pirkspējas kas latam. Lai parādītu, ka Latvijas darba tautai ir lielāka teikšana, Kirhenšteina valdība pacēla strādniekiem algas, un trijos mēnešos Latvijū burtiski izpirka tukšu. Valdība sāka noteikt, cik preču katrs iedzīvotājs drīkst pirkt. Katru nopirktu drēbes gabalu ierakstīja pasē. Tautā parādījās jauns termins “kaitnieks” – apzīmējums cilvēkiem, kuŗi uzdrošinājās šīm nejdzībām pretoties.

Pēc 60 gadiem lasītājam ir pagrūti saprast šo *social engineering* procesu, kas Latvijas iedzīvotājiem atņēma mantu 5,2 miljardu latu vērtībā.

III Latvijai okupācijas gados nodarītie zaudējumi mūsdienu starptautisko tiesību mērauklās

Kā jau minēts, Šmuldera aprēķinātā summa Padomju Savienībai 1988. gadā bija 105 miljardu ASV dolaru apmērā. Šai summā ir ieskaitīti ne vien materiālie, bet arī Latvijas iedzīvotāju zaudējumi. Angliski to sauc par *human capital*, un šie zaudējumi būtībā ir *human capital* (cilvēku vērtība) iznīcināšana kādas ideoloģijas vārdā.

Padlatvijā komunistu ideologi izvērsa nesaudzīgu cīņu pret “mantīgās šķiras” pārstāvjiem. Staļinistu uztverē šiem cilvēkiem bija pat liegtas tiesības dzīvot savā zemē. Ap 15 000 šādu “tautas kaitnieku” tika deportēti 1941. gadā. Pēc Nirnbergas prāvas 1949. gada martā atkal deportēja pāri par 40 000 Latvijas lauksaimnieku, atkal šķiru cīņas vārdā. Komunistu ideoloģiskā hēgemonija noteica, ka šai mantīgai šķirai Padlatvijā nav tiesību dzīvot. Pēc Stefana Kurtuā (*Stephen Courtois*) vērtējuma Padomju Savienība gadu desmitos ir iznīcinājusi 20 miljonu cilvēku.⁸

Bijušajā Padomju Savienībā un tagad Krievijā šos upurus vienkārši

dēvē kā “sociālisma celšanas nepieciešamību”. Arī no Latvijas deportētie cilvēki mira badā un salā. Aleksandrs Solžeņicins 1970. gadu sākumā par saviem *Gulaga* sējumiem pat saņēma Nobela prēmiju literatūrā. Šādi masu noziegumi notika ideoloģijas vārdā, kā to savā laikā tulkoja Ļeņina un Staļina varasvīri. Boriss Pasternaks, *Doktora Živago* autors, kam arī piešķīra Nobela prēmiju literatūrā, bet padomju valdība neatļāva to saņemt, ideoloģiju definēja kā “nedzīva burta lielā varenību”.

Padomju Savienība šai gadsimtā nebija vienīgā valsts, kuŗā gadiem ilgi norisinājās masu slepkavības un masu deportācijas. Šāda veida varmācīgums norisinājās jau Pirmā pasaules kara laikā Turcijas imperijā. 1915. gadā Turcijas valdība pavēlēja izdzīt visus armeņu tautības cilvēkus, kas apdzīvoja tagadējās Izraēlas ziemeļu daļu. 1933. gadā Francis Verfels (*Franz Werfel*) šo notikumu apcerēja romānā *The Forty Days of Musa Dagh*. Turki izdzina no dzīves vietām 1,4 miljonus armeņu un lika viņiem doties uz tuksnesi, uz Eifratas upes pusi, bez pārtikas, ūdens un medikamentiem. Karstā tveicē šie izdzītie armeņi mira masveidā. Nevieni viņus nešāva, viņi mira karstumā un slāpēs! Svarīgi ir saprast, ka šiem armeņiem bija atņemtas tiesības dzīvot savās dzimtajās vietās. Turki šo akciju vēl līdz šai baltai dienai sauc par “kara laika nepieciešamību”.

Otra šī gadsimteņa masu slepkavība ir saistīta ar ebrēju iznīcināšanu nacistiskā Vācijā un tās okupētajās valstīs. Nacisti, sekojot pašu izstrādātiem rasu likumiem, vispirms ebrējus Vācijā padzina no visām iestādēm un saimniecības. Vēlāk sekoja ebrēju masu iznīcināšanas akcijas. Ebrējiem tika atņemtas tiesības dzīvot.

Latvijā masu terrrors sākās ar Stučkas valdības ienākšanu Rīgā 1919. gada 4. janvārī. Mantīgās šķiras iznīcināšana bija Stučkas valdības mērķis. Piecos mēnešos Rīgā un Vidzemē nošāva apmēram 5 000 Latvijas iedzīvotāju. Anna Brigadere šo periodu apraksta romānā *Kvēlošā lokā*. Stučkas valdība toreiz atņēma tiesības dzīvot mantīgās šķiras pārstāvjiem. Padomju Savienībā šāds process vilkās gadu desmitiem, sevišķi Ļeņina un Staļina valdīšanas laikā.

1970. gados Pola Pota komunisti no Kambodžas pilsētām izdzina visus iedzīvotājus, lai viņi strādātu rīsa laukos. Šiem izdzītajiem cilvēkiem nebija pietiekamas pārtikas, ūdens, medicīniskās aprūpes, nedz Kambodžas twicei piemērota apģērba. Arī viņi mira masveidā.

Šie četri piemēri dod iespēju precizēt terminu – genocīds. Latvijā par šo terminu plaši debatēja 1991. gadā.⁹ Latvijā “represijas” ir ļoti plaši lietots termins. Manā uztverē genocīds nozīmē kādai tautai vai sociālai šķirai atņemt tiesības dzīvot. “Genocīds” precīzi jāatšķir no “pogroma”. Genocīda jēdziena autors ir Rafaels Lemkins, bēglis no Polijas, kas vēlāk

apmetās uz dzīvi Amerikas Savienotajās Valstīs. Vārds radīts no divu valodu sajaukuma. Grieķu vārds *genos* nozīmē rasi vai cilti, bet vārds var būt arī latīņu izcelsmes no *gens, gentis*. Vārdam *cide* (no latīņu *caedere*) saliktos vārdos mēdz būt nozīme, kas liecina par nāvējošu īpašību. Saliekot abus vārdus kopā, rodas jēdziens genocīds.¹⁰ Šis vārds nozīmē koordinētu kādas rases, cilts vai sociāla slāņa fizisku iznīcināšanu. Es šo procesu saucu: “atņemt tiesības dzīvot.”

Turki 1915. gadā atņēma tiesības dzīvot armeņiem, nacionālsociālisti Vācijā atņēma tiesības dzīvot ebrējiem Vācijā un vēlāk arī okupētajā Eiropas daļā. Ļeņina un Staļina totalitārie ideologi mēģināja iznīcināt cariskās Krievijas mantīgo šķiru, tās pārstāvjus nošaujot vai mērdējot koncentrācijas nometnēs. Kambodžas komunisti šo akciju turpināja 1970. gados.

Pēc Otrā pasaules kara un pēc Nirnbergas kara noziedznieku prāvas Rietumu pasaulē tika meklēti paņēmieni, kā novērst genocīda atkārtošanos. Okupētajā Vācijā tika atklātas Trešā reicha genocīda detaļas, un visa Rietumeiropa un Amerika diendienā dzirdēja un redzēja televīzijā par šī genocīda sekām.

Toties gaužām maz bija dzirdams par Staļina laika masu deportācijām un *gulaga* soda nometnēm Padomju Savienībā. Un tomēr, lai novērstu genocīdu nākotnē, 1948. gadā Apvienotās Nācijas pieņēma *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Genocīds un pieci tā veidi bija kļuvuši par *delicta iuris gentium* (legāls noziegums pret cilvēci). Diemžēl *Konvencija par genocīda noziegumu novēršanu un sodīšanu* dokuments bija tikai cēls žests, normatīva deklarācija, bet lielās komunistu imperijas nepiegrieza vērības ne šī dokumenta burtam, ne tā garam.

Tomēr 1952. gadā genocīda materiālo seku novēršanā iestājās jauna ēra. Rietumvācijā Konrāda Adenauera valdība meklēja veidu, kā rast kontaktu ar Izraēlu un ar ebrējiem visā Rietumu pasaulē. Adenauers meklēja ceļu, kā viņš pats teica, *zur seelischen Bereinigung unendlichen Leides* (caur nebeidzamam ciešanām uz dvēselisku attīrīšanos). Visu vāciešu vārdā viņš 1951. gadā Bundestāgā apsoliņa Izraēlai un ebrējiem visā Rietumu pasaulē maksāt atlīdzību par nodarītiem materiāliem zaudējumiem. Tā viņš rīkojās morālu apsvērumu dēļ.¹¹ 1952. gadā Rietumvācija noslēdza ar Izraēlu tā dēvēto “Luksemburgas līgumu”, kas paredzēja divējādas kompensācijas. Vispirms Rietumvācija apsoliņās maksāt Izraēlai tā saucamās kolektīvās reparācijas par ebrēju kolektīviem īpašumiem, kā ebrēju skolām, slimnīcām un sinagogām. Šī summa bija aprēķināta uz 3,45 miljardiem Vācijas marku, kas toreizējās cenās

bija viens miljards ASV dolaru. Rietumvācijai vēl nebija konvertējamās valūtas rezervju, un tāpēc šie maksājumi tika veikti preču veidā un nokārtoti 12 gadu laikā.

Otrs veids, kā Rietumvācija solījās kārtot materiālo zaudējumu atlīdzību ebrējiem, bija maksāt individuālas kompensācijas. Līdz 2000. gadam Vācija par šiem genocīda nodarītajiem materiāliem zaudējumiem ir samaksājusi 100 miljardu ASV dolaru. Šie maksājumi mūsdienās reprezentē *res nova* (jauns jēdziens) internacionālās tiesībās. Vācija bija atzinusi savu vainu genocīdā.

Raugoties pagātnē, nedrīkst aizmirst, ka toreiz Austrumeiropas valstis nesaņēma ne centa par atsavināto ebrēju kolektīvo, kā arī privāto īpašumu. Austrumeiropas valstīs ebrēji nesaņēma no Vācijas ne centu par zaudēto veselību nacistu koncentrācijas nometnēs.

1994. gadā Krievijā izsludināja likumu par materiālo atlīdzību represētiem, kas nebija gājuši bojā vergu nometnēs. Likums noteica, ka viņi varēs saņemt 180 rubļu par katru apcietinājumā pavadīto mēnesi, bet ne vairāk par 5 000 rubļu kopsummā. Ja pieņemam, ka tagad, t. i., 1999. gadā, par 1 ASV dolaru jāmaksā 25 rubļi, tas nozīmē, ka par gadu desmitiem *gulagu* nometnēs bijušais represētais varēs saņemt 200 ASV dolaru. Protams, tikai tad, ja Maskavas budžetā būs līdzekļi. Tā kā okupētā Latvija līdz 1991. gadam bija Padomju Savienības sastāvdaļa, tad šie Vācijas atlīdzības maksājumi Latvijai pagājuši gaŗām. Ja nemaldos, 1997. gadā Vācija piešķīra Latvijai niecīgu summu.

Savelkot visu kopā, vēlreiz jāatkārto, ka Latvijai nodarītie materiālie un *human capital* zaudējumi ilgajos okupācijas gados līdz 1988. gadam tika aprēķināti 105 miljardu ASV dolaru apmērā.

Protams, Latvijā cilvēki zina, ka par Latvijas likteni 1939. gada vasarā izlēma Padomju Savienības un Trešā reicha vienvaldnieki. Tā paša gada rudenī Latvijā tika ierīkotas bāzes, un šīs bāzes kļuva bīstamas Padomju Savienībai, jo tur stacionētie kaŗavīri un virsnieki bija pārsteigti par Latvijas iedzīvotāju augsto dzīves līmeni. Londonas *Economist* saprata, kas notiek, un par to rakstīja šādi:

The sight of unlimited supplies of good, fresh food in the shops; footwear and clothing, obtained without difficulty at reasonable prices; and the general wellbeing of the people – these are in such striking contrast with conditions in Russia that even the most ardent disciples of Lenin and Marx must be wondering what has gone wrong with The Great Experiment.¹²

Šīs “infekcijas” briesmas labi saprata Maskavas varas vīri, bet ne

valstsvīri Latvijā un arī ne pārējās Baltijas valstīs. To saprata Somijas valstsvīri. Somi domāja citādāk. Baltijas valstis nespēja iet "kopsolī" un pretoties Padomju Savienības spiedienam. Kad pāri Igaunijas, Latvijas un Lietuvas robežām iebruka komunistu kaņaspēks, tad visas trīs Baltijas valstis bez mazākās pretestības izrādīšanas padevās un zaudēja divreiz vairāk Latvijas cilvēku, nekā bailēs bija iedomājies Kārlis Ulmanis.

Mūsdienu Krievijai nav nedz vēlēšanās, nedz konvertējamās valūtas, lai samaksātu Latvijas okupācijas lēsi. Krievijā un arī Latvijā daudzi lāga pat negrib pieminēt okupācijas faktu un ar to saistītos briesmu darbus. Reti kāds gatavs atzīt un nožēlot komunistu okupācijas laika apcietināšanas un deportācijas – viss vienkārši tiek noklusēts, ignorēts un aizmirsts.

Tāpēc nākotnē Latvijas jaunatnei diendienā ir jāmaca saprast un aptvert 1941. gada un 1949. gada deportāciju būtību un sekas. Šie notikumi ir nosodāmi, par tiem būtu jākaunas varasvīriem Maskavā, līdzīgi kā dara Vācija jau 50 gadus. Latvijas jaunatnei arī jāzina, ka 1993. gadā Apvienotās Nācijas ar savu rezolūciju Nr. 827 izvirzīja Miloševiča Dienvidslāvijai kara noziedznieku prāvu. 1999. gada pavasarī NATO gaisa flote vērsās pret komunistu vienvaldnieku, kas piekopa masu terroru un deportācijas Ļeņina, Staļina, Hitlera, turku un Pola Pota komunistu garā.

21. gadu simtenī šāda *delicta iuris gentium* netiks vairs akceptēta, par tiem būs jāmaksā kolektīvas un individuālas kompensācijas, kā izdarīja Vācija. Nākotnē arī valstsvīri un pat prezidenti būs apcietināmi un tiesājami. Šādas ir jaunās internacionālo tiesību mērauklu attiecības pret genocīdu.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Modris Šmulders (1926-1994), bijušais Latvijas universitātes statistikas profesors un saimniecības starpnozaļu pētnieks (*Input-Output*). Viņa vecākus uz Sibīriju deportēja 1941. gada jūnijā, tur viņi nomira. Pašu iesauca Leģionā, bet 1944. gada jūlijā uz iesaukšanas vietu viņš netika, jo sarkanie tanki bija jau iebrukuši Jelgavā. Sekoja iesaukums Sarkanarmijā. Pēc kara, lai nebūtu jānodarbojas ar ideoloģiskiem meliem, viņš studēja statistiku un matemātiku.

² M. Šmulders. *Kto komu dolžen?* Rīgā, Latvijas tautas fronte, 1990. 5. lpp. Skat arī: M. Šmulders. "Mēs parādā? Mums parādā?", *Neatkarīgā Cīņa*, 1990. gada 29. augustā.

³ A. Aizsilnieks. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma, *Dau-gava*, 1968. 853 lpp.

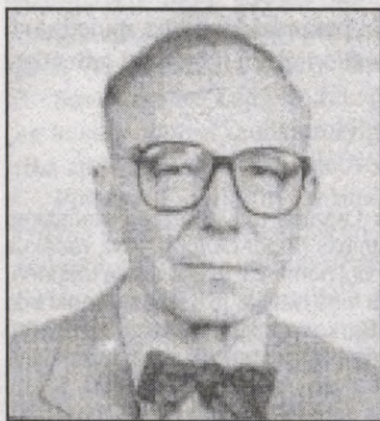
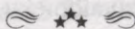
⁴ *Ibid.*, 881. lpp.

⁵ M. Šmulders, *Kto komu dolžen?*, Rīga, LTF, 1990, 40 lpp.

⁶ I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga. *Rredaktori. Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940*. Rīga, 1995. 603 lpp.

- ⁷ J. Riekstiņš. *Ekspropriācija (1940-1959)*. Rīga, *Ievanda*, 1998. 5. lpp.
- ⁸ Courtois, S. Editor. *Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror*. München, *Piper*, 1998. 16. lpp; skat. arī D. Beyrau, "Die korrekte Moral und die historische Profession. Ein Kommentar", in *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, sēj. 47, nr. 2, 1999. 254.-262. lpp.
- ⁹ LZA Latvijas vēstures institūts. *et al., Komūnistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. Konferenču materiāli*. Rīga, *Zinātne*, 1992. 178 lpp.
- ¹⁰ N. Balabkins "What is Socioteratology", in *Problems of Mininations: Baltic Perspectives*. A. Ziedonis, R. Taagepera, M. Valgamae. Redaktori. San Jose, Calif., *Association for the Advancement of Baltic Studies*, 1973. 167. lpp.
- ¹¹ N. Balabkins. *West German Reparations to Israel*. New Brunswick, N. J., *Rutgers University Press*, 1971. 91. lpp.
- ¹² *The Economist*. 138. sēj., 1940. 100. lpp.

Neierobežotais preču un svaigo uztura līdzekļu daudzums veikalos, kā arī apavu un apģērbu viegla pieejamība par pieņemamām cenām un cilvēku vispārēja pārticība parādījās kā uzkrītošs pretstats apstākļiem Krievijā; kā pat dedzīgākie Ļeņina un Marksa piekritēji varēja saprast, ka ar "lielo izmēģinājumu" kaut kas nav bijis kārtībā.

Nikolajs Balabkins

Dzimis 1926. gada 17. jūlijā Daugavpilī. Kaŗa gados nonācis Vācijā. Studējis Getingenas universitātē un 1949. gadā ieguvis Dipl. rer. pol. gradu. 1951. gadā izceļojis uz ASV. 1956. gadā ieguvis Ph. D. gradu tautsaimniecībā Ratgersa universitātē. Kā tautsaimniecības profesors docējis vairākās ASV universitātēs. Daudzu zinātnisku rakstu un grāmatu autors, piem., *Germany Under Direct Controls 1945-1948*,

West German Reparations to Israel, Indigenization and Economic Development: The Nigerian Experience, Tautsaimnieka piezīmes – Raksti, runas, recenzijas, Entrepreneur in a Small Country, A Case Study Against the Background of the Latvian Economy 1919-1940 (kopā ar Arnoldu Aizsilnieku) u.c.

Sindija Dimanta
Indulis Zālīte

ČETRDESMITO GADU DEPORTĀCIJU STRUKTŪRANALIZE

Okupācijas varas deportāciju pamatojums un izpildītāji

Padomju represīvās iestādes sāka izsūtīt Baltijas valstu pamatiedzīvotājus uz mazapdzīvotiem un attāliem PSRS rajoniem tūlīt pēc šo valstu okupēšanas un iekļaušanas Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā un regulāri to turpināja līdz piecdesmito gadu beigām.

Pirmā lielā deportācija notika 1941. gada jūnija vidū – galvenokārt vienā naktī – 14. jūnijā. PSRS NKVD dokumentos atrastas šādas atsauces uz konkrētiem padomju varas lēmumiem: VK(b)P CK un PSRS Tautas komisāru padomes 1941. gada 14. maija lēmums Nr. 1299-526ss;¹ PSRS NKVD/NKGB 1941. gada 14. jūnijā apstiprināts plāns; norāde, ka “izsūtīšana veikta saskaņā ar biedra Berijas 1941. gada 14. aprīļa rīkojumu, ko viņš devis, ievērojot valdības rīkojumu”.² Šie rīkojumi attiecās uz Lietuvu, Latviju, Igauniju un Moldāviju.

Baltijas republiku pilsoņu deportācijas no 1945. līdz 1949. gadam veica saskaņā ar šādiem direktīviem rīkojumiem: PSRS NKVD 1945. gada 16. jūnija telegrafisks rīkojums; PSRS MVD 1946. gada 10. decembra direktīva un PSRS MVD 1946. gada 18. decembra pavēle par bandu vadītāju un to aktīvu dalībnieku ģimenes locekļu izsūtīšanu no Lietuvas PSR; PSRS Ministru Padomes 1948. gada 21. februāra lēmums par nelegalizējušos, bruņotās sadursmēs nogalināto un sodīto bandītu un nacionālistu ģimenes locekļu, kā arī bandītu atbalstītāju (kulaku) un viņu ģimeņu izsūtīšanu no Lietuvas PSR; PSRS Ministru Padomes 1949. gada 29. janvāra lēmums par kulaku un viņu ģimeņu, bandītu un nacionālistu ģimeņu izsūtīšanu no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR.³ Operācijas sagatavoja un īstenoja pilnīgā slepenībā. Pašlaik pēc rīcībā esošajiem dokumentiem nav iespējams noskaidrot un nosaukt vārdā tos cilvēkus, kas sastādījuši deportējamo personu sarakstus un tos iesnieguši valsts drošības struktūrām. Uzskata, ka 1949. gada izsūtīšanās tādi bijuši vietējo partijas organizāciju partorgi un izpildkomiteju priekšsēdētāji.

Izvešanas lietas tomēr ļauj identificēt LPSR valsts drošības struktūru

amatpersonas, kas apstiprinājušas Latvijas iedzīvotāju deportācijas 1941. gadā un no 1949. gada līdz 1953. gadam.

1941. gadā:

1. Semjons Šustins (1908-1978), LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks – par 6 636 personām;
2. Jānis Cinis (1911), LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks – par 2 479 personām;
3. Zinovijs Krivickis /Zjama/ (1910), NKVD 1. speciālās daļas priekšnieks – par 1 915 personām;
4. Aleksandrs Brezgins, LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks – par 1 138 personām.

Daži citi paraksti:

Vēvers – par 5 personām; Mende, Barkovskis – katrs par 2; Jenukidze, Lagovskis, Latkovskis, Martirosovs, Sproģis – katrs par 1 personu.

No 1949. līdz 1953. gadam:

1. Alfons Noviks (1908-1996), valsts drošības ministrs – par 41 544 personām (1949);
2. Fotijs Pešehonovs (1913), VDM izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks – par 141 personu (no 1949. līdz 1953. gadam);
3. Jānis Vēvers (1899-1978), valsts drošības ministra vietnieks operatīvajā darbā – par 51 personu (no 1951. līdz 1953. gadam).

Daži paraksti:

Zujāns, Šustins – katrs par 13 personām; Kovaļčuks – par 7; Poļikarpovs – par 6; Žakiševs – par 5; Mišutins – par 2; Jemeljanovs, Kozins, Krašeņņikovs – katrs par 1 personu.

Šo informāciju var papildināt ar to LPSR Valsts drošības ministrijas un LPSR Iekšlietu ministrijas darbinieku vārdiem, kuņi 1949. gadā apbalvoti ar Sarkanā Karoga ordeņiem un Tēvijas kaŗa 1. pakāpes ordeņiem “par sekmīgu īpašā valdības uzdevuma izpildi”. Saraksts *Par PSRS Valsts drošības ministrijas un PSRS Iekšlietu ministrijas struktūru un kaŗaspēka ģenerāļu, virsnieku, seržantu, ierindas sastāva apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām* turpinājumos publicēts laikraksta *Pravda* 1949. gada 25. augusta un 26. augusta numurā. Diemžēl tas nav pilnīgs, jo pēc otrā turpinājuma saraksta publicēšana pārtraukta. Pilnībā pieejams Sarkanā Karoga ordeņa kavalieŗu saraksts. Minētie apbalvojumi ir kaujas ordeņi un tos piešķira par nopelniem militārās operācijās kaujas laukā, un tas

liecina par to, ka padomju vara deportāciju akcijai piešķīra ārkārtēju nozīmi.

1949. gadā ar Sarkanā Karoga ordeni par deportāciju sekmīgu izpildi apbalvoti šādi LPSR Iekšlietu ministrijas un Valsts drošības ministrijas darbinieki:

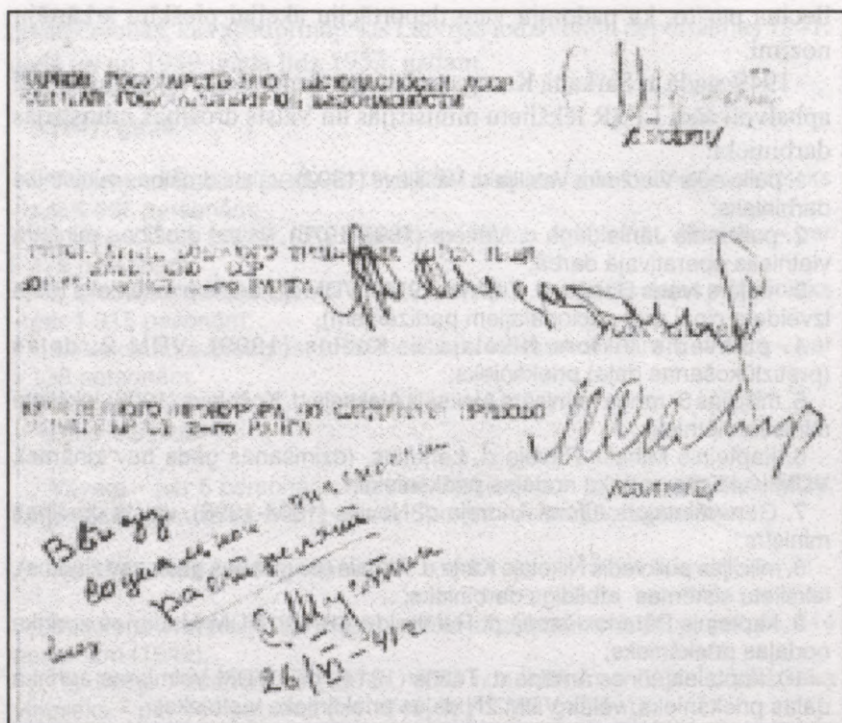
1. pulkvedis Vladimirs Vasilija d. Vasiljevs (1902), valsts drošības ministrijas darbinieks;
2. pulkvedis Jānis Jāņa d. Vēvers (1899-1978), valsts drošības ministra vietnieks operatīvajā darbā;
3. majors Ivans Donāta d. Zujāns (1910), VDM 2N daļas priekšnieks (daļa izveidota cīņai pret nacionālajiem partizāniem),
4. pulkvedis Viktors Nikolaja d. Kozins (1909), VDM 2. daļas (pretizlūkošanas daļa) priekšnieks;
5. milicijas 3. ranga komisārs Aleksejs Alekseja d. Košeļevs (1906), iekšlietu ministra vietnieks;
6. kapteinis Mihails Pāvella d. Larjutins, (dzimšanas gads nav zināms), VDM Kuldīgas apriņķa nodaļas priekšnieks;
7. Ģenerālmajors Alfons Andreja d. Noviks (1908-1996), valsts drošības ministrs;
8. milicijas pulkvedis Nikolajs Kārļa d. Platais (dzimšanas gads nav zināms), iekšlietu sistēmas atbildīgs darbinieks;
9. kapteinis Pēteris Jāzepa d. Reinholds. (1910), VDM Madonas apriņķa nodaļas priekšnieks;
10. kapteinis Vincs Antona d. Tutins (1914), bijis VDM Valmieras apriņķa daļas priekšnieks, vēlāk VDM 2N daļas priekšnieka vietnieks;
11. kapteinis Jēkabs Miķeļa d. Šalms (dzimšanas gads nav zināms), VDM Aizputes apriņķa daļas priekšnieks;
12. pulkvedis Fjodors Zaharija d. Širinskis (dzimšanas gads nav zināms), strādājis VDM struktūrā Madonas apriņķī;
13. Ģenerālmajors Augusts Pētera d. Eglītis (1896-1966), iekšlietu ministrs;
14. apakšpulkvedis Kārlis Ivana d. Jaunpetrovičs (1902), VDM Liepājas daļas priekšnieks.

Kopumā par operāciju visā Padomju Savienībā piešķirti 75 Sarkanā Karoga ordeņi. *Pravdā* publicētais saraksts papildināts ar virsnieku dzimšanas gadiem un ieņemamo amatu akcijas laikā. Drīz pēc "deportāciju laikā veiktajiem varoņdarbiem" visi apbalvotie paaugstināti amatā.

Pēc auoriem pieejamām ziņām tagad visi šie cilvēki ir miruši.

Deportēto personu kontingents bija divas grupas: 1. administratīvi aizturētās personas un 2. arestētās personas.

1941. gadā cilvēkus, galvenokārt ģimenes galvas, vīriešus, pēc administratīvās aizturēšanas dažkārt šķīra no ģimenes, arestēja, pret viņiem sāka krimināllietas par dzimtenes nodevību (KPFRRS KK 58. pants) un tiesāja galvenokārt trijotņu (troiku) sēdēs, piespriežot ilgstošus apcietinājuma termiņus vai nāves spriedumus. Citos gadījumos cilvēkus

“Nemot vērā sociālo bīstamību,
visus nošaut.”
Semjona Šustina piezīme un pa-
raksts uz kāda no apcietināto sa-
rakstiem

LPSR iekšlietu tautas komisāra
vietnieks un NKVD tribunāla
priekšsēdis (1940-1941) Semjons
Šustins

arestēja un pēc izsūtīšanas tiesāja nometinājuma vietā.

Arestētajām personām bija ieviestas divas lietas – izsūtīšanas lieta un krimināllieta. Liela daļa izsūtīšanas lietu un krimināllietu atrodas Latvijā, bet daudzas, it īpaši tās, kas ierosinātas pret ievērojamiem Latvijas cilvēkiem – valstsvīriem, diplomātiem, militāriem vadītājiem un sabiedriskiem darbiniekiem, joprojām atrodas Krievijas Federācijā.

Kādi bija arestiemesli? Par tādiem uzskatīja darbību aizsargu organizācijā, dienestu policijā, militāros formējumos, aktīvu sabiedrisku darbību, labvēlīgas attieksmes trūkumu vai sliktu attieksmi pret jauno kārtību. Šos cilvēkus kvalificēja kā pretpadomju jeb sabiedriski bīstamus elementus. 1949. gadā arestēja nacionālo partizānu atbalstītājus, t.s. kulakus, nacionālistus u.c.

Izsūtījumā specnometinātos no Baltijas republikām 1952. gadā iedalīja četros kontingentos: “no Baltijas 1941. gadā izsūtītie”, “izsūtītie no Lietuvas, kas izsūtīti no 1945. līdz 1948. gadam”, “no Baltijas 1949. gadā izsūtītie” un “no Lietuvas 1951. gadā izsūtītie kulaki”.

Viņus iedalīja trijās kategorijās: uz noteiktu laiku izsūtītie (1941); bez termiņa uzrādīšanas izsūtītie (1945-1949) un uz mūžīgiem laikiem izsūtītie (1949). Līdz šim veiktie pētījumi par 1941., 1949. un citos gados notikušajām Latvijas iedzīvotāju masveida deportācijām lielākoties balstīti uz tā laika iestāžu pārskatiem, un tos ierobežojis dokumentos atspoguļoto faktu daudzums. Šādi pētījumi veikti Krievijā,^{5, 6, 7} kā arī Latvijā.^{8, 9}

TSDC veiktajā pētījumā izmantota Iekšlietu ministrijas Nepamatoti represēto pilsoņu rehabilitācijas nodaļā izveidotā elektroniskā datubāze par deportētajām personām.¹⁰ Tā balstīta uz izsūtīšanas lietu informāciju un ļauj daudzus aspektos veikt makroanalīzi un mikroanalīzi. Salīdzinājumam izmantoti 1935., 1943. un 1959. gada tautskaites dati,¹¹ Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes dati (aprēķini)¹² un Latvijas iedzīvotāju reģistra informācija.¹³

Skaitliskais sastāvs

Datubāzē reģistrēto deportēto personu skaita chronoloģiskā sadale:

☐	no 1941. gada līdz kara beigām	14 428 personas
	1949. gadā	42 975 personas
☐	ņemtas uzskaitē pēc soda izciešanas (personas, kam ar LPSR Ministru Padomes lēmumiem bija aizliegts atgriezties Latvijā no 1945. gada līdz 1958. gadam (neskaitot 1949. gadu) izsūtītas	1 376 personas 514 personas

Šie dati ar 2-3% pielaidi sakrīt ar Iekšlietu ministrijā veiktajiem aprēķiniem, kas ļauj izdarīt pietiekami precīzu statistisko salīdzināmo analīzi.¹⁴ Kopumā 1941. gadā deportēja 0,74%, bet 1949. gadā 2,28% no visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Deportēšanas pamatojums

Faktiski visos gadījumos iedzīvotājus aizturēja un pēc tam administratīvā kārtā izsūtīja pēc iepriekš sagatavotiem sarakstiem.

No 1. attēla redzams, ka 1941. gada deportācijās salīdzinājumā ar 1949. gadu (2. attēls) administratīvā kārtā aizturētajiem vīriešiem kā drošības līdzeklis plaši izmantots arests (58% 1941. gadā un 7% 1949. gadā no izsūtīto vīriešu kopskaita jeb 29% un 2,9% attiecīgi no deportēto personu skaita). 63,6% arestēto vīriešu bijuši 30-50 gadus veci, bet 28% – 50-70 gadus veci. Vairāk nekā puse (54%) no viņiem bijuši aizsargi. Pret arestētajiem ierosinātas krimināllietas.

Attiecīgi 42% vīriešu 1941. gadā un 85% 1949. gadā izsūtīja kopā ar ģimeni. 1941. gadā 43% no kopā ar ģimeni izsūtītajiem vīriešiem bija zēni līdz 10 gadu vecumam, 35% bija 10-20 gadus veci.

Arestus var uzskatīt par padomju varas mēģinājumu 1941. gada deportācijas ārēji padarīt kaut cik likumīgas, vismaz dažos gadījumos tās pamatojot ar ierosinātām krimināllietām. Arestētajām personām inkriminēto nodarījumu automātiski attiecināja uz viņu ģimenes locekļiem.

1949. gadā 5,2% no visiem deportētajiem iedzīvotājiem iekļāva deportēto sarakstos papildus, pēc pamatsarakstu sastādīšanas. Arī tā bija viena no 1949. gada deportāciju atšķirībām.

Deportēto personu dzimums

Ir salīdzināta deportēto iedzīvotāju un Latvijas iedzīvotāju struktūra pēc dzimuma (3. attēls). Salīdzinājumā izmantoti 1935. gada Latvijas tautskaites dati un Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes aprēķini (nepublicēti dati) par 1949. gadu.

1941. gadā deportēja apmēram vienādu vīriešu un sieviešu skaitu, tas ir, 0,80% no visiem Latvijā dzīvojošiem vīriešiem un 0,69% no visām Latvijā dzīvojošām sievietēm.

1949. gadā deportēto personu skaitā lielāks bija sieviešu īpatsvars – 58,1% sieviešu, pārsniedzot Latvijas sieviešu procentu – 56,2%. Kopumā deportēja 2,35% no visām sievietēm un 2,18% no visiem vīriešiem. Salīdzinājumā ar vīriešu deportāciju 1941. gadā to var saukt par sieviešu deportāciju.

Etniskais sastāvs

Aprēķini atspoguļoti 4. attēlā (par 1941. gadu). Salīdzinājumam 6. attēlā parādīts Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs 1935. gadā.

Salīdzināma analīze – cik procentu no katras Latvijas iedzīvotāju etniskās grupas deportēti – iespējama tikai par 1941. gada deportācijām, jo dati par nacionālo sastāvu 1949. gadā nav pieejami.

7. attēlā parādīts iedzīvotāju etniskais sastāvs 1959. gadā, bet to nevar izmantot salīdzinājumam ar 1949. gadu, jo pēc kara, kā parādīts 6., 7. un 21. attēlā, notika straujas Latvijas etniskā sastāva pārmaiņas pārkrievošanas virzienā, turklāt no 1943. gada līdz 1959. gadam nenotika nekāda tautas skaitīšana.

Aprēķini par 1941. gadu veikti, izmantojot 1935. gada tautskaites datus un pieņemot, ka iedzīvotāju relatīvā etniskā struktūra 1941. gadā bijusi tāda pati kā 1935. gadā, ieviešot korekcijas vāciešu grupā (ņemti 1943. gada tautskaites dati, jo 1939. gadā notika vāciešu masveida repatriācija).

1941. gadā relatīvi visvairāk deportēti ebreji – 1,9% no Latvijā dzīvojušo ebreju skaita, latvieši – 0,8% no latviešu kopskaita, savukārt krievi – attiecīgi 0,4% (8. attēls). Šie dati apgāž bieži dzirdētās tezes, ka deportācijas skārušas visas tautības proporcionāli vienādi.

Vecuma struktūra

1941. gadā deportēto personu iedalījums vecuma grupās atspoguļots 9. un 12. attēlā, bet 13. attēlā sīkāk iedalītas vecuma grupas līdz 21 gada vecumam.

Izmantojot 1935. gada tautskaites datus (10. attēls), aprēķināts deportēto personu īpatsvars katrā vecuma grupā (11. attēls). No tā secināms, ka 1941. gada izvešanas visvairāk skārušas 40-50, 30-40 un 50-60 gadus vecus vīriešus (lejpējā secībā, un 30-40 gadus vecas sievietes. 32,3% deportēto bijuši vecumā līdz 20 gadiem, 17,4% – līdz 10 gadiem.

Ceļā uz izsūtījuma vietu dzimuši 7 bērni, miruši 28 cilvēki. Izsūtījuma vietā līdz 1942. gada martam piedzimuši 60 bērni.¹⁵

1949. gadā pieejams tikai deportēto personu sadalījums vecuma grupās (14. un 15. attēls), bet salīdzināmā analīze nav veikta jau minētā iemesla dēļ – nav tautskaites datu. 16. attēlā parādīts līdz 21 gada vecumam izsūtīto sīkākais iedalījums vecuma grupās. No diagrammām skaidrs, ka deportēto personu skaitā bijis ļoti liels 20-60 gadus vecu sieviešu īpatsvars, vīriešu īpatsvaru pārsniedzot apmēram 1,5 reizes, bet tas atbilst sieviešu un vīriešu

proporcijai 1949. gadā. 31,95% deportēto bijuši vecumā līdz 20 gadiem, 14% – līdz 10 gadiem, bet 7,56% – vecāki par 70 gadiem.

Sadalījums pēc profesijām (nodarbošanās)

Kā redzams no 17. un 18. attēla, 1941. gadā gandrīz 23,5% no visiem deportētajiem bijuši zemnieki, 19% – skolnieki, bet 13,7% – mājsaimnieces.

1949. gadā (19. un 20. attēls) zemnieki bijuši apmēram 52% no visiem deportētajiem, pirmskolas vecuma bērni un sirmgalvji – apmēram 18%, skolnieki – 16%.

Pamatnācijas īpatsvara samazināšanās

Analīze veikta pēc Latvijas iedzīvotāju reģistra datiem.

21. attēlā salīdzināta latviešu un cittautiešu dzimstība (attiecīgā gadā dzimušo latviešu skaits salīdzināts ar tajā pašā gadā dzimušiem cittautiešiem procentos).

Diagrammā var redzēt nelielu dzimstības kritumu 1941. un 1942. gadā – apmēram par 3,6%, bet šo parādību nevar ar pilnu pārliecību attiecināt tikai uz Baigo gadu un deportācijām. Sava nozīme varēja būt arī tam, ka Latvijas teritorijā sākās kaņadarbība.

Straujš kritums relatīvajā dzimstībā (no apmēram 75% līmeņa) novērojams no 1944. gada. 1946. gadā dzimstība neatgriezīsies apstājās uz 40-45% no pirmskaņa līmeņa un tādā palika līdz pat Latvijas neatkarības atgūšanai.

Deportācijas – genocīds pret latviešu tautu

2. pants Apvienoto Nāciju Organizācijas 1948. gada 9. decembrī pieņemtajā *Konvencijā par genocīda novēršanu un sodīšanu par to* definē genocīda pazīmes:

Šajā konvencijā par genocīdu ir atzītas darbības, ko veic, lai pilnībā vai daļēji iznīcinātu kādu nacionālu, etnisku vai reliģisku grupu:

- a) noslepkavojot šādas grupas locekļus;
- b) nodarot nopietnus miesas bojājumus vai radot psihiskus traucējumus šādas cilvēku grupas piederīgiem;
- c) ar nolūku radot kādai cilvēku grupai tādus dzīves apstākļus, kādos šī grupa ir lemta pilnīgai vai daļējai iznīcībai;
- d) veicot pasākumus, lai šādai cilvēku grupai nedzimtu bērni;
- e) vienas cilvēku grupas bērnus ar varu nododot citai cilvēku grupai.

Attiecībā uz vainīgo izdošanu tiesāšanai tās valsts kompetentām tiesām, kuŗas teritorijā šie noziegumi pastrādāti, dokumenta 7. pants paredz, ka "genocīds un citi 3. pantā uzskaitītie noziegumi nav uzskatāmi par politiskiem noziegumiem. Šādos gadījumos Līgumslēdzējas valstis apņemas noziedzniekus izdot saskaņā ar saviem likumiem un spēkā esošiem līgumiem".

Latvijā veiktajām deportācijām un to izraisītajām sekām ir konvencijā norādītās genocīda pazīmes. Kopā ar pārējiem padomju varas pasākumiem (Baigā gada akcijas, piespiedu rusifikācija, Latvijas izšķīdināšana PSRS infrastruktūrā u.c.) adekvāti atspoguļo politiku, ko padomju vara īstenojusi okupētajā Latvijā.

Autori pateicas Iekšlietu ministrijas nepamatoti represēto pilsoņu rehabilitācijas nodaļas vadītājam B. Spridzānam par iespēju strādāt ar deportēto personu datubāzi, profesoram H. Strodam un Iedzīvotāju reģistra speciālistam O. Štrodaham par palīdzību šī darba tapšanā.

Kopsavilkums

Raksts veltīts vienam no sāpīgākajiem pret latviešu tautu veiktajiem vardarbības aktiem šajā gadsimtā – četrdesmito gadu masveidīgajām iedzīvotāju piespiedu deportācijām. 1941. gada 14. jūnijā un 1949. gada 25. martā pēc Padomju Savienības komunistiskās partijas un izpildvaras rīkojumiem no savām dzīves vietām uz tāliem PSRS apgabaliem izveda attiecīgi 0,74% un 2,28% no visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Darbā veikta četrdesmitajos gados Latvijā izdarīto deportāciju upuŗu sastāva struktūranalīze pēc vairākiem parametriem: deportēšanas pamatojuma, dzimuma un etniskā sastāva, pēc vecuma struktūras un profesijām.

1941. gadā vīriešiem (ģimenes galvām) plaši piemēroja arestu (29% gadījumu), un inkriminētos noziegumus automātiski attiecināja uz viņu ģimenes locekļiem. 1941. gadā deportēto skaitā fiksēts lielāks vīriešu, bet 1949. gadā – sieviešu īpatsvars.

1941. gadā izsūtīja 1,8% no visiem Latvijā dzīvojošiem ebrējiem, 0,8% no visu latviešu un 0,4% no visu krievu kopskaita. Abās akcijās pāri par 30% deportēto bijuši vecumā līdz 20 gadiem un apmēram 15% vecumā līdz 10 gadiem; 1941. gadā izsūtīto sieviešu bijis 0,69%, bet 1949. gadā - 2,35% no visām Latvijā dzīvojošām sievietēm.

Salīdzinot latviešu un cittautiešu dzimstību ilgākā laikā, parādīts, ka

no 1944. un 1945. gada novērots straujš latviešu relatīvās dzimstības kritums no apmēram 75% līdz 40-45%, un tāds tas saglabājās līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ V. I. Pasat. "Trudnīje stranīci istoriji Moldovi 1940-1950je godi", Moskva, Terra, 1994. 146. lpp.

² V. N. Zemskov. "Prinuģiķejnaja migracija iz Pribaltiki v 1940-1950-ih godah", *Oķečestvennij arhiv*, 1993, Nr. 1, 4. lpp.

³ Turpat, 4., 5. lpp.

⁴ Turpat, 5. lpp.

⁵ Turpat, 4.-19. lpp.

⁶ A. E. Gurjanov. "Masštabi deportacīji naseļenija v glubj SSSR v majeijule 1941 g.", v *Repressīji protiv poļakov i poļskih graždan*, Moskva, Zvenja, 1997, 137.-175. lpp.

⁷ V. Čebrikov. "O viseļeniji v 40-50 godah ņekotorih graždan iz zapadnih rajonov SSSR. 23.09.88.", *Istočnik*, 1996, Nr. 1, 138.-138. lpp.

⁸ H. Strods. "Visišķai slapta SSRS MGB Baltijos šaliu giventoju tremimo operacija (1949 m. vasario 25 d. rugpjūcio 23 d.)", *Genocidas ir Rezistencija*, 1997, Nr. 2., 66.-76. lpp.

⁹ B. Spridzāns. "Tā sākās Latvijas iedzīvotāju masveida represijas", *Latvijas Arhīvi*, Represēto saraksts 1941. Nr. 1. 1995, 2.-3. lpp.

¹⁰ Datubazes kopija atrodas SAB TSDC.

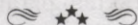
¹¹ I. Mežs. *Latvieši Latvijā*. Rīga, 1994.

¹² Npublicēti dati.

¹³ Npublicēti dati.

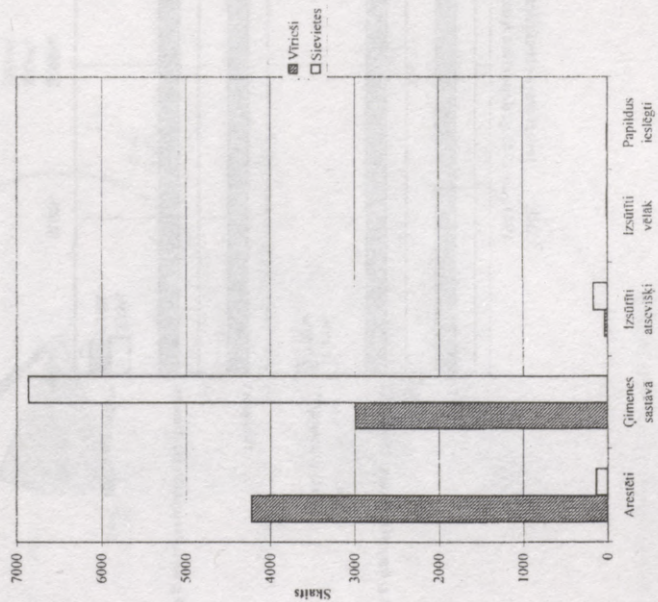
¹⁴ B. Spridzāns. "Tā sākās Latvijas iedzīvotāju masveida represijas", *Latvijas Arhīvi*, Represēto saraksts 1941, Nr. 1. 1995, 2.-3. lpp.

¹⁵ Turpat.

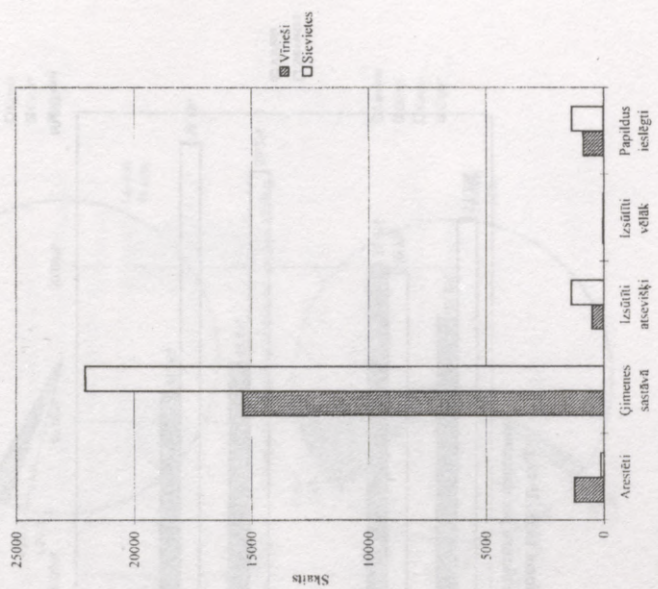

1941. un 1949. gada deportēto personu iedalījums

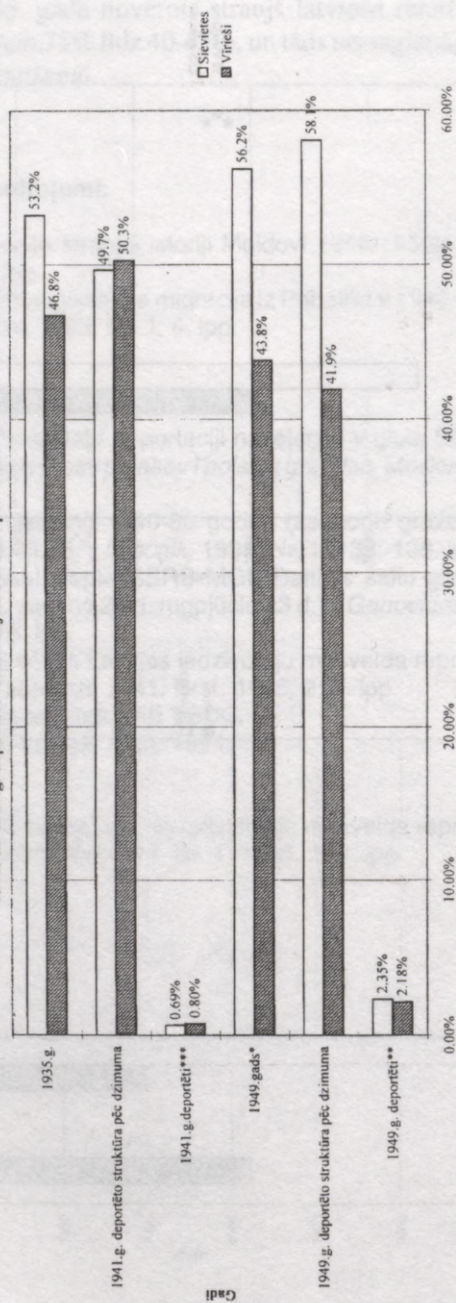
I.att. 1941.gada deportēto personu sadalījums

2.att. 1949.gada deportēto personu sadalījums

3.att. Iedzīvotāju struktūra pēc dzimuma 1935.-1949.g.
1941. un 1949.g. deportēto iedzīvotāju struktūra pēc dzimuma

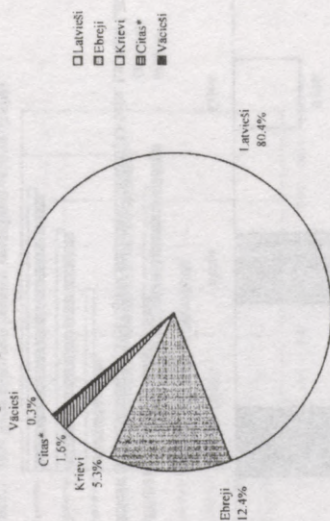

* Valsts statistikas komisijas novērtējums (aprēķins) - nepublicēti dati.

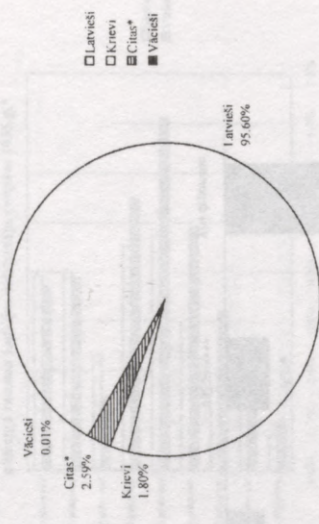
** Attiecība pret vīriešu/sieviešu skaitu 1949.gadā

*** Attiecība pret kopējo iedzīvotāju skaitu 1935.gadā

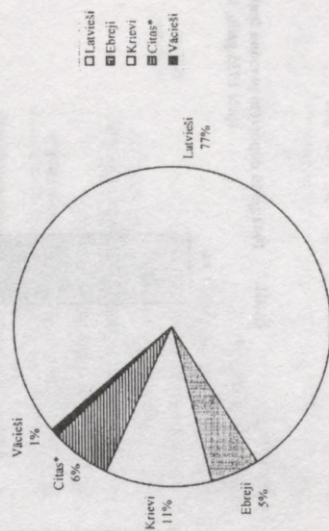
4. att. 1941.gada deportēto iedzīvotāju etniskais sastāvs

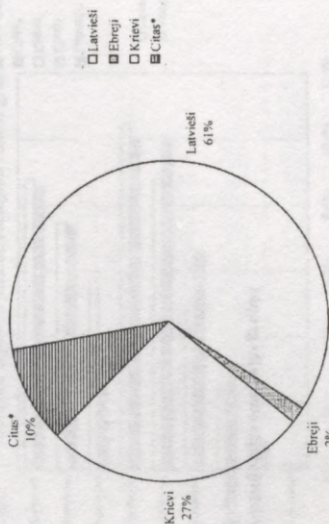
5. att. 1949.gada deportēto iedzīvotāju etniskais sastāvs

6. att. Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs 1935.g.

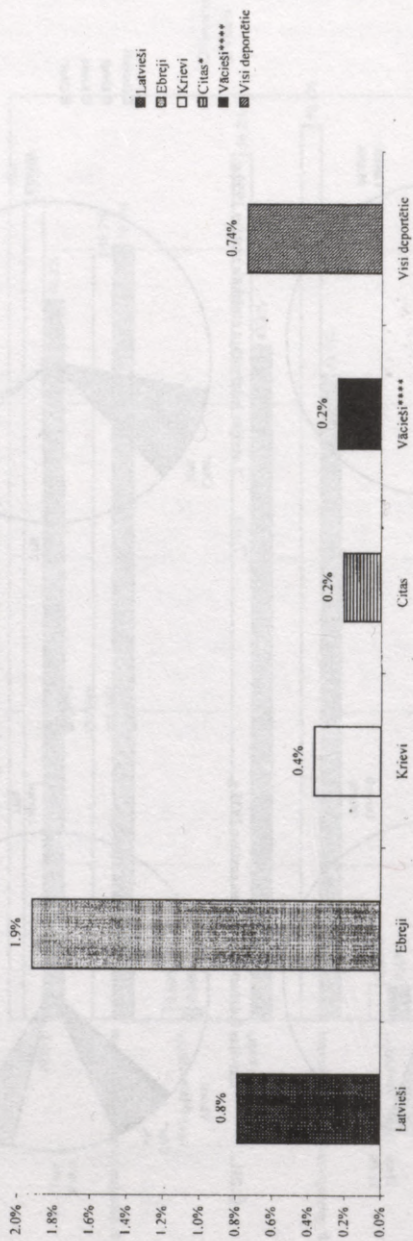
7. att. Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs 1959.g.

* Ta uzrādīts deportētās personas izvešanas lield.

*** Statistiskais dati par citu tautību sastāvu iegūti, summējot baltkrievu, poļu, lietuviu, igauņu, pārejo un nezināmo tautību skaitu.

8.att. 1941. gada deportēto personu īpašvars Latvijā dzīvojošajās etniskajās grupās
(pret 1935. gadu, vācieši pret 1943. gadu)

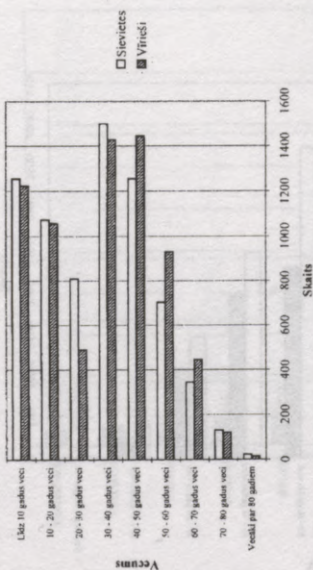

* Tā uzrādīs deportētās personas izvešanas lieta.

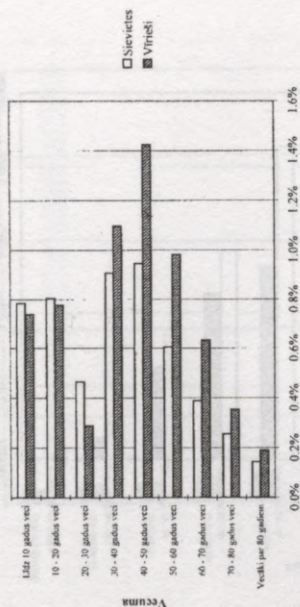
**** Ziņas par vāciešu skaitu ņemtas no 1943. gada statistikas datiem. I.Mežs. Latviesi Latvijā. R., 1994.

1941. gadā deportēto personu sadalījums pēc vecuma

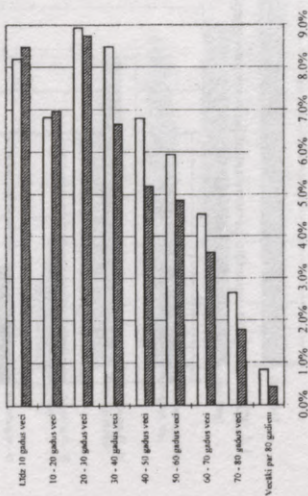
9.att. 1941.gada deportēto personu sadalījums vecuma grupās

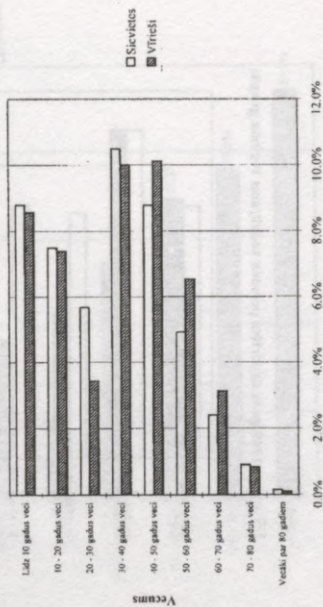
11.att. 1941.g. deportēto personu vecuma grupu īpatsvars pret attiecīgā vecuma Latvijas iedzīvotāju grupām 1935.g.*

10.att. Latvijas iedzīvotāju sadalījums vecuma grupās (1935.gada tautskaites dati)

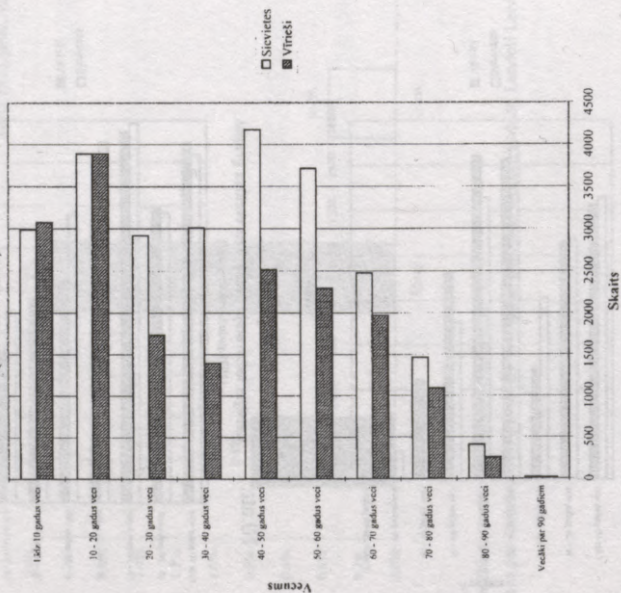

12.att. 1941.gadā deportēto personu sadalījums vecuma grupās

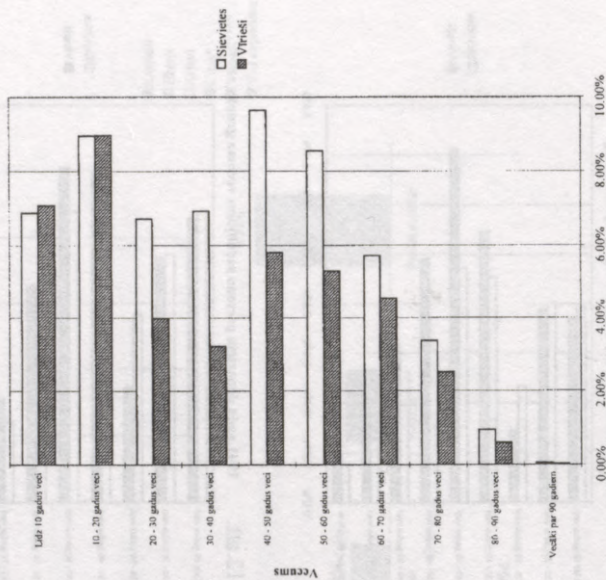

* Uz 1943.gadu izmaiņas 2% robežās

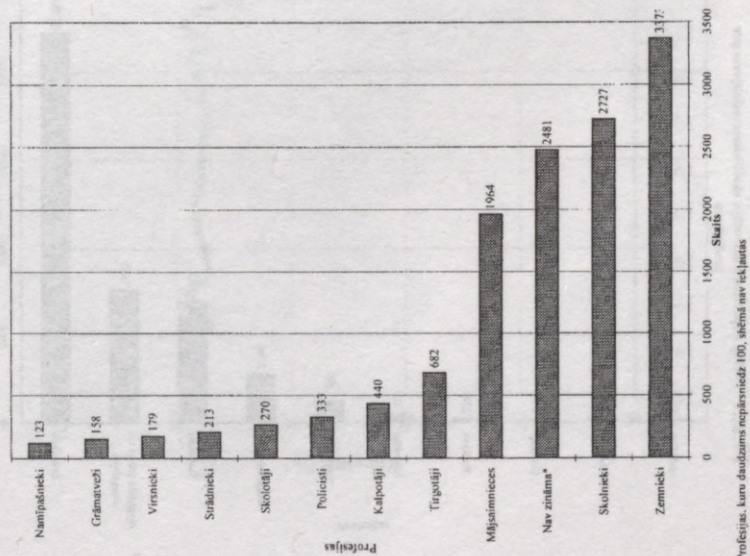
14.att. 1949.gadā deportēto personu sadalījums vecuma grupās (absolūtais skaits)

15.att. 1949.gadā deportēto personu sadalījums vecuma grupās (procentos)

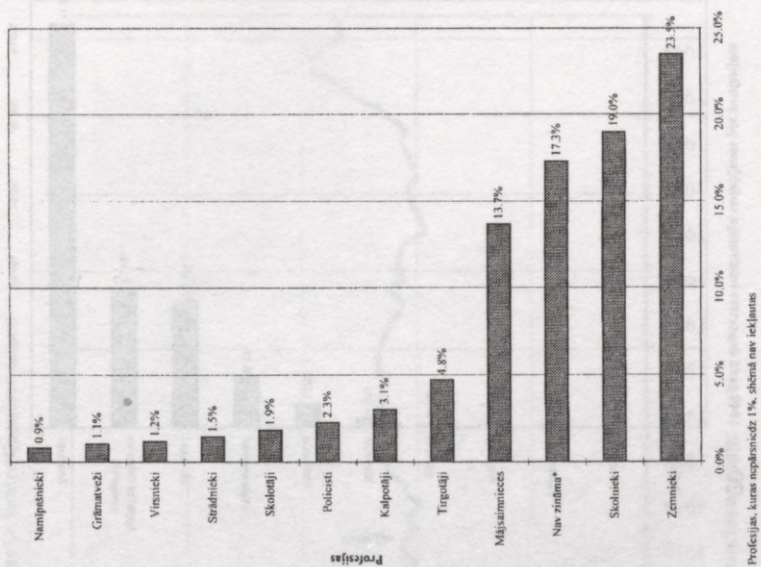

17.att. 1941.g. deportēto izdzīvotāju skaitliskais sadalījums pēc profesijām

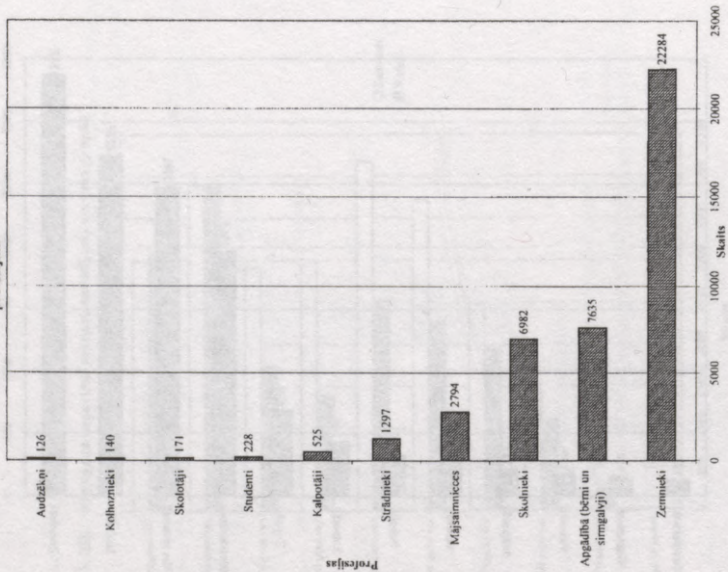
Profesijas, kuru daudzums nepārsniedz 100, atbilst nav iekļautas

18.att. 1941.g. deportēto izdzīvotāju procentuālais sadalījums pēc profesijām

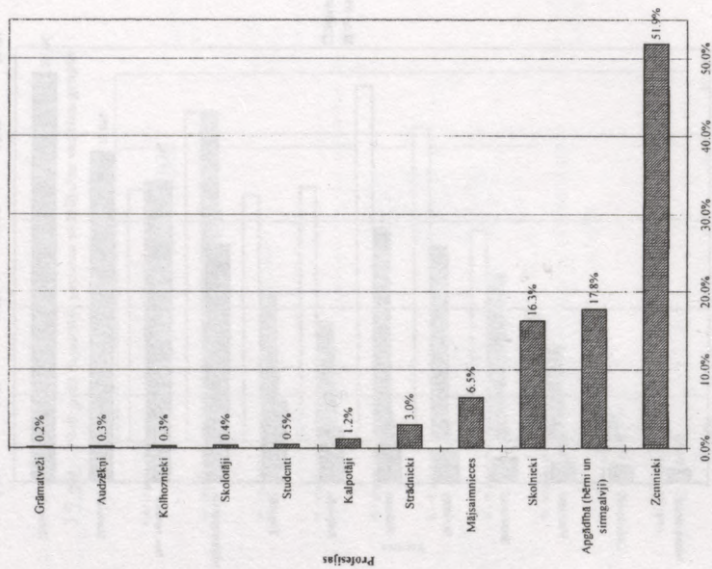
Profesijas, kuru nepārsniedz 1%, atbilst nav iekļautas

19. att. 1949. g. deportēto iedzīvotāju skaitliskais sadalījums pēc profesijām

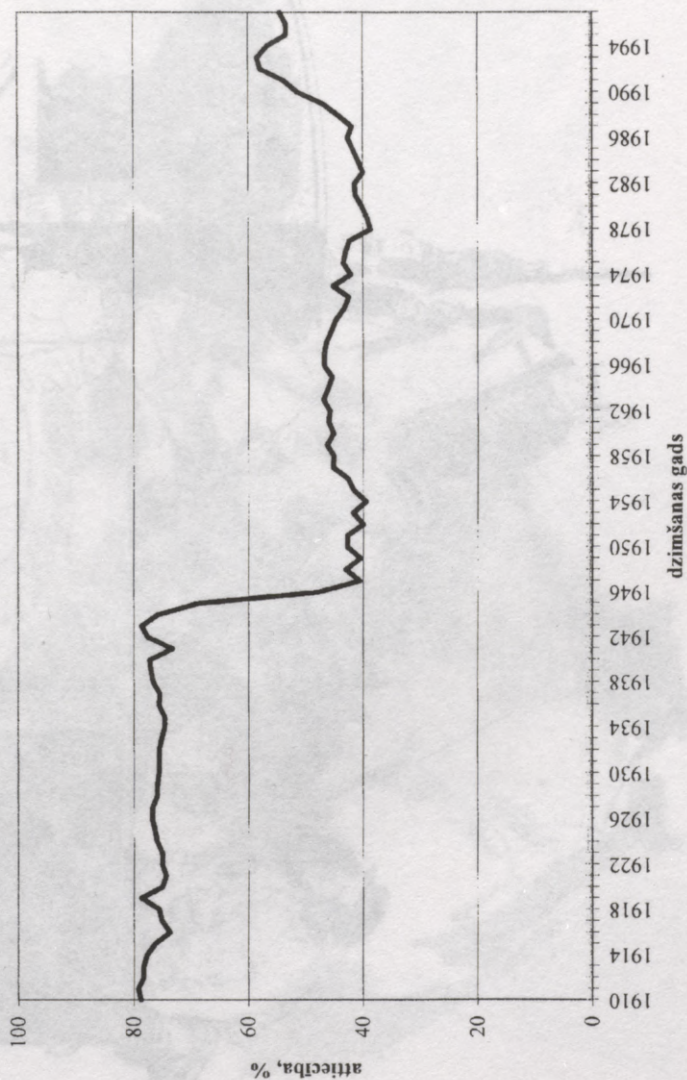
Profesijas, kuru pārstāvju daudzums marķēts par 100, ņemta nav iekļauta

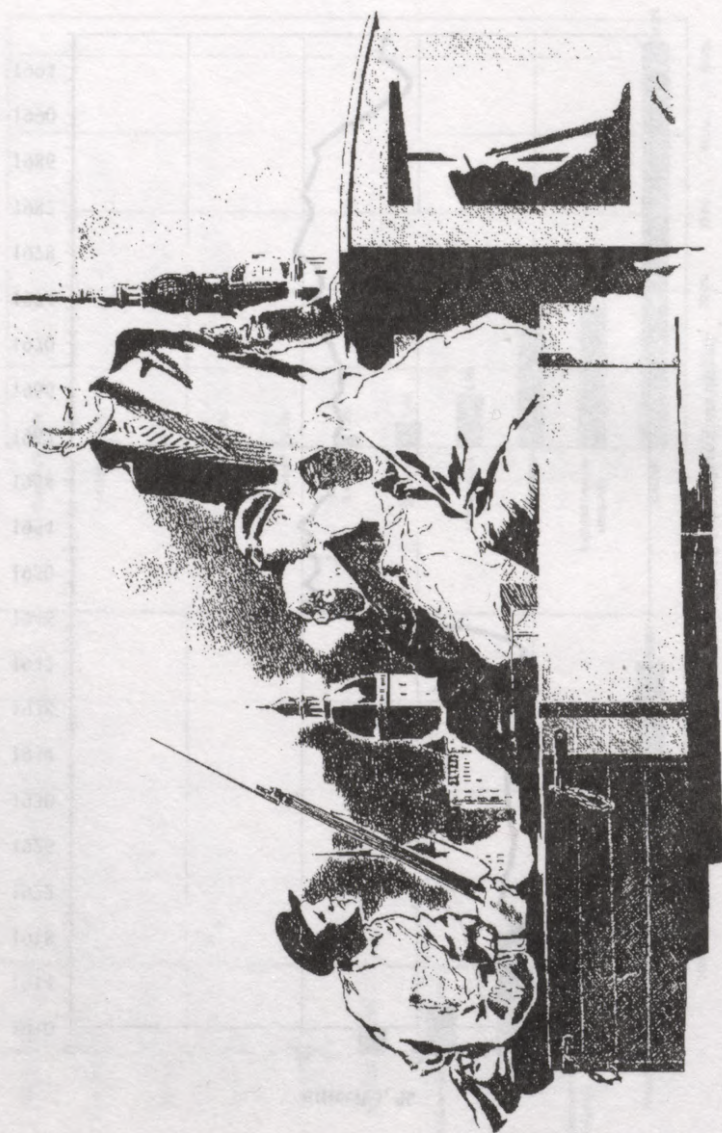
20. att. 1949. gada deportēto iedzīvotāju sadalījums pēc profesijām

Profesijas, kuru pārstāvju daudzums nepārsniedz 0.1%, ņemta nav iekļauta

21.att. Latvija dzimušo latviešu skaita attiecība pret citautiešu skaitu pa gadiem
(pēc LR Iedzīvotāju reģistra datiem)

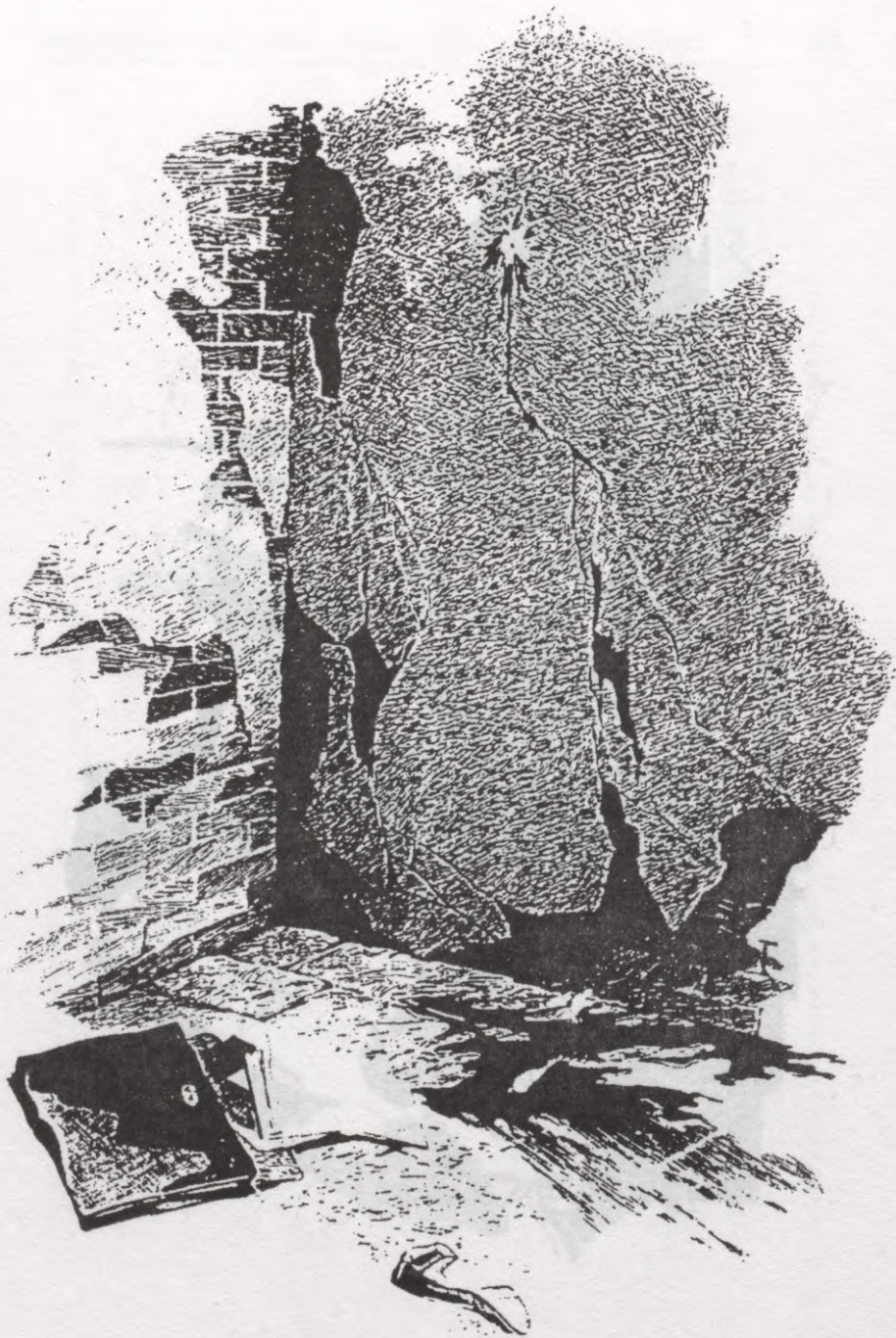

Sigismunds Vidbergs

Sigismunds Vidbergs

Sigismunds Vidbergs

Sigismunds Vidbergs

Sigismunds Vidbergs

B

VĀCU OKUPĀCIJA 1941-1945

Vācija 1941. gada 28. jūnijā okupēja Latviju. Daudzās vietās notika kaujas, kas vācu karaspēkiem bija vajadzīgas, lai nodrošinātu savas robežas. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus.

1941. gada 28. jūnijā Vācija okupēja Latviju. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus.

1941. gada 28. jūnijā Vācija okupēja Latviju. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus.

1941. gada 28. jūnijā Vācija okupēja Latviju. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus.

1941. gada 28. jūnijā Vācija okupēja Latviju. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus. Vācu karaspēki ieradās Latvijā ar bruņotiem transportlīdzekļiem un ar zirgus.

Sigismunds Vidbergs

Arnolds Aizsilnieks

LATVIJAS SAIMNIECISKĀ IZMANTOŠANA VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ 1941 - 1945*

Laikmeta vispārējais raksturojums

Vācija 1941. gada 22. jūnijā uzsāka kaņģājienu pret Padomju Savienību, 28. jūnijā ieņēma Liepāju, 1. jūlijā Rīgu un drīz pēc tam visu Latviju.

Daudzi latvieši saņēma vācu kaņģavīrus kā atbrīvotājus, domādami, ka viņi nākuši palīdzēt latvju tautai atgūt neatkarību. Drīz vien noskaidrojās, ka tas nebūt nav bijis Vācijas mērķis. Vācija bija paredzējusi Latviju līdz ar pārējām Baltijas valstīm iekļaut savā imperijā un šo zemju iedzīvotājus pārvācot (*eindeutschen*). Tos, kas pārvācošanai izrādītos nederīgi, bija paredzēts pārvietot tālāk uz Krievijas apvidiem.¹ Tātad atkal atdzīvojās ideja par Baltijas valstu kolonizēšanu.

1941. gada 6. jūlijā ieradās Rīgā pirmā vienība no Svinemindes saimniecības komandas, ko drīz pēc tam pārdēvēja par Rīgas saimniecības komandu (*Wirtschaftskommando Riga*), lai sāktu kārtot Latvijas saimniecību. Šai nolūkā tā uzņēma sakarus ar redzamākajām personām Latvijā atlikušajās valsts iestādēs.

1941. gada 17. jūlijā Hitlers nodibināja īpašu ministriju okupētajiem austrumu apgabaliem (*Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete*) un par tās vadītāju iecēla Alfredu Rozenbergu (*Alfred Rosenberg*).² Ar citu rīkojumu tai pašā datumā Hitlers iekļāva Latviju, Lietuvu, Igauniju un Baltkrieviju vienā administratīvā vienībā, ko nosauca par Ostlandi. Tās civilai pārvaldīšanai viņš iecēla reichskomisāru – H. Lozi (*Heinrich Lohse*).³

Latvijā vācu civilpārvalde sāka darboties 1941. gada 20. augustā, un tur par ģenerālkomisāru bija iecelts Drekslers (*Otto Heinrich Drechsler*), kas sākumā apmetās Jelgavā, bet pēc tam pārcēlās uz Rīgu.⁴ Vācu civilpārvalde visā Latvijā ieviesta, sākot ar 1941. gada 1. septembri.⁵

Ģenerālkomisāram bija savukārt pakļauti 6 apgabala komisāri (*Gebietskommissare*): Liepājā, Jelgavā, Valmierā, Daugavpilī, Rīgas pilsētā un Rīgas lauku apgabalā.⁶ Katrā apgabalā bija aprīņķu lauksaimniecības vadītāji (*Kreislandwirte*), kas uzraudzīja lauksaimniekus, lai viņi kārtīgi

pildītu produktu nodevas, un vēl daudzi citi vācu ierēdņi. Dažādu vācu ierēdņu un uzraugu Latvijā bijis ap 25 000.⁷

Lielajam vācu ierēdņu ieplūdumam Latvijā bija vairāki iemesli. Pirmkārt, sakarā ar paredzēto Baltijas tautu pārvācošanu dažas vācu iestādes centās jau kara laikā iepludināt tur iespējami daudz vāciešu.⁸ Otrkārt, kā to redzēsīm tālāk, vācu iestādes centās izsūkt no Baltijas valstīm iespējami daudz pārtikas produktu, rūpniecībai nepieciešamu izejvielu un vispār savākt tur iespējami vairāk mantas. Šo uzdevumu veikšanai un uzraudzīšanai bija vajadzīgs liels vācu mērķiem uzticamu cilvēku skaits. Treškārt, arī paši vācieši tiecās uz Baltijas valstīm, jo šeit viņu dzīves apstākļi bija labāki un dzīves līmenis augstāks nekā Vācijā. Un bez tam tā varēja izvairīties arī no frontes.

Latvijā bez tam vēl darbojās tā sauktā Zemes pārvalde ar ģenerāli Oskaru Dankeru priekšgalā, kas bija cieši pakļauta iepriekš minētai vācu civilpārvaldei. Zemes pārvaldes Baltijas valstīs ir oficiāli atzītas tikai 1942. gada 7. martā,⁹ un tām acīmredzot vajadzēja uz ārieni radīt iespaidu, it kā trim Baltijas tautām būtu katrai sava patstāvīga pašpārvalde.

Latvijas Zemes pārvalde sastāvēja no ģenerāldirekcijām, kas pārzināja apmēram to pašu nozaļu iestādes, kas bija neatkarīgajā Latvijā. Trūka tikai iestāžu, kas kārtotu kara un ārlietas. Katras ģenerāldirekcijas priekšgalā atradās ģenerāldirektors – latvietis.¹⁰ Ģenerālkomisārs ar savu 1942. gada 15. augusta rīkojumu noteica latviešu ģenerāldirektoriem šādas tiesības:

1. Ģenerāldirektori ir pilnvaroti ģenerālkomisāram piešķirtā tiesību noteikšanas pilnvarojuma robežās izdot rīkojumus un izpildnoteikumus ar likuma spēku, un

2. rīkojumiem un izpildnoteikumiem katrā atsevišķā gadījumā vajadzīga mana (t. i., ģenerālkomisāra) iepriekšēja piekrišana.¹¹

Tas nozīmēja, ka ģenerāldirektoru uzdevums bija tikai vienīgi – pildīt ģenerālkomisāra norādījumus.

Latviešu ģenerāldirektori darbojās Rīgā līdz 1944. gada 27. septembrim, kad viņi pārcēlās uz Liepāju, lai drīz pēc tam dotos uz Vāciju.¹² 1944. gada 13. oktobrī padomju kaņaspēks ieņēma Rīgu.

Tikai pēc tam, kad Baltijas valstis, atskaitot nelielu Latvijas daļu – tā saukto Kurzemes cietoksni – atkal bija ieņēmusi padomju armija, vācu varasvīri 1945. gada februārī nolēma dot latviešiem “kaut ko līdzīgu valdībai”, lai paceltu latviešu leģionāru cīņas garu. Šo “valdību” nosauca par Nacionālo komiteju un par tās priekšsēdi latvieši Vācijā 1945. gada 25. februārī izvirzīja ģenerāli Rūdolfu Bangerski.¹³

Vācu armija kapitulēja sabiedrotajiem 1945. gada 8. maijā, un šis

kapitulācijas rezultātā visa Latvija atkal nonāca Padomju Savienības varā.

Vācu okupācijas saimnieciskā politika

Neraugoties uz to, ka Vācijā pastāvēja vienpersoniska diktatūra, vācu saimnieciskajā politikā okupētajās Baltijas valstīs ir grūti saskatīt vienvēidīgas, konsekventi nospraustas un ieturētas līnijas, izņemot varbūt vienu un, proti, to, ka no okupētajām zemēm jācenšas izsūknēt iespējami vairāk saimniecisko labumu. Vienota līnija nebija iespējama jau tadēļ vien, ka ar saimniecisko lietu kārtošānu okupētajos apgabalos nodarbojās vairākas Vācijas valdības iestādes un katrai no tām bija savādāka pieeja un savādāki mērķi.

Vācijas četru gadu saimniecības plāna (*Vierjahresplan*) vadītājs Hermans Gērings (*Göring*), piemēram, vadīdamies no pieņēmuma, ka karš ar Padomju Savienību var ilgt tikai dažus mēnešus, savā slepenajā, tā sauktajā “Zaļajā mapē” ieteica okupētos apgabalus nesaudzīgi ekspluatēt. Četru gadu plāna 1941. gada 8. novembra sēdē Gērings pieprasīja, lai ilga laika skatījumā okupētos austrumu apgabalus izmantotu kā kolonijas un rīkotos tur pēc koloniju metodēm.¹⁴ Četru gadu plānam un Geringam bija liela nozīme okupēto Baltijas valstu saimnieciskās politikas veidošanā.

Kā to redzēsīm tālāk, šī iestāde radīja un diriģēja lielas monopolistiskas sabiedrības, kuņu uzdevums bija nesaudzīgi aizvākt no okupētajiem apgabaliem pārtikas produktus un jēlvielas. Sabiedrības saņēma savus rīkojumus tieši no Berlīnes un bija neatkarīgas no okupētajos apgabalos ieceltajiem komisāriem.¹⁵

Otra iestāde, kas arī centās veidot saimniecisko politiku okupētajās Baltijas valstīs, bija Alfreda Rozenberga ministrija, – tā bija radīta okupēto austrumu zemju pārvaldīšanai. Rozenberga ieskatī bija, ka okupētie apgabali nav tikai vienkārši izlaupāmi, bet, lai no tiem iegūtu iespējami vairāk, jāizmanto šo apgabalu ražošanas spējas. Minētie apgabali atradās tuvāk fronteī, un tāpēc to rūpniecība varēja ātrāk un ērtāk apgādāt armiju nekā Vācijas rūpniecība. Šai nolūkā okupētajos apgabalos jārada privātsaimnieciski uzņēmumi, kas būtu racionāli vadīti un atmaksātos.¹⁶

Kā redzēsīm vēlāk, šie uzņēmumi bija domāti – vācu uzņēmumi. Notikumu gaita liek domāt, ka par to nebija sajūsmināta komisāru lielā ierēdņu armija, jo tādā gadījumā daļa viņu kļūtu lieka un tiem būtu bijis jānodas uz fronti.

Kā trešais nogrupējums, kam arī bija liela nozīme okupēto Baltijas valstu saimnieciskās politikas veidošanā, jāmin vācu militārās iestādes.

Vācijas bruņoto spēku virspavēlnieks (*Der Chef des Oberkommandos der Wehrmacht*) Keitels (*Wilhelm Keitel*) savā 1941. gada 13. marta projektā par okupēto apgabalu pārvaldīšanu Barbarosas plāna (t.i., kaņģājiņa pret Padomju Savienību) īstenošanas gadījumā paredzēja, ka aizmugurē rīkosies īpaši bruņoto spēku pavēlnieki (*Wehrmachtbefehlshaber*).

Viņu uzdevumos ietilpa izmantot okupētos apgabalus, lai to saimnieciskās vērtības novadītu uz Vācijas saimniecību un izlietotu kaņģājiņa apgādei saskaņā ar armijas virspavēlnieka prasībām. Šie rīkojumi baudīja priekšrocības tiesības, salīdzinot ar reichskomisāru un citiem rīkojumiem.¹⁷

Tādā virzienā tad arī veidojās vācu kaņģājiņa saimniecība okupētajos apgabalos. Iepriekš minētos uzdevumus veica īpašas kaņģājiņa saimniecības komandas (*Wehrwirtschaftskommando*). Viena no tām darbojās Rīgā un savos ziņojumos un pārskatos atkārtoti atzīmēja, ka tās uzdevums ir vadīt Latvijas saimniecisko izmantošanu Vācijas kaņģājiņa saimniecības vajadzībām (*Leitung der wehrwirtschaftlichen Ausbeutung Lettlands für die deutsche Kriegswirtschaft*).

Šeit apskatītās tendences vijās un krustojās vācu okupācijas varas saimnieciskajā politikā dažādos saimnieciskās dzīves nozarojumos.

Pamatprincipu saimnieciskajai politikai reichskomisārs Loze ir izteicis savā pirmajā runā, un proti:

Boļševiki ieņēma Latviju un nacionālizēja visus īpašumus, kā namus, lauku mājas, fabrikas utt. Viss tapa par Padomju Savienības īpašumu..." Un tālāk teikts, ka, "padzenot boļševikus no Latvijas, Padomju Savienības īpašumi kā kaņģājiņa laupījums pāriet vācu valsts īpašumā."¹⁸

Vācu iestādēm bija jāveic milzīgs darbs, lai apzinātu un pārņemtu savā rīcībā visus Latvijā iegūtos kaņģājiņa laupījumus (*Beutesbestände*). Šo darbu vācu iestādes uzsāka lielā steigā tūdaļ pēc Latvijas okupēšanas, vispirmā kārtā cenšoties apzināt un apķīlāt pārtikas un izejmateriālu krājumus, jo tie visvieglāk varēja pazust.

Tūdaļ sākās arī šo mantu sūtīšana uz Vāciju. Saimniecības komanda (*Wirtschaftskommando Riga*) savā pārskatā par 1941. gada augusta mēnesi ziņoja, ka minētajā mēnesī uz Vāciju nosūtīti:

1. pa ūdensceļu: 49 kuģi ar 8 000 t sojas pupu, 280 t sviesta, 1 700 t saplākšņu, 16 500 m (jādomā, steru) papīrmalkas, 1 500 standartu zāģētu koku, 1 700 t labības un citām precēm.

2. pa dzelzceļu: 95 t sviesta un bez tam vēl 70 vagoni ar cukuru, cementu un benzīnu.

3. pa zemesceļu: 860 t sviesta, 150 000 gab. olu un speciāli kokmateriāli lidmašīnu būvei.¹⁹

Tai pašā pārskatā teikts, ka Latvijā iegūtie pārtikas produkti ne tikai sūtīti uz Vāciju (*in die Heimat*), bet arī tiem apgādāta arī armija, pie kam Latvijas civiliedzīvotājiem piešķirti tikai nepieciešamie minimālie daudzumi. No vecās ražas krājumiem armijai nodots 6 000 t rudzu un 21 000 t kviešu. Septembrī esot vēl paredzēts nodot 25 000 t rudzu un 1 600 t kviešu. Jūlija un augusta mēneša laikā vācu kaŗaspēka vajadzībām no Rīgas nosūtīts 800 t gaļas un 145 000 kārbu ar gaļas konserviem. Turpmāk armijas vajadzībām katru nedēļu piegādādot 200 liellopu un 900 cūku. No jūlija vidus līdz augusta beigām vācu kaŗaspēkam no Rīgas vien nodots 400 t sviesta un bez tam vismaz trīs reizes lielāks daudzums sviesta nodots kaŗaspēkam tieši no pienotavām. Lai kaŗaspēku varētu apgādāt ar cukuru, ievesta cukura racionēšana civiliedzīvotājiem.²⁰

Lai atbrīvotu labības noliktavas Liepājā jaunās ražas novietošanai, 1941. gada augusta pēdējā nedēļā atļauts nosūtīt uz Vāciju 2 200 t rudzu un 5 000 t kviešu.²¹ Tie ir daži piemēri, kas rāda, kādā veidā vācu okupācijas vara izlietoja Latvijā atrastos produktu un izejvielu krājumus.

Taču vācu okupācijas vara izvāca no Latvijas ne tikai pārtikas produktus un izejvielas vien, bet arī fabriku iekārtas un mašīnas, ko arī, kā to redzējām iepriekš, Vācija uzskatīja par savu kaŗa laupījumu. Gandrīz vai katrā dienasgrāmatā (*Kriegstagebuch*), ko ir rakstījusi bruņošanās komanda (*Rüstungskommando Riga*), ir minēts elektromotoru, lokomobiļu, gateŗu, ēveļmašīnu un citu mašīnu skaits, tās sameklētas nenodarbinātajos uzņēmumos un nosūtītas vācu kaŗaspēka vajadzībām uz Pliskavu un citām vietām.²²

No Latvijas fabrikām okupācijas vara sūtīja arī mašīnas uz Vāciju. Piemēram, 1943. gada jūlijā vācu kaŗa saimniecības komanda sameklēja Rīgas saplākšņu fabrikās 5 lobāmās mašīnas ko sūtīt uz Vīni, kas toreiz bija iekļauta Vācijā, lai tur atjaunotu nodegušo saplākšņu fabriku.²³ Otrs piemērs. 1942. gada septembrī vācieši uzsāka 71 municijas ražošanas mašīnu pārvietošanu no *Vairoga* uz Vāciju.²⁴

Šai ziņā vācu okupācijas iestādes netaupīja arī tādus uzņēmumus, kas nebija valsts īpašums un tātad nevarēja tikt uzskatīti par kaŗa laupījumu. Kā piemēru var minēt, ka 1944. gada februārī vācu speciālisti apmeklēja Latvijā pienotavas un krejošanas punktus, lai meklētu tur tādas iekārtas, daļas un traukus, no kuŗiem varētu iegūt alvu.²⁵

No teiktā un apskatītajiem piemēriem redzami ne tikai vācu saimnieciskās politikas centieni okupētajā Latvijā, bet arī tā rūpība, ar kādu vācu okupācijas vara lika lietā savus kaŗa laupījumus.

Valsts īpašumu pārvaldīšana

Lai apsaimniekotu padomju varas pamestos un vācu okupācijas varas pārņemtos valsts īpašumus, reichskomisārs ar 1941. gada 24. oktobra rīkojumu nodibināja Fiduciāro pārvaldi (*Treuhandverwaltung*). Tai pakļaujami visi padomju varas laika valsts īpašumi Ostlandē, atskaitot tos, kas pieder pārvaldes iestādēm, un tos, ko paņēmis sev kaņaspēks. Fiduciāri pārvaldāmai mantai reichskomisārs ieceļ komisāriskus pārvaldniekus, un viņiem manta jāpārvalda kā kārtīgiem tirgotājiem. Mantas pārdošanai, apgrūtināšanai ar parādiem vai iznomāšanai vajadzīga reichskomisāra atļauja.²⁶

Daļa rūpniecības uzņēmumu bija iznomāta vai nodota fiduciārai pārvaldīšanai atsevišķām lielām Vācijas firmām. Iznomāšana notika ne ilgāk kā uz 5 gadiem, bet, ja kaņš beigtos agrāk, tad nomas līgums izbeidzas viena gada laikā pēc kaņa beigām. Ar šādiem noteikumiem gumijas fabrika *Kvadrāts*, piem., bija iznomāta Hamburgas firmai *Phoenix*. Ap 1942. gada vidu bija veikti arī priekšdarbi, lai Rīgas un Brocēnu cementa fabrikas, kā arī Zaslauka ķīmisko fabriku iznomātu Vācijas firmām.²⁷ Liepājas uzņēmums *Tosmare* bija nodots fiduciārā pārvaldīšanā Karaļauču firmai *F. Schichau*. Tai pašai firmai un tādā pašā veidā bija nodota arī Milgrāvja kuģu būvētava.²⁸ Arī fabrika VEF bija iznomāta Vācijas firmai AEG.²⁹ Ķeguma spēkstacija atradās sabiedrības *Elektrizitāts Versorgung Lettland GmbH* rīcībā.

Lai sekmētu vācu uzņēmumu rašanos, reichskomisārs ar savu 1942. gada 26. janvāra rīkojumu atļāva vāciešiem dibināt Baltijas valstīs savas akciju un citas sabiedrības, kooperatīvas sabiedrības un biedrības pēc Vācijas likumiem, izņemot vienīgi savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības. Šādā veidā nodibinātās sabiedrības un biedrības bija ievedamas īpašā vācu firmu reģistrā, kuņā reģistrēja arī vācu vienpersonu uzņēmumus.³⁰ Tā kā kaņa laikā privātā būvniecība kaut cik nozīmīgos apmēros nevarēja notikt, jaunreģistrētās vācu firmas pārņēma šādā vai tādā veidā agrākos valsts uzņēmumus vai vismaz šo uzņēmumu telpas.

Valsts uzņēmumu un to apvienību pārraudzīšanai, uzņēmumu darbības saskaņošanai un okupācijas varas rīkojumu īstenošanai saimnieciskā laukā reichskomisārs 1941. gada 29. novembrī nodibināja un 1942. gada 28. maijā pārveidoja saimniecības virskameru (*Hauptwirtschaftskammer Ostland*). Katrā ģenerālapgabalā bija virskamerai pakļauta un ģenerālkomisāra uzraudzīta saimniecības kamera (*Wirtschaftskammer*). Kaut gan šīs kameras oficiāli saucās par pašvaldībām (*Selbstverwaltung der gewerblichen Wirtschaft*) un tām pakļautie uzņēmumi maksāja tām

nodevas, kameru amatpersonas iecēla un atcēla reichskomisārs un ģenerālkomisāri.³¹

Turpretim “iezemiešiem”, t.i., Baltijas valstu iedzīvotājiem, kas nebija vācieši, praktiski ņemot, nebija tikpat kā nekādas iespējas tikt pie lielākiem privātiem uzņēmumiem. Reichskomisārs gan 1941. gada 29. novembrī izdeva rīkojumu par saimniecības jaunizbūvi Ostlandē, bet tas noteica, ka uzsākt kādu uzņēmumu, piedalīties kādā uzņēmumā vai arī iegūt apbūvētus vai neapbūvētus zemes gabalus nedrīkst bez vācu civiltirdzniecības pārvaldes atļaujas.³² Pirmajos izpildnoteikumos pie minētā rīkojuma, kas izdoti 1942. gada 25. aprīlī, paredzēts, ka jaunu uzņēmumu iesākšanai visās svarīgākajās saimniecības nozarēs (piem., rūpniecībā, vairumtirdzniecībā, apdrošināšanā, satiksmē, kreditsaimniecības laukā utt.) atļaujas izsniedz vienīgi tikai reichskomisārs pats.³³

Īpašumu reprivātizācija

Jau 1941. gada 17. jūlijā pie *Wirtschaftskommando Riga* bija ieradušies latvju uzņēmēji – autoritārā režīma laikā pastāvējušās Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidija locekļi – lai vestu sarunas par minētās kameras darbības un, protams, arī par privāto uzņēmumu atjaunošanu Latvijā. Viņi saņēma atbildi, ka par privāto uzņēmumu atjaunošanu pagaidām nekādas diskusijas nevar notikt un sakarā ar to atkrīt arī kameras atjaunošanas jautājums. Latviešu uzņēmēju delegācija nākusi arī ar priekšlikumu, lai uzņēmumu agrākos īpašniekus ieceļ vismaz par pārvaldniekiem viņiem atņemtajos uzņēmumos. Atbilde bijusi, ka tas var notikt tikai atsevišķos gadījumos, izdarot iepriekš rūpīgu personu pārbaudi.³⁴

Izrādās, ka nacionālizēto uzņēmumu reprivātizācijas lielākie pretinieki bijuši: Gēringa vadītais Vācijas Četru gadu saimniecības plāns, reichskomisārs Loze un daži citi ģenerālkomisāri, kas, cik var spriest, gribējuši šos īpašumus pataupīt citiem.³⁵

Jādodomā, ka aiz šī iemesla pirmā uzņēmumu reprivātizācija, kas skāra mazus uzņēmumus, notika maskētā veidā, izvairoties reprivātizāciju saukt vārdā. Tā notika visai ierobežotos apmēros uz reichskomisāra 1941. g. 17. oktobra rīkojuma pamata, kas saucās “Rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un sīktirdzniecības pārkārtošanu”. Šis rīkojums paredzēja, ka amatniecības un sīkrūpniecības uzņēmumi, kuņģus padomju vara bija iekļāvusi kombinātos un trestos, un tāpat arī sīktirdzniecības uzņēmumi pārveidojami par patstāvīgiem uzņēmumiem, ja a) pastāv vispārēja vajadzība pēc tiem un b) uzņēmuma īpašnieks ir personiski un arodnieciskā ziņā piemērots.

Privātizētie uzņēmumi nododami pēc iespējas to agrākiem īpašniekiem vai viņu ģimenes locekļiem. Par sīkrūpniecības uzņēmumiem uzskatāmi tādi, kas nodarbina ne vairāk par 20 strādniekiem.³⁶

Sakarā ar iepriekš minēto reichskomisāra rīkojumu padomju varas radītie amatnieku arteļi, kas deva zaudējumus, likvidējami, bet sekmīgie arteļi pārveidojami par kooperatīvām sabiedrībām. Privātizējot sīkrūpniecības uzņēmumus, agrākajiem šo uzņēmumu īpašniekiem neatdeva viņu nekustamos īpašumus (namus un zemes gabalus), bet tie bija jānomā.

Pēc iestāžu 1941. gada septembrī ievāktām ziņām, kombināti Latvijā aptvēra 1288 rūpnieciska un amatnieciska rakstura uzņēmumus, jo daudzi šāda veida uzņēmumi, kas darbojās neatkarīgās Latvijas laikā, bija likvidēti. Līdz 1942. gada beigām bija privātizēti 153 sīkrūpniecības un 636 amatniecības uzņēmumi.³⁷ Pirmie noteikumi par sīktirdzniecības izveidošanu (tā sauca toreiz reprivātizāciju) izdoti 1941. gada 16. decembrī.³⁸ Šie noteikumi paredzēja, ka agrākajiem īpašniekiem jāsamaksā pēc pastāvošām cenām tiklab par veikalā esošām precēm, kā arī par veikala iekārtu, kas pēc nacionālizēšanas tajā ievietota, tāpēc reprivātizācija tam, kas savu nacionālizēto uzņēmumu dabūja atpakaļ, drīzāk nozīmēja tā atpirkšanu nekā reprivātizāciju.

Līdz 1942. gada beigām bija reprivātizēti 238 sīktirdzniecības uzņēmumi, no kuņiem 174 darbojās preču tirdzniecībā, 55 viesu uzņemšanā un 9 veselības kopšanā, tīrībā un higiēnā. Te varētu piezīmēt, ka 1935. gada tirdzniecības skaitīšanā Latvijā bija saskaitīti 29 894 privāti preču tirdzniecības uzņēmumi, no kuņiem viss lielais vairums bija vēlāk nacionālizēts un daudzi pēc tam slēgti.³⁹

Savā ziņojumā 1942. gada 31. oktobrī reichskomisārs ir atzīmējis, ka vairākas personas, kas interesējušās par sīktirdzniecības uzņēmumu reprivātizāciju, neesot tomēr tos pieprasījušas. Iemesls esot tas, ka lielā preču trūkuma dēļ paredzams mazs apgrozījums, pie kam atļautais uzcenojums esot tik zems, ka neesot iespējams no šādu uzņēmumu peļņas eksistēt.⁴⁰ Tas pats apstāklis, šķiet, noder arī kā izskaidrojums, kādēļ vācu civilpārvalde gribēja šos uzņēmumus reprivātizēt.

Tikai pēc tam, kad vācieši cieta savu lielo neveiksmi pie Volgas un izredzes kaņā uzvarēt sāka mazināties, okupēto austrumu apgabalu reichsministrs Alfreds Rozenbergs 1943. gada 18. februārī izdeva rīkojumu par privātā īpašuma atjaunošanu Igaunijā, Latvijā un Lietuvā.⁴¹

Šis rīkojums nosaka, ka minētajos ģenerālapgabalos "privāts īpašums ir vispār atkal atļauts" (*wird allgemein wieder zugelassen*). Reprivātizācija tomēr nevar notikt tad, kad tā ir pretrunā ar vispārības un kaņa saimniecības interesēm. Tas nozīmēja, ka vācu civilā pārvalde varēja pēc

patikas reprivātizāciju ierobežot. Agrākajiem īpašniekiem bija atdodami arī nacionālīzētie apbūvētie un neapbūvētie gruntsgabali. Vispirmā kārtā īpašumi būtu atdodami tādām personām, kas būtu politiski un saimnieciski cienīgas tos saņemt.

Šķiet, ka vācu civilpārvalde visvairāk paspējusi reprivātizēt pilsētu gruntsgabalus. Līdz 1944. gada aprīļa beigām ir bijuši privātīzēti 6 489 gruntsgabali jeb apmēram 90% no tiem gruntsgabaliem, kas bijuši paredzēti privātīzēšanai.⁴² Nav tikai zināms, cik ir bijis tādu nacionālīzēto gruntsgabalu, ko vācu civilpārvalde nav gribējusi privātīzēt. No lauku saimniecībām pēc dažiem datiem ir privātīzēti tikai kādi 25%.⁴³

Nauda

Naudas politikas ziņā Vācijai bija izstrādāta īpaša sistēma savām okupētajām zemēm. Stefans Sende (*Szende*) jau 1941. gadā to ir, varbūt mazliet asi, bet ļoti skaidri raksturojis sekojošā citātā:

Kur vien ieradās vācu okupācijas kaŗaspēks, tur reichsmarkai noteica patvaļīgu kursu. Šis kurss arvien tālu pārsniedza markas patiesās pirktpējas. Tai zemē, kas ar savu bruņoto pretestību radīja nacionālsociālistos sevišķu nīknumu, noteica augstāku markas kursu nekā tajās, kur cerēja ar īpašu pretimnākšanu iegūt tautas labvēlību.

Piemēram, reichsmarkas kurss bija noteikts daudz labvēlīgāks Holandes guldenim un Norvēģijas kronai nekā Francijas un Beļģijas frankam, nerunājot jau nemaz par Balkānu zemju valūtām. Kur vien ieradās vācu kaŗavīri, viņi maksāja ar īpašām naudas zīmēm, kuŗu markas vērtība bija noteikta daudz augstāka par ieaŗoto zemju valūtu.

Tādā kārtā vācu kaŗavīri varēja Francijā pirt zīdu un audumus, vērtslietas un apģērbu gabalus par vienu ceturto un vienu piekto daļu no tās cenas, kas pastāvēja Vācijā. Dažos mēnešos katrā ieaŗotā zemē lielākā daļa preču tika šādā ceļā izlaupīta. Svešās zemes preces gluži vienkārši izpirka ar papīra gabaliem, kuŗu vērtību noteica ar lielgabalu palīdzību. Tas tiešām ir lielisks modernās izlaupīšanas veids! Nebija atļauts brīvi laupīt, kā ģermāņi agrāk darīja Romā un krusta kaŗotāji Bizantijā.

Nē, šoreiz maksāja par visu, maksāja ar reichsmarkām. Bet šis reichsmarkas nebija tās pašas, kas reichsmarku naudas zīmes Vācijā. Tās bija naudas zīmes, kas iespīestas speciāli okupētajām zemēm. Tās bija aizliegts ievest Vācijā, bet ar tām varēja pirt preces okupētajās zemēs. Un šīs pirtās preces varēja kaŗavīri šūtit saviem piederīgiem Vācijā.⁴⁴

Šo pašu naudas politiku vācu okupācijas vara īstenoja arī Baltijas valstīs. Līdz ar okupācijas sākšanos par likumīgiem maksāšanas līdzekļiem bija pasludināti padomju rubļi un vācu *Reichskreditkassen-scheine*. Pēdējās nedrīkstēja izvest uz Vāciju, kur apgrozījās reichsmarku bankotes,

un tās bija savukārt aizliegtas Baltijas valstīs. Attiecība starp rubli un reichsmarku bija noteikta: 10 rubļu = 1 RM. Ievedot šādu naudas sistēmu, vācu okupācijas vara tai pašā laikā aizliedza paaugstināt cenas un algas virs tām, kas pastāvēja pirms 1941. gada 5. jūlija.⁴⁵ Tur teikts:

Cenas un citāda atlīdzība par visāda veida precēm un pakalpojumiem nedrīkst būt augstākas par 1941. gada 20. jūnija līmeni." Un tālāk teikts: "Algas, pensijas vai citāda veida atlīdzība par darbu nedrīkst būt augstāka par 1941. gada 20. jūnija līmeni.⁴⁶

Vācu autors Dr. Oto Breitigams (*Otto Bräutigam*) savā grāmatā pastāsta, ka vācu kaŗavīriem un civīliem ierēdņiem Baltijas valstis ar savām neticami zemajām cenām, kas radās minētās naudas politikas rezultātā, esot likušās istas Eldorado. Viņš raksta:

Restorānā, piem., bija gandrīz neiespējami par bagātīgām pusdienām izdot vairāk par vienu RM. Sākās traka iepirkšanās. Skatulogi drīz bija tukši, un vāciešus salīdzināja ar siseņiem, kas visu noēd kailu, kur vien tikai viņi apmetas.⁴⁷

Kad veikali bija iztukšoti, tad reichskomisārs, protams, paaugstināja preču cenas un algas.

Vēl kāds fakts nepārprotami liecināja, ka šīs naudas politikas galvenais nolūks ir tiešām bijis dot iespēju ienākušajiem vāciešiem legālā ceļā izlaupīt Baltijas valstis.

Atgriežoties vēlreiz pie vāciešu drudžainās preču uzpirkšanas Latvijā pirmajos okupācijas mēnešos, jāpiezīmē, ka tā notika lielā mērā ar padomju rubļu zīmēm, un jau 1941. gada jūlija beigās *Wirtschaftskommando Riga* ir ierakstījusi savā dienasgrāmatā, ka zemnieki vairs maksājumos neņemot pretim rubļu zīmes.

Ja pieņem, ka vācu kaŗavīri saņēma savu algu padomju rubļos, bet padomju varasvīri atkāpdamies padomju naudas krājumus nebija atstājuši, tad loģiski jāsecina, ka arī vācu okupācijas vara iespieda padomju rubļu zīmes.

Minētās *Wirtschaftskommando Riga* dokumentos atrodama vēl arī šāda atzīme: "Latviešu centieni atkal atjaunot brīvu saimniecību un vēlēšanās no jauna ieviest latviešu veco naudu (domāti lati. – A.A.) jau no paša sākuma ir noteikti noraidīti."⁴⁸

Ar laiku *Reichskreditkassenscheine* kļuva Latvijā par galveno maksāšanas līdzekli.

Par ārzemju valūtas tirdzniecību reichskomisārs izdeva rīkojumu 1941.

gada 29. novembrī. Saskaņā ar to ārzemju valūtas pirkšanai bija vajadzīga atļauja. Tāpat atļauja bija vajadzīga jebkādu maksāšanas līdzekļu izvešanai uz ārzemēm. Līdz 1942. gada 15. janvārim bija jāpieteic un uz pieprasījumu jānodod zelts, dārgmetalli, ārzemju maksāšanas līdzekļi un prasības no ārzemēm.⁴⁹

Apsīkstot preču krājumiem veikalos, iedzīvotāju un it sevišķi vācu kaŗavīru un ierēdņu rokās uzkrājās arvien vairāk un vairāk brīvu maksāšanas līdzekļu, par kuŗiem nebija ko pirkt.

Tas radīja lielu inflātorisku spiedienu Ostlandē, kas noveda pie plaši attīstītā melnā tirgus un beidzot pie maiņas tirdzniecības, kad par naudu vairs tikpat kā nekas nebija pērkams. Jau 1942. gadā vietējā vācu avīze Rīgā rakstīja, ka filozofija “nauda nespēlē lomu” esot kļuvusi vispār atzīta un ka Ostlandes cilvēkam preces esot mīļākas par naudu.⁵⁰

Pieņemoties maiņas tirdzniecībai, radās arī jauni maksāšanas līdzekļi naudas vietā. Bieži vien, it sevišķi pērkot mantas no vāciešiem, tie bija sviests un žāvēta cūkas gaļa. Kā maksāšanas līdzekļi plaši apgrozījās arī vācu iestāžu atļaujas zīmes degvīna pirkšanai, kuŗas izsniedza kā prēmijas tiem lauksaimniekiem, kas bija kārtīgi nodevuši pieprasītos produktus. Šīm zīmēm bija “segums”, kamēr parastai papīra naudai tāda nebija. Kā sīknauda pie minētām zīmēm noderēja papirosi un cigaretes.

Kreditiestādes

Tūdaļ pēc Baltijas okupācijas tur parādījās vācu Valsts kredita kases (*Reichskreditkassen*), kuŗu galvenā pārvalde atradās Berlīnē. Latvijā vien bija kādas sešas šādas kases. To galvenais uzdevums bija apgādāt kaŗaspēka daļas un citas vācu iestādes ar maksāšanas līdzekļiem, jau minētajām *Reichskreditkassenscheine*, ko tās izlaida.⁵¹

1942. gada 30. jūlijā nodibināta Ostlandes emisijas banka (*Notenbank im Ostland*), kas banknotes tomēr neemitēja, bet darbojās kā parastā banka. Bankai 1943. gada jūlijā Ostlandē bija 26 filiāles.⁵²

Drīz pēc Baltijas okupācijas savas nodaļas tur atvēra pāris Vācijas privātās bankas, kas bija uzaicinātas to darīt aiz politiskiem apsvērumiem, kā vienā no saviem ziņojumiem atzīmējis reichskomisārs.⁵³

Drēzdenes banka, kuŗai neatkarīgās Latvijas laikā piederēja Liepājas banka, jau 1941. gada oktobrī nodibināja Rīgā savu banku ar 500 000 RM lielu akciju kapitālu. Tā tagad saucās *Handels- und Kreditbank AG*.⁵⁴ Ap to pašu laiku Rīgā atvēra savu filiāli arī *Bank der Deutschen Arbeit*.⁵⁵ Padomju valdības atstātās valsts bankas bija likvidējamās. To vietā reichskomisārs centās radīt jaunās vācu kreditiestādes.

Ar 1942. gada 23. februāra reichskomisāra rīkojumu Ostlandē bija dibināmas “publiski tiesiskas” krājiskas. Latvijā bija nodibinātas 5 šādas krājiskas: Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Daugavpilī un Valmierā.⁵⁶ Savāktie noguldījumi noguldīti tālāk vācu bankā *Gemeinschaftsbank Ostland*.⁵⁷

Publiski tiesisko krājisku galvenā nozīme bijusi tikai tā, ka tās uzsūca nelielu daļu brīvo naudas līdzekļu un tādā kārtā nedaudz mazināja inflātorisko spiedienu, kas melnajā tirgū dzina cenas uz augšu.

Ar 1942. gada 23. februāra rīkojumu reichskomisārs nodibināja arī savu banku – *Gemeinschaftsbank Ostland*, kas darbojās uz reichskomisāra galvojuma (*Gewährleistung*) pamata. Bankas direkciju iecēla reichskomisārs. Ka bankai būtu bijis bez reichskomisāra galvojuma arī kāds pamatkapitāls, par to rīkojumā nav teikts ne vārda. Tā vietā paredzēts, ka šī banka būs visu kreditkooperatīvu un citu kooperatīvo organizāciju un to savienību centrālā kase, kas pārvalda minēto organizāciju brīvos līdzekļus.⁵⁸

Arī iepriekš minētajām publiski tiesiskajām krājiskām bija savi brīvie līdzekļi jāglabā minētajā bankā. Tāpat bija paredzēts, ka padomju varas laikā Baltijas valstīs nodibināto valsts banku likvidācijas atlikumi novietojami jaundibinātajā bankā.⁵⁹

Kooperācija

Kooperācijas stāvokli apskatāmajā laika posmā vislabāk raksturo 1942. gada 23. februāra reichskomisāra rīkojums par kooperatīvu un to savienību organizēšanu un revīziju. Ar šo rīkojumu nodibināta iestāde, kas nosaukta par kooperatīvu savienību (*Genossenschaftsverband Ostland*). Visas Ostlandē esošās un dibināmās kooperatīvās organizācijas automatiski skaitās par minētās savienības biedriem.

Minēsim dažus konkrētus piemērus, kas raksturo vācu okupācijas iestāžu izrīcību ar Latvijas kooperatīvām organizācijām.

Reichskomisārs savā 1942. gada 28. februāra ziņojumā (*Lagebericht*) atzīmē, ka ievadīta 55 krājaizdevu sabiedrību likvidācija Rīgas pilsētā, lai to vietā radītu vienu (*Rigaer Kreditgenossenschaft von 1942*), kas darbosies vāciešu uzraudzībā.⁶⁰

1943. gada sākumā iepriekš minētā savienība – *Genossenschaftsverband Ostland* – iecēla Centrālai savienībai *Turība*, kas padomju varas laikā nebija nacionālizēta, valdes un padomes locekļus.⁶¹

Lai rastos iespēja arī sikos amatniekus piesaistīt pie lielāku kara pasūtīnājumu pildīšanas, vācu iestādes 1942. gadā nodibināja Latvijas amatnieku kopdarbības centrāli. Centrāles uzdevums bija pieņemt lielākus

kaŗa materiālu pasūtīnājumus un tad tos sadalīt starp atsevišķiem amatniekiem un viņu kooperatīvām organizācijām.⁶² Viens no šāda veida pasūtīnājumiem bija – izgatavot braucamos ratus un ragavas kaŗaspēka vajadzībām.

No visām kooperatīvām organizācijām vācu iestādes vislielāko labvēlību izrādīja piensaimnieku sabiedrībām. Acīm redzot, tā bija tāpēc, ka minētās sabiedrības sagādāja vācu okupācijas iestādēm ļoti vērtīgu pārtikas produktu – sviestu. Jau 1941. gada decembrī vācu iestādes denacionālizēja 12 lielākās piensaimnieku sabiedrības, ko padomju vara bija pārveidojusi par valsts uzņēmumu.⁶³ Tāpat padomju vara bija nacionalizējusi Latvijas Piensaimnieku Centrālo Savienību, pārvēršot to par Piena un sviesta pārvaldi. Ar ģenerālkomisāra rīkojumu minētā savienība atkal denacionālizēta, sākot ar 1942. gada 1. aprīli, un varēja sākt darboties uz savu agrāko statūtu pamata.⁶⁴

Nodokļi

Tiklīdz Rīgā ieradās *Wirtschaftskommando Riga*, tā paziņoja, ka visiem uzņēmumiem, organizācijām un privātām personām jāturpina maksāt visi padomju varas laika nodokļi tādā pašā kārtībā un tādos pašos termiņos kā agrāk. It sevišķi tā norādīja, ka uzņēmumu vadītājiem nekavējoties jāiemaksā apgrozījuma nodoklis un atskaitījumi no peļņas.⁶⁵

Drīz pēc stāšanās amatā, 1941. gada 18. oktobrī, reichskomisārs izdeva rīkojumu par nodokļiem. Visi nodokļi maksājami saskaņā ar padomju varas izdotajiem likumiem, cik tālu vācu iestādes nav šos likumus grozījušas. Vairs nebija iekasējams vienīgi tikai padomju varas ieviestais smagais lauksaimniecības nodoklis, kas atvietojams ar zemes nodokli.⁶⁶

Pēc tam sākās nepārtraukta padomju varas laika nodokļu pārveidošana, papildināšana un aizstāšana, kuŗām grūti izsekot. Pie tam vācu okupācijas vara, nodokļu sistēmu veidojot, vadījās pēc principa, ka okupēto zemju iestādēm ne tikai jāiztiek pašām ar saviem ienākumiem, bet arī pēc iespējas vairāk no tiem jāatlicina Vācijai.⁶⁷

Pārskats par nodokļiem nebūtu bijis pilnīgs, ja neatzīmētu, ka vācu civilpārvalde plaši izmantoja arī klausas un šķūtis, it sevišķi smagi apgrūtinot ar tām lauku iedzīvotājus. Saskaņā ar reichskomisāra 1941. gada 17. septembra rīkojumu klausas bija jāpilda visiem Ostlandes iedzīvotājiem, arī juridiskām personām.⁶⁸ Par klausām gan bija paredzēta zināma atlīdzība, bet tā nekad nesedza izmaksas, kas saistījās ar klausu pildīšanu.

Beidzot jāaizrāda, ka vācu civilpārvalde neaprobežojās ar nodokļiem un klausām vien, bet 1941. un 1942. gada ziemā tā izdarīja arī ļoti plašu

ziedojumu vākšanu Latvijā, lai sagādātu frontes kaņavīriem siltus apģērbus, par kuņiem kaņa plānotāji paši nebija laikus padomājuši.

Šai kampaņā savākti 268 689 dažādi priekšmeti, no tiem visvairāk Jelgavā – 86 004. Bez tam bija savākts naudā 23 500 RM un 336 t pārtikas produktu.⁶⁹

Starp Rīgas pilsētā savāktiem 21 305 priekšmetiem bija 1 943 kažoki, 209 mēteļi, 1 227 puloveri un vilnas vestes, 2 776 pāri ziemas cimdu, 643 pāri filca zābaku un 2 225 pāri zeķu.⁷⁰

Ja nu vācu okupācijas laikā Latvijas iedzīvotājiem tiešām kaut kas ir bijis pārpilnībā, tad tie ir bijuši nodokļi.

Lauksaimniecība

Rozenbergs cerēja Baltijas tautas pārvācot un pašas šīs zemes iekļaut Lielvācijā. Reizē ar to Rozenbergs cerēja izlabot pārestību, ko viņa uz tverē vācu muižniekiem bija nodarījusi neatkarīgās Latvijas īstenotā agrārā reforma.⁷¹

Tas šķita viegli izdarāms, jo padomju vara bija visu zemi atņēmusi tās īpašniekiem un padarījusi par valsts īpašumu. Tāpēc vācu iestādes okupācijas sākumā atturējās no zemes īpašumu reprivātizācijas. Reichskomisārs ar savu 1941. gada 13. septembra rīkojumu atcēla vienīgi tikai padomju varas izdarīto agrāro reformu, pievienojot atpakaļ lielākajām saimniecībām tos zemes gabalus, ko minētā agrārā reforma bija nogriezusi. Padomju varas laika jaunsaimnieki tika pārvērsti par laukstrādniekiem tajās saimniecībās, kuņām pievienoja viņu jaunsaimniecības.⁷²

Bez tam daudzus padomju varas laika jaunsaimniekus vācu okupācijas vara aizsūtīja uz Vāciju par strādniekiem, lai tur labotu viņu "pasaules uzskatu".⁷³ Pēc vācu iestāžu ziņām šādā ceļā uz Vāciju (*Altreich*) līdz 1942. gada februārim bija jau aizsūtīti 1 500 jaunsaimnieku,⁷⁴ kaut gan Latvijas pašas laukos, kā redzēsīm tālāk, bija liels darba roku trūkums. Jāpiezīmē, ka Vācijā turpretim sakarā ar okupēto zemju strādnieku un kaņa gūstekņu iesaistīšanu darba roku lauksaimniecībā visu kaņa laiku nav trūcis. Drīzāk gan otrādi: uz kaņa beigām sāka aprūkt saimnieku (*Betriebsleitern*), kas šos strādniekus izrīkotu.⁷⁵

Arī tās Latvijas lauku saimniecības, kuņās vēl saimniekoja to agrākie īpašnieki, vācu iestādes no paša sākuma uzskatīja par valsts, t.i., par savu īpašumu un tāpēc centās to darbību iespējami sīki diriģēt un kontrolēt. Šai nolūkā katrā apriņķī bija iecelts vācu iestāžu pārstāvis, ko sauca par *Kreislandwirt*.

1942. gada 31. decembra ziņojumā reichskomisārs ir atzīmējis, ka

lauksaimnieki esot ārkārtīgi apgrūtināti ar dažāda veida šķūtīm un klaušām, kas 10 vai pat 12 reizes pārsniedzot miera laika apstākļus.⁷⁶

Laukaugu sējumu paplašināšanai un ražas celšanai bija vajadzīgi maksļīgie mēsli, bet to trūka jau 1942. gadā.⁷⁷

Tālāk, lauku apstrādāšanai trūka zirgu, jo daudz zirgu bija tiklab aizvedusi padomju armija, kā arī paņēmis vācu kaŗaspēks. Latvijas ģenerālkomisārs mēģināja mikstināt zirgu trūkumu, piešķiŗot ar savu 1943. g. 19. februāŗa rīkojumu apriņķu lauksaimniecības vaditājiem (*Kreislandwirte*) tiesības ņemt zirgus no tām saimniecībām, kur to vairāk, un nodot tām, kur to galīgi trūkst, par cenu, kādu bija noteikuŗas vācu iestādes.⁷⁸ Esoŗajiem zirgiem trūka pakavu, un nebija pakavu naglu, lai varētu zirgus apkalt. Savā 1942. gada 31. decembrā ziņojumā reichskomisārs ir attēlojis, ar kādām grūtībām esot izdevies sameklēt daļu no pakavu un naglu ražoŗanai nepiecieŗamajiem materiāliem, izkaulējot tos no militārām iestādēm, kas tos devuŗas no saviem kaŗa laupījumu krājuņiem.⁷⁹

Jau pašā vācu okupācijas sākumā Latvijas lauksaimniecībā trūka darba roku, pie kam ņis trūkums ar laiku pieauga, galvenokārt sakarā ar latvieŗu iesauķšanu armijā un iesaistīšanu citu kaŗa laiku uzdevumu pildīŗanā. Lai sagādātu laukiem darba spēku, 1942. gada vasarā visiem skolu audzēkņiem, kas vecāki par 14 gadiem, bija obligāti jānostrādā lauku darbos trīs mēneŗi.⁸⁰

Ar to nepietika, un 1. septembrī Rīgas pilsētas vācu ieceltais oberbirģermeistars Vitroks (*Wittrock*) aicināja Rīgas iedzīvotājus iet lauku darbos. Tāpat viņŗ aicināja visas iestādes (protams – tikai latvieŗu) un uzņēmumus, atskaitot kaŗa un pārtikas rūpniecību, sūtīt savus strādniekus un darbiniekus lauku darbos, ierobeŗojot vai pat uz laiku pārtraucot darbību.⁸¹ Latvieŗu Zemes pārvaldes saimniecības ģenerāldirektors 22. septembrī izdeva rīkojumu, ka visām sievām (protams – tikai ne vācieŗu!) vecumā no 17 līdz 45 gadiem, ja tās nav kaut kur iesaistītas darbā, jādodas uz laukiem, lai divas nedēļas palīdzētu novākt ražu: cukurbietes, kartupeļus, tabaku utt.⁸²

Darba spēka trūkums laukos atkārtojās arī 1943. gadā. Jau 18. maijā latvieŗu zemes pārvaldes iekŗlietu ģenerāldirektors izdeva rīkojumu, ka latvieŗu iestāžu darbiniekiem 6 nedēļas jāpiedalās lauku darbos, pie kam ņais 6 nedēļās ieskaitīts arī minēto darbinieku atvaļinājums.⁸³

Vēl grūtāks bija stāvoklis 1944. gada vasarā, kad padomju kaŗaspēks bija jau iebrucis Latvijas teritorijā un vācu iestādes ar policijas palīdzību dzina lauku iedzīvotājus tranŗeju rakŗanas un nocietinājumu būves darbos.⁸⁴ Runājot par lauksaimnieku grūtībām, jāpatur prātā, ka, juridiski

ņemot, Latvijas lauksaimnieki savās mājās bija tikai valsts (lasi – Vācijas) īpašumu pārvaldnieki un lielum lielais viņu vairums tādi arī palika līdz kara beigām, jo vācu iestādes neatdeva saimniecības atpakaļ ne tuvu visiem lauksaimniekiem.

Tas nevarēja radīt darba prieku. Vēl vairāk darba prieku nosita tas, ka lauksaimniekiem nebija atļauts brīvi rīkoties ar saviem saražotajiem produktiem. Reichskomisārs 1943. gada 10. aprīlī izdeva rīkojumu par "lauksaimniecības ražojumu publisko apsaimniekošanu". Šis rīkojums noteica, ka "apsaimniekojamie ražojumi uzskatāmi par apķīlātiem. Pie tam par apķīlātiem uzskatāmi augu ražojumi līdz ar to atdalīšanu no zemes, bet ražojumi no mājkušņiem – līdz ar to iegūšanu." Ar šiem apķīlātajiem ražojumiem lauksaimnieks drīkstēja rīkoties tikai pēc vācu iestāžu priekšrakstiem un norādījumiem. Ja kāds lauksaimnieks neuzsāka vācu iestāžu norādītā laikā savu ražojumu ievākšanu ("atdalīšanu no zemes"), tad vācu iestādēm bija tiesības norīkot šo darbu veikšanu "uz nokavētāja rēķina". Savas ģimenes uzturam un savu lopu barībai lauksaimniekam bija atļauts izlietot no apķīlātajiem ražojumiem tikai stingri noteiktus daudzumus.⁸⁵

Kas attiecas uz pienu, tad reichskomisārs 1941. gada 16. septembrī izdeva rīkojumu, ka visiem piena ražotājiem jānodod pienotavām viss piens, kas vien pašu saimniecībās nav nepieciešams.⁸⁶

Ar katru gadu obligāto nodevu sistēma deva arvienu vājākus rezultātus. Okupācijas beigu posmā jau radās tāds stāvoklis, ka daudzās vietās vācieši norīkoja apbruņotas komandas pārtikas produktu rekvizīcijai.⁸⁷

Par visiem ražojumiem, kas lauksaimniekiem bija jānodod vācu iestāžu nozīmētiem savācējiem, maksāja vācu iestāžu noteiktas cietas cenas. Viens no vācu iestāžu ierēdņiem E. Šrēters (*E. Schröter*) paskaidroja vācu avīzē 1941. gada septembrī, ka tās cenas, ko noteikušas vācu iestādes lauksaimniekiem, esot apmēram tikai 50-60% no tām cenām, ko maksājot lauksaimniekiem Austrumprūsijā. Viņš tālāk rakstīja: "Šo cenu līmeni uzturēs vismaz vienu gadu, lai lauksaimniecībai dotu iespēju finansiāli atspirgt pēc boļševīku laika mērdēšanas."⁸⁸ Ar to viņš lika saprast, ka, maksājot tikai pusi no tām cenām, ko saņēma Austrumprūsijas lauksaimnieki, vācu iestādes ir parādījušas latviešu lauksaimniekiem lielu labvēlību.

Bet latviešu lauksaimnieki nekādu pateicību par šo augstsirdīgo "labvēlību" neparādīja, jo par vācu iestāžu izsniegtām naudas zīmēm viņi patiesībā neko nevarēja nopirkt. Tai pašā laikā Vācijas lauksaimnieki varēja pirkt vajadzīgos daudzumos mākslīgos mēsļus, mašīnas un darba rīkus un citas ražošanā nepieciešamās preces,⁸⁹ nerunājot jau nemaz par

patēriņa precēm.

Lai tādos apstākļos tomēr piedabūtu lauksaimniekus nodot savus ražojumus, viņiem ne tikai piedraudēja, kā jau redzējām, ar smagiem sodiem, bet viņiem solīja arī prēmijas. Prēmijas pēc savas būtības tomēr nebija nekas vairāk kā tikai tiesības nopirkt par oficiāli noteiktām cenām nelielus dažu preču daudzumus.

Mežsaimniecība

Gadskārtējā, aprēķinātā ciršanas norma (tāme) Latvijas mežos bija ap 4,5 milj. ciešmetru. Turpretim 1940. un 1941. gada ziemā padomju vara bija likusi izcirst ap 7,0 milj. ciešmetru. Sakarā ar to vācu rokās krita lieli meža materiālu daudzumi kā ņa laupījums.⁹⁰

Kaņaspēka un Vācijas rūpniecības vajadzībām bija nodarbināti arī Latvijas kokrūpniecības uzņēmumi (zāģētavas, finieņu fabrikas, papīrfabrikas, kastu un mucu fabrikas u.c.), kas nonāca vācu okupācijas varas rokās samērā neskarti un varēja turpināt savu darbu. No šiem uzņēmumiem jau 1942. gada sākumā nonāca grūtībās saplākšņu fabrikas, jo tām sāka aprūkt līmes, iesaiņošanai vajadzīgā dzelzs materiāla un arī strādnieku.⁹¹

No reichskomisāra ziņojuma, kas sniegts 1942. gada oktobra beigās, redzams, ka kokzāģētavām trūkst 1 800 strādnieku, tāpēc viena kokzāģētava Ventspilī jau bija pārtraukusi savu darbību.⁹²

Mežu darbos vajadzīgos strādniekus vācu iestādes centās sadabūt no lauku iedzīvotājiem klaušu kārtā. Latvijas mežkopis E. Silnieks pastāsta savās tā laika atmiņās, ka lauku iedzīvotājiem uzliktā mežu izstrādes norma esot bijusi tik smaga, ka dažos pagastos katram iedzīvotājam būtu vajadzējis pavadīt mežā kādus pāris mēnešus, strādājot dienā, lai šo normu izpildītu.⁹³ Taču arī šis darba spēka sagādes veids bija saistīts ar lielām grūtībām. Reichskomisārs ziņoja 1942. gada beigās, ka lauku iedzīvotājiem, lai varētu strādāt mežā, trūkstot darba apģērbu, apavu un pat zāģu viļu, bet zirgiem trūkstot pakavu un aizjūga ādas piederumu.⁹⁴

Neraugoties uz visām šīm grūtībām, vācu iestādēm, lietojot savu stingro roku, tomēr bija izdevies Latvijas mežos izcirst ievērojamus kokmateriālu daudzumus.

Arī šeit ir jāatceras, ka Latvijas meži bija valsts īpašums un vācu okupācijas iestādes tos uzskatīja par ņa laupījumu. Tāpēc, iegūstot kokmateriālus, vācu iestādes maksāja vienīgi tikai par mežu ciršanu, kokmateriālu transportu un apstrādāšanu, un pie tam ar savu, pirktpējas

zaudējušo un tikai Ostlandes vajadzībām emitēto, naudu.

Satiksme

Tūdaļ pēc Latvijas okupācijas Vācijas valsts ministrija pārņēma Latvijas satiksmes uzņēmumus: dzelzceļus, pastu, telefonu, telegrafu un radiofonu.

Dzelzceļu satiksmes atjaunošana bija samērā grūta tai ziņā, ka padomju kaņaspēks bija atkāpjoties paņēmis sev līdzī lokomotīves, lielāko tiesu vagonu un dažādas mašīnas un ierīces.⁹⁵ Satiksmi varēja atjaunot ar Vācijas lokomotīvēm un vagoniem tikai pēc tam, kad dzelzceļu sliedes bija pāršūtas no krievu platuma uz vācu platumu. Tas bija paveikts līdz 1941. gada augusta sākumam.⁹⁶

Dzelzceļi bija lielāko tiesu nodarbināti militārām vajadzībām. Par Latvijas jūras kuģu stāvokli reichskomisārs savā 1942. g. 28. februāra ziņojumā ir sniedzis šādus faktus: Latvijai esot bijuši 99 kuģi – 80 tvaikoņi, 2 motorkuģi, 5 buru motorkuģi un 8 buru kuģi. No šiem kuģiem: 15 tvaikoņi atrodies Vācijas ienaidnieku zemēs, 23 esot vācu rēdeņu ricībā, 16 atrodies Ļeņingradā, 24 kuģi atrodies Latvijas ostās, bet 21 esot nogremdēts un avarējis.⁹⁷

Rūpniecība

Hitlers neesot gribējis, ka okupētajos austrumu apgabalos attīstītos kāda rūpniecība. Pēc viņa domām šiem apgabaliem nākotnes Eiropā jāpaliek tikai par lauksaimniecības produktu un jēlvielu piegādātājiem,⁹⁸ t.i., jāpārveidojas par tādām zemēm, kādas bija dažu lielvalstu kolonijas tālajā Afrikā. Bet izrādījās, ka Baltijas valstīs dažas rūpnīcas jau pastāvēja un to tālāka saglabāšana ievērojami atviegloja armijas apgādi. Frontes tuvumā bija liela vajadzība pēc labošanas darbnīcām, lai savestu kārtībā bojātās smagās automašīnas, tankus, kuģus, lidmašīnas un citas kaņa mašīnas.

Wirtschaftskommando Riga jau 1941. gada augusta sākumā ir ierakstījusi savā dienasgrāmatā, ka daudzi metālrūpniecības, ādas apstrādāšanas un kokrūpniecības uzņēmumi varētu uzņemties kaņa saimniecības pasūtījumus un tādā kārtā atslogot Vācijas rūpniecību. Bet tā ir arī piezīmējusi, ka jēlvielu un akmeņogļu krājumu pietikšot tikai kādiem 2-3 mēnešiem. Pēc tam būšot daudzi uzņēmumi jāslēdz, kaut arī tie varētu ražot armijai.

Tā pati iestāde ziņoja 1941. gada augustā, ka trūkstot daudzu ķīmisku

palīgmateriālu. Daža laba ražošanas nozare nevarot darboties tikai tāpēc, ka trūkstot kāda šķietami necīga palīgmateriāla. Kā piemērs minēts ļoti asi sajūtamais papīra trūkums. Vienīgā celulozas piegādātāja vietējām papīrfabrikām esot Slokas celulozas fabrika, bet tā esot apstājusies, jo trūkstot akmeņogļu, sēra un trinatrijfosfāta.⁹⁹

1941. gada 9. decembrī jau 14 Latvijas uzņēmumi bija ieskaitīti kara rūpniecības uzņēmumos (*Wehrmachtsbetriebe*). 1942. g. janvāra vidū *Rüstungskommando Riga* atzīmējusi savā dienasgrāmatā, ka armijas pasūtīnājumus pildot 174 uzņēmumi, no tiem 72 uzņēmumos minētie pasūtīnājumi aizņemot vairāk nekā pusi no šo uzņēmumu kapacitātes. Šo uzņēmumu vadītāji atkārtoti lūdzot piešķirt viņu strādniekiem lielākas degvīna un cigarešu devas.¹⁰⁰ Tas nav jāsaprot tā, it kā Latvijas strādnieki būtu pēkšņi kļuvuši lieli dzērāji un smēķētāji. Jāatceras, ka degvīns un cigaretes apgrozījās tai laikā naudas vietā un ar šīm mantām strādnieks varēja sev nopirkt vienu otru augstākā mērā nepieciešamu preci, kamēr vācu nauda derēja vienīgi uz kartītēm izsniedzamās produktu devas nopirkšanai.

1942. gads ir bijis zīmīgs tajā ziņā, ka Vācijas iestādes centušās pārcelt uz Latviju visdažādākās darbnīcas, tā ka Rīgā aprūcis telpu, kur tās novietot. Izejmateriālu trūkums šai gadā bijis tālākais lielais grūtību radītājs rūpniecības uzņēmumiem.

Rüstungskommando Riga ir atzīmējusi 1942. gada jūnijā, ka jēlvielu pieprasījumus rūpīgi pārbaudot un uzņēmumiem, kur vien iespējams, ieteicot lietot surrogātus un citus trūkstošo materiālu aizstājējus.¹⁰¹ Tomēr ne jau visur tas bija iespējams. Tāpēc izejmateriālu trūkuma dēļ daža laba ražošanas nozare bijusi spiesta pārtraukt ražošanu. Kā piemēru var minēt, ka sērskābes trūkuma dēļ tika pārtraukta drāšu, naglu un skrūvju ražošana.¹⁰²

Sāpīgs bijis akmeņogļu trūkums. Reichskomisārs ir atzīmējis savā 1942. gada 30. jūnija ziņojumā, ka Latvijas rūpniecībai esot mēnesī vajadzīgas 32 550 t akmeņogļu, ieskaitot koksu, bet piešķirtas tiekot 22 500 t. Tāpēc jāskatīt pārbaudīt, kādu uzņēmumu darbība apturama. Tai pašā ziņojumā teikts, ka akmeņogļu trūkuma dēļ Rīgas cementfabrika neesot darbojusies līdz 1942. gada jūnija sākumam.¹⁰³ Lai novērstu draudošo katastrofu kurināmā materiāla sagādē, 1942. gada jūlijā līdz 35% no Latvijas uzņēmumu strādniekiem bijuši nosūtīti rakt kūdru un sagādāt degvielas. Pat tām firmām, kas pildīja armijas pasūtīnājumus, bija jāsaņem šais darbos līdz 10% no savu strādnieku skaita. Tas aizkavējis pasūtīnājumu izpildīšanu.¹⁰⁴

Jāatzīmē, ka 1942. gadā sāka trūkt arī strādnieku rūpniecībās. Darba

roku trūkumu padarīja asāku arī 1942. gadā vairākkārtīgi izdarītā strādnieku vervēšana sūtīšanai uz Vāciju. *Rüstungskommando Riga* ir 1942. gada februārī atzīmējusi savā dienasgrāmatā, ka sūtīšanai uz Vāciju vervēti gumijas rūpniecības strādnieki.¹⁰⁵ Reichskomisārs ziņoja 1942. gada 30. jūnijā, ka sakarā ar strādnieku atvilkšanu no rūpniecības, lai tos sūtītu uz Vāciju, bijis nepieciešams pārtraukt ražošanu dažos mazākos metallrūpniecības uzņēmumos.¹⁰⁶

Pēc *Wehrwirtschaftskommando Riga* datiem šie Latvijas uzņēmumi 1942. gadā izpildījuši armijas pasūtījumus par 100,5 milj. RM, no tiem tieši bruņošanas nozarē par 14,3 milj. RM.¹⁰⁷

Bez tam jāņem vērā, ka daudzus ražojumus, ko deva Latvijas rūpniecība, sūtīja uz Vāciju (piem., zāģētos kokmateriālus), tie izlietoti vācu civilpārvaldes un tajā nodarbināto vāciešu vajadzībām (piem., mēbeles, elektrība, tekstilpreces un apavi, poligrafiskie ražojumi utt.), vai kā pusfabrikāti, palīgmateriāli un darba rīki piegādāti citiem Latvijas uzņēmumiem, t. i., tie bija ražotāju un nevis patērētāju preces.

No tā, ko ražoja Latvijas rūpniecība, gaužām maz palika pāri patēriņa preču Latvijas vietējo iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai. Arī to pašu mazumiņu vācu iestādes visiem līdzekļiem centās vēl vairāk samazināt.

Tirdzniecība

Padomju varas nacionālizēto vairumtirdzniecību Latvijā vācu okupācijas iestādes un Vācijas uzņēmumi centās līdz pēdējam paturēt savās rokās. Reichskomisārs 1941. gada 7. novembrī nodibināja savā komisāriātā īpašu preču apgrozības iestādi (*Warenverkehrsstelle*), kas pārzināja preču ievešanu Ostlandē, preču izvešanu no tās un vispār diriģēja tirdzniecību. Katrā ģenerālapgabalā bija šai iestādei pakļauta preču apgādes un sadaļšanas iestāde.¹⁰⁸

Latvijas preču izvešanas un ievešanas operācijas bija saistītas lielāko tiesu ar Vāciju, pie kam turp izveda daudz vairāk preču, nekā no turienes ieveda. Ar citām zemēm tirdzniecisku darījumu bija maz. Daži maiņas darījumi notika ar Skandināvijas valstīm. Piemēram, reichskomisārs atzīmēja vienā savā ziņojumā, ka 1942. gada maijā un jūnijā saņēmti no Zviedrijas koku apstrādāšanas darba rīki par 75 000 RM un par tiem samaksāts ar galdniecības kokmateriāliem. Tai pašā laikā no Dānijas saņēmti ceļamie krāni Rīgas ostai par 700 000 RM un par tiem samaksāts ar splākšņiem un ģipša akmeņiem.¹⁰⁹

Vācija uzpirka Latvijas un pārējās Ostlandes ražojumus sev un savai armijai visvairāk ar īpašu monopola sabiedrību palīdzību par cenām, kas līdzinājās apmēram 50-60% no Vācijā pastāvošām cenām. Tas deva

milzīgu peļņu. Taisnība, šīm sabiedrībām bija uzlikts par pienākumu, ievēdot preces no Vācijas okupētajos apgabalos, tās pirkt Vācijā par tur pastāvošām cenām un pārdot okupētajos apgabalos par 40% lētāk. Šis noteikums izrādījās par ļoti efektīvu līdzekli, kas atturēja preču plūšanu no Vācijas uz Baltiju un citiem okupētiem apgabaliem.

Attiecībā uz pārtikas precēm *Wirtschaftskommando Riga* 1941. gada 12. jūlijā ierakstījusi savā dienasgrāmatā, ka vācu iestādes ir nodomājušas nodot atsevišķiem rajoniem zināmus pārtikas preču kontingentus vietējo iedzīvotāju vajadzībām. Šo nodoto pārtikas preču tālākā sadalīšana būšot pašu latviešu lieta. Par pārtikas preču kartīšu ieviešanu nemaz nevarot būt runas.¹¹⁰

Vienā no pirmajiem minētās komandas paziņojumiem bija teikts, ka žīdiem drīkst pārdot tikai pārtikas preces, bet arī tās tikai tad, ja krājumu pietiek pārējo iedzīvotāju apgādei.¹¹¹ Sākumā vācu iestādes atļāva sadalīt starp pircējiem katru dienu zināmu daudzumu atsevišķu pārtikas preču.¹¹²

Tā, piemēram, tās 1941. gada augusta sākumā Rīgas pilsētai piešķīra tik daudz labības, lai caurmērā uz vienu iedzīvotāju nedēļā iznāktu 2 kg maizes un 300 g miltu. Ap to pašu laiku bija aizliegts pārdot iedzīvotājiem krējumu un putu krējumu. Ar gaļu armija bija apgādāta pilnos apmēros, bet iedzīvotājiem nav bijis ko izsniegt. Toties iedzīvotāji varējuši pirkt sviestu, kuŗa pieticis ne tikai armijas vajadzībām, bet arī sūtīšanai uz Vāciju.¹¹³

Ap 1941. gada augusta vidu *Wirtschaftskommando Riga* rakstīja savā ziņojumā, ka tiekot pakāpeniski samazināts Rīgā pārdotā piena tauku procenti; patlaban tas esot 3%, bet pēc nedēļas būšot vairs tikai 2,8%. Sviesta krājumi pieaugot, bet esot nodomāts drīzumā izsniegt iedzīvotājiem tikai 125 g nedēļā caurmērā vienai personai, lai varētu vairāk sviesta sūtīt uz Vāciju. Tālāk ziņots, ka gaļas pieveidumi esot uzlabojušies, bet esot nolemts izsniegt iedzīvotājiem caurmērā ne vairāk kā 100 g svaigas gaļas nedēļā vienai personai, lai radītu gaļas krājumus un ražotu konservus.

Sākot ar 1941. gada 1. septembri, vācu iestādes ieviesa pārtikas precēm kartītes. Vācu iestādes pie tam uzsvēra, ka iedzīvotājiem nav tiesību prasīt, lai pret kartīti izsniegtu kādu iepriekš noteiktu preču daudzumu. Laikraksti ziņojot, kādas preces un kādos daudzumos atsevišķos laika periodos drīkst pret kartīti izsniegt.¹¹⁴

Pirmās uz kartītēm piešķirtās pārtikas preču devas bija 350 g gaļas nedēļā (žīdiem 175 g), 200 g sviesta nedēļā (žīdiem 100 g) un 400 g cukura septembra pirmajā pusē (žīdiem 200 g). Žīdi pie tam savas gaļas devas drīkstēja pirkt tikai īpašos viņiem paredzētos veikalos. Turpretim vāciešiem noteiktas produktu devas nebija paredzētas. Viņi minētos produktus varēja pirkt "normālu vajadzību apmēros" (*im Rahmen des normalen Bedarfes*), pie kam pārdotie preču daudzumi bija ievēdami īpašā

sarakstā,¹¹⁵ acīm redzot, lai kontrolētu tirgotājus, bet nevis pircējus.

Ar ģenerālkomisāra 1941. gada 24. oktobra rīkojumu pilnpienu drīkstēja izsniegt tikai zidaiņiem, bērniem un slimnīcām. Pārējie iedzīvotāji varēja dabūt pīrkt tikai vājpienu.¹¹⁶ 1942. gada 12. jūnijā arī vājpienu un paniņas Rīgā sāka izsniegt uz kartītēm.¹¹⁷

Pārtikas produktu devas, sākot ar 1942. gada 13. aprīli

	Normālpatērētājiem	Smaga darba strādādn.	Smagāka darba strādādn.	Židiem bez darba	strādājošiem
Gaļa	250	500	725	125	125
Taukvielas	180	260	490	90	90
Maize	1700	2900	3700	850	1700
Cukurs	150	150	150	75	75
Barības līdzekļi	150	150	150	75	75
Kafijas surrogāts	80	80	80	40	40

1942. gadā vācu iestādes paaugstināja pārtikas produktu devas tiem, kas veic smagu darbu. Sākot ar minētā gada 13. aprīli, uz kartītēm izsniedza iepriekš tabulā minētās devas nedēļā (gramos).¹¹⁸ Taču pārtikas devas arvien pasliktinājās. Piemēram, 1943. gada sākumā sāka pazust sviesta devas, kuņas aizstāja ar cūkgaļu, bet smaga darba strādniekiem taukvielas sastāvēja no cūku un liellopu taukiem.¹¹⁹ Maizei arvienu vairāk sāka piejaukt miežus un auzas, 1943. gada aprīlī reichskomisārs rakstīja savā ziņojumā, ka 40% no maizes miltiem esot miežu un auzu milti.¹²⁰

Latvijas "iezemiešiem" atļautās produktu devas pie tam bija ievērojami zemākas nekā Vācijā. Piemēram, 1943. gada jūnijā Vācijas normālpāterētājs saņēma nedēļā 2 250 g maizes, 150 g barības līdzekļu, 250 g gaļas, 200 g taukvielu un 225 g cukura.¹²¹ Tas ir krietni vairāk, nekā saņēma normālpāterētājs Latvijā 1942. gadā, kā labi redzams no iepriekšējās tabulas.

Ar ģenerālkomisāra 1941. gada 4. novembra rīkojumu petroleju varēja pīrkt vienīgi ar apgabala komisāra atļaujām, pie kam pīrcēji to drīkstēja izlietot vienīgi apgaismošanai neatliekamajos darbos un nevis apgaismošanai vispār.¹²²

Pavisam citāds stāvoklis Latvijā bija vāciešiem. *Wirtschaftskommando Riga* 1941. gada jūlijā rakstīja, ka no precēm, kuņu krājumi nepietiekoši, civiliedzīvotāji dabūšot maz, jo latvieši ar šīm precēm esot labi apgādāti. Esošie krājumi jānodod kaņavīru un trūkumcietējas Vācijas (*der notleidenden Heimat*) rīcībā.

Tālāk ir piezīmēts, ka pāterīņa centrālā rēgulēšana esot ļoti grūta, jo

arvienu vēl atgadoties, ka atsevišķas kaņaspēka vienības patvaļīgi apkāļojot sīktirdzniecībai domātās preces.¹²³

Rezultātā strauji attīstījās melnā jeb neatļautā tirdzniecība. Par to ar bažām rakstīja reichskomisārs savā 1942. gada 31. decembra ziņojumā. Tur lasām:

Tā kā tagad pat Latvijā vairs nav iespējams rēgulāri apgādāt civiliedzīvotājus, visi Ostlandes iedzīvotāji ir spiesti daļu savu vitālo vajadzību apmierināt ar slepenās tirdzniecības palīdzību.

Turpinājumā tiek piezīmē, ka Igaunijā cilvēki jau runājot, ka pēc vāciešu domām tauta varot pilnīgi pārtikt no maizes un ziepju pulvera. Rīgas ielās melnā tirdzniecība notiekot jau pilnīgi atklāti.¹²⁴

Melnajā tirdzniecībā bija iesaistījušies ne tikai vietējie iedzīvotāji vien, bet arī vācu kaņavīri un ierēdņi. Daudzi no viņiem saņēma no mājām nevajadzīgus apavus un apģērba gabalus, iemainīja pret tiem okupētajos austrumu apgabalos pārtikas preces un sūtīja tās uz Vāciju.¹²⁵

Darba apstākļi

Jau 1941. gada jūlija mēnesī *Wirtschaftskommando Riga* ķērās pie darba spēka problēmas risināšanas. Šai nolūkā tā nodibināja Rīgā Darba pārvaldi, izlietojot šim nolūkam agrākās Tautas labklājības ministrijas un Darba apgādes atliekas. Līdzīgas pārvaldes kā filiāles tai pašā jūlijā nodibinātas arī citās pilsētās (Jelgavā, Bauskā, Tukumā, Liepājā un Ventpilī). Atskaitot vācu vadītājus, Darba pārvaldes darbu veica latvieši.

Vislielākais darba spēka trūkums bija lauksaimniecībā. Lai to novērstu, Darba pārvalde izlaida īpašu uzsaukumu pieteikties darbam laukos. Bez tam bija paredzēts noorganizēt īpašas ebrēju darba kolonnas sūtīšanai lauku darbos, kā arī bija cerība Lietuvā savākt ap 5 000 laukstrādnieku Latvijas vajadzībām. No pēdējiem gan izdevās sameklēt ne vairāk par 500. Darba spēka trūkuma dēļ Darba pārvalde sāka pārvietot strādniekus no kaņa saimniecībai mazāk nozīmīgākiem uzņēmumiem uz svarīgākiem. Sakarā ar to dažos uzņēmumos drīz vien vajadzēja ražošanu pārtraukt.¹²⁶

Ar 1942. gada 31. janvāra rīkojumu reichskomisārs ieviesa darba apliecības visiem strādniekiem un darbiniekiem, tiklab nodarbinātiem, kā bezdarbniekiem, izņemot vienīgi vāciešus. Darba apliecības izsniedza apgabala komisārs, un tur atzīmēja, kad attiecīgā persona uzsākusi darbu, kādā uzņēmumā un kad to atstājusī.¹²⁷ Ar šīm apliecībām vācu iestādes gribēja panākt, lai neviens iezemietis neizvairītos no darba. Reichskomi-

sārs savā 1942. gada 28. februāra ziņojumā ir atzīmējis, ka daudzi dzīvojot pie paziņām uz laukiem, kamēr Latvijā trūkstot 51 000 strādnieku. Tos neesot iespējams sagādāt, pat ja nodarbinātu visus kaŗa gūstekņus. Bez tam daudzi neierodoties darbā – dažās darba vietās pat līdz 40% – un tikai daļa no viņiem to darot slimības dēļ. Reichskomisārs bija tādos ieskatos, ka stāvokli varēšot labot ar ieviestajām darba apliecībām un stingriem sodiem par izvairīšanos no darba.¹²⁸

Sodu ziņā dažas vācu iestādes gāja ļoti tālu. Kā piemēru var minēt, ka *Rüstungskommando Riga* ir atzīmējusi savā dienasgrāmatā 1942. gada februārī, ka dzelzceļš (*Deutsche Reichsbahn*) esot Latvijā ievēdis pērienu kā sodu par nolaidīgu darbu. Tas esot radījis nemieru iedzīvotājos, it sevišķi strādniekos, tāpēc minētais soda mērs esot atcelts.¹²⁹

Darba roku trūkumu pavairoja arī latviešu iesaukšana armijā. Reichskomisārs savā ziņojumā 1943. g. aprīļa beigās atzīmējis, ka 1919.-1924. gadagājumu iesaukšana Latvijā esot atņēmusi saimniecības nozarēm ap 25 000 nodarbināto. Visvairāk darba roku trūkstot lauksaimniecībā.¹³⁰

Pēc zemes pārvaldes ģenerāldirektora Jāņa Mieŗa datiem Vācijā 1944. gada septembrī atraduŗies ap 20 000-25 000 Latvijas strādnieku.¹³¹ Taŗu strādniekus no Latvijas uz Vāciju sūtīja arī vēl pēc tam. Pat 1944. gada oktobra pirmajās dienās vācu policija Rīgas ielās tvarstīja vīrieŗu kārtas iedzīvotājus, lai sūtītu darbos uz Vāciju. Vācu avīzē, kas iznāca Rīgā, 1944. gada 7. oktobra numurā atrodams paziņojums, ka tuvinieki var pienest un nodot saiņus ar apģērbu, veļu, segām, apaviem un ēdamiem rīkiem tiem, kas Rīgas ielās notverti 6. un 7. oktobrī un tiks nosūtīti uz Vāciju.¹³²

Savā 1942. gada 23. janvāra ziņojumā okupēto austrumapgabalu reichsministram Rozenbergam reichskomisārs aizrādījis, ka jaunās strādnieku algas līdzinoties apm. 50-52% no tām algām, kas pastāvot Austrumprūsijā.¹³³ 1942. gada 25. aprīļa rīkojumā reichskomisārs ir noteicis strādnieku darba dienas gaŗumu uz 48 stundām nedēļā, pie kam ņofeŗiem, lokomotīvu vadītājiem, kurinātājiem, kuŗieŗiem, biroju apkalpotājiem utt. jāstrādā 60 stundas nedēļā, bet vārtsargiem, naktssargiem utt. 72 stundas nedēļā. No jauna noteikta maksa par virsstundām un paredzētas prēmijas par labāku un veiksmīgāku darbu, bet prēmiju kopsumma nedrīkst pārsniegt 5% no laika algu kopsummas un atseviŗķam strādniekam 20% no viņa izpeļņas.

1942. gada 21. decembrī izdots jauns rīkojums par darba veikuma celŗanu. Tas noteica, ka darba laikam jābūtvismaz 54 stundas nedēļā. Cik vien iespējams, jāievēd akorda un prēmiju algas. Sievietēm, kas veic vīrieŗa darbu, jāmaksā tāda pati alga kā vīrieŗiem. Ar tai pašā datumā

izdotu rīkojumu atvaļinājuma laiks ierēdņiem noteikts no 8 līdz 15 dienām gadā atkarībā no ierēdņa vecuma.¹³⁴

Neraugoties uz minētajiem algu pārkārtojumiem un rēgulējumiem, algas tomēr bijušas ļoti zemas. To redzējušas arī vācu iestādes pašas. *Wehrwirtschaftskommando Riga*, piemēram, to atzīmējusi savā 1943. gada aprīļa mēneša ziņojumā un ilustrējusi teikto ar sekojošu piemēru: ģimenes tēvs, strādnieks, kam divi bērni jaunāki par 5 gadiem, strādādams 10 stundas dienā, nopelna 70,75 RM mēnesī. Bet viņa viena mēneša izdevumi ziemas laikā ir RM 137,50.

Tāpat viņam pietrūkst RM 66,75 mēnesī, kaut gan izdevumos nav nekas ieskaitīts apģērba un apavu iegādei.¹³⁵ Jāpiezīmē, ka nav paredzēti izdevumi arī kultūras vajadzību apmierināšanai.

Tāpēc nav brīnums, ka strādnieki augsti vērtēja prēmijas, ko izsniedza dažādu preču veidā, jo par tām varēja vieglāk nopirkt trūkstošos priekšmetus nekā ar naudu. Vācu iestādes min, piemēram, šādu gadījumu. Liepājas dzelzsrūpnīcā sapļususi martena krāsns. Rūpnīcas vadība aprēķinājusi, ka tās salabošanai būšot vajadzīgas 10 dienas, bet apsoliļjusi strādniekiem degvīnu, ja viņi šo darbu veiks ātrāk. Rezultātā krāsns bijusi salabota nepilnu divu dienu laikā.¹³⁶

Tāpēc tekstilfabrikas dalīja prēmijas tekstilijās, ādu fabrikas – zoļādās, cukurfabrikas – cukurā, tabakas fabrikas – papirosos utt. Beidzot *Wehrwirtschaftskommando Riga* 1943. gada septembrī protestēja pret šo kārtību, jo tā padarot naudu pilnīgi bezvērtīgu.¹³⁷

Jāņem vērā, ka iepriekš aprakstītie rīkojumi par algām attiecās vienīgi tikai uz iezemiešiem, tāpat Latvijā galvenokārt uz latviešiem. Turpretim uz Latviju atsūtītajiem vāciešiem maksāja pavisam citas algas.

Sociālā apdrošināšana

1941. gada augusta sākumā publicēti pirmie rīkojumi, ko izdevis pilnvarotais arodbiedrību jautājumos (*Wirtschaftsinspektion Nord* pārziņā). Tajos pateikts, ka sociālā apdrošināšana turpināma pēc padomju varas ieviestās sistēmas. Slimības pabalstus slimajiem strādniekiem un citiem algotiem darbiniekiem, atskaitot ebrējus, izsniedz arodbiedrības uz agrāko noteikumu pamata. Nacionālizētajiem uzņēmumiem kā agrāk sociālai apdrošināšanai paredzētās nodevas jāturpina iemaksāt attiecīgo arodbiedrību tekošajos rēķinos Latvijas valsts bankā.¹³⁸

1941. gada 26. oktobrī reichskomisārs izdeva rīkojumu par pensijām, nosakot, ka vecuma un invalidu pensijas, kas maksātas līdz 1941. gada 20. jūnijam, dubultošanas, taču tās nedrīkst pārsniegt RM 25 vai būt

zemākas par RM 12 mēnesī. Kaŗa invalidiem, kam padomju vara pensijas atņēma, maksājamas RM 15 mēnesī, bet tiem no viņiem, kam nepieciešama pastāvīga kopšana, maksājama vēl RM 5 liela piemaksa mēnesī. Par katru bērnu līdz 16. dzīves gadam viņiem bez tam maksājama 20% liela piemaksa mēnesī. Valsts un pašvaldību ierēdņiem un citām personām, kam agrāk piešķirtās pensijas padomju vara atņēma, maksājamas RM 25 -40 mēnesī. Kaŗā kritušo piederīgo un mirušo pensionāru vecāki un atraitnes saņem katrs 50%, bet bērni 20% no pienākošās pensijas, taču kopsummā ne vairāk par pensijas pilnu summu. Ebrējiem un komunistiem nekādas pensijas nebija maksājamas.¹³⁹ Salīdzinot šīs pensijas ar datiem, kas minēti iepriekšējā apakšnodaļā, redzams, ka tikai no tām nebija iespējams eksistēt.

Slimības pabalstus arodbiedrības maksāja, sākot ar 4. slimības dienu, bet ne vairāk par 50% no algas. Vecuma pensijas maksāja, sākot ar pilnu 65. dzīvības gadu.¹⁴⁰ Pabalstus un pensijas maksāja arodbiedrības, kuŗu galvenie ieņēmumi nāca no darba vietu iemaksām sociālai apdrošināšanai, kas bija noteiktas vēl padomju varas laikā un sniedzās no 3,7% līdz 9,3% no bruto algas kopsummām.

Vissatriecošākais fakts ir gara slimnieku likvidēšana Latvijā. Par to ģenerālis Oskars Dankers savā grāmatā pastāsta sekojošo:

Hitlera valdība izdeva pavēli visus mentālos slimniekus nošaut. Šo pavēli izpildīja vācu SD vīri.

Kaut gan bija iesniegti daudzi lūgumi un protesti, šī necilvēcīgā pavēle tomēr tika izpildīta. Rīgas Sarkankalna slimnīcā tika nošauti astoņi simti, bet Daugavpils psihiatriskā slimnīcā pieci simti slimnieku.

Tādā "vienkāršā" ceļā tikā atbrīvotas gultas abās slimnīcās, uz kuriem tad tika pārvietoti frontē ievainotie.¹⁴¹

Tāds pats bija gara slimnieku liktenis arī citās slimnīcās.

Beidzot jāpiemin, ka trūkumcietēju apgāde Latvijā bija atstāta latviešu pašu rokās. Šai ziņā daudz ir bijis jādara Tautas palīdzībai, ko vācu iestādes radīja pēc *Volkshilfe* parauga 1941. gada oktobra beigās, pārdēvējot agrāko Latvijas Sarkanā Krusta biedrību un iekļaujot jaunajā veidojumā kādas 15 organizācijas, starp tām: Bērnu Palīdzības biedrību, Bērnu Draugu biedrību, Sieviešu Palīdzības korpusu u.c. Līdz 1944. gada beigām Tautas palīdzība bija izsniegusi pabalstos naudā vairāk nekā 5 milj. RM un dažādās mantās ap 2 milj. RM. Starp mantām izsniegtas drēbes, veļa, pūriņi, apavi, pārtikas produkti, mājsaimniecības piederumi, malka utt. Tautas palīdzība uzturēja vairākus bērnu dārzus, 22 slimnīcas un sanatorijas ar 2 288 gultām un 112 veselības kopšanas punktus.¹⁴² Pusi nepieciešamo li-

dzeķļu Tautas palīdzība ir savākusi ziedojumu veidā, bet pārējo daļu galvenokārt devuši dažādi sarīkojumi. 1944. gada otrā pusē, kad sāka plūst lielā bēgļu straume no apvidiem, kuŗus no jauna okupēja padomju vara, Tautas palīdzība daudz darba veltīja šo bēgļu aprūpei.¹⁴³

Noslēgums

Viens no Amerikas autoriem Kārlis Brants (*Karl Brandt*) pamatoti aizrāda savā darbā, ka tiklab padomju, kā vācu armija atkāpjoties lietoja tā saukto tukšās zemes metodi, lai aizkavētu vajātājas armijas tuvošanos. Staļina rīkojums lietot degļus, veseļus un dinamitu, lai iznīcinātu visu, kas var noderēt tiem, kas dzenas pakaļ, kā arī aizvākt visus cilvēkus, kas prot kādu arodu, esot bijis Padomju Savienības pirmais aizsardzības solis.¹⁴⁴

Ja Latvija paglābās no šāda veida padomju armijas postījumiem, tad galvenokārt tāpēc, ka šī armija bija spiesta atkāpties, iekām vēl padomju varas vīri paspēja no pēkšņā vācu uzbrukuma attāpties.

Pēc tā paša autora datiem vācu armija, kad tai vajadzējis atkāpties, saņēmusi no Hitlera rīkojumu, kas bijis līdzīgs Staļina rīkojumam. Reichsmaršals Gērings pēc Hitlera norādījuma 1943. gada 7. septembrī izdevis slepenu rīkojumu izvākt no piefrontes joslas visus lauksaimniecības ražojumus; ražošanas līdzekļus un mašīnas, kas noder lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai. Pārtikas preču fabrikas iznīcināmas. Tāpat iznīcināmas visas noliktavas. Iedzīvotāji, kas nodarbojušies ar lauksaimniecību vai pārtikas rūpniecību, tāpat izvācami.¹⁴⁵

Tā notika arī Latvijā, kur vien tikai vācu kaŗaspēka atkāpšanās nebija pārāk strauja un negaidīta. 1944. gada 24. augustā *Wehrwirtschaftskommando Riga* ziņoja, ka mašīnas, darba rīki, pusfabrikāti utt. no vairākām Rīgas fabrikām esot jau pārvesti uz Vāciju. Šie uzņēmumi, cik iespējams, centušies paņemt sev līdz arī kvalificētos strādniekus.¹⁴⁶

Savelkot visu kopā, kas apskatīts šai nodaļā, jāsaka, ka zaudējumi, ko vācu okupācija nodarījusi Latvijai un latvju tautai, ir milzīgi. Pēc Padomju Savienības speciālas komisijas aprēķiniem tie ir sasnieguši 20 miljardu pēckaŗa rubļu. Pēc šiem datiem bija sagrautas 5 790 rūpnīcas ēkas, iznīcināti vai aizvesti uz Vāciju 399 tvaika katli, 923 lokomotīves un iekšdedzes motori, 9 755 elektroģenerātori un elektromotori, 3 367 metallgriešanas darbāgaldi un daudz citas rūpnieciskās iekārtas.¹⁴⁷

Pēc dažu latviešu saimniecisko darbinieku izdarītiem aprēķiniem vācu okupācijas varas un vācu armijas nodarītie zaudējumi Latvijai ir sniegušies tuvu pie 660 miljoniem ASV dolaru pēc to 1940. gada vērtības.¹⁴⁸ (Salīdzinājumam: pēc M. Šmuldera, komunistu 1940. un 1941. gados

nodarītie zaudējumi esot bijuši \$1 miljards.)

Protams, šādi aprēķini ir ļoti grūti izdarāmi, jo trūkst vēl arvien kaut cik noteiktu datu par tām mantām, kas aizvestas uz Vāciju un nodotas vācu armijai, grūti noteikt aizvestām un iznīcinātām mantām cenu un vēl grūtāk aprēķināt to saimniecisko iespēju vērtību, kas kaŗa un okupācijas gados latviešu tautai tika atņemtas, nerunājot jau nemaz par tām daudzajām latviešu dzīvībām, kas tika izdzēstas.

(* Prof. Dr. Arnolda Aizsilnieka (1898-1982) grāmatas *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* (Daugava, Stokholma, 1968) VI nod., B daļas, 884.-956. lpp. saīsinājums.

Atsauces un skaidrojumi:

- ¹ Berthold Garber. *Staatliche Wirtschaftslenkung in den besetzten und an nektierten Ostgebieten während des 2. Weltkrieges...* Institut für Besatzungsfragen, Tübingen, 1959. 23.-24. lpp.;
- Harijs Marnics. *Kāvi pār Daugavu.* Latvija, Weilheim, 1958. 29. lpp.
- ² Werner Haupt. *Baltikum 1941.* Neckargemünde, 1963. 149.-150. lpp.
- ³ Turpat, 189. lpp.
- ⁴ Turpat, 151. lpp.
- ⁵ *Bekanntmachungen des W Kdo im Juli und August.* 24. lpp.
- ⁶ W. Haupt, *Baltikum*, 192. lpp.
- ⁷ Turpat, 151. lpp.
- ⁸ Otto Bräutigam. *Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges.* Institut für Besatzungsfragen, Tübingen, 1954. 80. lpp.
- ⁹ W. Haupt. *Baltikum.* 151. lpp.
- ¹⁰ Oskars Dankers. *Lai vēsture spriež tiesu.* Toronto, 1964. 108.-111. lpp.
- ¹¹ *AmBl*, 1942. g. 21. nr., 145. lpp.
- ¹² O. Dankers. *Lai vēsture spriež tiesu.* 114. lpp.
- ¹³ Turpat, 134.-135. lpp.
- ¹⁴ O. Bräutigam. *Überblick.* 45. lpp.; Alexander Dallin. *German Rule in Russia 1941-1945.* London, 1957. skat., grāmatas motto.
- ¹⁵ H. Marnics. *Kāvi pār Daugavu.* 45. lpp.
- ¹⁶ O. Bräutigam. *Überblick.* 45. lpp.
- ¹⁷ W. Haupt. *Baltikum.* 187. lpp.
- ¹⁸ O. Dankers. *Lai vēsture spriež tiesu.* 86. lpp.
- ¹⁹ *Wirtschaftsaufbau Lettlands durch das W Kdo*, 1941. g. augustā.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ W Kdo, *Lagebericht*, 24.-30. 8. 1941.
- ²² Rū Kdo, *Kriegstagebuch*, Juni, August, September und November 1942.
- ²³ Ww Kdo, Gruppe Z, *Beitrag zum Kriegstagebuch*, vom 18.-24. 7. 1943.
- ²⁴ Ww Kdo, *Kriegstagebuch*, Nr. 5, *Vierteljahrsübersicht*, 1. 1.-31. 3. 1943.
- ²⁵ Ww Kdo, Gruppe Z, *Wochenberichte 1944*, Ieraksti: 24. 2. 1944.
- ²⁶ *VkBl des RKO*, 1941. g. 10. nr., 45.-46. lpp.
- ²⁷ RKO, Abt. III. Treu, *Lagebericht zum 30. 6. 1942*, 8.-9. lpp.

- 28 Ww Kdo, Gruppe Rū, *Kriegstagebuch, Nr. 6, 5. 6. 1943, und Bericht für das Kriegstagebuch für das 2. Vierteljahr 1943.*
- 29 Rū Kdo, *Kriegstagebuch vom 1. 10. 1941 bis 31. 3. 1942, 5. lpp.*
- 30 *VkBl des RKO, 1942. g. 4. nr., 11.-12. lpp.*
- 31 *VkBl des RKO, 1941. g. 17. nr., 83.-84. lpp.*
- VrBl des RKO, 1942. g. 28. nr., 109. lpp.*
- 32 *VkBl des RKO, 1941. g. 17. nr., 82.-83. lpp.*
- 33 *VrBl des RKO, 1942. g. 22. nr., 91. lpp.*
- 34 W Kdo, *Kriegstagebuch Nr. 1, vom 9. 6. bis 4. 9. 1941, 22. lpp.*
- 35 O. Bräutigam. *Überblick. 51. lpp.*
- A. Dallin, *Germaņ Rule... 390. lpp.*
- 36 *VkBl des RKO, 1941. g. 6. nr., 29.-30. lpp.*
- 37 *Statistikas biļetens Latvijas ģenerālapgabalam, 1942, 7/12. nr., 204. lpp.*
- 38 *VkBl des RKO, 1941. g. 20. nr., 99.-100. lpp.*
- 39 *Statistikas biļetens... 1942. g. 7/12. nr., 214.-215. lpp.*
- 40 RKO, Abt. Allg. Wirt., *Lagebericht zum 31. Oktober, 1942.*
- 41 DZO, 1943. g. 21. febr., 52. nr.
- 42 Turpat, 1944. g. 22. jūn. nr.
- 43 *Latvju Enciklopēdija II. Trīs Zvaigznes, Stokholmā, 1952-1953, 1386. lpp.*
- 44 Stefan Szende. *I guldets trollkrets. Stokholm 1941, 288.-289. lpp.*
- 45 *Bekanntmachungen des W Kd. Anordnungen der ersten Wochen*
- 46 *AmBl, 1941. g. 1. nr., 11.-12. lpp.*
- 47 O. Bräutigam. *Überblick. 53.-54. lpp.*
- 48 *Wirtschaftsaufbau... Im Juli 1941*
- 49 *VkBl des RKO, 1941. g. 18. nr., 86.-89. lpp.*
- 50 DZO, 1942. g. 30. jūl., 206. nr.
- 51 DZO, 1943. g. 1. aug., 208. nr.
- 52 Turpat.
- 53 RKO, Abt. Allg. Wirtschaft, *Lagebericht zum 28. Februar, 1942.*
- 54 DZO, 1941. g. 14. okt., 71. nr.
- 55 Turpat.
- 56 *VkBl des RKO, 1942. g. 12. nr., 38. lpp.*
- 57 DZO, 1943. g. 11. martā, 70. nr.
- 58 *VkBl des RKO, 1942. g. 12. nr., 36. lpp.*
- 59 DZO, 1942. g. 28. febr, 59. nr.
- 60 RKO, Abt. Allg. Wirtschaft, *Lagebericht zum 28. Februar, 1942.*
- 61 DZO, 1943. g. 2. martā, 61. nr.
- 62 DZO, 1942. g. 22. aug. un 4. sept. 229. un 242. nr., *Tēvija, 1942. g. 30. jūl.*
- 63 DZO, 1941. g. 10. dec, 128. nr.
- 64 *Tēvija, 1942. g. 30. jūl.*
- 65 *Bekanntmachungen des W Kdo. Anordnungen der ersten Wochen.*
- 66 *AmBl, 1941. g. 1. nr., 69. lpp.*
- 67 O. Bräutigam. *Überblick. 54. lpp.*
- 68 *AmBl, 1941. g. 1. nr., 29.-30. lpp.*
- 69 DZO, 1942. g. 20. janv., 20. nr.
- 70 DZO, 1942. g. 16. janv., 16. nr.
- 71 H. Marnics. *Kāvi pār Daugavu. 125. lpp.*
- 72 *VkBl des RKO, 1941. g. 3. nr., 16. lpp.*
- 73 DZO, 1942. g. 19. jūl., 195. nr.
- 74 Rū Kdo, *Kriegstagebuch der Aussenstelle Libau, Februar 1942, 6. lpp.*

- ⁷⁵ Hans-Joachim Riecke. *Ernährung und Landwirtschaft im Kriege. Bilanz des zweiten Weltkrieges.* 343. lpp.
- ⁷⁶ RKO, *Lagebericht zum 31. Dezember 1942*, 4. lpp.
- ⁷⁷ DZO, 1942. g. 21. jūl., 197. nr.
- ⁷⁸ *AmBl*, 1943. g. 13. nr., 108. lpp.
- ⁷⁹ RKO, *Lagebericht zum 31. Dezember, 1942.*
- ⁸⁰ DZO, 1942. g. 12. aug., 219. nr.
- ⁸¹ Turpat. 1. sept. 239. nr.
- ⁸² Turpat. 25. sept. 263. nr.
- ⁸³ Turpat. 1943. g. 23. maijā, 140. nr.
- ⁸⁴ *Der Armeewirtschaftsführer bei A.O.K. 18. Lagebericht August/September 1944.* 7. un 9. lpp.
- ⁸⁵ *AmBl*, 1943. g. 37. nr., 303-306. lpp.
- ⁸⁶ *VkBl des RKO*, 1941. g. 3. nr., 15. lpp.
- ⁸⁷ A. Lasmanis. *Cerības un vilšanās. Daugava, Stokholmā, 1963.* 201. lpp.
- ⁸⁸ DZO, 1941. g. 16. sept., 43. nr.
- ⁸⁹ H. Riecke. *Ernährung.* 343. lpp.
- ⁹⁰ *Wirtschaftsaufbau Lettlands im Juli 1941.*
- ⁹¹ RKO, *Lagebericht zum 30. Juni 1942.*
- ⁹² Turpat uz 1942. g. 31. okt.
- ⁹³ *Mežu Vēstis*, 1959. g. 90. nr., 7.-9. lpp.
- ⁹⁴ RKO, *Lagebericht zum 31. Dezember 1942.*
- ⁹⁵ *V dni vojny*, 197. lpp.
- ⁹⁶ DZO, 1942. g. 1. janv., 1. nr.
- ⁹⁷ RKO, *Lagebericht zum 28. Februar 1942.*
- ⁹⁸ O. Bräutigam, *Überblick*, 48. lpp.
- ⁹⁹ *Wirtschaftsaufbau... im August 1941.*
- ¹⁰⁰ *Rü Kdo, Kriegstagebuch Nr. 1, vom 1. 10. 1941. bis 31. 3. 1942*
- ¹⁰¹ *Rü Kdo, Kriegstagebuch Nr. 2, Juni 1942.*
- ¹⁰² Turpat, Nr. 1, ieraksts 12. 2. 1942.
- ¹⁰³ RKO, *Lagebericht zum 30. Juni 1942.*
- ¹⁰⁴ *Rü Kdo, Kriegstagebuch Nr. 3, Juli 1942.*
- ¹⁰⁵ Turpat, Nr. 1, ieraksts 12. 2. 1942.
- ¹⁰⁶ RKO, *Lagebericht zum 30. Juni 1942.*
- ¹⁰⁷ *Ww Kdo, Anlage zum Lagebericht, Monat April 1943.*
- ¹⁰⁸ O. Bräutigam. *Überblick.* 48. lpp.
- ¹⁰⁹ RKO, Abt. Allg. Wirtschaft, *Lagebericht zum 30. Juni, 1942.*
- ¹¹⁰ *W Kdo, Kriegstagebuch Nr. 1, 18. lpp.*
- ¹¹¹ *Bekanntmachungen des W Kdo. Anordnungen der ersten Wochen.*
- ¹¹² *Wirtschaftsaufbau... im Juli 1941.*
- ¹¹³ *W Kdo, Lagebericht 3. 8.-9. 8. 1941.*
- ¹¹⁴ *Wirtschaftsaufbau... im August, 1941.*
- ¹¹⁵ *Bekanntmachungen des W Kdo. 19.-23. lpp.*
- ¹¹⁶ *AmBl*, 1941. g. 1. nr., 205. lpp.
- ¹¹⁷ *Latvijas Piansaimniecības 1942-1943.* 43. lpp.
- ¹¹⁸ DZO, 1942. g. 14. apr. 102. nr.
- ¹¹⁹ DZO, 1943. g. 8. janv. 8. nr.
- ¹²⁰ RKO, *Lagebericht zum 30. April 1943.* 16. lpp.
- ¹²¹ H. Riecke. *Ernährung.* 336. lpp.
- ¹²² *AmBl*, 1941. g. 1. nr., 219. lpp.

- ¹²³ *Wirtschaftsaufbau... im Juli, 1941.*
¹²⁴ RKO, *Lagebericht zum 31. Dez. 1942.*
¹²⁵ O. Bräutigam, *Überblick*, 49. lpp.
¹²⁶ *Wirtschaftsaufbau... im Juli, 1941.* Turpat arī par augustu.
¹²⁷ *VrBl des RKO*, 1942. g. 6. nr. 19. - 20. lpp.
¹²⁸ RKO, Hauptabt. III, Wirtschaft. *Lagebericht zum 28. Februar 1942.*
¹²⁹ Rü Kdo, *Kriegstagebuch Nr. 1*, ieraksts 12. 2. 1942.
¹³⁰ RKO, *Lagebericht, März und April 1943*, 15. lpp.
¹³¹ Jānis Mieziš. *Dienas grāmata. Latvija*, 1956. g. 21. janv.
¹³² *DZO*, 1944. g. 7. okt. 276. nr.
¹³³ RKO, Hauptabt. III, ASO, *Arbeitsbericht*, 23. 1. 1942.
¹³⁴ *VrBl des RKO*, 1942. g. 42. nr. 177.-182. lpp.
¹³⁵ Ww Kdo, *Lagebericht vom 31. 3.-30. 4. 1943*
¹³⁶ Rü Kdo, Aussenstelle Libau, *Kriegstagebuch, Juni 1942*
¹³⁷ Ww Kdo, Z I a, *Lagebericht vom 1. 9.-30. 9. 1943*
¹³⁸ *DZO*, 1941. g. 6. aug., 2. nr.
¹³⁹ *VkBl des RKO*, 1941. g. 10. nr. 48.-49. lpp.
¹⁴⁰ *DZO*, 1942. g. 7. janv., 7. nr.
¹⁴¹ O. Dankers. *Lai vēsture spriež tiesu*. 163. lpp.
¹⁴² *Latvju Enciklopēdija III*. 2 446 lpp.
¹⁴³ *Tēvija*, 1944. g. 19. nov.
¹⁴⁴ K. Brandt. *Management*. 144. lpp.
¹⁴⁵ Turpat.
¹⁴⁶ Ww Kdo, Gruppe Rü, *Wochenbericht, vom 1. 7.- 23. 8. 1944.*
¹⁴⁷ *Padomju Latvijas 15 gadi*. Rīgā, 1955. 129. lpp.
¹⁴⁸ *Latvijas sūtniecības Londonā sniegtā izziņa*.

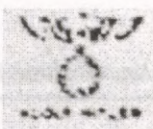

ARNOLDS AIZSILNIEKS

Dzimis 1899. gada 21. februārī Grostonas pagastā, Latvijā. Miris 1982. gada 4. jūnijā Stokholmā, Zviedrijā.

Tautsaimnieks un kooperātors. LU docētājs tautsaimniecības vēsturē, teorijā un tirdzniecības politikā. 1944. gadā doktora disertācija *Latvijas piena produktu tirgus analīze*.

Ievērojamākās grāmatas: *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945* (1968), *Entrepreneur in a Small Country* (1975 kopā ar N. Balabkinu) un atmiņas *Dzīves šūpotnes* (1978). Daudzu tautsaimniecības teorijas un politikas publikāciju autors. 1944. gadā devās trimdā uz Zviedriju.

Führer-Hauptquartier, 10.2.1943

Ich befehle die Aufstellung einer
Lettischen H-Freiwilligen-Legion.

Größe und Art des Verbandes richten sich
nach der Zahl der zur Verfügung stehenden
Lettischen Männer.

[Handwritten signature]

Ādolfa Hitlera 1943. gada 13. februārī parakstītā pavēle izveidot Latviešu
SS "brīvprātīgo" leģionu

Einberufungsbefehl Iesaukšanas pavēle

Sie werden hiermit zur Lettischen H-Freiwilligen-Legion einberufen und haben sich am
Ar šo esat iesaukts Latviešu H-brīvprātīgo leģionā. Jums jāierodas

26 MÄRZ 1943 1943 bis 18. 00 Uhr
līdz pulkst.

in Riga, Abrener Kaserne ieršanās vieta zu melden

Mit der Erfüllung unterstützen Sie der Deutschen Wehrmacht und den für sie geltenden
Bestimmungen.

Ar iesaukšanu jūs esat padots vācu bruņotiem spēkiem un to pastāvīgo
noteikumiem.

Der Leiter der Ergänzungsstelle Riga der Waffen-SS

[Handwritten signature]
i. A. Hauptsturmführer

Oficiāla Iesaukšanas pavēle Latviešu SS "brīvprātīgā" leģionā, kas bija
nelikumīgs okupācijas varas pasākums un pretrunā Hāgas un Ženevas
konvencijām attiecībā uz okupētām valstīm

Mirdza Kate Baltais*

PIESPIEDU IESAUKŠANA DARBAM VĀCIJĀ, MILITĀRAM DIENESTAM UN EVAKUĀCIJA UZ VĀCIJU

Viens no vācu "Trešā reicha" sabrukuma iemesliem bija cilvēku trūkums. Tam nepietika vāciešu, lai veiktu visus darbus. Galvenokārt jau Vācijas apbruņošanu 1930. gadu vidū. Tam trūka savu cilvēku, lai iekārotu un pārvaldītu Vācijai pievienotās zemes un nodrošinātu sekmīgu saimniecisko darbību un armijas apgādi. Līdz pat nacistu režīma kapitulācijai Vācijai trūka strādnieku.

Jau no paša kara sākuma 1939. gadā Vācija sāka plašos apmēros izmantot okupēto zemju iedzīvotājus darbam Vācijā – sākuma gados it sevišķi lauksaimniecībā. Jau drīz vien visi poļi – vecumā no 14 līdz 60 gadiem – bija pakļauti darba dienestam. Pēc poļiem kārta pienāca Francijai, Holandai un Beļģijai – un ne tikai lauksaimniecībā.

1941. gada 22. jūnijā Vācija uzbruka Padomju Savienībai. Kaut arī kara pirmajos mēnešos vācu armijai izdevās okupēt Baltijas valstis, plašus Padomju Savienības rietumu robežas apgabalus, sasniedzot Ļeņingradu (tagad Sanktpēterburgu), kara plāni tomēr neīstenojās tik ātri un sekmīgi, kā paredzēts. Darba roku trūkums Vācijā kļuva vēl smagāks.

No 1942. gada pavasara ārzemju strādnieku izmantošana kļuva intensīvāka un sistēmiskāka. Strādnieku mobilizācijai un sadalīšanai Hitlers iecēla ģenerālpilnvaroto iesaistīšanai darbā (*Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz*) – Frici Zaukelu (*Fritz Sauckel*). Līdz pat kara beigām viņa uzdevums bija iespējami ātri un iespējami daudz ārzemju strādnieku nogādāt uz Vāciju. Zaukela intereses mēdza bieži nonākt pretrunā ar Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštāba priekšnieka maršala Vilhelma Keitela vajadzībām.

Okupētās Austrumeiropas pārvaldīšanai tika radīta Valsts ministrija okupētiem Austrumu apgabaliem (*Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete*) – tie bija Krievijas austrumapgabali, Ukraina, Baltkrievija un Baltijas valstis. Ministriju vadīja Valsts komisārs Alfreds Rozenbergs (*Rosenberg*). Viens no Austrumu apgabaliem bija Heinriha Lozes (*Lohse*) vadītais Ostlandes valsts komisāriāts. Baltijas valstis ietilpa Ostlandē. Katrai no Baltijas valstīm bija savs ģenerālkomisārs. Latvijā tika iecelts Otto Drekslers (*Drechsler*). Katrā apgabalā bija savs apgabala komisārs.

Vācieši gan iecēla tā saucamo pašpārvaldi jeb ģenerāldirekciju, kuŗas priekšgalā bija atvaļinātais ģenerālis Oskars Dankers. Latviešu ģenerāldirektoram tomēr nebija patstāvīgu lemšanas tiesību – pašpārvalde bija tikai vācu komisāru pavēļu izpildītāja.

Iesaukšana darbam Vācijā

Kaŗa laikā Vācijā plaši pazīstami bija Austrumu strādnieki (*Ostarbeiter*). Zaukela pūļu dēļ piecus miljonus ārzemju strādnieku pārvietoja uz Vāciju, vairumu piespiedu kārtā. Starp viņiem 1945. gada janvārī Vācijā strādāja ap 130 000 “*ostarbeiteri*” no Baltijas valstīm.¹ Līdz 1943. gada decembrim 16 800 no viņiem bija no Latvijas.²

Civilo iedzīvotāju deportācijas vergu darbam un citiem nolūkiem no okupētām zemēm un tanīs Nirnbergas tiesā tika klasificētas kā kaŗa noziegums (*Nuremberg Charter - Article 6, paragraph b*) un par tādu tika atzīta arī iesaukšana civilam darba dienestam. Šis darbības pārkāpa 46. un 52. punktu 1907. gada Hāgas konvencijā par kaŗa darbību.³

Okupētās zemēs vācieši ieviesa obligātu darba dienestu. 1942. gada beigās tā faktiski bija obligāta strādāšana Vācijā, ko bieži nodrošināja masu deportāciju veidā. Dažreiz vācieši pārcēlās un okupētās zemēs neatstāja pietiekami daudz strādnieku, lai to saimnieciskā dzīve ritētu normāli. Tā notika arī Baltijas valstīs. 1942. gada augustā Igaunijā, Latvijā un Lietuvā sāka trūkt strādnieku ražas novākšanai.

1943. gada 24. februārī Hitlers paziņoja, ka Vācija sāk “totālu Eiropas garīgo un materiālo vērtību mobilizāciju, kādu šis kontinents nav pieredzējis visā savā vēsturē.” 1943. gada 29. martā izdeva rīkojumu, ka okupētajās zemēs visiem iedzīvotājiem no 15 līdz 65 gadu vecumam jāreģistrējas tuvākajā darba birojā. Par rīkojuma neievērošanu draudēja cietums.⁴

Darbā iesaistīja kā attiecīgajā zemē, tā arī Vācijā. Tā kā vācu armijai bija pirmtiesības uz darbā iesauktajiem, pēc Latviešu leģiona nodibināšanas vīriešus nosūtīja uz militāro dienestu. Tādēļ, sākot ar 1943. gada pēdējo pusī, Latvijai vairs nebija jāpilda uzliktās strādnieku sagādāšanas normas.⁵

Latvieši vācu militārā dienestā

Kā nācās, ka igauņi, latvieši un pa daļai lietuvieši Otrā pasaules kaŗa laikā cīnījās vācu pusē? Tikai daži bija brīvprātīgie – lielākā baltiešu daļa bija mobilizēti piespiedkārtā. Gandrīz visi cīnījās Austrumu frontē pret Sarkanarmiju. Daļa no tā saucamiem policijas bataljoniem cīnījās aiz-

mugurē pret sarkanajiem partizāniem. Tikai daži, piemēram, Arāja komanda, piedalījās noziegumos pret civiliedzīvotājiem, sevišķi ebrejiem.⁶

Mobilizāciju izvest pavēlēja vācu okupācijas iestādes, bet vēlākā posmā tām palīdzēja latviešu pašpārvalde. Protams, pašpārvaldei nebija nekādu tiesību, vienīgi varbūt tiesības nepaklausīt vāciešu rīkojumiem. Mobilizāciju izdarīja, izmantojot vācu darba pārvaldi, sevišķi pēc 1943. gada februāra, sadarbībā ar vācu armiju, SS un policiju.

Latviešu iesaistīšanai vācu militārā dienestā ir divas fāzes: pirms un pēc Hitlera pavēles formēt "Brīvprātīgo ieroču (*Waffen*) SS-leģionu". Latvijā šis robežpunkts ir 1943. gada 10. februāris. Var teikt, ka – jo agrāk kāda vienība tika formēta, jo lielāks procents brīvprātīgo bija tās sastāvā. Pilnīgi otrādi bija ar Latviešu leģiona formēšanu. Ir iespējams, ka dažas personas iestājās brīvprātīgi arī Leģionā, bet šīs personas bija no tām pašām vecuma grupām, kas bija pakļautas mobilizācijai. Par to liecina vācu dokumenti.⁷

Vācu okupācijas sākumā brīvprātīgos aicināja pieteikties policijas vienībās.⁸ Pirms saformēja leģionus, kaujas vienības bija visās trīs Baltijas zemēs. Šīs vienības sauca par policijas bataljoniem, kam bija aizmugurē jāaizstāv vietējie apgabali. Tad tos pārveidoja par kaujas vienībām cīņām Austrumu frontē. Attiecīgi Dāvids Litldžons (*David Littlejohn*), kas ir publicējis vienu no nedaudzajām grāmatām par Hitlera ārzemnieku leģioniem, raksta: "Ir grūti saskatīt starpību starp policijas 'frontes' bataljoniem un parastajiem vācu armijas bataljoniem, jo tās bija kaujas, nevis policijas vienības. Tiešām, vēlāk daudzas no to sastāva iekļāva Leģionā jeb '*Waffen SS*'."⁹

Rīgā 1941. gada 20. jūlijā – vēl nebija pagājušas trīs nedēļas, kopš vācieši bija padzinuši krievus no Rīgas - *SS Brigadeführer* un policijas ģenerālmajors Štālekera (*Stahlecker*) izdeva trīs pavēles: viņš pavēlēja izformēt atlikušās latviešu paš aizsardzības vienības, aizliedza valkāt jebkādas latviešu uniformas un pavēlēja izveidot palīgpoliciju (*Ordnungs-Hilfspolizei*).

Šai policijai bija jānodrošina "kārtība un drošība" pilsētā un Rīgas apriņķī. Tā sastāvēja no 3 000 vīriem: 1 500 – policijas dienestam Rīgā, 240 – policijas dienestam Rīgas apriņķī, 100 – dzelzceļa policijai, 260 – ostas policijai, 400 – cietumu sargiem un 500 – rezervistiem. Rezerves vīri tika iedalīti piecās rotās, kas veidoja vienu baltaljonu. Šīs piecas rotas bija pirmās latviešu militārās vienības Otrajā pasaules karā.¹⁰

Pēc tam saformēja vēl divus bataljonus. To formēšana neradīja nekādas grūtības, jo tanī laikā bija pietiekami daudz brīvprātīgo.¹¹ Pirmais

latviešu policijas kaujas bataljons tika saformēts 1941. gada septembrī – 16. Zemgales bataljons. Tas atstāja Rīgu 1941. gada 22. oktobrī, lai dotos uz Austrumu fronti cīņās kopā ar vācu armiju (*Wehrmacht*).¹²

Vācu armijas Ziemeļu grupa bija apturēta pie Ļeņingradas, tai vajadzēja papildinājumus. Varbūt tādus varēja gūt no baltiešu formācijām? Hitlers piekrita, bet šādas vienības nedrīkstēja būt lielākas par bataljonu. 1941. gada 6. novembrī ar vācu policijas šefa Heinricha Himlera (*Himmler*) pavēli palīgpolīciju ieņemtajos Austrumu apgabalos pārdēvēja par “*Schutzmannschaft*”, saīsināti – “Schuma”, bet latvieši brīvā tulkojumā to sauca par kārtības dienestu.¹³

Vācieši pieprasīja arvien vairāk kārtības dienesta bataljonu. Līdz 1942. gada februārim tos formēja vācieši, bet pēc tam šis pienākums tika uzlikts pašiem latviešiem.¹⁴ Latviešiem uzdeva saformēt 13 bataljonus (no 16. līdz 28.). “Tā kā tanī laikā latvju tautā vēl svaigā atmiņā bija lielinieku neļēdzīgie spaidi un sagādātās ciešanas, tad arī brīvprātīgo netrūka.”¹⁵ Bet šī attieksme mainījās, kad radās nesaskaņas ar vācu sakaru virsniekiem un vācieši neturēja solījumu kārtības dienesta bataljonu cīnītājus atvaļināt pēc 6 nedēļu dienesta. Šādas vācu rīcības dēļ plaša brīvprātīgo pieteikšanās kārtības dienestam izbeidzās 1942. gada beigās.¹⁶

Vāciešiem austrumu frontē tomēr vajadzēja vairāk karotāju, ko Vācija pati vairs nevarēja sagādāt. 1942. gada augusta beigās Hitlers pavēlēja formēt igauņu un lietuviešu leģionus. 1943. gada 10. februārī pienāca latviešu kārtā. Hitlers pavēle pilnībā: “Pavēlu izveidot Latviešu SS brīvprātīgo leģionu. Vienības lielums un veids atkarīgs no rīcībā esošā latviešu vīru skaita.”¹⁷ Himlers pavēlēja iesaukt (mobilizēt) “Brīvprātīgo ieroču-SS” (*Freiwillige Waffen-SS*) formēšanai igauņu un latviešu vīriešus, kas dzimuši laikā no 1915. gada līdz 1924. gadam. 1944. gadā šo pavēli paplašināja, iekļaujot vecuma grupas no 1906. līdz 1926. gadam.¹⁸

Sakarā ar Leģiona formēšanu Latviešu pašpārvalde centās no vāciešiem panākt vairāku prasību izpildīšanu, svarīgākā no tām bija – latvju tautai dot noteiktu politisku cīņas mērķi, kā arī garantijas, ka latvieši tiešām cīnās par brīvu un neatkarīgu Latviju.¹⁹

Vācu atsaucība bija minimāla, nekādus solījumus neatkarības lietā latvieši nesaņēma. Redzot, ka vācieši savus plānus realizēs tā kā tā, tāpat paš aizsardzības motīveta, jo Sarkanarmija atkal tuvojās Latvijas robežām, pašpārvalde piekrita Leģiona formēšanai.

Politisku iemeslu dēļ, t.i., lai iedzīvotājos nesaceltu pārāk lielu satraukumu, vācieši nolēma iesaukšanu Leģionā izdarīt ar Valsts darba pārvaldes obligātā darba noteikumu sistēmas palīdzību. Visi darba spējīgie iedzīvotāji tur jau bija reģistrēti. Visus iesauktos vīriešus sadalīja Latviešu

leģionam, vācu armijai (*Wehrmacht*) un Zaukela darba dienestam (*Arbeitsdienst*).²⁰

Pēc kaŗa vācu apzīmējums – *Lettische Freiwilligen Waffen SS* (Latviešu brīvprātīgo ieroču SS leģions) – latviešu leģionāriem sagādāja daudz rūpestu un nepatikšanu. Tādēļ ir svarīgi saprast, ko šis nosaukums īsti nozīmēja un kādēļ vācieši to lietoja.

1907. gada Hāgas konvencija aizliedza piespiest okupētas zemes iedzīvotājus kalpot okupantiem. 45. paragrafs īpaši noteica: “Ir aizliegts piespiest okupētas zemes iedzīvotājus zvērēt uzticību naidīgai varai.”²¹ Lai uz ārpusi neizskatītos, ka vācieši pārkāpj Hāgas konvenciju, viņi centās rādīt, ka viss notiek “brīvprātīgi”.

Pašu vāciešu dokumenti tomēr pierāda, ka iesaukšana Leģionā notika piespiedu kārtā. Tika pavēlēts iesaukt noteiktas vecuma grupas.

Personas, kas neatsaucās uz iesaukšanas pavēli, nodeva sodīšanai speciālām kaŗa tiesām (*Sonderkriegsgericht*).²²

1943. gada pavasarī pirmos iesauca vīriešus, kas dzimuši starp 1919. un 1924. gadu; pavēle noteica, ka no šīs grupas 29% iesaukto jāiedala Leģionā, 42% jānosūta vācu armijai (*Wehrmacht*), un 29% darba dienestā (*Arbeitsdienst*). Bet iesaukšanas komisijas neievēroja šo noteikumu, dodot priekšroku Leģionam. No pirmā iesaukuma 35 719 vīriem 17 971 (50,3%) tika iedalīti Leģionā, 12 979 (36,4%) – pakļauti armijai un tikai 4 769 (13,3%) darba dienestam.²³

Pavisam apmēram 150 000 latviešu Otrajā pasaules kaŗā cīnījās vācu pusē. Latviešu leģionā bija divas divīzijas – 15. un 19. divīzija. Pēc 1944. gada vasaras kaujām 19. divīzija palika Kurzemes cietoksni, bet 15. divīziju pārveda uz Vāciju papildināšanai un pārformēšanai. Kaŗam beidzoties, apmēram 20 000 latviešu kaŗavīru palika Rietumos.²⁴

Bēgļi un evakuētie

Neraugoties uz to, ka vācu okupanti pretlikumīgi jau mobilizēja latviešu un igauņu vīrus savai armijai, papildus tie uzsāka arī jauniešu kā gaisa spēku (*Luftwaffe*) izpalīgu un sieviešu kā darba spēka (*Ostarbeiter*) vervēšanu. Vācijā, jau 1944. gada 18. februārī valsts ministrs Rozenbergs ieteica Hitleram un Keitelam, ja būtu jāatstāj Baltijas valstis, vietējos iedzīvotājus no Latvijas un Igaunijas evakuēt uz Vāciju. Rozenbergs minēja četrus iemeslus:

1. Tā kā igauņi un latvieši visumā ir atbalstījuši Vācijas centienus, mūsu pienākums ir pasargāt viņus no tā, ka boļševiki viņus iznīcina.

2. Tā kā pastāv iespēja, ka boļševikiem izdodas pēkšņs frontes pār-

rāvums, vietējie iedzīvotāji bēgot varētu traucēt vāciešu kaujas operācijas.

3. Igaņu un latviešu leģionāru cīņas spars var mazināties vai pavisam zust, redzot, ka viņi tautieši ir pamesti boļševikiem.

4. Ja šie cilvēki paliktu uz vietas un mums nāktos izvākties, tas stipri nātu padomju spēkus.²⁵

Austrumzemes Valsts komisāram Lozem bija apspriede ar Armijas Ziemeļu grupas komandieri. Tanī pārrunāja divas iespējas:

“A Plāns” – evakuācija liela ienaidnieka spiediena dēļ.

“B Plāns” – plānveidīga iedzīvotāju evakuācija kopā ar mājlopiem un lauksaimniecības inventāru.

Sarkanarmija 1944. gada vasarā virzījās uz priekšu tik ātri, ka nebija laika īstenot 6 mēnešu plānu. Tomēr starp jūliju un oktobri vairāk nekā 500 000 igauņu, latviešu un lietuviešu pārveda uz Vāciju. No tiem latviešu bija ap 180 000.²⁶

Iedzīvotājiem neko nestāstīja par evakuācijas plāniem, tie palika “sevišķi slepeni”, bet vācieši veicināja bēgšanu ikvienam, palīdzēja kas vien to izvēlējās, piešķīra izbraukšanas vīzas un transportu uz Vāciju. Jāpiebilst, ka ap 5 000 latviešu uz savu roku, pretēji vāciešu aizliegumam, laivās ieradās Zviedrijā.

Baltiešu evakuācija uz Vāciju beidzās 1945. gada sākuma mēnešos. Ierodoties Vācijā, viņus reģistrēja, izsniedza pārtikas kartītes un darba spējīgos norīkoja darbā. Kažam beidzoties, viņi pameta savus darba devējus un sāka pulcēties Rietumu sabiedroto iekārtotajās Apvienoto nāciju (UNO) Pārvietoto personu (*Displaced Persons – DP*) nometnēs.

Pa kara laiku Vācijas teritorijā bija nonākuši ap 217 000 latviešu – darbā aizsūtītie, militārā dienestā un bēgļi. Daļu no viņiem kara pēdējos mēnešos Vācijas austrumu apgabalos Padomju Savienības armija jau bija pārķērusi un nosūtīja atpakaļ.

Trimdā palika ap 114 000 latviešu, kas, DP nometnes likvidējot, emigrēja uz Angliju, Austrāliju, Kanadu un ASV. Ap 10 000 palika Vācijā.

Piezīme:

Šis raksts ir saīsināts tulkojums no doktorandes Mirdzas Kates Baltais nepublicētās disertācijas par baltiešiem trimdā 2. nodaļas - *Who were the Baltic Displaced Persons?* (Toronto, 1998.) Saīsinājumu un tulkojumu veicis Jānis Mežaks.

* Autores biogrāfiju skat. «Rādītājā».

Atsauces:

¹Seppo Myllyniemi. "Die Neuordnung der Baltischen Länder. Zum nationalsozialistischen Inhalt der deutschen Besatzungspolitik." Helsinki, *Societas Historica Finlandiae*, 1973. 241.-242. lpp.

²Kārlis Kangeris. "Nodeva Reiham - Latvijas Ģenerālapgabala iedzīvotāji darbos Lielvācijā." *Latvijas PSR ZA Vēstis*, nr. 12,1990. 44. lpp.

³Michael Marrus. *The Nuremberg War Crimes Trial 1945-46. A Documentary History*. New York, *Bedford Books*, 1997. 65. - 68. lpp.

⁴Myllyniemi. *Die Neuordnung der Baltischen Länder*. 232. lpp.

⁵Kārlis Kangeris. "Nodeva Reiham." 45. lpp.

⁶Andrew Ezergailis. "The Arajs Commando." Chapter 6 in *The Holocaust in Latvia 1941-1944. The Missing Center (Riga and Washington: Historical Institute of Latvia, published in association with the United States Holocaust Memorial Museum, 1997)*. 173.-202. lpp.

⁷Mirdza Kate Baltais. "German Wartime Documents about the Latvian Legion." Chapter 2 in the *Latvian Legion: Selected Documents*. Toronto, *Amber Printers and Publishers*, 1999. 40.-61. lpp.

⁸Kārlis Kangeris. "The Former Soviet Union, Fascism and the Baltic Question: The Problem of Collaboration and War Criminals in the Baltic Countries", in *Modern Europe after Fascism 1943 - 1980*. Vol. 1. Edited by Ugelvik Larsen, with the assistance of Bernt Hagtvet. (*Boulder and New York, Social Science Monographs, distributed by Columbia Univ. Press, 1998*), 736. lpp.

⁹David Littlejohn. *Foreign Legions of the Reich*. Vol. 4. San Jose, *James R. Bender Publishing Co.*, 1987. 138. lpp.

¹⁰Arturs Silgailis. *Latvian Legion*. San Jose, *James R. Bender Publishing Co.*, 1986). 12. lpp.

Šī grāmata jau 1962. gadā tika izdota latviski: Arturs Silgailis. *Latviešu leģions. Kopenhagenā*, Imanta, 1962.

¹¹Silgailis. *Latvian Legion*. 13. lpp.

¹²Silgailis. *Latvian Legion*. 13. lpp.

¹³Silgailis. *Latvian Legion*. 14. lpp.

¹⁴Silgailis. *Latvian Legion*. 15. lpp.

¹⁵Silgailis. *Latvian Legion*. 16. lpp.

¹⁶Silgailis. *Latvian Legion*. 17. lpp.

¹⁷Silgailis. *Latvian Legion*. 238. lpp.

¹⁸Baltais. *Latvian Legion*. 50. - 53. lpp.

¹⁹Silgailis. *Latvian Legion*. 22.- 26. lpp.

²¹Kangeris. "Nodeva Reiham." 41. lpp.

²¹W. Michael Reisman and Chris T. Antonion, editors. *The Laws of War. A Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict*. New York, *Vintage Books*, 1994. 232.lpp.

²²Baltais. *Latvian Legion*. 55. lpp. un citur.

²³Kangeris. "Nodeva Reiham." 41. lpp.

²⁴Romuald Misiunas un Rein Taagepere. *The Baltic States. Years of Dependence 1940 - 1990*. Berkeley and Los Angeles, *University of California Press*, 1993. 57. lpp.

²⁵Rozenberga ziņojums – "Massnahmen im RK Ostland." Microfilma T - 454, Roll 16, Frame 182. College Parks, Maryland, National Archives II.

²⁶Kārlis Kangeris. "Die Baltischen Völker und die Deutschen Pläne für die Räumung des Baltikums 1944." *Baltisches Jahrbuch*, 1988. 177. - 192. lpp.

Andrievs Ezergailis

PAŠAIZSARDZĪBAS KOMANDANTŪRU LOMA HOLOKAUSTĀ

Pēc kara Vācijā nodibinājās intelektuāļu grupa *Gruppe 47*, kas par savu uzdevumu uzskatīja izskaust nacisma vārdus un izteicienus (*racismus*) no vācu valodas. Pēc mūsdienu vācu vēsturnieku un žurnālistu darbiem par holokaustu Baltijā neliekas, ka šis 1947. gada pasākums bijis veiksmīgs.

Nacistu spēki iebruka Latvijā, sev līdzī nesdami arī savu naida valodu. Visindīgākie bija vārdi: *pogrom*, *Selbstreinigung* un *Selbstschutz*. Pēdējie divi vārdi latviski tulkoti kā “pašattīrīšanās” un “pašaizsardzība”. Krievu vārdu *pogrom* latvieši tulko ar “grautiņu”. Visi šie vārdi ir eufēmismi un aiz tiem slēpjas dubultdoma, kas daudziem nav tūlītēji saprotama. Vārds *pogrom* izcēlās cariskajā Krievijā un tas nozīmēja vietējus spontānus uzbrukumus ebreju kolonijām. Vācieši šo vārdu pārņēma un pārveidoja par valsts mēroga plānotām, pret ebrejiem organizētām akcijām.

Pirmoreiz plašākā mērogā šo vārdu jaunajā nozīmē nacisti izmantoja 1938. gadā tā saucamās *Kristallnacht* kontekstā. “Pašattīrīšanās” un “pašaizsardzība” izklausās kā defensīvi un miermīlīgi vārdi, bet to vāciski īstenā nozīme bija agresīvi krimināla. “Pašaizsardzības” ideja bija viens no daudzplāksņainiem pamatjēdzieniem visai nacisma ideoloģijai. To radīja Vācijā plaši izplatītais mīts par “dunci Vācijas mugurā”, ko – pēc Hitlera ieskata – iedūruši žīdi un viņu pakalpi.

Piemēram, Jūlijs Štreichers (*Julius Streicher*), bēdīgi slavenās avīzes *Der Stürmer* izdevējs, 1933. gada 1. aprīlī, divus mēnešus pēc tam, kad nacisti bija pārņēmuši varu Vācijā, rakstīja:

[..] 1. aprīlī sāksies vācu tautas aizstāvēšanās akcija pret pasaules žīdu noziedzniekiem. Iesāksies tāda mēroga aizstāvēšanās kauja, kādu līdz šim vēl neviens gadu simtu tecējumā nav uzdrošinājis uzsākt.¹

Tā ir sava veida traģēdija, ka vēl joprojām daudzi vācu jaunās paaudzes vēsturnieki attiecībā uz Baltiju nav attālinājušies no šiem trim nacistu konceptiem.

Atriebību izteica ar metaforu “pašaizsardzība”. Ir svarīgi saprast, ka šī vāciskā “pašaizsardzības” jēdziena izcelsmei bija sava vēsturiska specifika, kādas nebija nevienā citā zemē, arī ne Latvijā. Iebrūkot Austrumeiropā, vāci centās šo jēdzienu iedibināt okupētajās valstīs, kas diemžēl arī daļēji izdevās.

Ar šo trīs jēdzienu palīdzību – “pašaizsardzība”, “pašattīrīšanās” un “pogroms” vācieši centās ievadīt “iedzimtos” iznīcināšanas akcijās pret ebrejiem un komunistiem. Šie trīs vārdi veidoja kopību un definēja vācu tūlītējos īstermiņa mērķus Austrumeiropas zemēs.

No šiem trīs vārdiem vienīgi “pašaizsardzības” jēdziens ir īsti nostiprinājies latviešu vēsturiskā un atmiņu literātūrā.

“Pašaizsardzību” izcelsme

Pirmajās okupācijas stundās pēc vācu pavēles un ierosmes visos Latvijas administratīvos novados noorganizējās “pašaizsardzību” komandantūras. Citādi nemaz arī nevarēja būt. Vācu okupācijas pirmajās dienās visās Latvijas pilsētās un citās militāri un taktiski svarīgās vietās nodibinājās vācu militārās komandantūras. Tām blakus noorganizējās latviešu palīgvienības, kuŗas vācieši sauca par “pašaizsardzībām”.

Tās bija organizētas līdzīgi Latvijas laika policijai vai aizsargiem. Vispirms tās izveidoja apriņķos, pēcāk pilsētās un pagastos. Par to, kas un kā deva pavēli šīs vienības organizēt, ir rakstiski, pat avīzēs iespiesti, dokumenti. “Pašaizsardzību” organizēšana notika vienlaicīgi visā Latvijā. Līdzīgi vācieši rīkojās arī citās okupētajās Baltijas un Austrumeiropas zemēs.

Apriņķu centros tika izveidotas apriņķu komandantūras, pilsētās un pilsētiņās – pilsētu komandantūras, un pagastos – pagasta komandantūras. Nekad vēl iepriekš Latvijas vēsturē līdzīgi veidojumi nebija pastāvējuši. Jau pirmajās okupācijas nedēļās Latvija bija pilna dažādām, gan vācu, gan latviešu komandantūrām. Latvijā kopumā pirmajās okupācijas nedēļās tika nodibinātas apmēram 700 latviešu komandantūras. Jau ar komandantūru pirmajām pastāvēšanas stundām vāci pavēlēja komandantūru vīriem kā pazīšanās zīmi valkāt sarkanbaltsarkanu Latvijas karoga krāsu aproci. Bet tad pēkšņi, 1941. gada augusta vidū, tika dota pavēle šīs nesen dibinātās komandantūras slēgt. Turpmāk bija aizliegts valkāt sarkanbaltsarkano aproci. Kādēļ tā tika darīts? Izskaidrojums ir vienkāršs. Pirmā – intensīvās atriebības – faze bija beigusies. “Pašattīrīšanās” vācu izpratnē bija paveikta, t.i., vācu vadībā no Latvijas mazpilsētām ebreji bija savākti un nošauti.

Dažās vietās, galvenokārt Vidzemē, kur pirms vāciešu ienākšanas darbojās latviešu partizāni, vācieši tos jau pirmajās stundās un dienās atbrūvoja. Tiem atņēma automātiskos ieročus un transporta līdzekļus.² Ja partizāni bija dezertējuši no Sarkanarmijas, daudzkārt gadījās, ka viņus saņēma gūstā un aizveda uz Prūsiju.³ Pašaizsardzības vajadzībām paturēja tikai nelielu un noteiktu vīru skaitu, kuŗi tad bija padoti vietējai vācu militārajai vai SD komandantūrai. Bet, tā kā partizāni darbojās tikai retās (varbūt ne vairāk kā divdesmit) vietās, tad pašaizsardzību organizēšanu vadīja no apriņķu centriem.⁴

Dokumenti, kas ir mūsu rīcībā par policijas vai pašaizsardzības vienību organizēšanu, liecina, ka tā notika vācu apsēstībā un stingrā kontrolē. Vāciešu SD vai militārais personāls kontrolēja latviešu pašaizsardzības vienības vismaz divos veidos. Pirmkārt, ar apriņķu latviešu komandantūru starpniecību, kas atradās stingrā vāciešu uzraudzībā, un, otrkārt, ar vietējo vāciešu komandantūru palīdzību. Latviešu komandantūrām varēja dot pavēles gan vācu armijas, gan vācu SD personāls.

Kā labi zinām, vācieši, okupējot Latviju, turpināja ievākt Hitlera un Staļina 1939. gada pakta augļus. Lai gan Latvija nebija kara stāvoklī ar Vāciju, okupācijas spēki, atsaucoties uz 1939. gada nacistu un padomju nolīgumu, izvēlējās okupēt Padomju teritoriju, nevis Latviju. No vienas puses, vāci iekļāva Latviju tā saucamajā Ostlandē, un no otras – tie Latviju administratīvi saskaldīja apriņķos. No latviešu puses augstākā vara Latvijā bija vācu kontrolētie apriņķu “pašaizsardzību” komandanti. Stāvoklis daudz nemainījās arī pēc tam, kad nodibinājās tā saucamā “pašpārvalde”.

Pastāv uzskats, ka Latvijā pašaizsardzības dibinājušās stichiski. It kā latvieši, kaut kādu iemeslu dzīti, paši uz savu roku dibinājuši pašaizsardzības. Tiek pat apgalvots, ka šīs pašaizsardzības dibinātas vēl pirms vācu ierašanās Latvijā. Šo uzskatu pārstāvējusi plaša starptautiska zinātnieku koalīcija: vācieši, amerikāņi, pat ebrēji – Izraelā, Amerikā un Latvijā. Daudzi latviešu aculiecinieki un pašaizsardzību līdzdalībnieki lielā mērā ir šā stichiskās izcelsmes uzskata aizstāvētāji.

Ir ļoti svarīgi rūpīgi izpētīt un izprast pašaizsardzību izveidošanas vēsturi. Daudzi mums ļoti svarīgi secinājumi saistīti ar to, kā īsti izprotama un izskaidrojama šo vienību radīšana un vēlākā darbība. Pastāv pat tāds uzskats, it kā visa vācu okupācijas ļaunuma sakne un tai laikā iemantotā latviešu tautas “kollektīvā kriminālitate” esot meklējama paš-

aizsardzības vienībās. Arguments par šo paš aizsardzību ļaunumu skan apmēram šādi: paš aizsardzības izveidojās stichiski, bez vāciešu ziņas, kas nozīmē to, ka stichiski tika uzsākta arī pašattīrīšanās. Lasi: bez vācu klātbūtnes un ziņas latvieši šāva ebrējus.

Bet šī ķēde nebūt nebeidzas. Turpinājumā šie asiņainie paš aizsardzības vīri kļuva par palīgpoliciem, kas savukārt vēlāk iestājās policijas bataljonos. Pēdējie pēc laika tika iekļauti Latviešu Leģionā un tadā kārtā arī Leģions kļuva par "kriminālu organizāciju".

Visi šie jautājumi ir pārāk sarežģīti, lai tos plaši iztīrātu vienā rakstā. Šoreiz vēlos vienīgi apšaubīt vienu no šī pieņēmuma pašiem galvenajiem stūrakmeņiem, proti, mītu par paš aizsardzību it kā stichisko izcelsmi. Mana teze ir, ka šīs paš aizsardzības faktiski noorganizēja vācu okupācijas spēki. To darot, tie izpildīja plānu, kuŗu nacistu vadoņi bija izstrādājuši Berlīnē. Kādi ir iemesli un kas dod man tiesības apšaubīt šo universāli pieņemto patiesību par paš aizsardzībām?

1. Vārds sākumā lietots tikai vācu un nevis latviešu dokumentos.

2. Organizātoriski nekas tamlīdzīgs Latvijas vēsturē vēl nebija bijis.

3. Paš aizsardzības koncepcija tās teitoniskajā definīcijā bija dzimusi Vācijā, un tai bija vāciski dialektiskā "dunča dūriena" specifika, kam līdzīgas nebija Latvijā. Bija atriebība, un tad bija vāciski metafiziskā atriebība. Vācu okupācijas spēki ar moderno saziņas līdzekļu palīdzību savu "žīds-dunča dūrējs" transformēja par "žīds-čēkists". Vāciešiem iebrūkot Latvijā, viņi radīja šeit jaunu, vēl nekad nebijušu atriebības jēdzienu un reizē arī atriebības objektu.

4. Pēc Latvijas okupēšanas visa vara atradās vāciešu rokās.

5. Latvijā tai laikā nepastāvēja neviena vienīga iestāde, kam būtu bijusi vara un autoritāte noorganizēt kādu paš aizsardzības tīklu visā Latvijā.

Teiktais attiecināms arī uz līdzīgu "organizēšanos" Lietuvā, Igaunijā un citur vācu okupētajā Austrumeiropā. Visus latviešu centienus centrāli organizēties jau pirmajās okupācijas dienās sekmīgi likvidēja Štālekers un vācu ģenerāļi.

6. Ienākot Latvijā, vāciešu uzticības līmenis latviešiem bija ļoti zems. Viņi nebija aizmirsuši ne 1905. gada muižu dedzināšanu, ne latviešu lielniecismu, ne arī Latvijas brīvvalsts sākuma gados veikto Zemes reformu.

Noraidāms uzskats, ka vācieši latviešiem bez pavēles un kontroles būtu uzticējuši īstenot vienu no slepenākajām Hitlera pavēlēm. Raugoties no militārā viedokļa, vācu okupācija bija tradicionāla okupācija, kas sevišķi neatšķīrās no citām līdzīgām.

Pašaizsardzību organizēšanas gaitā ir kāds maldinošs faktors, kas vēl šo baltu dienu turpina daudzus izraisīt apjukumu un pavedina uz kļūdaiņiem secinājumiem. “Pašaizsardzības” tika organizētas uz pirmskaŗa Latvijas aizsargu organizācijas pamatiem. Ir tiesa, ka aizsargi bija Baigajā gadā visvairāk cietusi grupa. Proporcioniāli vairāk nekā jebkuŗa cita grupa aizsargi tika deportēti. Liela daļa no viņiem un viņu ģimenēm laikā, kad Latvijā ienāca vācieši, atradās izsūtījumā Sibīrijā. 1941. gada jūnijā aizsargi kā organizētas vienības nepastāvēja, un nav nekādas ticamības apgalvojumiem, ka viņi stichiski būtu organizējuši paš aizsardzības vienības. Viņiem nebija ne autoritātes, ne arī iespējas to darīt.

Glūži pretēji, pēc sējuma *No NKVD līdz KGB* prāvu rādītāja iznākšanas mums tagad ir pieejamas tiesu aktis, kuŗas norāda, ka daudzi aizsargi pret savu gribu tika ieskaitīti paš aizsardzībās. Ar to es negribu apgalvot, ka neviens aizsargs nebūtu paš aizsardzības vienībās iestājies brīvprātīgi. Eksistē dokumenti, no kuŗiem redzams, ka aizsargiem bija pavēlēts pulcēties un organizēties, t. i., pirmās vācu okupācijas stundās vācu militārie un soda organi Latvijā ieviesa sava veida iesaukšanu.⁵

Ja, no vienas puses, Štālekers vairākkārt savos dokumentos uzsver *Vermachta* izpratni par SD darbību, tad, no otras, – pastāv arī *Vermachta* virspavēlniecības deklarācijas, ka armijai ir jāiekļaujas akcijās pret žīdiem. Tā, piemēram, 6. armijas virspavēlnieks von Reichenaus izdeva deklarāciju *Armijas vienību darbība Austrumu teritorijās*, kuŗu izdalīja daudzām militārām vienībām:

Austrumu teritorijās kuŗavīri nav tikai kaujinieki vien, kā noteikts kuŗa mākslas likumos; viņi ir arī nelokāmu rasisma principu nesēji, un viņi atriebīs visas zvēribas, ko nācies pārciest vācu nācijai un tai radnieciskām nācijām. Tādēļ kuŗavīriem ir pilnīgi jāsaprot, cik ļoti vajadzīgi ir brutālie, bet taisnīgie sodi, ko saņem žīdu zemcilvēki.⁶

Visiem kuŗa noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci arī jāpieskaita vācu plāns importēt savu vācisko atriebības ideoloģiju Baltijā un tās vārdā organizēt “pašaizsardzības”, izdot pavēles aizsargiem un policijas darbiniekiem pulcēties un organizēties, tā viņus iesaistot savā plānā slepkavot Baltijas ebrējus. Vācu slepkavu vienību vadītājs Štālekers ir atstājis dokumentus, kuŗos viņš liecina, ka apzināts bijis vācu nodoms šaušanu akciju vajadzībām izmeklēt traumatizētus vietējos iedzīvotājus:

Sastādot šāvēju vienības no latviešiem un lietuviešiem, sevišķa uzmanība

tika pievērsta tam, lai tur iekļautu dalībniekus, kuŗu ģimenes locekļi bija noslepkavoti vai krievu aizvesti.⁷

Kādus darbus vai nedarbus veica latviešu pašaizsardzības? Visus tos, kuŗus vācu komandanti, vai nu tie būtu piederējuši armijai vai SD, viņiem pavēlēja darīt.

Štālekers par “pašaizsardzību” – policijas uzdevumiem un darbību – rakstīja:

Pēc vācu vienību ierašanās Latvijā tika noorganizētas pašaizsardzības vienības, kas sastāvēja no dažādiem cilvēkiem: daži no viņiem bija pilnīgi nederīgi policijas darbam.⁸

Tā kā apriņķu (latviešu) policijas priekšniekiem bieži bija grūti kontrolēt padotos pašaizsardzības priekšniekus, kas bieži darbojās patstāvīgi, tās bieži pilnībā kontrolēja vietējās militārās komandantūras...⁹

Einzackomandas (*Einsatzkommando*) 1b priekšnieks Ēriks Ērlingers (*Erich Ehrlinger*) par policijas izveidošanos Daugavpilī rakstīja:

Policijas palīgspēkus organizēja stingrā kārtībā pēc EK iniciatīvas. Pašreiz šajā vienībā ir ap 240 viru. Pakāpeniski tiks iesaukti vēl papildinājumi. Viņi kalpo kā palīgspēks EK, lai būtu tai pa rokai, un turklāt viņi ir tie cilvēki, kas veido sešus pilsētas policijas iecirkņus.¹⁰

Visplašāk pašaizsardzību nolūku, lai gan paragrafā ir rakstīts tieši par Igauniju un tas pilnīgi neatbilst Latvijai, definējis Štālekers:

Pašaizsardzību vienības ir noorganizētas šaušanām. To papildu uzdevumi ir cīnīties pret partizāniem un sarkanarmiešiem, kuŗi turpina uznirt Igaunijā. Bez tam tās ir atbildīgas apsargāt svarīgus armijas objektus, tiltus, noliktavas un citus tādus punktus, ko apdraud sabotāža. Pašaizsardzību vienību vīri piedalās arī cietumnieku transportu apsardzē.¹¹

Kā šie citāti norāda, vāciešu nodomi, organizējot pašaizsardzības bija gan tradicionāli policejiski, gan nacistiski revolūcionāri. Tiem vienlaicīgi bija jāievieš kārtība un reizē jārada chaoss. Pašaizsardzībām tika, piemēram, tādi uzdevumi kā cietumu, ielu, tiltu un ceļu apsardze. Mazliet neparastāks uzdevums bija bēguļojošu sarkanarmiešu gūstīšana. No iepriekšminētajiem ziņojumiem mēs arī redzam, ka SD plāns bija īstenot vēsturē maz pieredzētus atbēgšanas uzdevumus – “žīdu un komunistu” iznīcināšanu. Pašaizsardzību vienībās iekļāvās dažādi ļaudis, arī bez ieroču mākas. Gadījumos, kad no vietējām “pašaizsardzībām” vajadzēja noorganizēt šāvēju vienību, Štālekera ieteikums, tāpat kā Arāja komandas

gadījumā, bija sameklēt cilvēkus, kas gatavi atbēgt, piemēram, 14. jūnijā aizvestos radniekus.¹²

Liecības rāda, ka daudzās vietās Latvijā, sevišķi tur, kur dzīvoja lielāks skaits ebrēju, pašaizsardzības tika iejauktas ebrēju šaušanas akcijās. Dažos apriņķos šo vienību dalībnieki tika iekļauti tiešajā šaušanā. Tomēr nav iemesla piekrist vecā režīma vēsturniekiem, kuŗi centās – un daļa vēl aizvien cenšas – nomelnot visas pašaizsardzības vienību akcijas vienādi intensīvi.

Ebrēju šaušana Latvijas perifērijas pilsētās bija organizēta vairākos veidos. Bija apriņķi, piem., Jelgavas, Tukuma, Valmieras un Madonas apriņķis, kuŗos blakus pašaizsardzību grupām bija noorganizētas SD vienības. Tur “pašaizsardzību” piedalīšanās ebrēju šaušanā bija minimāla. Šaušanas dienā varbūt lika tikai apsargāt pilsētas tiltus, ielas un pieejas ceļus. Citos apriņķos pašaizsardzību vienības ebrējus arestēja un apsargāja apcietinājumu vietas. Tad atbrauca kāda vācu vai latviešu SD vienība un ebrējus nošāva.

Vēl citos apriņķos, kā, piemēram, Ilūkstē visus priekšdarbus un šaušanu veica apriņķu pašaizsardzības. Pretēji bieži dzirdētām izteikām pat Ilūkstes apriņķī šāvēji nebija vietējie pilsētnieki. Ilūkstē apriņķa komandants Oskars Baltmanis noorganizēja divdesmit vīru šāvēju grupu, kas apbraukāja apriņķa pilsētas.

Šinī rakstā esmu mēģinājis savilkt kopā galveno informāciju par “pašaizsardzību” izcelsmi un darbību Latvijā. Šis temats ir sarežģīts un pagaidām vēl ļoti maz pētīts. Bez šī temata izpētīšanas holokausts Latvijā nav pilnībā saprotams. Pētot pašaizsardzības, vēsturniekiem vienlaicīgi būs arī uzdevums izpētīt militārās komandantūras un to lomu, kāda tām bija komunistu un ebrēju šaušanā Latvijā.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ *Völkischer Beobachter*, 1931. g. marts, PS 2410.

² Piemēram, 4. jūlijā Cēsis – dienu pirms vācu ierašanās pilsētā – ienāca latviešu partizāni, kas par saviem priekšniekiem izvēlējās plkvlt. Kaspersonu un Kārli Liepiņu, bet, kad 5. jūlijā ienāca vācieši, viņi iecēla savu kandidātu Albertu Ziediņu. Pēc dažām dienām, “attīstot apriņķa drošības” struktūru, vācieši par apriņķa policijas priekšnieku iecēla Fēlikšu Bergu. Hoover Institution on War, Revolution and Peace. LCC archīvs, Box 122. *Cēsu apriņķa likvidācijas ziņojums*. 1944. gada 22. decembris.

³ Par Cēsu pašaizsardzības vienības atbruņošanu un aizsūtīšanu gūstā skat.: *Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā*, 2. sēj., 25. lpp.

⁴ Lai izprastu pašaizsardzību organizēšanos, skat. Štāleckera 15. oktobra ziņojumu, sevišķi nodaļu "Palīgpolīcijas un šucmaņu radīšana".

⁵ Piemēram, Adolfs Raubiško liecināja, ka 1941. gada jūlijā viņš izsaukts uz Ilūksti, kur Baltmanis un citi aizsargi aicinājuši stāties pašaizsardzībā, viņš piekritis, jo padomju varas laikā bijis aktīvistis un baidījies, ka varētu tikt arestēts. LVVA - Lieta 3283, 185. lpp.

Līdzīgu liecību devis arī Andrejs Dubovskis no Prodes pagasta:

"1941. gada jūlijā pie manis atbrauca Kļimovs un teica, ka man jāierakstās palīgpolīcijā, kuŗa palīdzēs vāciešiem. Tā sakot, Kļimovs man piedraudēja, ja es neierakstīšos, tad mani arestēs, un tāpēc es piekritu un brīvprātīgi pierakstījos palīgpolīcijā kā policists, saņēmu šauteni un veicu dienesta pienākumus, t. i., vairākas reizes apsargāju arestētos padomju pilsoņus, pilsētu." LVVA - Lieta 28578. 384. lpp.

⁶ International Military Tribunal. *Trial of Major War criminals Before the International Military Tribunal XXXV*, 84.-86. lpp., un XXXIV, 129.-132. lpp.

⁷ *Stahlecker's Consolidated Report*, 1941. g. 15. okt., 24. lpp.

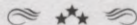
⁸ *Ibid*, 12. lpp.

⁹ *Ibid*, 13. lpp.

¹⁰ *Ereignismeldungen*, nr. 24, 16. jūlijā.

¹¹ *Stahlecker's Consolidated Report*, 1941. g. 15. okt., 16. lpp.

¹² Veidojot latviešu un lietuviešu šāvēju vienības, it kā sevišķi gādāts par to, lai izvēlētos dalībniekus, kuŗu ģimenes locekļi bija noslepkavoti vai krievu aizvesti. *Stahlecker's Consolidated Report*, 1941. g. 15. okt., 24. lpp.

ANDRIEVS EZERGAILIS

Dzimis 1930. gada 10. decembrī Rites pagastā, Latvijā. Vēsturnieks. Augstāko izglītību ieguvis ASV – B.A. un M.A. gradus Mičiganas Valsts universitātē, bet Dr. gradu vēsturē Ņujorkas universitātē. Maģistra disertācija – *Agitation in Livonia and Kurland 1860-1905*. Doktora disertācija – *The 1919 Revolution in Latvia*.

Sākot ar 1964. gadu, docētājs Itakas koledžā Ņujorkas pavalstī.

Daudzu publikāciju autors latviešu un angļu valodā izdotos žurnālos un laikrakstos.

Sarakstījis grāmatu *The Holocaust in Latvia 1941-1944*.

Einzacgrupas A Baltijas valstīs veikto žīdu eksekūciju rezultāti

[..] Nacistiskās Vācijas invāzija Padomju Savienībā 1941. gada 22. jūnijā – *Operation Barbarossa* – bija ievads žīdu sistēmiskai iznīcināšanai. Vācu armijas pēdās sekoja četras mobilas vienības, tā saucamās *einzacgrupas* (*Einsatzgruppen*). Šīs vienības tika sastādītas no policistiem, drošības dienesta un SS vīriem. Viņu kopskaits bija apmēram 3 000 vīru, un šo vienību sākotnējais uzdevums bija armijas aizsegā frontes aizmugurē "iznīcināt komunistu funkcionārus un žīdu izcelsmes komunistiskās partijas biedrus". Jau drīz vien grupām tika uzdots iznīcināt "žīdus vispārīgi". Arī čigānu vairums tika savākti vienkopus un nošauti. *Einzacgrupas* savu darbību rūpīgi dokumentēja un savus ziņojumus regulāri sūtīja uz Berlīni. Ar šo ziņojumu palīdzību mums šodien ir iespējams slepkavošanas akcijām izsekot no dienas dienā. [..]

[..] Karte ir daļa no *einzacgrupas A* ziņojuma. Grupa galvenokārt operēja Baltijā. Karte uzrāda grupas veiktās žīdu eksekūcijas, kas ilustrētas ar skaitli un zārka attēlu. Igaunija deklarēta kā no "žīdiem atbrīvota" (*Judenfrei*). Kartes apakšā rakstīts: "Novērtētais vēl dzīvo žīdu skaits 128 000." Baltijā, Baltkrievijā un Ukrainā *einzacgrupām* bieži vien izpalīdzēja vietējās policijas un vācu armijas vienības. [..]

(Stéphane Bruchfeld och Paul A. Levine, ...om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen i Europa 1933-1945. Regeringskansliet «Levande Historia». Stockholm, 1998. 48.-49. lpp.; tulkojis Vilnis Zaļkalns.)

Andrievs Ezergailis

HOLOKAUSTS

Lai gan ar Hitleru vien nebūtu bijis gana, tomēr bez Hitlera ne Vācijā, ne Eiropā *holokausta* nebūtu. Tikai tad, kad Vācijas valsts struktūru pārņēma ekstrēmisti, atvērās durvis slepkavībām. Holokausts notika pēc Vācijas valsts pavēles. Tāpat kā kaŗu, arī holokaustu nevarēja sākt bez Hitlera. Nekur ārpus vācu okupācijas joslām ebrēju iznīcināšana nenotika. Un neviena zeme, ko vācieši bija okupējuši – arī ne Dānija –, nepalika bez ebrēju upuriem.

Šī patiesība ir atkal un atkal jāatkārto, jo pēdējos gados, it sevišķi pašā Vācijā starp tā sauktajiem vēsturniekiem revizionistiem, ir izplatījies uzskats, ka Austrumeiropas valstis, ieskaitot Latviju, naidā pret ebrējiem ne ar ko nav atšķirušās no nacistiskās Vācijas. Austrumeiropiešu skatījumā šis uzskats ir absurds. Šāds uzskats nepieļauj starpību starp imperiālistiskām un okupētām valstīm: holokausts Vācijā esot līdzinājies holokaustam iekārotajās zemēs.

Divdesmitos gados Vācijā divas ideju straumes – antisemitisms un īpatna atriebības ideoloģija – satikās, lai radītu izdevīgus apstākļus ebrēju slepkavošanai. Hitleris bija šo divu ieviržu katalizators. Antisemitisms bija izplatīts gandrīz vai visur pasaulē, bet tieši Vācijā Veimāras republikas norieta laikā tas sasniedza Eiropā vēl neredzētu intensitāti. Otra straume – atriebība – par tā saukto “dunča dūrienu” Vācijas mugurā, kas ieperiņājās vāciešu dvēselēs kopš Pirmā pasaules kaŗa beigām –, sajaucās ar antisemitismu. Naids Vācijā samilza līdz slepkavības kārei.

Arī šis vāciešu atriebības temats, “dunča dūriena” mītu saistot ar ebrējiem, nepastāvēja nekur citur Eiropā, arī ne Austrumeiropā. Nacistu partijas kodols no paša sākuma konstruējās kā “pašaizsardzības” partija, kas ne tikai aizsargāšot vācu tautu no “dunča dūriena” atkārtošānās, bet sāksšot arī atriebības kaŗu pret pašiem dūrējiem (lasi: ebrējiem).

Lai gan pirmie nacistu terora pasākumi 1933. gada februārī, kad Hitlera partija saņēma valdības grožus, bija vērsti pret komunistiem un sociālistiem, arī tie skāra ebrējus. Mēnesi pēc varas pārņemšanas nacisti noorganizēja pirmo koncentrācijas nometni Dachavu (*Dachau*). Sākot no 1933. gada maija, līdz 1938. gadam, Hitlera valdība pieņēma seriju likumu, kas ierobežoja ebrēju sabiedriskās, politiskās, profesionālās un

pilsoniskās tiesības Vācijā. Vispirms izslēdza ebrējus no valsts darbiem, tad sekoja aizliegums ebrējiem strādāt noteiktās profesijās: advokatūrā un medicīnā. 1935. gadā pieņēma tā sauktos Nirnbergas likumus. Šie likumi ebrējiem atņēma pilsonību, kas nozīmēja, ka valsts (Vācijā saukta – *Reichstaat*) likumi pārstāja aizstāvēt ebrējus. Nirnbergas likumi ebrēju definēja kā cilvēku ar trim ebrēju vecvecākiem. Lielvācijai izplēšoties, visi šie likumi vairāk vai mazāk tika pielāgoti iekārotās teritorijās, arī Latvijā.

Svarīgs pasākums ebrēju izstumšanai no Vācijas sabiedrības bija speciālas ebrēju biedrības noorganizēšana – *Reichsvertretung der Juden im Deutschland*. Šīs organizācijas divkosība izpaudās tādejādi, ka tā kļuva par struktūru, kas vienā ziņā ebrējus aizstāvēja, otrā – veicināja nacistu pretebrēju likumus un direktīvas. Organizācijai līdzīgas, sauktas par *Judenrat*, nacisti izveidoja iekārotās zemēs (arī Latvijā) visa holokausta laikā.

1938. gada 9. novembrā *Kristallnacht* (lasi: izsisto skatlogu nakts) dažu vēsturnieki uzskata par aizsākumu tā sauktajam holokaustam. Sākās fiziski uzbrukumi ebrējiem, viņus gribēja pilnīgi izskaust no Vācijas saimnieciskās aprītes. Vienā diennaktī Vācijā nodedzināja vairāk nekā 195 sinagogas un ap 20 000 ebrēju ieslodzīja koncentrācijas nometnēs. Zaudējumus, ko hitlerieši radīja *Kristallnacht*, nacisti novērtēja Vācijas ebrējiem par 1 000 000 000 reichsmarkām, kas bija jāsavāc *Reichsvertretung der Juden im Deutschland*.

Sākot ar *Kristallnacht* redzams, ka Hitlers ir uzticējies “ebrēju jautājuma” risināšanu Heinricha Himlera (*Heinrich Himmler*) padotajam Reinhardam Heidricham (*Reinhard Heydrich*), kas vadīja SD organizāciju un vēlāk bija tā saucamo *einzačgrupu* šefs.

Kristallnacht un ebrēju fiziskās iznīcināšanas sākšanu 1941. gada 22. jūnijā atdala Polijas interlūdijs, it kā spēku uzkrāšanas posms galīgam “ebrēju jautājuma” atrisinājumam. Ar Polijas okupāciju 1939. gada septembrī Lielvācija iemantoja ap divarpus miljonu ebrēju, kas no nacistu viedokļa saasināja problēmu jaunā veidā. Polijā sāka organizēt geto, koncentrējot ebrējus norobežotos lielāku pilsētu kvartālos. Tūlīt pēc kaņšpēka ierašanās Polijas pilsētās vāci pavēlēja vietējo ebrēju vadošām aprindām noorganizēt “ebrēju padomi” (*Judenrat*). Šo padomju uzdevums bija nodot vācu pavēles saviem ebrēju tautiešiem. Geto izveide sākās Polijas rietumu daļā, Vartas apgabalā, teritorijā, ko nacisti bija nolēmuši etniski iztīrīt no nevāciešiem. Ebrēji no Vartas tika sadzīti jaunveidotos Polijas pilsētu geto.

Līdz 1941. gadam nacistu it kā oficiālā nostāja bija veicināt ebrēju

emigrāciju no Lielvācijas un izmantot, kā tas notika Polijā, ebrēju darbaspēku kaŗa mērķu sasniegšanai. Geto ierīkošana bija divkosīga. Vienā ziņā tur it kā bija ebrēju pašvaldība, sava pārvalde un pat policija, otrā ziņā – sakoncentrēšana vienkopus vienkāršoja ebrēju pārvešanu uz iznīcināšanas nometnēm.

Ebrēju fiziskās iznīcināšanas pirmā faze sākās ar uzbrukumu Padomju Savienībai. 1941. gada 22. jūnijā stājās spēkā Hitlera slepenā pavēle — bez kavēšanās pilnīgi iznīcināt iekāŗoto teritoriju ebrējus. Bez šīs, pret ebrējiem vērstās slepenās pavēles Vācijas valsts augstākās instances izdeva arī daļēji atklātas pavēles iznīcināt komunistus, it sevišķi komisārus. Šo iznīcināšanas pavēļu galvenie ierosinātāji bija Hitleris, Himlers, SS struktūras virspavēlnieks, un Heidrichs, Drošības policijas (SD) virspavēlnieks. Iekāŗotajās Austrumeiropas zemēs nenotika nekas, kas nebija pavēlēts un sagatavots Lielvācijas centrā.

Pirmo ebrēju iznīcināšanas fazi veica tā pati nacistu virsotne, kas sagatavoja *Kristallnacht* un Polijā izveidoja geto. Drošības policija organizēja tā sauktās *einzacgrupas A, B, C un D* – speciālas mobīlas vienības, kas izplētās iekāŗoto rajonu aizmugurē. Šo vienību uzdevums bija it kā gādāt par drošību iekāŗotajās zemēs, bet to galvenā darbība bija organizēt ebrēju nošaušanu. Lai gan *Einzacgrupu* sastāvā bija arī vācu speciālās šāvēju vienības, to pirmais gumbits – lietojot šacha terminoloģiju – bija panākt vispārēju iespaidu, ka it kā pašu “iedzimto antisemītu” grupas nogalina “savus pašmāju ebrējus”. Tā kā šis provokatīvais gājiens cieta neveiksmi, *einzacgrupu* vadība iedarbināja iznīcināšanas aparātu. Šo aparātu daļēji veidoja līdzpaņemtās vācu vienības un uz vietas organizētie spēki. Spontānitātes versija par ebrēju iznīcināšanu Austrumeiropā, it kā vietējie bez vācu vadības iesākuši ebrēju šaušanu, dokumentāli nav apstiprināma.

Jau pirmajās kaŗa dienās Latvija nonāca *einzacgrupas A* varā. Grupu vadīja *brigadefīrers V. Štālekērs (W. Stalecker)*. Izbraukājot krustām un šķērsām Latviju, Štālekērs noorganizēja vairākas latviešu SD palīgvienības, no kuŗām galvenās bija Mārtiņa Vagulāna palīgvienība Jelgavā un Viktora Arāja palīgvienība Rīgā. Vagulāna vienību pēc Jelgavas ebrēju nošaušanas izformēja, bet Arāja vienība turpināja darboties līdz 1944. gada beigām.

Ir aprēķināts, ka *einzacgrupas* vien Austrumeiropā iznīcinājušas vairāk nekā vienu miljonu ebrēju. Līdz 1941. gada oktobrim *einzacgrupu* vadonis Štālekērs savā kontā bija ierakstījis ap 31 000 Latvijā nošautu ebrēju. No septembra Latvijā varu pārņēma civilā pārvalde, un ar to beidzās grupu darbība Latvijā. Ebrēju lietu “kāŗtošanu” daļēji pārņēma

vācu civīlpārvalde, daļēji stacionārā SD struktūra un daļēji augstākais policijas un SS virspavēlnieks Ziemeļaustrumos – Frīdrihs Jekelns (*Friedrich Jeckeln*).

Rīgas, Daugavpils un Liepājas ebrējus – sadzina geto. 1941. gada oktobrī Latvijā dzīvi vēl bija ap 35 000 ebrēju. Rīgas geto vārti aizvērās 25. oktobrī.

Dzīvo ebrēju skaits Baltijā, sevišķi Rīgā, Himleru neapmierināja. 1941. gada novembra sākumā viņš uz Latviju pārcēla Jekelnu ar uzdevumu “iztīrīt geto”. Divas dienas – 30. novembrī un 8. decembrī – norisinājās tā saucamās Rumbulas akcijas, kuŗās nošāva ap 24 000 Rīgas ebrēju. Mazāka mēroga akcijas notika Liepājā, Šķēdes jūrmalā, un Daugavpilī, pie Poguļankas. Pirms nāves nometņu uzbūvēšanas 1941. gada beigās un 1942. gada sākumā uz Latviju atveda apmēram 21 000 Vācijas un Austrijas ebrēju. Lai gan viņi visi bija nolemti iznīcināšanai, tikai apmēram pusi no viņiem nošāva 1942. gada sākumā. 1942. gada aprīlī ebrēju masveida iznīcināšana Latvijā bija beigusies. Apmēram 10 000 Latvijas un Eiropas dzīvo ebrēju no Latvijas 1944. gada vidū pārveda uz Vācijas nometnēm.

Jau pašā sākumā, kad *einzacgrupas* nāves plānu vēl nebija beigušas, Hitlera pavēles izpildītāji sāka plānot modernākas un jaudīgākas iznīcināšanas metodes. Gandrīz vai visi Eiropas, arī Polijas ebrēji vēl bija dzīvi 1941. gada decembrī, kad Latvijas ebrēji jau bija likvidēti. Rietumu valstu, arī Vācijas ebrēji lielākoties vēl dzīvoja savos dzīvokļos.

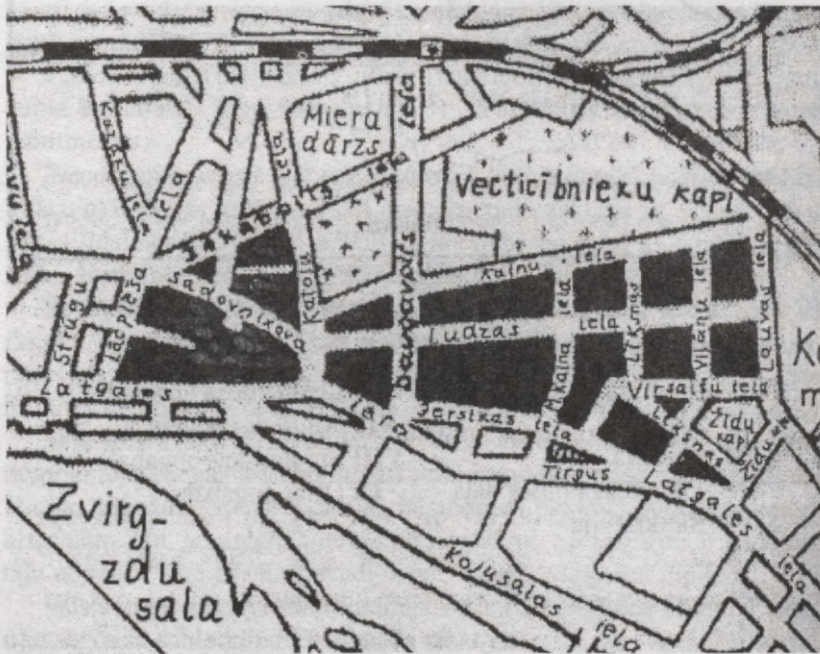
Jau 1941. gada vasarā Hitleris un viņam padotie zināja, ka ar *einzacgrupu* darbību vien “ebrēju jautājums” nebūs atrisināms. Tikko bija sācies kaŗš, vācieši sāka plānot un celt speciālas iznīcināšanas nometnes. Var teikt, ka vācieši cēla un iekārtoja iznīcināšanas fabrikas, kuŗās cilvēku iznīcināšanai pielāgoja industriālās metodes, piemēram, konveijera lentes principu. Šīs fabrikas sastāvēja no divām daļām – gāzēšanas iekārtām un krematorijām. Tika uzceltas piecas šādas nāves nometnes: Aušvica (*Auschwitz*), Birkenava (*Birkenau*), Treblinka, Sobibora, Belzasa (*Belsass*), Maidaneka un Čelma. Lai neradītu negatīvu noskaņojumu Vācijā – visas šīs nometnes atradās Polijā.

Nāves nometnes sāka darboties 1942. gada sākumā, un gada otrā pusē tās sasniedza pilnu jaudu. 1942. gada februārī Heidrihs sasauca Vanzē (*Wannsee*) konferenci, lai uz nāves nometnēm koordinētu transporta plūsmu. Transportēšana sākās 1942. gadā un turpinājās līdz 1945. gadam. Vispirms uz nāves nometnēm pārvietoja Vācijas, Austrijas un Čehijas ebrējus. 1942. gada otrā pusē sākās deportācijas no Francijas, Holandes un Beļģijas. Tad sekoja Dienvidslavijas un Grieķijas ebrēji.

1944. gadā vēl liela Centrāleiropas neskarta ebrēju kopiena dzīvoja Ungārijā. Lai iegūtu kontroli pār šiem ebrējiem, Lielvācijas spēkiem Austrumos drūpot, vācieši okupēja Ungāriju.

1945. gadā Eiropas ebrēju iznīcināšana vēl nebija pilnībā nobeigta, kad Sarkanarmija sāka nāves nometņu atbrīvošanu. Nometnēs izvārguši cilvēkiem vācu iestādes lielā salā pavēlēja soļot uz Vāciju. Šinī tā sauktajā “nāves gājienā” mira tūkstošiem cilvēku.

Ebrēju iznīcināšana Vācijā un tās okupētajās valstīs sākās 1941. gada jūnijā un beidzās 1945. gada 8. maijā. Iznīcināto ebrēju skaitu lēš no 5 līdz 6 miljoniem. Šai skaitā ietilpst arī apmēram 62 000 Latvijas ebrēju.

Rīgas geto. Territorija iekrāsota melnā krāsā (Tēvija, 1941. g. 23. augusts)

I Igaunija	VI Ļeningradas apgabals
II Latvija	VII Kaļiņinas apgabals
III Lietuva	VIII Smoļenskas apgabals
IV Okupētās Polijas daļa	IX Orlas apgabals
V Baltkrievija	

Slepenais Reichskommissariat Ostland
(Austrumzemes) izveidošanas plāns

Jānis Riekstiņš

LATVIJAS BĀREŅI VĀCIJĀ NO 1944. LĪDZ 1949. GADAM

Pēc visai aptuvenām ziņām, Otrā pasaules kara laikā, it īpaši tā beigu posmā, dažādu apstākļu spiesti, Vācijā nokļuva 160 019 Latvijas iedzīvotāju. Viņu vidū bija 4 801 vīrietis, 68 808 sievietes un 86 410 bērni. Pirmajos pēc kara gados LPSR Ministru padomes publicētajās ziņās šķiet, nav iekļauti latviešu kaņavīri.

Aizbraucēju vidū bija ievērojami valsts un saimnieciski darbinieki, izcili zinātnieki, rakstnieki, mākslinieki, daudzi strādnieki, zemnieki un ierēdņi. 1944. gada rudenī uz Vāciju aizveda arī vairāku Latvijas bērnu namu iemītniekus.

Kara beigās Baldones (Baltās pils) bērnu nama, Liepājas zidaiņu nama, kā arī dažu citu bērnu namu audzēkņi nokļuva Vācijas okupācijas krievu zonā, un tādēļ vēlāk viņus atkal pārveda atpakaļ uz Latviju.

Citāds liktenis piemeklēja zidaiņus un bērnus no Valsts Rīgas zidaiņu nama, kas atradās Rīgā, Kapseļu ielā 31, kā arī Valsts Majoru bērnu nama iemītniekus.

Piecdesmitajos gados ārzemēs izdotajā *Latvju Enciklopēdijā* norādīts: “Vācu okupācijas iestādes 1944. gada rudenī evakuēja uz Vāciju Valsts Rīgas zidaiņu namu ar 100 un Valsts Majoru bērnu namu ar 220 (patiesībā 134. - Red.) bērniem 2 - 4 gadu vecumā.”

Savukārt Ādolfs Šilde grāmatā *Sarkanais Krusts latviešu tautas ceļos* raksta: “Pret Tautas palīdzības gribu no Latvijas uz Vāciju evakuēja vairākus Latvijas bērnu namus. Nekādi protesti nelīdzēja. Visu izšķīra vācu iestādes un arī šo iestāžu tālāko likteni pakļāva birokratiskai kārtībai.”

Šajā sakarā būtu jāatceras, ka sabiedroto aviācija jau ilgāku laiku nikni bombardēja Vācijas pilsētas un arī tiešā kara darbība jau bija sasniegusi Vācijas robežas. Mazos Latvijas bārabērnus pakļāva patiešām lielām briesmām. Un, ja viņiem izdevās tās pārdzīvot, tas vispirms ir audzinātāju nopelns. Viņi bērnus pavadīja, par viņiem gādāja un rūpējās.

Valsts Rīgas zidaiņu nama vadītāja Veronika Bergfelde vēstulē Zviedrijas latviešu sabiedrībai 1947. gadā rakstīja:

Varu pateikties Jums par labo gribu mums palīdzēt un kaut ko tuvāk pastāstīt par šo latviešu bērnu patversmi – agrāko Rīgas pilsētas zidaiņu

namu. To evakuēja 1944. gada 5. novembrī (5. oktobrī . - J. R.) uz vācu militāro iestāžu rīkojumu. Vispirms mēs nokļuvām Svinemindē, kur nodzīvojām samērā labos apstākļos līdz 1945. gada 11. martam. Tad mūs izbumboja un 2 nedēļas bijām iekortelēti telpā, kamēr vācu kungi atrada par iespējamu mūs izlaist. Maijā pirmās dienās nonācām Harca kalnājā. Drīz pēc tam tur iemaršēja amerikāņi. Viss bija sajukuma stāvoklī. Amerikāņu kaņaspēka daļas pirmā laikā bieži mainījās, un, ko vieni solīja, to otri nevarēja izpildīt, jo nāca trešie. Rezultātā mēs nākamās sešas nedēļas tikko varējām izturēt – jau pieaugušie tikko kustējās, bet 19 bērnus nācās apbedīt šejienes kapsētā.

No 1945. gada rudens mūsu stāvoklis uzlabojās – bērni drīzi dabūja visu nepieciešamo. Protams, trūka augļu un vitamīnu, bet taukvielas bija pietiekami. 1946. gada rudenī apstākļi kļuva ļaunāki. Ziema bija ļoti smaga, bet mēs iztikām ar ietaupījumiem. Tagad tie jau ir izlietoti un stāvoklis kļuvis tiešām katastrofāls. Dienu no dienas bērni krītas svarā, un arī pieaugušie ir noguruši. Tāds ir vispārējais stāvoklis, un no tā varat saprast, ka galvenais trūkums ir taukvielas – vienalga sviests, margarīns vai kāda eļļa. Galvenais, ka tik vairāk gramu tauku dabūtu. Otrā kārtā mums trūkst cukura: bērni līdz 6 gadiem dabū 18 gramu, vecāki par 6 gadiem – 9 gramus dienā.

Lielas grūtības ir ar apģērbu. Meitenēm varam vēl ko vieglāk sagādāt, daudz grūtāk ko dabūt zēniem. No UNRRA (Apvienoto Nāciju palīdzības pārvalde. – J.R.) esam saņēmuši tik maz, ka līdz šim galvenām kārtām vajadzēja iztikt ar krājumiem, kas bija līdzīgi no Rīgas. Bet ar tiem esam iztikuši veselus trīs gadus, un pašlaik tie galīgi beidzas. Bet visļauņākais ir ar apaviem. Rīgā bijām zīdaiņu nams un apavus viņiem nevajadzēja. Un patlaban nekad nav bijis tik daudz, kā bērniem vajadzētu. Es lūdzu mums palīdzēt, cik vien iespējams.”

Gan paši zviedri, gan Zviedrijā dzīvojošie latvieši atsaucās šim izmīsuma pilnajam lūgumam un nosūtīja latviešu bāreņiem gan pārtiku un apģērbu, gan arī daudzas citas viņiem tik nepieciešamas lietas.

Par Valsts Majoru bērnu nama aizvešanu uz Vāciju Alma Seķe (Mežaka) no Kanadas atmiņās rakstīja:

Mūžam atmiņā paliks 1944. gada augusts. Visi glāba savas dzīvības, kā nu varēdami. Daudz tika runāts arī par Valsts Majoru bērnu nama izvešanu uz Vāciju. Runāja gan, bet viss arī palika runāšana. Katrs domāja par savu dzīvību.

Aizbrauca ilggadīgais Sociālā departamenta direktors Siļa kungs, visu bērnu namu izveidotājs. Viņa vietā nāca St. Jaundzems, bet arī viņš aizbrauca uz Kurzemi. Bija grūtas dienas. Sāka pietrūkt pārtikas. Daļa kopēju brauca pāri uz Salu strādāt, lai iegūtu dažus kilogramus kartupeļu. Maizi gāja lūgt uz netālo kaņavīru maiznīcu. Tur mums iedeva 2 maisus miltu, bet simtu mutēm tas nebija daudz. Pārņākušas no darba, kopējas stāstīja, ka lauksaimnieki gatavojas braukt prom. Mums tas nozīmēja bada nāvi. Neko nepanākusi, aizbrauca arī bērnu nama direktore Dr. Anna Kalniņa un ieteica man darīt to pašu – ja augstākai valdībai neesot pienākuma pret bērniem, tad nevar to

prasīt arī no darbiniekiem. Bet sirds man neatļāva pamest mazos bērnus, kuņģiem krūtīs tāpat pukstēja maza sirds, kuņģi tāpat gribēja dzīvot kā mēs.

Brauc uz Rīgu pie evakuācijas daļas vadītāja Niedras kunga un ģenerāļa Bangerska kunga un lūdzu, lai arī mūs izved uz Kurzemi, lai glābj arī mūs. Jo, vērojot vācu armijas ārkārtīgo nostiprināšanos Jūrmalā, varēja domāt, ka te būs ugunsliņija, kā arī tas esot bijis. Tajā dienā skaidrības nedabūju, bet tikai solījumu, ka mums palīdzēs. Biju apņēmusies par šiem bērniem cīnīties. No ģenerāļa Bangerska kunga lūdzu fotogrāfiju un izvēlējos tādu, kur viņš redzams formā, jo domāju, ka nebaltās dienās tā man palīdzēs.

Pagāja atkal dažas dienas. Mūsu stāvoklis kļuva grūtāks. Tad 3. oktobra pēcpusdienā piezvanīja kāds ierēdnis un teica, ka rītu, 4. oktobrī, agri no rīta mūs automašīnās vedīsot uz Rīgu un tālāk uz Vāciju.

Autobusus bija sameklējuši Bangerska kungs un toreizējais Tautas palīdzības priekšnieks Šildes kungs. Darbinieki nevarēja tik ātri sakārtoties: citi vēl gribēja satikt savus tuviniekus, citi gribēja braukt vieni paši utt. Braucējas mēs bijām tikai četras: Smaida Ašeniece, Roze Briede, Janīna Ivsiņa un es. Nebija vairs laika atvadīties no vecākiem (kas dzīvoja Slokā). Tiem uzrakstīju tikai atvadu vēstuli, jo biju izšķirusies pāri par personīgo stādīt pienākumu pret savu tautu.

Tā 4. oktobrī mēs izbraucām no Majoriem. Sasniedzot Rīgu, liņāja siks lietus. Mums ierādīja telpas preču kuģī *Minden Bremen*. Telpas bija diezgan netīras. Vairākas reizes sazvanījos ar ģenerāli Bangerski, gribēju izcīnīt bērniem vietas uz kāda lazaretes kuģa. Atbrauca kāds vācietis (viņa šoferis to godāja par ģenerāli). Ja negribot, lai braucot atpakaļ, lai ticot, ka neesot brīvas vietas uz kāda cita kuģa. Tajā laikā atbrauca arī Dr. V. Bergfelda jaunkundze ar Rīgas Valsts zīdaiņu namu. Kopīgi apskatījām telpas un nolēmām, ja izklāsim ar matračiem, tad varēsim iekārtoties. Vakarā uz kuģa ieradās ģenerālis Bangerskis, Plensners un vēl citi un atveda šokolādi un citus saldumus. Tā kā mēs nebijām ēduši, tad no Tautas palīdzības mums atsūtīja siltas vakariņas un nākamā dienā siltas pusdienas. Pateicoties ģenerāļa Bangerska kungam, mēs saņēmām pāris kastes sviesta, vienu maisu cukura, mannā un auzu pārslas. Mūsu saimniece Elfrīda Licīte atveda mums divas kannas ar sulām, vienu ar iesalu, lai mums būtu ko dzert (tās vēl bija laimējies sadabūt), un man pašai sarkanbaltas neļķes.

Tā 5. oktobra vakarā, plkst. 18.00, atstājām Rīgu. Ceļš bija grūts. Mums bija 134 bērni un tikai 4 cilvēki, kas viņus kopa. Dažas dienas pirms izbraukšanas pie mums no Baldones atnāca 30 bērni. Tur viņi bija dzīvojuši kopā ar vācu karavīriem vienā istabā, jo māja bijusi sabombardēta. Viņi visi bija saslimuši ar lipīgo impedīgo, t. i., strutojošo kašķi. Kad 7. oktobrī sasniedzām Svinemindi (*Swinemünde*), tad arī daļa mūsu bērnu bija saslimuši.

Bijām maldījušās, kad domājām, ka ceļa galā visas grūtības būs beigušās. Ceļa beigās es vairs nejaudāju nostāvēt kājās, bet tas bija nieks pret tām grūtībām, kas sākās.

No Svinemindes mūs aizveda uz 6 km attālo Ālbeku (*Ahlbeck*) un novietoja kādā privātā vācu bērnu namā, kur bija vācu vadītāja un vācu personāls. (Vācu vadītāju sauca *Frau Bütow*). Bērni pēc ceļa grūtībām sāka slimot. Kad slimajiem bērniem bija jāēd tas pats, kas veselajiem, tad man iznāca pirmās nesaskaņas ar vācu vadītāju. Pēc manas neatlaidīgās runāšanas par diētu

beidzot arī slimajiem bērniem to pagatavoja – sakūla sēnalu miltus ūdenī. Es pateicu, ka Latvijā ar tādu līmē tapetes. Kā atbildi saņēmu kļiedzienu, ka mani aizsūtīs uz koncentrācijas nometni. (Toreiz gan vēl nezināju, ko tā koncentrācijas nometne nozīmē.) Es tad atvainojos un teicu, ka es nezinu cita vārda tādām vārījumiem. Latvijā mēs slimie bērniem dodam mannā un auzu pārslu tumi. Saņēmu atbildi, ka tādu lietu viņai neesot. Tad iedevu viņai to, kas man vēl bija līdzī no mājām. Otrs grūtums bija ar medikamentiem. Tos dabūjām par maz. Latviešu ārstei Bergfelda jaunkundzei neļāva nākt, jo vācu vadītāja sauca vācu ārstu. Tad lūdzu Dr. Bergfelda jaunkundzi sūtīt receptes pa pastu uz mana vārda, jo vienmēr neiznāca laika uz Svinemindi aiziet. Pieredzējām to, ka bērnu vajadzībām zāles uz NSV rēķina nedabūjām. Kad rakstīja privāti uz mana vārda un tūlīt samaksāja, tad dabūju visas zāles, izņemot sirds līdzekļus un vitamīnus. Bet tie, paldies Dievam, man bija līdzīgi no Latvijas. Par zālēm bērniem izpirku vairāk nekā RM 1000. Daudz bērnu slimoja.

Veļu, ko sūtīja mazgāt uz kādu jūrnieku veļas mazgātuvī, saņēmām atpakaļ slapju un netīrāku. Tad nolēmām abas ar Brieža jaunkundzi to mazgāt mājās. Mūsu darbdiena sākās plkst. 6 ar celšanos un savas istabiņas apkopšanu. Plkst. 7.00 cēlām bērnus, apģērbām, iznesām naktstraucus un saklājām gultas. Diezgan bieži nācās uzmazgāt arī grīdas, jo vācu personāls lielākoties kalpoja *Bütow* kundzei. Tad vedām bērnus lejā uz brokastīm. Pēc brokastīm apsēdinājām bērnus pie galdiem, lai viņi mācās zīmēt kādus burtus un ciparus. Pašas lāpījām bērnu zeķītes un apģērbus. Bieži mūs sauca lejā mizot kartupeļus un tīrīt traukus. Tad nāca pusdienas, pēc kurām bērni vienu stundu gulēja. Pa to laiku varēja aizskriet uz pastu un aptieku. Pēc uzcelšanās un pusdienas atpūtas, ja bija labs laiks, izvedām viņus ārā pastaigāties. Pašas arī apgriezām bērniem matiņus. Pēc vakariņām nomazgājām bērnus un uzlikām zāles uz slimajiem locekļiem. Tad uznesām manā istabā skārda vanniņu, sasildījām mutes bļodā ūdeni un katru vakaru divus bērnus novannojām. Pēc tam gājām mazgāt bērniem veļu, kas vilkāms līdz plkst. 22 vai 23. Tas viss notika tumsā, jo elektrības nebija.

Gandrīz katru vakaru bija trauksme. Tad atkal ar visiem mazajiem bija jāsalst pagrabā. Pēc tam kādu stundu atlaidāmies gultā un gaidījām elektrību, kas iedegās vienos vai divos naktī. Tad līdz kādiem četriem šuvām bērniem veļu, jo vecā plīsa pavisam nost, kā arī gludinājām viņu drēbes. Tad pāris stundu miega, un tad atkal viss sākās no gala.

Rokas mums asiņoja. Tās mazgājām ar lizoformu. Pati novāriju šprīces un izdarīju bērniem injekcijas. Paldies Dievam, izdevās labi. Bergfelda jaunkundze baidījās, ka *Bütow* kundze var likt mani apcietināt, jo pēc likuma es to nedrīkstēju darīt. Bet bērniem bija jāpalīdz, par sevi es nedomāju.

Uzturs, vienu vārdu sakot, bija šausmīgs. Melna rūgta kafija, lai gan bērniem pienācās 800 g cukura mēnesī. Maizīte bija tik plāna, ka, paceļot pret gaismu, spīdēja cauri. Kolrābji, kāļi un kāpostu lapas bija mūsu parastais uzturs, kartupeļu bija pilns pagrabs, bet mums deva tikai 4 mazus kartupelišus katram ar etiķa kliju mērci bez taukvielām. Katru dienu bija jācinās, lai bērniem dabūtu kādu kartupeli vairāk vai piena krūzīti. Visu to ziņoju uz Berlīni Latviešu komitejai, kā arī rakstīju Bangerska kungam. Atbrauca arī Mucenieka kungs un Heines kundze un Saulīša kungs. Izrunājāmies, bet palīdzēt man nevarēja.

Rūpes radās arī vēl no otras puses. Fronte tuvojās katru dienu tuvāk, bet vācu vadītāja ar visiem saviem draugiem, NVS "leiteriem", negribēja mūs laist prom, jo mēs taču viņiem bijām labs pārtikas avots. Atbrauca arī Šildes kungs un redzēja mūsu grūtos apstākļus. Bergfelda jaunkundzes zidaiņu namu viņam izdevās aizvest no Svinemindes uz Harcu, jo viņu māja bija sabumbota, bet mums viņš nevarēja palīdzēt. Turpināju cīnīties. Viss jau bija sapakots. Skrēju no viena vadītāja pie otra katru dienu. Pat draudēju visu to ziņot viņu augstākai priekšniecībai, ja viņi nedos vagonus un neglābs mūsu kaņavīru bērnus. Diezgan daudz minēju arī ģenerāļa Bangerska vārdu.

Tad 6. aprīlī atbrauca Dz. Raudziņa kungs. Viņu bija sūtījis St. Jaundzema kungs, mūsu bijušā Sociālā departamenta direktora Siļa kunga vietnieks, ar sešām darbiniecēm, lai arī mūs pārvestu uz Harcu. Tad 7. aprīļa rītā kopā ar Raudziņa kungu atkal kājām devāmies uz Svinemindi, lai dabūtu vagonus. Tādi atradās, bet mums teica, ka mēs nepaspēšot, jo vilciens atiešot pēc divi stundām. Teicu, ka man viss jau sapakots. Tad burtiski pārskrējām no Svinemindes un tūlīt posāmies uz staciju.

Gāja jau grūti ar pakām un visiem bērniem, bet beidzot laimīgi bijām vilcienā, un tā 7. aprīlī atstājām Ālbeku (*Ahlbeck*). Atvadoties vācu vadītāja lūdza, lai piedodot, bet viņa neesot varējusi būt pret mums labāka, un viņa apbrīnojot mani, ka es esot par savu tautu cīnījies tikpat varonīgi kā kaņotājs frontē. Var jau būt, ka augstākie kungi aizturēja bērniem domātos produktus un viņas vaina nebija, ka mums bija tikpat grūti kā koncentrācijas nometnē. Bijām nodomājuši braukt uz Harcu (*Harzgebirge*), bet tur vairs nespējām nokļūt, un tikām novesti uz Rīgenes salu (*Rügen*).

Atkal saasinājās vadības jautājums. Ārstei Johannai Tidrikai Raudziņa kungs nevarēja uzticēt direktrises pienākumus, jo viņa bija ļoti nervoza; es negribēju uzņemties, jo man bija mīļš audzinātājas darbs un visu laiku es biju cīnījies par bērnu likteni, un tiešām jutos nogurusi, vēlējos atpūsties. Bet liktenis nebija lēmis. Pēc trim dienām, kad biju kaut cik sakārtojusi bērniem telpu un sagādājusi uzturu, aizbraucu Raudziņa kungam līdzī uz Gistrovu (*Güstrow*) pie Jaundzema kunga, jo bija vajadzīga nauda uzturam, bet otrreiz zem NVS gādības vairs negribēju nokļūt. Gistrovā arī ar Jaundzema kungu norunājām, ka oficiāli vadītājs būs N. Siliņa kungs, kas strādās pēc maniem norādījumiem, un, kamēr viņš atbraukšot, lai es vadot.

Dabūjusi drusku naudas, braucu uz Rīgeni atpakaļ. Pēc pāris dienām atbrauca Siliņa kungs un grāmatvedis Oskars Tālnora kungs. Tālnora kungs palika, bet Siliņa kungs aizbrauca atpakaļ un teica, lai es kārtojot visu vien tālāk. Tā nu man vajadzēja uzņemties atkal visas grūtības, jo redzēju, ka Rīgenes salā palikt nevaram. Mēs dzīvojām kādā ciemā – Promoiselē (*Promauzel*) – 6 km no Zasnīcas (*Sasniz*) un 20 km no Bergenas (*Bergen*).

Vilcienu satiksmes vairs nebija. Dabūju vairākas reizes iet uz Bergenu un atpakaļ, lai dabūtu vagonus, ar ko tikt prom. 29. aprīlī pateica, ka ceļš, lai izklūtu no salas, ir nogriezts un nevar man neko palīdzēt, lai es runājot ar armijas komandantu. Cetras reizes vienreiz dienā nostaigāju uz Zasnīcu un lūdzu, lai palīdz man ar bērniem tikt no salas prom. Kā varēju vērot, armijas komandants deva rīkojumus, bet NVS iestādes tos nevēlējās pildīt.

Beidzot, 3. maijā, uzrakstīja pavēli dot bērniem vietu uz kuģa. Bet trīs stundu laikā nespēju kājām visu izskriet, sameklēt. no apkārtējiem zemniekiem zirgus,

ar ko aizvest mantas un bērnus. Sešus pajūgus sameklēju, bet lielākiem bērniem bija jāiet kājām. Tā Sasnicā nokļuvām tieši tad, kad kuģis atgāja. Bija jāizcīna īsta cīņa, lai dabūtu vietu kādā citā kuģī. Kādos vienos nakti... komandants paņēma mani pie vienas rokas, otrā turēdams lielu ieroci, viņš mani veda sev līdzī uz kuģi. Tur tūlīt viņš lika atsaukt kapteini un teica, ja mani ar bērniem nelaidīšot uz kuģa augšā, viņš tūlīt uz vietas viņu nošaušot. Tad man ierādīja divas kajītes – katru apmēram 6 m² lielu. Tas bija pēdējais kuģis, un ar to glābās visi lielie NVS vīri.

Tā no plkst. 2 līdz 4 naktī es ar bērniem virzījos uz kuģi. Tā bija drausmīga nakts. Visapkārt uguns un detonācijas. Nespēju par to vēl runāt. Zasnīcas nakti es nekad neaizmirsīšu. Mantas visas bija jāpamet krastmalā. Plkst. 8.00 rītā kuģis atstāja Zasnīcu, un plkst. 11 dienā tā jau bija kritusi krievu rokās. Tad sākās mūsu ceļojums pa jūru.

Kungi gribēja nokļūt Dānijā, bet Dānija nevienu neuzņēma, tikai tūlīt atprasīja savu kuģi, jo tas bija *Hans Broge* un piederēja dāņiem. Trīs dienas nostāvējām Kopenhāgenas reidā. Tad mūs pārveda uz citu kuģi, un klejojām tālāk. No reida vēl nosūtīju divas vēstules. Vienu dāņu Sarkanajam Krustam un otru uz Zviedriju Salnā kungam. Ziņoju, ka esmu atšķirta no saviem tautiešiem un atrodos ar 134 bērniem uz kuģa, un lūdzu, lai sniedz mums palīdzību. Bet, tā kā tikām pārcelti uz kuģi (kuģa nosaukums oriģinālvēstulē nav isti salasāms. – Red.), tad atbildes nesaņēmu.

Kādu nedēļu klejojām apkārt ar šo kuģi, līdz apstājāmies iepretim Ķīlei. Vienos naktī nāca rīkojums pārcelt sievietes un bērnus uz citu kuģi. Tā atkal bija grūta nakts. No lielā kuģa tika nolaistas kāpnes uz mazu velkonīti... Dievs mūs sargāja, un neviens neiekrita jūrā. Ar velkonīti pārveda uz preču kuģi *Linz*. Kuģa personāls bija nelaimīgs, mūs ieraugot, jo viņiem nebija kur mūs likt. Bērnus ievietoja kuģa noliktavas telpā, kuŗa bija tukša, apmēram parastas istabas lielumā. Bērnus salikām plauktos, uz galdiem un zem galdiem uz grīdas. Lai viņi nenuslāptu, ienesu piecus elektriskos ventilātorus. Personāls apmetās turpat ārpusē uz dzelzs plāksnēm. Uz kuģa nebija arī pārtikas. Katrs saņēma 4 kaltētus cietus biskvītus, tik lielus kā kastaņas, un drusku gaļas konservu. Tas bija viss. Un tas visgrūtākais – uz 148 cilvēkiem tikai viens spainis ūdens.

No Ķīles latviešu bērnus pārveda uz Sirksdorfu un izvietoja vāciešu privātmājās. Daļu bērnu novietoja blakus ciemā Hafkrugā. Zviedrijā iznākušais laikraksts *Latvju Vārds* 1945. gada 1. septembrī ziņo, ka Sirksdorfas bērnu namā pie Lībekas atrodies šādi bērni, kas pārvesti no Majoru bērnu nama:

Paulis Baranovs, Žanis Borisovs, Jānis Boiko, Antons Bojārs, Maija Aumeistare, Vija Celma, Zenta Celma, Biruta-Viktorija Baranovska, Nikolajs Akuca, Roberts Buliņš, Gunārs Bosekevičs, Laimonis-Tāļivaldis Erdmanis, Eduards Antapsons, Arvīds Antapsons, Juris-Richards Aleksis, Ivars Cibulis, Imants Dreiža-Dreiže, Harijs Gods, Aleksandrs Kleins, Kazimirs Grančiks, Marija Gladiševa, Modris-Imants Felderis, Andris

Jaunzems, Pēteris Kaziorovskis, Jānis Čornomorda, Staņislavs Igaunis, Stefans Jankovskis, Nikolajs Gurtavojs, Imants Gudranovičs, Dmitrijs Fedotovs, Regīna Halecka, Rīta Jirgensone, Volrāts Klaucēns, Imants Franks, Andris Jaunskalže, Jānis Gleizdiņš, Ivans Kirsanovs, Pāvils Kozlovs, Laimonis Krasts, Arnolds-Augusts Melbārzdīs, Vladimirs Možarovs, Biruta Loca, Viktors Muhamedovs, Antons Niedra, Nikolajs Mīndulis, Pēteris Mednis, Vladimirs Lokotkins, Jānis Murašovs, Viesturs Maļinovskis, Juris Meļķis, Voldemārs Lavriņonoks, Jānis Marcinkēvičs, Vladimirs Lovnieks, Voldemārs Laizāns, Voldemārs Nazarovs, Oļģerts Lastovskis, Vilnis Ozoliņš, Pēteris Smirnovs.

1945. gada 5. septembrā numurā *Latvju Vārds* vēl publicēja šādus Majoru bērnu nama audzēkņu vārdus:

Vladimirs Siņegins, Anatolijs Siņegins, Viktors Šakals, Jānis-Andrejs Strautiņš, Antons Tums, Arvīds Siliņš, Zigismunds Pukšta, Kārlis Sams, Edgārs Salmiņš, Kirils Palgins, Valdis Paško, Dāvis Stiprais, Pēteris Štrāls, Viktors Rochvalovs, Andrievs Puisāns, Mirdza Rapa, Svetlana Šapele, Vilis Strautmanis, Jāzeps Snips, Imants Pudzis, Juris Sergunovs, Jānis Stacnobers, Anna-Aina Pela, Jānis Timašenko, Staņislavs Bikovičs, Alberts Šteinbergs, Anatolijs Trifonovs, Jānis-Alberts Puķīte, Feliks Pjatņicovs, Pēteris Sniedziņš, Viljams Krispanovs, Jadviga Zvidriva, Valentīna Uravova, Raimonds Vadrīs, Alfrēds Vēveris, Jānis Uškāns-Uzskāns, Andris Vanags, Alfrēds-Imants Varkods, Jānis-Arnolds Žukovs, Imants-Jānis Vanags, Nikolajs Volosānovs, Vilnis-Elmārs Vibants, Pēteris Zvjalojs, Alberts Skultāns, Edgars Zeidelis, Staņislavs Mikaškins, Ivans Drozdovs, Pēteris Lipsnis, Vilis Hercogs, Laimonis Agurjanovs, Jānis Ruskulis, Ivars Rozens, Jānis Smirnovs, Zigmunds Lēmanis, Daumants Priedkalns, Oļģerts Veckis, Argods Žukovskis, Vladislavs Petkevičs, Jānis Špacs, Aivars Meiers, Vladislavs Kuļkins, Kārlis Brants, Boļeslavs Dilba, Guntars Jansons, Juris Lemsters, Juris Krastiņš, Velta Strazda, Arturs Lejnīeks, Jānis Paško, Nikolajs Kalperovs, Jānis-Voldemārs Michelsons, Juliāna-Dagmāra Michelsona. (Iespējams, ka dažu bērnu vārdi uzrakstīti kļūdaini. – J. R.).

Lībekas apkārtņē ārpus bērnu nama vēl atradās šādi bāreņi:

Tamāra Makijenoka, Maija Čakste, Ādolfs Kreicums, Lilija Venta, Alvīne Lapiņa, Ruta Ragaine, Jānis Ragainis, Jānis Ņelpe, Janīna Brenča.

Bijusī Valsts Majoru bērnu nama audzinātāja Roze Briede (Austruma) no ASV, kas ļoti daudz ir darījusi, lai izzinātu arī latviešu bārabērnu turpmākos likteņus, vēstulē šā raksta autoram norāda:

[..] 1945. gada 17. maijā jau bijām Ķilē (*Kiel*) pēc ceļojuma ar vairākiem kuģiem. Pēc tam mūs aizveda uz Sirksdorfu (*Sirksdorf*) – netālu no Neuštes (*Neustadt*) jūras krastā. Tur nodzīvojām visu vasaru. Ap šo laiku jau sāka par bērniem rūpēties labi. Rudenī vienu daļu aizveda uz Hamburgu (es arī biju Hamburgā), bet pārējie palika Sirksdorfā. 1946. gada pavasarī atkal tikām visi apvienoti Malentē (*Malente*). Rudenī pārveda uz Fisavu (*Füssau*). Malentē un Fisavā bija skaistas kūrortu vietas. Malentē jau mūsu apgādi pārņēma Britu Sarkanais Krusts – bērnu glābšanas fonds. Mūsu direktors Hats bija ļoti labs un sirsnīgs cilvēks un ļoti rūpējās par bērniem. 1947. gadā tikām izvietoti pa trim vietām – Rolstorfu (*Rohlstorff*), Misseni (*Müssen*) un Klinbergu (*Klinberg*). Rolstorfa un Missene bija atsavinātas muižas. Bērnu rīcībā bija pils un parki. Klinbergā bija Baltiešu bērnu nams. Tur bija bez majorniekiem dažādi bērni.

Savukārt Dzidra Vilka no Vācijas kādā no savām vēstulēm raksta:

Tūlīt pēc ģimnazijas beigšanas 1946. gada pavasarī sāku strādāt skolotājas darbu Latviešu bērnu namā Malentē, Šlēsvigā-Holšteinā (*Schleswig-Holstein*), kur bija novietoti latviešu bērni – bāriņi no Majoru bērnu nama. Malentes bērnu nams atradās Angļu Sarkanā Krusta aizbildniecībā. Tā vadītājs bija angļu majors, kuģa invalids (ar vienu amputētu kāju) Mr. Vuds (*Wood*). Latviešu vadītāja bija filoloģe Celmas jaunkundze. Skolotāji un kopējas bija latvieši. Arī šūšanas darbnīcā, virtuvē, pie apkures bija latviešu strādājošie. Telpas tīrīja vācietes. Angļi praktiski netaisījās. Viņi sagādāja pārtiku, apģērbu arī mums, darbiniekiem, maksāja algas. Īstā vadītāja bija Celmas jaunkundze.

Visi bērni tur bija tikai zēni, kuģi bija sadalīti pa grupām. Man bija mazākie, vēl lasīt nepratēji. Katrai grupai bija arī kopēja, kuģa bērnus uzraudzīja, lai viņi būtu no rīta nomazgājušies, kārtīgi apģērbušies, novesti uz ēdamzāli, kur tos pārņemām mēs, skolotāji. Pēc ēšanas devāmies uz klasēm, kur mācības ilga apmēram 4 - 5 stundas. Tad bija pusdienas. Pievakarē vēl reizi skolotāji gāja ar savu grupu staigāt, sportot utt. Pēc tam bērnus atkal pārņēma audzinātājas.

Kamēr es biju darbā (nepilnu gadu), bērni bija ļoti labi apgādāti (protams, domāju atbilstoši pēckaŗa apstākļiem), un arī darbinieki dabūja krietni vien paēst, kas toreiz jau bija kas sevišķs. Mr. Vuds mums, darbiniekiem, sarīkoja latviešu Jāņus, pat ar darvas mucu.

Latviešu bāreņus aprūpēja daudzi pašai dziedīgi cilvēki:

Ignats Kuzmins, Klingēris, A. Dzelzkalns-Dzelzkalējs, Smaida Ašeniece, Kārkliņa, Vilis Ešots, Ilze Blūmentāle, Gaida Pūce, A. Raiskuma, H. Meinerte, M. Rusova un daudzi citi.

Latviešu bāreņiem daudz palīdzēja arī tautieši no Vācijas un arī no citām valstīm. Piemēram, latviešu pārstāvis Šlēsvigas-Holšteinas-Hamburgas apgabalā St. Jaundzems 1947. gada novembrī sagatavoja un nosūtīja uz Zviedriju šādu dokumentu:

Ļoti cienījamai E. Mālitis kundzei,
St. Essingen, Vanskapsvagen 51 II
c/o Persson, Stockholm
Sweden

Izsaku Jums visdziļāko pateicību par Jūsu cēlo nodomu apbalvot uz priekšā stāvošiem Ziemassvētkiem mūsu novārgušos bērnus Vācijā. Labprāt nosūtu Jums pieprasītās adreses:

1. Geesthachtas sanatorijas, kuŗu patiesībā sauc par Edmundsthales sanāt., mācītājs ir Pēteris Langina kungs, adrese – (24) Geestachtas nometnes mācītājs.

2. Hanavas nometnes mācītājs ir prāvests Birznieks - (16) *Hanau a/Main, Lambostr, Latvian DP Camp.*

3. Klinbergas latviešu bērnu nama vadītājs ir A. Jēkabsons – (24) *Klinberg, Kr. Butin über Pönitz, Baltisches Kinderheim.*

4. Bez iepriekšminētā bērnu nama Lībekas tuvumā ir vēl divi latviešu bērnu nami. Viens atrodas pēc sekojošas adrese – *Kinderheim Rohlstorf (24) Kr. Segeberg, bet otrs – Kinderheim Müssen (24) Kr. Seegeberg.*

Abus šos bērnu namus pārzina A. Zvēriņš, un katrā no tiem ir pa 40 bērnu. No nometnēm ar daudz trūcīgiem bērniem varētu minēt Ķīles-Fridrichsortas (*Kiel-Friedrichsort*) – 181 bērns, Jetceholas (*Jetzehol*) – 163 bērni, Rendsburgas (*Rendsburg*) – 71 bērns. Šis ir vidējā lieluma nometnes. Tā kā visu paciņu – dāvanu sūtīšana notiek caur manu Lībekas biroju, tad arī šos Jūsu laipni domātos novēlījumus varat adresēt uz manu biroju nodošanai pēc piederības.

Adrese ir sekojoša: *626 Mil. Gov. Det. DP Post Office - for Mr. Jaundzems, Welfare Officer for Baltic Nationals im Schleswig-Holstein / Hamburg Region.*

Tajā laikā Vācijā, Hanenkļejā (*Hannenklee*), atradās arī šādi Valsts Rīgas zidaiņu nama audzēkņi:

Andrejevs, Jānis Asars, Jānis Balodis, Jānis Bergmanis, Valdis Blumītis, Valda Bogdanova, Jānis Brūvers, Henrihs Blaževics, Eduards Bumbieris, Sergejs Beirods, Dzidra-Malvīne Cīrule, Kārlis Dainis, Valija Dreijere, Harijs Ēķis, Jēkabs Freimanis, Arnolds Egilovičs, Liliāna Jumis, Ivars Kalniņš, Elza Kazimirenko, Imants Kercis, Elza Kreimane, Vaļa Kuprisova, Grigorijs Laizāns, Eduards Lavotins, Nikolajs Ļebedevs, Andris Levins, Mirdza Leviusa, Kurts-Bruno Ludvigs, Alfrēds Lunaitis, Lidija Mikulāne, Viktorija Maculēviča, Ādolfs Muižnieks, Juris Nikolajevs, Imants Nette, Juris Ozoliņš, Vizbulīte Paeglīte, Nikolajs Peskovs, Ilmārs Pūce, Jāzeps Puskundziņš, Gunārs Rebane, Vilnis Resnais, Jānis Skalders, Māra-Zinaīda Skriba, Jānis Šķepuļenoks, Pēteris Gubatjallo, Alfrēds Šakals, Anita Tichomirova, Gunārs Vaļenoks, Jānis Zaičevskis, Alfrēds Zaļums, Anita Zaimča, Guntis Zimulis, Jānis Zābergs, Daumants Amantovs,

Aleksandra Andrejeva, Katrīna Drugavina, Nikolajs Igorčenko, Vol-demārs Korsaks, Tatjana Naparova, Marija Platača, Natālija Tirāne.

Pavisam Hanenklejā atradās 92 bērni – bāreņi.

Kopš Otrā pasaules kara beigām padomju militārās un repatriācijas iestādes visādi centās panākt latviešu bāreņu pārvešanu uz Latviju. Pret to iebilda angļu un amerikāņu iestāžu darbinieki.

Zviedrijā iznākošais laikraksts *Latvju Vārds* 1947. gada 5. februārī ievietoja rakstu “Kas notiks ar baltiešu bāreņiem Vācijā?”. Tajā, atsaucoties uz kādu laikraksta *Whitehall News* publikāciju, bija rakstīts:

Izplatījušās baumas, ka Vācijas kontrolkomisija apspriež padomju prasību, pēc kuņas viņiem būtu izdodami visi bērni bez vecākiem un bāreņi, kas tagad dzīvo DP nometnēs Vācijā. Saskaņā ar IRO (*International Refugee Organization* – Internacionālā bēgļu aprūpes organizācija. – J. R.) lēmumu šādiem bērniem ir jādod visas priekšrocības un jāgādā, lai viņus repatriētu bez kavēšanās. Šis pienākums, kas saista arī Savienotās Valstis, var radīt neērtu situāciju, jo piekāpšanās šai gadījumā nozīmētu Baltijas valstu inkorporācijas *de facto* atzīšanu, ko līdz šim noraidījuši kā amerikāņi, tā angļi.

Raksta beigās *Whitehall News* piezīmē, ka tirgošanās ar nepieaugušām personām jau pati par sevi ir pietiekami bēdīgs fakts, taču tā šķiet vēl gluži nevainīga, salīdzinājumā ar citiem notikumiem, kuŗos iejaukti bērni – Baltijas valstu traģiskā likteņa visvairāk žēlojamie upuŗi.

Šajā laikā latviešu organizāciju pārstāvji centās panākt, lai bāŗabērnus pieņemtū audzināšanā latviešu ģimenes. Īpaši šim nolūkam sagatavotajā aicinājumā *Gaismas stars bāŗa bērnu dzīvē* bija norādīts:

Liels saviļņojums un savstarpējas čalas mazo vidū: ieradusies labā krustmāte un vēlas atrast sev mīļu audžu dēliņu vai meitiņu. Bērni uzlūko viņu starojošām acīm un cenšas uzminēt, kuŗš nu šoreiz būs tas laimīgais nokļūt jaunās māmiņas un tētiņa mājās, kur tas neliekuļoti varēs pieglausties saviem audžu vecākiem un saņemt siltos acu skatienus un maigos glāstus. Un kā šie bērni alkst pēc glāstiem! Daudziem tas var izlikties savādi un nesa-protami, bet tā tas tomēr ir.

Bērnu zemapziņā dusošās ilgas pēc ģimenes siltuma pēkšņi izraisījušās uz ārieni un visā pilnībā izplūst nevainojamā atklātībā un priekā. Arī nākamie jaunie vecāki redzami satraukti, un brīžiem arī viņu ilgas, tērtas maigās jūtās, izstaro nevilgtoti, bet, kā jau pieaugušam, tās nav tik spontānas, bet vairāk apvaldītas. Šis mātes un tēvi, bieži piedzīvodami šinis smagajos laikos traģiskus brīžus, vēlas savu zudušo miluli atvietot ar jaunizraudzīto puisīti vai meitiņu.

Bet ir arī tādi laulātie draugi, kuŗus Dievs nav svētījis ar pēcnācējiem, bet kuŗi tagad alkst pēc nevainīgiem bērnu smieklīm un čalām. Pirmā savstarpējā tikšanās ir tāpēc sirsnīga, un abpusēja apmierinātība lasāma viņu smaidošajās

sejās. Audzinātāji un skolotāji ar lielu gandarījumu noskatās šajos tuvināšanās skatos. Viņi priecājas, ka viņu milamie audzēkņi reiz nonāks ģimenes siltumā, kas ir labākais par labāko audzinātāju, bet arī viņiem šķiršanās no saviem ilggadējiem audzēkņiem nav viegla, un sirdi iezogas tā kā žēlas, tā kā skumjas. Diez kas tos sagaida nākotnē?

Tomēr labi audžu vecāki ir arī droša garantija bērnu turpmākai labklājībai. Dosim viņiem to, pēc kā tie alkst un uz ko viņiem ir dabīga tiesības.

Audzū vecāki var vēl pieteikties pie Latviešu pārstāvja Šlezvīgas-Holšteinas / Hamburgas apgabālā S. Jaundzema, Lübeck, Gr. Bengstrasse 59.

Diemžēl šādu iespēju varēja izmantot tikai daži latviešu bāreņi.

Ģenerālis R. Bangerskis savās atmiņās *Mana mūža atmiņas*, 4. grāmatā raksta:

[..] Uzzināju, ka pienācis UNRRAs vai angļu militārās valdības rīkojums slēgt visas latviešu komitejas un Latvijas Sarkanā krustu. Būšot tikai UNRRAs pilnvarnieki, bet komiteju nebūšot. Iemesls – nesaskaņas starp LSK vadību un UNRRA attiecībā uz bijušo Majoru bērnu namu, kur agrāk strādāja arī Seķis.

[..] Bērnu namu pēc Seķes pārvaldīja Heines kundze, bet pašu namu bija paredzēts un lemts nodot L. S. krustam. Lasot pēdējos protokolus, es atradu, ka, ievadot bijušās Majoru bērnu patversmes nodošanu LSK, izdarīta bērnu nama pārziņa maiņa. Sirks (jādomā – Seķis) jaunkundzes vietā izraudzīta Heines kundze, kuŗa jau uzņēmusies amatū. Viņas kandidatūrai piekritis angļu komandants, kuŗš tomēr rakstiski paziņojis, ka patur bērnu namu savā tiešā pārziņā, tā ka nodošana Sarkanajam Krustam pagaidām nevar notikt ne faktiski, ne formāli.

Kā redzams, latviešu teikšana par šo bērnu namu nebija sevišķi liela. Tagad, kā J. Miezis pa tālruni man pateica, no UNRRAs ieradusies kāda dāma, kuŗai bijušas kādas pilnvaras bērnu nama vai pat vairāku bērnu namu pārbaudīšanai. Heines kundze ar šo dāmu nav varējusi saprasties, pēc kam svešā dāma gribējusi pati pārņemt bērnu nama pilnīgu pārziņāšanu. Heines kundze griezusies pie LSK vadības. No Detmoldas atbraucis LSK valdes loceklis Šilde, kuŗš gribējis bērnus izdalīt pa ģimenēm. Kādus 40 bērnus jau izdalījis, kad sekojis slēgšanas rīkojums ar pavēli visus bērnus atgādāt bērnu namā atpakaļ.

A. Šilde grāmatā *Sarkanais krusts latviešu tautas ceļos* šajā sakarā norāda:

[..] Arī Sirksdorfas bērnu nama, kā arī Hamburgā, UNRRAs iestādē novietoto bērnu likteņiem bija jāseko no latviešu puses. Sevišķi tādēļ, ka militārās iestādes oficiāli nonāca UNRRA's pārziņā. Šīs iestādes administrātoru priekšgalā nostājās personas, kam rūpēja dažkārt tikai pašu karjēra, kas rīkojās šabloniski un kam absolūti neinteresēja minēto bērnu piederība latviešu tautībai.

Tajā laikā, kad LSK uzsāka šo latviešu bērnu izdošanu latviešu audžuve-

cākiem, radās konflikts pēc konflikta. Pat tos bērnus, kas jau bija izdoti latviešu ģimenēm, tām atņēma... To pašu LSK piedzīvoja arī neatkarīgi no bērnu namiem, kur bija sākusies bāreņu un citu bezvecāku bērnu izvietošana audzēvecākiem pirms adoptācijas.

LSK uzskatīja par savu pienākumu izdarīt kopš 1945. gada latviešu bāreņu reģistrāciju, kā arī pūlējās izzināt bērnu likteņus, kuŗi bija izdoti pie audzēvecākiem.

Diplomētais inženieris A. Ludriksons no Vācijijs kādā vēstulē šī raksta autoram paskaidroja:

[..] Kāds cits bērnu nams pēc kaŗa atradās Hānenklē (*Hanenklee*) – kūrviētā Harca kalnos, apm. 60 km uz Dienvidiem no Braunšvaigas (*Braunschweig*). Par šiem bērniem ļoti rūpējās Tautas Palīdzības vadītājs mag. iur. Ādolfs Silde (1990. gadā nomira Minsterē), bet maz varēja palīdzēt. Trūka pārtikas un apģērba, un medikamentu. Nepietiekamās apgādes dēļ daudzi bērni nomira. To kapu kopiņas Hānenklē kapsētā es vēl 1960. gadu otrā pusē redzēju. Iespējams, ka tagad tās ir nolīdzinātas.

Dzīvi palikušos bērnus angļu militārā pārvalde piedāvāja adoptēšanai. Vācijā esošiem latviešiem militārā pārvalde neatļāva šos bērnus adoptēt. Mēs, latvieši, toreiz bijām bēgļi – pārvietotās personas. Dzīvojām nometnēs un saņēmām no militārās pārvaldes, vēlāk IRO, nīcīgu pabalstu – uzturu un bezmaksas pajumti – baraku vai kazarmju nometnēs. Šos latviešu bērnus adoptēja ārzemnieki. Ja pareizi atceros, visvairāk kanadieši (patiesībā amerikāņi. - Red.)

Latviešu Centrālās padomes VII ārkārtējās sesijas 2. kopsēdes, kuŗa notika 1947. gada 21. aprīlī Mērbekas latviešu nometnē, protokolā nr. 27/2 norādīts:

[..] 3. Runājot par latviešu bērniem, A. Švābe paziņo, ka bez rezultāta palicis kādas lielvalsts mēģinājums repatriēt latviešu bērnus. Sakarā ar Zviedrijas latviešu organizāciju ziedojumu vākšanu Vācijas latviešu bērniem, LCK apzinājusi līdz š. g. 17. aprīlim Vācijā un Austrijā kopā 95 pilnus bāreņus, 1 003 kaŗavīru un 720 sociāli apgādājamo ģimeņu bērnus. LCK un BCP atkārtoti noraidījusi iespēju pārvest uz Kanadu un Pāragvaju latviešu bāreņus.

LCP 14. sesijas sēdē, kuŗa notika 1949. gada 15. un 16. februārī Valkas latviešu nometnē pie Nirnbergas, protokolā nr. 41 norādīts:

[..] Nobeigumā A. Trapans paskaidro par bāriņu emigrācijas iespējām uz ASV. Jautājums tik tālu nokārtots, ka šī mēneša beigās visus šos bērnus izvedīs uz ASV. Ierosināts, lai šos bērnus adoptētu Amerikas latviešu ģimenes. IRO apņēmusies bērnus nogādāt uz ASV ar lidmašīnām latviešu personāla pavadībā. *Lutheran World Federation* lūgta pārinteresēties par šo bērnu izvietošānu. Tā to arī apsolījusi.

Lielās grūtībās nonāk bērni pie audžuvecākiem, kas atrodas nometnēs un nav adoptēti, jo emigrācijas komisijas pieturas pie lēmuma, kas attiecās tikai uz miesīgiem bērniem. IRO bērnu aizsardzības daļa ir lūgta atbalstīt šādu neadoptētu bērnu intereses. Šajā protokolā tālāk norādīts:

LCK vicepriekšsēdētājs J. Miezišs aizrāda, ka laikā, kad LCK jau gandrīz bija nokārtojusi visu bāreņu evakuēšanu uz ASV, pēkšņi nācis LNP lēmums, ka bāreņi izvietojami pie latviešu ģimenēm Vācijā, Zviedrijā un ASV. Šādi pretēji lēmumi rada sarežģījumus. Nobeigumā J. Miezišs norāda, ka ir iespējams vai nu izvietot visus bāreņus, vai nevienu. Izlase nav iespējama.

Laikraksts *Latvija* 1949. gada 9. jūnijā ievietoja šādu informāciju:

Starp maija mēnesī uz ASV izceļojošiem latviešiem atradās arī vairāki bāreņi, ko *Lutheran Welfare Society* nogādāja izmeklētās bezbērnu ģimenēs. Par vienu no šiem bāreņiem, Rīgā dzimušo 11 gadus veco Zigismundu Leimani (nr. 117) Minotas pilsētiņas lielākais laikraksts ievietoja plašāku aprakstu, kopā ar 2 uzņēmumiem, kuŗos par kaŗa bāreņi apzīmētais zēns redzams banku darbinieka Videmana ģimenē. Kovboja platmalē, mokasinās un spēlējoties ar Labradoras suni. Kā no attēliem redzams, jaunais Videmanu ģimenes loceklis jūtas lieliski. To apstiprina arī audžu tēvs Minotas avīzes līdzstrādniekam: “Zigismunds ir ļoti moŗš un attīstīts zēns. Viņš bija ļoti priecīgs, kad varēja ar mani sarunāties vāciski. Esmu pārliecināts, ka viņš ļoti drīz iemācīsies angļiski. Zigismunds dzivoja pavisam kādās 6 nometnēs un patversmēs, nonācis šeit, ne par ko nebrīnījās. Vienīgo pārsteigumu viņam sagādāja mans elektriskais lukturis.

Runājot par latviešu bāreņu turpmākajiem likteņiem, uzmanību pelna arī 1950. gada 23. maijā luterāņu mācītāja Arnolda Lūŗa Kanadā izplatītais paziņojums, kuŗā norādīts:

Mīļais tautietī!

Ar patiesu noŗēlu man Jums jāpaziņo, ka no manis iecerētā latviešu bāriņu pārveŗšanas akcija nav devusi nekādus panākumus. Aicinājumam atsaucās samērā daudzi tautieŗi, bet IRO Vācijā paskaidroja, ka visi latviešu bāriņi jau pārvesti uz U.S.A. un Austrāliju (atskaitot defektīvos, kam, liekas, būs jāpaliek Vācijā). Liekas, ka atvestie bērni jau sadalīti angļu un amerikāņu ģimenēs...

Savukārt Latvju enciklopēdijā par ŗo problēmu rakstīts ŗādi:

[..] Beidzot 1948. un 1949. gadā ar IRO starpniecību vairākums ŗo latviešu bērnu tika lidmaŗināŗs pārvesti uz ASV, kur daļu no tiem uzņēma amerikāņu un latvieŗu ģimenes. Ap 50, to starpā garīgi atpalikuŗie, palika Vācijā, Klingber-

gas bērnu namā latviešu skolotāju audzināšanā.

Aizvadītajos gados Amerikā dzīvojošā bijusī Valsts Majoru bērnu nama audzinātāja Roze Briede (Austruma) ne vien saglabājusi ļoti daudzās fotografijas, kuŗas rāda latviešu bārabērnu dzīvi Vācijā, bet izzinājusi arī viņu turpmākās dzīves ceļus. Ar dažiem no tiem viņa sarakstās vēl joprojām. Savus audzēkņus nav aizmirsusi arī Majoru bērnu nama audzinātāja Smaida Ašeniece Kanadā, kā arī vairāki citi latviešu bāreņu aprūpētāji Vācijā. Diemžēl mazāk zināmi ir bijušā Valsts Rīgas zīdaiņu nama audzēkņu turpmākie likteņi. Taču gribas cerēt, ka tuvākā vai tālākā nākotnē arī šajā jautājumā daudz kas kļūs skaidrāks.

Daudzi dažādi dokumenti apliecina, ka Otrā pasaules kara beigu posmā, tāpat pirmajos pēcvara gados Vācijā, daudziem Latvijas bāreņiem ir nācies piedzīvot arī visai grūtus, pat traģiskus brīžus, bet viņiem veicās, jo blakus atradās gādīgi un pašaieliedzīgi cilvēki, kas gribēja bārabērniem palīdzēt.

Arī šī publikācija sagatavota, lielā mērā izmantojot viņu atbalstu un palīdzību. Paldies viņiem par to! It īpaši R. Briedes (Austrumas) kundzei no Amerikas, S. Ašenieces kundzei no Kanadas, A. Raiskumas kundzei no Austrālijas, M. Rusovas kundzei no Anglijas, Dz. Vilkas kundzei no Vācijas, J. Mežaka kungam no Kanadas, kā arī J. Tāra kungam no Zviedrijas, kuŗš pats, līdzīgu likteni izdzīvojis, daudz palīdzējis citu bārabērnu dzīves ceļu izzināšanā.

Skolotāja Ignata Kuzmina atmiņas

Atbrīvots no gūsta Zedelgemā (*Zedelghem*) un pārsūtīts uz Vāciju Grosenbrodē (*Grossenbrode*), meklēju savai profesijai piemērotu darbu. Uzzināju, ka Lībekas (*Lübeck*) tuvumā vai pašā Lībekā ir vairākas pārvietoto personu (DP) nometnes. Devos turp. Artilērijas kazarmju nometnē man darba nebija, tāpēc braucu uz Klingbergu (*Klingberg*). Tur satiku A. Namsonu un N. Pļavinski, kas man pastāstīja, ka skolotāja vietas esot brīvas Malentē (*Malente*). Tur atradās Majoru latviešu bērnu nams.

Ieradies Malentē, tūdaļ pieteicos pie bērnu nama vadītājas Helenas Celmas, bijušās Liepājas komercskolas angļu valodas skolotājas. H. Celma mani tūdaļ pieņēma darbā un iedeva vienu bērnu grupiņu, ko pārzināja L. Kārkliņa, bērnu apkopēja. Abi bijām atbildīgi par šo bērnu grupiņu. Man bija atbildība par bērnu skološanu, un viņai – kā kopējai – par bērnu apģērbšanu, tīrību, vispār par bērnu labklājību un saimniecisko pusi. Skolotāja pienākums – bērnu uzraudzīšana un mācīšana no plkst. 8.00 līdz 12.00 un 19.00 līdz 20.00.

Bērnu nams bija novietots lielā, skaistā trīsstāvu mājā, kas atradās

Malentes ezera malā. Apkārtnē bija skaista, ezeri, parki, meži. Tuvākā pilsētiņa bija Eitina (*Eutin*). Malente bija kūrvietas pilsētiņa, ko sauca par Holšteinas (*Holstein*) Šveici. Bērniem un personālam bija diezgan labs uzturs. Par bērniem tika labi gādāts. Šad tad taisījām mazus izbraucienus uz jūrmalu, spēlējām volejbolu un vērtījāmies pa smiltīm. Staigājām pa pilsētai tuvumā esošo mežu, kur bija ogu bagātība.

Malentes bērnu nama personāls bija ļoti liels. Par bērnu labklājību gādāja latvieši. Telpu tīrību un veļas mazgāšanu pārzināja vāciešu personāls. Algas tika izmaksātas pēc vācu darba un algu likmēm, un tās izmaksāja vācu pašvaldības iestādes. Mēneša beigās naudu pieveda, un katrs to saņēma personīgi no vācu ierēdņiem.

Bērnu nama adrese bija: *Save The Children Fund (SCF), DP Children Home, Malente, Schleswig-Holstein, Germany.*

Save The Children Fund – īsumā sauca par SCF – liela Anglijas privāta labklājības organizācija, kas gādā par trūcumā nonākušajiem bērniem. (Šiem Majoru bērnu nama bērniem vecāki bija nezināmi.)

Kad sāku Malentē strādāt, 1946. gada 3. aprīlī, bija tur personāls:

Galvenā vadība bija angļu rokās.

Galvenais vadītājs – R. Jitss (*Yeats*).

Sociālās palīdzības ierēdne (*Welfare Officer*) – K. Jitsa (galvenā vadītāja sieva).

Virsmāsa - Rūfinjona (*Roofignon*). Divi šoferi.

Bērnu nama direktriese – Helena Celma.

Inventāra pārzinis – Rušmanis (drīz izceļoja).

Virtuves personāls: virtuves pārzinis – vltn. A. Eglītis (gādāja par uztura sadali). Pavāri: J. Zujans un A. Roze.

Palīgi virtuvē – Brūdere, V. Kārkliņa un Lonija Grīnberga.

Palīgmāšas – nakts dežurantes – A. Kalniņa un D. Grundmane.

Šuvēja – Eglīte (vecāka kundze), telpu tīrīšanas pārzinis – Kurmītis.

Biroja darbinieki – J. Priedkalns un J. Priedkalna kundze.

Skolotāji: R. Briedis-Austrums, I. Kuzmins, B. Austrums, J.

Kurmīte, V. Kringelis, I. Kringele, E. Āboliņa, A. Dzelzkalns,

D. Dzelzkalne. Bērnu kopējas: M. Belova, H. Krēsliņa, G. Pūce,

I. Kalniņa, I. Blūmentale, L. Kārkliņa, M. Ziemane,

M. Dzelzkalne.

1946. gada 31. jūlijā bērnu nams pārcēlās uz jaunu vietu Malentes tuvumā. Tagad tā adrese bija: *Save The Children fund (SCF), Fissau, Schleswig – Holstein.* Arī personāla sastāvs bija mainījies. Bērnu namu bija atstājuši: H. Celma, J. Kurmīte, Kurmītis, E. Ābolīņa, A. Roze, A. Eglītis. Bija pienākuši jauni darbinieki: birojā – A. Zvēriņš un noliktavā

V. Zvēriņa. Par uztura sadalītāju vēlāk iecēla skolotāju Kringeli. Angļu personāls palika tas pats. Arī tur, tāpat kā Malentē, bērni bija ļoti labi aprūpēti, tīri apģērbti, labi pabaroti. Bērnu nodarbības bija kļuvušas intensīvākas. Lielāku uzmanību pievērsa klases mācībām – lasīšanai, rēķināšanai, ticības mācībai, dziedāšanai.

Vasara gāja uz beigām. Atkal klīda baumas, ka bērnu namu sadalīšot un pārceļšot uz Bādzēgebergas (*Bad-Segeberg*) apriņķi. Baumas piepildījās, un 1946. gada 20. novembrā bērnu namu sadalīja divās daļās, vienu pusi novietoja muižas pilī – Misenē (*Müssen*), otru pusi muižas pilī Rolstorfā (*Rohlstorf*). Abas pilis bija netālu viena no otras, Bādzēgebergas pilsētas tuvumā. Bērnu nams atkal saucās citādi: *Save The Children Fund (SCF)*, *DP Children Home*, *Rohlstorf-Müssen*, *Schleswig-Holstein*.

Samazināja personāla skaitu. Nāca jauna vadība: direktors – Džaks Ričards (*Jack Richards*), virsmāsa – Gabriela Lemensa (*Gabrielle Lemmens*), žēlsirdīgā māsa – Anna Sveile Kuzmins (Ignata sieva), sociālās palīdzības ierēdne (*Welfare Officers*) – Katlīna Jitsa (*Kathleen Yeats*) un Margarēta Hamiltona (*Margaret Hamilton*). *Transport supply officer* – Larijs Dolings (*Larry Dolling*), *office manager* – Lija Paasa.

Virtuve bija poļu rokās un veļas mazgāšana vācu rīcībā.

Skolotāji Rolstorfā: pārzinis – B. Austrums, skolotāji – I. Kuzmins, A. Zvēriņš un Roze Briede. Bērnu kopējas: M. Belova, H. Krēsliņa, A. Birze, M. Skrūzmane, M. Brauna. Noliktavā – V. Zvēriņa, palīgmāsa – dežurantes – A. Kalniņa un D. Grundmane, bērnu – zīdaiņu kopējas – L. Vidinieks un I. Zariņa.

Telpas bija lielas un labas, tikai nebija ar ko kurināt. Salām. Par bērniem bija labi gādāts. Uzturs bija diezgan labs. Katru mēnesi IRO ārsti brauca bērnus pārbaudīt.

Rolstorfas bērnu namam nāca klāt mazie bērniņi – zīdaiņi, kuri bija dzimuši ārlaulībā ar amerikāņu un angļu kaņavīriem. Mātes tos nepaturēja – atdeva bērnu namiem. Pirms izceļošanas sākšanās ar personālu kopā te bija 119 personas.

Otrā bērnu vieta – Misene – nebija tālu. Tur bija tāda pati kārtība kā pie mums, jo direktors bija tas pats abās vietās. Kā skolotāji tur darbojās: pārzinis O. Mazerkēvics, skolotāji – H. Puriņa, A. Namsons, Trēze (nezinu uzvārdu), V. Ešots.

Bija sācies izceļošanas drudzis. Daudzi izceļoja, bet arī te, kā pie mums Rolstorfā, daudzas kopējas bija tās pašas, kas pārnāca no Fisavas (*Fissau*). Kā kopējas strādāja M. Ruža, G. Pūce, I. Blūmentāle, M. Pužule, Bundziņa, M. Mazurkevica, A. Kusiņa.

Nonākuši Rolstorfā, bērnus pēc zināšanām sadalījām pa klasēm. R. Briede vadīja bērnudārzu, I. Kuzmins – 1. klasi, B. Austrums – 2. klasi un A. Zvēriņš vecāko bērnu grupiņu – skaitā 5.

Mācības noritēja pēc plāna, kādu mēs lietojām dzimtenes skolās. Kā jau visur, arī te bija apdāvināti un mazāk apdāvināti bērni. Lēnām tikām uz priekšu. Mana 1. klase gada beigās tekoši lasīja latviešu valodā. Ar rēķināšanu veicās vēl labāk. Vecākās klases uzrādīja apmierinošas sekmes.

No labākajiem bērniem izveidojām mazu teātra grupiņu. Nospēlējām teātri. Mazie dzīvoja līdz – tiem ļoti patika. Dūšīgi dziedājām un deklamējām. Ziemsvētkos un Lieldienās skaisti skanēja latviešu dziesmas. Sekoja apdāvināšana. Kā spīdēja mazajiem acis! Bija maza, blonda, skaista meitenīte Vija Ceriņa (tagad precējusies un jau pašai sava ģimene). Kā viņa prata deklamēt! Regulāri mūs apmeklēja vietējais vācu leļļu teātris. Kā mazie jūsmoja par Kasparu! Biežāk mūs sāka apmeklēt visādas komisijas un komitejas, kas interesējās par bērnu nodošanu adoptēšanai amerikāņu ģimenēm. Arī latviešu ģimenes bija ieinteresētas bērnu adoptēšanā, bet viņiem tos nedeķa. Arī skolotāja Roze Austrums visādi izmēģinājās, bet neizdevās. Zinu tikai vienu ģimeni – Priedkalnus, kuriem izdevās adoptēt divus puisēnus. Viņi izceļoja uz Angliju, pēc tam dzīvoja Toronto, Kanadā.

Arī krievi nelika mierā bērnu namu. Bija sameklējuši visādus papīrus, ka ir atraduši dažiem bāreņiem vecākus. Nezinu, cik, bet daži tika aizsūtīti uz krievu konsulātu.

1949. gada vasarā iesākās bērnu izceļošana uz ASV. Tie tika sūtīti uz vienu bērnu patversmi Bronksā (*Bronx, New York*). Pirmo grupu pavadīja skolotājs Arnolds Zvēriņš ar kundzi. Viņi palika uz dzīvi ASV.

Tā pamazām mūsu bērnu nams bija pavisam saplācis. Miseni un Rolstorfu slēdza, un palikušo mazumiņu aizsūtīja uz Klingbergu. Ar tiem kopā aizbrauca skolotājs Oļģerts Mazerkēvics un dažas kopējas. Arī no Klingbergas drīz vien pārpalikušos bērnus aizsūtīja uz ASV. Tā arī izbeidzās Majoru bērnu nama pastāvēšana Vācijā.

Trīssarpus gadi bija pavadīti bērnu namā. Daudz bērniem tika stāstīts par dzimteni, iemācītas daudzas latviešu tautas un citas patriotiskas dziesmas. Galvenais – bērni tika audzināti latviskā garā, runāja skaidru latviešu valodu. Bet, atstājot latvisko vidi Vācijā un pārvietojoties uz Ameriku, viss jaunajās sirdīs mainījās. Viņi tur tika adoptēti angļu valodā runājošo ģimenēs. Latviešu valodu tur nedzirdēja, tā pazuda no atmiņas.

Tika mainīti ne tikai uzvārdi un vārdi, bet viss cits, lai tos vieglāk iekļautu un asimilētu vietējā sabiedrībā. Iemācītas paražas, latviešu valoda un dzimtene – aizmirsās. Bērni pazuda Latvijai un latviešiem. Tie uzauga amerikāņu vidē un asimilējās. Domāju, ka vairums bērnu bija atraduši sev labus audžu vecākus, bet tie nebija latviešu vecāki.

Rolstorfas latviešu bāreņu nama daļa no personāla

Rolstorfas un Miseses latviešu bāreņu nama bērni un daļa no personāla

Baldijs par darbu,
 no darīji mūsu labā:
 KOKLIS Kleins ziblis
 nesu bols vilnis lipstis
 VIESTURIS sēlis toza
 ROZARIS Jānis Šama Dauvats
 KOLE Annina stavis zēnis
 Gleizde nes pretis krāsis
 JERIS Andriņš andris
 VANTIS Zābels Viļams imants
 KIVIS Pēteris gurvits
 KIKS antonijs karis

Mūsēnē,
 1947. g. 10. februārī

Latviešu bāreņu pateicība audzinātājiem

Rolstorfas latviešu bāreņu nama bērni un daļa no personāla

Rolstorfas pils, kuŗā bija izvietots latviešu bāreņu nams

Latviešu bāreņi Hamburgas lidlaukā
pirms izlidošanas uz Amerikas Savienotām Valstīm

Historiētis Strads

LATVIJAS NACIONĀLĀ PARTIJA

C

OTRĀ PADOMJU OKUPĀCIJA 1945-1991

Latvijas nacionālās partijas (LNP) vēsture ir saistīta ar Latvijas tautas cīņām par neatkarību un demokrātiju. LNP ir bijusi vienīgā politiskā organizācija, kas ir pastāvējusi nepārtraukti kopš 1918. gada. LNP ir bijusi aktīva Latvijas valsts veidošanā un attīstībā, kā arī cīņā par neatkarību un demokrātiju. LNP ir bijusi vienīgā politiskā organizācija, kas ir pastāvējusi nepārtraukti kopš 1918. gada. LNP ir bijusi aktīva Latvijas valsts veidošanā un attīstībā, kā arī cīņā par neatkarību un demokrātiju.

Sigismunds Vidbergs

Heinrichs Strods

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KAŗŠ 1944-1956

Latvijas nacionālo partizānu kaŗa vēstures pētniecība ir tikai sākuma stadijā un tai ir tikai daži gadi. Tā kā, izņemot vairākus partizānu atmiņu krājumus un dažus rakstus, citu speciālu monografisku pētījumu nav, šis darbs uzskatāms par kopsavilkumu autora 1996. gadā izdotajai monografijai.¹ Par monografiju publicētas daudzas pozitīvas atsauksmes Latvijā un ārzemēs, kuŗās minēti daži ieteikumi (piemēram, sniegt vairāk vispārīnājumu). Tos šeit mēģināts ievērot. 1998. gadā Rīgā iznāca monografijas 2. daļa *Dokumenti un materiāli* ar abu sējumu personu rādītājiem un anotāciju angļu valodā.

Vācu okupācijas laika pretestības kustības virsvadība – Latvijas Centrālā Padome (LCP) jau 1943. gadā sāka organizēt Latvijas nacionālos partizānus. Padome uzskatāma par Latvijas Valsts pagaidu valdību², ko vadīja ģenerālis Jānis Kurelis (1882.-1954.) un kapteinis Kristaps Upelnieks³. Kurzemē pulcējās vairāki tūkstoši latviešu kaŗavīru un ap 400 vīru no ģenerāļa J. Kureļa armijas, ko bija sakāvušas nacistu soda ekspedīcijas.

Vācijas armijas pretizlūkošanas dienests, tā saucamie “Meža kaŗi” (*Waldkatzen*)⁴, bija profesionāli sagatavoti cīņām ienaidnieka aizmugurē. Pēc Vācijas kapitulācijas arī šīs vienības, ko vadīja kapteinis Boriss Jankavs, aizgāja partizānos. Kurzemes jagdkomandās 1945. gadā bija 462 vīri, un, piemēram, Pēteris Supe, J. Pormals un A. Feldbergs kļuva par nacionālo partizānu vienību komandieriem.

LKP CK diktātūru nebija iespējams ierobežot, jo Latviju pārpludināja okupācijas armija un civilokupanti un daļa Latvijas iedzīvotāju viņus atbalstīja.

Polītiski aktīvākā tautas daļa saprata, ka okupācijas vara jāiznīcina, jo pretējā gadījumā nodibināsies padomju diktātūra, kas atņems demokrātiskās brīvības un īpašumus. Citas izvēles nebija, tādēļ 1944.-1945. gadā Latvijā izveidojās četras lielas nacionālo partizānu apvienības, kuŗās ietilpa divīzijas, pulki, rotas, stābi, nodaļas, tāpat apgādnieku un informātīvais dienests.

Austrumlatvijā “Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienību” vadīja Romas katoļu draudzes prāvests Antons Juchņēvičs. Ziemeļlatvijā Latvijas Nacionālās partizānu apvienības vadītāji bija Kārlis Rusovs, A. Cirčenis un Pēteris Supe. Ziemeļkurzemē darbojās Latvijas Nacionālo partizānu organizācija ar vadītājiem B. Jankavu un I. Feldbergu. Dienvidkurzemē cīnījās “Tēvijas Vanagi”. Visās apvienībās lielākā daļa partizānu svinīgi solījās bez iebildumiem pakļauties statūtiem un rakstiskām vai mutiskām pavēlēm. Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.-1946. gadā netika vadīts no ārzemēm.

Ciņu pret Latvijas nacionālajiem partizāniem vadīja LK(b)P CK, kas bija atkarīga no PSKP CK politbiroja. Tas komandēja un financēja, iecēla un apstiprināja tiesu un saimniecisko struktūru vadītājus. Tomēr Nacionālo partizānu tiešo apspiešanu vadīja VK(b) CK un LK(b)P CK, bet Sarkanarmijai bija izpildītājloma. Rīgā no 1945. gada darbojās partizānu apkaņošanas stābs. To komandēja LK(b)P CK sekretārs Titovs, un tur ietilpa LPSR NKGB tautas komisāri A. Noviks un A. Eglītis, PSRS NKVD Iekšējā kaņaspēka 5. speciālo uzdevumu divīzijas komandieris P. Ļeontjevs, PSRS NKVD Iekšējā kaņaspēka Baltijas apgabala komandieris ģenerālleitnants Golovko un LK(b)P CK nodaļas vadītājs pulkvedis E. Krūmiņš. Apriņķos un pilsētās partizānu apkaņošanas stābus vadīja kompartiju pirmie sekretāri, izpildkomiteju priekšsēdētāji, iznīcinātāju bataljonu stābu priekšnieki un apriņķu (pilsētu) prokurori.

Ciņā pret bruņoto nacionālo pagrīdi Latvijā piedalījās PSRS NKVD (MVD) 5. speciālo uzdevumu divīzija ar 24., 36., 143. un 260. pulkiem, dzelzceļapsardzes 152. pulks, 48. konvoju kaņaspēka divīzijas pulks un 21. iznīcinātāju bataljons. Apriņķos un pilsētās darbojās algoti dežūrvadi. Iznīcinātāju bataljonos bija 16 000 - 18 000 vīru, un līdz 1949. gadam pret partizāniem cīnījās 15 pulki.⁵

Sarkanarmijas vienību un aizmugures aizsardzības aprakstīšana nav iespējama datu trūkuma dēļ. Zināms, ka arī 43. latviešu strēlnieku gvardes divīzija veica “mežu ķemmēšanu” un pasākumus pret nacionālajiem partizāniem. Divīziju stābus komandēja ģenerālmajors Golovko (Rīgā). Pret partizāniem 1945. gadā cīnījās arī LKP CK speckaujas grupa (110 cilvēki), un tiem pievienojās vēl 80, kas pārgērbusies centās iekļūt partizānu vidū.⁶

Ciņā pret partizāniem svarīgākā loma bija Iekšējam kaņaspēkam. Tajā nebija kaņotāju no Baltijas tautām (lietuviešu, latviešu, igauņu), vienības bija ļoti labi apbruņotas ar tankiem, mīnmetējiem, raidstacijām, rokas šaujamieročiem un dienesta suņiem. Pulkus bieži pārvietoja, lai radītu desmitkārtīgu pārsvaru kādā no republikām. PSRS NKVD (VDM) Iek-

šējais kaŗaspēks bija slepens un, lai to norobežotu no ārpasaules, tur nenotika pat mācības. Katrā pulkā bija izlūkošanas aģentūra. Tā darbojās paralēli NKVD un VDM aģentūrai.

Latvijas nacionālo partizānu karā saskatāmi vairāki posmi.

Vispirms, 1944. jūlijs līdz 1946. gada jūlijam, kad partizānu apvienības bija lielas. Pirmās kaujas sākās Abrenes apriņķī pret PSRS NKVD 5. speciālo uzdevumu divīzijas 24. pulku. Vidzemē sāka veidoties Latvijas Nacionālo partizānu apvienības(LNPA) un Latvijas Tēvzemes Sargu (partizānu) apvienība LTS(p)A. Šajā laikā bija ap 20 000 partizānu. Slēgtās vienībās ietilpa 10 000. Tajās bija statūti, rakstītas pavēles, deva zvērestus. Partizāni piedalījās tiešās kaujās, būvēja bunkuru pilsētas, piem. ap 30 bunkuru Stampaku mežā. LTS(p)A ietilpa 4 divīzijas (Latgalē, Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē). Apriņķos darbojās pulki, pagastos – rotas, visi ar saviem stābiem. Vairākos Latvijas apriņķos partizāni bija galvenie noieciņi (Ilūkstē, Daugavpilī, Valmierā).

Dažos pagastos čeka ar partizāniem slēdza pamiera līgumus. Partizāni nepadevās ne uzbrukumiem, ne Sarkanarmijas ķemmēšanām.

Posmu no 1946. gada līdz 1948. gadam raksturo pretpartizānu cīņas organizēšana pēc VDR parauga. Latvijā ieradās PSRS NKVD ģenerālis Ivans Serovs (1905.-1990.) un pavēlēja apvienot visus bruņotos spēkus, tajā skaitā 5. speciālo uzdevumu divīziju (ap 5 000 kaŗavīru), 21. iznīcinātāju bataljonu (ap 18 000 kaŗavīru) un kompartijas rotas un nodaļas pilsētās un apriņķos.

Atsevišķi darbojās LPSR NKVD-MGB un Iekšējā kaŗaspēka izlūkdienesti un aģentūra. Pretpartizānu cīņas stābu vadīja LKP CK sekretārs un kompartijas pirmie sekretāri.

No 1945. gada padomju aktīvistu Latvijas PSR saņēma rokas šaujamo ieročus. Apriņķos izveidoja viltus partizānu vienības (ap 80 cilvēku), kas cīnijās gan grupās, gan pa vienam, reizēm tēlojot “angļus” vai “zviedrus”. Sarkanie pārgāja uz partizānu cīņas metodēm, izmantoja aģentus un izklīdētu kaŗaspēku. Dažos rajonos viņi spēkus sakoncentrēja desmitkārtīgi. Tam partizāni nespēja pretoties.

Partizānu lielākā daļa bija cīņām nesagatavota, trūka ieroču, municijas, sanitārais dienests bija nepietiekams. Nebija vienotas vadības un aģentūras. Daži partizāni sāka lietot alkoholu un reizēm nodarbojās ar laupīšanu. Tas mazināja viņu autoritāti sabiedrībā. Lielākās partizānu organizācijas tika izklīdinātas, bieži tika mainīta dislokācija. Partizāni sāka vērsties pret IeM un VDM darbiniekiem, partorgiem, komsorgiem, sarkano aģentiem.

Nākamais partizānu cīņas posms bija no 1949. līdz 1953. gadam.

Daudzas partizānu vienības zaudēja apgādi un iespēju gūt informāciju, jo 1949. gada 25. martā 43 000 cilvēku izveda uz Sibīriju. Organizēto aktīvo partizānu skaits samazinājās, kaut gan viņiem pievienojās vairāki simti cilvēku, kas bija izbēguši no izvešanām. Nacionālie partizāni sāka atkāpties un legalizēties.

Laikā no 1953. līdz 1956. gadam notika partizānu grupu sporadiskas darbības. PSRS VDM 1953.gada 24. janvārī izdeva pavēli Nr. 002 *Par nacionālās pagrīdes un tās bruņoto bandu likvidēšanu Ukrainas un Baltkrievijas PSR rietumu rajonos, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR*. LKP CK, LPSR VDM centās atskaitīties un pierādīt, ka pavēle izpildīta viņu darbības rezultātā.

Tomēr Latvijas nacionālo partizānu kaŗš vēl nebija beidzies. Arī LPSR VDM atzina, ka 1954. gadā Latvijā vēl bija vairāk nekā 100 nacionālo partizānu. Okupācijas valdībai tomēr nebija pilnībā veicies ar PSKP CK lēmumu un PSRS VDM pavēles pildīšanu.

No 1944. līdz 1950. gadam nacionālie partizāni izcīnīja 1 572 kaujas pret sarkano kaŗapulkiem 47 Latvijas administratīvajās vienībās.⁷ Čekas ziņojumos lasāms, ka partizāni cīnījās varonīgi, “ar nāvei nolemto izmīsumu”, pēdējo lodi vai granātu atstājot sev.

Partizānu kustības apspiešanā liela loma bija NKVD-VDM aģentiem, ap 800 vecajiem (no 1941. līdz 1944. gadam) un jaunajiem (no 1944. līdz 1953. gadam). Jauno aģentu piesaistei tika vākti kompromitējoši materiāli, piemēram, par valsts amatu “buržuaziskajā” un nacistu okupācijas laikā, “nepareizo” sociālo izcelšanos, piedalīšanos buržuaziskās sabiedriskās organizācijās, sakariem ar nacionālo pagrīdi un partizāniem.

Aģenti un informātori bija t.s. maršrutnieki (mežsargi, pastnieki, piena vedēji) un ietekmes aģenti (žurnālisti, lektori, skolotāji). Viņi sabiedrībā veidoja čekai nepieciešamos uzskatus un bija pakļauti vietējam rezidentam.

Cita grupa bija čekai tieši pakļautie, piemēram, kameru aģenti, kas izspiegoja arestētos un triecienāģenti, kas pārgērbusies par partizāniem, veica vardarbības vai kā konspiratīvo dzīvokļu saimnieki uzbruka nacionālajiem partizāniem. Čekas aģentiem bija vairāki rangi. Rezidenti deva rīkojumus, aģenti un informātori tos izpildīja. Aģentu uzdevumi bija sarežģītāki. Informātori jeb “stukači” čekai ziņoja par novērotām pretpadomju parādībām.

Latvijas nacionālie partizāni vienlaikus cīnījās pret trim bruņotiem spēkiem: pret 5 000 vīru lielo iekšējo kaŗaspēku, 18 000 vīru no iznīcinātāju bataljoniem un pret apriņķu un pilsētu un komiteju rotām, pret 80 speckaujinieku grupām, kas, pārgērbjoties un izliekoties par pazīstamiem

leģionāriem un virsniekiem, centās iekļūt partizānu vidū, un pret bruņotajiem kompartijas aktīvistiem, miličiem un iznīcinātājiem.

Sarkanie partizāni Latgalē 1943. un 1944. gadā sastādīja aptuveni astoņus sarakstus ar vairākiem simtiem cilvēku un nodeva NKVD, sagūstīja izsūtāmos vai iznīcināja pretiniekus uz vietas.

Nacionālie partizāni ar sarakstiem nenodarbojās. Viņi pretiniekus (ziņotājus, kompartijas vadītājus) arestēja ar partizānu tiesas lēmumu, pratināja un nošāva. Ielenkuma kauju laikā nošāva uz vietas.

Latviešu nacionālo partizānu kaujām laikā no 1944. līdz 1947. gadam parasti bija uzbrukuma vai aizstāvēšanās raksturs, piemēram, Stampaku purva kauja 1945. gadā. No 1953. gada partizānu grupas vairāk cīnījās ielenkuma kaujās, pret nereti desmitkārtīgiem sarkano spēkiem. 1954. gadā aktīvo nacionālo partizānu skaits vairs bija tikai daži simti, bet 1956. gads tiek uzskatīts par organizētās partizānu kustības sakāves gadu.

Pagrīdē darbojās arī vairākas pretošanās grupas, lielākās no tām "Kursa" un "Lāčplēsis". Austrumlatvijā bija lielākā nacionālo partizānu jaunatnes organizācija "Jaunais ērglis". Pārējās organizācijas bija maz saistītas savā starpā, piemēram, Alūksnē 13 jaunieši Līvijas Eglītes vadībā izdeva žurnālu *Kokle* un bija saistīti ar Redersa vadīto nacionālo partizānu grupu.⁸

Šo grupu un organizāciju mērķis bija neatkarīgās Latvijas atjaunošana un nacionālo partizānu vienību atbalstīšana, viņu nelegālo izdevumu izplatīšana un brīdināšana par paredzamo NKVD darbību. Daļa šo grupu vēlāk kļuva par pasīvās pretošanās kustības sastāvdaļu.

Nacionālos partizānus ideoloģiski vadīja stābu informācijas nodaļas un atsevišķi partizāni. Saglabājušies desmit periodiskie izdevumi, kas 1945. un 1946. gadā iznāca vidēji 400-500 eksemplāros mēnesī. Tika izdots arī simtiem uzsaukumu lapiņu.

Izdevumus pārrakstīja ar roku, rakstāmmašīnām, pavairoja ar šafirografiem. Uzrakstus partizāni izlīmēja iedzīvotāju pulcēšanās vietās: pagastu centros, dzirnavās, piena savākšanas punktos, skolās. Izdevumi un lapiņas bija saistīti ar Valsts svētkiem – 18. novembri, Lāčplēša dienu – 11. novembri un citiem notikumiem Latvijas demokrātiskās valsts dzīvē.

Tika komentēti kompartijas bezjēdzīgie rīkojumi saimniecībā, politikā un kultūrā, analizētas vienpartijas un vienkandidāta vēlēšanas, atspoguļota kompartijas vadītāju amorālā dzīve, sarkanais terrrors. Publicēja čekas aģentu sarakstus, analizēja zemnieku stāvokli un viņu piespiedu iestāšanos kolchozos. Cits ideoloģiskā darba virziens bija iepazīstināt Latvijas tautu ar notikumiem ārzemēs, īpaši ar tiem, kas skāra Latviju –

Potsdamas vienošanos, Parīzes miera konferenci, ASV prezidenta runu. Materiālu ieguva no ārzemju raidstaciju ziņām.

1. tabula

Latvijs nacionālo partizānu apvienību un vienību stābu svarīgākie pagrīdes periodiskie izdevumi 1945.–1948. gadā

Izdevuma nosaukums	Izdevējs un izdošanas vieta	
<i>Sudrabota Saule</i>	*LNPA	K. Rusova LNPA CV stāba laikraksts. (1945-1948) Vidzemē. Iznākuši 48 numuri.
<i>Tēvzeme un Brīvība</i>	LNPA	K. Rusova grupas Tēvzemes Brīvības savienības politisks mēnešraksts. Vidzemē.
<i>Dzimtene</i>	LNPA	P. Supes, V. Toma un Martuževas izdevums rokrakstā. Vidzemē
<i>Tēvzeme un Brīvība</i>	**LNPO	B. Jankava un Šternberga izdevums. Kurzemē.
<i>Kurbads</i>	LNPO	B. Jankava un Šternberga izdevums. Kurzemē.
<i>Mūsu Sauksme</i>	LNPO	Feldberga grupas izdevums. Kurzemē.
<i>Tēvzemes Sargs</i>	***LTS(p)A	V. Mundures (M. Skujas) izdevums. Latgalē.
<i>Vilkaču sauciens</i>	LTS(p)AJ	Pormaļa izdevums. Sēlijā.
<i>Latgales partizāns</i>	****LNA	Latgalē.
<i>Vanagi</i>	*****TV	Jēkaba Rozes izdevums. Kurzemē.

Paskaidrojumi:

*Latvijas Nacionālo partizānu apvienība; **Latvijas Nacionālo partizānu organizācija; ***Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība; ****Latvijas Nacionālā armija; *****Tēvijas Vanagi

Augstāk minētajās 1 572 kaujās (1944.–1950. gadā), tāpat turpmākajās, arī sadursmēs ar slēpņiem aizgāja bojā ap 2 500 nacionālo partizānu. Sagūstītie un padevušies 489 pēc kaŗa nošauti Rīgas Centrālcietumā. Kritušo partizānu kopējais skaits pārsniedza trīs tūkstošus, aptuveni tikpat bija upuŗu Latvijas atbrīvošanas kaŗā no 1918. līdz 1920. gadam. Tautas atbalstītā nacionālo partizānu kaŗā cilvēku zaudējums bija mazāks nekā frontālā kaŗā.

Latvijas nacionālo partizānu kaŗā no 1944. līdz 1953. gadam kritušo vai iznīcināto sarkano ienaidnieku skaits ir 3 243 liels (nepilnīgi dati).

2. tabula

**Latvijas nacionālo partizānu kaŗā kritušie un ievainotie sarkanie
1944. gada jūlijs–1953. gada oktobris⁹**

Kategorija	Krituši		Ievainoti		Kopā
	(skaits)	%	(skaits)	%	
LKP un LKPJS aktīvs, KP sekretāri, stukači NKVD, VDM darbinieki-čekiisti	1 070	48,5	281	27,1	1 351
NKVD, VDM kaŗaspēka kaŗavīri un darbinieki	680	30,8	433	40,9	1 113
Iznīcinātāju bataljonu cīnītāji	259	11,7	222	21,5	481
	199	9,0	109	10,5	308
KOPĀ:	2 208	100,0	1 035	100,0	3 243

Latvijas nacionālo partizānu bruņotais kaŗš turpinājās 12 gadus. Tas pierāda, ka Krievijas imperija, militāri okupējot Latviju, nebija guvusi pilnīgu uzvaru. Rietumu demokrātiskās valstis rīkojās tuvredzīgi, mazo tautu cīņu neatbalstot ne morāli, ne tehniski. Tās pat aizliedza starptautiski leģitīmam un pilnvarotam vēstniekam Kārlim Zariņam Londonā un Alfredam Bīlmanim ASV 1941. gadā parakstīt Atlantijas chartu un veidot eksilvaldību. Jaltas konferencē 1945. gadā mazās tautas tika nodotas neierobežotā okupantu varā.

Latvijas nacionālie partizāni cīnījās par demokrātisku, neatkarīgu Latviju, pret komunistu monoideoloģiju. Partizānu kaŗš pierādīja, ka nelegitīmais režīms Latvijas PSR un tās tiesu sistēma sadarbojās ar VK(b)P (PSKP) CK un bija tās varas struktūru sastāvdaļas. PSRS un Latvijas komunisti kopā centās latviešu tautu iznīcināt. Tas bija noziegums pret cilvēci. Noziegums, kam nav noilguma.

Latvijas nacionālo partizānu kaņam bija arī trūkumi. Tikai neliela daļa partizānu un viņu vadītāju bija apmācīti šādam cīņas veidam (B. Jankavs, P. Supe, J. Pormalis u. c.). Tādēļ plaša un ilgstoša cīņa nereti bija stichiska, neprasmīga un nepakļāvās partizānu stābu pavēlēm. Trūka apbruņojuma, municijas, apģērba. Izlūkošanas un medicīniskie dienesti bija nepietiekami organizēti. Reizēm partizānu vadītājiem trūka patiesu ziņu par ienaidnieka spēkiem, izlūkošanas aģentiem, čekas speckaujnieku ielavišanos partizānu vidū.

Pretošanās kustības dalībnieki nepieļāva iespēju, ka komunistiskais totalitārisms uz laiku spēs savus mērķus īstenot. Ārzemju radio propaganda radīja ilgstošas un pārmērīgas cerības uz Rietumu palīdzību. Tādēļ noticēja čekas viltotajiem “ārzemju” pārstāvjiem, kas ielavījās partizānu nometnēs un starp partizānu atbalstītājiem. Lielākā partizānu daļa nespēja ticēt, ka Latvijas neatkarības aizstāvji ārzemēs vēl 10 gadus pēc Otra pasaules kara nevēlēšies dzirdēt par partizānu kustību Latvijā, izmantojot to vienīgi ārvalstu drošības dienesta vajadzībām. Čeka to plaši izmantoja ar Kima Filbija (*Kim Filby*) palīdzību (operācija *Lursen* u. c.)

Apspiežot nacionālo partizānu kustību Baltijas valstīs un no tām 1949. gadā izveda 94 000 cilvēkus, Padomju armija iztīrīja savu nedrošo aizmuguri plānotam uzbrukumam. To bija paredzēts sākt 1950. gadu pirmajā pusē, vēršot pret “sapuvušo Rietumu imperiālismu”. Jāpēta, kādā mērā šo Padomju armijas plānoto uzbrukumu traucēja vai atvirzīja Baltijas tautu nacionālo partizānu karš, novēršot sarkanās imperijas pāreju no aukstā kara uz karsto.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Heinrichs Strods. *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944-1956. Preses nams*, Rīga, 1996, 376. lpp.

² *Latvijas Centrālā Padome*. Sakārtojis un rediģējis prof. Edgars Andersons un Leonids Siliņš. Upsala, 1994.

³ Haralds Biezais. *Kurelieši*, Itaka, 1991, 136. lpp.

⁴ Heinrichs Strods. *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944-1956. Preses nams*, Rīga, 1996.-58.-61. lpp.

⁵ Turpat, 305.-384. lpp.

⁶ Turpat, 365.-372. lpp.

⁷ Turpat, 310.-312. lpp.

⁸ LVA(LPPA), 101.f.,9.apr.,73. lieta, 58. lpp.

⁹ LVA, 101.f., 16. apr.,41.-a lieta, 182.-189. lpp.

¹⁰ Kritušo un ievainoto PSRS NKVD(VDM) lekšējā kaņaspēka kaņavīru skaits un Iznicinātāju bataljonu kritušo cīnītāju skaits pārskatā samazināts. Tikai

1945.-1946. gadā vien bija krituši vai ievainoti 460 iznīcinātāji. Kritušo IB cīnītāju ģimenes locekļi, ievainotie IB cīnītāji, kuŗi saņēma pensijas kā LTK dalībnieki, vēlāk skaitījās apmēram 800 personas. Skat., Heinrichs Strods. "Latvijas nacionālo partizānu kaŗā kritušie", *Kursas Laiks*, Liepāja, 1997. g. 6.decembris.

HEINRICHS STRODS

Dzimis 1925. gada 20. aprīli
Dvietes pagastā.

Ieguvis vēstures zinātņu kan-
didāta gradu 1953. gadā un vēs-
tures doktora gradu 1977. gadā.

Ievēlēts par Latvijas Univer-
sitātes Vēstures un filozofijas fa-
kultātes profesoru. Kā viespro-
fesors lasījis lekcijas Maskavas,
Tartu, Heidelbergas, Mārburgas,
Berlīnes Humbolta, Rostokas,
Halles u.c. ārzemju universitā-
tēs.

Regulāri piedalījies starptautiskās zinātniskās konferencēs. Spe-
ciālizējies Latvijas agrārā un etnogrāfiskā vēsturē.

Pēdējos gados sevišķu interesi pievērsis latviešu tautas pretestības
kustībai nacistiskās Vācijas un komūnistiskās Krievijas okupācijām.
Daudzu grāmatu un publikāciju autors Latvijas un ārzemju zinātniskos
izdevumos. 1996. gadā publicēta grāmata *Latvijas nacionālo parti-
zānu kaŗš 1944-1956* un 1999. gadā – *Latvijas nacionālo partizānu
kaŗš 1944-1956. Dokumenti un materiāli*.

Jānis Riekstiņš

PSRS MILITĀRISTU KRIMINĀLNOZIEGUMI LATVIJĀ

1998. gada nogalē klajā nāca Latvijas Valsts arhīvā sagatavotā dokumentu krājuma *Izpostītā zeme* 3. daļa, kurā apkopotie dokumenti atklāj PSRS militāristu nodarīto postu Latvijas galvaspilsētai Rīgai. Dokumentu krājuma *Izpostītā zeme* 1. daļā tika parādīti okupantu armijas nodarītie zaudējumi Latvijas kultūrvidei, bet 2. daļas dokumenti stāsta par to, kā PSRS militāristi tika postījuši Latvijas laukus.

Ar šīm dokumentu publikācijām PSRS militāristu patvaļa, viņu imperiskā politika un vandāliskā darbība Latvijā ir atklāta visai plaši. Taču tas nebūt nenozīmē, ka šis Latvijai un latviešu tautai tik smagais, pat traģiskais temats būtu izziņāts līdz galam. Būtu nepieciešams nākotnē izpētīt arī PSRS militāri rūpnieciskā kompleksa izvēršanu un darbību Latvijā, kā arī vairākus citus, līdz šim mazāk izziņātus.

Viena no vistraģiskākajām, melnākajām lappusēm, kas saistās ar PSRS militāristu ilgstošu uzturēšanos Latvijā, ir tā, kurā ierakstīti viņu izdarītie kriminālnoziedzumi.

Arhīvu dokumenti neapstrīdami apliecina, ka kopš pirmajām Latvijas okupācijas dienām PSRS militāristi (ģenerāļi, virsnieki un kareivji) šeit ir jutušies kā "iekaņotā teritorijā". Viņu patvaļa neaprobežojās tikai ar telpu un zemes piesavināšanos savu kaņaspēka daļu vajadzībām. Jau 1940. un 1941. gadā, bet īpaši pēckaņa gados pret Latvijas civiliedzīvotājiem tika izdarīti daudzi smagi kriminālnoziedzumi. Īpaši pirmajos pēckaņa gados un laikā, kad Latvijas teritorijā tika izvērsta raķešu bažu un citu militāru objektu celtniecība, dažos Latvijas rajonos stāvoklis bija tik draudīgs, ka vietējie iedzīvotāji, baidoties no okupantu uzbrukumiem, negāja laukā no savām mājām.

Arī milicijas darbiniekiem ne vienmēr izdevās pasargāt iedzīvotājus no piedzērušu krievu zaldātu uzbrukumiem. PSRS militāristu augstākā pavēlniecība vietējās varas pārstāvju sūdzības par militārpersonu varasdarbiem bieži pat ignorēja. Tāpat rīkojās arī kaņaspēka daļu komandieņi un kaņa prokurātūra, kas centās nevis noziedzniekus atklāt un sodīt, bet gan viņus paglābt no atbildības.

PSRS militāristu kriminālnoziedzumi daļēji atklāti dokumentu

krājumos *Izpostītā zeme* un publikācijās žurnālā *Latvijas Arhīvs*. Šajā publikācijā sniegts ieskats PSRS militāristu raksturīgākajos noziegumos. Šim nolūkam galvenokārt izmantoti Iekšlietu ministrijas un citu vietējo iestāžu darbinieku ziņojumi. Diemžēl patlaban mazāk zināms, kādus soda mērus noziedznieki saņēma (un vai saņēma vispār), jo tādos gadījumos izmeklēšanu parasti veica kaŗa prokurātūra.

**Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisāra vietnieka Košeļeva
1944. gada 29. decembra ziņojums
par militārpersonu bandas likvidāciju**

Šā gada novembrī un decembrī Rīgas pilsētas Maskavas rajonā tika reģistrēti vairāki nekaunīgi noziegumi. Tā, piemēram, 1944. gada 13. novembra naktī nezināmi noziedznieki uzlauza pilsonei Cīrulei piederošā šķūņa atslēgu un nozaga govi.

1944. gada 10. decembrī līdzīgā veidā tika nozagta govs pilsonei Lazlovai.

1944. gada 15. decembra naktī Maskavas ielas namā Nr. 260 savā dzīvoklī ar automāta kārtu tika nogalināta pilsonē Zomere, bet dzīvoklis aplaupīts.

1944. gada 17. decembra naktī pilsonei Briedei tika uzlauztas šķūņa atslēgas un nozagta govs.

Ievērojot, ka noziegumu metode visos gadījumos bija vienāda un noziegumi tika izdarīti vienā apkārtnē, cits cita tuvumā, varēja pieņemt, ka visus šos kriminālos nodarījumus ir izdarījuši labi organizēta un konspirēta noziedznieku grupa. Turklāt pēc notikumu vietas apskates ziņām, kā arī no citiem atrastajiem pierādījumiem, bija redzams, ka noziedzīgās grupas dalībnieki ir militārpersonas.

LPSR Iekšlietu tautas komisāriāta Milicijas pārvaldes kriminālās izmeklēšanas darbinieki, kuŗu rīcībā bija šis ziņas, izstrādāja un veica operatīvos pasākumus, kuŗu rezultātā tika noskaidrots, ka Rīgas pilsētas Maskavas ielas nomalē novietots 3. Baltijas frontes Artilērijas pārvaldes 758. atsevišķais zenītartilērijas divīzions un ka šā divīziona atsevišķi sarkanarmieši, organizējušies noziedzīgā grupā, kuŗas sastāvā ir arī vada komandieris leitnants Sevastjanovs, izdara dažādus noziegumus.

Pamatojoties uz iegūtajām ziņām, LPSR Iekšlietu tautas komisāriāta Milicijas pārvalde iesniedza 3. Baltijas frontes prokuroram lūgumu apcietināt norādītās kaŗaspēka daļas militārpersonu grupu, atļaujot sākotnējo izmeklēšanu veikt tieši LPSR Iekšlietu tautas komisāriāta Milicijas pārvaldes kriminālās meklēšanas daļai. Pēc norādītās sankcijas saņemšanas tika arestēti šādi 758. atsevišķā zenītartilērijas divīziona sarkanarmieši:

1. Grigorijš Loguņecs, dz. 1912. g., no Čerņigovas apgabala, ierindnieks.
2. Semjons Kravčenko, dz. 1919. g., no Vorošilovskas pilsētas, ierindnieks.
3. Grigorijš Trufaņovs, dz. 1913. g., no Orlas apgabala, ierindnieks.
4. Vasilijš Galkins, dz. 1918. g., no Bataiskas pilsētas, ierindnieks.
5. Vladimirs Rjabovs, dz. 1917. g., no Tambovas apgabala, seržants.
6. Aleksandrs Popovs, dz. 1921. g., no Tambovas apgabala, seržants.

Tāpat vada komandieris leitnants Nikolajs Sevastjanovs, dz. 1918. g., no Gorškijas pilsētas, kas jau agrāk bija sodīts par slepkavību.

Arestētām personām izmeklēšanas laikā vaina tika pierādīta un tās inkriminētajos noziegumos atzinās, nopratināšanās liecinot, ka grupa š. g. novembrī un decembrī izdarījusi pavisam 6 liellopu zādzības, uzlaužot atslēgas, laupīšanas nolūkā nogalinot pilsoni Zomeri, vienu laupīšanu un vairākas citas zādzības. Noziedzīgā veidā iegūtie līdzekļi tikuši izmantoti žūpošanai.

Reizē ar minēto 7 militārpersonu arestu ir pierādīta vēl 5 šās kaŗaspēka daļas sarkanarmiešu un 3 viņu atbalstītāju, vietējo iedzīvotāju vaina.

Izmeklēšanas pabeigšanai lieta tiek nodota 3. Baltijas frontes kaŗa prokurātūrai.

Latvijas PSRS lekslietu tautas komisāra vietnieka Košeļeva ziņojums par militārpersonu izdarītajiem kriminālnoziedzumiem

1945. gada naktī uz 3. janvāri militārās personas un formās tērpušies nezināmi noziedznieki, izsītot logu, iekļuva 85 gadus vecās pilsones Helēnas Zariņas dzīvoklī, kuŗa kopā ar meitām – 55 gadus veco Annu Zariņu un 50 gadus veco Mildu Brenneri – dzīvo Rigā, M. Lubānas ielā Nr. 14, un viņām pieprasīja naudu un vērtīgas mantas.

Mildai Brenneri, kuŗa mēģināja izskriet no dzīvokļa, noziedznieki sešas reizes iedūra ar nazi, kā rezultātā viņa nomira.

Noziedznieki smagi ievainoja arī viņas māti Helēnu Zariņu un māsu Annu Zariņu, bet pēc tam, paņēmuši 1 500 rubļus naudas, dāmu rokas pulksteni, piecus zelta gredzenus, drēbes, pārtikas produktus, kā arī citas vērtīgas mantas, aizbēga.

Kriminālmeklēšanas daļa reizē ar operatīvās un izmeklēšanas pasākumiem par šo noziegumu noziedznieku atklāšanai un notveršanai orientēja arī Rīgas pilsētas rajonā novietoto kaŗaspēka daļu – pretizlūkošanas dienestu *Smerš*.

1945. gada 12. janvārī 2. Baltijas frontes 1. triecienarmijas pretizlūkošanas dienests *Smerš* Rīgas pilsētā par militārpersonas – staršinas Djukova – noslepkavošanu arestēja Sarkanās armijas dezertieru grupu, kuŗas satāvā ir:

1. Aleksandrs Borikovs, dz. 1924. g., 1944. gada decembrī dezertējis no 2. Baltijas frontes 143. strēlnieku rezerves pulka.

2. Vladimirs Kazanovs, dz. 1923. g., 1944. gada decembrī dezertējis no 2. Baltijas frontes 143. strēlnieku rezerves pulka.

3. Dmitrijs Sazonovs, dz. 1923. g., 1944. gada decembrī dezertējis no 2. Baltijas frontes 143. strēlnieku rezerves pulka.

4. Vladimirs Podubnijs, dz. 1925. g., 1944. gada decembrī dezertējis no hospitāļa Nr. 3037.

5. Nikolajs Zorins, dz. 1916. g., 1944. gada decembrī dezertējis no 251. autobataljona.

Kā arī viņu līdzdalībnieki:

1. Jevdokija Okuļonoka, dz. 1921. g., no Rīgas, dzīvoja Virsaiša Nr. 1, dz. 4.

2. Leontijs Ļipatovs, dz. 1925. g., no Rīgas, dzīvoja Virsaiša ielā Nr. 1, dz. 4, Jevdokijas Okuļonokas brālis.

3. Akuljina Kuzmina, dz. 1920. g., dzīvoja Rīgā, Maskavas ielā Nr. 154.

LPSR Iekšlietu tautas komisāriāta Milicijas pārvaldes kriminālmeklēšanas daļas operatīvo darbinieku kopā ar 2. Baltijas frontes 1. triecienarmijas pretizlūkošanas dienestu *Smerš* veikto kopīgo operatīvo un izmeklēšanas pasākumu rezultātā ir noskaidrots, ka pilsoni Mildu Brenneri ir aplaupījusi un nogalinājusi minētā dezertiešu grupa. Reizē ar to ir noskaidrots, ka šī grupa Rīgā ir izdarījusi šādus noziegumus:

1. 1944. gada 29. decembrī Rīgā, M. Maskavas ielā Nr. 12, dz. 1, izdarīta pilsoņa Nikolaja Možeņicina dzīvokļa aplaupīšana.

2. 1945. gada 6. janvārī Rīgā, Dārziema ielā Nr. 4, dz. 1, izdarīta pilsones Annas Kolpakovas dzīvokļa aplaupīšana.

3. 1945. gada 8. janvārī Rīgā, Stopiņu ielā Nr. 38, izdarīta pilsones Annas Serafimivičas dzīvokļa aplaupīšana.

4. 1945. gada 8. janvārī Rīgā, Dārziema ielā Nr. 2, izdarīta pilsones Elzas Bērziņas dzīvokļa aplaupīšana.

Izmeklēšanas materiāli ir nodoti 2. Baltijas frontes 1. triecienarmijas pretizlūkošanas dienesta *Smerš* daļai.

**Izvilums no Latvijas PSR Iekšlietu ministra A. Egliša
1947. gada 18. februāra ziņojuma
par militārpersonu izdarītajiem kriminālnoziedzumiem**

Neraugoties uz Latvijas PSR teritorijā izvietoto karaspēka daļu ievērojamu samazināšanos, salīdzinot ar 1945. gadu, to disklokācijas stabilizāciju, kā arī vairākiem pasākumiem, kuņus ir veikusi Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlniecība, kriminālnoziedzumu skaits, kuņus Latvijas PSR teritorijā ir izdarījušas atsevišķas militārpersonas, nesamazinās, bet tieši otrādi – tām ir tendence pieaugt.

Tā, piemēram, ja 1946. gadā no kopējā republikā reģistrēto kriminālnoziedzumu skaita militārpersonas bija izdarījušas 4,7%, tad š. g. janvārī šis procents ir pieaudzis līdz 7%.

Pavisam 1946. gada otrā pusē un 1947. gada janvārī ir atklāts 231 noziegums, kuņus izdarījušas militārpersonas. Tā, piemēram, jūlijā izdarīti 19, oktobrī – 36, bet šī gada janvārī – 44, par kuņiem pie atbildības saukts 291 cilvēks.

Pēc nozieguma veidiem:

Bandītisms – 3 gadījumi, aizturēti 3 cilvēki.

Laupīšana ar slepkavību – 4 gadījumi, aizturēti 7 cilvēki.

Laupīšana bez slepkavības – 7 gadījumi, aizturēti 15 cilvēki.

Laupīšana (zādzības) – 58 gadījumi, aizturēti 66 cilvēki.

Slepkavības – 8 gadījumi, aizturēti 12 cilvēki.

Visa veida zādzības – 99 gadījumi, aizturēti 116 cilvēki.

Huliganisms – 36 gadījumi, aizturēti 38 cilvēki.

Citi noziegumi – 19 gadījumi, aizturēti 34 cilvēki.

Šajā noziegumu un aizturēto personu skaitā nav minētas tās militārpersonas,

kas aizturētas un tūdaļ pat nodotas kara komandantiem, kaŗaspēku daļu komandantūrām un garnizona priekšniekiem.

Patiesībā atsevišķu militārpersonu izdarīto kriminālnoziedzumu procents ir ievērojami augstāks, jo tas ir aprēķināts tikai uz atklātajiem noziedzumiem attiecībā pret kopējo reģistrēto noziedzumu skaitu, bet tajā pašā laikā arī daļu no neatklāto noziedzumu skaita ir izdarījušas militārpersonas. [..]

Ir daudz faktu, kad, atklājot agrāk izdarītos noziedzumus, tiek noskaidrots, ka noziedznieki vai krimināli noziedzīgo grupu dalībnieki ir militārpersonas, konkrēti:

Šī gada janvāra sākumā uz šosejas Rīga-Bauska, 10 km no Rīgas, nezināmi noziedznieki, no kuriem daļa bija militārpersonu formas tērpos, aplaupīja četrus gaŗāmbraucošus zemniekus. Noziedznieki, atņēmuši apmēram 5000 rbļ., aizbēga.

Rīgas pilsētas Milīcijas pārvaldes veikto pasākumu rezultātā šī laupītāju grupa, skaitā 11 cilvēku, tika atrasta un aizturēta. Viņu vidū bija 3 militārpersonas no 147. gvardes aviācijas iznīcinātāju pulka:

1) seržants Vasilījs Balibins, dz. 1923. g., no Novgorodas apgabala, VĻKJS biedrs;

2) ierindnieks Ivans Fjodorovs, dz. 1926. g., no Kurskas apgabala, VĻKJS biedrs;

3) seržants Aleksejs Ņevzdoniščevs, dz. 1927. g., no Sumu apgabala, VĻKJS biedrs.

Aresta laikā laupītājiem tika atņemts: automats PPS ar trijiem diskiem un 100 kaujas patronām; kas ticis nozagts 147. gvardes aviācijas pulka kareivim Rumjancevam, pistole Bulldog's, divi somu dunči un 5 000 rbļ. naudas.

Izmeklēšana ir noskaidrojusi, ka minētā grupa 5 mēnešu laikā, izbraucot ar automašīnām, ir izdarījusi vairāk nekā 20 bruņotu laupīšanu, kuŗās cietuši apmēram 80 cilvēki.

Sniedzam ziņas par dažām pēdējā laikā atklātām bruņotām laupītāju un zagļu grupām, kuŗu sastāvā bija militārpersonas:

1947. gada janvārī Rīgā, Tērbatas ielā Nr. 55, noziedzuma vietā tika aizturēti divi noziedznieki, kas, uzlaužot vitrīnu, bija iekļuvuši kurpnieka darbnīcā un mēģināja nozagt apavus. Tie izrādījās kaŗaspēka daļas lauka pasta Nr. 15977 1. sakaru bataljona militārpersonas – Aleksandrs Glavins, dz. 1927. g., no Veļikije Luku apgabala, un Konstantīns Korotkovs, dz. 1926. g., no Maskavas apgabala. Abi viņi bija bez dokumentiem. Korotkovam atņemta šautene Nr. 4727 ar 15 kaujas patronām.

Aizturētie atzinās, ka viņi Rīgas pilsētas teritorijā ir izdarījuši vairākas zādzības veikalos, un nosauca šo zādzību līdzdalībniekus – tās pašas kaŗaspēka daļas militārpersonas: Anatoliju Antropovu, dz. 1923. g., Valentinu Proņinu, dz. 1927. g., Vasiliju Ponomorokovu, dz. 1925. g., un Sergeju Konovolu, dz. 1927. g.

Izmeklēšana ir arī noskaidrojusi, ka šī grupa 1946. gada 30. decembrī vilcienā Nr. 51/52 Tallina-Rīga nogalināja pasažieri Kīrslu Helmugovu un aplaupīja Valkas pilsētas cietuma darbinieku V. Ņikitinu, šā vilciena mašīnistu S. Michailovu, kā arī vairākus citus pasažierus, kuŗu uzvārdi nav noskaidroti [..]

Ir vairāki fakti, kas liecina, ka ļaunprātīgu huliganismu un tiešus noziedzumus

ir izdarījušas kara apgabala kaŗaspēka virsnieku sastāva militārpersonas.

Tā, piemēram:

1946. gada 23. novembrī Baltijas kara apgabala Artilērijas pavēlnieka pārvaldes virsnieki – majors Valentīns Lifirenko un majors Igors Kaminovs – mēģināja nozagt Rīgas pilsētas Milicijas pārvaldei piederošo vieglo automašīnu. Lūkojot viņus aizturēt, majors Lifirenko uzbruka Milicijas pārvaldes priekšnieka palīgam milicijas vecākajam leitnantam b. Karabo, ar zobiem saņēma viņa degunu, sakoda to divās vietās, sakoda arī divus rokas pirkstus, bet pēc tam saķēra aiz matiem un sāka sist viņa galvu pret bruģi.

Arī majors Kaminovs izrādīja pretestību un vairākas reizes iesita Rīgas pilsētas Milicijas pārvaldes priekšnieka vietniekam milicijas apakšpulkvedim Platajam pa seju.

Aizturētie tika nodoti Rīgas pilsētas kara komandantam, bet izmeklēšanas materiāli – nosūtīti Rīgas garnizona kara prokuroram.

Pēc esošām ziņām majoru Kaminovu kara prokurātūra ir atbrīvojusi un viņš drīz pēc tam Lietuvas PSR restorānā nogalinājis kādu pilsoni.

1947. gada 4. februārī, apmēram pulksten 24, Rīgas pilsētā piedzērušos virsnieku grupa pie sevišķās tirdzniecības uzņēmuma veikala sarīkoja skandalu ar bezmērķīgu šaudīšanās. Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes operatīvās grupas darbiniekiem, kuŗi ieradās notikuma vietā un ieteica nekārtības pārtraukt, virsnieki nevis pārtrauca nekārtības, izrādīja pretestību un iesita pa seju kriminālās meklēšanas priekšnieka vietniekam b. Asarim, sasitot viņam degunu, bet pēc tam atšaudoties metās bēgt uz Vecrīgas pusi. Notikuma vietā ieradās citas operatīvās grupas un pēc fiziskas pretošanās virsniekus-huliganus aizturēja. Tās bija 15. gaisa armijas kaŗaspēka daļas lauka pasta Nr. 40483 militārpersonas: Padomju Savienības varonis kapteinis Andrejs Bulgakovs, leitnants Ivans Kļimovs, Aleksandrs Borovkajs, Dmitrijs Pračs, kapteinis Grigorijs Kuzupkovs, leitnants Michails Kuļikovs, leitnants Sergejs Gavrilovs.

Pie visiem aizturētajiem atrada pistoles, turklāt lielākajai daļai aptveres jau bija tukšas.

Tajā pašā laikā tās pašas kaŗaspēka daļas virsnieku grupa nozaga vieglo automašīnu, kas stāvēja pie LPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes.

Veicot meklēšanas pasākumus, pēc divām stundām milicijas patruļa nozagto automašīnu atrada Daugavas krastmalā. Mēģinot aizturēt pie tās esošos trīs virsniekus, viņi patruļai izrādīja pretošanos un, draudot ar pistolēm, metās bēgt uz Pārdaugavas pusi un paslēpās kaŗaspēka daļas lauku pasta Nr. 40483 novietojumā. Milicijas operatīvie darbinieki ieročus nepielietoja, jo respektēja, ka tie ir Padomju armijas virsnieki.

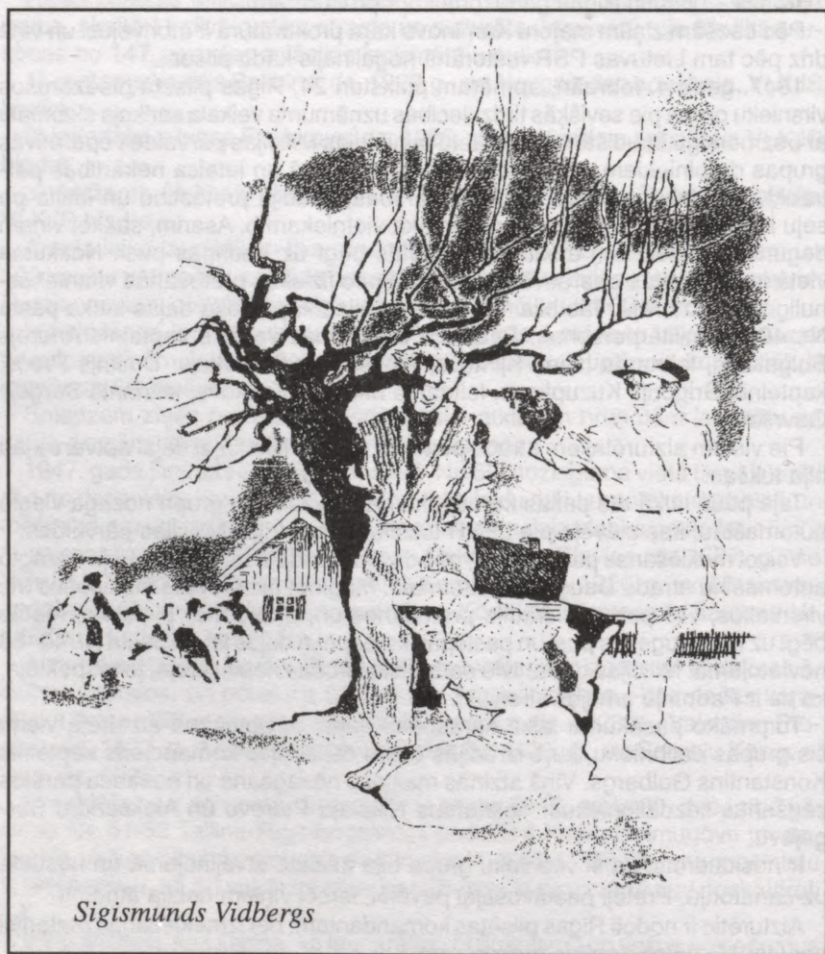
Turpmāko pasākumu laikā kaŗaspēka daļas novietojumā aizturēja vienu šīs grupas dalībnieku, kuŗš izrādījās esam eskadriļas komandieris kapteinis Konstantīns Golbergs. Viņš atzinās mašīnas nozagšanā un nosauca pārējos zagšanas līdzdalībniekus: leitnantus Nikolaju Petrovu un Aleksandru Sergejevu.

Ir noskaidrots, ka šī virsnieku grupa bija atlaista atvaļinājumā un nosūtīta uz sanatoriju. Pretēji pastāvošajai pavēlei, ieroči viņiem nebija atņemti.

Aizturētie ir nodoti Rīgas pilsētas komandantam, bet izmeklēšanas materiāli nosūtīti 15. gaisa armijas prokuroram. [..]

Daudzos gadījumos milicijas darbiniekiem ļaundaru militārpersonu un nozagto mantu meklēšanu apgrūtina tas, ka viņi apakšvienību un atsevišķu komandu novietojumā netiek ielaisti, un tamdēļ daļa noziegumu, par kuriem ir nopietni pierādījumi, ka tos ir izdarījušas militārpersonas, paliek neatklāti, jo tikmēr, kamēr milicijas organi sazinās ar augstāk stāvošo pavēlniecību un pretizlūkošanas organiem, nozieguma pēdas un nolaupītais jau ir iznīcināts.

Ir gadījumi, kad atsevišķi virsnieki veicina savu padoto laupīšanas un slēpj viņus. [..]

Sigismunds Vidbergs

Jānis Riekstiņš

KĀ PSRS MILITĀRISTI “IEKAŗOJA” RĨGAS DZĨVOKĻUS

Izvilkumi no 1945. gada 21. septembra apspriedes stenogrammas par Baltijas kaŗa apgabala apgādāšanu ar telpām un Rĩgas pilsētas dzĩvokļu fonda sakārtošanu

Biedrs Āeipsta (Sarkanarmijas rajons):

Pārdaugavā dzĩvokļu fonds ir 271 870 m². Kā mēs ņo dzĩvokļu fondu izveidojām? Kaŗavĩru ģimenes aizņem 59 dzĩvokļus, demobilizētie – 100 dzĩvokļus, atbraucēji un Tēvijas kaŗa invalidi – 635 dzĩvokļus un kaŗavĩri – 1385 dzĩvokļus. Bez tam kaŗavĩru vajadzĩbām ir pārņemt 120 mājas. Tādējādi no kopējā dzĩvokļu fonda rajona civiliedzĩvotāji ir aizņēmuši 54% un kaŗavĩri 46%.

Biedrs Grams (Leņina rajons):

Pavisam rajonā ir 216 000 m² apdzĩvojamās platĩbas. Kaŗaspēka daļas ir aizņēmušas 1150 dzĩvokļus ar platĩbu 34 372 m² un 111 mājas ar 59 999 m². Kaŗaspēka daļa 53 706 m² aizņem 52 mājas, bet par dzĩvokļiem nemaksā un maksāt negrib. Nedzĩvojamais fonds. No 28 762 m² platĩbas kaŗaspēka daļu darbnĩcas aizņem 3 992 m².

Biedrs Luika (Rĩgas Jūrmala):

Rĩgas Jūrmalā 7 748 m² dzĩvokļu fonda ir nacionālizēti. Bezsaĩmnieku platĩba ir 396 289 m². Kaŗaspēka daļas aizņem (nodots ilgtermĩna lietošanā) 18 886 m², patvaļĩgi aizņem platĩbu 11 563 m², nav noformēti – 12 773 m².

Biedrs Bendrups (Maskavas rajons):

Mums rajonā ir pavisam 200 000 m² apdzĩvojamās platĩbas – 294 mājas. Es te domāju nacionālizētos namus. No kopējā māju skaita kaŗaspēka daļas ir aizņēmušas 36 mājas ar platĩbu 18 383 m² un bez tam 481 dzĩvokli ar platĩbu 12 687 m². Tādā veidā 31 000 m² platĩbas ir aizņēmušas kaŗaspēka daļas un militārpersonas. Bez tam pilsētas Dzĩvokļu pārvalde kaŗaspēka daļas remontam ir nodevusi piecstāvu namu Maskavas ielā 53 ar platĩbu apmēram 1 200 m². No 36 mājām, kuŗas ir aizņēmušas kaŗaspēka daļas, daudzas līdz

ŗim nav noformētas, dzĩvokļu ģres maksa netiek maksāta un kaŗaspēka daļu pārstāvjĩ paziņo, ka viņĩ arī nemaksāŗot.

Biedrs Antons (Kirova rajons):

Kirova rajonā ir 1 136 000 m² apdzĩvojamāŗ platĩbas. Kaŗaspēka daļas ir aizņēmuŗas 30 000 m². Manĩ aplenc atseviŗķĩ virsnieki. Nāķ uz rajona izpĩldu komiteju veselas grupas, pa diviem līdz desmit cilvēkiem, ar garnizona Dzĩvokļu ekspluatāģijas daļas zĩmĩtēm, ka viņĩ netiekot pie manis pieņēmsnāņ, jo militāŗpersonas atnāķ bez rĩndas.

Biedrs Œillerts (Staļĩna rajons):

Mũsu rajonā ir 1 022 dzĩvojamāŗ mājas ar platĩbu 418 000 m², tajā skaitā ar kaŗaspēka daļām aizņemtās 188 mājas ar apdzĩvojamo platĩbu 115 000 m². Aizņemto dzĩvokļu vai istabu skaĩts ir 2 202 ar platĩbu 43 000 m², bet pavisam aizņēmtĩ 158 304 m² platĩbas.

Biedrs Matrozis (Proletāŗieŗu rajons):

Proletāŗieŗu rajonā kaŗaspēka daļas aizņēmuŗas 78 mājas jeb 150 000 m² apdzĩvojamāŗ platĩbas. Daudzas mājas, kuŗas aizņēmuŗas kaŗaspēka daļas, nav noformētas. Viena kaŗaspēka daļa aizbrauc, cita atbrauc. Pie tām ir grũti piekļũt.

Es gribētu pakavēties pie Œāda fakta. Kaŗŗ ir beidzies, un, man Œķiet, ir zudusĩ nepiecieŗamĩba atstāt kaŗaspēka daļas pĩlsētā. Ņemsĩm, piemēram, Valdemāŗa ielas mājas Nr. 40, 45, 47, 53, 57 / 59, 60 – seŗas mājas aizņēm lekŗlietu tautas komisāŗiāta pulks. Viņĩ pĩlsētas centrā māju labos dzĩvokļos ir ģerĩķojuŗĩ kazarmas. Dažās istabās ir izjauktās sienas. Remonti netiek veikti. Jumts tek. Centrālapķure nedarbojas.

Biedre Degteva (partijas pĩlsētas komitejas sekretāŗe):

Rĩgas pĩlsētā mums ir 8 044 mājas. Kaŗaspēka daļas aizņēm 532 mājas ar apdzĩvojamo platĩbu 3 107 000 m² jeb 21,7%. Kaŗaspēka daļas pēc ģpatsvara aizņēm daudzas liekas platĩbas. Taķu mēs neesam par to, lai kaŗaspēka daļas atstātu bez dzĩvokļiem. Mēs gribam apmierināt virsnieķu un ģenerāļu vāja-dzĩbas. Bet mēs esam arī par to, lai pĩlsētā nodĩbinātu ķārtĩbu, lai pĩlsētas namus ar dzĩvokļiem nepāŗvērstu par kazarmām.

Aplũkosĩm, piemēram, Kirova ielu – to gandŗiz visu ir aizņēmuŗas kaŗaspēka daļas. Pēc pulksten 12 – tur harmonikas, dziesmas utt. Pĩlnĩga nekārtĩba. Ir nepiecieŗams izlemt jautāķumu par sablĩvēŗanu. Pāŗlũkosĩm, piemēram, Staļĩna rajonu. Tas attĩecas uz lekŗlietu tautas komisāŗiāta iestādēm. Daŗos 7 - 8 istabu dzĩvokļos dzĩvo 1 - 2 cilvēki. Neviens pie viņiem nevar piekļũt. Viņĩ visu laiku ir darbā.

Lũgums biedram Eglĩtim (A. Eglĩtis tajā laikā bija lekŗlietu tautas komisāŗs. – J.R.). Ir vesela rĩnda dzĩvokļu, kuŗĩ ir aizzĩmogoti. To ģrnieki ir areŗtēti un

izvesti no Latvijas PSR. Šie dzĩvokļi netika ne rajonu dzĩvokļu pārvaldēm, ne pilsētas dzĩvokļu pārvaldei. Dzĩvokļu vairākums pāriet lekšlietu tautas komisāriāta un Valsts drošības tautas komisāriāta iestāžu pārziņā. Dzĩvokļus aizņem bez orderiem. Tādu dzĩvokļu ir ļoti daudz – apmēram 600.

Biedrs Deglavs (Rĩgas pilsētas izpildu komitejas priekšsēdētājs):

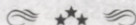
Kamdēļ iznācis tā, ka pēdējā laikā ap šo izmitināšanu radies tik saspringts stāvoklis?

Tas ir tamdēļ, ka ir ieradusies liela saimniecība – kaŗa apgabals, kuŗu vajag izvietot ļoti īsā laikā. lekšlietu tautas komisāriāts, citas nelielas kaŗaspēka daļas, kas ieradās, ir jau izvietojušās, turklāt diezgan brīvi. Bet tagad vajag izvietot kaŗa apagabalu.

(LVA, PA - 101. f., 8. apr. 11.1., 55. - 81. lpp. Oriģināls. Tulkojums no krievu valodas.)

Diemžēl arī šī apspriede stāvokli neuzlaboja un militāristu patvaļu neierobeŗoja. Tieši otrādi. Baltijas kaŗa apgabals, jūŗas kaŗa flote un citas militārās organizācijas pieprasīja arvien jaunus dzĩvokļus, kazarmas un ēkas. No daudzām Padomju Savienības vietām tieši uz Rĩgu pārvietoja daŗas kaŗaspēka daļas, militārās mācību iestādes un organizācijas, ko īsā laikā vajadzēja apgādāt ar visu nepieciešamo, tajā skaitā arī ar dzĩvokļiem, nerēķinoties ar īstenu rĩdzinieku vajadzībām.

Heinrichs Strods

**PSRS VALSTS DROŠĪBAS MINISTRIJAS PILNĪGI
SLEPENĀ BALTIJAS VALSTU IEDZĪVOTĀJU
IZSŪTĪŠANAS OPERĀCIJA «KRASTA BANGA» (PRIBOJ)**

Divdesmitais gadsimts, kuŗā trīs Baltijas tautas izcīnīja valstisku neatkarību un brīvību, tuvojas nobeigumam. Tomēr brīvību un neatkarību Baltijas valstis spēja saglabāt tikai apmēram 30 gadus. Pārējos 70 gadus (izņemot četrus nacistiskās okupācijas gadus) šīs valstis bija ar varu pievienotas Krievijas imperijai, kas pārtapa par PSRS. Baltijas tautas, kas atradās abu 20. gadsimta Eiropas totalitāro imperiju eksplozijas joslā, ne tikai bija pakļautas fiziskai iznīcināšanai un kolonizēšanai ar imperiju tautām, bet arī to teritoriju pārvērta par placdarmu turpmākiem imperiju uzbrukumiem attiecīgi Austrumu vai Rietumu virzienā. Baltijas valstu iedzīvotāju iznīcināšana pēc viņu “atbrīvošanas” no 1944. līdz 1954. gadam pieder pie posmā notikušā PSRS trešā komunistiskā genocīda, kad kompartokrati blakus “šķiras ienaidniekiem” un “buržuaziskajiem nacionālistiem” arī veselas tautas turēja aizdomās par nepietiekamu padēvību PSRS.² Pie šīm tautām pieskaitīja arī Baltijas tautas, kam *Gulaga* sarakstos bija atvēlēta īpaša nodaļa – “baltieši”.

Valsts organizētais komunistiskais genocīds trešajā, pēckaŗa posmā arvien konkrētāk risinājās starprepublikāniskā līmenī ar pilnīgi slepeniem kodētiem nosaukumiem un slepenu datumu (D-1), kaut arī galveno triecienu deva vienai republikai. Baltijas valstīs komunistiskā genocīda vislielākā starprepubliku operācija bija PSRS VDM IeK 2. divīzijas Šauļos pilnīgi slepenā operācija ar kodētu nosaukumu *Krasta banga* 1949. gada 25. martā. Operācija *Krasta banga* notika pēc VK(b)P un PSRS MP lēmuma.

Ar PSRS VDM ministra 1949. gada 28. februāŗa pavēli (numurs 0068) operāciju uzdeva veikt PSRS VDM Iekšējā kaŗaspēka Galvenajai pārvaldei pārvaldes priekšnieka ģenerālleitnanta P. Burmaka vadībā. Ja līdz padomju imperijas iziršanai šo operāciju pieminēja tikai gaŗāmejojot, tad pēdējos desmit gados publicēti “specnometināto” saraksti³ un šī operācija novērtēta kā Baltijas tautu genocīds,⁴ tomēr izpētīt operācijas veikšanas organizāciju augstākajā valsts varas (komunistiskās partijas) līmenī, ma-

nuprāt, nav pilnībā iespējams archīvu pirmavotu nepieejamības dēļ.

Svarīgs avots šī temata izpētē bija PSRS IeTK (Iekšlietu tautas komissāriāts) – VDM IeM (Iekšlietu ministrija) Iekšējā kaņaspēka Galvenās pārvaldes archīva fonds, kas glabājās Padomju armijas centrālajā valsts archīvā, tagad – Krievijas Valsts kaņ archīvā Maskavā.⁵ Galvenā pārvalde darbojās no 1942. līdz 1951. gadam. Šī Galvenā pārvalde izveidota 1942. gadā uz PSRS IeTK Iekšējā kaņaspēka Galvenās pārvaldes bāzes un 1951. gadā to pārformēja par PSRS VDM iekšējās apsardzes Galveno pārvaldi.

No 1951. līdz 1954. gadam minētā Galvenā pārvalde bija apvienota ar PSRS IeTK, VDM, IeM konvoja kaņaspēka Galveno pārvaldi. PSRS IeTK, VDM, IeM Iekšējā kaņaspēka Galvenās pārvaldes pakļautībā darbojās PSR IeTK Baltijas apgabala pārvalde ģenerālleitnanta Golovko vadībā.⁶ Pārvalde komandēja PSRS VDM IeK 5. divīziju Šauļos,⁷ PSRS VDM IeK 4. divīziju Viļņā,⁸ PSRS VDM IeK 5. divīziju Rīgā,⁹ PSRS VDM IeK 63. divīziju Tallinā¹⁰ un PSRS IeTK konvoja kaņaspēka 48. divīziju Rīgā.¹¹ Apgabala IeK cieši sadarbojās ar IeTK konvoja kaņaspēka 48. divīziju, kam stābs bija Rīgā un ko vadīja ģenerālmajors Kemerovs, ar VDM dzelzceļa kaņaspēka apsardzes divīziju (3 pulki) ar stābu Rīgā, Kalpaka ielā 4 un PSRS VDM Baltijas apgabala Robežapsardzes kaņaspēka stābu Rīgā.

Šī sazaratā pārvalžu un iekšējā kaņaspēka un konvoja kaņaspēka divīziju tīkla dokumentos izdevās atrast īpaši vērtīgo lietu *Materiāli par PSRS VDM IeK pilnīgi slepeno operāciju "Krasta banga"* no 1949. gada 25. februāra līdz 23. augustam". Lietā ir 435 lapas un kartes¹².

Krievijas Valsts Kaņ archīva dokumentālos materiālus par pilnīgi slepeno operāciju *Krasta banga* atkarībā no to pieejamības var iedalīt trīs galvenās daļā. Pirmā grupa – pilnīgi slepeni plāni, pavēles un pārskati par operācijas veikšanu.

Viens no šī fonda svarīgākajiem dokumentiem ir operācijas vadītāja, PSRS VDM IeK Galvenās pārvaldes priekšnieka ģenerālleitnanta P. Burmaka ziņojums PSRS VDM ministra vietniekam O. Ogaļcovam par operācijas veikšanu.¹³ Atkarībā no to pieejamības ziņojums mašīnrakstā aizņem 21 lappusi un atklāj PSRS VDM IeK Baltijas valstu iedzīvotāju izsūtīšanas operācijas *Krasta banga* organizāciju un darbību.

Otrā materiālu grupa ir Lietuvas, Latvijas un Igaunijas kartes, katra apmēram 1 x 2 m² liela, ar izsūtāmo iesēdināšanas staciju apzīmējumiem, norādēm par arestantiem domāto vagonu skaitu, no katras stacijas izsūtāmo cilvēku daudzumu un ar sarkanām bultiņām atzīmētiem rajoniem, no kuņiem piegādājami "īpaši nometināmie".

Norādīts, cik kravas mašīnās "īpašais kontingents" jānogādā uz

stacijām. Saglabājusies arī Baltijas valstu kopējā karte, kuŗā atsevišķos Lietuvai, Latvijas un Igaunijas rajonos norādīts izsūtāmo un izsūtītāju (čēkistu, kaŗeivju, partijas un padomju aktivistu) skaits. Karte ir apstiprināta ar PSRS VDM IeK Galvenās pārvaldes priekšnieka ģenerālleitnanta P. Burmaka parakstu.¹⁴ Karšu kserokopijas pat pēc atkārtotā lūguma 1994. un 1995. gadā autoram neizsniedza.

Trešā materiālu grupa ir iznīcinātie operatīvie materiāli, kas pulku un bataljonu komandieru rokās bija operācijas laikā. Komisija, kuŗā bija pulkvedis Šimko, majors Kalistratovs un majors Kiļjačenko, iznīcinājusi 182 dokumentus un 66 topografiskas kartes. 1949. gada 23. augustā veikto iznīcināšanas aktu apstiprinājis PSRS VDM IeK GP priekšnieks pulkvedis Veļikanovs.¹⁵ Tādējādi mani secinājumi pamatojas tikai uz pieejamiem, neiznīcinātiem materiāliem. Izmantoti dokumenti no divīzijām un pulkiem, kas piedalījās operācijā, izņemot vēsturiskos formulārus un kaŗaspēka daļu aģentūras sarakstus, ko man neizsniedza.

Minētā valdības uzdevuma izpildei PSRS VDM IeK uz laiku organizēja šādu stābu no PSRS VDM, IeK GP un PSRS VDM SKP (saku kaŗaspēka pārvaldes) pārstāvjiem:

1. P. Burmaks, ģenerālleitnants, PSRS VDM IeK GP priekšnieks – stāba priekšnieks;
2. Golovko, ģenerālleitnants, PSRS VDM Baltijas apgabala IeK priekšnieks Rīgā;
3. P. Šeontjevs, ģenerālmajors, kaŗaspēka priekšnieks Rīgā;
4. Kotovs, apakšpulkvedis, saku kaŗaspēka priekšnieks;
5. Spektors, apakšpulkvedis, autotransporta priekšnieks;
6. Rižovs, pulkvedis, PSRS VDM IeK GP pārstāvis.¹⁶

Sākotnējos vajadzīgo spēku un līdzekļu variantus iepriekš minētā slepenā valdības uzdevuma izpildei P. Burmaks bija izstrādājis jau 1949. gada februāra pēdējās dienās. Pirmkārt uzskaitīti esošie PSRS VDM IeK spēki un līdzekļi 30 000 ģimeņu izsūtīšanai no Baltijas valstīm D-1 datumā, ko noteiks iepriekš minētais stābs.

Lietuvā dislocētā PSRS VDM IeK 4. divīzija ar stābu Šauļos vajadzīgo soda kaŗaspēka kaŗeivju skaitu pārsniedza par 5 250 cilvēkiem, taču operatīvu apsvērumu dēļ nebija iespējams tos pārsviest uz Latviju un Igauniju, tāpēc no citām vietām uz Igauniju nosūtīja 4 350, bet uz Latviju 4 500 kaŗavīru, kopā 8 850 (1. tabula).

Par to, cik nopietna būs Baltijas valstīs plānotā pilnīgi slepenā operācija *Krasta banga*, liecina ar Ļeņina ordeni apbalvotās F. Dzeržinska

PSRS VDM 1. MSD (motorizētā strēlnieku divīzija) dalība iedzīvotāju izvešanā. Šī kaŗaspēka daļa ar numuru 3 111 bija dislocēta Piemaskavā.

1. tabula

PSRS VDM papildu kaŗaspēks operācijas
Krasta banga veikšanai Igaunijā un Latvijā¹⁷

Kaŗaspēka daļas	Igaunijā	Cilvēku skaits
Virsnieku kvalifikācijas celšanas skola Sortavalā		400
Viens PSRS VDM 13. MSD pulks no Ļeņingradas		700
Viens PSRS VDM 7. divīzijas pulks no Minskas		1 000
MSD apvienotā vienība no Maskavas		850
PSRS VDM apsardzes korpusa seržanti		1 400
	KOPĀ:	4 300
	Latvijā	
MSD divi pulki no Maskavas		2 000
VDM KP no Saratovas		1 000
PSRS VDM 4. divīzijas pulks no Lietuvas		1 000
PSRS VDM apsardzes korpusa seržanti		500
	KOPĀ:	4 500
	PAVISAM:	8 850

2. tabula

Papildu apbruņojuma ievēšana Baltijas valstīs
operācijas *Krasta banga* priekšvakarā

Republika	Mašinpistoles	Šautenes
Latvijas PSR	2 435	500
Lietuvas PSR	510	—
Igaunijas PSR	1 470	1 400
Rezerve	550	—
	KOPĀ: 5 025	1 900

No 2. tabulas redzams, ka Iekšējā kaŗaspēka, kā arī padomju un partijas aktivistu apbruņojumam no Maskavas Baltijas valstīs papildus piegādātas 5 025 mašinpistoles un 1 900 šautenes.

Baltijas valstu iedzīvotāju izvešanai aktīvi gatavojās PSRS IeM konvoja kaŗaspēka 48. divīzija ar stābu Rīgā (kaŗaspēka daļa 00149). 1949.

gada 6. janvārī izdotā divīzijas pavēle liecina, ka divīzijas personālsastāvu komandēja ģenerālmajors Jevgeņijs Kemerovs, bet viņa vietnieks bija pulkvedis P. Kohanovskis. Divīzijas stāba priekšnieks bija pulkvedis Nagornijs.

Divīzijas stābam pakļautie pulki izvietojās Lietuvā, Latvijā un Igaunijā, un tajā bija trīs nodaļas: 1. – operatīvā nodaļa, 2. – sagatavošanas nodaļa, 3. – sakaru nodaļa. Kā nodaļa darbojās arī divīzijas slepeno lietu izstrādes grupa¹⁸. Ar PSRS IeM konvoja kaŗaspēka priekšnieka 27. janvāra pavēli (Nr. 00664) 48. konvoja kaŗaspēka divīzijai bija uzdots konvojēt “specapmetniekus” uz dažiem PSRS apgabaliem.

Ar divīzijas pagaidu komandiera pulkveŗa P. Kohanovska 1949. gada 4. marta pavēli Nr. 12, ievērojot PSRS IeM pavēlē ietvarto Nr. 588-41 prasību un PSRS IeM konvoja kaŗaspēka priekšnieka 1949. gada 27. janvāra direktīvu Nr. 02000, iecelti 108 eŗelonu priekšnieki no 48. konvoja kaŗaspēka divīzijas¹⁹ (3. tabula).

Tā 244. strēlnieku pulkam, kas “apkalpoja Latviju”, sagatavoja 42 konvoju komandas: no 132. s/p (Lietuva) 26 un no 392. s/p (Igaunija) 40 konvoju komandas, kas varēja pavadīt vismaz 108 eŗelonus ar “specapmetniekiem” – no 100 000 līdz 150 000 cilvēku. Septiņdesmit seŗu “specapmetināto” eŗelonu konvojēŗanā piedalījās 2 738 PSRS VDM konvoja kaŗaspēka kaujinieku²⁰ – vidēji 36 cilvēki uz eŗelonu.

3. tabula

PSRS IeM KK 48. divīzijas eŗelonu priekšnieki 1949. gadā

Konvoju nosaukumi 244. s/p 132. s/p 392. s/p Kopā

1. pakāpes konv. pr-ki (SSK – seviŗi slepenais konvojs)	15	15	12	42
2. pakāpes konv. pr-ki (SK – slepenie konvoji)	8	5	8	21
3. pakāpes konv. pr-ki (PSK – paaugstinātas slepenības konvoji)	19	6	–	20
KOPĀ:	42	26	40	108

PSRS VDM seviŗķu nozīmi pieŗķira operācijas “Krasta banga” slepe-

nībai. Pēc PSRS VDM Iekšējā kaŗaspēka priekšnieka ģenerālleitnanta P. Burmaka vēlmes 1949. gada 7. martā PSRS Valsts drošības ministra vietnieks ģenerālleitnants S. Ogaļovs apstiprināja *Plānu, kas jāievēro, nodrošinot slepenību rajonos, kur notiek kaŗaspēka koncentrēšanas operācijas*²¹. Pavēle noteica IeK norīkojuma stacijas nedarīt zināmas kaŗavīriem ko operācijas *Krasta banga* veikšanai nosūtīja no Maskavas, Saratovas, Ļeņingradas un Minskas. Daļu komandieri paketes saņēma personīgi īsi pirms izsēdināšanas.

4. tabula

Pakešu saņemšana par izsēdināšanas stacijām²².

Kaŗaspēka daļa	Paketes saņemšanas stacija
VDM IeK 1. divīzijas daļas	Veļikije Luki
Saratovas mācību iestāde	Rževa
Sortovalas skola	Kingisepa
7. divīzijas pulks	Dvinska
13. pulks	Kingisepa

“Iedzīvotāju dezinformēšanas nolūkos” – rakstīts plānā – “inscenēt Igaunijā un Latvijā redzamās kaŗaspēka pavasaŗa mācības”.²³ “Aizliegt daļu komandieriem sastādīt jebkādas dokumentus, lietojot terminu “operācija”, jebkādas norīkojumus, norēķinus, telefona sarunas un līdzīgus apzīmēt ar vārdu “mācības.” Turklāt plāns paredzēja “sagatavot VDM kaŗaspēka daļām īpašus norādījumus par mācībām vajadzīgu elementārāko priekšmetu (tukšu patronu, mācību granātu u.tml.) izgatavošanu un sakraušānu ešelonos”²⁴.

Tā pēc PSRS VDM ieceres kaujinieki līdz operācijas sākumam nedrīkstēja zināt par gaidāmās operācijas vietu un iedabu, iespējams, lai izvairītos no baumām par kārtējo genocīda pasākumu, jo ziņas par to varēja izplatīties arī kaimiņos, “kapitālistu nometnē”.

Balstoties uz 1949. gada 7. marta PSRS VDM plānu, apstiprināja plānus Igaunijā, Latvijā un Lietuvā veicamās operācijas *Krasta banga* konfidencializēšanai. 1949. gada 15. martā Latvijas PSR VD ministrs ģenerālmajors Alfrēds Noviks apstiprināja *Plānu par bandītisma apkaŗošānas un mācību veikšanas nolūkos ieradušāmie kaŗaspēka izmantošanu saskaņā ar IeK GP plānu*.²⁵

Plānu 1949. gada 10. martā bija sastādījis īpašā norīkojuma 5. strēlnieku divīzijas komandieris ģenerālleitnants P. Ļeontjevs un divīzijas stāba priekšnieks pulkvedis Lopuhins²⁶. Plāns pirmām kārtām paredzēja pastip-

rināt cīņu ar nacionāliem partizāniem “bandītisma vispiesārņotākajos” Latvijas rajonos²⁷. Turklāt plāns paredzēja no 16. līdz 19. martam izvietot apakšvienības apkārtnes atpazīšanai. Minētā laikā PSRS IeK kopā ar čekistiem centās uz vietas pārbaudīt “specapmetināto” esamību.

Politiskās struktūras, komunistiskās un komjaunatnes organizācijas blakus operācijas *Krasta banga* konfidencializācijai pastiprināja personālsastāva sagatavošanu paredzamajām mācībām. Partijas un komjaunatnes organizācijās apsprieda jautājumu *Komunistu (komjauniešu) uzdevumi gaidāmajās mācībās*; lasīja lekcijas *Vēriba – galvenais kareivju čekistu ierocis, Aizstāvēt VDM kaŗaspēka cieņu un godu* u.c. Izvērsa pastiprinātu cīņu pret dzeršanu un nosodīja tādus gadījumus Sortovalas militārajā skolā, PSRS VDM 1. divīzijas 1. pulkā, divīzijas 261. pulkā u.c.

Pamatojoties uz Maskavas plāniem par VDM IeK kaujinieku ideoloģisko apstrādi, republikas izstrādāja savus partijas un politiskā darba plānus. Sevišķi plašu *Politiskā darba plānu par operācijas nodrošināšanu*²⁸ izstrādāja Igaunijā.

Operācijai *Krasta banga* bija nodrošināti moderni sakari.

5. tabula

1949. gada operācijas *Krasta banga* sakaru nodrošinājums (neskaitot personīgos radistus)

Radiostacijas	812
Radisti	862
Sakaru virsnieki	136
Telefonisti, elektromehāniķi, šifrētāji un kodētāji	400

Kopā 2 210

5. tabula rāda, ka papildus piesaistīti 2 210 sakaru darbinieki. Radio-sakarus uzturēja ar tālo aprīņu VDK nodaļām, kā arī ar “iekraušanas stacijām”. Operācijas vadības sakarus ar republiku VDM nodrošināja pa radio un telefona augstfrekvences līnijām. Pagastu VDM nodaļu sakari ar republiku VDM, apgabalu nodaļām, operatīvajām grupām notika galvenokārt pa telefonu. Visas civilās telefona centrāles, kā savā gala pārskatā rakstīja P. Burmaks, bija VDM kontrolē.

PSRS valdības uzdevumu visiem kaujiniekiem, padomju un partijas aktīvistiem izsludināja sešas līdz desmit stundas pirms operācijas sākuma 1949. gada 25. marta rītā. Komunistiskās partijas CK, VĻKJS CK, visu

kompartijas un komjaunatnes pagastu un rajonu komiteju atbildīgie dežuranti, kas pieprasīja telefonsarunu ar republikas VDM, nosaukuši paroli *Krasta banga*, telefonsarunu saņēma uzreiz, bet pēc paroles “Savešana” telefonsarunu saņēma pēc īsa laiciņa.

PSRS VDM IeK GP pārskati par operācijas *Krasta banga* norisi rāda, ka sodīšanā piedalījās mazliet citāds kaŗaspēka un civiļpersonu skaits, nekā bija paredzēts pirmajos operācijas plāna variantos.

6. tabula

PSRS VDM Iekšējais kaŗaspēks, štata čekisti, VDM Iznīcināšanas bataljonu kaujinieki, partijas aktīvs Baltijas valstu iedzīvotāju 1949. gada 25. marta izsūtīšanā²⁹

	Skaits	%
Čekisti	8 215	10,78
PSRS VDM kaŗaspēks	21 206	27,82
VDM iznīcināšanas bataljoni	18 387	24,13
Padomju un partijas aktīvs	28 404	37,27
KOPĀ	76 212	100,00

No 6. tabulas redzams, ka Baltijas valstu iedzīvotāju izsūtīšanā piedalījās 76 212 cilvēki – 8 215 čekisti, galvenokārt operatīvo grupu priekšnieki. Procentuāli čekisti bija 10,78% no visiem soda izpildītājiem. Divas pilnas divīzijas – 21 206 cilvēki – bija no PSRS VDM, viņu bija 27,7% no visiem soda izpildītājiem; tomēr vairākums soda izpildītāju bija vietējie, baltieši. 18 378 jeb 24,13% no soda izpildītājiem piederēja pie VDDM Iznīcinātāj bataljonu kaujiniekiem.

Lielāko daļu soda izpildītāju reizē deva Igaunijas, Latvijas un Lietuvas padomju un partijas aktīvs – kopumā 28 404 soda izpildītāju jeb 37,27% no soda izpildītāju vienību dalībniekiem.

Tādēļ jāatsakās no mīta, ka mūs izsūtījuši čekisti un VDM spēki. Faktiski 61,4% soda izpildītāju trijās divīzijās, t.i., vairākums, bija vietējie komunisti, komjaunieši un Baltijas padomju aktīvistu. 46 791 komunisti, komjaunietis un Iznīcinātāju bataljona kaujinieks tieši piedalījās soda izpildītāju ekspedīcijās. Papildus šiem “lauku darboņiem” dežūrēja pagastu, rajonu un pilsētu komitejās, komjauniešu un komunistu CK, kā arī lauku, ciematu un pilsētu padomēs, par ko būtu skaidrība tikai pēc pilnīgu pārskatu saņemšanas no Baltijas valstu komunistu centrālkomitejām, no VK(b)P CK, ja vien tie vēl ir saglabājušies.

Skaidrs, ka blakus “soda izpildītājiem laukos” bija arī “soda izpildītāji kabinetos”. No PSRS VDM pārskatiem var pārliecināties arī par soda izpildītāju darbību laukos.

Iedzīvotāju izsūtīšanu veica deviņu desmit cilvēku grupas ar to komandieri – VDM operatīvo darbinieku – priekšgalā. Operatīvā grupā ietilpa divi cilvēki, kas dienēja PSRS Valsts Drošības ministrijas pakļautībā, divi iznīcinātāj bataljonu kaujinieki un četri pieci padomju vai partijas darbinieki.³⁰ Zemākā līmeņa padomju un partijas aktīvistu bija 44,4% līdz 55,5% no visiem tiešajiem izpildītājiem; padomju un partijas aktīvisti daļēji bija bruņoti un galvenokārt rādīja ceļu, un PSRS VDM Iekšējā kaņaspēka apsardzībā aprakstīja un atsavināja “īpašo nomētīnāmo” mantu. Katra operatīvā grupa vidēji izsūtīja 44 ģimenes.

12% ģimeņu, kas dzīvoja 15-20 km attālumā no iekraušanas stacijām un “specapmetināmo” koncentrācijas punktiem, nogādāja ar kravas transportu, taču lielāko “specapmetināmo” daudzumu veda 8 422 kravas mašīnās, no kuņām 3 412 (40,5%) deva Padomju armija un IeK, bet 5 010 (59,5%) tautas saimniecība. Turklāt operācijas sagatavošanā piedalījās 700 IeK automašīnu, kas pārvadāja operatīvo sastāvu un IeK apakšvienības.

“Specpārvadājumiem” tika izmantotas 2 000 automašīnas no Baltijas, 1 202 no Ļeņingradas un 210 no Baltkrievijas kaņa apgabala. Automašīnas iepriekš bija koncentrētas pie triju Baltijas valstu robežām, un tās ievada šajās valstīs norādītajās vietās tikai operācijas sākumā, 25. martā³¹. Šo mašīnu kvalitāti jau iepriekš bija pārbaudījuši VDM virsnieki. “Specpārvadājumu” autotransportu komandēja 106 PSRS VDM virsnieki.

7. tabula

Autotransporta nodrošinājums operācijā Krasta banga 1949. gada 25. martā

Republika	Automašīnas (armijas)	Automašīnas (saimniecības)	Kopā	%
Igaunija	1 202	1 956	3 158	37,5
Latvija	1 500	1 816	3 316	39,4
Lietuva	710	1 238	1 948	23,1
Kopā:	3 412	5 010	8 422	100,0

“Speckontingenta” izsūtīšanai Baltijas valstīs ievada 1 250 t benzīna. Bez 8 422 kravas mašīnām “speckontingenta” transportēšanai

Baltijas valstīs izvēlēja 118 dzelzceļa stacijas, kuņās nogādāja 4 437 preču vagonus, īpaši aprikotus “specapmetināto” pārvadāšanai.

1949. gada 25. martā pēc īpaša signāla D – 1 Baltijas valstīs arestēja 29 973 ģimenes, kopskaitā 92 204 cilvēkus, un nogādāja transportēšanas un koncentrācijas vietās.

8. tabula

Operatīvais kopsavilkums par operācijas *Krasta banga* norisi līdz 1949. gada 28. martam pulksten 18.00³²

	Ģimeņu skaits	Abs. cilvēku skaits	%
Lietuvas PSR			
“Uzcelti”	8 407	27 929	98,9
“Iekrauti”	8 012	25 951	
Aizsūtīti ešelsoni	20		
Latvijas PSR			
“Uzcelti”	13 537	41 811	104,0
“Iekrauti”	13 537	41 811	
Aizsūtīti ešelsoni	31		
Igaunijas PSR			
“Uzcelti”	7 743	20 134	103,2
“Iekrauti”		19 827	
Aizsūtīti ešelsoni	15		
KOPĀ			
“Uzcelti”	29 687	89 874	102,3
“Iekrauti”	29 251	87 589	
Aizsūtīti ešelsoni	66		

No 8. tabulas redzams, ka līdz 28. marta pulksten 18.00 bija “uzcelti” 89 874 cilvēki, no kuriem 87 589 (97,45%) “bija iekrauti” un aizsūtīti 66 ešelsonos (86,9% no izbraukušiem ešelsoniem).

No 9. tabulas redzams, ka 1949. gadā no Baltijas valstīm bija izsūtītas 30 630 ģimenes, kopskaitā 94 779 cilvēki. Ja ticam operācijas *Krasta banga* pārskatam, tad 26. martā bija izsūtītas 29 873 ģimenes, kopā, tātad, 92 204 cilvēki (2,5%).

Vēlāk izsūtītās ģimenes (2,9%) varētu būt tās, kam izdevās uz laiku

noslēpties no soda izpildītājiem, neizsūtīšanas kļūdas dēļ u.c.

9. tabula

Iedzīvotāju deportācija no Baltijas valstīm 1949. gadā³³

Republika	Ģimenes	Cilvēki	%
Lietuva	9 518	31 917	33,7
Latvija	13 624	42 149	44,5
Igaunija	7 488	20 713	21,8
KOPĀ:	30 630	94 779	100,0

“Specapmetināmo” nacionālā un sociālā sastāva noteikšana, viņu izglītības, bērnu, dzimstības un dzīves ilguma līmeņa noteikšana “specapmetnēs” ir nākamo īpašo pētījumu uzdevums, tomēr daži pieejamie, nepārbaudītie fakti ļauj spriest par “specapmetināto” dzimumu, vecumu, izvietojumu un galvenajām darbā iekārtošanas vietām.

10. tabula

No Baltijas valstīm izsūtīto dzimums un vecums 1949. gadā³⁴

Cilvēku skaits		%
Vīrieši	25 708	27,1
Sievietes	41 987	44,3
Bērni	27 084	28,6
KOPĀ:	94 779	100,0

Baltijas valstu “specapmetināto” dzimuma un vecuma sastāva analīze atkal pierāda komunistiskās okupācijas režīma viltīgo iedabu. 10. tabulā redzams, ka 72,9% īpašo apmetināto skaits bija sievietes un bērni līdz 16 gadu vecuma. Tādējādi divas trešdaļas šķiras ienaidnieku, ko izsūtīja no Baltijas valstīm, bija sievietes un bērni.

Ja tic PSRS VDK priekšsēdētāja V. Čebrikova 1988. gada 23. septembra datiem PSKP CK Politbiroja komisijā par represijām, kas notikušas no 1930. līdz 1950. gadam, no Baltijas valstīm uz PSRS no 1941. līdz 1953. gadam izsūtīti 195 707 cilvēki³⁵ (neskaitot arestētos un nošautos).

Operācijā *Krasta banga* bija deportēti 94 779 (48,6%) “specapmetināto”. Uz Igauniju un Latviju atsūtīto papildspēku evakuācija notika

no 3. līdz 8. aprīlim, un pastāvīgās dislokācijas vietās tie ieradās 11. aprīlī.

11. tabula

No Baltijas valstīm deportēto cilvēku izvietojums 1949. gadā³⁶

Nometināšanas vieta	Ģim. sk.	Cilv. sk.	Vidēji ģim.	Cilv. %
Krasnojarskas nov.	3 671	13 823	3,7	14,6
Novosibirskas apg.	3 152	10 064	3,2	10,6
Omskas apgabals	7 944	22 542	2,8	23,8
Amūras apgabals	2 028	5 451	2,6	5,7
KOPĀ deportētie	16 795	51 888	3,1	54,4

Kā redzams, par 54,4% no Baltijas valstīm izvesto “specapmetināto” ir saglabājušies izvietojuma dati. 23,8% baltiešu bija izvietoti Omskas apgabalā un apmēram tikpat Krasnojarskas novadā un Novosibirskas apgabalā; 5,7% īpašo nometināto nāca no Amūras apgabalā.

12. tabula

No Baltijas valstīm deportēto darba vietas 1949. gadā³⁷

Darba vietas	Cilvēki	%
Kolchozi	75 790	80,0
Sovchozi	16 005	16,9
Ražošana	2 031	2,1
Mežistrāde	953	1
KOPĀ:	94 779	100,0

No 12. tabulas uzzinām, ka 96,9% no Baltijas valstīm izvesto “specapmetināto” sāka strādāt visbezperspektīvāko sarkanās imperijas darbu sovchozos un kolchozos, tikai 2,1% nokļuva rūpniecībā.

No 1949. gadā izsūtītajiem cilvēkiem līdz 1950. gada 31. decembrim nomira 4 123 (4,54%). Nomira arī 2 080 bērnu (2,3%). Nometinājumā tajā laikā piedzima 903 bērni.³⁸

Operācija *Krasta banga* izpelņijās atzinību, to slavēja, sākot no komunistu pirmorganizācijām līdz pat republiku centrālkomitejām ieskaitot. Apriņķu, rajonu un pilsētu kompartijas komitejas apsprieda rezultātus, kas gūti operācijā “par īpašu objektu izvākšanu”, pateicās par teicamu

darbu.³⁹ Latvijas kompartijas Centrālkomitejas birojs martā VDM Iekšējā kaŗaspēka ģenerālmajora Golovko klātbūtnē apsprieda lieliskos rezultātus “kulaku un nacionālistisko elementu” izvākšanā no Latvijas PSR.

Atzinīgus vērtējumus par “īpašā valdības uzdevuma” izpildīšanu saņēma arī PSRS VDM Iekšējais kaŗaspēks. PSRS VDM Iekšējā kaŗaspēka 24. strēlnieku pulka (k/d 3179) operācijas rezumējumā Nr. 002 uzsvērts, ka pulks 1949. gada 25. martā piedalījies “īpašu objektu izvākšanas operācijā”⁴⁰ no divpadsmit Austrumlatvijas apriņķiem. Ar PSRS VDM Iekšējā kaŗaspēka 5. strēlnieku divīzijas komandiera pavēli Nr. 00163 *Par rezultātiem, kas gūti, īstenojot operāciju sakaŗā ar pulka piedalīšanos operatīvā apkalpošanā un par personālā sastāva veicināšanu* līdz 1949. gada 4. aprīlim 14 cilvēki “apbalvoti ar personisku fotoaattēlu, kas uzņemts pie attīta pulka karoga, 7 saņēmuši 10 dienu atvaļinājumu un 272 kaŗeivji un seržanti saņēmuši pateicību. Tika atsaukta sodāmība kapteinim V. Pugačovam, kapteinim V. Pavlovskim un jaunākajam leitnantam Kostrikovam.”⁴¹ 1949. gada 12. maijā ar Ļeņina ordeni un Sarkanā karoga ordeni apbalvotās F. Dzeržinska PSRS VDK 1. motorizētās strēlnieku divīzijas ģenerālmajors Pipaševs lūdza Galvenās pārvaldes Iekšējā kaŗaspēka priekšnieku ģenerālmajoru P. Burmaku atbalstīt šīs divīzijas 84 virsnieku apbalvošanu ar kaujas ordeņiem par drosmi un varonību, kas izrādīta, izsūtot Baltijas valstu mierīgos iedzīvotājus.⁴²

Ar 1949. gada 30. maija pavēli Nr. 032 *Par rezultātiem, ko divīzijas konvoja daļas guvušas, izpildot uzdevumu par specpārsūtāmo ešelona konvojēšanu* rezumēts divīzijas darbs. Visumā divīzijas pulki bija teicami tikuši galā ar “specapmetināmajiem”. Trūkumi novēroti 132. s.p. konvoju darbībā Lietuvā. No ešelona Nr. 97360 Smoļenskas stacijā bēguši četri “specnometināmie”. Pie disciplinārās atbildības saukts leitnants Alolisens par vienpadsmit īpašo nometināmo bēgšanu no ešelona Nr. 97359 1949. gada 28. martā Ignalinas rajonā un to, ka noķerti tikai trīs bēgļi. No ešelona Nr. 97377 Miņskā aizbēguši seši īpaši nometināmie, no kuriem noķerti četri. Ierindnieki Nedeļins, Zaharovs un Mendeļejevs dzēruši šņabi un pieļāvuši daudzu īpaši nometināmo bēgšanu, toties par labi nodrošinātu “specapmetināmo” nogādāšanu līdz noliktajai vietai ar divīzijas pavēli izteikta pateicība 392. s.p. konvoja priekšniekam kapteinim Važinam un kapteinim Muronšikam, kā arī 132. s.p. konvoja priekšniekam, kapteinim Vasiļjevam un leitnantam Kuzmenko.⁴³ Saskaņā ar 392. s.p. pateicību saņēmis dienesta suņu nodaļas komandieris, kas atveda īpaši nometināmos bēgļus no Igaunijas.

Arī PSRS valdība par “speciālā uzdevuma” izpildi izteica pateicību tās vadītājiem un aktīvākajiem operācijas dalībniekiem.

PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar slepenu dekrētu *Par ģenerāļu, virsnieku, seržantu, orgānu un kaŗaspēka ierindas sastāva un PSRS Valsts Drošības ministrijas un PSRS Iekšlietu ministrijas par sekmīgu valdības īpašā uzdevuma izpildi* apbalvoja ar ordeņiem un medaļām vairāk kā simt cilvēku, dekrēts daļēji publicēts laikrakstā *Pravda* 1949. gada 25. augustā un septembrī. Ar Sarkanās Zvaigznes Kaujas ordeņiem bija apbalvoti 75 cilvēki. Starp viņiem arī ir latvieši – Valsts Drošības ministrijas pulkvedis Jānis Jāņa dēls Vēvers, Valsts Drošības ministrijas majors Ovans Donāta dēls Zujevss, milicijas pulkvedis Nikolajs Kārļa dēls Platkājis, kapteinis Pēteris Jāzepa dēls Reinholds, Valsts Drošības ministrijas ģenerālmajors Augusts Pētera dēls Eglītis.

Ar šo ordeni apbalvoti igauņi – ģenerālmajors Boriss Hansa dēls Kumma, pulkvedis Dmitrijs Dmitrija dēls Haevere un lietuvieši – pulkvedis Leonards Vlada dēls Martevičs, kapteinis Vines Andona dēls Tuchins, kapteinis Jēkabs Miķeļa dēls Šalms .-

Ar Tēvijas kaŗa pirmās pakāpes ordeni apbalvota lielākā daļa čekistu, taču dekrēta publicēšanu nezināma iemesla dēļ pārtrauca.

Baltijas tautas un valstis pēdējos tūkstoš gados bijušas pakļautas lielvalstu – vai tādu valstu, kas sevi uzskata par tādām – okupācijām. Tikai pēdējā simtgadē komunisti trīs reizes “atbrīvojuši” Baltijas tautas un valstis. Komunistiskais genocīds pēdējā pusgadsimtā bija vērst pret Baltijas tautu pamatiedzīvotājiem. Tā bija lielākā Baltijas tautu iznīcināšana viņu vēsturē, un šis akcijas apogejs bija 1949. gada operācija *Krasta banga*.

Daži secinājumi

1. Baltijas valstis notikušo slepeno masveidīgo soda operāciju *Krasta banga*, kuŗas laikā izsūtīja ap 100 000 cilvēku, bija organizējušas augstākās komunistiskās partijas un padomju valsts iestādes.

2. Jāuzsver Aušvicas lielās nāvesnometnes un citu nacistu nometņu līdzība ar pilnīgi slepenās operācijas *Krasta banga* sagatavošanu un izpildīšanu – kā plānošanas, tā arī operācijas reālizēšanā slepenības un precizitātes ziņā.

3. Vairākums Baltijas valstu saimnieciski, sabiedriski un politiski aktīvo cilvēku bija devušies trimdā jau 1944. un 1945. gadā. Daudzi atradās arī *Gulaga* nometnēs vai cīnījās un bija jau krituši kaujās nacionālo partizānu vienībās, daudzi partizāni vēl nebija legālizējušies, tāpēc 1949. gada masu deportācijas jāuzlūko nevis par “ienaidnieka šķiras” iznīcināšanu, bet gan kā nežēlīga atriebība Baltijas tautām par aktīvo un pa-

sīvo pretošanos trešajai komūnistiskajai okupācijai.

4. Tādējādi pilnīgi slepenā operācija *Krasta banga*, kuņas laikā tika masveidā izsūtīti Baltijas iedzīvotāji, ir komūnistiskās partijas un padomju valdības – okupācijas varas – noziegums pret cilvēci, kas nav zaudējis nozieguma sastāvu, par spīti noilgumam.

5. Izpildot operāciju *Krasta banga*, komūnistiskā partija un padomju valdība centās:

a) pilnīgi apspiest bruņoto un neapbruņoto Baltijas tautu pretestību okupācijai;

b) atvieglot varmācīgu Baltijas valstu lauksaimniecības kolektīvizāciju;

c) Atbrīvojot no iedzīvotājiem Baltijas valstu teritoriju, lai atvieglotu tās kolonizāciju.

Par spīti sabiedrībā paklīdušām baumām par iespējamu “strādnieku šķiras ienaidnieku” deportāciju, PSRS Valsts Drošības ministrijas slepenība un dezinformācija, veicot operāciju *Krasta banga*, deva gaidītos rezultātus, jo faktiski operācija vērsās pret deportācijai pilnīgi nesagatavotiem cilvēkiem. Lai gan PSRS Valsts Drošības ministrija dezinformācijas ziņā ieņēma pirmo vietu pasaulē, pilnīgu slepenību sasniegt neizdevās – galvenokārt sabiedrības vērīguma dēļ, jo gaisā karājās deportācijas rēgs.

Nesen Maskavā publicēts rakstu krājums *Asinis nenotraipa bendes*, kas izgaismo komūnistu varas tumsonību, kā arī tās slavenos čekistus. Asins traipu uz čekistu un viņu pakalpiņu rokām nav arī Baltijas valstīs, kur komūnistu okupācijas laikā cietis katrs trešais šo valstu pilsonis, tādēļ Baltijas valstīs jāizvērsē zinātniski pētījumi, zinātniskas diskusijas un konferences bruņotās un nebruņotās pretošanās pētīšanai, jāparedz tām valsts finansējums. Pārvarēt okupācijas pagātņi, tāpat arī atjaunot demokrātiju Baltijas valstīs nav iespējams bez komūnistiskā režīma morāla nosodījuma.

Atsauces un skaidrojumi:

1 Heinrichs Strods. *Zem melnbrūnā zobena*. Rīga, 1994.

2 V. Čebrikov. O viseleņiji v 40-50 godah ņekotorih kategorij graždan iz zapadnih raionov SSSR. *Istočnik*, 1996, Nr. 1, 137.-138. lpp.

3 Represēto saraksts, 1949, I, 1995; II, 1995; III, 1995; IV, 1995.

4 Arvydas Anušauskas, *Lietuviu, tautos sovietinis naikinimas 1940-1958. Metais*, Vilnius, 1996.

- 5 Rossijskij gosudarstvennij vojennij arhiv (turpmāk RGVA), 38650. f.
- 6 Turpat, 38657. f.
- 7 Turpat, 38671. f.
- 8 Turpat, 38672. f.
- 9 Turpat, 38673. f.
- 10 Turpat, 38686. f.
- 11 Turpat, 38058. f.
- 12 Turpat, 38658. f., 1. apr., 408. lieta; glabāšanas laiks – pastāvīgi.
- 13 Materiali po operaciji "Priboj". 22 fevraļa 1949 g. – 23 avgusta 1949 g. Soveršenno sekretno. Osoboj cennosti. Delo bez nomera. Srok hraņeņija postojanno. RGVA, 38650. f., 1. apr., 408. lieta, 45.-65. lapa.
- 14 Oļčotnaja karta po djelu "Priboj" v Estonskoj, Latvijskoj i Ļitovskoj SSR, 1949 g. Sekretno. RGVA, 36580 f., 1. apr., 408. l., 432. lapa.
- 15 Turpat, 428.-442. lapa.
- 16 Turpat, 3. lapa.
- 17 Turpat, 48. lapa.
- 18 Prikazi po diviziji 48 KV MVD SSR. 6 janvarja – 27 augusta 1949 g. Soveršenno sekretno, RGVA, 38058. f., 1. apr., 39. l., 2.-3. lapa.
- 19 Sekretnije prikazi po diviziji, 4. janvarja - 29 dekabrja 1949 g. RGVA, 38058. f., 1. apr., 40. l., 21.-23. lapa.
- 20 Turpat, 47. lapa.
- 21 Soveršenno sekretno. Osoboj važnosti. RGVA, 38650. f., 1. apr., 408. l., 31. lapa.
- 22 Turpat.
- 23 Turpat.
- 24 Turpat, 32. lapa.
- 25 Turpat, 292.-293. lapa.
- 26 Turpat, 292.-294. lapa.
- 27 Viļānu, Alūksnes, Jēkabpils, Ilūkstes, Jelgavas, Talsu rajoni.
- 28 Turpat, 280.-287. lapa.
- 29 Soveršenno sekretno. Osoboj važnosti. Obščaja spravka o silah i sredstvah privlečonnih dļa provedeņija operaciji "Priboj" po trjom respublikam. Turpat, 47. lapa.
- 30 Vtoroj variant. Soveršenno sekretno. Osoboj važnosti. Rasčot na potrenboje količestvo operativnogo sostava, voisk narodnoj zščiti i sovparktativa v Latvijskoj respubljike po djelu "Priboj". Turpat, 10. lapa.
- 31 Igaunijā 17, Latvijā 30, Lietuvā 56 un operācijas vadības grupā 3 virsnieki.
- 32 Zapiska Br. Soveršenno sekretno. Tovarišču Ogoļcovu S.I. Operativnaja svodka o hode operaciji "Priboj" po sostojaņiju na 18 časov 28 marta 1949 g. Priņal Burmak, peredaval Doncov (Dmitrijev). RGVA, 38650. f., 71. apr., 408. l., 124. lapa.
- 33 Dokumentu kolekcijas kopija no Krievijas archīviem Londonas universitātē.
- 34 Turpat.
- 35 V. Čebrikov. O viselēņiji v 40-50 godah nekotorig kategorij graždan iz zapadnih raionov SSSR. *Istočnik*, 1996, Nr. 1, 137.-139. lpp. (Arhiv Prezidenta Rossijskoj Federaciji, 3. f., 104. apr., 526. l., 4.-5. lapa. Original.)
- 36 Dokumentu kolekcijas kopija no Krievijas archīviem Londonas universitātē.

- 37 Turpat.
 38 Spravka o koljičestve viseļencev. Špion, Moskva, 1994, Nr. 24, 62. lpp.
 39 LK(b)P Madonas aprinķa komitejas pateicību saņēmis 5.s.d. 24. s.p., kas "apkalpoja" Austrumlatviju, pulka stābam atrodoties Madonā. (RGVA, 32916. f., 1. apr., 24. l., 249., 355. lapa.)
 40 Ikmēneša apkopojumi, atskaites, ziņojumi par darbību no 1949. gada 1. janvāra līdz 31. decembrim atrodami: RGVA, 32916. f. 1. apr., 24. l., 97., 355. lapā.
 41 Turpat, 143. l., 52.-55. lapa.
 42 Turpat, 38650. f., 1. apr., 408. l., 321.-326. lapa.
 43 Turpat, 38058. f., 1. apr., 4. l., 78.-80. lapa.

124

~~ЗАПИСКА по "ИЧ"~~ СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

РАССЕКРЕЧЕНО

ЗАМЕСТИТЕЛЮ МИНИСТРА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ СССР

ТОВАРИЩУ ОГОЛДЦОВУ С.И.

ОПЕРАТИВНАЯ СВОЛКА

У ходе операции "П Р И Б О Й" по состоянию
на 18 часов 28 марта 1949

ИЧ Г А С А
Фонд <u>29.50</u>
Опись <u>1</u>
Дело <u>402</u>
Лист <u>124</u>

ЛИТОВСКАЯ С С Р

Поднято семей 8407 ; человек 27929 ; 98,9 %
 Погружено семей 8012 ; человек 25857
 Отправлено спецнозов 20

ЛАЗВИЙСКАЯ С С Р

Поднято семей 13534 ; человек 41811 ; 104,1 %
 Погружено семей 13531 ; человек 41811
 Отправлено спецнозов 31

ВСТОНСКАЯ С С Р

Поднято семей 7743 ; человек 20134 ; 103,2 %
 Погружено семей 7702 ; человек 20221
 Отправлено спецнозов 15

ВСЕГО: Поднято семей 29687 ; человек 89874 ; 103,3 %
 Погружено семей 29267 ; человек 87589
 Отправлено спецнозов 66

ПРИНЯЛ: БУРМАК. (ДОЛЖНО)
 ПЕРЕДАЛ: ДМИТРИЕВ.

Operatīvais ziņojums par operācijas Priboj norisi 1949. gada 28. martā. Kā redzams dokumentā, tad deportāciju plāns Latvijā un Igaunijā izpildīts pat ar uzviju – 104,1% un 103,2%

personu īpašumus, ir gadījumi, kad finanču orgānos griežas tie pilsoņi, kuņi ir saņēmuši orderus uz dzīvokļiem vai arī izvirza pretenzijas uz dzīvokļos esošo mantu, bet tajā pašā laikā rajonu izpildu komitejās īpašuma apraksta aktu nav.

Tāda parādība ir izveidojusies sakarā ar to, ka vairākos gadījumos, izsūtot cilvēkus, Valsts drošības ministrijas orgānu pārstāvji dzīvokļus aizzīmogoja vai vienkārši aizslēdza.

Darām zināmas vairāku dzīvokļu adreses, par kuriem paraksta aktu nav.

Kirova rajonā:

Avotu ielā Nr. 31. dz. 3

Stabu ielā Nr. 46/48

Kirova ielā Nr. 87. dz. 19

Stabu ielā Nr. 28. dz. 4

Ģertrūdes ielā Nr. 27. dz. 11

Leņina rajonā:

Baldones ielā Nr. 12. dz. 1

Kalnciema ielā Nr. 131. dz. 5

Staļina rajonā:

Poruka ielā Nr. 18. dz. 1

Komunāru bulv. Nr. 11. dz. 6

Nav izslēgta iespēja, ka tādu dzīvokļu ir nesalīdzināmi vairāk, taču rajonu izpildu komitejās par viņiem nekas nav zināms. Dažos no šiem dzīvokļiem ir jau ievietoti pilsoņi, taču īpašums tajos vēl līdz šim laikam nav uzskaitīts (piem., Poruka ielā 18. dz. 1).

Šāds stāvoklis apgrūtina īpašuma uzskaiti un tā tiešo realizāciju, kā arī var novest pie dažādām ļaunprātībām. Ņemot vērā, ka administratīvi izsūtīto īpašuma realizācija tuvojas beigām, būtu ļoti vēlams noskaidrot tos īpašumus, par kuriem rajonu izpildu komitejām nav aktu un tamdēļ Rīgas pilsētas finanšu daļa lūdz Jūs izvirzīt attiecīgās organizācijās jautājumu par iztrūkstošo aktu noformēšanu."

PSRS finanšu ministra vietnieka F. Manoila iesniegums PSRS valsts drošības ministram Abakumovam. "Pēc Cēsu apriņķa finanšu nodaļas ziņām kulaku izsūtīšanas laikā no LPSR Cēsu apriņķa Raunas pagasta VDM Pleskavas apgabala daļas vecākais leitnants b. Titovs, kuŗš piedalījās šajās operācijās, patvaļīgi paņēma un aizveda uz Pleskavu kulakiem konfiscēto īpašumu, kamēr finanču nodaļa šo īpašumu vēl nebija aprakstījusi un nodevusi realizācijai tirdzniecības tīklā un tieši.

Raunas pagasta "Lisas" (?) mājās no kulaka Kārļa Skostas:

Rakstāmgalds - 1 gab. - par 50 rbļ., rakstāmgalda krēsls - 1 gab. - par 15 rbļ. Ādas krēsls - 5 gab. - par 10 rbļ. Krēsls - 6 gab. - par 5 rbļ. Rokas šujmašīna - 1 gab. - par 5 rbļ. Paklāji - 3 gab. - par 5 rbļ. Trimo (spogulis) - 1 gab. - par 50 rbļ. Kopā par summu 185 rbļ.

Raunas pagasta „Pekšu“ (?) mājām no kulaka Pētera Šmita:

Dīvāns - 1 gab. - par 15 rbļ. Krēsls - 2 gab. - par 5 rbļ. Velosipēds - 1 gab.

- par 40 rbļ. Kumode - 1 gab. - par 25 rbļ. Kopā par summu 85 rbļ.

Novērojumu izdarījis personīgi Titovs, bet nauda iemaksāta patērētāju biedrības kasē.

LPSR Finanšu ministrija, uzskatot vecākā leitnanta Titova darbību par nelikumīgu, lūdz Jūs ieteikt VDM Pleskavas apgabala daļai atņemt minēto īpašumu Titovam un nodot vietējiem finanšu orgāniem realizācijai paredzētajā kārtībā, bet Titovam uzlikt sodu. Par Jūsu norādījumu lūdzu mums paziņot.

Abakumova atbildi archīvos vēl nav izdevies atrast.

LPSR Finanšu ministrijas

Valsts ienākumu pārvaldes revidentam b. Aināram

no Cēsu apriņķa finanšu nodaļas

valsts ienākumu vecākā inspektora Jāņa Egliša.

Paskaidrojums:

Par man uzdoto jautājumu būtību varu paskaidrot sekojošo:

1949. gada 16. aprīlī saskaņā ar Valsts ienākuma sektora priekšnieka A. Zaļaiskalna un apriņķa finanču nodaļas vadītāja P. Zariņa rīkojumu, kuriem savukārt norādījumu (rikojumu) bija devis apriņķa izpildu komitejas priekšsēdētājs b. Freibergs, man bija jābrauc uz Rankas pagastu un Baiškalna pagastu, lai viņam izvēlētos un nocenotu īpašumu (mēbeles).

Tās pašas dienas rītā, pamatojoties uz minēto norādījumu, es kopā ar garnizona priekšnieka pulkveža Šķļara un kapteiņa Ratušņaka sievām ar Cēsu garnizona karaspēka daļas automašīnu, kurā bija arī seržants un viens kareivis, ieskaitot šoferi, izbraucām uz Raunu. Atbraucot Raunā augstāk norādītās sievietes man paskaidroja, ka iepriekšējā dienā – š. g. aprīlī b. Freiberga sieva pati personīgi vieglajā automašīnā jau bijusi Raunā un Baiškalna pagastā, izvēlējusies sev nepieciešamās mēbeles un, ka mēbeļu pirkšanu viņa uzdevusi pulkveža Šķļara sievai, iedodot nepieciešamo naudas summu. Daļa no b. Freibergam speciāli izraudzītajām mēbelēm jau bija saņemta Raunas patērētāju biedrībā, otra daļa vēl bija uz vietas. Kopā ar Raunas patērētāju biedrības pārstāvi b. Mucenieku, kurš piedalījās īpašuma realizācijā Baiškalna pagastā, mēs aizbraucām uz Baiškalna pagasta 2 vai 3 mājām (nosaukumus neatceros) un pēc Šķļaras un Ratušņakas norādījuma seržants un kareivji iekrāva agrāk izraudzītās mēbeles mašīnā, pēc tam, kā atgriezāmies Raunā un tur tika iekrautas tās mēbeles, kuras atradās patērētāju biedrības noliktavā.

Pavisam Freibergam tika paņemtas šādas mēbeles:

1. Firmas "Danner-Dresden" pianīno - melns, maza izmēra, nolietojums – 30% – 1500 rbļ.

2. Ozolkoka bufete, brūna, pulēta, augšējā daļā stikla durtiņas, nolietojums – 40% – 400 rbļ.

3. Mikstais dīvāns... nolietojums 50% – 200 rbļ.
4. Kļavaskoka krēsli... 4 gab., nolietojums –30% – 100 rbļ.
5. Pusotrvietīgas gultas ar atsperu matračiem, pulētas, ar vienu pēli, nolietojums - 20% - 500 rbļ.
6. Ziedu paliktņi, 4gab. nolietojums 30% – 20 rbļ.
7. Trīsdurvju skapis... nolietojums – 20% – 500 rbļ.
8. Spogulis – ar tualetes galdiņu... nolietojums - 30% - 200 rbļ.
9. Apaļš galds ar atlauztu kāju... nolietojums – 70% – 30 rbļ.

Kopā: 3 450 rbļ.

Par visām norādītajām mēbelēm pulkveža Šķļara sieva samaksāja Raunas patērētāju biedrībā pēc kvīts, kuŗas bija rakstītas uz kapteiņa Ratušņaka sievas vārda. Reizē ar to es izdarīju norādīto mēbeļu pārcenošanu pēc sākotnējā novērtējuma, lai palielinātu to vērtību, bet minētajam pianīno samazināju no 2000 rbļ. uz 1500 rbļ. To es izdarīju tamdēļ, ka pulkveža Šķļara sieva vairākkārt lūdza man par to, norādot, ka viņai neesot vairāk naudas, lai samaksātu par paņemto īpašumu un ka viņa baidoties, ka pianīno par tādu cenu b. Freibergs neņemšot.

Šādi vai līdzīgi uz Sibīriju aizdzīto pilsoņu mantas piesavināšanās, izlaupišanas gadījumi tolaik bija novērojami daudzās Latvijas vietās. Varasvīri darīja arī visu iespējamo, lai neviens izsūtītais no tā saucamā “specnometinājuma” Latvijā atgriezties nevarētu. Tā, piemēram LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis 1949. gada 8. decembra pilnīgi slepenajā ziņojumā LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim norādīja:

Ir konstatēti gadījumi, kad, mēģinot izdarīt bēgšanu no obligātajām nometinājuma vietām pie 1949. gada 25. marta no Latvijas PSR izsūtītajām personām ir atrastas izziņas, kuŗas izdevušas vietējo darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejas. Tā, piemēram, pie pilsones Vandzburgas – Ventspils apriņķa Dundagas pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja b. Fricsona, bet pie pilsones Bluķes – Cēsu apriņķa Jaunraunas pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja b. Mušperta izdotās atsauksmes.

Saskaņā ar PSRS Augstākās padomes prezidija 1948. gada 26. decembra dekrētu tās personas, kuŗas ir izdevušas norādītās izziņas, mēs esam spiesti saukt pie kriminālatbildības kā bēgšanas izpalīgus un soda mērs viņām ir paredzēts - 5 gadi brīvības atņemšanas.

Lūdzu Jūsu norādījumus vietējām padomēm par nepieļaujamību izdot jebkāda veida izziņas no Latvijas izsūtītajām personām.“

1949. gada 16. decembrī tika sagatavots LPSR MP rīkojums, kuŗa sākuma daļa atkārtoja iekšlietu ministra teikto, bet lemjošajā daļā bija norādīts:

Lai novērstu minētos gadījumus, uzdot apriņķu un pilsētu (republikas

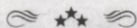
pakļautības) darbaļaužu deputātu izpildu komiteju priekšsēdētājiem:

a) aizliegt vietējo darbaļaužu deputātu izpildu komiteju priekšsēdētājiem izsniegt jebkāda veida izziņas un atsauksmes tām personām, kuŗas 1949. gada 25. martā izsūtītas no Latvijas PSR.

b) izskaidrot darbaļaužu deputātu pagastu un ciemu padomju izpildu komiteju priekšsēdētājiem, ka par jebkāda veida izziņu un atsauksmju izsniegšanu tām personām, kuras izsūtītas no Latvijas PSR viņi, pamatojoties uz PSRS Augstākās padomes 1948. gada 26. novembra dekrētu, ir jāsauc pie kriminālatbildības, kā bēgšanas veicinātāji.”

Šo rīkojumu V. Lācis ir parakstījis, tad savu parakstu nosvītrojis un izrakstījis šādu rezolūciju: “Vajag par to aprīņķu izpildu komiteju priekšsēdētājiem paziņot mutiski (V. Lāča pasvītrojums. – J. R.), lai viņi pēc tam paziņotu pagastu padomēm.”

Uz dokumenta ir atzīme: “Paziņots aprīņķu un pilsētu izpildu komiteju specdaļu vadītājiem 1949. gada 26. decembrļa apspriedē.”

Tadeušs Puisāns

JAUNKOLONIĀLISMS

Kolonija klasiskā nozīmē apzīmē apdzīvotu teritoriju, kas ir ģeogrāfiski šķirta no militāri un saimnieciski spēcīgākas valsts, bet ir pilnīgi pakļauta valdošās valsts likumiem un politiskai varai. Tādas bija Eiropas lielo valstu iekārotās teritorijas Afrikā, Āzijā un Klusā okeana salās. Šo teritoriju dabas bagātības un cilvēku darba spēku izmantoja spēcīgākās valstis savu saimniecisko un militāro interešu sekmēšanai. Pēc Otrā pasaules kara koloniālās valsti sāka atbrīvoties no svešām varām un radīt savas neatkarīgas valstiskas vienības. Ar visām pakļauto tautu uzvarām koloniālās tendences lielo valstu politikā nebija zudušas. Bija dzimis jauna veida koloniālisms.

Tas ir attapies un ar daudz stiprāku apņēmību tiecas okupēt, izmantot un verdzināt vājākas pasaules tautas savās savtīgās interesēs. Jaunkoloniālisms atšķiras no klasiskā koloniālisma. Daudzi dedzīgi koloniālisma apkaŗotāji šo draudu, kā liekas, līdz šim nav spējuši īsti pamanīt un izprast. Tam pamatā ir trīs galvenie iemesli.

Pirmais. Kolonijas no viņu pārvaldošā centra šķīra lieli attālumi un plaši ūdeņi. Tās atradās citos kontinentos, un tautas tur bija mazāk attīstītas. Jaunā veida koloniālisms iekāŗo un pakļauj sev vājas, skaitliski un teritoriāli mazas kaimiņu tautas, starp kuŗām gadusimteņiem ilgi ir pastāvējušas kopējas robežas. Lai gan šīs tautas nešķīr sevišķi lieli attālumi un ūdeņi, to pārvaldīšanas un izmantošanas veidi seko vecajām, imperiālistiskām koloniālisma metodēm.

Otrs. Pasaules tautu brīvības cīnītāji vēl nav raduši saskatīt jaunkoloniālisma slēptos draudus. Daudz panākusi lielo valstu izsmalcināta propaganda un dezinformācija. Tā apmuļķoja nepietiekami informētās apmindas ar saviem cīņas saukļiem – pret imperiālismu, pret koloniālismu – piedevām tos veikli izpušķojot ar saukļiem par brīvību, demokrātiju, humānismu, taisnību un progresu saimnieciskā jomā. Šī sistematiskā, neatlaidīgā un apmēros plašā propagandas aizēnoja un slāpēja patieso informāciju par vajāšanām, terroru, cietumiem un koncentrācijas nometnēm koloniālo valstu robežās.

Trešais. Pakļautās tautas bija ar augstu kultūru, labi izveidotu saim-

niecību un ar apdzīvotām teritorijām, kas bija to vēsturiskā dzīvesvieta gadusimteņiem ilgi. Iekārotājs turpretim varēja lepoties ar savu skaitlisko un militāro pārākumu. Tas centās un allaž arī atrada pakļauto tautu vidū sev pakalpiģus cilvķkus, kas bija gatavi personiģa labuma un karjēras dēļ nodot savas tautas intereses.

Jaunkoloniālisma raksturiģākā parādiba bija “leļļu” valdību izveidošana, kas antikapitālisma un internacionālā proletārisma vārdā valdībās mēdza iekļaut gan strādniekus, gan arī inteligenci. Šādas “leļļu” valdības tautas uzticību nebaudija un tās varēja darboties tikai iekārotāja politisko diktātu apmēros. Šo valdību vārdā svešā vara centās ar varas palīdzību laicīgi noslāpēt katru, pat vismazāko tautas pretestību. Vienlaikus tika skandināti saukļi par mieru, draudzību un sadarbību.

Indijas ministru prezidents Džavaharlals Neru (*Jawahrlal Neru*) Indijas Nacionālās kongresa partijas žurnālā *Economic Review* (23.8.1958.) rakstīja:

Komūnisms sevi ir vienojis ar spēku un tā pielietošanu, pat tad, ja tas nelieto fizisku spēku. Tomēr visu pārvērtību pamatā ir spēks, tas nemeklē iespējas izdarīt pārmaiņas ar pārliecināšanu, vai ar miermilīgiem, demokratiskiem līdzekļiem, bet gan ar iebaidīšanu, vai pat ar sagrāvi un iznīcināšanu.

Kā piemēru Indijas premjērs minēja Ķīnas brutālo Tibetas okupāciju.

Modernie kolonisti uzskata sevi par augstāku kungu kārtu. Viņi nodrošina sev dažādas privilēģijas un dominē valsts administrācijā. “Vienlīdzības” vārdā viņi apspiež vietējos iedzīvotājus. “Nacionālās neatkarības” vārdā viņi uzspiež koloniālisma jūģu un apkaģo sev pakļauto tautu nacionālās kultūras centienus. Viņu kontrolētā prese daudzina varasvīrus un viņu kolonizācijas politiku. Tai pašā laikā viņi sistematiski un neatlaidīgi slēpj un melīgi ataino patiesos apstākļus valstī. Pasaule dzird vienīgi skaistos vārdos sagrozītu patiesību.

Raksturīga jaunkoloniālisma valsts mūslaikos bija Padomju Savienība. Komūnistu varasvīri tomēr nekautrējās Rietumu demokratijas un tās vadītāģus saukt par imperiālistiem, fašistiem un nacistiem.

Imperium latīģu valodā nozīmē “varu vai lielvalsti”. Valsts nav iedomājama bez teritorijas. Komūnistu prakse, sagrāģjot teritorijas un pakļaujot iedzīvotāģus savai sistēmai, uzskatāmi nodemonstrēja tieši šo latīģu valodā ietvērto imperiālisma jēģu. Komūnisti tāģu nevarēja pieņemt, tāģēc tie izgudroģa iģaģu veidu. Komūnistiem ideoloģija bija varas neatņemama sastāvdaģa. Leģins izskaidroģa imperiālismu kā mono-

polkapitālismu, proti, kapitālisma attīstības augtāko fazi, ražošanas kapitāla koncentrāciju, banku kapitāla saplūšanu ar ražošanas kapitālu, kapitāla eksportu un tā savienošanos ar internacionālo kapitālu. Territorijas jēdziens tika vai nu noklusēts vai netika pieminēts nemaz. Padomju Savienība šīs ideoloģijas izskaidrojumos nekad nav bijusi imperiālistiska vai koloniāla valsts. Īsi sakot, ideoloģija bija jāpieņem visiem bez kāds kritikas. Pretības apkaņošanai bija izstrādāts rūpīgs sodīšanas mehānisms.

Padomju Savienības koloniālismam raksturīga bija izteikts lielkrievu šovinisms, bagātināts ar pārkrievotu marksisma ideoloģiju. Ideoloģijas vārdā tika iznīcinātas sabiedriskās šķiras un tautas. Padomju Savienība, sekojot vecajām carisma tradīcijām, pastāvīgi paplašināja savas robežas, pakļaujot jaunas teritorijas un tautas. Pie Padomju Savienības ekspluatētām tautām jāpieskaita miljoniem kazachu, uzbeku, tatāru, tadžiku, kirgīzu, čuvašu, moldāvu un daudzas citas tautas. Vieni no pirmajiem krievu imperiālistiskās alkātības upuriem bija ukraiņi, gruzīni, azerbaidžāņi un armeņi, kas 1917. gada revolūcionāro ideju jūsmā, pasludināja savas neatkarīgas valstis. Tomēr jau 1921. gadā šīs valstis ar brutālu varu atkal tika pakļautas Maskavai.

Starpkaru periodā Padomju Savienības jūgā nonāca arī Mongolija un Otrā pasaules kara laikā tā pievienoja sev trīs Baltijas valstis, Karēliju, Austrumpoliju, Besarabiju, un Austrumprūsiju. No Maskavas imperiālisma neizspruka arī Sachalīna un Kuriļu salas. Pēc visu minēto teritoriju un tautu pakļaušanas Padomju Savienībai, tās iedzīvotāju skaits palielinājās par 94 miljoniem un tautību skaits valstī par 59 lielākām tautībām.

Tai pašā laikā Rietumu valstis līdzēja brīvību atgūt 41 tautai ar kopskaitā 801 miljoniem iedzīvotāju un 9,9 miljoniem kvadrātkilometru lielu teritoriju.

Ja trīs Baltijas valstis ar viltus vēlēšanām un "leļļu" valdības palīdzību tika pievienotas Padomju Savienībā, tad Albānija, Bulgārija, Čehoslovākija, Ungārija, Polija un Rumānija pārtapa "Tautas demokrātijās", stingras komunistu partijas kontrolē. Šo valstu valdības bija stingri pakļautas Maskavas režīmam. Patiesībā tās visas bija Padomju Savienības kolonijas. Neokoloniālisma struktūru un izcelšanos labi noraksturo ASV valstsvīrs Adlejs Stīvensons (*Adlai Stevensons*) *New York Times* (28.8.1958.):

Mazo valstu tautas Austrumeiropā neizvēlējās komūnismu brīvprātīgi, tas tām tika uzspiests ar Sarkanarmijas palīdzību kara beigās. Komūnisms Eiropā varēja izplēsties tikai ar ieroču spēku un konspirācijas palīdzību. Brīvas izvēles tautām nebija. Nacionālisms un sociālais nemiens daudzās pasaules malās

nav komūnistiska revolūcija. Tā bija sacelšanās pret svešu varu spaidiem, pret feodālismu un nabadzību. Komūnisma ceļš neved uz kādas tautas uz valstisko neatkarību. To uzskatāmi liecina padomju satelītvalstu stāvoklis Austrumeiropā. Vēl vairāk, Krievijas imperija ir tautu cietums, kā par to liecina notikumi Ungārijā.

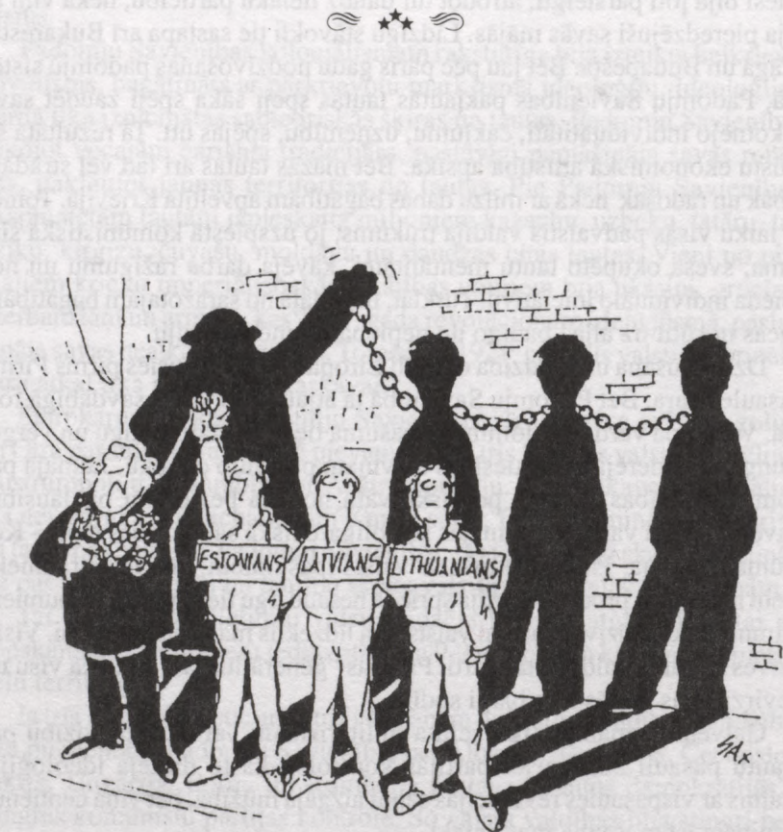
Kad Sarkanarmija okupēja Baltijas valstis un Austrumpoliju, sarkanarmieši bija ļoti pārsteigti, atrodot tur daudz lielāku pārticību, nekā viņi to bija pieredzējuši savās mājās. Līdzīgu stāvokli tie sastapa arī Bukarestā, Prāgā un Budapeštā. Bet jau pēc pāris gadu nodzīvošanas padomju sistēmā, Padomju Savienības pakļautās tautas spēji sāka spēji zaudēt savu sākotnējo individuālītāti, čaklumu, uzņēmību, spējas utt. Tā rezultātā šo valstu ekonomiskā attīstība apsika. Bet mazās tautas arī tad vēl strādāja labāk un radošāk nekā ar milzu dabas bagātībām apveltītā Krievija. Tomēr ar laiku visās padvalstīs valdīja trūkums, jo uzspiestā komūnistiskā sistēma, sveša okupēto tautu mentalitātei, kavēja darba ražīgumu un nopieda individuālo iniciatīvu. Turklāt, liela daļa no saražotajām bagātībām nācās nosūtīt uz allaž badīgo un nepiebarojamo Krieviju.

Dzimtbūšana un verdzība oficiāli Eiropā bija izbeigusies pirms Pirmā pasaules kara. Bet Padomju Savienībā tā atjaunojās jaunā savdabīgā formā. Vecā tipa verdzībā dominēja īpašuma tiesības starp kungu un vergu. Kungam piederēja visas tiesības uz viņam pakļauto cilvēku. Jaunajā padomju verdzības sistēmā politiskā vara noteica bezierunu paklausību. Pavēļu devēja varu piesavinājās sev oligarchiskā sabiedrības daļa – Komūnistu partija. Partija rīkojās ar valsts īpašumiem, noteica strādnieka vietu ražošanas procesā. Partija sprieda nesaudzīgu tiesu par pārkāpumiem saimnieciskajā dzīvē. Partijai valsts bija līdzeklis masu pakļaušanai. Visās dzīves nozarēs valdīja standarti. Partijas “ģenerāllīnijas” noteica visu un novirzīšanās no tās tika bargi sodīta.

Galvenā uzmanība tika veltīta militārisma, lai ar tā palīdzību pakļauto pasauli komūnistu partijas kontrolei, kā to diktēja ideoloģija. Staļins ar vispasaules revolūcijas sapni aizgāja mūžībā, bet viņa centienus turpināja īstenot viņa mantinieki.

Pēc Staļina nāves ideoloģijas apmātība pakāpeniski noplaka. Samazinājās arī represīvo organu patvaļa, bet sistēma savu smagnējumu nezauddēja. Padomju Savienība bija parakstījusi starptautiskus līgumus, konvencijas un chartas pret piespiedu darba metodēm, bet “vergu” darbs tomēr turpinājās visāda veida “labošanas”, “pāraudzināšanas” un “izolācijas” nometnēs, kas bez propagandas izskaistinājumiem nozīmēja neko citu, kā koncentrācijas nometnes. Oficiālā valdības propaganda slavēja partiju un vadoņus, brīvību un demokrātiju, cilvēku tiesības un pasaules mieru,

bet piespiedu darbi turpinājās. Beidzot neprātīgā ekonomiskā sistēma noveda valsti līdz sabrukumam. Noslēgtā imperija bija spiesta atvērt robežas pasaulei un parādīt savas sistēmas nejēdzību. Lielais "eksperiments" beidzās ar sabrukumu un prasīja miljoniem nevainīgu cilvēku dzīvību.

Jānis Bokalders

KOLOSS UZ MĀLA KĀJĀM

Krievijas teritoriālā izplēšanās bijusi tik nepārtraukti strauja, ka tā nav varējusi piesavināto milzu teritoriju nedz politiski, nedz ekonomiski pienācīgi organizēt, pārvaldīt un pacelt kultūras ziņā augstāk. No 1700. līdz 1900. gadam, iegūstot katru augu dienu jaunus 104 km² un 300 jaunus pavalstniekus, autokrātiski sastingusi imperija lāga nezināja, ko ar guvumu iesākt.

Dienvidastrumu virzienā Krievija samērā viegli ieguva teritoriju, tāpat kā agrāk viegli paņēmusi Āzijas vakuumu, visu plašo mežonīgo Sibīriju, bet nemācēja vai nespēja to kolonizēt un atdzīvīnāt. Maskavijas vecajos mazsaimnieciskos rajonos zemnieki pānīka zemes trūkuma dēļ, kamēr miljoniem km² labas zemes gulēja dikā un neizmantota. Kļūmīgā, birokrātiski neņākulīgi pasāktā pārceļotāju pārvietošana un nometināšana, ko sāka tikai 1894. gadā nodibinātā īpašā Zemkopības ministrija, deva pārāk bēdīgus sasniegumus. Tādēļ līdz pat 20. gadsimta pirmajiem gadu desmitiem un lielo dzelzceļu būvēm, faktiski līdz Pirmajam pasaules kaŗam visa Āzijas Krievija palika saimnieciski un kulturāli atšķirta no Eiropas daļas; tā bija spiesta dzīvot savu primitīvu atpālicīgu dzīvi.

Arī administrātvā pārvalde bez kādām plašākām pašvaldību iestādēm (zemstēm) un bez rosīgākām apgābalu sabiedriskām organizācijām bija policejiski militāra, pēc vienkārša koloniju pārvaldes šablona. Par to vislabāk liecināja Sibīrijas pārvēršana par noziedznieku-katordznieku nometināšanas un par politiski vajājamo izsūtīšanas vietu. Šādai koloniālai, administrātvī sabiedriskai pārvaldei ar vāji izglītotu un bieži korrumpētu ierēdņu štatu neizbēgami sekoja ekonomiska atpālicība.

Daudzas dabas bagātības gulēja zemē neizmantotas. Pat ļoti vērtīgas Kuzņeckas akmeņogles atšķirtības dēļ nevarēja saimnieciski izlietāt. Dabas bagātais, skaistais Altaja apgābals, tāpat kā auglīgais Amuras baseins vēltīgi gaidīja uz strādniekiem un apdzīvotājiem. Arī tādu brīnišķīgu zemes stūri kā Kaukāzu Krievija gan ilgās, niknās cīņās ar milzu armiju spēja iekaŗot, fiziski iznīcināt vecās kalnu tautas vai tās aizdzīt trimdā, bet tā nespēja to atdzīvīnāt saimnieciski un ņemt un izmantot tur slēptās bagātības. Ar drakonisku militāru okupāciju un tautību apspiešanu uz

ilgiem gadiem zemei tika uzspiests ekonomikas atpalcības zīmogs. Vienīgi pēkšņi izaugusi naftas rūpniecība un kurortu saimniecība vismaz mehāniski sāka sasaistīt iekaņoto zemi ar metropoli.

Respektējot agrāko nepilnīgo kolonijas definīciju, par koloniju mēdza uzskatīt tikai kādu valsts ārēju, tātad teritoriāli šķirtu pārvaldes apgabalu. Šai definīcijā visu noteic viena pati ārēja pazīme – teritoriāla nošķirtība, ar lielākiem ūdeņiem vai ar citas valsts teritoriju. Tās tikai ir ārējas kolonijas (*les colonies etrangeres*). Krievijas teritorija izplešas uz austrumiem nepārtraukti un tādēļ pēc šāda šabloniska formulējuma Krieviju par koloniālu valsti nemēdza uzskatīt pat tad, kad tai piederēja arī tādas formālas kolonijas kā Aļaska, Sachalina un Kuriļu salas.

Kolonijas formālā nošķirības pazīme Krievijā patiesībā iedarbojusies tāpat kā citās koloniju valstīs. Vispirms jau līdz 8 000 - 9 000 km liels attālums līdz Klusajam okeānam vai ap 3 000 km līdz Vidusāzijai vien ir pietiekams, lai šos tālos apgabalus spilgti atšķirtu no metropoles. Ja starp to un kolonijām stiepjas tūkstošiem kilometru pirmatnējas taigas un tundras vai lieli tuksneši un dažviet augstu kalnu grēdas, tad šie dabas šķēršļi nav mazāk iedarbīgi kā viegli kuģojamas jūras ūdeņi. Līdz 20. gadsimta sākumam, kamēr nebija uzbūvēti Orenburgas-Turkestanas un Transsibirijas dzelzceļi, Vidusāzija un Austrumsibīrija no Krievijas bija vairāk nošķirta nekā Francijas vai Itālijas Āfrikas kolonijas, kuŗas īsā laikā un viegli bija sasniedzamas jūras ceļā.

Bez šīs teritoriālās nošķirtības Krievijas Āzijas īpašumiem koloniālo zīmogu vēl vairāk uzspieda:

1. to administratīvā militārā pārvalde,
2. jēlvielu saimnieciskā izmantošana un ar to saistītā saimnieciskā atpalcība un
3. nacionāli reliģiskā vietējo iedzīvotāju apspiešana, kaut krievu nācija tur bija klajā mazākumā.

Tādēļ, mēģinot izprast Krievijas kolosa mīklu, vispirms jāatmet iesakņojies kļūdainais uzskats, ka Krievijas imperija bijusi viena, plaša centrālizēta konsolidējusies valsts. Visa Āzijas Krievija uzskatāma par koloniālu, nesaliedētu teritoriju, kas turpināja savu iesāktu dzīvi un īpato attīstības gaitu. Tāpat 19. gadsimtā notikušajos iekaņojamos imperijai pievienotās cittautu rietumu nomales tai vairāk bija piesaistītas administratīvi mechaniski ar tautu apspiestību un rusifikāciju, traucējot un aizkavējot to savdabīgo, bet labi uzplaukušo saimniecības dzīvi.

Profesors S. Platonovs savās Krievijas vēstures grāmatās sniedz raksturīgu Krievijas iekaņojumu vēstures karti kopš Ivana III laikiem. Tur labi saskatāms, ka nav neviena cara, kuŗš, kā piemēram, Pāvils Pirmais,

būtu valdījis tikai dažus gadus un savas valdības laikā nebūtu palielinājis Krievijas imperiju. Tas ir iekarojumu imperiālisms, kas kā sarkans pavediens aužas cauri visai Krievijas vēsturei. Pat 17. gadsimtā “lielajā juku laikā”, kad pat krievu valsts eksistence likās apdraudēta un poļi sēdēja Kremli, bet zviedri Novgorodā, arī tad turpinājās teritorijas paplašināšana Sibīrijā starp Obas un Jeņisejas upi.

Par krievu imperiālisma spilgtāko pārstāvi mēdz uzskatīt Pēteri I. Viņš ierosināja un sariesa ekspansijas tieksmes, proklamējot krievu caru imperiju, bet viņa teritoriālie ieguvumi Baltijā un Ingrijā, nerēķinot kazaku “ekspedīcijas” Klusajā okeanā, nav nekādi lieli, kaut gan iekārotās piejūras izejpozīcijas nozīme ir milzīga. Turpretim daudz vairāk zemju iekārots “apgaismības” laikmetā: Katrīnas II un “liberālā” Aleksandra I laikā. Tad pievienota Polija, Ukraina, Besarabija, Somija, daļa Kaukaza un Vidusāzijas. Tāpat viens no lielākajiem iekārotājiem izrādījās “lielo reformu” laikmeta valdnieks Aleksandrs II, tad pievienotas lielas zemes platības Vidusāzijā un Tālos austrumos un pabeigta Kaukaza “nomierināšana”.

1864. gadā, pēc vairāk nekā 25 gadu varonīgām, reizē nežēlīgām kaujām Aleksandrs II svīnīgi varēja pasaulei ziņot, ka beidzot lauza ilgā Kaukāzijas kalniešu pretestība un viņu vadonis Šamils padevies gūstā. Tas nozīmē, ka ne liberālisms, ne “lielās reformas” tāpat kā tagad lielinieku komūnisma un sociālisma iekārta neaptur Krievijas gadsimtu imperiālās tieksmes. Klajam krieviskam autokratam Aleksandram III vajadzēja tikai pabeigt sava “liberālā” priekšgājēja veiksmīgos iekārojumus Vidusāzijā līdz “dabiskām robežām”, pievienojot Mervu u.c. vērtīgas oazes.

Viņa dēlam Nikolajam II valdības pirmajā posmā turpretim jāapmierinās ar pavisam niecīgiem ieguvumiem. 1895. gadā Krievija ceļā uz Tibetu sev piesaista “pasaules jumtu” jeb Pamiru, bet tālāk sadūras ar nepārvaramu angļu pretestību, un Tibetu spiesta atstāt Ķīnas suverenitātei. Ar 1907. gadu krievu un angļu līgumu arī Persija tika sadalīta iespaidu joslās, ar saimnieciskiem ieguvumiem Ziemeļpersijā Krievija starptautiski iesaistīta trīsvalstu antantē (Anglija, Francija un Krievija). Nikolaja II 1904. gadā lielā bravūrā pasāktā Tālo Austrumu avantūra pēc pēdējo divu gadsimtu ieguvumiem beidzot nes Krievijai arī smagus teritoriālus un citādus zaudējumus.

Arī lielnieciskais saimniecības vēsturnieks P. Ljaščenko spiests atzīt Krievijas iekarojumu imperiālistisko raksturu, kaut viņš gribētu saskatīt arī dažas pozitīvas parādības: “Iekārojumiem Āzijas austrumos, Sibīrijā, Vidusāzijā, kā arī Kaukazā un Aizkaukazā bija koloniālu iekarojumu

raksturs. Tomēr Austrumu un Aizkaukazaru tautu vēsturiski politiskā un ekonomiskā attīstības gaitā tam bijusi pozitīva nozīme. Šie iekarojumi apvienojuši atpalikušās tautas ar lielo imperiju, ieraujot tās saimnieciskā attīstībā, pievienojot tās augstākai kultūrai, atbrīvojot no Turcijas vai Persijas āziātiskā despotisma spaidiem.”

Tie ir pazīstamie “kultūras nešanas” motīvi, ko bagātīgi lietājušas visas imperiālistiskās valstis. Tikai būtu maldīgi domāt, ka Krievijas despotija būtībā daudz atšķirtos no agrākās Turcijas, Persijas un citām despotijām, un ka tās kultūra vispār stāvētu daudz augstāk. Arī P. Miļukovs Vidusāzijas un Austrumāzijas iekarojumus izskaidro un attaisno ar kolonizācijas un militāras penetrācijas nepieciešamību. Vispirms taču vajadzējis aizstāvēt uz pastāvīgu dzīvi nometušos krievu iedzīvotājus (*la population sedentaire russe*) pret draudīgiem sirojošiem nomadiem Kirgizu stepē un Turkestanā.

Pēc krievu autoritātīvā historiografa V. Kļučevska uzskatiem Krievijas vēsture no paša sākuma bijusi īsta kolonizācijas vēsture – kad tā no Okas un Volgas rajona pamazām iespiedās mežainajā somugru apdzīvotā ziemeļaustrumu apgabalā. Tiklīdz krievi sastapās ar Āzijas nomadu un iekarojumu spēcīgām armijām, viņiem pret varu bija jāvērs vara, galvenos vilcienos pārņemot savu pretinieku militāri administratīvo organizāciju. Laimīgos apstākļos nokratot tatāru jūgu, Ivana III un Ivana IV Maskavija varēja jau pati sākt iekarojumus un pievērst irstošās Zelta ordas chanu valstu mantojumu.

Kopš tiem laikiem un sevišķi Pēterā I un Katrīnas II valdīšanā Krievija piekopj noteiktu iekarojumu un imperiālisma politiku, dzenoties pēc “dabiskām robežām” un neaizsalstošām jūrām. Pēterā I izaudzētā armija un flote un cīņās ierindotā visa “kalpotāju armija” jeb birokrātija ar centralizēto valsts aparātu (senāts, sinode un kollēģijas) deva iespēju stingri pārvaldīt ar varu pievienotās zemes un censties pēc arvien jauniem iekarojumiem. Agrākās mežu zemes Maskavijas kolonizācijas vietā stājās militāro kazaku jeb stepju kolonizācija. Lēnām un tikai pēc asiņainiem dumpjiem caru valstij izdodas kazakus iespiest savā armijas mašīnējā un vadībā.

Beigu cēliens bija Dņepras Sičas brīvvalstu iznīcināšana 18. gadsimtā. Pēc tam kazaki pārvērtās caru bruņotos robežpulkos, kas pirmā kārtā veica tīri militārus uzbrukumus un iekarojumus, kā arī aizsardzības uzdevumus un tikai daļēji rūpējās par kolonizāciju tiešā nozīmē, bet arī tādos gadījumos viņi zemi drīzāk piesavinājās un laupīja vai saņēma no valsts kā dāvanu (atlīdzību) par kara darbību.

Cik maz šāda kazaku militāra izplešanās atgādināja patiesu tautas jeb pioniešu kolonizāciju (kaut pēc Amerikas parauga), par to vislabāk

liecina plašā Orenburgas apgabala, Turkestanas un visas Sibīrijas atbaidošais tukšums un neapdzīvotība. Vienīgi auglīgā Ukraina un melnzemes Priekškaukaza uzņēma nelielu pārceļotāju skaitu. Vispār iekšējai kolonizācijai cariskajā Krievijā bija pavisam maznozīmīga un bēdīga loma, vien kalpošana rusifikācijas nolūkiem (Zemnieku agrārā banka).

Īstas plānveidīgas kolonizācijas trūkums raksturo arī vēlākos boļševiku laikus. Ar policejiskām masveidīgām piespiedu pārvietošanām, ar deportācijām, politisko izsūtīto (pēc caru laiku parauga) un spaidu (koncentrācijas) nometnēm mēģina kolonizēt neapdzīvotos ziemeļus vai tumsnešos izveidot rūpniecības apgabalus. Šāds militāri policejisks režīms raksturo katru imperiālistisku koloniālpolitiku.

Pēc pašu lielinieku oficiālās statistikas 1926. gada tautas skaitīšanā no visiem Padomju Savienības iedzīvotājiem tikai 53% skaitījušies lielkrievi (1847. g. - 43%), 21, 2% ukraiņu, 3,2% baltkrievu, 2,7% kazachu un tikpat daudz uzbeku, 2% tatāru, 1,8% ebrēju, 1,24% gruzīnu, 1,16% turku, 1,07% armeņu, 0,91% mordviešu, 0,84% vāciešu, 0,74% čuvašu, 0,67% tadžiku, 0,53% poļu, 0,52% turkmeņu un 0,49% baškīru.

Pēc 1945. gada notikušās citu tautību apdzīvoto rietumu apgabalu aneksijas krievu procentuālais skaits ievērojami pamazinājās, lai arī ar rusifikāciju un dažādiem administrācijas labumiem krievu skaits arvien mākslīgi turēts augstāk par patieso. Būdam daudztautību valsts, kuŗā lielkrieviem nav pat noteikta vairākuma, vecā imperiālā un centrālistiskā Krievija iekāpotās un pakļautās tautas tomēr centās iespiest krieviski ortodoksālā dzīves veidā un kultūrā. Tas nav nekāds dabisks asimilācijas process, kuŗā liela tauta ar augstāku civilizāciju pakāpeniski sev pakļauj zemākās tautības un kultūras.

Visu Rietumkrieviju un dienvidus apdzīvo tautas ar vecu un bagātu kultūru un ar savu politisko pagātņi; tās imperiālā autokratijā var iespiest tikai ar varu un Krievijai raksturīgo rusifikāciju vai atļaujot tām zināmu autonomiju, saskaņotu ar tautu pašnoteikšanās doktrīnu.

Absolūtas patvaldības neierobežotas varas patosā, cariskā Krievija visu laiku un apzināti cerēja un gribēja radīt lielkrievisku pseudonacionālu valsti, nepiešķirot spēcīgākām tautībām pat tādu autonomiju, kādu rietumukraiņiem vai poļiem pieļāva Austrija. Šī agresīvā nacionālisma politika nav šķiŗama no autokratiska režīma, tikai, pēdējam uz laiku atslābstot, mazinājās pārkrievošanas tieksmes, lai pēc tam izpaustos ar vēl lielāku spēku. Ir skaidrs, ka Krievija nav un nekad nevar būt nekāda nacionāla jeb vienas lielkrievu nācijas valsts. Ja tā par tādu vienmēr gribējusi un arī vēl tagad grib būt, tad šo savu mērķi tā var saniegt tikai, brutāli un bez žēlastības apspiežot daudzas tautības un ar varu uzspiežot savu valodu, dzīvesveidu, reliģiju un pat īpato sociālo iekārtu.

Kā nacionāli, tā arī politiski un ekonomiski caru Krievijai ar visu savu kolosālo varu neizdevās iekšēji saliedēties vienā veselā dzīvā vienībā. Pirmā pārvērtību un satricinājumu gadījumā šīs teritoriālās un nacionālās sastāvdaļas, dažādo centrifugālo spēku dzītas, tūdaļ centās atrauties no centrālās varmācīgi uzspiestās vienības, kā rādīja 1917. gada revolūcija un tai sekojošie raibie notikumi. Etnografiski un kulturāli krieviskā imperija bija un ir palikusi par mehāniski apvienotu tautību konglomerātu, ko satur kopā vienīgi militāri policejiskais varas mehānisms un milzīgais birokrātiskais pārvaldes aparāts (*čīnavnieki*).

Pēc zviedru geopolitiķa R. Čellena (*Kjellen*) zīmīga izteiciena “čīns uztur un satur kopā krievu lielvalsti, tāpat kā dzelzs režģi satur kopā Amerikas debesskrāpi.” Tikai teorijā Krievijā ir bijusi absolūta patvaldība no Dieva žēlastības, bet patiesībā tā ir bijusi ierēdniecības izrikošanās ar policijas piepalīdzību, pie kam pārāk bieži šie ierēdņi bijuši noziedzīgi korruptanti, turklāt nekulturāli. Krievija tā izvērtusies par īstu policijas valsti, kuŗā dzīvojuši daudzi miljoni ieslodzīto un viens miljons uzraugu.

Šis neitrālā novērotāja bargais spriedums var izlikties pārsteidzīgs, tomēr, atceroties krievu nospiesto tautu un vāji attīstīto pilsonību jeb “sabiedrību” bez pašierosmes, kļūst saprotams ar visu varu apveltīto ierēdņu jeb birokrātijas lielā nozīme agrākās (tāpat kā tagadējās) Krievijas dzīvē. Ar to arī izskaidrojama katra cenšanās kļūt par ierēdņi. Šis spēcīgais politiskās žandarmērijas un policejiski administratīvais aparāts kopā ar lielo militāristu armiju arī bija tas spēks, kas ar varu pilnīgi, bet mehāniski saturēja kopā daudzveidīgo un iekšēji nesaliedēto krievu imperiju, tāpat politiskās policijas komunistu partija un milzīgi daudz dažādu funkcionāru ierēdņu baru satur kopā Padomju Savienību.

Pareizs vispārējais vilcienos ir zviedru autora A. Hetnera slēdziens par Krieviju:

Būtībā krievu valsts ir iekarojumu un koloniju valsts. Tā sastāv ne tikai no krievu apdzīvotās pamatzemes, bet arī no iekārotām zemēm ar iedzīvotājiem, kuŗu kultūra ir līdzvērtīga vai augstāka, un no kolonijām, kuŗās krievu iedzīvotāji, saimniecība un vismaz krievu valdīšana izplatījusies pār pakļautām tautām. Parasti gan Krieviju nepieskaita koloniju valstīm tādēļ, ka tā izplētusies vienā kontinentā. Šāda uztvere ir kļūdaina un var novirzīt no pareizas izpratnes par lietām. Vai valsts izplešas pāri jūrai vai tikai pa sauszemi, tam koloniju būtības noteikšanā nav nekādas nozīmes vai ir tikai tad nedaudz nozīmes, ja valsts izplešanos nevar nošķirt ar kādu jūtamu robežu, un kad mēropole ar koloniju saplūst.

Visa Krievijas vēsture liecina par nepārtrauktiem iekarojumiem un dažāda veida rusifikāciju, par tautu apspiešanu – katras kultūras un politiskās pašdarbības un autonomijas noliegšanu. Birokrātiski policejiskā

iekaŗoto zemju paŗpārvaldīŗana nesekmēŗa ņo zemju bŗtisku saliedēŗanos ar kopvalsti, kas arī maz interesēŗas par to saimnieciski kulturālo zelŗanu. Absolŗtiskajā caru Krievijā plaisa starp tautu (arī “sabiedŗību”) un valditāŗām aprindām (birokratiju, galmu un armijas vadību) ar gadiem kŗuva arvien dziļāka un nepārkāŗjamāka. Daŗādās “nedalāmai, svētai Krievijai” pievienotās “sveŗtautību nomales” draudīgu ņandarmu ēnā turpināŗa dzīvot savu nacionālu, kulturālu un nereti arī politisku dzīvi. Slepēnībā tās cerēŗa un gaidīŗa to brīdi, kad varēs dzīvot savu paŗu brīvu dzīvi, paŗi noteikt savu gaitu un likteņus. Vairākas Krievijas tautas kāroŗa ne vien savu kulturālo autonomiju un plaŗu paŗvaldību, bet arī zaudētu vai atņemt u patstāvību, kā tas skaidri izpaudās uz āru pēc 1917. gada revolŗcijas, kad absolŗtisma policijas un birokrāŗtisma vaŗas pēkŗņi saŗķīda.

Liela daŗa Krievijas imperijas iekaŗota vai tai pievienota tikai 19. gadsimtā, piemēram, Polija, Kaukaza, plaŗā Vidusāzija vai Austrumsibīŗija un Mandŗūŗija. ņinīs militāri okupētajās plaŗās teritorijās Krievija spiesta turēt lielu kaŗaspēku un administrāciju, tomēr krievisko iedzīvotāŗu slānis, kā katrā koloniālā zemē ir plāns. Tas sveŗu, iekaŗoto, bet naidīgi noskaŗoto tautību vidŗ dzīvo noslēdzies kazarmās, pompozās administrātoru pilīs, gar dzelzceļu līnijām un nedaudzās panīkuŗajās pilsētās. Iekaŗotās tautības turpretim arī pēc pievienoŗanas turpināŗa savu gadsimteņiem veco darbu, kultŗras un reliŗģijas dzīvi. Saimnieciski un kulturāli ņie apgabali bija un palika noŗķirti, kaut tos ar imperiju saistīŗa dzelŗainas administrācijas saites.

Imperiālā un autokratiskā Krievija ar visu savu milzu kaŗaspēku un birokratiju nespēŗa saliedēt lielo Krievijas teritoriju vienā vienībā. Tā bija un palika ar varas līdzekŗiem mechaniski kopā saturēts tautību, kultŗru un saimniecību konglomerāts. Vēlēŗanos daudztautu Krieviju ar varu pārverst par nacionālu lielkrievisku valsti neizdevās īstenot caru imperijai, tāpat kā to nespēŗa un nespēs izdarīt arī lielnieciskā Padomju Savienība ar vēl drakoniskākiem līdzekŗiem.

Krievija gan varēŗusi ātri izplēsties un koloniālo zemju iegūŗšanā sacensies pat ar angļu sakŗu pasaules imperiju. Ar iegŗto zemju pārvaldīŗanu, noorganizēŗanu un dzīves uzlabojumiem tai ne tuvu nav izdevies sasniegt tādus labvēlīgos rezultātus, kādus sasnieguŗas tādas vecas koloniālvalstis kā Francija un Anglija. Krievijas ekspansīvā imperiālā politika drīzāk atgādinā kādreizējo Pirenēju pussalas konkvistādor u iekaŗojumu paņēmienu, kas acumirkļi gan deva spoŗus panāķumus un pat lielu bagāŗību, bet nenodroŗināŗa pamatus ilgai nāķotnei.

“Territoriāls koloss uz māla kājām”, *Latvijas Brīvībai*, nr. 2, 1953.

Viktors Kalniņš

DAUDZNACIONĀLĀ, BET NE VIENOTĀ...

Maskavas nacionālā politika

Varbūt kādam no lasītājiem būs nonākusi rokās A. Holmogorova grāmata *Vienotā un daudznacionālā*. Kaut gan autors apraksta galvenokārt Latvijas piemēru, nosaukums attiecas uz jaunu etnisku vienību vai, kā to saprot Maskavas ideologi – padomju tautu. Šo grāmatu gan krievu, gan latviešu valodā izdeva Rīgā, un tā ieņēma savu necilo vietu līdzīgu propagandisku ražojumu gaŗā virknē. Tikai šīs grāmatas nosaukumā bija viens pareizs vārds: daudznacionālā. Protams, ne jau tauta, tas izklausītos pēc absurda, bet – imperija. Daudznacionālā imperija.

Toties par vienotību Kremļa vadītāji var tikai sapņot... Sapņo arī, gan padomju himnā, kuŗā burtiski tulkojot no krievu valodas, ir rindkopa: “Brīvo republiku nesatricināmu savienību uz mūžīgiem laikiem saliedēja dižā Krievzeme”, (oficiālajā latviskojumā šī šovīnistiskā doma nav tik klaji izpausta), gan dažādos kongresos un sanāksmēs. Un ne tikai sapņo. Visā Padomju Savienības pastāvēšanas laikā Kremļa vadītāji centīgi reālizēja dzīvē plānveidīgu nacionālo īpatnību iznīcināšanu. Protams, padomju nacionālā politika dažādos laika posmos mainījās pēc formas, bet nekad pēc savas būtības.

Krievijas imperija bija daudznacionāla valsts. Cara valdība ļoti labi apzinājās, ka imperijas paplašināšanās un nekrievu tautu īpatsvara pieaugšana ir lielā mērā draudi valsts integritātei. Tādēļ jau cara laikos tika mēģināts ideoloģiski attaisnot vienotību. Sākās ar mistisku formulu “Maskava ir trešā Roma”. Nikolaja I laikos to papildināja ar izglītības ministra Uvarova trīsvienību “pareizticība, patvaldība, tautiskums”. Šī valstiskās vienotības ideja nonāca līdz atklātam atzinumam, ka Krieviju nevar ne samazināt, ne sadalīt, bet vienīgi paplašināt. Tā stingri iesakņojusies krievu smadzenēs un bez pārmaiņām nodzīvojusi līdz mūsu dienām. Šī ideja ir vienotāja visdažādākajām krievu politiskajām grupām (gan valdošajām, gan opozicionārajām).

Ļeņins, liekas, bija pirmais krievu politiķis, kas saprata, ka krievu imperiju var saglabāt ar ļoti delikātu pieeju nacionālajam jautājumam. Šajā sakarībā nekādā ziņā nevar piekrist krievu autoriem, piemēram, A. Solže-

ņicinām, kas attēlo Ļeņinu kā Krievijas ienaidnieku. (Grāmatā *Ļeņins Čirichē* krievu boļševiku vadonis godīgi domā sadalīt Krievijas imperiju). Ļeņins neieredzēja nevis Krieviju, bet krievu valdību. Galvenais viņam bija vara. Tikai izejot no jautājuma par varu (viņa darbos “proletāriāta diktatūras”), tiek risinātas visas pārējās problēmas, arī nacionālā. Būdams būtībā lielkrievu šovinists, politikā Ļeņins uzstājās kā kaislīgs internacionālists. Internacionālisms bija viņa izcilākais izgudrojums un visvarenākais ierocis Krievijas imperijas saglabāšanā. Pilsoņu karā baltie cīnījās par “vienotās un nedalāmās” saglabāšanu. Ļeņins turpretī zem internacionālisma sarkanā karoga sludināja pašnoteikšanās tiesības. Baltie karu zaudēja, Ļeņins uzvarēja, bet Krievija palika “vienota un nedalāma.”

Vēl būdams opozīcijā cara režīmam, Ļeņins faktiski pieņēma Krievijas imperijas ideju kā krievu valsts ideju. Vienmēr, kad runa ir par nekrievu tautībām, tiek risināts jautājums, ko ar tām darīt, nevis ko tās pašas grib darīt. Brīnumainā kārtā daudzi to nesaskatīja, redzot tikai internacionālisma frazeoloģiju kopā ar dažiem teikumiem par pašnoteikšanos. Vienlaicīgi tika pasvītrots, ka Krievijas nekrievu proletāriāts, būdams viscaur internacionālistisks, brīvprātīgi pieņems boļševiku centra varu kā savējo. Ja ir kādi, kas tam pretojas, tie ir buržuaziskie elementi un kā tādi ir apspiežami ar varu. Tā arī īstenojās Ukrainas, Baltkrievijas, Azerbaidžānas, Gruzijas, Armēnijas neatkarības iznīcināšana un padomju okupācija. To pašu ar dažu pārkrievotu komunistu fanātiķu palīdzību boļševiki mēģināja izdarīt arī Somijā, Polijā, Baltijas valstīs, bet tas viņiem neizdevās.

1918. gadā Stučkas vadītie komunisti pilnīgi noraidīja pat Latvijas tiesības uz neatkarību, paziņojot, ka Latvijas proletāriāts pieprasa Latvijas pievienošanu Krievijai, jo ar Krieviju tā esot saistīta ciešām saimnieciskām un kultūrālām saitēm.

Latviešu komunisti bija konsekventāki un godīgāki marksisti nekā Ļeņins. Markss vispār negribēja saredzēt nacionālu problēmu kā tādu – viss viņam bija pakļauts ekonomiskajai problēmai. Ļeņinam nacionālā problēma arī bija pakļauta ekonomiskai doktrīnai, bet praksē boļševikiem bija darīšana ar imperiju, ko apdzīvoja desmitiem lielāku tautu un simtiem mazu tautiņu un cilšu. Separātisms auga un brieda. Ar “internacionālismu”, savienotu ar krievu mesianismu (pareizticības vietā nāca marksisms), Ļeņins un boļševiki ne vien glāba krievu imperiju, bet turpināja izplēšanos. Latvijas komunisti tajā pašā laikā naīvi, pat stulbi, mēģināja turēties tīrā marksismā un galveno ienaidnieku saredzēja neatkarīgā Latvijas valstī.

Spilgtāks piemērs, kas parāda Ļeņinu kā tālredzīgu politiķi. 1922.

gadā, kad bija veikti priekšdarbi Padomju Savienības dibināšanai, kompartijas centrālkomiteja Ļeņina slimības laikā pieņēma Staļina plānu par autonomizāciju, kas paredzēja izveidot federāciju, iekļaujot Ukrainu, Baltkrieviju un Aizkaukaza federāciju Krievijas federatīvajā republikā ar autonomijas pamatu. Baltkrievijas un Gruzijas (tā bija Aizkaukaza republikas sastāvdaļa) vadība noraidīja Staļina plānu. Ukrainas valdībā un centrālkomitejā bija šķelšanās. Ļeņins ļoti labi saprata draudus un panāca jaunu centrālkomitejas lēmumu par vienlīdzīgu un suverēnu republiku apvienošanos. Protams, nekādas īstas federācijas nebija. Bija fikcija, forma bez satura, bet Ļeņins kārtējo reizi izglāba Maskavas varu pār plašo imperiju. Tajā pašā nolūkā Ļeņins panāca, lai pirmajā Padomju Savienības konstitūcijā (1924) būtu noteiktas fiktīvas tiesības katrai republikai brīvi izstāties no savienības. Staļina laika konstitūcijā un arī vēlākajā konstitūcijā šīs tiesības atkārtoti tiek deklarētas, bet katrs nacionālās kustības dalībnieks Padomju Savienībā var apstiprināt, ka nevienu citu no melīgajiem padomju satversmes pantiem nav tik bīstami ievērot kā tieši šo. Čeka inkriminē šādu prasību kā dzimtenes nodevību un Padomju Savienības teritoriālās integritātes apdraudēšanu.

Protams, ne Ļeņins, ne Staļins, ne pēdējās konstitūcijas pieņemšanas laikā Brežņevs nepielaida domu, ka kādai republikai Maskava atļautu izstāties no savienības. Gluži otrādi. Vēl ilgi pirms savas nāves Ļeņins ierakstīja 1924. gada konstitūcijas priekšvārdos, ka “jaunā Savienotā valsts ir jauns solis visu valstu darbaļaužu apvienošanā Pasaules Padomju Sociālistiskajā Republikā.”⁴

60. gados tā saucamā “Brežņeva doktrīna” bija nākošais solis Ļeņina ideju īstenošanā: pēc padomju ideologu domām visām Austrumeiropas zemēm ir ierobežota suverēnitāte. Te tiek realizēta pakāpeniskas iekļaušanas un īpatnību iznīcināšanas programma.

1940. gadā Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanas laikā sakarā ar starptautisko situāciju un illuzoriskām cerībām pēc iespējas ātrāk uzkundzēties kopā ar Vāciju vai arī šakaujot to, pārējai pasaulei nekāda pakāpenība netika ievērota un šīs valstis tika aprītas, neievērojot nekādas formālītātes (tāpat tika darīts arī pārējās Austrumeiropas valstīs).

Jauna ideologu fikcija – padomju tauta

Destalinizācija, kaut ļoti ierobežota, ko 1950. gadu vidū bija spiests īstenot Čruščovs, tāpat arī diezgan asā cīņa par varu pašā Maskavā, zināmā mērā aktivizēja dažus nacionālāk noskaņotus elementus nacionālajās republikās. Jau 1959. gada XXI partijas kongresā Čruščovs ar bažām runāja par “lokālšovinismu”. Visaugstāko pakāpi konflikts starp krievu

koloniāliem čīna-niekiem un vietējo eliti sasniedza Latvijā tā saucamajā "berklaviešu lietā". Konflikta asumu un nacionālistiskā spārna sakāvi veicināja gan lielais krievu birokratijas pārstāvju skaits Latvijā, gan tas, ka Rīgā atradās Baltijas kara apgabala centrs (šovīnistiski noskaņotie krievu virsnieki bija vieni no galvenajiem trauksmes cēlājiem), gan arī tas, ka, atšķirībā, piemēram, no Lietuvas, Latvijā lielā skaitā starp partijas aparāta darbiniekiem bija pārkrievo un glēvas padevības garā izaugušo latviešu ar A. Pelši priekšgalā.

Rietumos ir plaši izplatīts uzskats, ka Čruščova periods politiskā apspiešanas ziņā bija vismērenākais. Brežņeva laikos atkal uzbangojās čekistisko apspiešanu vilnis. Šī ir viena no krievu disidentu leģendām. Ja to nosacīti var attiecināt uz centru, uz Maskavu un Ļeņingradu, arī plašo Krieviju (tur notika tikai atsevišķas apcietināšanas par tā saucamo pretpadomju aģitāciju), tad 1960. gadu sākums iezīmējās ar nacionālistu apspiešanu, galvenokārt Latvijā, Igaunijā un Ukrainā. Lietuvai kārta pienāca Brežņeva laikā.

Arī ideoloģiski nacionālisma uzplaukums spiež Čruščovu atgriezties pie internacionālisma lozungiem, kas būtībā ir vistīrākā veida pārkrievošana, ne jau bez pamata ukraiņu publicists Ivans Džuba savu *samizdata* rakstu nosauc: *Internacionālisms vai pārkrievošana?*

1961. gadā Čruščovs izvirzīja jaunus utopiskus plānus: 20 gadu laikā uzcelt komūnismu. Par to runāja XXII partijas kongresā un ierakstīja partijas programmā. Bet vai komūnistiskā sabiedrība var samierināties ar atsevišķu nacionālo grupu pastāvēšanu? Protams, nē. Tai sabiedrībai, kādai jāpastāv 1980. gadā nav nekā kopēja ar daudznacionālo Krieviju 1917. gadā.

Jau Ļeņina teorētiskajos darbos nacionālajā jautājumā pasvītots, ka progress ir tautu saplūšana asimilācijas ceļā. Tiesa gan, varmācīgu asimilāciju Ļeņins nosodīja. Lielākās tautas asimilē mazākās, lielāko tautu valoda kļūst par mazāko tautu valodu. Rezultātā lielākām valodām, proti, krievu valodai jākļūst par visu padomju tautu valodu.

60. gadu sākumā partijas vadītāji sludināja, ka padomju cilvēks ir kvalitatīvi atšķirīgs no iepriekšējās paaudzes cilvēka. Tam ir augsts izglītības līmenis, viņš pārvalda divas valodas: savu un krievu. Krievu valoda ir kopīga visām tautām, tā ir starpnacionāls sazināšanās līdzeklis. Bet tāds sazināšanās līdzeklis Krievijas imperijas visos pastāvēšanas laikos bija krievu valoda. Tādēļ, lai pasvītrotu jaunu kvalitāti, pasludināja, ka vairums nekrievu tautu tik labi pārvalda krievu valodu, ka tā kļuvusi it kā otra mātes valoda. *Cīņā* parādījās raksts ar tādiem virsrakstiem kā *Krievu valoda nav svešvaloda*. Tādējādi krievu valoda nav tikai sazināšanās līdzeklis, bet cementējošs pamats padomju sabiedrībai.

Ļoti lielu nozīmi vispārējā kopības izveidošanā piedēvē saimnieciskām saitēm. Dabiski, ka vienas valsts robežās visas padomju tautas ir ieskaitītas vienotā saimnieciskā kompleksā, īpaši ievērojot, ka padomju saimniecība ir visas valsts saimniecība. Nostādneatbilst marksismam, kas visas garīgās parādības pamato ar uzsvērti ekonomisku vajadzību. Svarīga nozīme jaunās padomju tautas izveidošanā ir iedzīvotāju migrācijai, ko izskaidro ar ekonomiskiem apsvērumiem. Būtībā tā ir parastākā veida kolonizācija. Vismagāk tāda kolonizācija skāra Baltiju, īpaši Latviju, arī Kazachiju un Moldāviju. Ukrainā krievu elements lielā skaitā bija jau no seniem laikiem.

Chruščovs visu padomju tautu vēsturi faktiski reducēja uz trim etapiem. Pirmajā sakarā ar Ļeņina tautu vienlīdzības politiku notika nāciju uzplaukums, nacionālās pašapziņas izaugsme. Saimnieciska un kulturāla attīstība, ko vada komunistiskā partija, un savstarpēja tautu uzticība noved pie tautu tuvināšanās. Tas ir otrs periods. Trešajā notiek pāriešanās uz komunistisku sabiedrību, kad tuvas un sociāli viengabalainas tautas sāplūst. Nekas vairs neapēno šo tautu attiecības, ne pagātne, ne atmiņa par kādām netaisnībām, jo tās visas ir tagad viena tauta padomju tauta.²

Brežņeva valdīšanas laikā sakarā ar manāmu pretestību nacionālajās republikās un sakarā ar tālāku nacionālisma uzplaukšanu Ukrainā, Baltijā, Kaukazā vai ar tādu jaunu parādību kā musulmāņu tautu nacionālisma uzliesmojumu komunistu ideologi bija spiesti vīsmaz vārdos lēnināt pārkrievošanas tempus un mainīt taktiku. Gaismā izvilka "dialektiku": Padomju Savienībā vienlaicīgi notiek gan atsevišķu nāciju tālākais uzplaukums, gan tuvināšanās.

Kādā partijas centrālkomitejas sabiedrisko zinātņu akadēmijas kolektīvā darbā, kas jau tadēļ vien uzskatāms par oficiālu, ir rakstīts: "Pateicoties visas padomju sabiedrības un īpaši nāciju vienotības nostiprināšanai, padziļinās un pastiprinās divu sociālisma likumsakarīgu tendenču iedarbība nacionālo attiecību sfairā. Pirmo var raksturot kā tendenci brīvi un vispusīgi attīstīt nāciju. Otra ir tendence uz pastāvīgu pakāpenisku tuvināšanos pilnīgas vienotības sasniegšanā".³

Brežņevs savās runās nāciju tuvināšanos visādi saistīja ar virzīšanos uz komunistisku sabiedrību: "[...] Jo tālāk mēs virzāmies pa komūnisma celtniecības ceļu, jo daudzpusīgākas un ciešākas paliek saimnieciskās, kultūrālās un citas saites, kas vieno visas PSRS tautas, jo stiprākas un dziļākas paliek tās cēlsirdīgās kopējās vienotības jūtas, ko mēs saucam par visas nācijas padomju cilvēka lepnumu".⁴

Padomju teorētiķi bez lieka trokšņa, saucot palīgā etnografus un sociologus, arī 70. un 80. gadu sākumā turpināja attīstīt teoriju par jaunu vēsturisku un etnisku kopību, t. i., padomju tautu, bagātinot to ar tā

saucamo “Brežņeva doktrīnu” un pielāgojot to ne tik vien Austrumeiropas zemēm, bet arī iekšimperijas nacionālām problēmām, vairāk un vairāk ierobežojot republikas ne vien saimnieciskā ziņā, bet arī kultūrālā, pat ja kultūras jomā neizpaužas politiska opozīcija.

Nosacīti to atspoguļo arī fakts, ka no teorētiskiem darbiem un partijas funkcionāru runām nemanāmi pazudusi savā laikā populārā padomju kultūras definīcija: sociālistiska pēc satura, nacionāla pēc formas.

Četras dienas pēc jaunā konstitūcijas projekta publicēšanas 1977. gadā Kirgīzijas galvaspilsētā Frunzē darbu uzsāka nozīmīga konference, etnografu un sociologu sanāksme, kuŗas darbību vadīja atbildīgi PSKP CK darbinieki. Teze par padomju tautu uzplaukumu un tuvināšanos šē tika paplašināta un attiecināta arī uz Austrumeiropas satelītu zemēm. Brežņevs un citi padomju valstsvīri vēl nedrīkstēja pilnīgi ignorēt atsevišķas nācijas pašā Padomju Savienībā, bet tajā pašā laikā Kirgīzijas KP CK pirmais sekretārs Usubalijevs ar Maskavas akceptu deklarēja: “Padomju tauta jāuzskata par pirmo vēsturisko formu tām internacionālām apvienībām, kas neizbēgami izveidosies tautu augšupejošā virzībā uz beznacionālu cilvēci”.⁵

Bet kāda būs otra forma? Turpat dota atbilde: “Pakāpeniski veidojas vēl plašāka vēsturiska vienotība – sociālistiskās sadraudzības tautu vienība.” Tātad ar pārkrievošanu draud nevien mums, latviešiem, un mūsu tuviem un tāliem kaimiņiem pašā Padomju Savienībā, bet arī poļiem, čekiem, ungāriem un citām Austrumeiropas tautām.

Par padomju līdera Brežņeva izturēšanos pret citām tautām var spriest pēc viņa izdaudzīnātajiem memuāriem, īpaši trešās daļas *Neskartā zeme*. Vienīgi Kazachijas nacionālajā jautājumā Brežņevs nepolemizē ar savu priekšgājēju Čruščovu.

Savā laikā ne vien kazachu tauta, bet pat Kazachijas CK ar Šajahmetovu priekšgalā bija pret neskarto zemju apgūšanas plānu, pēc kuŗa Kazachijā iepludināja pārceļotāju masas no Krievijas un citām republikām. Tad Čruščovs bez liekas runāšanas atcēla Kazachijas vadību un norīkoja par pirmo sekretāru pārkrieivotu ukraiņi Ponomarenko, bet par otru, vēlāk par pirmo – krievu Brežņevu.

Ar pašapmierināta kolonizatora izteiksmi Brežņevs jūsmoja par Kazachiju kā par “simt valodu planētu”. Paša kazachu valoda arī savās mājās ierindojama starp tām simt valodām, bet visa dzīve tiek noteikta, protams, krievu valodā. (Līdzīga aina ir Latvijā).

Grāmatā padomju līderis dalās savā pieredzē cīņā pret nacionālismu: “Atceros, kādu troksni sacēla par kaut kāda Kenisari lomu. Sākumā viņu pasludināja par progresīvu darbinieku, kas bija par Kazachijas apvienošanu ar Krieviju. Tad atrada dokumentus, kas rādīja, ka viņš bijis

reakcionārs un apvienošanas neatbalstīja.” Tā padomju līderis ar izteiktu “kaut kāda Kenisari” nekautrējās zaimot lielā Kazachijas patriota piemiņu.

1982. gadā svinēja Padomju Savienības nodibināšanas 60. gadadienu. Divas svarīgākās ideoloģiskas konferences tika rīkotas tieši Baltijā – Rīgā un Tallinā. Rīgā jūnijā sasauca konferenci ar nosaukumu *Nacionālo attiecību attīstība briedumu sasniegušā sociālisma apstākļos. Patriotiskās un internacionālās audzināšanas pieredze un problēmas*. Galvenais referents bija ideologs PSRS CK sekretārs Boriss Ponomaņovs. Pēc atzītā pirmā ideologa Michaila Suslova nāves šo nosaukumu, šķiet, bija sev rezervējis Jurijs Andropovs atvēlot Ponomaņovs pakārtotu lomu. Savā referātā Rīgā viņš uzmanību vērta uz “ jaunu vēsturisku cilvēku kopību – padomju tautu, bet zīmīgi, ka Ponomaņovs bija spiests runāt ne tikai par padomju tautu, bet arī par padomju nācijām. Jēdziens “padomju nācijas” ilgāku laiku bija tikai tāds piedēklis padomju tautai. Liekas, padomju vadītāji nevēlējās tik ļoti pasvītrot padomju tautu asimilācijas politiku, akcentējot uz konkrētu praktisku rīcību, proti, krievu valodas lomas palielināšanu nacionālajos rajonos (it kā tai jau nebūtu dominējošā loma sabiedriskajā dzīvē!).

Otrs galvenais referents šajā konferencē bija Latvijas KP CK pirmais sekretārs A. Voss. Zināmā mērā viņš bija atklātāks nekā Ponomaņovs, norādot uz padomju komunistu izmisīgajiem centieniem “internacionalizēt, proti, pārkrievot citas tautas: “Nacionālās attiecības ir sarežģīta sociāli politiska kategorija. Kā zināms, šīs attiecības pakļautas divām savstarpēji saistītām, savstarpēji nosacītām tendencēm, no kurām viena ir katras nācijas, katras savienotas republikas nemitīgs uzplaukums, bet otra – šo atsevišķo nāciju nemitīga tuvināšanās. Prakse rāda, ka šo divu tendenču izpausme nav iedomājama bez subjektīva faktora, t. i., Komunistiskās Partijas, Padomju valsts un sabiedrisko organizāciju, visu ideoloģiskās frontes darbinieku apzinātas, mērķtiecīgas darbības, turklāt, viena no centrālajām vietām šē ierādīta darbaļaužu patriotiskai un internacionālai audzināšanai. Tieši tā ir svarīgākais līdzeklis, sava veida “regulātors katra individuāla nacionālās pašapziņas saistīšanai ar “sociālistisko internacionālo apziņu kopumā.”

Kas ir “internacionālā un sociālistiskā apziņa”, Voss paskaidro tajā pašā referātā: “Tā ir mūsu laime un reizē arī jaunu panākumu un uzvaru ķīla, ka galvenais spēks, centrālais kodols, ap kuŗu varenā savienībā sakļāvušās lielās un mazās padomju tautas, ir dižā Krievzeme, dižā krievu tauta.”⁶

Decembrī A. Voss uzsvēra, ka darbaļaudis, it īpaši jaunajā paaudzē, pastāvīgi jāieaudzina apziņa, ka tie pieder pie padomju tautas kā pie

jaunās vēsturiskās cilvēku kopības, jāieaudzina vispār nacionālais lepnums.⁷ (Referāts LKP CK un Latvijas PSR Augstākās padomes svinīgajā sēdē.)

Padomju Savienības 60. gadadienas svinībās galvenais runātājs bija jaunais padomju līderis, bijušais čekas šefs, Jurijs Andropovs. Zīmīgi, ka līdzās slavinājumiem Andropovs bija spiests atzīt pastāvošās neatrisinātās problēmas: “Taču ir svarīgi, lai dabiskais lepnums pēc gūtajiem panākumiem nepārvērstos par nacionālu augstprātību vai iedomību, neradītu tendenci uz savrūpību un necieņas pilnu attieksmi pret citām nācijām un tautībām. Bet šāda veida negatīvas parādības vēl ir sastopamas. Būtu nepareizi izskaidrot to tikai ar pagātnes paliekām. Tās dažkārt baro arī mūsu pašu kļūdas darbā... šeit ir svarīgs viss: gan attieksme pret valodu, gan pret pagātnes pieminekļiem, gan vēsturisko notikumu traktēšana, gan tas, kā mēs pārveidojam ciemus un pilsētas un ietekmējam cilvēka darba un dzīves apstākļus.”⁸

Gan Andropovs, gan Voss zināmā mērā ir spiesti rēķināties ar iespējamu nacionālistisku eksploziju. Ne tik lielā mērā kā 60. gados un 70. gadu sākumā tiek uzsvērts nāciju tuvināšanās process jeb asimilācija. Īpašas bažas izsauc jaunatne. Notikumi Baltijā (nacionāla rakstura demonstrācijas Igaunijā, nacionālisma un reliģiskas kustības saplūšana Lietuvā), Kaukazā, Ukrainā un Vidusāzijā liek padomju vadītājiem būt piesardzīgākiem ar asimilātoriskām deklarācijām. Krievu šovinistiskās politikas realizēšanā lielāks uzsvars tiek likts uz vietējiem kangariem, tādiem kā Voss Latvijā.

Nevar gan noliegt, ka savā laikā tik plaši izreklāmētā vienotās padomju tautas piedzimšana un līdz ar to nacionālo īpatnību kardināla nivelēšana izrādījās tikpat grūta kā Padomju Savienības saimnieciskais uzplaukums.

Valodu sabiedriskās funkcijas Latvijā

Nacionālās problēmas Padomju Savienībā tagad ir ne vien skaļi propagandas lozungi, bet arī viela nopietniem pētījumiem, kas valsts un partijas aparātam dod tik nepieciešamās rekomendācijas nacionālo republiku un rajonu tālākai pārkrievošanai. Protams, plašajās publikācijās tādu pētījumu rezultāti parādas ar rūpīgu atlasīti, rūpīgi izredzīgi. Sociologu, etnografu, valodnieku un vēsturnieku komplekso pētījumu mērķis ir vispirms noskaidrot, kas veicina un kas kavē jaunas vēsturiskas kopības – padomju tautas galīgo izveidošanos, citiem vārdiem runājot – kas traucē straujāk pārkrievoēt citas tautas. Oficiālajās padomju publikācijās par to, protams, nerunā, pat izvirzot tezi par nacionālo valodu sabiedrisko funkciju paplašināšanu padomju sabiedrībā. Viens no lielākajiem “miglas

pūšanas meistariem” ir valodnieks un sociologs, pārkrievotais dagestānietis, Junuss Dešerijevs.⁹

Lai apgalvotu, ka latviešu valodas funkcijas un pielietošana stipri paplašinājusies padomju laikā, tātad salīdzinājumā ar neatkarīgas valsts pastāvēšanas periodu, neizbēgama bija ķeršanās pie atklātiem meliem, tik neveikliem, ka uz tiem bija spiesti norādīt pat ļoti iztapīgie Latvijas izdevumi. Dešerijevs savā plašajā darbā par literāro valodu sabiedrisko funkciju attīstību padomju laikmetā Latviju raksturojis dažnedažādas pasacīņas. Izrādās, Latvijā līdz 1940. gadam analfabētisms esot sasniedzis 40%. Tādēļ, lūk, daudziem nemaz neesot bijusi pieejama literārā valoda. Dešerijevs atsaucas uz *Lielo padomju enciklopēdiju*. Bet tur tie 40% attiecas vienīgi uz Latgali – arī melīgi apgalvots. *LPSR Mazā enciklopēdija* dod skaitli par Latgali 27%, bet par visu Latviju – 11%. Citos padomju izdevumos sastopams skaitlis 7,3%. Īsti šķiriska pieeja: cik vajag, tik būs! Neaizmirsīsim, ka analfabētu lielākā daļa bija tieši paši krievi.

Daudz visādu melu tiek iepīts vēsturiskajās atkāpēs, protams, vispirms par krievu, arī cara, administrācijas labvēlīgo ietekmi uz latviešu valodas attīstību. Tiek apgalvots, ka dzimtā valoda cara laikos tikusi lietota pamata un vidējā izglītībā. Tai pašā laikā krieviski noskaņotajā padomju laiku Latvijas vēsturē atzīts, ka pēc 1887. gada, sākot ar otru mācības gadu, visus priekšmetus, izņemot Bībeles stāstus, mācīja krievu valodā. Kur nu vēl 40 gadus ilga latīņu burtu aizliegums Latgalē! Raksturojot grāmatniecības attīstību padomju laikā, Dešerijevs to salīdzina ar 1940. gadu un konstatē, ka tajā gadā izdoti tikai 392 grāmatu nosaukumi, kaut minētais skaitlis ir padomju valdīšanas pusgadā izdoto grāmatu skaits.

Ja meli par pagātņi paslīd nemanīti dažam lasītājam, tad, cik plaša ir latviešu valodas lietošana okupētajā Latvijā, zinās pastāstīt katrs latvietis. Vienīgi smīnu var izsaukt apgalvojums, ka padomju, partijas komjaunatnes, arodbiedrību organi galvenokārt izmanto savā darbībā latviešu valodu. (Līdzīgu priekšstatu cenšoties radīt arī laikraksts *Dzimtenes Balsis*).

Nevaru atcerēties gadījumu, kad Voss būtu kādā sanāksmē runājis latviski. (Līdzīgi bija ar A. Pelši). Kādā valodā runāja rūpnicu arodsapulcēs, partijas un komjaunatnes sēdēs? Protams, krievu. Pat tur, kur piedalījās vienīgi latvieši, protokols bija jāraksta krieviski pēc šī raksta autora personiskās pieredzes.

Vai Latvijā krievs krieviski nevarētu nokārtot iestādēs savas lietas? Bet latvietis latviski? Noteikti katrs rīdzinieks, liepājnieks, daugavpilietis

spēs pastāstīt ne vienu vien tādu gadījumu, kad nebija iespējams latviski sazināties. Un piedevām – pazemojošais aizrādījums: runājiēt krieviski jeb runājiēt “cilvēku valodā” (*po čelovečeski*). Pats biju liecinieks tam, ka Rīgas vagonu rūpnīcas nodaļā krieviete atnesa latvietei atpakaļ no kadru daļas lūgumu par atvaļinājumu, jo tas bija rakstīts latviski, paskaidrojot, ka kadru daļas priekšnieks (parasti tie bija atvaļināti krievu virsnieki) teicis: varbūt viņa vēl vāciski man uzrakstīs! Un tas notika Latvijā! Diemžēl jāsaprot, latvieši ne vienmēr tādos gadījumos deva noteiktu pretsparu. Biežāk viņi pat tagad cenšas izvairīties no neērtām situācijām, paši sāk runāt krieviski. Un te nu gadās, ka otrs arī ir latvietis – situācija vēl neērtāka!

Darba vietās visu dokumentācija bija krievu valodā un ne jau tikai t. s. vissavienības pakļautības uzņēmumos. Arī kadru lietas kārtoja krieviski. Kinematografijā vairs filmas nedublēja latviešu valodā. Pat Rīgas kinostudija bieži filmēja ar krieviski ierunātu tekstu.

Par ļoti svarīgu krieviskuma uzspiešanas faktoru kļuva skola. Latviešu skolās krievu valodas stundu skaits vairākas reizes pārsniedza latviešu valodas stundu skaitu krievu skolās Latvijā. Kaut cik latviešu valodu iemācās ļoti niecīgs krievu procents. Statistiskie dati, ko sniedz vairāki autori savās grāmatās par etniskiem procesiem Latvijā, ir nekaunīgs viltojums. Jau minētais A. Holmogorovs aizrunājās tik tālu, ka Latvijā it kā 30% krievu pārvalda latviešu valodu.¹⁰ Militārā dienestā nodarbināto bērniem skolās vispār nebija jāapmeklē latviešu valodas stundas.

Lai vēl vairāk pastiprinātu krievu valodas ietekmi nacionālajās republikās 1979. gada 22. un 24. maijā Uzbekijas galvaspilsētā Taškentā notika vissavienības konference *Krievu valoda ir PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda*.

Bija apmēram tūkstotis dalībnieku, viņu vidū bija daudzi vadošie partijas un valsts darbinieki, ieskaitot PSRS ministrus un dažus Vidusāzijas un Baltijas republiku KP CK ideoloģiskos sekretārus. Oficiālais konferences mērķis bija izstrādāt efektīvākus paņēmienus kā pasniegt krievu valodu nekrievu skolēniem un studentiem visos izglītības sistēmas līmeņos.

Salīdzinot ar iepriekšējo tāda veida konferenci, kas notika 1975. gada, prominentu padomju un partijas funkcionāru piedalīšanās norāda, ka krievu valodas iesakņošana nacionālo republiku dzīves visās jomās kļuvusi par ļoti akūtu problēmu.

Konferences dalībnieki noklausījās vairākus referātus, tai skaitā Uzbekijas kompartijas CK pirmā sekretāra Šarafa Rašidova (kas pazīstams līdzīgi Vosam ar savu pārspīlētu krieviskuma sludināšanu un slavināšanu), PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva, PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka N. Jegorova un citus referātus.

Tad konferences dalībnieki sadalījās vairākās sekcijās, bet pēdējā dienā gandrīz bez grozījumiem vienbalsīgi (kā jau Padomju Savienībā pienākas) apstiprināja rekomendācijas, kuŗu izstrādāšana notika PSKP CK ideoloģiskā sektora vadībā: citādi jau nevarēja būt, jo runa nav par pedagogisku jeb akadēmisku problēmu, bet par nozīmīgu akciju Maskavas rusifikācijas politikā. Atšķirībā no 1975. gadu lēmumiem, 1979. gada konferences lēmumi un rezolūcijas netika publicētas. (Rietumos no samizdata avotiem tika saņemtas rekomendācijas konferencei. Tās bija publicētas žurnālā *Fakti i misli.*)¹¹ Lieku reizi tika demonstrēts, ka padomju vara ļoti labi apzinās, cik bīstama var būt pretestība nacionālajās republikās, ja pilnā mērā atklās pārkrievošanas centienu apjomu. Jau drīzumā pēc konferences Baltijā un Gruzijā opozicionārās aprindas izteica lielas bažas par dzimtās valodas likteņiem.

Pārkrievošanas centieni Latvijā aizgāja pat tik tālu, ka krievu valodu uzspieda bērnu dārzos! Daudzi vecāki zināja stāstīt, ka Rīgā ir ļoti grūti ievietot bērnus bērnu dārzos ar latviešu valodu (kaut tur viņiem māca arī krievu valodu), bet samērā viegli tos ievietot krievu bērnu dārzos. Prioritāte jaunu bērnu dārzu ierīkošanā tiek dota krievu vajadzībām. Netiek aizmirsts faktors, ka, ja vecākiem nebūs kur savu bērnu atstāt, piem., pie vecmāmiņas, tad viņi būs spiesti tos nodot krievu bērnu dārzā. Latvijas augstskolās ar katru gadu palielināja krievu plūsmas. Daudzās speciālitātes vairākus gadus pēc kārtas nepieņēma latviešu plūsmās. Īpaši Politehniskajā institūtā. Civilās aviācijas inženieru institūtā – viss notiek pilnīgi krievu valodā (līdz augstskolas transformēšanai).

Valodu nekādā ziņā nedrīkst uztvert kā vienīgi sazināšanās līdzekli. Valoda ir tautas pašapziņas neatņemama sastāvdaļa. Latviešiem faktiski atņēma vēsturi. Tā sakropļota komunistiskā Maskavas garā līdz nepazīšanai. Tāpat ar tradīcijām. Pietiek atcerēties kaŗa gājienu pret Jāņu sviņēšanu. Beidzot raudzīja iznīcināt atšķirību starp dzimto valodu un krievu valodu. Atceros, kādu sašutumu un ņirgāšanos izsauca *Ciņas* raksts *Krievu valoda nav svešvaloda*. Tas bija psiholoģisks kaŗš pret nacionālo apziņu! Un paradoksālā kārtā to īsteno latviešu valodā, “bezperspektīvajā valodā”, kā man teica viens no komunistu ideologiem.

Jo drīzāk stūrgalvīgie pāries uz krievu valodu, jo labāk. Ar to es domāju partijas vadītājus, Kremļa līderus, jo nekad viņi nav atteikušies no sava galvenā mērķa: pasaules virskundzības. Bet, lai panāktu, jābūt monolitākām, saliedētākām viņu pārvaldīto tautu rindām. Te ir atrisinājums, kādēļ Maskavas valodnieki un viņiem ar sirdi un dvēseli pakļāvīgie dažādu tautu atkritēji tā veicina pārtautošanos. Izrādās, ka valodas un tautības jautājums ir cieši saistīts ar globālo politiku.

Baltijas tautas, kaut arī atrodās ļoti grūtos apstākļos, mazāk pakļāvušās

krievu asimilācijai. Kāds pārkrievošanas ideologs reiz vaļširdības brīdī bija spiests atzīties, ka Padomju Savienībā visilgāk kā patstāvīgas nācijas noturēsies igauņi, latvieši, lietuvieši, armeņi un gruzīni.

Jauktās laulības un pārkrievošana

Jauktās laulības nav nekāds jaunums ne Latvijā, ne citās zemēs. Bet padomju apstākļos tām bija īpaša nozīme. Ne velti tieši padomju propagandiskā literatūra un dažādas pētniecības iestādes pievērsa jauktām laulībām tik lielu uzmanību. Jāsaka, statistiskie dati apstiprina jaukto laulību augsto īpatsvaru. Ja pēc tautas skaitīšanas 1959. gadā visā Padomju Savienībā bija 8,8 miljoni ģimeņu, kuņās laulātie piederēja pie dažādām tautībām, tad 1970. gadā tādu ģimeņu jau bija 15 miljoni. Tātad 11 gadu laikā pieaugums bija 1,7 reizes. Vislielāko jaukto laulību īpatsvars bija Ukrainā, Kazachijā un Latvijā. Ukrainā jaukto laulību skaitu varētu izskaidrot vispirms ar krievu un ukraiņu valodu un tradīciju tuvību, kā arī ar zināmiem valdības pārkrievošanas politikas panākumiem šīs republikas austrumdaļā. Kazachija pēc neskarto zemju apgūšanas pasākumiem izveidojusies par savdabīgu padomju Bābeli, kur pamattauta veido minoritāti savā zemē. Šeit lielais jaukto laulību procents atspoguļo vispirms raibo republikas nacionālo sastāvu, jo neskarto zemju apgūvēji bija savesti no malu malām. Dabiski, ka, dzīvojot kopā vai nu laukos vai pilsētās, strādājot vienā darba vietā, daudzi apprecējās. Ja kolektīvs ir daudznacionāls, pieaug jaukto laulību skaits. Paši kazachi šajā procesā bija ierauti minimāli.

Tiesa, gan padomju autori, piemēram, grāmatā *Modernie etniskie procesi Padomju Savienībā* (krievu valodā), gan daži Rietumu krievu autori ar zināmu gandarījumu konstatē, ka “pēdējos gados sašķobījās Vidusāzijas musulmaņu stingrie tikumi”.¹² Tas gan izdevās vienīgi šo republiku galvaspilsētās. Tur vājās urbanizācijas dēļ pamattautas pagaidām vēl bija mazākumā.

Latvijā jaukto laulību skaits ir ļoti augsts. Īpatsvars – viena ceturtā daļa. Pēckaņa gados Maskavas plānveidīgās koloniālās politikas dēļ, mūsu dzimtenē lielā skaitā iepludināja cittautiešus. Šāda situācija savukārt veicināja jauktās laulības. Sekas: denacionālizācija. Ka tā bija plānveidīga partijas politikas reālizēšana, liecina daudzi fakti: gan jaukto laulību visāda oficiāla atbalstīšana, piemēram, rīkojot komjauniešu kāzas ar bagātīgām dāvanām, pat tik vērtīgām kā jauna dzīvokļa atslēgām. Jaunuzceltajās rūpnīcās darbā pieņēma galvenokārt Krievijā vai Baltkrievijā savervētas meitenes (piem., Ogres trikotāžas kombinātā, Liepājas “Laumā” u.c.).

Par līdzīgām norisēm Armenijā šo rindiņu autoram stāstīja armenņu nacionālās kustības dalībnieki. Armenijā ir visviengabalainākais nacionālais sastāvs. Līdz ar to jaukto laulību skaits tur ir vismazākais 9,7%.

Tomēr Latvijā ar lielo jaukto laulību skaitu pārkrievotājiem neizdevās viss iecerētais. To spiesti atzīt jau minētās grāmatas *Modernie etniskie procesi* autori, gan tāds zinātnieks un pētnieks kā A. Holmogorovs. No jauktām laulībām Latvijā un Igaunijā tikai 32% bija ar krieviem. Autori raksta: “Baltijā viennacionālās laulības lietuviešu, krievu un poļu Viļņā, latviešu un krievu Rīgā, igauņu un krievu Tallinā pārsniedz to teorētisko varbūtību.”¹³

Tātad Latvijā lielu jaukto laulību īpatsvaru noteica ģimenes, kuŗās abi laulātie nav latviešu tautības, kā arī latviešu laulības ar nekrievu tautību pārstāvjiem. Piemēram, samērā biežas ir laulības latviešu-lietuviešu Bauskas un Daugavpils rajonā un latviešu-igauņu Valkas un Alūksnes rajonā. Arī jauktajās laulībās bērni vairumā sevi uzskata par latviešiem. Tā latviešu un krievu ģimenēs Rīgā 57% bērnu izvēlējās latviešu tautību. Tomēr nedrīkst aizmirst pārējos 43%.

Ar Maskavas šovinistiem lieliski saprotas dažas krievu emigrācijas aprindas. Kādā krievu rakstā Ņujorkas laikrakstā *Novoje ruskoje slovo* uzsvērts, ka jaukto laulību lielo skaitu nedrīkst piemirst, polemizējot ar Krievijas “sadalitājiem”, kā tiek dēvēti cīnītāji par nacionālu neatkarību.

Padomju armija – pārkrievotāju ierocis

Par vienu no svarīgākajiem pārkrievotāšanas instrumentiem padomju vadībai bija armija. Padomju militārajā likumā, ko pieņēma 1967. gada oktobrī, skaidri saredzama padomju vadītāju cerība pataisīt armiju par galveno jaunatnes pārkrievotāšanas līdzekli. Sakarā ar ilgo dienestu (divi vai trīs gadi atkarībā no ieroču šķiras) visu tautību iesauktie tika izrauti no savas nacionālās vides. Pastāvīga krievu valodas lietošana, kā arī politiskā indoktrinācija – viss ir vērsts uz to, lai pēc iespējas dziļāk mainītu jauna cilvēka nacionālo pašapziņu un pasaules uztveri. Padomju vadītāji to arī neslēpa. Protams, sarežģītākas ieroču šķiras jau pieprasa no jauniešiem gan zināmas tehniskas zināšanas, gan arī krievu valodas zināšanas. Tādēļ Vidusāzijas tautību puīši, kam tādas prasmes pietrūkst, bieži vien nonāk celtniecības vienībās.

Visā atklātībā nacionālās problēmas parādās, pētot virsnieku korpusu. Padomju literatūrā nav datu par armijas virsnieku un ģenerāļu nacionālo sastāvu. Bet arī no atsevišķiem datiem, kas izkaisīti dažādās grāmatās un rakstos, var izdarīt ticamus secinājumus. Daži rietumu pētnieki, sastādot padomju ģenerāļu sarakstu no 1940. līdz 1976. gadam, konstatēja,

ka 91% ir slavu izcelsmes (60% no tiem ir krievi). Padomju Savienības augstākajā padomē 95% ģenerāļu ir slavi (80% krievi).¹⁴

Militārai karjērai Padomju Savienībā ir nepieciešami daži priekšnoteikumi. Viens no tādiem ir laba krievu valodas prašana. Dažām nacionālām grupām tas nav grūts šķērslis. Tie ir vispirms slavi – ukraiņi un baltkrievi, kā arī dažas Krievijas federācijas tautas: t atāri, čuvaši, mordvieši, kas tradicionāli veido padomju armijai kadrus, vairāk gan zemāko virsnieku pakāpēs. Tādā ziņā varētu teikt, ka padomju armijas virsnieku korpuss ir nevis padomju sabiedrības atspoguļojums, kā mēdza rakstīt padomju propagandisti, bet norāda vispirms uz nacionālo grupu asimilēšanas pakāpi.

Ja viens no virsnieku karjēras priekšnoteikumiem ir izglītība, tad pārsteidz mazais baltiešu un gruzīnu tautības virsnieku skaits, kaut tieši šīs tautas atradās izglītības piramīdas virsotnē. Iemesli acīm redzot jāmeklē citur, un vispirms negatīvā attieksmē pret pašu padomju armiju kā krieviskuma citadeli. Izvēlēties armiju par dzīves mērķi nozīmēja nevien pieņemt visu padomju vērtību hierarchiju, bet apzināti pārkrievoties. Ar to domājot virsniekus.

Bet vai tie puīši, kas dienēja divus, trīs obligātā dienesta gadus pakļāvās tādām pašām pārkrievotības spiedienam? Pēc ukraiņu publicista, cīnītāja par nacionālām tiesībām, Ivana Dzjubas vārdiem: "Miljoni jauno ukraiņu atgriežas no kara dienesta nacionāli dezorientēti, valodas ziņā demorālizēti. Vēl vairāk, viņi kļūst par spēku, kas pārkrievot pārējo jaunatni un iedzīvotājus kopumā, nemaz nerunājot par tiem, kas vispār neatgriežas Ukrainā. Nav grūti iedomāties, kādu lielu ļaunumu tas nodara nacionālai attīstībai."¹⁵

Bet vai Dzjubas secinājumus par ukraiņiem mēs varam attiecināt arī uz citām tautām? Cik spriežams pēc novērojumiem un pētījumiem, kas Amerikā veikti "Rand korporācijas" (*Rand Corporation*) vadībā, baltieši, kaukāzieši un musulmaņi neizrāda denacionālizācijas pazīmes. Protams, var būt daži izņēmumi. Šā raksta autoram ir zināmi gadījumi, kad daži latvieši neatgriezās no dienesta mājās, bet palika Krievijā. Ir vēl citi gadījumi, kad dažs latvietis ir apprecējies Krievijā un atvedis uz Latviju sievu, bet vēlāk pie viņiem pārcēlušies visi sievas radi.

Līdzīgi nolūki ir organizētai darba spēka nosūtīšanai no Latvijas uz Padomju Savienības triecienceltnēm, piemēram., uz BAM, Sibīrijas gāzes vadu u. c.

Tomēr jāsaka, ka tāda parādība nebija parāk izplatīta. Tādēļ īstenībā padomju vadība, vismaz klusumā, spiesta atzīt, ka līdz mērķu sasniegšanai vēl tālu. Tautām, kas viegli padodas asimilācijai, vispirms slavu, kā arī dažām nelielām Krievijas federācijas tautām, militārais dienests pa-

tiešām nodara lielu postu nacionālā ziņā.

Tautas atmiņas iznīcināšana

Latvijā šodien 1979 bija ievietotas fotogrāfijas, kas rāda, kā posta Lielos kapus Rīgā, protams, ne jau to daļu, kur apglabāti krievu kareivji. Lielajos kapos aprakti ne vien vācu baroni un cara laiku krievu ierēdņi; tur ir atdusas vieta mūsu izciliem kultūras darbiniekiem rakstniekiem, zinātniekiem, publicistiem, aktieņiem. Andrejs Pumpurs un Jēkabs Duburs, Krišjānis Barons un Āronu Matiss, Fricis Brīvzemnieks un Kārlis Mīlenbachs, Krišjānis Valdemārs un Krišjānis Dinsberģis – bez šiem vārdiem nav iespējams iedomāties latviešu kultūru.

Līdz šim laikam nav īstenas skaidrības, kas galu galā notika Lielajos kapos. Radās doma iekārtot parku. Labākā gadījumā, pastaigājoties pa šādu parku, redzami daži pieminekļi līdzīgi kā Jelgavā, kur Jāņu kapu vietā izveidoja parku, atstājot vienīgi Ādolfa Alunāna kapa pieminekli. Daudzi no parka apmeklētājiem pat neiedomājas, ka pieminekļi ir mūsu teātra tēva atdusas vieta.

Neviļus nāk prātā salīdzinājums ar Karaļaučiem (*Köningsberg*), tagadējo Kaļiņingradu, tur nojauktas pilsdrupas un uz Prēgeles upes salas netiek pat konservētas katedrāles drupas, pie kuņas sienas atrodas Kanta kaps. Tur, Austrumprūsijā, nav nekādas kontinuitātes: visi iedzīvotāji ir iebraucēji no daždažādām Krievijas malām. Ne viņi ko zina par tā novada pagātņi, ne viņi vēlas ko uzzināt. Viņi tur ir svešinieki. Bet latviešiem savā zemē jānoskatās, kā tika apgānīta kultūra, pagātne, kā tika aizskartas nacionālās jūtas. Krišjāņa Dinsberģa brālim Ernestam piemiņa drošāka: apglabāts dzimtajā pusē Dundagā, kur, tur viņa jubilejā, tika atjaunota Kubeles skola.

Bet latvieši ir spītīga tauta. Nāk atmiņā kāds ekskursijas brauciens pa Liepājas šoseju. Kad braucām gaŗām vietai, kur atradās pirmā Latvijas armijas virspavēlnieka Kalpaka izpostītā piemiņas vieta, pavadone teica: “Un tagad Airītes.” Vairāk neko. Neizteiktais dažreiz ir zīmīgāks par pateikto.

Kā padomju apstākļos tika apmierinātas iedzīvotāju prasības, ir vispār zināms. Acīm redzot, uz tādas “iedzīvotāju prasības pamata” Rīgas ielām tika doti Ļuļina, Orlova, Pavlova, Tuzova, Stučenko vārdi (pēdējais nozīmīgs padomju īstenībā, jo krievu vārdam *stučatj*, resp., “kļauvēt”, ir papildus nozīme, proti, “denuncēt”). Neatkarīgās Latvijas laikā Rīgā bija Turgeņeva, Puškina, Gogoļa iela, un neviens negrasījās tās pārdēvēt. Šie vārdi ir krievu literatūras lepnums, un viņus plaši pazīst visā pasaulē. Pēc kaŗa viņiem pievienojās Beļinska, Čerņiševska, Lomonosova,

Majakovska u. c. slavenu krievu vārdos pārdevētas ielas. Pret šiem vārdiem var izturēties dažādi, bet tie vismaz ir kultūras darbinieki.

Jāpauzē tomēr, kur palika citi tautu pasaulē slaveni rakstnieki, mūziķi? Kur palika to cittautiešu slavenības, kuņģus dzīves saistītas ar mūsu dzimteni? Kur palika mūsu kaimiņu igauņu un lietuviešu kultūras darbinieku vārdi? Daudzi no viņiem ir dzīvojuši un darbojušies Rīgā. Viņu vietā bija Frunze un Kirovs, Sverdlovs un Kaļiņins, par Ļeņinu nemaz nerunājot. Nebija latviešiem brīvības, nevajadzēja arī Brīvības ielas.

Par iekārotāju istu ņirgāšanos jādēvē Krišjāņa Valdemāra ielas un Aspazijas bulvāra "pārkrustīšana" par Goņkija ielu un Padomju bulvāri. Rīga varēja iztikt bez savas ievērojamās dzejnieces un tautas atmodas vadītājas daudzinašanas.

Padomju Savienībā veica arī nopietnus etnisko procesu pētījumus. Tie gan sirga ar parasto padomju duālismu. Bet būtiskais saturs visiem pētījumiem par etniskiem procesiem bija:

1. noskaidrot, cik tālu reāli pārvirzījies padomju vienotās tautas izveidošanas process?

2. noskaidrot tos faktoros, kas kavē krievu valodas un krievu mentālītātes pārņemšanu, resp., kas īsti traucē asimilācijas procesus?

Jēdzienu asimilācija padomju etnografi un sociologi attiecībā uz Padomju Savienību gan izvairījās lietot. Latvijas Universitātes profesore Ilga Apīne izsakās: "Par asimilāciju – šo terminu par bubuli pataisīja buržuāziskie nacionālisti, izmantojot apstākli, ka bijušās cariskās Krievijas tautu atmiņā dziļi iespiedusies tā laika rusifikācijas politika."

Nopietnākie zinātniskie izdevumi pētīja pa istam pārkrievošanas iespējas. Sevišķi tā sakāms par žurnālu krievu valodā *Sovetskaja etnografija*. Latvija, arī Tatārija, Karēlija, Kazachija un daži citi apgabali bija kļuvuši par pastiprinātas kompleksās izpētes objektiem.

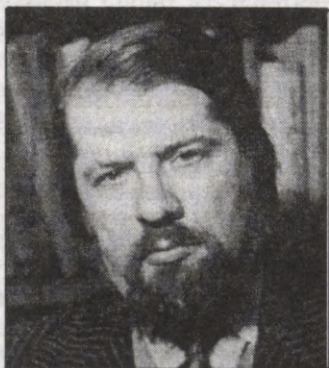
Konkrēti vērtējot Latviju, pētniekus attiecīgajā jautājumā interesēja, cik lielā mērā viena kultūrāla tauta ar izteiktu nacionālu apziņu pastiprinātas krievu kolonizācijas apstākļos izrādīs pretošanos "tuvināšanas kursam, cik lielā mērā tā saglabās savu seju." Saduroties ar etniskām parādībām savā praktiskajā darbībā, komunistu ideologi bija spiesti atnest ekonomiskās kopības dominācijas izskaidrojumu nācijas veidošanās un pastāvēšanas procesā. Viņi savā darbībā bija spiesti atzīt nacionālās pašapziņas nozīmi.

(Aktuālizēts žurnāla *Latvija Šodien*, 1983. gada raksts)

Atsauces:

- ¹ *Istorija sovjetskoj konstitucii 1917 -1957.* Moskva, 1957. 460. lpp.
- ² *XXII sjezd Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Sojuza.* Moskva, 1961. 362.- 402. lpp.
- ³ *Novaja istoričeskaja obščnost ĭudej: suščnost, formirovaņije, razvitije.* Moskva, 1976. 349. lpp.
- ⁴ L. I. Brežņev. *Leņinskim kursom, Reči i statji.* Tom 4. 100. lpp.
- ⁵ *Sovetskaja Kirgizija* (9.6.1977).
- ⁶ *Ciņa* (29.6.1982).
- ⁷ *Ciņa* (15.12.1982).
- ⁸ *Padomju Latvijas Komunisti Nr. 1, 1983.* 19. lpp.
- ⁹ J. D. Dešerijev. *Razvitije obščestvennyh funkcij ĭliteraturnih jazykov.* Moskva, 1976: 256278.
- ¹⁰ A. Holmogorov. *Jedinyj i mnogonacionaĭnyj.* Rīga, 1970. 118. lpp.
- ¹¹ *Fakti i Mysli*, 1981. 23. un 24. lpp.
- ¹² *Sovremennye etničeskije processy v SSSR.* Moskva, 1977.
- ¹³ Op. cit. str. 470. Turpat, 470. lpp.
- ¹⁴ *Hélele Carrere d'Encausse L'Empire éclaté.* Flammarion, 1979.
- ¹⁵ I. Dziuba. *Internationalism or Russification.* 1968. 137. lpp.

VIKTORS KALNIŅŠ

Dzimis 1938. gada 17. janvārī Maskavā. Vēsturnieks, literāts un žurnālists.

Uzaudzis latviskā ģimenē. Tēvs strēlnieks un inženieris – nogalināts 1937. gada Staļina tīrīšanas akcijā.

Latvijā atgriezies 1946. gadā. Studējis Maskavā. Pēc 1956. gada revolūcijas Ungārijā pievienojies pretestības kustībai. Apcietināts 1962. gadā. Notiesāts uz 10 gadiem stingrā režīma soda nometnēs Sibīrijā. 1972. gadā pēc soda izciešanas atgriezies Latvijā. Turpinājis aktīvi darboties baltiešu pretestības kustībā. 1978. gadā KGB viņu izraida no Latvijas. Trimdā aktīvi piedalījies latviešu nacionālo organizāciju darbā. Tagad dzīvo Rīgā.

Jānis Riekstiņš

KRIEVU VALODAS DIKTĀTŪRA

Strādājot archīvā, lielu sava darba laika daļu nākas pavadīt, tulkojot dokumentus. Pēdējos 50 gados lielais vairākums no tiem ir rakstīti krievu valodā. Archīva dokumenti sniedz ziņas arī par to, kā šāda vienas valodas diktātūra radusies, kādi bijuši mēģinājumi to mazliet mīkstināt, un kas no visa beigu beigās iznācis

Latviešu valodas izspiešana

Pēc Latvijas okupācijas 1940. gada vasarā šurp arvien lielākā skaitā sāka traukties dažāda ranga “vadošās personas” un “neaizstājamie speciālisti”. Komunistiskās partijas un padomju iestādēs, Tautas komisāru padomēs, dažādos komiāriātos, rūpnīcu un fabriku vadītāju krēslos lielmanīgi sāsēdās atbraucēji no Maskavas, Ļeņingradas, citām, attālākām, vietām.

Līdz ar viņu ierašanos sākās arī latviešu valodas izspiešana no sa-nāksmēm, apspriedēm, sapulcēm, kā arī no lietvedības, pat ikdienas. Tā, piem., Finanču tautas komisāriāta Budžeta un kreditu pārvaldes priekš-nieks V. Bastjānis 1940. gada 15. oktobra telegrammā jutās spiests oficiāli pieprasīt:

Sakarā ar budžeta projekta sastādīšanu 1941. gadam, lūdzam steidzami, šodien, no līdz plkst. 14.00, piesūtīt Finanču tautas komisāriātam krievu valodā pārskatu par Jūsu iestādes rīcībā esošiem valsts fondiem un kapitāliem. [...]

Jēkabpils apriņķa kaŗa komisārs 2. ranga intendants Krasnovs 1940. gada 7. decembrī paziņoja Jēkabpils apriņķa izpildu komitejai:

Ar šā gada 4. decembri Jēkabpils kaŗa apriņķa pārvalde ir likvidēta. Kaŗa apriņķa pārvaldes vietā ir nodibināts Jēkabpils apriņķa kaŗa komisāriāts. Lūdzam Jūs visu sarakstīšanos dienesta lietās ar Jēkabpils apriņķa kaŗa komisāriātu, kā arī ar Jēkabpils apriņķa kaŗa komisāru izdarīt krievu valodā.

1941. gada 10. janvāŗa norādījumā Finanču komisāriātam LPSR Tautas komisāru padomes sekretārs V. Jemeljanovs prasīja:

Turpmāk visiem iesniegumiem un pielikumiem pievienot tulkojumu krievu valodā, jo finanču lietas kārtos b. Bastins (no Maskavas), kuŗš latviešu valodu nepārvalda.

Visai zīmīgs ir arī LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja F. Dombrovskā 1941. gada 11. februāŗa iesniegums LPSR Tautas komisāru padomei, kuŗā teikts:

[..] PSRS Tieslietu tautas komisariāts komandēja uz LPSR Augstāko tiesu vairākus augsti kvalificētus darbiniekus par Augstākās tiesas locekļiem, kuŗu starpā ir 3 krievu biedri, kuŗi latviešu valodu nepārvalda.

Lai biedri spētu veikt savus uzdevumus un varētu izlietot teorētiskās un praktiskās zināšanas darba kvalitātes celšanai, LPSR Augstākā tiesa lūdz iekļaut darbinieku sarakstā papildus 2 tulkus un piešķirt attiecīgu summu viņu atalgošanai. [..]

It īpaši plaši krievu valodas lietošanu Latvijā uzspieda laikā pēc 2. pasaules kaŗa. Ne tikai Rīgā, bet arī apriņķu iestādēs vadošos posteņus bija ieņēmuši atbraucēji, kas latviešu valodu nesaprata, nemācījās to un visus rīkojumus un cirkulārus sūtīja tikai krievu valodā. Ne mazums bija gadījumu, kad zemnieki no tiem nesaprata ne vārda. Šis latviešu valodas izspiešanas process bija izvērsies tik plaši, ka pret to bija spiestas iebilst pat dažas visai augstas amatpersonas.

Piemēram., LK(b)P CK 1945. gada jūnija plēnumā runu teica arī LPSR Aizsardzības, aviācijas un ķīmiskās rūpniecības veicināšanas biedrības Centrālās padomes priekšsēdētājs E. Kusins. Viņa vadībā biedrība tolaik nodarbojās arī ar atmiņēšanas darbiem. Runas sākumā E. Kusins sūdzējās par to, ka visa literātūra par atmiņēšanu esot krievu valodā, un tamdēļ daudzi latviešu jaunekļi neprotot šīs instrukcijas izlasīt, saspridzinoties ar mīnām un ejot bojā.

Pēc tam, runājot par krievu valodas invāziju Latvijā, E. Kusins norādīja:

[..] Raksturīgi, ka tie latvieši, kuŗi Latvijā atgriezušies no PSRS un kuŗi sen ir aizmirsuši savu dzimto valodu ... nerūpējas par latviešu valodas apgūšanu. [..] Kad cariskā Krievija cara Aleksandra III laikā nolēma ar apmānīšanu rusificēt latviešus, apsolut viņiem zemi, tad liels skaits latviešu no luterānisma pārgāja pareizticībā. Latviešu valoda tomēr netika atcelta un pat pareizticīgo baznīcās dievkalpojumi notika latviešu valodā, jo krievu valodu viņi nepārvaldīja. [..]

Par šādu atklātu un patiesu izrunāšanos E. Kusinu nokritizēja daudzi klātesošie, bet LK(b)P CK 1. sekretārs J. Kalnbērziņš izteicās šādi:

[..] Ir jāpasaka daži vārdi par b. Kusina uzstāšanos. Šeit biedri Ostrovs un Marčenko jau deva pareizu novērtējumu b. Kusina runai, nosaucot to par antipartijisku. Pēc būtības tā tāda arī ir... Mūsu republikā nav latviešu un krievu problēmas. Šos jautājumus uzpūš atsevišķi naidīgi elementi, bet jūs, biedri Kusin, esiet šo elementu rupors. [..]

Gods, kam gods, no šādas kritikas E. Kusins tomēr nenobijās. LK(b)P CK 1947. gada maija plēnumā par šo pašu problēmu E. Kusins izteicās šādi:

[..] Ņemot vērā Latvijas partijas organizācijas nelielo skaitu... VK(b)P CK komandēja pastāvīgā darbā uz Latviju lielu skaitu komunistu ar lielu partijas un padomju praktiskā darba pieredzi. Var teikt, ka izraudzīti tika labākie no labākajiem no Padomju Savienības tautu vidus. Lielākā viņu daļa ir krievu biedri [..] Taču lieta uz priekšu virzās lēnāk, nekā gribētos [..]

Biedri necenšas un negrib apgūt pašu vajadzīgāko instrumentu ... latviešu valodu viņi tomēr neapgūst. Bet, ja viņi valodu nemācās, tad īstu palīdzību masu pāraudzināšanā viņi nevar sniegt. Tiem biedriem, kuŗi atsūtīti nopietni un uz ilgu laiku uz Latviju, pat varbūt uz visu dzīvi, latviešu valoda ir jā mācās. Bet vadošie darbinieki, kuŗiem valoda būtu jā mācās, to nedara. Viņi sev pat ir izraudzījušies sekretārus – krievu tautības cilvēkus, lai ar to sevi izolētu un lai latviešu valoda tur neiekļūtu [..]

Šoreiz E. Kusina runu J. Kalnbērziņš novērtēja visai bargi:

[..] Viņa uzstāšanās ir nepareiza, pat politiski kaitīga. Viņam jau vienā no iepriekšējiem plēnumiem tika norādīts, ka viņa toreizējai runai ir buržuāziski nacionālistisks raksturs. Tad viņš uzstājās ar "teoriju", ka nacionālā politika pret Latviju un citām nomaļu tautām Krievijas impērijā Aleksandra III laikā bijusi labāka nekā padomju varas laikā. [..] Biedra Kusina uzstāšanās ir ļoti kaitīga. Tā ir noteikti jānosoda. [..] Es uzskatu, ka apmeloti ir ne tikai krievu biedri, bet apmelots esmu arī es. [..] Tā ir nacionālista uzstāšanās.

Protams, ka E. Kusins tika bargi kritizēts un pazemināts amatā. Viss turpinājās pa vecam. Dažādos sabiedrības slāņos, iestādēs un uzņēmumos arvien plašāk izvērsās dažādas tīrīšanas kampaņas, kad no darba padzina politiski neuzticamos vietējos darbiniekus un viņu vietā salika atbraucējus no citurienes, kas latviski nesaprata ne viena paša vārda. Tā bija it visur. Arī laukos.

LKP Daugavpils rajona komitejas sekretārs Mukins kādā augsta līmeņa sanāksmē 1953. gadā bēdīgi konstatēja:

[..] Par vislielāko kļūdu ir jāuzskata tas, ka lielākajā daļā kolchozu par priekšsēdētājiem ir nevis vietējie cilvēki, bet gan atbraucēji, kuŗi nepārvalda vietējo iedzīvotāju valodu. [..]

Vienā no LKP CK plēnumiem 1948. gada laikraksta *Cīņa* redaktors Ozoliņš izteica domu, ka padomju un partijas darbiniekiem ir jāzina vietējā valoda, bet tiem, kuŗi šo valodu nezina, tā ir jāiemācās. Bet šī doma neatrada atbalstu un to noraidīja.

Rezultāti bija vairāk nekā bēdīgi. 1953. gadā no 107 mašīnu un traktoru staciju (MTS) politisko daļu priekšniekiem tikai 23 bija latvieši; no 31 sovchoza direktoriem latviešu bija 5; no 31 sovchoza direktoru vietniekiem latviešu bija 6. LPSR Iekšlietu ministrijas vadībā latviešu bija 15%. No 56 rajonu iekšlietu daļu priekšniekiem latvieši bija tikai 4 cilvēki (7%). Milicijā latviešu vispār bija 31%, bet vadības amatos – tikai 17%. Valsts drošības ministrijas centrālajā aparātā latviešu bija 17%, bet no šīs ministrijas 58 pilsētu un rajonu nodaļu priekšniekiem tikai 4 bija latvieši. Dažās šajās nodaļās latvieša nebija neviena. Ja 1947. gadā arodskolās mācījās 46% latviešu, tad 1953. gadā vairs tikai 32%.

Par to, ko tas nozīmēja, var liecināt gadījums ar Limbažu apriņķa sovchoza “Svētciems” direktoru S. Chmeļevski. Šis atbraucējs latviešu nišanu un vajāšanu bija izvērsis tik plaši, ka viņa lietu bija spiesta izskatīt pat LKP apriņķa komiteja. Šās komitejas biroja 1948. gada 28. decembra sēdes protokolā (protams, krievu valodā) ierakstīts:

[..] Lielvalstiskā šovinisma izpausmes pret vietējās tautības iedzīvotājiem – latviešiem no Chmeļevska puses izpaudās tādejādi, ka laika posmā no 1945. līdz 1947 g. no darba sovhozā tika atbrīvoti 45 latvieši (...) Jaunos speciālistus – latviešus – Chmeļevskis atlaida no darba tikai tamdēļ, ka viņi nezina krievu valodu, kā tas notika, piem., ar agronomu Priedīti, kuŗu ministrija bija nosūtījusi darbā uz šo sovhozu. [..]

Chmeļevskim izteica rājienu, un tas arī bija viss, bet latviešu un viņu valodas nišana plašās krievu funkcionāru aprindās turpinājās.

Krievu valodas uzspiešana

It īpaši stingri krievu valodas apgūšanu uzspieda tiem latviešu jauniešiem, kam bija jāiet dienēt PSRS bruņotajos spēkos.

1941. gada 7. jūnijā LPSR Tautas komisāru padome apsprieda jautājumu par sagatavošanos kārtējam iesaukumam Sarkanajā armijā. Ziņojumu sniedza LPSR kaŗa komisāriāta 2. daļas priekšnieks kapteinis Dvorņikovs. Viņš sūdzējās par to, ka latviešu jaunieši krievu valodu apgūstot vāji un negribīgi. TKP nolēma: “Pilnā mērā izvērst darbu, lai

apmācītu jauniešaucamos, kuŗi nepārvalda krievu valodu, lai apmācību pabeigtu līdz 1941. gada 1. septembrim.”

Tūdaļ pēc 2. Pasaules kaŗa beigām, 1945. gada 30. maijā, Rīgas pilsētas izpildu komitejas saŗaurinātā sastāva sēdes slepenajā protokolā Nr. 1 – *Par to pilsoņu krievu valodas apmācības organizēšanu Rīgas pilsētā, kuŗi iziet vispārējo militāro apmācību un kuŗi šo valodu nepārvalda* tika norādīts:

[..] Lai celtu Sarkanās armijas rezervju kaujas spējas, ar LPSR TKP 1945. gada 16. maija lēmumu Nr. 406 ir noteikts, ka no š. g. 1. jūnija tiem pilsoņiem, kas iziet militāro apmācību un kuŗi krievu valodu nepārvalda, ir noteikta obligāta krievu valodas apmācība 90 stundu programmas apjomā. [..]

Lai izpildītu minēto lēmumu, Rīgas pilsētas izpildu komiteja, sanākusi sēdē nepilnā sastāvā, nolēma:

[..] Krievu valodas obligāto apmācību 90 stundu programmas apjomā tiem pilsoņiem, kuŗi iziet vai ir pabeiguŗi vispārējo apmācību, uzsākt pēc pārceŗšanas pārbaudījumiem un izlaiduma Rīgas pilsētas skolās, t.i., no 1945. gada 20. jūnija, un pabeigt līdz 1945. gada 20. augustam. [..]

Saskaņā ar LPSR kaŗa komisāra ģenerālmajora V. Malachovska pavēli 1945. gada rudenī Sarkanajā armijā bija jāiesauc 3 602 jaunieŗi.

Direktīvā kārtā Latvijai tika uzspiesta arī PSRS okupācijas armijas kaŗavīru bērnu izglītoŗana. Piemēram., Baltijas kaŗa apgabala kaŗa padome 1945. gada 5. septembŗa lēmumā Nr. 046 pasludināja:

[..] Sakarā ar Baltijas kaŗa apgabala kaŗaspēka daļu un apakŗvienību dislokāciju Latvijas PSR un Lietuvas PSR teritorijā politorgāni šo republiku izglītibas tautas komisariātiem ir ierosinājuŗi atvērt krievu skolas un klases kaŗaspēka atraŗanās vietās. Mācību gada sākumā kaŗa apgabalā darbosies vairāk nekā 200 krievu pamatskolu, nepilnu vidusskolu. [..]

Izvietojot kaŗaspēka daļas un apakŗvienības tajās lauku apdzīvotajās vietās un pilsētās, kur krievu skolu nav, ir jāpanāk, lai vietējie varas orgāni atvērtu krievu skolas vai atseviŗķas klases kaŗavīru bērnu apmācīŗanai. [..]

Par to, kādas smagas sekas Latvijai radīja ņis lēmums, var liecināt, piemēram, LKP Krustpils rajona komitejas 1956. gada 29. oktobŗa ziņojums LPSR Ministru Padomes priekŗsēdētāja vietniekam Plūdonim, kuŗā teikts:

[..] LKP Krustpils rajona komiteja lūdz Jūs iedarboties uz Baltijas kaŗa apgabala pavēlniecību sakarā ar līdzekļu pieŗķirŗanu pamatskolas un bērnu dārza celtniecībai Krustpils garnizona teritorijā. [..]

[..] Pamatskolas klasēs (1. - 4. kl.) mācās līdz 200 kaņavīru bērnu, pilsētas bērnodārzā uzturas 16 kaņavīru bērni. [..]

Sevišķi smags stāvoklis Krustpils pilsētā izveidojies, izvietojot tos audzēkņus, kas mācās krievu valodā. Pilsētas vidusskolā ir tikai 250 vietu, taču audzēkņu skaits, galvenokārt uz kaņavīru bērnu rēķina, sasniedzis 800 cilvēkus.

Mācības organizētas trijās maiņās, un apmēram 50 pilsētas bērni spiesti mācīties lauku skolā.

Mācību organizēšana trijās maiņās ārkārtīgi negatīvi ietekmē audzēkņu sekmību, tāpat arī audzināšanas darbu. Sakarā ar to, ka skolā no 8 rītā līdz 23 vakarā pilnīgi nav brīvu telpu, nav iespēju bērniem rīkot ārpusklasses audzināšanas pasākumus. [..]

Tikpat smags stāvoklis bija arī daudzās citās Latvijas pilsētās un ciemos, kur bija izvietojušies PSRS okupācijas armijas milzīgie garnizoni.

Tikmēr spiediens uz Latvijas jauniešiem iemācīties krievu valodu pirms iesaukšanas PSRS okupācijas armijā arvien palielinājās.

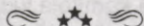
1973. gada 11. jūnijā maršals V. Kuļikovs uzrakstīja plašu ziņojumu PSRS Ministru Padomei, kurā cita starpā norādīja:

[..]Aizkaukaza, Vidusāzijas un Baltijas republikās krievu valodas apmācībai skolās netiek pievērsta pienācīga uzmanība. Pat jaunatnes vispārēja militārā apmācība šajās republikās notiek vietējo tautību valodās. Šā iemesla dēļ ievērojama daļa to jauniešu, kuŗi tiek iesaukti aktīvajā kaņadienestā, krievu valodu pārvalda vāji. [..]

Atbildot uz maršala V. Kuļikova kritiku, LPSR Ministru Padome 1974. gada 11. janvārī sasauca apsriedi, kas nolēma:

1. Sākot ar 1973./74. gadu speciālistu sagatavošanas plāna 2. plūsmā apmācību latviešu valodā nomainīt pret apmācību krievu valodā (90 cilvēki).
2. 1974./75. mācību gadā pāriet uz speciālistu sagatavošanu PSRS bruņotajiem spēkiem ar apmācību krievu valodā (680 cilvēki).
3. 1975./76. mācību gadā speciālistu sagatavošanā PSRS bruņotajiem spēkiem pāriet uz apmācību krievu valodā (660 cilvēki).
4. Jautājumu par tālāku PSRS bruņoto spēku speciālistu sagatavošanas pāreju uz apmācību krievu valodā izlemt 1976. gada janvārī un februārī.

Krievu valodas diktātūras nostiprināšana turpinājās kāpinātā kārtā un ne tikai jauniešiem vidū vien...

Heinrichs Strods

LĪGOSVĒTKI PIRMS PIECDESMIT GADIEM

Vieni no būtiskākajiem latviešu tautas svētkiem ir Līgosvētki, kuŗu izcelsmes laiku un seno nosaukumu mēs nezinām. Georga Manceļa, J. G. Herdera pierakstīto līgodziesmu un šo svētku apraksti XVII - XVIII gadsimtā liecināja, ka Jāņi bijuši tautas vienotāji svētki. Jaunu saturu tie ieguva neatkarīgās Latvijas gados, izvēršoties par latviešu tautas tradīciju katrā sētā, organizācijā, un tos svinēja pat cittautieši. Līgosvētku dienas 23. un 24. jūnijs bija svinamas dienas valsts un pašvaldību iestādēs.

Stāvoklis mainījās pēc Latvijas okupācijas un nokļūšanas komūnistiskās ideoloģijas žņaugos. Svinamās dienas Jāņos atcēla. Okupācijas varas sāktajā latviešu tautas pašapziņas sabradāšanā svarīgu vietu ieņēma tautas svētku noliegšana. Līgosvētkus sāka "padomiskot". Šo darbu veica arī komūnismam uzticību zvērējušie latviešu dzejdaŗi.

Dzejnieks Andrejs Balodis rakstā *Līgosvētkos*, kas bija ievietots laikraksta *Padomju Jaunatne* 1947. gada 23. jūnija numura pirmajā lappusē, rakstīja: "Buržuāziskajā iekārtā Jāņu diena kā visas tautas svētki arvien vairāk nobālēja... Mēs ceļam jauno komūnistisko sadarbību... tagad liksmi un brīvi var atskanēt mūsu Jāņu dziesmas... pateicoties diŗenajai krievu tautai..." Laikrakstā ievietotas arī vairākas "padomizētas" līgodziesmas:

"Sekretār, sekretār,
Kur tie tavi līgotāji?
Nāk jaunieši pulcīņā
Sekretāru aplīgot."

Arī dzejnieks Jānis Sudrabkalns rakstā *Līgosvētkos*, kas publicēts 1947. gada 24. jūnija *Cīņā*, apgalvoja: "Padomju iekārtā esam atraduši savu nacionālo ilgu piepildījumu... Padomju cilvēks ir atradis dimanta pārpades ziedu."

Vera Kacēna tajā pašā laikraksta numurā apgalvoja, ka līgosvētki "ir solījums lielajam Staļinam". Okupantiem bija skaidrs, ka latviešu tauta vismaz mājās Jāņus svinēs, kā paradusi, tāpēc okupācijas vara Latvijā mazāk uzticējās saviem galma dzejniekiem, bet vairāk – jau 1944. gadā

Latvijā dislocētajai PSRS NKVD ar stābu Rīgā, ap 10 000 labi bruņotu vīru lielajai čekas kaņaspēka 5. īpašo uzdevumu divīzijai. Šīs divīzijas komandiera ģenerālmajora P. Šeontjeva 1947. gada 21. jūnija pilnīgi slepenā pavēle uzdeva PSRS VDK iekšējam kaņaspēkam būt kaujas gatavībā.

PAVĒLE Nr. 00166

**PSRS VDM [Valsts drošības ministrijas] iekšējā kaņaspēka
5. divīzijas pārvaldei 1947. gada 21. jūnijā Rīgā.**

Šā gada 24. jūnijā gaidāmos tautas svētkus kontrrevolucionārie elementi centīsies izmantot (komūnistiskās) partijas un padomju varas pasākumu graušanai, uzbrūkot padomju un partijas aktīvam, mūsu kaņaspēka militārpersonām un (VDM) struktūrām, rīkojot provokācijas un viešot pānīku vietējos iedzīvotājos. Lai nepieļautu naidīgas darbības, pretpadomju izlēcienus, diversijas aktus un citas kontrrevolucionāru nacionālistisku elementu izpaušmes, un nodrošinātu kārtību tautas līgosvētku sagatavošanas un norises laikā, pavēlu:

1. Laika posmā no 1947. gada 22. jūnija plkst. 24.00 līdz 25. jūnija plkst. 24.00 pārvaldē un divīzijās specvienībās organizēt ielu dežūras.

2. Atsevišķās sakaru rotas komandierim kapteinim Noskovam sagatavot vienu raidstaciju RSB automašīnā, OARP komandierim vecākajam leitnantam Siņicinam sagatavot trīs smagās automašīnas papildspēku nogādāšanai (36. strēlnieku pulka seržantu skolas sastāvs). No plkst. 20.00 (23.06.47.) līdz plkst. 8.00 (25.06.47.) automašīnas atrodas divīzijas garāžās. Sagatavot un turēt pilnā kaujas kārtībā automašīnas *Dodge* un *Willys*.

3. Visiem specvienību komandieriem un komandanta vada komandierim leitnantam Sokolovam pastiprināt divīzijas stāba un vienību izvietojuma vietas apsardzi, paaugstinot modrību, palielinot pārbaužu skaitu un izsūtīt patruļas uz dislokācijas vietām. Visās apakšvienībās jābūt dežurējošām nodaļām trauksmes gadījumam.

4. OMSR komandierim medicīniski sanitārā dienesta kapteinim Zeļonkinam paredzēt ārstu diennakts dežūras.

5. Par divīzijas operatīvajiem dežurantiem iecelju: 22.06.47. – majoru Lubenkoju, 23.06.47. – kapteini Selezņovu, 24.06.47. – vecāko leitnantu Žadinu, 25.06.47. – vecāko leitnantu Karpovu.

6. Visā pastiprinātās apsardzes periodā visiem divīzijas ierindniekiem, seržantiem un divīzijas specvienību sastāvam atvaļinājumus pilsētā aizliedzu. Tikai es vai stāba priekšnieks drīkst izsniegt virsniekiem atļauju doties uz pilsētu. Visu personālsastāvu turēt pastāvīgā kaujas gatavībā. Veikt pasākumus, lai novērstu patvaļīgu aiziešanu no vienības, plēgurošanu un citas amorāliskas parādības.

7. Divīzijas sakaru priekšniekam majoram Kotovam pārbaudīt un nodrošināt stabilus un nepārtrauktus divīzijas pārvaldes sakarus ar divīzijas specvienībām un pulkiem.

8. Līdz 22.06.47. divīzijas pārvaldē un specvienībās veikt šādus pasākumus:

a) KEO (Dzīvokļu ekspluatācijas nodaļas) priekšnieka vietas izpildītājam

vecākajam leitnantam Kirišinam un specvienību komandieriem savest kārtībā visu ugunsdrošības inventāru un pārbaudīt visu ugunsdzēsības inventāru, pārbaudīt ugunsdzēsības pasākumu gatavību vienību dislokācijas vietās.

b) Divīzijas aizmugures komandiera vietniekam, inženierdienesta apakšpulkvedim Carevičam pārbaudīt VV (Iekšējā karaspēka) un GSM (Valsts municiju noliktavu) apsardzes stāvokli, ieroču un municijas uzskaites un glabāšanas stāvokli noliktavā.

c) Visiem virsniekiem jāsaņem un jānēsā personīgie ieroči. Apbruņojuma nodaļas vadītājam inženierkapteinim Selezņovam izsniegt šautenes un pa 120 patronām visai apkalpes komandai (rakstvežiem, praktikantiem, pavāriem). Patronas glabāt komandanta vadā aizņemotās kastēs.

9. Par rezerves personālsastāva automašīnu un medicīniskā sastāva gatavību ziņot man 1947. gada 22. jūnijā plkst. 22.00.

Pavēli paziņot visiem virsniekiem, seržantiem un ierindniekiem un izskaidrot tās būtību.

Divīzijas komandieris
ģenerālleitnants Šeontjevs
Divīzijas stāba priekšnieka vietas
izpildītājs apakšpulkvedis Kuzņecovs

PSRS Centrālais Padomju armijas arhīvs, 38673. f., 1. apr., 124. lieta, 25. - 26. lpp. Mašīnraksts krievu valodā. Pirmais eksemplārs ar ģenerālmajora P. Šeontjeva un apakšpulkveža Kuzņecova parakstiem.

Čekas pavēle liecina, ka tā nav labi pazinusi latviešu tautas psiholoģiju. Vēlākie čekas ziņojumi liecina, ka Līgosvētku laikā nacionālie partizāni nebija uzbrukuši, bet kā labi ģērbti līgotāji paši svinējuši svētkus 300 metru attālumā no LPSR VDM apriņķa nodaļas ēkas un citās vietās.

Okupācijas vara ar propagandu un ieročiem bija iecerējusi sākumā noplicināt tautas dzīvesveidu un kultūru, bet vēlāk – to iznīcināt, atņemt tautai tās identitāti – kultūru, vēsturi, tradīcijas, valodu. Par katru cenu bija jāizveido padevīgs *homo sovieticus*.

1985. gadā Līgosvētkus oficiāli atzina par “seniem latviešu tautas auglības un darba svētkiem vasaras saulgriežos... kuru ieražas saglabājušās mūsdienās un bagātinājušās ar jauniem padomju dzīves motīviem”. (*Latvijas padomju enciklopēdija*, 5. sēj., 1985, 172. lpp.)

Uzvāra aukstajā karā, kas aizslaucījusi komunistisko režīmu līdz ar tā idejām un “padomju tradīcijām”, apliecināja, ka pusgadsimta okupācija un spaidi nav spējusi mainīt tautas svētku garu. Jācer, ka latviešu tauta, atgūstot pašcieņu, savos svētkos neturpinās okupācijas laika paliekas – drūmo riepu dedzināšanu un degvīna dzeršanu, un atjaunosies skaistās Līgosvētku tautiskās ieražas.

Sigismunds Vidbergs

Uldis Ģērmanis

LATVIJA KRIEVU ŠOVINISMA UZPLŪDU PERIODĀ

Leņina paredzējumi un trimdinieku brīdinājumi

Mūža pēdējos gados Leņins bija visai pesimistiskās domās par nekrievu tautu turpmāko likteni padomju valstī. 1922. gada decembrī viņš savā dienasgrāmatā izteica bažas, ka “tiesības brīvi izstāties no Padomju Savienības, ar kuņām sevi attaisnojām, būs tukšs papīritis, kas nespēs Krievijas cittautiešus aizsargāt, lai tiem nebruktu virsū īstenais krievu cilvēks, lielkrievs, šovinists, būtībā nelietis un varmāka, kāds ir tipiskais krievu birokrats.” Tālāk viņš norāda, ka nedaudzie internacionālisti ir nosliukuši “šovinistisko lielkrievu salašņu jūrā kā mušas pienā” un ka “pastāvot mūsu pašreizējam aparātam, ieviesīsies milzums tīri krieviska rakstura ļaunprātību”.

Pēdējā laikā šī Leņina aprādītā krieviskā rakstura ļaunprātība pa-stiprināti trako Latvijā. Lietojot leņinistisku formulējumu, var teikt, ka šovinistisko lielkrievu salašņu jūrā ir aizskalojusi no politiskā lauka latviešu komunistus, aizstājot tos ar “īsteniem krievu cilvēkiem”, pārkrievotiem latviešiem un renegātiem. Tie nedaudzie latviešu komunisti, kas vēl palikuši kādā augstākā amatā, bijuši spiesti atsaukt savus “atkušņa laikā” (1956. un 1957. gadā) paustus uzskatus un zaudējuši arī to nelielo iniciatīvas iespēju, kāda bija atstāta. Tā, piemēram, noticis ar kultūras ministru V. Kalpiņu, vienu no intelligentākajiem partijas vīriem.

Var piebilst, ka trimdas prese šo latviešu komunistu jau laikus brīdināja, kad viņš rakstā “Leņina skaidrībā augt es gribu” (*Liter. un Māksla*, 20.4. 1957.) izteicās par plašu latviešu klasiskā mantojuma apgūšanu (skat. Dr. Ulfa Jāņsona rakstu Vācijas *Latvijā*, 25.5.1957.). Ko mēs vairāk varējām darīt?

Nagaika jābučo

Vecos laikos bija paradums, ka par pērienu vēl jāpateicas – nopērtajam lika nobučot žagaru saišķi. To arī tagad lielkrievu okupanti konsekventi prasa no saviem upuriem – apspiestajām un piesmietajām nekrievu tautām. Tieši šai gadā, kad latvieši jo pamatīgi izbaudījuši maskaviešu nagaiku, viņiem nepārtraukti skandina, ka jārāda cieņa, mīlestība un pateicība

“vecākajam brālim” (salīdz. ar Dž. Orvela *Big Brother*) jeb, kā partijas sekretārs A. Voss to nepārspējami formulējis – “brālīgajai krievu tautai, tautai radītājai, tautai varonei” (*Ciņa*, 10.6.60.).

Voss arī paskaidro, kāpēc visiem jāmācās krievu valoda: “... tā ir sociālistiskās kultūras valoda, visprogresīvākās literatūras un mākslas valoda, XX gadsimta tehnikas visaugstāko sasniegumu valoda... Taču pie mums ir daži biedri, kas tiecas uz nacionālo norobežotību ... neatbalsta krievu valodas augošās ietekmes procesu.”

Visi padomju preses izdevumi Latvijā truli un mechaniski ik dienu dažādā sakarībā šīs kolonizatoru prasības atkārtō. Tādā kārtā sen jau pārspēta hitleriešu naivā “kungu tautas” teorija, kas savā laikā radīja riebumu visā pasaulē. Pārspēti arī tie dzimtbūšanas un kļaušu laiku vācu mācītāji, kas no baznīcu kancelēm nopūlējās iepotēt latviešu zemniekam pazemību un goddevību pret vācu baroniem, draudot spītņiekim ar visādām elles mocībām.

Vēstures pieredze ir rādījusi, ka mīlestību pret apspiedējiem un varmākām tomēr nevar iedzīt ne ar pātagas, ne burkāna palīdzību. Arī pašreizējās rupjās, muļķīgās un stereotipās pavēles, lai latvieši kristu uz vaiga maskaviešu priekšā, var radīt tikai izsmieklu un nicināšanu.

Visnožēlojamākais uzdevums, protams, ir tiem latviešu cilmes padomju funkcionāriem, kam “kungu tautas” priekazi “jāiedzīvina iedzimto masās”. Nesenās “tīrīšanas” liecina, ka ievērojamai latviešu tautas daļai tas dziļi derdzas un tā no šādiem uzdevumiem cenšas izvairīties. Raksturīgi, ka šo tautas pātagošanu uzņēmušies vai vienīgi ļaudis, kuŗu cilvēciskā un tautiskā pašcieņa sadragāta tais ilgajos gados, ko tie, nāves bailēs drebēdami, pavadījuši “ģeniālā tautu tēva” asiņainajā režīmā.

Cilvēku garīgie un fiziskie spēki ir ļoti dažādi, bet, kad to robeža pārsniegta, sākas personības morāls sabrukums. Tā, protams, ir traģiska parādība, bet tās izpaudumi tāpēc nav mazāk pretīgi.

Akadēmiķa greizais spogulis

Viens no tiem, kas uzņēmies “melno darbu”, ir akadēmiķis un Staļina prēmijas laureāts Jānis Krastiņš, kas savu vārdu mēdz rakstīt “Jan Krastin” un kuŗu citi padomju vēsturnieki “atkušņa” laikā apzīmēja par vulgārmarksistu.

Padomju Latvijas Komūnista 1960. gada 3. numurā iespiests viņa raksts *Greizajā spogulī* (Par latviešu tautas vēstures viltošanu). Tas sacerēts tādā žargonā, kas plauka t.s. sociālās likumības pārkāpšanas laikmetā un sastāv galvenā kārtā no dažādu lamu vārdu savirkņējumiem. Nogānījīs

nelaiķi prof. A. Švābi, akadēmiķis vērsās pret “bijušā sociāldemokrata meņševika” Br. Kalniņa darbu *Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi*. B. Kalniņa grāmatas galvenais mērķis esot “kurināt naidu pret krievu tautu, ar kuŗu latviešus saista mūžsena nesatricināma draudzība”. J. Krastiņš tomēr nekādi nepierāda šo kūdīšanu, un lasītājam grūti saprast viņa histērisko satraukumu. Ja jau minētā draudzība ir nesatricināma, ko tad tai var padarīt “latviešu reakcionārās emigrācijas balagāna greizais spogulis” un “emigrantu netirās lapeles” (akadēmiķa J. Krastiņa vārdi)?

Latviešu valodas un faktu zināšanas nav akadēmiķa stiprā puse. Ja jau pat pulkveža Jukuma Vācieša vārdu viņš neprot pareizi uzrakstīt, ko tad nu runāt par strēlnieku cīņām pilsoņu kaŗā (skat. op. cit., 47. lpp.).

Akadēmiķa traktāts beidzas ar šādu apbrīnojamu konstrukciju: “Polītiskie bankroti, zaudējuši pamatu zem kājām, turpina viltot latviešu tautas vēsturi ar dažādiem melīgiem izdomājumiem. Taču šie mēģinājumi ir veltīgi...” Šķiet, ka “Jan Krastin” šoreiz tiešām runā no paša plašās pieredzes par to, kā iznācis ar to papīra smērēšanu Staļina laikā. Vesela rinda “visriebīgāko cilvēces atkritumu, tautas ienaidnieku, trockistu un jūdasu” pašiem taču atkal jāmazgā un jātīra no “ļauņprātīgiem apmelojumiem”. Gan jau arī tagad tos galus beigās savilksim kopā. Kāpēc tik vieglprātīgi svaidīties ar vārdiem? Interesanti būtu zināt, ko par akadēmiķa stila ziediem domā pārējie Padomju Latvijas vēsturnieki. Vai smeļ bārdā jeb atviegloti nopūšas: sak, labi, ka pašam nebija jāsmērējas!

Jāvilto pat Ļeņina raksti

Viens no parastākiem boļševiku apgalvojumiem ir tas, ka latviešu nekomūnistiskie vēsturnieki “noklusē latviešu tautas slavenās revolūcionārās tradīcijas”. Pašlaik patiesībā gan boļševiki pilnīgi noklusē visu, kas par šiem jautājumiem plaši diskutēts trimdas publikācijās un presē. Un diskutēts ir asāk un dzīvāk nekā Padomju Latvijā.

Nelaime ir tā, ka šīs slavenās revolūcionārās tradīcijas nemaz nav patīkamas “kungu tautai”. Arī šai ziņā latvieši nedrīkst pārāk izcelties. Pēdējā laikā tādēļ atkal tiek viltoti dažādi citāti un izraksti no materiāliem par revolūcijas laikmeta notikumiem. Minēsim vienu sevišķi tipisku piemēru. A. Rubenis, rakstot par 1905. gada revolūciju Latvijā (“V. I. Ļeņins un revolūcionārā kustība Latvijā”, *Padomju Latvijas Komūnists*, 1960., nr. 4.), citē Ļeņina izskaidrojumu revolūcijas plašajam vērienam Latvijā. Kā vienu no iemesliem Ļeņins min latviešu “augstāko kultūras attīstības pakāpi”. Rubenis ar gudru ziņu pārlabojis “augstāko” par “augstu” (op. cit., 17. lpp.), jo skaidrs taču, ka pakļautos “iedzimtos” nevar stādīt augstāk

par kolonizātoriem. Acīmredzot tā paša iemesla dēļ viņš neuzdrošinās citēt nākamo teikumu no attiecīgā Ļeņina raksta, jo tur krievu proletāriāta zemākā attīstības pakāpe vēl vairāk izcelta.

Latviešu vēsturnieki rietumos labprāt saņemtu paskaidrojumu šai konkrētajā jautājumā, jo Ļeņina rakstu viltošana kā nekā nav bērnu spēlīte. Vai saņemsim atbildi jeb tikai lauzītā latviešu valodā savirknētus lamu vārdus?

Cirvis pie LKP vēstures saknēm

Partijas pirmais sekretārs gan nav vēsturnieks, bet, kā jau diktātūrās parasts, arī viņš pamāca vēsturniekus, kā jāraksta. Protams, jāraksta tā, lai tiktu rādīta pazemība un padevība lielkrievu kungiem. A. Pelše savā pārkrievošanas programmā *Par dažiem internacionālās programmas jautājumiem* (Cīņa, 10.3.60.) noārda turpat vai pēdējo, kas latviešu lieliniekiem palicis no “slavenajām tradīcijām”. Izrādās, ka arī savā spožākajā laikmetā, 1918. un 1919. gadā, viņi dzīvojuši tikai no krievu žēlastības. A. Pelše deklarē: “Krievija palīdzēja pirmajām Padomēm Latvijā ar pieredzi, kadriem un pārtiku.” Kas tie bijuši par kadriem, paliek noslēpums.

Staļina noslepkavotie latviešu lielinieki droši vien apgrieztos kapā uz otriem sāniem, ja dzirdētu šis Pelšes pamācības. Vēstures materiāli rāda, ka ar kadriem tiešām revolūcijas laikā tika palīdzēts, bet tikai gan pretējā virzienā, drausmīgi izšķīežot latviešu tautas dzīvo spēku. Tā to parāda *Pro-meteja* 1920. gados publicētās vēstures liecības. Jeb vai šie izdevumi būtu uzskatāmi par “riebīgo jūdasku trockistu un pārējo tautas nodevēju netīrītajām falsifikācijām”?

Dženosaida (genocide) plānus vairs neslēpj

1958. gadā Rīgā izdotajā *Politiskajā vārdnīcā* lasāms: “Genocīds – iedzīvotāju atsevišķu grupu iznīcināšana rasu, nacionālu vai reliģisku motīvu dēļ – vissmagākais noziegums pret cilvēci, kādu izdara imperiālistiskā buržuāzija.”

Maskava savas plānotās tautu slepkavības nosaukusi par “nāciju saplūšanu”, un A. Pelše ciniskā atklātībā paziņo: “...nacionālās republikas pakāpeniski nonāks pie nāciju saplūšanas. Šis process tagad ir sācies. (Cīņa, 10.3.60.). To pašu atkārtoti arī viņa sekundants A. Voss (Cīņa, 10.6.60.) Acīmredzot krievu okupanti nolēmuši, ka nav ko kautrēties. Tāpat kā cara laika čīnavnieki, viņi atklāti prasa, lai nekrievu tautas “ieplūst lielajā slavu jūrā”. Tādēļ ātrāk jālikvidē latviešu nacionālās tradīcijas un latviskā kultūra.

Pelše to skaidri pasaka: “Vai gan vajag vienmēr, ar katru iegānu celt

augšā visas senās tradīcijas un iztēlot tās par kultūras nacionālās formas īpatnībām?” Ka, iznīcinot atsevišķas tautas un viņu kultūras, tiek visai cilvēcei nolaupītas neaizstājamas gara vērtības, tas šiem Maskavas perver-so pavēļu izpildītājiem nenāk ne prātā.

Pārkrievošana ir steidzīga un grib izrīkoties. Tā arī šogad Jāņos (1960. gadā. – Red.) Rīgas radiofons ne ar vārdu nepieminēja Līgo svētkus un nenoraidīja nevienu Līgo dziesmu. Krieviskā garmošku kultūra, ko pavada iespiegšanās un pietupšanās, taču ir pasludināta par progresīvāko pasaulē, un to par varu grib uzspiest arī latviešiem.

Mēs tomēr šaubāmies, vai pasauli varēs pārvērst par vienu vienīgu krievu sādžu. Lai nu kā, bet neticami pret dabīgu ir šī pataloģiskā tieksme pašam iznīdēt savu tautu un kultūru. Šāda mežonība var radīt tikai vienu – vēl asāku naidu un pasīvu pretestību apspiestajos.

Var saprast, kāpēc no vadītājiem amatiem vajadzēja “iztīrīt” pat zvērīnātus latviešu komunistus un vecus pagrīdniekus. Nav tomēr daudz tādu, kas spēj Pelšem un Vosam sekot ceļā uz vissmagāko noziegumu pret cilvēci.

Bīstamā vēsture

Lai sadragātu kādas tautas pretestības spējas un ticību saviem spēkiem, visi okupanti pirmā kārtā ir centušies atņemt šai tautai viņas vēsturi.

Līdz 1958. gadam, cik zināms, latviešu tautas vēsturi Padomju Latvijā vispār nemācīja. Minētajā gadā iznāca *Latvijas PSR vēsture vidusskolām* J. Zuša redakcijā. Tas ir neticami pelēks un nožēlojams sacerējums, kas spēj vienīgi garlaikot un radīt mazvērtības sajūtu latviešu jaunatnē.

Šad tad ieskanas viena otra bažīga balss, ka latviešu skolnieki un darbaļaudis nezinot savu vēsturi. Tā, piemēram, H. Strods *Padomju Latvijas Komunistā* (1960., nr. 5) žēlojas, ka pēdējā laikā atstātas novārtā jau tā “atpalikušās Latvijas PSR vēstures zināšanas”. Žēlošanās daudz nelīdzēs, jo “novārtā atstāšana” ietilpst *dženosaida* programmā. Tādēļ laikam maz panākumu būs arī *Skolotāju Avīzes* (28.8.59.) trauksmei par “Latvijas PSR vēstures pilnīgu nezināšanu”. Skolēni nezinot pat par latviešu strēlnieku piedalīšanos pilsoņu karā. Bīstami jau ir tādas lietas mācīt. Ka neiedomājas kādreiz atkal pārveidot “nedalāmo māti Krieviju”. Cara laikos jau arī skolas grāmatās mācīja, ka latvieši iegūstot iztiku ar sēņošanu un ogošanu. Kas vairāk iedzīmtajiem vajadzīgs?

Obligātie saukļi, stereotipiskās frazes

Sakarā ar proklamēto *dženosaidu* (“nāciju saplūšanu”) un “tīrīšanām”

Padomju Latvijā pastiprinājušies uzbrukumi baltiešiem, sevišķi baltiešu historiografijai trimdā. Jūnija sākumā Rīgā notika t.s. starprepublikāniskā apspriede par tematu *Padomju Baltija PSRS tautu brālīgajā saimē*. Latviešus pārstāvēja vēstures zinātnes kandidāts A. Drīzulis, kam 14. jūnijā bija nolikta disertācijas aizstāvēšana – *Latvija fašisma jūgā 1934-1940*. Pretēji agrākajiem apgalvojumiem, ka trimdinieku kulturālajai un zinātniskajai darbībai neesot nekādas nozīmes, Drīzulis izteicās: “Buržuāziskie vēsturnieki, kas dzīvo emigrācijā, pēdējā laikā manāmi aktivizējušies.” Tādēļ arī, lūk, padomju vēsturniekiem jādodot “savš ieguldījums” (*Cīņa*, 12.6.60.). Paradokšāla situācija – “brīvajā Padomju Latvijas republikā” Latvijas vēsture izrādas atpalikusi, jaunatne un darbaļaudis nekā par savu vēsturi nezina (skat. iepriekš), bet trimdā iznāk ne vien daudzas vēsturiskas satura publikācijas, bet izdota arī Drīzuļa kritizētā *Latvju Enciklopēdija*. Kā lai dod pretsitienu, ja nedrīkst laist klajā pat “atkušņa” laikā plānoto un izsludināto *Padomju Latvijas konversācijas vārdnīcu*. Bēdīgs stāvoklis.

Bez šīs atklātās atzišanās sanāksmei raksturīga ir dažu stereotipisku saukļu atkārtošana, ko kā papagaiļi noskaitījuši visi runātāji un kas tātad nāk no viena un tā paša zināmā avota.

Tie ir saukļi par: 1. “PSRS tautu un vispirms lielās krievu tautas brālīgo palīdzību” un 2. “Baltiešu audzināšanu proletāriskā internacionālisma garā”. Monotoni un stulbi šīs frazes noskaitījuši visi runātāji, laikam taču nemaz nepadomājot, cik komisku iespaidu tas rada klausītājiem un lasītājiem. Bet baušļi paliek baušļi, jāskaita, grib vai negrib. Kad pierod, droši vien pats nemaz nejut...

Sajukušie pātari

Paomju Latvijā tautai nepārtraukti mēģina iestāstīt, ka “Ulmaņa valdība gatavojusies nodot Latviju fašistiskajai Vācijai” (*Cīņa*, 17. 6. 60.), ka “imperiālisti paredz Baltiju izmantot kā placdarmu kaņam pret PSRS” (*Cīņa*, 16. 6. 60.), ka “nodevīgā Ulmaņa un viņa rokaspuišu politika gatavoja Latvijai Čehoslovākijas likteni” (A. Drīzulis grāmatā *Cīņa par Padomju Latviju*, Rīgā, 1958., 89. lpp.), ka, “cenšoties noturēties pie varas, buržuāzija ķēfās pie pilnīgi atklātas nacionālo interešu nodevības, gatavojoties atdot Latviju hitleriskajai Vācijai” (*Latvijas PSR vēsture*, saīsinātais kurss, 417. lpp.). Šādu citātu sarakstu varētu turpināt līdz apnikumam.

Kaut kādas pārskatīšanās dēļ (kā jau tas krievu valdišanā palaiķam gadās) *Cīņa* 1960. gada 10. aprīlī iespiedusi archīva darbinieka J. Mendes rakstu “Oberlendera brūnās pēdas Latvijā”. Tanī samērā plaši aprakstīts, kādas bažas Latvijas valdībai 1930. gados sagādājusi hitleriešu aktīvitāte un ka

“buržuāziskā valdība sāka likt šķēršļus vietējiem vācu tautības nacistiem”. Parādīts, ka latviešu politiskā policija seko nacistu darbībai un “tiek izdarīti aresti vietējo hitleriešu vidū”. J. Mende paskaidro, ka viņa raksts pamatojas uz Latvijas Iekšlietu ministrijas slepenajiem arhīviem.

Mums nav iemeslu apšaubīt J. Mendes apcerējumu, jo Latvijas valdības nostāja pret vācu nacistu politiku un darbību Latvijā mums ir zināma. Grūtāk būs A. Drīzulim un pārējiem agrāk minēto rakstu autoriem, jo pātari pēkšņi sajukuši. Kaut kur *Cīņas* redakcijā (nabaga Īverts!) un partijas aparātā pietrūkusi kaujinieciskā modrība un principialitāte. Bet maldīties ir cilvēcīgi!

Daži secinājumi

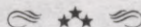
Šis pārskats, starp citu, parāda, cik grūts un kļūmīgs ir kollēgu stāvoklis Padomju Latvijā. Būtu netaisni un maldīgi domāt, ka visi padomju vēsturnieki mūsu tēvzemē (Krievijas latviešus ieskaitot) no brīva prāta piedalās tais pasākumos, kas viņiem uzlikti. Viņu vidū ir vairāki gluži nopietni cilvēki, un vienu otru reizi viņi mēģinājuši parādīt arī zināmu patstāvību. Par to viņiem pienākas atzinība. Pat t.s. sarkanais profesors V. Miške 1959. gadā riskēja nākt klajā ar visai objektīvu 1905. gada revolūcijas interpretāciju (*Cīņa*, 6.1.1959.). Ir jāpatur prātā, ka arī viņi ir krievu šovinisma trakošanas upuri un savas patiesās domas un atziņas nedrīkst izteikt. Mēs nekļūdīsimies, ja vadīsimies no Bertolta Brechta vārdiem:

“Habt da mehr Nachsicht mit den kleinen
Und weniger mit den grossen Dieben,
Die euch in Krieg und Schande trieben!”*

Laiks, 1960., Nr. 78.-79.

Brīvā red. tulkojumā:

“Esiet iecietīgāki pret mazajiem
Un mazāk iecietīgi pret lielajiem zagļiem,
Kas jūs kaŗā un negodā dzina!”

*Andrievs Ezergailis***PADOMJU VILTUS PRĀVAS OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ****Latviešu policijas bataljona tiesāšana**

18. un 21. Latviešu policijas bataljona tiesāšanas prāvas iekļaujas senajā padomju “skatuves prāvu” tradīcijā. Jau 1930. gados pēc Maskavas pavēles čeka organizēja un aranžēja viltus prāvas veco lielnieku notiesāšanai. Šī raksta galvenais nolūks ir parādīt, ka 18. un 21. Latviešu policijas bataljona prāvas 1961., 1972. un 1973. gadā netika organizētas ar nolūku atklāt patiesos kaŗa noziedzniekus, kas piedalījušies ebrēju šaušanas akcijās. Šīs bija kārtējās čekas viltus prāvas, kas tika organizētas politisku un propagandistisku iemeslu dēļ un, lai gan tautai maz zināmas, tām ir sevišķa vieta padomju represiju vēsturē.

Kad Rietumos armiju veterāni Otrā pasaules kaŗa brūces vairumā jau bija sadziedējuši un sasnieguši cienījamu vecumu, Padomju Savienībā – Čruščova un vēlāk arī Brežņeva laikā – čeka uzsāka pret latviešu policijas bataljoniem vērstas apsūdzības un izmeklēšanas. Runa ir par kaŗavīriem, kuŗi jau bija izsijāti pēckaŗa padomju filtrācijas nometnēs un izcietuši 10 gadu sodu Sibīrijas vergu nometnēs. Kā prāvu dokumenti uzskatāmi parāda, krievu pratinātājiem šo kaŗavīru biografijas un bataljonu vēsture jau bija labi zināma 1945. un 1946. gadā. Pēc Staļina nāves viņus amnestēja.

Bet tad, kad šo Otrā pasaules kaŗa upuŗu galvas 1960. gadu sākumā sāka sirmot, tos pēkšņi no jauna arestēja un šoreiz daudzus no viņiem nošāva. Kā iegāns šīm otrreizējām prāvām bija apsūdzības par it kā apzinātu pagātnes slēpšanu un par it kā jauniem noziegumu atklājumiem. Abus latviešu policijas bataljonus apsūdzēja par aktīvu līdzdalību ebrēju iznīcināšanā. 18. bataljonu apvainoja par piedalīšanos šaušanas akcijās Slonimā un Baltkrievijā, savukārt 21. bataljonu, par ebrēju iznīcināšanas akcijām Liepājā.

Šīs 18. un 21. bataljona prāvas nebija vienkāršas apsūdzības par latviešu kaŗavīru noziedzībām Otrā pasaules kaŗa laikā. Tās nepārprotami ierindojamas padomju “skatuves prāvu” tradīcijā, kas aizsākās jau pilsoņu kaŗa laikā, un ziedu laikus piedzīvoja veco lielnieku (it kā trockistu)

vajāšanā 1930. gados. No pierādījumu viedokļa šis latviešu prāvas tāpat kā 1930. gadu Maskavas prāvas, bija bez tiesiska satura, bez kriminālprāvā nepieciešamām objektīvām liecībām. 18. bataljona vīrus notiesāja pat bez kriminālnotikuma datuma noskaidrošanas. Padomju tiesām raksturīgajā stilā apsūdzība jau saturēja tiesas lēmumu, un spriedums presē tika paziņots pirms noslēguma. Uzsākot izmeklēšanu apsūdzētie bija sarindoti pēc gaidāmajiem soda mēriem. Saraksta sākumā atradās tie, kuņiem piesprieda nāves sodu un tad sekoja tās personas, kam piesprieda cietuma gadus. Tāpat kā 1930. gadu prāvās, šo prāvu galvenā liecība pret apsūdzētiem bija pašinkriminācija, it kā pašu “brīvprātīga atzīšanās” par piedalīšanos ebrēju šaušanas akcijās.

Šo prāvu nolūks bija propagandistisks. Ne tik daudz apsūdzēt specifiskos latviešu kaņavīrus – kaut arī daļa no viņiem tika nošauti un pārējie saņēma bargus cietuma sodus – kā sacelt neslavu latviešu trimdiniekiem ārzemēs un kolektīvi nomelnot latviešu tautu par līdzdalību ebreju tautas iznīcināšanā. Latviešu policijas bataljoni bija tādi, kā augstākā vadība lēma. Tie tika vadīti pēc militārām normām, un viņu darbības vietu, laiku un raksturu ir iespējams noteikt no vienību ikdienu pavēlēm. Šo pavēļu oriģinālie komplekti – ieskaitot 18. un 21. bataljonu – ir pieejami Hūvera (*Hoover*) institūta archīvā, Palo Alto. Padomju tiesa šos dokumentus neizmantoja.

Kā raksturīgu melu piemēru varam pieminēt to, ka vairāki desmiti 21. bataljona dalībnieki – gan apvainotie, gan liecinieki – prāvā liecināja par iestāšanos bataljonā jau 1941. gada septembrī. Tas nebija iespējams, jo bataljonu sāka formēt tikai 1942. gada februārī. Padomju prokuroriem šāda melošana bija nepieciešama, jo tā deva viņiem iespēju sasaistīt 21. bataljonu ar ebrēju šaušanas akcijām 1941. gada rudenī, it sevišķi jau Šķēdē 1941. gada decembrī. 1942. gada februārī Liepājas ebrēji vispār nebija dzīvi.

Okupācijas vara bija iecerējusi – propagandas un nomelnošanas nolūkos – ievērojami paplašināt to latviešu loku, kuņā patiešām bija dalībnieki ebrēju slepkavošanā. Mērķis bija Latviešu leģionu sasaistīt ar ebrēju šaušanas akcijām un tādā kārtā panākt vienlīdzības zīmes likšanu starp Arāju un Bangerski.

Tomēr pat padomju organiēm tā izrīkoties nebija nemaz tik vienkārši, jo Leģions noorganizējās tikai 1943. gadā, tātad divus gadus pēc tam, kad Latvijas ebrēji jau bija nogalināti. Mēģinājums sasaistīt latviešu ciņas vienības ar ebrēju šaušanu tādēļ vērsās pret policijas bataljoniem.

Vai bataljona vienības vispār piedalījās ebrēju šaušanā? Varbūt mēs to nekad pilnībā nenoskaidrosim, jo padomju organi liecības ir sekmīgi

saduļķojuši. Jāievēro tomēr, ka centienos kolektīvi sasaistīt 18. un 21. bataljonus ar ebrēju šaušanām, organi nevarēja iztikt bez melošanas. Tas, protams, nav pierādījums, bet liecina, ka čekai sasaistīt bataljonus ar ebrēju šaušanu nenācās viegli. Atsevišķa problēma ir ebrēju īsteno šāvēju ieplūšana bataljonos un leģionā kā indivīdiem. Dažas SD apakšvienības – arī Arājs pats – kara beigās iekļāvās leģionā.

No čekas archīva prāvu materiāliem redzam, ka pirmajos pēckara gados padomju varas iestādes ebrēju šaušanu uzskatīja par mazāku noziegumu nekā cīnīšanos pret padomju partizāniem un Sarkanarmiju. Visi apsūdzētie, gandrīz vai neatkarīgi no noziegumiem, saņēma apmēram līdzīgus soda gadus. Lielākā daļa no viņiem tika atlaisti mājās ap 1955. gadu. Tas, protams, nenozīmēja, ka padomju iestādes neapzinājās ebrēju šaušanas starptautiski politisko dimensiju.

Palīgpolicijas bataljoni

Kaujas vienības, ko mēs pazīstam kā palīgpolicijas vai *šucmanšaftes* bataljonus, sāka organizēt 1941. gada rudenī. Savu vienību numerāciju tie saņēma 1942. gada sākumā.

Pirms tam Rīgā pastāvēja Annas ielas rotas, jeb tā saucamās, palīgpolicijas slēgtās vienības, kuŗas sākumā vadīja Voldemārs Veiss, bet rudenī pārņēma Roberts Osis. Šīs rotas vācieši noteica uz 500 vīriem. Veiss un Osis šīs rotas, lai gan vācieši tās sauca par palīgpolicijas (vēlāk – *šucmanšaftes*) vienībām, vadīja pēc militāra reglamenta. Šo rotu un vēlāk bataljonu dienu pavēles atrodas Hūvera archīvā. Šīs rotas, bataljoni vai slēgtās vienības atšķīrās no pilsētu un apriņķu palīgpoliciju vienībām, kuŗu pamatuzdevums bija vietējās policijas ielu drošības un apsardzes darbs.

Pirmais latviešu bataljons, vēl bez numerācijas, pulkveža Manguļa vadībā izbrauca uz Ļeņingradas fronti 1941. gada 21. oktobrī. Vēlāk šis bataljons saņēma 16. bataljona numuru. Lielā bataljonu organizēšana sākās pēc Maskavas sakāves 1942. gada sākumā. Vācu policijas vadība Liepājā 1942. gada februārī saformēja 21. bataljonu, un 1. aprīlī tas nonāca Krasnoje Selo frontē pie Ļeņingradas. 4. maijā uz Minsku izbrauca 18. bataljons.

Pavisam kopā vācu laikā noorganizēja ap 30 bataljonu, lai gan daudzi no tiem bija īslaicīgi. Kāds pusducis no šiem bataljoniem 1943. gadā

tika ieskaitīts Latviešu leģionā. Uzskata, ka policijas bataljoni atšķirībā no leģiona bija formēti no brīvprātīgajiem. Tā ir daļēja patiesība, jo īsteni brīvprātīgi bija tikai pirmie divi vai trīs bataljoni, t. i., ap 1 500 vīru. Bet šī bataljonu brīvprātības problēma ir parāk sarežģīta, lai to iztirzātu šī raksta ietvaros.

Padomju terminoloģijā, kas vēl tagad daļēji tiek lietota Krievijā un arī Rīgā, šos policijas bataljonus nereti devē par “soda vienībām”. Šis apzīmējums tomēr nav tuvāk patiesībai nekā nacistu propagandistu centieni krievu partizānus dēvēt par “bandītiem”. Padomju organu propaganda un historiografija pēc kaŗa centās radīt iespaidu, ka vācieši, iebrūkot Latvijā, it kā nodeva varu “ekstrēmīem nacionālistiem”, kuŗu varu nodrošināja visvarenie “šucmaņi”.

Patiesībā Latvijā policijas vai policijas vienības toreiz formāli nemaz nepastāvēja – bija vienīgi palīgpolicija (*Hilfspolizei*), kuŗas katru soli kontrolēja vācu policisti. Ikvienā Latvijas policijas iecirknī uzturējās divi vācu policisti. “Šucmaņa” nosaukums – neraugoties uz ilggadīgām Padlatvijas vēsturnieka Jāņa Dzintara pūlēm – netika dots, lai latviešu palīgpolicistiem uzspiestu visvarenības zīmogu. Lietodami šo vārdu, vācieši vēlējās vienīgi latviešu varu un darbību ierobežot. Latviešu vadības mūžīgās sūdzības bija par to, ka savrupdienesta un bataljona “šucmaņi” bija slikti apbruņoti, ēdināti un kaujām nesagatavoti. Apgādes līmenī, vismaz apbruņojuma ziņā, krievu “bandīti” bija pārāki par latviešu “šucmaņiem”. Ir apšaubāms, vai 18. bataljona dalībniekiem vispār bija pieejami automāti, kā prāvā pret viņiem tika apgalvots.

Šinī rakstā negribu nekādā veidā aizstāvēt ne latviešu palīgpolicijas bataljonu, ne iecirkņu kriminālos noziegumus. Tanī pašā reizē demokrātiski tiesiskās normas neļauj bezkritiski vispārināt, kā to darīja padomju prokurori, avīžnieki un vēsturnieki. Pierakstīt ebrēju šaušanas noziegumu policijas bataljoniem, kā padomju viltus tiesās tika darīts, ir ļoti problēmātiski. Rietumos līdz šim tikai trīs gadījumos latviešu iecirkņu policistus apvainoja par kaŗa noziegumiem, un visos šais gadījumos prokurori cieta neveiksmi. Neviens vienīgs policijas bataljona piederīgais pat nav ticis iesūdzēts, lai gan domāju, ka pēc 18. bataljona prāvas izmeklēšana tika veikta pret daudziem. Turpretim Arāja vienības dalībnieku parastais aizstāvēšanās gājiens bija slēpties, sevi ieskaitot policijas bataljona rindās.

Būtu pārsteidzīgi domāt, ka pēc 50 šaustības gadiem latvieši pilnībā izprot, kas īsti toreiz ar viņiem notika un kā viss notika. Padomju virs-

kundzība nebija tikai vienkārša okupācija vien. Vardarbība Latvijā bija daudzplākšņaina – tur iesaistīta bija armija, čeka un dažādi partijas organi. Savā veidā tur bija iesaistītas visas Latvijā dzīvojošās tautības, tās tika izmantotas savstarpējā naidā un arī sevis pašu apspiešanā. Apspiešanas sistēmas uzraugi galvenokārt bija krievu tautības, bet zemākos administratīvos līmeņos piedalījās arī latvieši paši. Staļins labi izprata, ka apspiedējiem jāpieturās pie internacionālisma principa. Liecību un lēmumu falsifikācija ir bijusi neatņemama daļa jau no padomju tiesu sistēmas sākuma gadiem – ar 1917. gada rudeni, kad Pēteris Stučka Ļeņina uzdevumā izstrādāja revolūcionāro tiesu sistēmu.

Jaunu pagriezienu padomju tiesu sistēma piedzīvoja 1930. gados. Stučkas šķiriskais princips pārstāja būt noteicošais. Višinska revolūcionārā likumība bija vērsta pret pašu veco bolševiku plejādi, un padomju kadri iemācījās, ka patiesība, dokumentācija un fakti ir mazsvarīgi, varbūt pat lieki. Valsts un tiesa kā valsts pārstāve spriedumam deva ticamību – kaut arī ne pilnīgu, vismaz likumīgi nelokāmu spriedumu.

Padomju tiesu pieredze Latvijā vēl nav dokumentēta, bet jau tagad varam teikt, ka paradoksālā kārtā, laikā, kad padomju režīms pēc Staļina nāves vispār kļuva liberālāks, tiesu sistēma Latvijā, kā norāda 18. un 21. bataljona prāvas, toties kļuva brutālāka.

Svarīgs moments padomju represiju izprašanā ir, ka Staļins bija čekai sekmīgi iemācījis nacionālā naida kurināšanu. Lai nevarētu viņu pašu un čekistus apvainot internacionālisma trūkumā, Staļins nekad apspiešanu neveica nacionāli vienpusīgi.

Piemēram, 1953. gada ārstu slepkavu akcija, kas bija domāta kā plaša vēršanās pret padomju ebrējiem, starp apsūdzētajiem ārstiem tika apcietināti arī vairāki cittautieši un pat apsūdzētāju vidū tika izveidota sava “ebrēju fronte”. Šis “frontes” priekšgalā Maskavā stāvēja Kaganovičs, kam sabiedrotie bija arī Rīgā.

Pēc līdzīgas loģikas Chruščova laikā 1961. gadā čeka noorganizēja akciju pret latviešiem. Tā iesākās ar 18. bataljona prāvu, kuŗā šī policijas bataljona dalībnieki tika apvainoti Slonimas ebrēju slepkavošanā 1942. gada augustā. Lai gan starp prāvas personālu, izmeklētājiem un tiesas darbiniekiem sastopami daudzi slaviski uzvārdi, tomēr viņu vidū netrūka arī latviešu. Šīs prāvas propagandēšana starptautiskā mērogā tika uzdots Latvijas Komitejai kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs.

Šī prāva deva arī iegānu sacerēt pamfletu *Kas ir Daugavas vanagi?*, kuŗa rezultātā Rietumu prokurātūras uzsāka latviešu “kaŗa noziedznieku” meklēšanu. Uz šīs safabricētās publikācijas pamata tika ievadīta izmeklēšana gan pret tādiem, kas to bija pelnījuši, gan arī pret tādiem, kā,

piemēram, Vili Hāzneru un citiem, kas tika apvainoti un aizdomās turēti nepelnīti.

18. policijas bataljona vēsture

18. bataljons komplektējās 1942. gada janvārī. Ar bataljona pavēli Nr. 121 18. bataljons 1942. gada 4. maijā kapteiņa Frīdriha Rubeņa vadībā atstāja Rīgu, lai dotos uz Minsku. Bataljons sastāvēja no 430 vīriem – stābā – 42, 1. rotā – 109, 2. rotā – 139, 3. rotā – 140. Vācu sakaru virsnieks, galvenais bataljona darbības noteicējs, bija kapteinis Zicherts (*Stichert*) un, sākot ar 27. jūliju, Baltijas vācietis kapteinis Ercums (*Erzum*).

Minskā bataljons novietojās kādreizējās Sarkanarmijas artilērijas barakās. Bataljona gaitas Baltkrievijā nav nekāds sevišķs noslēpums, jo no Hūvera institūta archīvā pieejamām pavēlēm varam bataljona toreizējās gaitas rekonstruēt no dienas dienā. 1942. gada augustā bataljons nonāca Slonimā, kur tas uzturējās četras dienas. Slonima tika atstāta 22. augustā. Šos 18. bataljona vēstures darbības pamatdokumentus, lai gan tie bija brīvi pieejami, padomju orgāni prāvā neizmantoja.

Slonimas ebrēju liktenis

1941. gada jūlijā, vācu okupācijas sākumā, Slonimā dzīvoja ap 22 000 ebrēju, starp tiem daudzi bagātņieki no okupētās Polijas. 1941. gada 4. jūlijā Slonimā nošāva 1 255 ebrējus un 1941. gada 14. novembrī 10 000. 1941. gada decembrī pilsētā ierīkoja *geto*, kur saveda arī ebrējus no Slonimas apkārtnes. Trešais slepkavības vilnis, kad nogalināja 10 000 *geto* iemītnieku, sākās 1942. gada jūnijā un turpinājās līdz 15. jūlijam. 20. augustā nošāva vēl 400 cilvēkus, un decembrī – visus pārējos Slonimas ebreju iedzīvotājus. (Skat. *Holocaust Encyclopedia*, 1989).

Vēl sīkāki fakti ir atrodami Dr. Noaha Kaplinska esejā *Pinkas Slonim*, 2. sēj. 20.-50. lpp. Tel Aviv, 1962; red. K. Lichtenšteins (ivritu valodā). Kaplinskis piemin latviešus kā līdzdalībniekus Slonimas ebrēju iznīcināšanas jūnija akcijā, bet nemin ne vārda par latviešu klātbūtni tur 20. augustā. Latviešu līdzdalība jūnija un jūlija Slonimas ebrēju slepkavībās dokumentēta arī Arāja vīru aktīs.

Šodien varam spriest: ja 18. bataljona piederīgie ir piedalījušies Slonimas ebrēju šaušanā, tad – vienīgi 20. augustā.

Pirms atklātībai bija pieejami tiesu dokumenti, par šo prāvu pasaule uzzināja no čekas organu ar Pauļa Ducmaņa roku sarakstītā melīgā pamfleta *Kas ir Daugavas Vanagi?* (Rīgā, 1962). Cita starpā Ducmanis tur raksta:

1942. gada vasaras sākumā vācu Drošības policijas (SD) priekšnieki to (Slonimu) nodeva pieminētā 18. bataljona apsardzībā. Pirmais darbs, ko tur veica apsargi, bija Slonimas *geto* likvidēšana.

Lai gan vietām Ducmanis pārsniedz prāvas dokumentos atrodamo informāciju, pamflets klaji demonstrē prāvas apsūdzību vispārīgo raksturu.

Minētā Kaplinska skopā un vienkāršā informācija apgāž dažus Ducmaņa versijas pamatfaktus. Ja SD būtu nodevusi Slonimas pilsētu 18. bataljona rokās, tad Kaplinskis to nebūtu varējis palaist gaŗām ne-
pieminētu.

Otrkārt, ja 18. bataljons būtu veicis ebrēju vadāšanu, noŗaušanu un apsargāšanu, kā prāvas noslēgumā tiek teikts, tad arī tas būtu minēts Kaplinska versijā.

Visos agrākos ŗaušanas akciju gadījumos, kuŗos Arāja vīriem bija tikai blakus loma, Kaplinskis viņus nav aizmirsis pieminēt. Kaplinska minētais upuŗu skaits: 400 noŗauti cilvēki 20. augustā – pilnīgi izmaina apsūdzībā aprakstītās akcijas apmērus.

Pēc pārbēgŗanas uz Rietumiem bijuŗais čekas darbinieks un 18. policijas bataljona prāvas acu liecinieks Imants Leŗinskis par prāvu rakstija savās atmiņās *Kalpības gadi*. Viņŗ to novērtēja par vienu no plaŗākajām padomju organu kampaņām nomelnot un padarīt par faŗistiem un slepkavām igauņu, lietuvieŗu, baltkrievu un ukraiņu nacionālistus:

Morāle bija ļeņiniski vienkārŗa: ja nu tu reiz esi bijis nacionālists, tad tu esi pastrādājis tikai ar nāvi deldējamus kaŗa noziegumus un noziegumus pret cilvēci.

Vēstulē Bērtulim Lapiņam Leŗinskis rakstija:

Kā jau daudzas parādības padomju vēsturē, tad arī “kaŗa noziedznieku” atmaskoŗana un tiesāŗana bija saistīta nevis ar patiesības noskaidroŗanu un likuma prasību ievēroŗanu, bet gan ar tīri ārpolitiskiem apsvērumiem. Dotajā gadījumā ŗis prāvas iezīmēja tā dēvēto “kultūras” sakaru aizstāvēŗanu ar nekrievu tautu trimdiniekiem brīvajā pasaulē. Lai nacionālos trimdiniekus ŗķeltu un skaldītu, iedalot tos divās katēgorijās – “kaŗa noziedzniekos” un “apmulsinātos sveŗatnes tautieŗos” – no čekas viedokļa bija nepiecieŗami “pierādīt”, ka latvieŗu, igauņu, lietuvieŗu, baltkrievu, ukraiņu, Ziemeļkaukaza tautu nacionālistisms ir identisks hitlerismam, antisemitismam, necilvēcībai. Katrai no pieminētajām “republikām” vajadzēja atrast savus “kaŗa noziedzniekus”. Kampaņas iniciātori un organizētāji sēdēja PSKP politbiroŗā un PSRS KGB. Kas attiecas uz Latvijas KGB, tad turienes asiņainie censoŗi “centra” direktīvu pasteidzās izpildīt “ar uzviju”. [...]

18. bataljona prāva

18. bataljona prāvā ar archīva numuru 44109, kas ilga piecas nedēļas no 8.3. 1961. līdz 12.4.1961., bija apvainoti un notiesāti sekojoši dalībnieki: Bumbērs, Jānis. 1917. Vidējā izglītība. Virsnieks. Nāve. Lemešonoks-Eglājs, Francis. 1914. Vidējā izglītība. Virsnieks. Nāve. Lapiņš, Osvalds. 1914. Vidējā izglītība. Virsnieks. Nāve. Vilnis, Ernests. 1912. 4 klases. Nāve. Lūsis, Jevgenijs. 1903. Vidējā izglītība. Nāve. Ogrīņš, Voldemārs. 1922. 7 klases. 15 gadi. Šķetars, Eduards. 1917. 6 klases. 15 gadi. Širmachers, Voldemārs. 1918. 4 klases. 15 gadi. Zlamets, Jāzups. 1906. Vidējā izglītība. 15 gadi. Tiesnesis: A. Zaščirinskis. Prokurors: Stalidzāns. Izmeklētāji: Andrejevs, Vītolis, Vēvers. Tulks: Kofanova. Sekretārs: V. Šalkonis. Advokāti: Viktorova, Buliņa, Baško, Ūdre. Piesēdētāji: O. Ozoliņš, G. Zemvalds.

Pēc mana lūguma 1991. gadā Augstākās Padomes priekšsēdis Anatolijs Gorbunovs ieteica prokuroram Jānim Skrastiņam 18. bataljona lietu izskatīt no jauna. Prokurors Skrastiņš man atbildē deva iespēju iepazīties ar prāvas dokumentiem. Savus secinājumus par prāvu pēc atgriešanās Amerikā uzrakstīju prokuroram Skrastiņam:

1992. gada jūlijā.

Vispirms gribu Jums pateikties par iespēju caurskatīt 18. bataljona lietu, ko es izdarīju šī gada maijā. Lai gan nebija pietiekoši laika, lai izdarītu pilnīgu pētījumu, pie dažiem spriedumiem par to prāvu esmu nonācis. Man joprojām nav ne mazāko šaubu, ka deviņi 18. bataljona dalībnieki bija notiesāti politisku, ne kriminālu apsvērumu dēļ un ka tā bija padomju stila prāva ar sagatavotām un piespiestām liecībām. Manas zināšanas par padomju tiesu sistēmu un metodēm, kā tās ne tikai ieguva nepatiesas liecības – panāca pat pašapsūdzēšanos, nav pietiekoši pilnīgas, lai spriestu par tā prāvas aspektu. Latvijā, domāju, netrūkst ļaunžu, kas viltus liecinieku problēmu varēs izanalizēt līdz pamatiem. Šinī vēstulē arī nemēģināšu salīdzināt 18. bataljona prāvu ar kara noziegumu prāvām Rietumos, lai gan prakse šai jautājumā man ir itin plaša.

Maniem komentāriem ir vispārīgāks raksturs:

1. Lai gan prāvā figurēja vairāki "noziedzīgi" gadījumi, kuŗos notiesātie it kā būtu līdzvainīgi, galvenais notikums, par kuŗu pieciem no apsūdzētiem piesprieda nāves sodu, bija apsūdzības par līdzdalību Slonimas ebrēju šaušanā.

2. Liecības, kuŗas bija savākusi padomju tiesa pret 18. bataljona dalībniekiem, bija ļoti daudz pretrunīgas, lai ar tām vien nonāktu pie sprieduma, pie kuŗa tā nonāca.

3. Prāvā trūka tas, ko mēs varētu saukt par "objektīvi" dokumentārām

liecībām. Prāva sastāvēja no pašapsūdzībām un līdzgaitnieku liecībām, kuriem pašiem, ja viss notika tā, kā viņi liecināja, būtu jāsež uz apsūdzēto sola.

4. Noziegumam Slonimā nav datējuma. Tiesa pat necenšas noskaidrot nozieguma datumu.

5. Ebrēju šaušanas apraksts prāvā daudzos veidos nesaskan ar praksi, kā tas tika darīts.

No sprieduma izriet, ka galvenie akcijas organizētāji un šaušanas vadītāji būtu bijuši 18. bataljona dalībnieki. Tas nesaskan ar vācu praksi. Pat latviešu SD vienībām bez vāciešu vadības nebija tiesību izvest ebrēju šaušanas akcijas. Ir neiedomājami, ka palīgpolicijas bataljonam būtu dota pavēle uz savu roku cilvēkus šaut. Bez SD klātbūtnes un vadības tāda akcija nevarēja notikt. Ir jāatceras, ka vācu Drošības policija bija birokrātiska iestāde, kas tāda mēroga improvizācijas nepieļāva.

6. No dažām prāvas liecībām izriet, ka šaušanas akciju vismaz kādu laiku it kā vadījis viens no 18. bataljona seržantiem.

7. Prāvas sprieduma apraksts par šaušanas norisi ir daudzos veidos pretrunā ar prāvā nodotām liecībām. No vienas liecību serijas izriet, ka upurī it kā būtu nostādīti bedres malā un tad krituši bedrē, bet citi liecināja, ka cilvēki bijuši sadzīti bedrē un tad šauti no augšas. Abas metodes varētu būt lietotas, bet ne vienā un tajā pašā akcijā. Spriedumam būtu vajadzējis nonākt pie konkrēta nozieguma apraksta un pretišķības liecībās izvērtēt un izsvērt.

8. Jānis Bumbērs un Edgars Vilnis tika notiesāti uz nāvi par to, ka viņi it kā ārpus kārtas tā vienkārši piegājuši pie bedres un šāvuši bedrē uz jau pusšautiem cilvēkiem. Tāda varbūtība pie vāciešu kārtības, ka kāds no malas varēja pieiet pie bedres un šaut, ir neticama. Šāda tipa liecības ir apšaubāmas pat, ja arī paši šāvēji "atzinās". Pie ebrēju šaušanām bija norikoti speciāli cilvēki, kas izdarīja "žēlastības" šāvienus, bet tai procedūrai arī bija sava kārtība. Pieņemot, ka daži 18. bataljona vīri bija norikoti apsargāt šaušanas vietu, nenozīmē, ka kāds varētu vienkārši pieiet pie bedres un šaut.

9. Vienā no prāvas galveniem spriedumiem bija, ka 18. bataljona vīri bija pieteikušies ebrēju šaušanas akcijā brīvprātīgi. Te lielākais daudzums no nodotām liecībām ir ne tikai pretrunīgas, bet pat noliedzošas par brīvprātīgu piedalīšanos. No nodotām liecībām neizriet, ka pieteikšanās būtu varējusi būt brīvprātīga. Pretrunīgas ir liecības par brīvprātību vispār un vēl pretrunīgākas par to, kad tā brīvprātība tika prasīta un kad 18. bataljona vīri pieteicās, ja vispār, brīvprātīgi akcijā.

10. Visneticamākā liecību un spriedumu daļa grozās ap "Edgara Viļņa fotografēšanu." Fotografēt akcijas bija ar pavēli aizliegts. 18. bataljons 27. jūnijā saņēma sekojošo pavēli: "Ar Chef der Sicherheitspolizei und des SD pavēli eksekūcijas (nošaušanas) drīkst fotografēt vienīgi tajos gadījumos, ja to pavēl priekšnieks, kas vada attiecīgo akciju. Šo pavēles paragrafu nolasīt visiem karavīriem."

Šī pavēle nevarēja būt nezināma Vilnim, kas privātā dzīvē laikam bija fotogrāfs. Par šīs pavēles neievērošanu Vilnis būtu pats nošauts. Un nošauti būtu bijuši tie virsnieki, kas tādu fotografēšanu būtu pieļāvuši. Dažos gadījumos vācieši fotografēja šaušanas, bet tam bija savi nolūki un vajadzība. Ļaut vienam latvietim to darīt un pēc tam it kā andelēties ar bildēm ir par

daudz sirreāli, lai tam ticētu. Prāvā nav nevienas liecības, kas norādītu, ka Vilnis saņēma pavēli vai atļauju fotografēt. Ja Vilnim būtu bijis uzdevums fotografēt, tad bildes būtu bijis jānodod vāciešiem.

Ne tikai augšminēto iemeslu dēļ vien Padomju tiesas spriedums 18. bataljona lietā būtu jāatceļ. Anulēšanas procesa sākumam ieteiktu Jums sameklēt vēl dzīvos bataljona piederīgos un tos iztaujāt. Galvenais, Jums būtu jāatrod prāvas liecinieki, kuŗi it kā liecināja pret saviem bataljona līdzgaitniekiem, un jāuzzin, vai viņi vēl joprojām uztur savu liecību pareizību.

Galvenais no lieciniekiem, kuŗš Jums būtu jāatrod ir Pāvels Valdhelms, no Jelgavas rajona, Kalnciemā Nr. 37. dz. 3. (elektriķis). Es lieku sevišķu uzsvāru uz Valdhelmu, jo viņa liecība vairāk kā jebkāda cita saskan ar prāvas sprieduma notikumu aprakstu. Pirmkārt, domāju – Jūs varētu viegli uzzināt, vai Valdhelms bija aģents. Ar to vien pietiktu, lai spriedumu anulētu. Ja arī viņš pats vairs nav dzīvs, varētu būt vēl dzīvi viņa piederīgie, kas zinātu par to, kā viņš tika sagatavots prāvai. Bet Valdhelms nav vienīgais, kas deva liecības par notikumiem. Ar visiem lieciniekiem būtu svarīgi aprunāties.

Kopš 1992. gada man ir bijuši vairāki sakari ar Latvijas tieslietu iestādēm, bet līdz šim nekādus pozitīvus rezultātus neesmu guvis. Līdzīgi ir arī gājis Bērtulim Lapiņam, mēģinot iegūt sava čekas nogalinātā brāļa Osvalda rehabilitāciju. Viņš ir saņēmis noraidošas vēstules no Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieka P. Gruzīņa, ģenerālprokurora vietnieka Ulža Strēļa un Tieslietu ministra Egonā Levita.

21. Policijas bataljona prāva

Sākumā bija iecerēta viena kopēja liela 21. bataljona prāva, bet vēlāk to sadalīja piecās daļās. No objektīvo liecību viedokļa šī prāva ir vēl beztiesīgāka nekā 18. bataljona process. 18. bataljons patiešām eksistēja tad, kad apskatītais noziegums notika. Ticams arī tas, ka 1942. gada 20. augustā, tad, kad Slonimā notika 400 cilvēku nošaušana, 18. bataljons bija novietots pilsētā. Turpetim 21. bataljons vēl vispār nemaz nebija noorganizēts, kad notika tam pierakstītie briesmu darbi. No 15. līdz 17. decembrim Šķēdes kāpās norisinājās kāda milzu traģēdija. Tanīs dienās nošāva tuvu pie 3 000 Liepājas ebrēju. Pēc Rumbulas tas bija viens no lielākiem ebreju slaktiņiem Latvijā.

Pētot holocausta norisi Latvijā, nonācu pie atziņas, ka šaušanas, kas bija brutālas, tomēr nebija chaotiskas. Tās notika pēc rūpīgi izstrādātas sistēmas. Cilvēki, kas būtu gribējuši piedalīties ebreju šaušanās, pie šaušanas vispār nevarēja piekļūt, ja viņi nebija iedalīti paredzētajā šāvēju vienībā. Ebreju iznīcināšanu Austrumeiropā Heidrichs (*Heydrich*) uzdeva “*SD Einsatz vienībām*”, kuŗu priekšniecība vadīja visas šaušanas Latvijā. *Einzacgrupu* vadība noorganizēja un izvēlējās šāvējus. Tam nolūkam Latvijā radīja Arāja komandu un specifiski Liepājā radīja arī *SD* vadu, kas sastāvēja no pārdesmit cilvēkiem.

Hanoverā laikā no 1968. līdz 1971. gadam notika tā saucamā Erharda Grauela (*Grauel*) prāva, kuŗā bija apsūdzēta grupa vāciešu SD vīru. Šīs prāvas dokumentos Šķēdes šaušana ir sīki aprakstīta. Pēc šiem aprakstiem secināju, ka Šķēdē darbojās trīs šāvēju vienības: Arāja komanda, Liepājas SD sardzes vienība un kāda vācu SD grupa. Tāda varbūtība, ka tur būtu darbojies arī 21. bataljons, Hanoveras prāvas dokumentos neparādās.

Pie reizes esmu arī gandrīz drošs par to, ka neviens no 21. bataljona apsūdzētajiem nebija šo grupu biedri, t. i., viņi nebija SD piederīgie. Bet prāvas apsūdzība un izmeklēšana nav pietiekami detalizēta, jo prāva ir kolektīva apsūdzība pret 21. bataljonu un vainas piedevēšana ir saistīta ar iestāšanos 21. bataljonā. Bataljona prāva notika 1972. un 1973. gadā. Notiesāja 22 cilvēkus, no kuŗiem astoņiem piesprieda nāves sodu. Prāvu numuri ir: 45225, 45232, 45233, 45236 un 45234.

Kaŗa noziegumi Nirnbergas definējumā tomēr ir savādāki nekā padomiskā izpratnē. Lai saprastu okupācijas piecdesmit gadus, mums būtu jāpaceļ stūris tam paklājam, kas sedz padomju tieslietu teoriju un praksi, kam sakars ar kaŗa noziegumiem Otrā pasaules kaŗā. To darot, jāpatur prātā, ka komunistu pašu pastrādāto noziegumu skaits un apmēri ir vismaz tik pat lieli un tādā pašā daudzumā. Turklāt nav jūtama vēlēšanās runāt.

Latvijas debates, ko prese uzsāka sakarā ar Kondrāta Kalēja lietu, nevajadzēja izbeigt. Vajadzēja nopietni iztīrīt Valža Bataraga un viņa mentora V. Busses darbību. Ja 1980. gados Latvijas prokurātūras galvenais kaŗa noziegumu speciālists bija Batarags, tad agrāk, 1970. gados, šī paveida lietas vadīja Busse. Busses nopelni bija stachanoviski. Ja Batarags nopratinātos piespieda uz maziem meliem, tad Busses saražoto melu apmēri bija kolosāli.

Galvenais prokurors 21. bataljona prāvās 1970. gados bija V. Busse. Lai gan toreiz gandrīz vai visi latvieši, kuŗiem bija kāda saistība ar Otro pasaules kaŗu, jau bija pārcietuši Sibīriju, tomēr, sākot ar Čruščova cīņu pret “nacionālistiem” 1959. gadā, Maskavas direktīvas pieprasīja latviešu “kaŗa noziedznieku” jaunu sodīšanu. Daŗus arī atrada un notiesāja 1960. gadā. Bet ar šiem vien nepietika. Tādēļ, jau sākot ar 1960. gadu, “kaŗa noziedznieku” prāvas sāka vienkārši safabricēt. 1972. gadā prokurātūra un čeka organizēja lielu Liepājas 21. bataljona prāvu. Savāca ziņas par 21. bataljona dalībniekiem un Busses vadībā uzsāka tiesāšanu. Trijās no piecām prāvām prokurors bija pats Busse, ceturto vadīja E. Romošova un piekto – P. Paukšēns. Pirmā prāva norisinājās 1972. gada jūlijā, bet pēdējā 1973. gada septembrī.

Kā tiesneši prāvā darbojās J. Vilders, V. Laiviņš, F. Jaunbelzējs, F. Kušners un U. Krastiņš. Izmeklētāji bija kapt. Bērziņš, VDK majors

Dembrovskis, pulkv. Izvestnijs, pulkv. Lukaševičs, kapt. Naglis, apakšpulkv. Rekšņa, Rēvalds, majors Bravackis, majors Nevickis, ģenerālmajors Avdjukevičs.

Busse sasniedza to, par ko Rietumu juristi un tiesneši saķertu galvas un uzskatītu par vispār neiespējamu. Viņš panāca, lai ne vien visi apsūdzētie, bet arī visi liecinieki – vairāk nekā divi duči cilvēku – tiesā atklāti melotu. Jau panākt tikai viena cilvēka melošanu pret savu gribu un pašam pret sevi ir sarežģīti. Tāpēc aprakstīt prokurora Busses darbošanās “panākumus” vismaz latviešu valodā būs grūti – tam vienkārši trūkst piemērotu vārdu. Busses sasniegumi cienīgi liekami līdzās Višinska sasniegumiem lielajās “skatuves prāvās” 1930. gados.

Busse panāca, lai visi pratinātie un notiesātie liecinātu, ka viņi iestājušies 21. bataljonā 1941. gada septembrī, kaut gan bataljons nodibinājās tikai 1942. gada februārī. Tātad – milzīga starpība laika ziņā. Starp septembri un februāri ir decembris – mēnesis, kad Liepājā, Šķēdes kāpās notika masveida cilvēku šaušana, resp., ebrēju iznīcināšana. Ja prokurors Busse nebūtu piedabūjis visus pratinātos melot, tad 21. bataljona dalībniekus (nedz arī pašu bataljonu) nebūtu bijis iespējams apvainot un tiesāt par ebrēju apšaušanu Šķēdes jūrmalā. Un tieši tas bija vienīgais un galvenais jautājums, ko visas minētās piecas prāvas skāra.

Domstarpības par datumu, kad īsti nodibinājās 21. bataljons, neeksistē. Tas ir skaidri zināms un neapšaubāmi fiksēts fakts. 1941. gada septembrī vēl nebija ne plānu, ne arī ieceres policijas bataljonu organizēšanai. Tad Sarkanarmija vēl bēga, un vācieši tai dzinās pakaļ. Nekādu latviešu policijas bataljonu vāciešiem vēl nevajadzēja. Militārā situācija pēkšņi mainījās 1941. gada decembrī sakarā ar Žukova vadīto pārrāvumu Maskavas frontē. Austrumfrontes paisuma un bēguma ritmi jau paši par sevi nosaka loģisku laiku, kad latviešu bataljoni varēja sākt organizēties.

Šeit tomēr nepieciešama neliela atkāpe. Mazs iedīglis latviešu policijas vai *šucmaņu* bataljoniem veidojās Rīgas palīgpolicijas paspārnē – vispirms pltn. V. Veisa, tad pltn. R. Oša vadībā. Abrenes ielas kazarmās 1941. gada rudenī trenējās tā devējamās “slēgtās vienības” triju rotu apmērā, tās tika gatavotas kaujām pret bolševismu. Oktobrī šīs rotas tika apvienotas bataljonā, un pltn. K. Manguļa vadībā 22. oktobrī bataljons izbrauca uz *Staraja Rusas* apkaimi ar galveno uzdevumu apkaņot partizānus. Līdz 1942. gada janvārim šī bija vienīgā policijas kaujas vienība, un tā operēja ar nosaukumu “Pirmā latviešu kaujas vienība”. Tikai 1942. gada janvārī to pārdēvēja par 16. Zemgales bataljonu.

Tātad raugoties no numerācijas loģikas, ja arī kaut kādi vardarbības iedīgli Liepājā patiesi būtu bijuši, 21. bataljons nevarēja pastāvēt jau

septembrī. Liepājā, protams, jau kopš jūlija eksistēja latviešu pilsētas palīgpolīcija vai tā saucamie *šucmaņi*, bet *šucmaņiem* nekāda tieša sakara ar 21. bataljonu nebija, vienīgi – ka dažiem *šucmaņiem* 1942. gada februārī varēja būt bijusi izdevība pāriet dienēt uz 21. bataljonu. Cik tādu pārgājēju bija, to būs grūti uzzināt. Katrā gadījumā Liepājas *šucmaņi* kā vienība nebija pamats 21. bataljonam, jo arī pēc bataljona izbraukšanas uz fronti *šucmaņi* turpināja strādāt. Uzvelt kāda atsevišķa Liepājas *šucmaņa* iespējamais grēkus visam bataljonam nav nekāda tiesiska pamata, lai gan tieši vispārīgājumā prokurors Busse centās panākt.

Bet kādēļ isti Busse izvēlējās tieši 1941. gada septembri kā bataljona darbības sākuma mēnesi? Viena sakarība varētu būt, ka šai mēnesī nodibinājās Arāja komandas filiāle – Liepājas latviešu SD sardzes vads. Šī vada līdzdalība decembrā šaušanās ir nenoliedzams fakts. Tomēr šim sardzes vadam nebija nekāda sakara ar 21. bataljonu. Tas turpināja pastāvēt pēc bataljona aizbraukšanas uz Krasnoje Selo. Vai kāds no šī SD vada iekļāvās 21. bataljonā? Tikai rūpīga jautājuma izpētīšana varētu mums dot drošāku atbildi. Ir skaidrs, ka Busse apzināti centās saputrot SD ar 21. bataljonu un pēcāk to sasaistīt ar Leģionu. 21. bataljons bija viena no pamatvienībām, kas veidoja Leģionu 1943. gadā.

No 22 apsūdzētiem Busse piesprieda nāves sodu astoņiem.

Apsūdzētie: seko viņu vārdiskais saraksts.

Andersons, Kristaps. 1913. 15 gadi	Pāvelkopa, Rūdolfs. 1903. Nāve
Bārs, Pēteris. 1909. Nāve	Pāvelsons, Jānis. 1911. 15 gadi
Bibis, Kārlis. 1920. 15 gadi	Poga, Alfrēds. 1921. 15 gadi
Caune, Ruports. 1919. Nāve	Pūce, Konstantīns. 1922. 15 gadi
Dinters, Kārlis. 1904. Nāve	Skuja, Miķelis. 1916. Nāve
Endols, Kārlis. 1909. 15 gadi	Smaģis, Miķelis. 1912. 15 gadi
Klammers, Aleksandrs. 1911. Nāve	Smilkte, Jēkabs. 1909. 15 gadi
Koppi, Teodors. 1919. Nāve	Štibelis, Juris. 1920. 15 gadi
Krikmanis, Gunārs. 1922. Nāve	Tīda, Jānis. 1921. 15 gadi
Kļava, Fricis. 1915. 15 gadi	Vecvagars, Fricis. 1917. 15 gadi
Ķepars, Alfrēds. 1918. 15 gadi	Vecvagars, Nikolajs. 1910. 15 gadi

Jautājums šinī lietā ir lielāks nekā tikai 22 tiesāto vaina vai nevainība. Šeit mēs runājam par brīvās Latvijas tieslietu iestāžu spēju un gribu sevi attālināt no vecā režīma. Busses tiesai bija arī kolektīvs apsūdzības asmens pret visu 21. bataljonu un tālāk arī pret Leģionu un visu latviešu tautu. Ja mūsdienu latviešu prokurori arī negribētu neko darīt 22 melīgi notiesāto labā, tad prokurātūras uzdevums vismaz būtu atcelt šo Busses kolektīvo apsūdzību pret visu 21. bataljonu.

Mani ieteikumi šīs lietas nokārtošanai būtu šādi:

1. Izmeklēt Busses un visu pārējo juristu līdzvainību šai melu mākoņa radīšanā un nepieciešamības gadījumā vainīgos tiesāt.

2. Pārskatīt un dokumentāli izvērtēt visu 22 notiesāto lietas, vai ir jebkāds iemesls saorganizētos spriedumus uzturēt pret atsevišķām personām un pret visu 21. bataljonu.

Noslēgums

Šīs prāvas balstījās uz divi veidu liecībām: pašinkriminācijas un līdzgaitnieku liecībām. Šīs liecības, lai gan Rietumu standartprasības tās neizturētu, iegūst zināmu ticamību mijiedarbībā cita ar citu. Zinot padomju tiesu praksi, nevar būt šaubu, ka šeit ir darīšana ar sagatavotiem lieciniekiem un apsūdzētiem.

Pašapsūdzēšanās jau 1930. gadu Staļina prāvās deva tām, it sevišķi žurnālistu un intelektuāļu vidē, ticamību. Ar sevišķu atdevi par šo prāvu ticamību rakstīja *New York Times* korrespondents Valters Durantijs (*Walter Duranty*). Kā tik daudzus cilvēkus varēja piedabūt melot pašiem pret sevi? Tiem, kas nedzīvoja padomju iekārtā, situācija nav saprotama. Ļaudīm ar skarbo padomju pieredzi būtu jānāk palīgā šādu problēmu izskaidrošanā. Cerēsim, ka atradīsies kāds no pašu "organu" vidus, kas mums varēs dot liecības par sistēmu vispār un par prāvu sagatavošanu specifiski.

No šo prāvu dokumentu caurlasīšanas guvu iespaidu, ka galvenais prāvu arguments, kas noveda pie vēlamo spriedumu, bija līdzgaitnieku liecības. Pašinkriminācijas bija ļoti dažādas, pat chaotiskas. Apsūdzētie bieži atzinās vispārīgā noziegumā, bet noliedza apvainojumus specifiski. Visiem vecā vai jaunā režīma likuma kalpiem Latvijā, kuŗi aizstāv 18. un 21. bataljona padomju tiesu taisnību, būtu jāatbild, kādēļ tik selektīvi maza grupa par noziegumu, kas it kā bija kolektīvs, tika notiesāti un nošauti.

Ansbachas Zemes tiesa (*Ansbacher Landesgericht*) Vācijā izmeklēja 18. bataljona sakarnieka baltvācieša Egona Ercuma lomu ebrēju slepkavošanas akcijās, bet čekas piegādātie "dokumenti" neizturēja brīvu tiesu pārbaudi un pierādījumu trūkuma dēļ procesu nācās pārtraukt.

21. bataljona prāvu aktīs mēs ne tikai sastopamies ar objektīvu faktu trūkumu, bet piedevām mēs redzam mērķtiecīgu izvairīšanos, pat bēgšanu no dokumentiem. Nekas nesaista Viktora Busses, E. Romošovas un P. Paukšēna prāvas ar trīsdesmito gadu Višinska inscenējumiem vairāk kā atteikšanās uzzināt pamatfaktus par nozieguma vietu, laiku un dalībniekiem. Partija var visu un, ja vajadzīgs, pat izmanto juridiskās institūcijas slepkavību noformēšanā.

Busse un kollēgas var apgalvot, ka pierādījumi bija, ka liecības bija un pašapsūdzības arī bija. Bet ja nu pašapsūdzības nesaskan un ir pretrunā ar objektīviem tā laika dokumentiem, ko tad?

Šo cieto riekstu demokrātiskās Latvijas augstāko tieslietu instancēs reiz tomēr nāksies pārkost. Prokuroriem nav bijis jāpaļaujās uz nacionālistiski noskaņoto emigrantu izdoto literātūru par bataljoniem, bez lielām pūlēm tie būtu varējuši izlietot pirmavotus. Organi, kas it kā zināja “visu”, nevarēja nezināt, ka 21. bataljona pamatdokumenti, dalībnieku saraksti un ikdienas pavēles atrodami Hūvera institūta archīvā Stanfordā, Kalifornijas pavalstī. Bet, ja Kalifornija bija par tālu, tad 21. bataljona izcelsmi bija iespējams dokumentēt arī pašu mājās Latvijā – Misiņa bibliotēkā Rīgā. Misiņa bibliotēkas aizliegtu fondu nodaļā glabājas vācu laika *Kurzemes vārds*. Šķirstot 1941. gada septembrā un decembrā numurus, pētnieks neko par bataljoniem tur neatradis. Bet, nonākot līdz 1942. gada februāra mēnesim, informācija par bataljona organizēšanu “birst kā no pilnības raga”. Sākot ar 13. februāra numura pirmo lapaspusi, katrs var izlasīt SS-Obergruppenfīrera (*SS-Obergruppenführer*) un policijas ģenerāļa Jekelna uzsaukumu vācu un latviešu valodā. Uzsaukumā Jekelns mudināja latviešus iestāties policijas dienestā, “lai varētu veikt visu, kas nepieciešams jūsu tautas labā”.

Prokuroru Busses, Romašovas un Paukšēna zēni, avīzi šķirstot, nevarētu palaist gažām neievērotus arī trīs uzsaukumus iestāties policijas bataljonā. Vēl grūtāk būtu neredzēt visu plašo reportāžu par vervēšanas gaitu, kas turpinājās līdz maijam. Lielā mudināšanas kampaņa *Kurzemes vārdā* liecina, ka brīvprātīga pieteikšanās tomēr ir bijusi gausa. Izraksti no avīzēm liecina, ka latviešu uzticēšanās vāciešiem nebija liela.

14. februāra numurs lasītājus iepazīstina ar iestāšanās noteikumiem un algu likmēm. “Brīvprātīgais” uzņēmās kalpību tikai līdz 1942. gada 31. decembrim, kad it kā kaņotājs varētu braukt mājās. Šo solījumu vācieši vienpusīgi lauza, un kaņotāji netika atlaisti uz mājām. No tā varam secināt, ka, sākot ar 1943. gada janvāri, saformētā bataljona dalībniekus par “brīvprātīgajiem” vairs nevarēja saukt.

3. marta numurs paziņo: “Šodien latviešu brīvprātīgie uzsāk sava dienesta gaitas”. 19. marta numurs vēstī, ka latviešu sargu bataljons atvādās no liepājniekiem. Starp liepājniekiem ir redzamas arī vācu varenības: Šrēders (*Schröder*), Knechts (*Knecht*), Dītrichs (*Dietrich*), Betenheizers (*Bettenheuser*), Lesings (*Lesing*) un Franks (*Frank*). Bataljons uz austrumiem izbrauca 30. martā. No dzelzceļa stacijas to izvadīja ļaužu pulks ar dziesmām un agriem pavasara ziediem.

Ja padomju prokurori un tiesneši būtu gribējuši būt godīgi, savam

jurista zvērastam uzticīgi un tiesātu apsūdzētos pēc dokumentiem, tad visu šo un vēl daudz ko vairāk viņi būtu atraduši ne tikai *Kurzemes vārdā*, bet arī citās publikācijās gan latviešu, gan vācu valodā. Vai kāds no padomju juristiem atteicās piedalīties šinī meliem safabricētā procesā? Varbūt kāds dokumentu pētnieks atradis par vajadzīgu noskaidrot arī to?

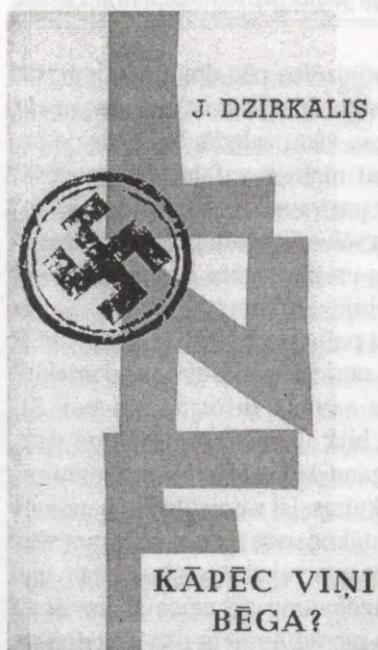
Atskatoties uz 21. policijas bataljona sākuma posmu cauri laika prizmai, šur un tur varam saskatīt muļķību un pārbagātu demagoģiju, bet neko kriminālu. Šķēdes slepkavība jau bija notikums pagātnē.

Skatot cauri šīs viltus prāvas norises, paliek ieskaits, ka Latvijas PSR prokurātūrai nebija dota pavēle atrast un notiesāt patiesos noziedzniekus. Tūlīt pēc kaŗa speciāla VDK grupa savāca informāciju par SD piederīgiem. SD vīri jau tūlīt pēc kaŗa bija apzināti, notiesāti un daži, piemēram, Boriss Kinstlers, ieskaitīti organu darbos. Pavēle prokurātūrai, kā redzams, ir bijusi izmantot savas struktūras, lai sasaistītu 21. bataljonu ar Šķēdes slepkavībām, piespriedu augstākos soda mērus, neņemot vērā dokumentus. Ar vārdu sakot, tiesas procesam vajadzēja būt vērstam pret visu latviešu tautu. Busses komanda uzdevumu arī veica ar uzviju: 8 latvieši bez dokumentālām liecībām un pierādījumiem tika nogalināti.

Domājot par 21. bataljona prāvu, nevaru izvairīties no sajūtas: ko Amerikas tiesas šodien darītu ar Bussi un viņa komandas biedriem? Protams, viņus visus tiesātu par slepkavību un legālu institūciju izmantošanu noziedzīgos nolūkos. Tā ir slepkavība pirmā pakāpē, plānots un apzināts noziegums. Dokumenti viegli pieejami, bet tos neizmanto.

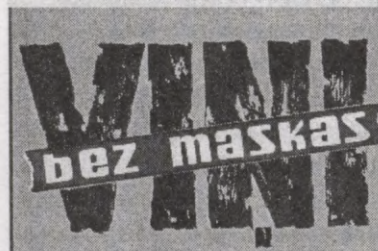
Tā vien šķiet, ka valdība pie šo prāvu nopietnas caurskatīšanas nebūs viegli piedabūjama. Latvijas iekšējais un starptautiskais stāvoklis nav no viegļajiem. Tas prasa lielu darbu, apzinīgumu un līdzekļus. Tomēr šīs pagātnes netaisnības slogs nedrīkst mūžīgi gulties uz latviešu tautas pleciem. Atgriešanās brīvībā nozīmē arī atgriešanos pie ētikas un patiesības standartiem. Katras patiesi demokratisks valsts tiesu sistēmas uzdevums ir atšķirt vainīgos no nevainīgiem. Latvijai, to darot, beidzot būtu iespēja parādīt saviem iedzīvotājiem, krieviem un pasaulei noziegumus, kādus "lielā ļaunuma imperija" okupācijas gados tika pastrādājusi Baltijā. Reizē tā būtu stingra apņemšanās nekad vairs nepieļaut padomju varas un tiesu sistēmas atgriešanos Latvijā.

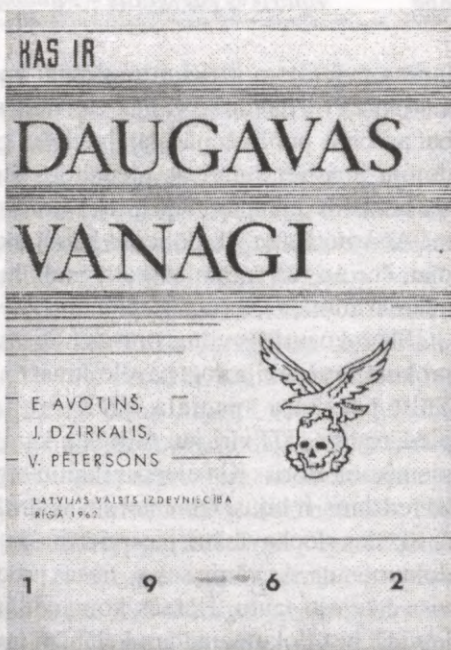

«ZVAIGZNE» *Patiesība par Latviešu nacionālo tondu Zviedrijā*
1965

B. ARKLĀNS, J. DZIRKALIS, J. SILABRIEDIS

IZDEVNIECĪBA «LIESMA»
RĪGA 1966

E. AVOTIŅŠ,
J. DZIRKALIS,
V. PĒTERSONS

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGA 1962

Fotomontāža no dažām KGB dezinformācijas brošūrām, kādas 1960. gados sacerēja lielākā skaitā, tulkoja arī svešvalodās un desmitiem tūkstošos eksemplāru plaši izplatīja Rietumos. Šai KGB dezinformācijas kampaņai bija ievērojami panākumi. Kampaņas izraisītās sekas aktuālas līdz pat mūsdienām. Vairums apmelojumu un aizspriedumu pret Latviju un latviešiem smeltas no šīm brošūrām – puspatiesībām, sagrozījumiem, klajiem meliem un insinūcijām.

*Tadeušs Puisāns***ANTIRELIĢISKĀ PROPAGANDA UN CĪŅA
PADOMJU SAVIENĪBĀ**

Cīņa pret reliģisku pārliecību Padomju Savienībā sākās tūdaļ pēc apvērsuma 1917. gada novembrī, un tās intensitāte nebeidzās līdz pat PSRS sabrukumam 20. gadsimteņa beigās. Mainījās tikai apkaņošanas metodes. Markss bija pasludinājis, ka ticība ir “opijs tautai”, bet boļševiku ideologi izskaidroja to kā apzinātu krāpšanu.

Jau 1918. gada janvārī Krievijas Komisāru padome izdeva savu pirmo dekrētu pret reliģiju, kas paziņoja, ka “baznīca ir šķirta no valsts”.

Katram pilsonim ir tiesības brīvi izvēlēties reliģisko piederību un pildīt tās noteikumus vai arī neatzīt nevienu no reliģijām.

Brīva reliģijas rituālu piekopšana ir nodrošināta, ja vien tā netraucē sabiedrisko kārtību.

Skola ir šķirta no baznīcas.

Visās valsts mācību iestādēs, ieskaitot privātās mācību iestādes, reliģijas mācīšana ir aizliegta. Pilsoņiem reliģiju mācīties ļauts privāti.

Aizliegta piespiedu nodokļu vai mantas piedzišana baznīcas vai reliģisko apvienību labā. Draudzēm aizliegts pret saviem locekļiem izmantot spaidu vai soda līdzekļus.

Nevienai baznīcai vai reliģiskai organizācijai nav tiesību uz īpašumu. Tām nav arī juridiskās personas tiesību.

Visi baznīcu un reliģisko organizāciju īpašumi Krievijas teritorijā tiek pasludināti par nacionālo īpašumu. Celnēs un priekšmeti, kas kalpo reliģiskam kultam, uz speciāla rīkojuma pamata, vietējās vai centrālās pārvaldes iestādes nodod attiecīgajām draudzēm bezmaksas lietošanā.¹

Jau pirmajā dekrētā parādījās boļševiku varas divkosība, kas turpinājās cauri visam valdīšanas laikam.

Otrs paragrafs nosaka, ka “brīva reliģijas rituālu piekopšana ir nodrošināta, ja tā netraucē sabiedrisko kārtību”. Paragrafs tomēr nepasaka, kam īsti ir tiesības noteikt sabiedrisko kārtību.

Šo pašu divkosību atkārtoti PSRS konstitūcijas 39. pants, LPSR konstitūcijas 37. pants: “Pilsoņi nedrīkst izmantot savas tiesības pretēji sabiedrības un valsts interesēm un citu pilsoņu tiesībām”. Kam bija tiesība

definēt “sabiedrības un valsts intereses”? Šie divi īsie citāti pavēra vārtus vietējo varas organu patvaļai. Nākošais, kas spilgti raksturo boļševiku divkosību bija “aizliegums ar noklusēšanu”. PSRS konstitūcijas 52. pants atļauj “propagandēt ateismu”, bet nepiemin reliģisko uzskatu propagandēšanas iespēju. Faktiski, tāda propagandēšana bija noliegta ar noklusēšanu, un to arī pierādīja varas iestāžu nostāja.

Ja boļševiku cīņas intensitāte pret baznīcām lielās varas laikā nemainījās, tad spaidu administratīvie līdzekļi mainījās gadu no gada ar pieaugošu kontroli vai pat brutālītāti. Lai saprastu pretestības un spaidu jēgu pret baznīcām, jāmin trīs galvenie motīvi:

Pirmais motīvs sakņojas Pareizticīgās baznīcas atkarībā no valsts. Svētā Sinode iezīmējās kā valsts departaments, kuŗas vadītāju iecēla cars kā absolūtisma pārstāvis valstī, kā baznīcas galva, kam bija pilnīga noteikšana gan laicīgajā, gan arī teoloģiskajā sfairā. Visas carisma institūcijas bija naidīgas revolūcijai un kā tādas iznīcināmas.

Otrs motīvs saskatāms pārkrievo tā marksisma ideoloģijā, ko stipri iespaidoja Ļeņina un viņa sekotāju naidīgā nostāja pret klerikalismu, tas it kā bijis orientēts uz sabiedrības gara dzīves apzinātu kropļošanu, kavējot reizē arī nepacietīgo boļševistiskās sabiedrības gājienu pilnīga komūnisma virzienā. Šinī pašā motīvā ir meklējama dzimstošā un vēlāk tik skaļi populārizētā boļševiku partijas “gudrība un nemaldība” zinātniski pareizā sabiedrības attīstības ceļa identificēšanā.

Trešais motīvs, kas lika boļševiku ideologiem asi vērsties pret reliģisku pārliecību bija materiālisma nespēja integrēt ticību ekonomiskos attīstību procesos. Pēc tā saucamās proletāriata diktatūras nodibināšanas, reliģiskas organizācijas bija spēks, kas palika ārpus partijas ideoloģiskās kontroles. Tāda veida neatkarīgu sabiedriskās domas eksistenci Ļeņins un viņa sekotāji nevarēja pieļaut; diktatūra nebūtu pilnīga un nebūtu arī vienota gājienā uz mistisko svētlaimi komūnismā. Neaizmirsīsim, ka Markss komūnismu kā sociālās attīstības augstāko kalngalu (kuŗā izbeigtos valsts vara un vēsture), gan sludināja, bet to nekur nedefinēja. Komūnisma jēga ir meklējama ticībā, ko sludināja pārkrievo tāis marksisms, un tas kontrastēja ar pārdabisko, ko sludināja baznīca. Parādījās divas nesavienojamas reliģijas, vienai no tām bija jāiznīkst. Boļševiki savus pretiniekus mēdza iznīcināt ātri un ar kailas varas līdzekļiem.²

Šis pārskats rāda, ka boļševiku vara saskatīja “baznīcnieku un sektantu” draudus šādās katēgorijās:

1. Iekšējā drošība, ar iedomātu spiegošanu, pretrevolūcionāru darbību, nepaklausību autoritātēm un infiltrāciju padomju iestādēs.

2. Pretestība padomju ateistiskai izglītībai, bērnu un jauniešu apziņas

kropļošana, reakcionāro tendenču kultivēšanu, šovīnisma vairošana, sabotāža un ekonomiskās attīstības kavēšana.

Iedomātais, visaptverošais baznīcu kaitīgums padomju režīmam pastiprinājās pēc Otrā pasaules kara, kad boļševisma iespaidā nonāca daudz katolisko un protestantisko nāciju. Pakļautās tautas, kas gribēja kopt savu ticību, neizbēgami nesa līdzī arī nacionālisma tendences. Tās savukārt spieda varas iestādes cīnīties ne tikai pret reliģisko pārliecību, bet arī pret tā saucamo “buržuazisko nacionālismu”.

Tanī pašā laikā lielo sociālisma citadeli sāka pastiprināti vērot Rietumi, kuŗos bija atraduši dzīves vietu daudz bēgļu no okupētajām teritorijām. Bija vajadzīga modrība ne tikai iekšpolitikā, bet arī nācās mainīt virzienus padomju ārpolitikā. Pareizticīgā baznīca oficiāli savienojās ar krievu nacionālismu un kā galvenais aģents parādījās pasaules miera sludinātāju konferencēs. Naidīgā nostāja pret baznīcām radīja savu anti-tezi: gribu pastāvēt! Radās nacionālās sadursmes, kas vēlākos gados sagrāva sociālisma imperiju. Visumā boļševiku cīņa pret reliģiju izrādījās nesekmīga ar visu savu bardzību pret reliģiski aktīviem cilvēkiem.

Lai gan komūnisma varas struktūrasvisu laiku cīnījās pret ticīgajiem, administratīvie spaidi mainījās bieži. Tūdaļ pēc pirmā dekrēta pasludināšanas 1918. gada 23. janvārī augstākie varas organi (Politbirojs un partijas Centrālā komiteja) uzņēmas galveno atbildību pretrelīģiskās politikas īstenošanā. Tad sekoja Tautas komisāru padome – *Sovnarkom*, bet tikai tās iekšējais kabinets. Šis ir vienīgās redzamās varas iestādes, kas noteica un vadīja visu pretrelīģisko kampaņu. Jo tālāk administratīvajā piramidā uz leju, jo grūtāk ir identificējami tehniskā darba veicēji. Ļeņina valdība tomēr neuzticēja šī svarīgā darba veikšanu vienai aģentūrai.

Pirmais, kas saņēma uzdevumu, bija Tieslietu tautas komisāriāts, kas šim nolūkam izveidoja tā saucamo Reliģisko kultu departamentu ar vispārēju atbildību par antireliģisko akciju īstenošanu un kontroli. Blakus Tieslietu tautas komisāriātam atbildība tika uzdots Iekšlietu tautas komisāriātam. Abām institūcijām bija jāpārvalda, jālegālizē reliģisko grupu eksistence, jāreģistrē draudzes, jāsankcionē baznīcu konferences – ja tādas propagandas nolūkos bija vajadzīgas – jāapstiprina vai arī jāaizliedz draudzēm izīrēt telpas, upurtraukus, drēbes u.t.t. Patiesībā šos uzdevumus praksē lielā mērā veica vietējās padomes.

Noteicošā vara tomēr bija čekai. Tā rūpējās par “valsts drošību”, baznīcas vīru un draudzes locekļu pārraudzību un kontroli. Kā trešā valdības iestāde bija Izglītības tautas komisāriāts, kas pārzināja Propagandas un aģitācijas pārvaldi, un kas kontrolēja visu ekleziskās komūnikācijas sistēmu.³

Tik sarežģīta baznīcas lietu pārvalde ilgi tomēr nevarēja pastāvēt. Tā radīja varas organos savstarpējus pārpratumus, rīvēšanos un nesaskaņas. Šīs nesaskaņas un intrigas sasniedza politbiroju un pašu Ļeņinu. Tika uzsākta periodiska pārorganizēšanās, pārbīdot atbildību no vienas pārvaldes uz otru. Tika izveidotas pat īpašas komitejas speciālu uzdevumu veikšanai. Kā piemēru var minēt L. Trocka Komiteju baznīcas dārglietu atsavināšanai 1922. gadā.⁴

Vēl jāpiemin Antireliģiskā komisija Jemeljana Jaroslovka (*Emeliana Jaroslovka* – istā vārdā *Minejs Gubelmans*) vadībā, kas pastāvēja līdz Otrā pasaules kara sākumam. Jaroslovskis kļuva par vienu no redzamākajām personām pretreligiģiskajā darbībā. Jau no 1921. gada Jaroslavskis ir Krievijas komunistiskās (bolševiku) partijas Centrālākā komitejā. Vēlāk viņš ir laikraksta *Pravda* un žurnāla *Boļševik* redakcijas kollēģijas loceklis, žurnāla *Istoričeskij Žurnal* redaktors. Speciālizējies pretreligiģiskā darbībā. Arī latviski ir izdoti viņa sacerējumi, piemēram, *Par reliģiju* (1958.), *Bibele ticīgajiem un neticīgajiem* (1960).

Jaroslovskis izdeva avīzi *Bezbožnik*, ko vēlākos gados Staļins pavēlēja likvidēt, jo viņam bija vajadzīga Rietumu palīdzība cīņā pret Hitleru.

Kulta lietu pārvaldi likvidēja 1924. gadā, nododot atbildību Kulta lietu sekretāriātam pie Viskrievijas Centrālās izpildkomitejas, ko veidoja Tieslietu, Iekšlietu un Izglītības komisāriātu pārstāvji. Lielajā kolektivizācijas laikā – kad pastāvēja, tā sauktā, “iekšējā pretrevolūcija” – NKVD veica visplašākās akcijas baznīcu un sektu apkaņošanā.

Bezbožnika un Kaņojošās Bezdievju arodbiedrības likvidēšana nozīmēja nelielu “ieciētību” bolševiku politikā pret baznīcām. Staļins 1943. gada septembrī radīja jaunu organizāciju – Krievijas Pareizticīgās baznīcas padomi, kā atzinību “vispatriotiskākajai baznīcai” Krievijā un iecēla par tās vadītāju milicijas veterānu G. Karpovu.

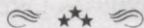
Staļina divkosība un viltība kara gados bija īpaši spilgta. Viņam bija vajadzīga Krievijas ticīgā cilvēka lojālitate un Rietumu palīdzība.⁵

Visas citas reliģiskās organizācijas tika pakļautas vienai paralēlorganizācijai – Religiģisko Lietu kulta padomei. Abām padomēm tika piešķirta Vissavienības operatīvā vara, informēt valdību reliģiskās lietās, iesniegt likumprojektus un arī uzturēt sakarus starp reliģiskām grupām.

Pēc kara un Staļina nāves spaidi pret reliģijām PSRS atkal atjaunojās. Čeka varēja atsākt savu ierasto darbu.

Atsauces un skaidrojumi:

- ¹ Trūps-Trops, Heinrichs. *Latvijas Romas Katoļu Baznīcas komunistu gados 1940 - 1990*. Rīgas Romas katoļu Metropolijas kurija, 1992. 14. lpp.
- ² Vairāk informācijas: Curtiss, John, S., *The Russian Church and the Soviet State 1917 - 1950*. Boston, Peter Smith Publishers, 1953.
- Spinka, Matthew. *The Church in Soviet Russia*. New York and London, Oxford University Press, 1956.
- ³ Gidulianov, P. V. *Tserkov i Gosudarstvo po zakonodatelstvu RSFSR 1923. 4 1921.-1922. gada korespondence Trocka* Arhīvā, Harvard University, Item T 728 un T 736;
- Delaney, Joan. "The Origins of Soviet Antireligious Organizations" in Richard H. Marshall, Jr. Ed. *Aspects of Religion in the Soviet Union 1917 - 1967*. Chicago, University of Chicago Press, 1971.103. lpp.
- ⁵ Kolsov, A. "Religion and Church in USSR", *Bolshaia Sovetskaia Enciklopedia*. Vol. on the SSSR. Moscow, 1948.
- ⁶ Skati arī informāciju: *Problems of Communism*. By Bohdan R. Bo-ciuurkiw. "The Shaping of Soviet Religious Policy", May / June 1973. 37 - 51. lpp.

TADEUŠS PUISĀNS

Dzimis 1918. gada 22. janvārī Ludzas apriņķa Zvirgzdenes pagastā. Pēc Ludzas valsts ģimnazijas beigšanas brīvprātīgi iestājies Latvijas armijā iegūstot leitnanta dienesta pakāpi. Naidīgajiem spēkiem okupējot dzimteni, iestājies Latvijas Universitātē studēt farmaciju. Iesaukts leģionā. Ievainots un evakuēts uz Vāciju. Nonācis gūstā Zēdelgēmā.

Iebraucis Kanādā kā raktuvju strādnieks. Beidzis McMaster Universtāti 1954. gadā. Pēc pārskološanās, saistījies Kanādas meteoroloģiskajā dienestā. Aktīvs sabiedriskā darbā. Daudz rakstījis presē un ir astoņu grāmatu autors. Latvijas ZA goda doktors un PBLA goda balvas īpašnieks.

*ASV Senāta Juridiskās komisijas ziņojums***BAZNĪCA UN VALSTS KOMŪNISMA JŪGĀ****Ievadam**

Pēc Latvijas okupācijas nekādi sevišķi likumi netika izdoti, lai Padomju Latvijā saskaņotu baznīcas un valsts attiecības. Jaunā Latvijas PSR valdība visus PSRS likumus attiecināja uz baznīcu un valsti Latvijā, kas būtiski pārveidoja ierastās pilsoņu attiecības reliģijas jomā. Kaut arī Padomju Latvijas konstitūcijas 96. pants, kas bija idents PSRS konstitūcijas 124. pantam, garantēja sirdsapziņas un reliģijas brīvību, tomēr šī brīvība palika tikai uz papīra. Abi konstitūcijas paragrafi garantēja arī antireliģiskās propagandas brīvību, bet nepieminēja "reliģiskās propagandas brīvību", kas bija noliegta, to noklusējot. Reliģiskās darbības noliedza līdz minimumam, bet antireliģisko propagandu ar lieliem naudas līdzekļiem sekmēja valsts un komunistu partija.

Reliģijas un priesteru vajāšanas pēc Latvijas okupācijas

Archīvu materiāli rāda, ka baznīcu un priesteru vajāšanas sākās tūdaļ pēc Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā un pastiprinājās pēc inkorporācijas 1940. gada 21. jūlijā. Pirms 1940. gada 17. jūnija reliģijas mācība bija obligāta visās pamatskolās un vidusskolās. Pēc tam reliģijas mācību visās skolās noliedza, visus mācību līdzekļus un īpašumu konfiscēja un visu periodisko izdevumu publicēšanu izbeidza. Amerikas Savienoto Valstu kongresa izmeklēšanas komisija ziņoja:

Tiklīdz Latvija bija inkorporēta Padomju Savienībā, Latvijas "leļļu valdība" tūdaļ sāka izdot dekrētus un rīkojumus, kas izbeidza visas ierastās brīvības bijušajā nacionālajā valstī. Visus baznīcas īpašumus nacionālizēja, darbošanos visām katoļu organizācijām aizliedza, reliģiskos ordeņus likvidēja un īpašumus konfiscēja. Latvijas Universitātes Katoļu teoloģijas fakultātes darbību aizliedza, telpas un katoļu semināru nacionālizēja. Katoļu privātās skolas Aglonā un Jaunaglonā slēdza. Atļāva darboties tikai valsts kontrolētām skolām. Reliģijas mācību visās skolās aizliedza. Antireliģiskā propaganda kā obligāts mācību priekšmets parādījās skolu programmās."¹

Citi fakti, kas ir tās pašas ASV kongresa komitejas rīcībā, liecina par vajāšanām ticības dēļ un par antirelīgiskās propagandas daudzinajumiem:

“Lai paustu nicinājumu pret visiem svētumiem, valdība tūdaļ izdeva rīkojumu rakstīt vārdu ‘Dievs’ ar mazo burtu.”

Skolās noliedza mācīt Svētos rakstus un kristīgo ētiku. Reliģijas mācību aizstāja ar antirelīgiskiem dabas izskaidrojumiem. Īpaši stingri noliedza mācīt reliģiju bērniem un jauniešiem līdz sešpadsmit gadu vecumam, tajā pašā laikā kāpinot antirelīgisko propagandu. Skolotājiem nācās mācīt neparasto ateisma priekšmetu. Visus reliģiskos periodiskos izdevumus aizliedza, lai tautai būtu pieejama tikai antirelīgiska literatūra un avīzes.

Pirms komunistu varas pārņemšanas bija iespiestas un sagatavotas iesiešanai 18 000 evaņģeliski luteriskās baznīcas dziesmu grāmatas. Boļševiki grāmatas tūdaļ konfiscēja un pavēlēja tās nogādāt cietumos, kur politiskie cietumnieki tās varētu lietot kā tualetes papīru. Bībeles un citus reliģiskos izdevumus arī izņēma no apgrozības.²

Baznīcas svētītās kapsētas vairs nebija vajadzīgas. Kristīgās ticības simbolus – krustus – ceremoniāli novāca. Baznīcas un citas reliģiskās organizācijas zaudēja savu juridiskas personas statusu un tādējādi zaudēja arī tiesības aizstāvēt savas intereses varas iestāžu priekšā. Svētdienas un reliģiskos svētkus aizstāja ar parastām brīvdienām. Katoļu lūgšanu namus ar visu inventāru – liturģiju traukiem un drēbēm – vietējās padomju varas iestādes pasludināja par valsts īpašumu. Valsts tomēr ‘labvēlīgi’, par īres maksu nodeva tās tautas lietošanā. Īres maksu, kas lūgšanu vietām bija jāmaksā, prasīja desmit reizes lielāku nekā par parastām dzīvojamām telpām.

Baznīcas un citas garīgām vajadzībām rezervētās telpas, ko dažādu iemeslu dēļ nenodeva ticīgo lietošanai, pārvērta par noliktavām vai deju zālēm. Šinī sakarībā var pieminēt Kapucīnu ordeņa telpas Viļākā, baznīcu Ozolmuižā un baznīcu Cēsis.³

Par lūgšanas vietu apgānīšanu liecina daudzi fakti, piemēram, Ludzas katoļu baznīcas būvi komunistu iestādes pārtrauca, luterticīgo baznīca pārvērtās par kinozāli, Anglikāņu baznīca Rīgā kļuva noliktava, vairākās citās baznīcās novietojās antirelīgiskie muzeji, Sarkanarmijas klubi, un Liepājā kādā baznīcā ievācās cirks.⁴

Vēl jāpaskaidro, ka padomju varas iestādes izmantoja priesteru arestus, deportācijas un eksekūcijas reliģisko centienu ierobežošanai un iebaidīšanai. Divpadsmit mēnešus ilgās pirmās komunistu okupācijas laikā (1940-1941) 41 priesteris vai nu tika nošauts, deportēts, vai pazuda bez vēsts.⁵ Jau 1941. gada jūnijā komunisti nogalināja sešus katoļu priesterus. Četrus no viņiem pirms nošaušanas mocīja. Priesteri Vladislavu Litavnieku

nogalināja Daugavpils cietumā 1941. gada 21. jūnijā. Viņa likis pēc ekshumācijas liecināja par nežēlīgu mocīšanu: dzeloņdrāšu kroni uz galvas un iededzinātu krustu uz krūtīm.⁷ Daudzi priesteri mira Sibīrijas koncentrācijas nometnēs.

Par Katoļu baznīcas priesteru vajāšanām Latvijā pēc Otrā pasaules kara liecināja Rīgas bīskapa Kazimira Dulbinska liktenis. Jau gadu pēc viņa konsekkrēšanas par bīskapu, ko izdarīja archibīskaps Antonijs Springovičs, Dulbinski arestēja un deportēja uz Sibīriju. Pēc divu gadu apcietinājuma viņš atgriezās dzimtenē, bet tūdaļ čeka viņu arestēja atkārtoti un noturēja cietumā apmēram gadu.

Pēc atbrīvošanas no cietuma viņš nedrīkstēja dzīvot Rīgā, bet bija spiests dzīvot mazpilsētiņā Viļakā, bez tiesībām pildīt bīskapa funkcijas. 1959. gadā viņu atkal arestēja un deportēja uz Baltkrieviju, kur nosūtīja darbā par galdnieku kādā kolchozā.⁷

Archibīskaps A. Springovičs miris Rīgā 1958. gada 1. oktobrī 81 gada vecumā. Viņa vietā stājās bīskaps Pēteris Strods. Sv. Krēsls Vatikānā iecēla P. Strodu par Rīgas Archidiacēzes un Liepājas Diacēzes apustolisko administrātoru. Padomju varas iestādes darīja visu iespējamo, lai apgrūtinātu viņa darbu. Pēc P. Stroda nāves 1960. gada 9. augustā Katoļu baznīca Latvijā palika bez bīskapa.⁸

Vēl var pieminēt citus priesteru vajāšanas piemērus: luterticīgo mācītāju O. Baltiņu Ļaudonā arestēja 1962. gadā par pretošanos antireliģiskai propagandai un notiesāja uz pieciem gadiem katorgā.⁹ Apcietināto Ventpils mācītāju Grīvānu gan atbrīvoja, bet tūdaļ atkal apcietināja un deportēja uz Sibīriju, kur viņš piedzīvoja fizisku sabrukumu.¹⁰

Evanģeliski luteriskās baznīcas pakļautība valsts varas iestādēm.

Evanģeliski luterisko baznīcu Latvijā vadīja archibīskaps Gustavs Tūrs, ko ievēlēja 1948. gada 14. martā. Viņš bija arī baznīcas Konsistorijas loceklis. Mācītāji un draudžu delegāti (tikai tie, kuŗi bija pieņemami komūnistiskai partijai) bija spiesti ievēlēt tos kandidātus, kuŗus ieteica Iekšlietu ministrijas Kulta un reliģisko lietu komiteja. Trīs mācītājus, kas iedrošinājās balsot pret izvirzītajiem kandidātiem, vēlāk arestēja.¹¹

Archibīskaps ir nevien Konsistorijas loceklis, bet arī tās prezidents. Kā tāds viņš var blakus sev iecelt arī divus citus prezidija locekļus. Prezidija rokās ir arī visa izpildu vara, jo pilna Konsistorija sanāk sēdēs tikai retos gadījumos. Konsistorija savukārt ir pakļauta un atbildīga Iekšlietu Ministrijas Kulta un reliģisko lietu pārvaldei.¹²

Valsts iejaukšanās draudžu iekšējās lietās

Cilvēkus, kas piederēja pie baznīcas, stingri kontrolēja: katra draudzes locekļa nerakstīts pienākums bija ziņot vietējai padomei par draudzes locekļu skaitu. Stingri noteikts mazākais locekļu skaits – 20, tikai tad drīkst veidot draudzi. Tomēr ir piedzīvots, ka vietējā padome bez brīdinājuma var palielināt obligāto draudzes locekļu skaitu un tādējādi paralizēt draudzes darbību.

Tā 1950. gadā Varakļānu pilsētas padome (Varakļānos pirms komunistu okupācijas vairumā dzīvoja katoļticīgi un pareizticīgi pilsoņi) patvarīgi nolēma, ka mazākais locekļu skaits luterticīgajā draudzē drīkst būt 60, skaidri zinot, ka šis skaitlis ir par lielu, un tā luterticīgajiem tiesības uz baznīcas telpām tika atņemtas.¹³

Iekšlietu ministrijas Kulta un reliģisko lietu komiteja varēja atlaist Konsistorijā ievēlētos draudžu locekļus (delegātus). Partijas un drošības iestāžu pārstāvji slepeni apmeklēja dievkalpojumus un ziņoja dievlūdžēju vārdus skolām, darbavietām un ateistu klubiem.

Baznīcu un draudžu lielie nodokļi

Nesamērīgi lielie nodokļi bija līdzeklis kā iznīcināt baznīcas Padomju Latvijā. Piemēram, mazajai Vecpiebalgas lauku draudzei vajadzēja maksāt 18 000 rubļu lielu nodokli. Blakus nodokļiem nesamērīgi lielu īres maksu vietējās iestādes prasīja par telpu lietošanu reliģiskām vajadzībām. Draudzes bieži vien nespēja maksāt.

Monsinjors Edvards Stukelis apliecināja, ka īres maksa, ko katoļticīgajiem vajadzēja maksāt par telpu lietošanu, bija desmit reizes augstāka nekā īre par tikpat lielām telpām, ko izmantoja citām sabiedriskām vajadzībām. Neaizmirsīsim, ka visas baznīcas bija nacionālizētas un tikai vārda pēc piederēja tautai, bet valsts ievāca nodokļus.¹⁴

Katoļu draudžu priesteriem arī uzlika nesamērīgi augstus personisko ienākumu nodokļus. Baznīcas dekānam vajadzēja maksāt 30 000 rubļus, bet viņa palīgam bija jāmaksā 15 000 rubļu liels personisko ienākumu nodoklis. Augstākais nodoklis, kādu katoļu priesterim vajadzēja maksāt, bija 40 000 rubļu. Tik lieli personisko ienākumu nodokļi bija uzlikti svētceļojumu vietas Aglonas priesteriem.¹⁵

Kāds luterticīgo mācītājs, kā ienākumi nepārsniedza 1 200 rubļus, saņēma pieprasījumu maksāt 1 100 rubļu lielu personisko nodokli, atstājot viņa paša un ģimenes iztikai 100 rubļus gadā.¹⁶

Mazsalacas un Staiceles luterticīgo mācītājs Ozols saņēma sodu par

to, ka viņš par 1962. gadu it kā slēpis savus ienākumus, kas jaunajā naudas izteiksmē nepārsniedza 500 rubļus. Ievērojot viņa mazo draudzi, tie bija neparasti lieli ienākumi.¹⁷

Baznīcas telpu lietošana pasaulīgiem mērķiem

Reliģiskie priekšmeti iznīcināti un baznīcu telpas lietotas pasaulīgiem vai pat antireliģiskiem mērķiem:

Rīgas Doma baznīcā altāris novākts, sēdekļi pagriezti pretējā virzienā no 1962. gada katedrāli lietoja kā koncertzāli un arī kā antireliģisku mūzeju.

Trīsvienības baznīca Liepājā no 1963. gada kalpoja kā koncertzāle.

Ādažu baznīca pārvērsta par kolchoza klubu un deju zāli. Burtnieku baznīca kalpoja kā labības noliktava. Baznīca Dubultos no 1962. gada pārvērsta par mūzeju. Elkšņu baznīca kalpoja kā kolchoza ēka no 1960. gada. Ludzas baznīca ir kinoteātris. Kapličai Rozēnos bija trīskārtējs uzdevums: klubs, deju zāle un kinoteātris. Baznīcai Varakļānos ar traktora palīdzību 1950. gadā norauts krusts, telpa pārvērsta par klubu un deju zāli.¹⁸

Jaunu priesteru sagatavošana

Tūdaļ pēc padomju režīma nodibināšanas Latvijā valdība ar īpašu dekrētu slēdza Latvijas Universitātes luterāņu, Romas katoļu un grieķu pareizticīgo fakultāti.¹⁹ Tikai no 1956. gada Iekšlietu ministrijas Reliģisko lietu pārraudzības aģentūra Rīgā atļāva luterticīgās baznīcas Konsistorijai Latvijā atvērt teoloģijas kursus jaunu mācītāju sagatavošanai. Divdesmit personas 1960. gadā izteica vēlēšanos kļūt par mācītājiem, viena no tām bija sieviete, un vecākajai personai jau bija pilni 72 gadi.²⁰ Bet 1962. gada februārī, Latvijas Padomju valdība pavēlējusi pārtraukt tikko minētos kursus.²¹ Līdzīgi arī uz Katoļu teoloģijas semināru Rīgā attiecināja ierobežojumus. Padomju Latvijas valdība noteica Katoļu baznīcas vadībai seminārā uzņemt ne vairāk par 60 studentiem, un jau 1961. gadā skaitu samazināja līdz 13, bet vēlāk studentu uzņemšanu pilnīgi aizliedza.²²

Latvijas komunistiskās partijas attieksme pret reliģiju un baznīcu

Latvijas komunistiskā partija ir klaji naidīga reliģijām un baznīcām. Padomju valdības kontrolētais Rīgas radio raidīja uzsaukumus komunistu

partijas biedriem un komūnistiskās jaunatnes organizācijas locekļiem, aicinot bez žēlastības iznīdēt reliģisko aizspriedumu atliekas un iekļauties cīņā pret reliģijas sludinātājiem un aizstāvjiem. Komūnistiskās audzināšanas mērķis Padomju Latvijā, kā 1952. gada 30. maijā deklarējis Latvijas komūnistiskās partijas propagandas nodaļas vadītājs radio uzrunā, ir šāds:

Viens no visbūtiskākiem komūnistiskās audzināšanas uzdevumiem ir izravēt reliģiskās morāles atliekas no Padomju cilvēku sirdsapziņas. Padomju Savienība ir izveidojusi jauna tipa cilvēku, jaunu morāli, kas atšķiras no kapitālistiskās sistēmas ideoloģijas un morāles. Baznīcas mēģina pārliecināt savus locekļus, ka morāle esot kaut kas mūžīgs, kas stāvēt pāri sabiedrības šķirām, esot nemainīga un Dieva dota īpašība. Tā kā Dieva nav, tad arī nevar būt Dieva dotas morāles. Baznīca ir vienmēr pieņēmusi un svētījusi spēku, kas ir vērsti pret strādniecības interesēm, reizē sludinot mīlu pret savu tuvāku un ienaidnieku.

Šie piemēri pierāda, ka baznīcas morāle ir naidīga un nepieņemama padomju strādniecībai, kas ir iesaistījies komūnisma celtniecībā. Strādnieki labāk pieņem komūnistisko morāli nekā to morāli, ko sludina baznīcas. Ļeņins māca, ka komūnistiskās morāles pamatā ir cīņa, lai attīstītu un aizstāvētu komūnismu. Šis ir arī komūnistiskās audzināšanas stūrakmens.²³

Minēšu vēl dažus piemērus: Rīgas radio 1953. gada 23. oktobrī skubināja pionierus apkaņot kristīgās ticības mācību, ka pasauli ir radījis Dievs. Ateistiskā un antireliģiskā lekcija, ko tā paša radio viņš nolasīja kāds profesors Gagarins 1954. gada 30. jūnijā, prasīja izvērst ateistisku kampaņu un antireliģisko audzināšanas sistēmu gan skolās, gan arī ģimenēs.²⁴ Daudz stingrāku antireliģisku propagandu prasīja laikraksts *Cīņa*, Latvijas komūnistiskās partijas oficiālais preses izdevums.

Republikas partijas organizācijas un politisko zinātņu biedrības antireliģisko propagandu ir labi pamatojušas. Izauguši jauni speciālisti. Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē, Gulbenē, Valmierā un Talsos noturētie vairāku dienu semināri devuši labu ierosmi.²⁵

Lai pastiprinātu antireliģisko aspektu komūnistiskā izglītībā, Universitāte savā programmā kā izvēles priekšmetu bija ievietojusi zinātniskā ateisma pamatus. Studentiem bija uzlikti propagandistu un aģitatoru pienākumi.

Ateistisko klubu darbība

Grupa Daugāpils peidagoģiskā institūta studentu 1959. gada 27. maijā nodibināja tā saukto "kaņojošo ateistu klubu". Institūta vadība

dažus kluba biedrus sūtīja uz Ļeņingradu mācīties Zinātņu Akadēmijā, studēt antirelīģiskus rakstus un skatīt izstādītos priekšmetus Reliģijas un ateisma vēstures muzejā.²⁶ Divpadsmit labāko ateisma rakstu sacensības uzvarētājus arī sūtīja uz ateistisma propagandas skolu Ļeņingradā.²⁷ Ateistiskie klubi bija nodibināti visās valsts malās, vairāki no tiem Rīgā. Viņu darbības programā bija lekcijas un filmu izrādes. Ateistu klubi organizēja arī speciālus antirelīģiskus kursus skolotājiem, saimnieciskiem darbiniekiem, juristiem un ārstiem. Kursu dalībnieki ir sadalīti četrās grupās: pirmā grupa mācās katoļu baznīcas dogmas, otra grupa studē grieķu pareizticīgās baznīcas fundamentālos jautājumus, trešā apskata evaņģeliski luteriskās baznīcas problēmas, bet ceturtā nodarbojas ar dažādu reliģisko sektu izpēti.²⁸

Padomju Latvijas kaŗojošo ateistu padome

Padomju Latvijā nodibinājās Karojošo ateistu padome ar nodaļām visos Latvijas novados. Šīs nodaļas sadarbojās ar vietējām pilsētu un lauku pašvaldībām, īpašas ateistu grupas bija aktīvas arī fabrikās un kolchozos. Šīm grupām piederēja tiesības izmantot visus valsts rīcībā esošos līdzekļus – izglītības un kultūras centrus, presi, radio un TV.

Karojošo ateistu "prezidents" Eglājs prtoams, bija komūnistiskās partijas biedrs. Kā vēstīja *Skolotāju Avīze* 1962. gada 21. martā, viņš Maskavā piedalījies Vissavienības ateistu sanāksmē, kur antirelīģiskās propagandas jautājumi iztirzāti ļoti plaši.

Ateisti nesludināja mierīgu līdzās pastāvēšanu reliģijai, bet gan katēgoriski prasīja to iznīcināt:

Mēs nedrīkstam gaidīt, kamēr veco laiku reliģiskās paliekas izmirs pašas no sevis, mums pret tām ir jācīnās. Komūnisma celtniecības laikmetā mums ir jālieto visi līdzekļi, stratēģija un ieroči cīņā pret reliģisko tumsonību.²⁹

Jaunās ateistiskās paražas

Lai iznīcinātu dažādus reliģiskas pielūgsmes tipus, komūnisti sāka kampaņu pret baznīcu svētkiem, svēto piemiņas dienām, Ziemassvētkiem un Lieldienām, kā arī pret ticīgo vidū iesakņojušos paražu dot baznīcas svēto vārdus bērniem un svinēt šīs vārdadienas. Šī kampaņa vērsās vispirms pret bērnu kristībām, svēto vakarēdienu, iesvētībām un laulībām baznīcās, tās aizstājot ar ateistiskām paražām. Rīgā izveidoja īpašu komisiju ar uzdevumu radīt laicīgas ceremonijas kristībām, laulībām, apbedīšanai un kapusvētkiem. Komponisti saņēma uzdevumu komponēt

piemērotu mūziku, dzejnieki – sacerēt dzejoļus reliģisko rituālu aizstāšanai. Nodibinājās arī laicīgu apbedījumu birojs ar koriem, operu solistiem un orķestriem un īpaši mācītiem bērū runātājiem.

Ateistiskām paražām vajadzēja aizstāt baznīcas ceremonijas: kristības dabūja nosaukumu “vārdeevības”, pilngadībai vajadzēja stāties svētā vakarēdiena vai iesvētību vietā. Laicīgām laulībām vajadzēja aizstāt laulības baznīcā, Pavasaļa svētki stājās Lieldienu vietā, un Ziemas saulgrieži bija aizstājuši Ziemassvētkus. Visas jaunradītās sociālistiskās paražas, būtībā ateistiskas, vērsās tieši pret baznīcām un reliģiju.³⁰

Padomju Jaunatne, komūnistiskās jaunatnes organizācijas laikraksts, jaunās, antireliģiskās tradīcijas vērtēja šādi:

Nav nekāds noslēpums, ka jauno komūnistisko tradīciju nolūks ir iznīcināt baznīcas reliģiskos rituālus un aizstāt tos ar atbilstošām ateistiskām tradīcijām. Mēs no sirds ticam, ka laika gaitā vārdi Ziemassvētki un Lieldienas pazudīs no cilvēku ikdienas sarunām. Senāk baznīca tautiskās paražas aizstājusi ar reliģiskiem rituāliem. Tagad mēs atcelsim melnsvārcu ieradumus un to vietā ieviesīsim tradīcijas, kas saskan ar padomju garu. Visas tradīcijas, kō ir radījusi padomju tauta, atspoguļo arī tautas dvēseli, un tas ir īsto tradīciju nolūks. Jaunās, komūnistiskās tradīcijas ir jāattīsta līdz pilnībai un jāizplata tautas masās tāpēc, ka tās ir iespaidīgākie ieroči pret baznīcu daudzīnātām tumsībām un reliģiskām tradīcijām.³¹

Reliģiski un antireliģiski izdevumi

Padomju laikā iznācis tikai viens periodisks izdevums – Evāņģeliski luteriskās Baznīcas kalendārs. Kalendārs iznācis kopš 1948. gada. Saturā nav minēti mācītāju vārdi vai draudžu statistika, kā bija parasts pirms padomju okupācijas. Kalendāra 1962. gada izdevums iznāca 6 000 eksemplāros, daudzus no tiem izsūtīja izdalīšanai ārzemēs.

Pārlabota *Dziesmu Grāmata*, kas publicēta 1954. gadā, iznāca 5 000 lielā metienā, ar īpašu nodaļu dziesmām, kas veltītas “darbam un mieram”. *Jaunā Derība* kopā ar *Psalmiem* 1960. gadā iznāca 5 000 eks. lielā metienā, 1 500 eks. izsūtīja uz ārzemēm. Atlikušo 3 500 izrādījās daudz par maz, lai pietiktu 500 000 luterticīgajiem, kā 1962. gada 15. augustā ziņo Pasaules Baznīcu apvienība.³² Tanī pašā laikā no krievu valodas tulkotas antireliģiskas grāmatas atkārtoti izdod lielos metienos, un tiem ir tendence pieaugt katru gadu.

/1965. gada ASV Senāta Juridiskās komisijas ziņojums *Baznīca un valsts komūnisma jūgā*. No angļu valodas tulkojis T. Puisāns./

The Church and State Under Communism, A special study of the sub-

committee to investigate the administration of the internal security act and other internal security laws to the Committee on the Judiciary United States Senate. Volume IV – Lithuania, Latvia and Estonia. U. S. Government printing office, Washington, 1965.

★★★

Atsauces:

- ¹ *Baltic States Investigation. Hearings before the Select Committee to investigate the incorporation of the Baltic States into U.S.S.R.* House of Representatives 83rd Cong, 1st Sess, pt. 1. Washington, U.S. Government Printing Office, 1954. 252. lpp.
- ² *Ibid*, 247.-248. lpp.
- ³ *Ibid*, 252. lpp.
- ⁴ *Communist Takeover and Occupation of Latvia. Special Report Nr. 12 of the Select Committee on Communist Aggression.* House of Representatives, 83d Cong., 2d sess., Washington, 1954, 19. lpp.
- ⁵ *Ibid*, 19.-20. lpp.
- ⁶ *Baltic States Investigation*, op. cit., 254. lpp.
- ⁷ Kārlis Rūķis. "Die Verfolgung der Katolischen Kirche im Sowietlettland", *Acta Baltica I*, 1960/61. Königstein im Taunus, 1962. 93.-100. lpp.
- ⁸ *Ibid*
- ⁹ Leons Čuibe. *The Lutheran Church in Latvia in Chains.* Stockholm. 15. lpp.
- ¹⁰ *Ibid*, 15. lpp.
- ¹¹ Čuibe, op. cit., 21. lpp.
- ¹² Elmārs Rozītis. "Die Evangelisch-Luterisch Kirche Lettlands unter der Herrschaft der Bolschewistischen Okupationsmacht", *Acta Baltica*, I 1960/61. 116. lpp
- ¹³ Čuibe, op. cit., 19. lpp.
- ¹⁴ *Communist Takeover*, op. cit., 19. lpp.
- ¹⁵ Rūķis, op. cit., 97. lpp.
- ¹⁶ Rozītis, op. cit., 117. lpp.
- ¹⁷ Čuibe, op. cit., 16. lpp.
- ¹⁸ Čuibe, op. cit., 24.-25. lpp.
- ¹⁹ "Ministru Padomes 1940. gada 22. augusta dekrēts", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 191, Aug. 1940.
- ²⁰ Rozītis, op. cit., 112. lpp.
- ²¹ *Ibid*.
- ²² Rūķis, op. cit., 98. lpp.
- ²³ *Communist Takeover*, op. cit., 20. lpp.
- ²⁴ *Ibid*.
- ²⁵ *Ciņa*, Aug. 16, 1955
- ²⁶ *Sovetskaja Molodjož*, 27. maijs 1959.; Nr. 115, 12. jūnijs 1960. *Quoted by Rūķis*, op. cit., 101. lpp., Note 11
- ²⁷ *Padomju Jaunatne*, Nr. 241, 11. decembris, 1960, Skat., arī *Padomju Latvijas Komunisti*, Nr. 5, maijs, 1960.
- ²⁸ Rūķis, op. cit., p. 104
- ²⁹ *Jaunās Grāmatas*, 1963, Nr. 2, 10. lpp.; Čuibe, op. cit., 4.-5. lpp.
- ³⁰ Rūķis, op. cit., p. 106
- ³¹ *Padomju Jaunatne*, 22.1.1960, Rūķa citāts, op. cit., 106.-107. lpp.
- ³² Čuibe, op. cit., 9. lpp.

Ilma Zālīte

LATVIJAS EVAŅĒLISKI LUTERISKĀ BAZNĪCA 1944 - 1990

Valsts un baznīcas savstarpējās attiecības nekad nav bijušas vienaldzīgas. Dažādos vēstures periodos ir pastāvējuši dažādi valsts un baznīcas attiecību modeļi. Baznīca ir bijusi gan valsts politiskās sistēmas sastāvdaļa, gan nācijas tradīciju glabātāja un reprezentēšanas vieta, gan valsts morāles avots, gan valsts vajāšanas objekts.

Šī raksta mērķis ir sniegt ieskatu par Latvijas evaņģeliski luteriskās Baznīcas (turpmāk LELB) stāvokli un darbību pēc Otrā pasaules kara, baznīcas attiecībām ar valsts struktūrām, mācītāju darba apstākļiem, valsts ideoloģijas nostādņu maiņu un tās radītajām sekām laika posmā no 1944. līdz 1990. gadam.

Visu minēto laika posmu var iedalīt periodos:

1. 1944. - 1953.
2. 1953. - 1964.
3. 1964. - 1985.
4. 1985. - 1990.

Šo iedalījumu nosaka Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Komunistiskās partijas (turpmāk – PSRS KP) vadītāju darbības laiks un līdz ar to valdošās partijas ideoloģijas nostādņu maiņas attieksmē pret kristīgo ticību un reliģisko kultu kopējiem.

PSRS totālitārajā režīmā, kuŗu vadīja KP, Baznīca ieguva sevišķi rūgtu vēsturisko pieredzi. Komunistiskās partijas kurss dažkārt mainījās ekonomiskajos un ārpolitikas jautājumos, taču nemainīgs palika PSKP ideoloģijas virziens – ateisms un antireliģiskā propaganda, kā arī attieksme pret baznīcu.

Vācu drošības iestāžu spiedienu rezultātā Latviju nācās atstāt gan LELB archibīskapam Teodoram Grīnbergam (1870-1962), gan vairākiem Baznīcas Virsvaldes locekļiem. Kopā ar viņiem bēgļu gaitās devās apmēram 60% baznīcas garīdznieku. Tās pārvalde tika nodota dzimtenē palikušā Latgales prāvesta Kārļa Irbes (1885.-1966.) pārziņā. Viņa

pilnvaras apliecināja baznīcas viceprezidenta Edgara Berga 1944. gada 27. septembrī izdotais rīkojums, kuŗā teikts, ka archibīskaps T. Grīnbergs par vietnieku savas prombūtnes laikā nozīmē K. Irbi. Tāpēc no 1944. gada 27. septembra Irbem ir jākārtu visas garīgās un arī pilsoniskās lietas, kas saistītas ar LELB.¹

Līdz ar Sarkanarmijas ienākšanu Latvijā 1944. gada vasarā, republikā ieradās Maskavā izveidotās Padomju Latvijas valdības darbinieki. Līdz ar viņiem – PSRS Tautas komisāru padomes Reliģisko kultu lietu padomes (turpmāk – PSRS TKP RKLP) pilnvarotais Latvijas Padomju sociālistiskajā Republikā (turpmāk – Latvijas PSR) – Voldemārs Šeškens, kuŗš administrātīvi nebija pakļauts Latvijas PSR valdībai, bet tieši PSRS TKP RKLP, kas noteica viņa uzdevumus, pienākumus, tiesības un pilnvaras.

Interesanti, ka šis jaunais postenis nebija pakļauts Latvijas valdībai, bet tieši PSRS TKP (vēlāk – Ministru padomei). Tā pienākumus noteica PSRS TKP 1944. gada 29. maija lēmuma Nr. 628 pielikums Nr. 1 ar nosaukumu *Nolikums par Reliģisko kultu padomi pie PSRS TKP*, kuŗa 4. punktā ir teikts:

Šai padomei pie savienoto un autonomo republiku (apgabalu) izpildkomitejām ir savi pilnvarotie. Viņu pienākumus ietilpst: savlaicīgi informēt PSRS valdību par reliģisko kultu stāvokli, darbību uz vietām: novērot, kā tiek pildīti PSRS valdības lēmumi un likumi uz vietām: visām PSRS centrālajām iestādēm un organizācijām veicamos uzdevumus un pasākumus, kuŗi attiecas uz jautājumiem par reliģisko kultu darbību, iepriekš jāaskaņo ar PSRS TKP Reliģisko lietu padomi.²

Jau kopš pirmās Irbes un Šeskēna tikšanās veidojās savstarpēja nepatika vienam pret otru. Būdam noskaņots pret sociālisma ideju īstenotājiem Latvijā un boļševiku partijas ideoloģiju, Irbe necentās sastrādāties ar iesūtīto ierēdni, neielaidās kompromisos, bet kopā ar Latvijā palikušajiem Baznīcas Virsvaldes (turpmāk – BV) locekļiem centās atjaunot tās darbību, noturot regulārus dievkalpojumus, nosūtot garīdzniekus uz draudzēm, kuŗas palikušas bez mācītājiem un veicot citus pienākumus. Par Šeskēna attieksmi liecina vairāki ziņojumi PSRS TKP Reliģisko kultu lietu padomes priekšsēdētājam I. Poļanskim 1945. gadā:

Nav neviena cilvēka (no LELB darbiniekiem) ar ko runāt, izņemot Irbi. Pēc savas uzvedības viņš ir neiedomājami nekaunīgs. Tie nav audzināšanas defekti, bet pārdomāta rīcība, sarunas maniere ar padomju darbiniekiem. [...] Viņš nav labās domās par padomju varu un tās darbiniekiem. Cenšas

izmantot Baznīcu, lai palīdzētu padomju varas pretiniekiem.³ [..]

Līdz Kurzemes jautājuma atrisināšanai viņu varētu paciest, bet pēc pilnīgas Latvijas atbrīvošanas vajag rezerves kandidātūru, jo ne T. Grīnbergs, ne E. Bergs pat pie visoptimālākās Kurzemes avantūras atrisināšanas pie Baznīcas vadības nedrīkst tikt pielaisti.⁴

Nākamais ziņojums tā paša gada 13. jūnijā skan šādi:

Luterāņu baznīcā viss pa vecam. [..] Nelaužot veco kārtību, evaņģeliski luteriskā baznīca līdzšinējā veidā vairs pastāvēt nedrīkst. Zinot, ka iedzīvotāju lielākais vairums ir luterāņi, uz pilnīgu evaņģeliski luteriskās baznīcas likvidēšanu tomēr iet nedrīkst.⁵

Sarunā starp pilnvaroto Voldemāru Šeškenu un BV locekli Krišjāni Šlosbergu uz pirmā jautājuma: “Cik evaņģeliski luteriskā baznīcā ir padomju varai lojālu darbinieku?” – atbilde bija: “Ne vairāk kā 2%.” Tātad – no 200 garīdzniekiem apmēram četri cilvēki. “Par to es esmu pārliecināts”, piebilda Šlosbergs. Viņš jau 10 gadus bija Baznīcas Virsvaldes loceklis un savu tautu zināja labi.⁶

Atbilde tika saņemta 1946. gada 22. janvārī, kuŗā viens no punktiem skanēja šādi:

Pret luterāņiem jāieņem stingrāka nostāja. Jādomā par pasākumu plānu, lai Irbe tiktu izolēts no pārējās garīdzniecības. Jāizstrādā pasākumu sistēma par aplikšanu ar nodokļiem, kuŗas rezultātā luterāņu garīdzniecība varētu nonākt grūtā stāvoklī, kas tās locekļu starpā radītu šķelšanos.⁷

Padomju iestādes rīkojās operatīvi, jo Irbe tiešām pēc pāris nedēļām tika izsūtīts uz Sibīriju, bet ar Dieva žēlastību piecdesmito gadu beigās atgriezās Latvijā. Mira viņš dzimtenē 81 gada vecumā.

Pēc prāvesta Irbes deportācijas Šeškēna galvenais uzdevums bija sameklēt padomju varai lojālu archibīskapu. Pēc pārrunām ar BV locekļiem tika panākta vienošanās par mācītāja Gustava Tūra iekļaušanu valdē. Plāns tika realizēts 1946. gada 8. marta sēdē ar pamatojumu, ka G. Tūrs ir vienīgais Latvijā vēl palikušais 1928. un 1931. gada Sinodes vēlētais BV loceklis. Tajā pašā sēdē viņš tika iecelts par LELB archibīskapa vietas izpildītāju līdz Ģenerālās Sinodes sasaukšanai un archibīskapa vēlēšanām. Šo baznīcas valdi neviens netika vēlējis, tā bija nākusi pie varas vienīgi pēc pilnvarotā iniciatīvas un aktīvas rīcības. Ar iecirkņu prāvesti tika izraudzīti tikai no Tūra puses. Viņiem nebija 1928. gada LELB Satversmē noteikto tiesību un pilnvaru.

Šeszens vienpersonīgi izlēma, jaunie Statūti būs vienkāršāki un para-

grafu skaits tajos mazāks kā 1928. gada Satversmē. Pēc V. Šeškēna priekšlikuma Sinodē varēja piedalīties tikai iecirkņu Sinodēs ievēlētie prāvesti un pa vienam draudzes loceklim no katra iecirkņa, kopskaitā apmēram 28 cilvēki, agrāko 500-600 vietā.

LELB Ģenerālās Sinodes organizēšana un sasaukšana 1948. gada 14. un 15. martā, kas tika pamatota ar nepieciešamību pēc likumīgi vēlētiem iecirkņu prāvestiem, Baznīcas Virsvaldes, archibīskapa un jaunas Satversmes pieņemšana bija noslēgums V. Šeškēna darbībai pilnvarotā amatā. No iepriekšējās Sinodes bija pagājuši 16 gadi (1932. gadā).

Spēkā joprojām bija vēl 1928. gada Satversme, arī likumīgi ievēlētais archibīskaps Teodors Grīnbergs atradās savā postenī.

Ģenerālā Sinode tika sagatavota un vadīta pēc "labākajām" padomju tradīcijām. Uz Maskavu ceļoja atskaite:

Ģenerālā Sinode noritēja pilnīgi pēc izstrādātā plāna. Galvenie jautājumi tika risināti absolūtā vienprātībā, statūti pieņemti vienbalsīgi, bez izmaiņām un papildinājumiem. Sarežģītākais jautājums – archibīskapa kandidātūru – atrisināts pozitīvi. Divu gadu darbs, audzinot luterāņu garīdzniekus padomju garā, ir devis rezultātus. Jautājums par archibīskapa Grīnberga atcelšanu no amata ir pieņemts bez iebildēm.⁹

Sinodē par archibīskapu vienbalsīgi tika ievēlēts Gustavs Tūrs (1890.-1973.) Ar šo notikumu LELB vēsturē tika likti pamati tās dalīšanai – Tēvzemes un Trimdas Baznīcās.

Zināma šķelšanās tomēr notika garīdznieku vidū. Vieni cieši turējās pie tradīcijām un organizācijām, nevēloties integrēties sociālisma ideoloģijā un pieskaņot tai kristietību. Savukārt otri, cenšoties pielāgoties jaunajai kārtībai, gan ne aiz pārliecības, bet tikai formāli, vārdos, pakļāvās padomju varas struktūrām.

Līdz 1950. gadam LELB darbību Latvijā noteica līdz šim atrastie divi dokumenti:

1. LPSR TK padomes lēmums Nr. 125, izdots 1946. gada 20. februārī, "Par reliģiskās sabiedrības lūgšanu ēkām" ar vīzu "slepeni" un

2. LELB Ģenerālās Sinodes 1948. gada pieņemtie jaunie Baznīcas statūti.

Pirmais dokuments ierobežoja draudžu darbību un tiesības uz īpašumu, tomēr tas vietējai varai aizliedza slēgt un pārkārtot lūgšanu ēkas citiem mērķiem, kā arī likt šķēršļus draudžu reģistrācijai. Ticīgie, kas veido reliģisko organizāciju, slēdzot līgumu ar DDP izpildkomiteju bezmaksas lietošanā varēja saņemt lūgšanas namus, kulta ēkas un

priekšmetus. Līgums obligāti bija jāparaksta ne mazāk kā 20 reliģiskās organizācijas locekļiem. Katrai reliģiskai organizācijai bija tiesības lietot tikai vienu lūgšanas namu. Likums atļāva dot reliģisko kultu vadītājiem ierobežotas juridiskas personas tiesības, Valsts plānu komitejai – iedalīt celtniecības materiālus baznīcu atjaunošanai.

Kristīgās Baznīcas apkaņošanai un iznīcināšanai padomju vara veltīja daudz spēka un uzmanības, sākot ar to, ka tika nacionalizētas mācītāju mājas un draudzēm piederošā zeme, visi Baznīcas īpašumi, un beidzot ar iebiedēšanu un reālām represijām pret draudžu locekļiem. Tā kā mācītāji bija un palika draudzes centrs (jo visus nevarēja nedz nošaut, nedz deportēt), tad pret viņiem tika vērsti spēcīgs ideoloģisks un sociāli politisks trieciens.

Ministru padomei, RKLP pilnvarotajam un vietējām padomēm bija uzlikts pienākums iespējami sarežģīt draudžu un mācītāju dzīvi un darbu. Vajadzēja sist ganu, lai izklīdinātu ganāmpulku. Tādēļ pēc kaŗa daudzi mācītāji tika tiesāti vai vienkārši izsūtīti no Latvijas uz Sibīriju. Parastā apsūdzība, kas tika izvirzīta bija pēc Krievijas kriminālkodeksa 58. panta (pieņemts 1926. gadā) apakšpunktiem:

1a – Dzimtenes nodevība

10 – Kontrevolucionārā aģitācija un propaganda.

Pēc atgriešanās no izsūtījuma mācītāji tika rūpīgi uzraudzīti. Tā laika dažādi likumi un nolikumi par Baznīcas dzīvi tika izstrādāti tā, lai mācītājs būtu tiesīgs noturēt vienīgi dievkalpojumus un kazuālījas, bet viņam būtu liegta jēkāda iespēja uzrunāt cilvēkus. Savukārt katrs draudzes loceklis tika ietekmēts un aicināts uz baznīcu neiet un šo aicinājumu pastiprināja dažādi iespējami represiju draudi darba vietās un sadzīvē.

Pilnvarotais izniedza reģistrācijas zīmi, kuŗu viņš pēc saviem ieskatiem bija tiesīgs arī atsaukt. Mācītājs bija atkarīgs arī no vietējās padomju varas, kuŗai bija tiesības atļaut vai neatļaut noturēt reliģiskus pasākumus. Turklāt valsts vara centās ietekmēt arī draudžu darbiniekus, lai tie traucē mācītāja darbu.

Protams, oficiālie dokumenti nedod iespēju ielūkoties toreizējo mācītāju domās un jūtās, rīcības motīvos, bet tomēr no tiem var spriest, ka daļa mācītāju tajos drūmajos apstākļos tomēr centās darīt visu iespējamo, lai sludinātu Dieva vārdu. To apliecina neskaitāmas vietējo pašvaldību darbinieku sūdzības par mācītājiem, kuŗas straumēm vien plūda uz pilnvarotā kanceleju.

Lai tiktu galā ar mācītāju, kuŗš nopietni gribēja rūpēties par savas apkārtnes ļaudīm un baznīcu, parasti tika lietoti vieni un tie paši paņēmieni. Vispirms mācītājs tika uzaicināts uz pārrunām pie atbildīgā

partijas darbinieka vietējā padomē, tad sekoja feļetonveidīgs raksts vietējā laikrakstā, kurā bija kariķēta mācītāju personība, apsūdzot viņu dzeršanā, mantrausībā, spekulācijā u.tml. netikumos.

Sekoja vietējās pašvaldības sūdzība pilnvarotajam un, ja bija iespējams noorganizēt, arī kāda draudzes locekļa vai tuvākās apkārtnes iedzīvotāju sūdzība. Sekoja mācītāja paskaidrojums, sarunas ar pilnvaroto un viss vainagojās ar pilnvarotā lēmumu – pārcelt mācītāju uz citu vietu vai arī atstādināšana no darba pavisam.

Visizplatītākie pārkāpumi bija aizlūgšana par cilvēkiem, kuŗi atradās ārpus PSRS, par to, lai jaunieši atgrieztos pie Dieva, baznīcas koŗu organizēšana, remontdarbu veikšana, reliģisko rituālu norises nesaskaņošana ar vietējo pašvaldību vai to veikšana mājās, dažādu Baznīcas svētku organizēšana un iesvētes mācību organizēšana draudzē.

Bērnu un jaunieŗu iesaistīšanu draudzū dzīvē izskauda seviŗķi centīgi.

Tika ievērots, uzraudzīts, ietekmēts katrs jaunietis, kuŗš pārkāpa baznīcas sliekšni. Mazpilsētās to izdarīt nebija grūti. Mācītājam aizliedza runāt ar jaunieti, kam nebija pilni 18 gadi. Ne visi mācītāji spēja izturēt kāpināto spiedienu un strādāt drūmajā realitātē kā patiesi Dieva vārda kalpi.

LELB un ticīgie daudz cieta ne vien no amatpersonu un partijas funkcionāru puses, bet daudz rūgtu un pazemojoŗu momentu viņiem sagādāja arī līdzcilvēki un sabiedrība. Tā, piemēram, viens no izplatītākajiem noziegumiem bija huligānisms. No tā cieta dievnamī, baznīcu architektūra un tēlniecība, kā arī paŗi mācītāji.

Latvieŗi, ne ienācēji krievi vai aziāti, taču laikam būs bijuŗi tie, kas atlāvās mācītāju iegruŗst kapā kādu bērū laikā Valmierā. Kāds cits mira, it kā nejauŗi izkritot no tramvaja. Kādā draudzē huligāni norāvuŗi no ērģelēm dievkalpojuma laikā ērģeļu spēlētāju. Logu izsiŗšana, arī dievkalpojumu laikā, ir parasta parādība. Œo rindu varētu turpināt - Œauŗšana baznīcas tornī, krustu nogāŗšana no kapliŗām vai baznīcām. Pietiek pavērt tikai priekŗkaru, lai redzētu, kā strādā latvieŗu bezdievji. Neviens nav pasargāts.

Tā 1960. gados rakstīja ASV dzīvojoŗais prāvests A. Veinbergs.⁹

Huligāni un citi likumpārkāpēji saprata, ka tiesībsargājoŗās iestādes neatbalsta Baznīcu un rikojās lielākoties nesodīti. Piemēram, Zaubes (Cēsu rajonā) evaņģēliski luteriskā baznīca laika posmā no 1950. līdz 1990. gadam tika uzlauzta 20 reizes un katrā ielauŗšanās reizē notika īpaŗuma postījumi un zādzības, kuŗu rezultātā draudze atteicās no baznīcas ēkas, pamatojot ar to, ka nav spējīga atjaunot huligānu sapostīto ēku, bet padomju varas iestādes neko nedara un nevēlas darīt, lai sauktu vainīgos

pie atbildība. Šādi gadījumi bija bieži izplatīti un pašvaldību atbilde bija:

1. paši aizturiet tos, kuŗi posta baznīcu, un tad mēs viņus sodīsim,
2. krimināllietas ierosināšanai nav pamata un tā ir atteikta sakarā ar nozieguma sastāva maznozīmību,
3. izmeklēšana vispār netiks veikta, sakarā ar nozieguma sastāva trūkumu.

V. Šeškēna darbību pilnvarotā amatā ir grūti izvērtēt. Var tikai piebilst, ka 1948. gada 14. septembrī viņš tika atbrīvots no Latvijas Reliģisko kultu lietu padomes vadītāja pienākumiem kā nespējīgs veikt savu darbu.¹⁰ Jau iepriekš tika norādīts uz pieļautajām kļūdām darbā ar konfesiju vadītājiem:

Jums pilnīgi nav informācijas par reliģisko organizāciju patieso stāvokli republikā, Jūs uzmanību vairāk veltāt augstākajai garīdzniecībai, jautājumus cenšaties kārtot diplomātiskā ceļā, bet atsevišķos gadījumos uz augstāko garīdzniecību vajag iedarboties caur zemākajiem slāņiem. Jums ir nepareiza izpratne par baznīcas lomu Padomju Savienībā un valsts attieksmi pret to, garīdznieku lojalitātē pret Jums var tikt slēpta pretvalstiska darbība.¹¹

II

Pēc PSKP ģenerāļsekretāra Josefa Staļina nāves 1953. gadā kardināli mainījās PSKP politika, sākās padomju iekārtas daļēja destalinizācija, parādījās liberalizācijas pazīmes ekonomikā un ārpolitikā, bet ar PSKP CK ģenerāļsekretāra Ņikita Čruščova nākšanu pie varas 1958. gadā sākās jauns, smags ateistiskās politikas posms. Reliģijas kulta lietu padomei pie PSRS Ministru padomes tika piešķirtas jaunas tiesības:

1. tai bija jāievēro, kā tiek ievērota padomju likumdošana par reliģiskajiem kultiem,
 2. jāraugās un jādara viss iespējama, lai nepilngadīgie pilsoņi nepiedalītos dievkalpojumos un citās reliģiskās ceremonijās,
 3. jāorganizē zinātnieki ateistiskā propagandā attiecīgajā teritorijā,
 4. rūpīgi jāpēta reliģisko organizāciju personālsastāvs un darbība, un jālikvidē neregistrētas un ar likumu neatļautas organizācijas,
 5. jāveicina kulta kalpotāju un draudžu materiālās bāzes pasliktināšanās,
 6. jāveic represīvo pasākumu komplekss pret ticīgo cilvēku svētceļojumiem uz svētvietām un jāietekmē šo svētceļojumu organizātori.
- Čruščova valdīšanas laika represijas pret Baznīcu nenāca gluži negai-

dītas. Jau 1950. gadā sāka parādīties publikācijas, kuņās teikts, ka reliģija sociālistiskajā sabiedrībā nenomirs pati no sevis, tāpēc jāpastiprina antireliģiskā propaganda. Drīzumā izrādījās, ka ar propagandu vien ir par maz. 1954. gada 7. jūlijā PSKP CK pieņēma lēmumu: "Par lieliem trūkumiem zinātniskā ateisma propagandā un tās uzlabošanas pasākumiem". Šī lēmuma tekstā uzsvēta ticīgo nepārlicināmība un uzsvēta viņu neietekmējamība. Lēmumā iztīrīta PSKP CK organizāciju neapmierinošā darbība ateisma propagandēšanā, attaisnojot to ar savu darbiniekos neizdarību un vājo sagatavotību: "Dažos partijas un padomju darbiniekos iesakņojies aplamais uzskats, ka pēc tam, kad mūsu zemē būs likvidēta baznīcas šķiriskā baze un izbeigta tās kontrrevolūcionārā darbība, vairs neesot nepieciešama aktīva ateisma propaganda un, ka komūnisma celtniecības gaitā reliģiskās ideoloģijas izbeigšoties stichiski, pašplūsmes ceļā."¹²

Lēmums paredz pastiprināt ateisma propagandu gan kultūras un izglītības iestādēs, gan ikvienā darba vietā, gan ar masu informācijas līdzekļu palīdzību, īpašu uzmanību pievēršot arī "antireliģiska satura pilnmetrāžas un īsmetrāžas populārzinātnisku un mākslas filmu seriju radīšana, nodrošinot tām plašu demonstrēšanu kinoteātros un klubos, skolās un mācību iestādēs "antireliģiskam darbam ar skolēniem, jaunatni un sievietēm".¹³

Iepriekšminētais jūlija lēmums kļuva par pamatu valsts politikai attiecībā pret reliģiju un Baznīcu. Tas ietvēra ne tikai antireliģiska satura lekciju skaita palielināšanu, speciālu obligāto ateisma kursa ieviešanu skolās un augstskolās, bet arī t.s. individuālo darbu ar ticīgajiem.

Taču domstarpības valdībā noveda pie tā, ka pēc četriem mēnešiem, t.i., 1954. gada 10. novembrī tika pieņemts jauns PSKP CK lēmums: Par kļūdām zinātniskās ateisma propagandas darbā iedzīvotāju vidū, kas it kā nosodīja patvaļu apvainojumus un apmelojumus antireliģiskās kampaņas gaitā.

PSKP CK rīcībā ir fakti, kas liecina, ka pēdējā laikā vairākās vietās zinātniskā ateisma propagandā iedzīvotāju vidū ir bijušas rupjas kļūdas. [...] Bieži vien tiek pieļauts, ka praksē, lekcijas un referātus lasa zinātnes un ateisma propagandas jautājumos neizglītoti cilvēki, dažkārt pat haltūristi, kas zina vienīgi anekdotes un dažādus nostāstus par garīdzniekiem.¹⁴

Tādējādi turpmākos gados liela uzmanība tika pievērsta kadru atlasei, cilvēkiem, kuņi spēj savu darbu veikt nešauboties un dzelžaini.

Pēc 1954. gada 10. novembra PSKP CK lēmuma uzbrukumi Baznīcai it kā noklusa. Laikaposmu no 1955. līdz 1957. gadam varētu uzskatīt par pašu "liberālāko" ticīgajiem cilvēkiem pēc 1947. gada, armijā tika ieviesta

ateistiskā audzināšana. Komūnistiskās partijas, komjaunatnes, arodbiedrību vietējās organizācijas sūtīja savus biedrus ateistus pie draudžu locekļiem uz mājām, centās tos pārliecināt, bet neveiksmes gadījumā iesniedza lietu izskatīšanai “biedru tiesā”, kur publiski darba kolektīvā nosodīja ticīgo “religīso atpalcību” vai “tumsonību”. Tika pieliktas arī pūles, lai garīdznieki atteiktos no sava garīgā amata. Bijušie garīdznieki nereti sarakstīja grāmatas un brošūras ar ateistisku saturu un sāka darboties kā aktīvi ateisti. Bieži vien viņi saņēma zinātniskos gradus ateismā, filozofijā vai vēsturē.

Tā kā pārskatāmajā laika posmā baznīcas apmeklēja galvenokārt sievietes, ievērojams akcents tika likts uz to, lai norobežotu sieviešu auditoriju no reliģiskajiem pasākumiem, kas varētu stiprināt viņu ticību. Vajadzēja panākt, lai reliģiskā mācība neietekmētu jauno paaudzi, kuŗi valsts ideoloģijā bija izejmateriāls jaunajam “nākotnes cilvēkam”. Nepietika ar ateistisko audzināšanu skolā, ticīgo vecāku bērnus sodīja arī par to, ka viņi apmeklēja baznīcu.

Padomju varai nepatīkams bija arī dievnamu atjaunošanas process, kas bija sācies 1950. gadu vidū. Par to RKLP pilnvarotais izsakās:

[..] Neremontēta baznīca tagad ir retums [..] Baznīcu ēkas ne tikai remontē, bet arī uzceļ no drupām kā vēstures pieminekļus. Turklāt daudzām no tām nav īpašas vēsturiskas un mākslas vērtības. Tas nav attaisnojams, ka šie remontdarbi tiek veikti par baznīcas līdzekļiem. Celniecības materiāli un mehānismi tiek ņemti nevis no debesīm, bet atrauti zemes lietām. Baznīcu atjaunošana un remonts nav pirmās nepieciešamības vajadzība pat tad, ja tai vai citai baznīcai ir vēsturiska un mākslas vērtība.

Jāatzīmē, ka ārkārtas gadījums notika Jelgavā 1955. gadā, kad atsāka darboties Sv. Annas baznīca. 1944. gadā tā tika sagrauta, 1948. gadā to sāka atjaunot, bet 1955. gadā tai bija uzcelts tornis, kuŗam spāru svētki tika svinēti tā paša gada 7. septembrī.

Kādā gadījumā padomju režīma laikā tika slēgta baznīca? Uz šo jautājumu tā deva tikai vienu atbildi – kad nav ticīgo, nav to, kuŗi vēlas uzturēt un pabalstīt Baznīcu. Tika deklarēts, ka baznīcas slēgšana ir antireliģiskās audzināšanas darba rezultāts. Uzdevums tāpēc esot pastiprināt šo darbu, nevis meklēt iemeslus baznīcu slēgšanai. Instrukcijā noteikts – ja ticīgie, kuŗi lieto dievnamu, paši atsakās no tā – tad dievnamu drīkst slēgt. Daudzus dievnamus pārveidoja, piemēram, par koncertzālēm, izstāžu zālēm, muzejiem, bibliotēkām, arī par sporta zālēm (Daugavpili), noliktavām, kafejnīcām. Ādažu baznīcas ēka tika izmantota kā klubs un deju zāle, vēlāk kā tukšās taras noliktava un kāpostu skābētava.

Draudžu iziršanu vai atteikšanos no baznīcu ēkām veicināja vietējo pašvaldību darbinieku rīcība. Šajā sakarā arhīvi glabā daudzus interesantas vēstures liecības. Viena no tām par Vestienas draudzi. 1964. gada 16. augustā notika draudzes sēde, kuņā konstatēts, ka “draudzes reliģiskā darbība izsīkusi un sarukusi līdz minimumam. Pēdējā jaunatnes iesvēte notikusi 1959. gadā, pēdējās laulības un kristības – 1961. gadā. Nodokļu summa ar katru gadu pieaug ar lavīnas ātrumu [...] ievērojot sekojošo Vestienas evaņģeliski luteriskā draudzes padome nolemj: likvidēt Vestienas evaņģeliski luterisko draudzi, nododot baznīcu Vestienas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejai (DDP IK – vietējā pašvaldība).”¹⁵

Iedzīvotāju pasīvitāti, bailes no represijām un vietējo varu liktie šķēršļi parasti bija cēlonis dievnamu atdošanai valstij un draudžu likvidācijai lauku rajonos.

Vēl viens piemērs par Jūrmalas Dubultu evaņģeliski luterisko baznīcu. 1961. gada 11. novembrī vietējā pašvaldībā tika spriests par Dubultu baznīcas racionālāku izmantošanu. Pamatojums bija, ka draudzes dievkalpojumus apmeklē ik svētdienas tikai 20 - 30 dievlūdzēju. Pārejā laikā baznīca stāv tukša, bet plānojot kūrortpilsētas straujo attīstību, nākošajos 20 gados būs vajadzīgs muzejs. Pašvaldības pārstāvji aicināja draudzes locekļus būt objektīviem, saprast plašās sabiedrības intereses un apslāpēt egoistiskās jūtas pēc baznīcas. Tika minēts Doma baznīcas piemērs, tā arī nodota kultūras vajadzībām un to izmanto visi pilsētas iedzīvotāji un tūristi. Lai arī draudzes locekļi izteica citus priekšlikumu par muzeja telpu atrašanu, visi tie tika noraidīti un sēdē tika nolemts slēgt Dubultu evaņģeliski luterisko baznīcu dievkalpojumu noturēšanai ar 1962. gada 1. janvārī un baznīcu nodot DDP IK Kultūras nodaļas rīcībā.¹⁶

PSRS MP sešdesmitajos gados izmainīja arī kārtību nodokļu likmēs baznīcu koņu dziedātājiem, diriģentiem un ērģelniekiem. ‘Šajā sakarībā pilnvarotais A.*Puzins atzīmēja:

Ir zināms, ka daudzi koņu vadītāji un ērģelnieki ir mācījušies padomju mūzikas skolās, bet tagad vienlaicīgi strādā Baznīcā un teātros. Jaunā nodokļu sistēma ļaus viņiem saprast, kam un kādiem mērķiem kalpo viņu talanti un spējas. Starp koņu dziedājoņiem ir atrodami arī kalpotāji un strādnieki no Valsts uzņēmumiem un iestādēm. Tas liecina par lielu audzināšanas darba nolaidību.¹⁷

Viens no Baznīcas darbības veidiem ir labdarība un diakonija. Arī to apkaņoja padomju iestādes. Ironijas piesātināts ir šīs darbības sfairas raksturojums:

Padomju cilvēkam nav vajadzīga Baznīcas labdarība. Viņš vajadzības gadījumā palīdzību saņem no valsts, arodbiedrībām un citām organizācijām. Baznīcas nožēlojamām dāvēnām nevar būt nekāda nozīme padomju cilvēka dzīvē. Šie graši, ko Baznīca izdala no savām milzīgajām bagātībām spēj tikai pazemot cilvēku, kuŗš jau tā ir pazemots ticībā dievam.¹⁸

Viens no nozīmīgākajiem RKLP pilnvarotā uzdevumiem bija konfesiju vadītāju un to darbinieku iesaistīšana cīņā par mieru, pretpadomju propagandas atmakošana, reliģijas stāvokļa PSRS skaidrošana. Padomei bija jāveic šādi uzdevumi:

1. jāorganizē PSRS reliģisko organizāciju un to darbinieku vēstījumi ārvalstu garīdzniecībai un ticīgajiem jautājumā cīņā par mieru,
2. jā sagatavo izdošanai ārvalstīs grāmatas par baznīcas stāvokli PSRS, garīdznieku uzstāšanos radoraidījumos un presē,
3. jāorganizē PSRS reliģisko darbinieku piedalīšanās Baznīcas un citās starptautiskās konferencēs un sanāksmēs,
4. ārvalstu reliģisko darbinieku uzaicināšana uz PSRS, darbs ar tūristiem, kuŗi interesējas par reliģijas stāvokli PSRS.¹⁹

Tā tika izveidots īpašs pasākuma komplekss, lai ārvalstīs politiķiem un garīdzniecībai radītu iespaidu, ka PSRS eksistē apziņas brīvība, ticīgie netiek vajāti un represēti, kulta kalpotāji mierīgi veic savu garīgo darbu, reliģija ir pilntiesīga un līdzvērtīga sabiedriskās apziņas forma citām apziņas formām.

LELB abus pirmos pēckaŗa posmus vadīja archibīskaps Gustavs Tūrs. Viņš archibīskapa amatā sabija no 1946. līdz 1968. gadam – tā tad, 22 gadus. Viņš centās drūmajos komūnisma režīma apstākļos saglabāt un nosargāt LELB. Tūra laikā pilnīgi atjaunoja kaŗā izpostītā Jelgavas Sv. Annas baznīcu, kā arī Gulbenes baznīcu. No jauna uzcelti lūgšanas nami Jaunjelgavā un Vaiņodē, kā arī draudzes mājas Balvos, Kuldīgā un Rucavā. Saskaņā ar Tūra iniciātīvu BV 1954. gadā bija stājusies pie jaunas Dziesmu grāmatas sastādīšanas un izdošanas (kuŗā gan bez tradicionālajām dziesmām tika ievietotas jaunās darba un miera cildināšanas dziesmas). 1957. gadā Tūra vadībā darbojās Jaunās Derības un Psalmu emendācijas komisija.

Teoloģijas doktors un Latvijas Baznīcas vēstures pētnieks Juke Talonens (*Jouke Talonen*) uzskata, ka Tūra politika bija – politiskās un sabiedriskās lietās pieļaujama sadarbšanās ar komūnistiem, lai tādējādi saglabātu Baznīcu. Tūrs bija taktiķis. Vai tas bija pareizi, ir vēstures jautājums.²⁰

Mācītājs R. Feldmanis stāsta par tikšanos ar Tūru pēc atgriešanās no izsūtījuma Sibīrijā 1954. gadā:

[..] Tūrs saņēma ļoti sirsnīgi, burtiski atplēstām rokām, uzaicinādam atkal stāties Baznīcas darbā, ko, protams, ar pateicību pieņēmu. Jau nākošajā rītā man bija jāierodas Baznīcas Virsvaldē apspriest turpmākā darba lietas. Viņa nostāja pret mani nebija nekāds izņēmums. Ar līdzīgu gatavību izkārtot darba lietas viņš bija pret visiem, kas atgriezās no lēģeriem, darīdams to ātri, pirms citas iestādes varētu radīt kādus apgrūtināšus nosacījumus. Līdzīga bija arī viņa nostāja dievnamu saglabāšanā. Tūra izturēšanās kādreiz izpaudās zināma arogance, kas mulsināja, pat sarūgtināja, bet viņa nostāja pret cilvēkiem ir vienmēr bijusi skaidra, neiespaidojot to dzīvi un likteni.²¹

Tajā posmā archibīskapa sēdeklis bija kā starpposms starp laicīgo varu un Baznīcu, kas uzlika atbildību par baznīcas likteni kopumā.

Latvijas arhīvos saglabājušie samērā daudz dokumentu par archibīskapa Tūra darbību. Protams, Tūram archibīskapa amatā nācās izpildīt okupācijas iestāžu rīkojumus. Sevišķi aktīvi viņš piedalījās Miera aizstāvēšanas komitejas darbā un piederību šai organizācijai izmantoja Baznīcas interesēs. Daudzi ticīgie archibīskapa runas par miera aizstāvēšanu vērtēja kā izdabāšanu komunistiem. Nenoliedzama ir G. Tūra saistība ar padomju iestādēm, taču dokumenti liecina, ka Tūrs, atšķirībā no pēctečiem (līdz atmodas laikam) nebija iztapīgs padomju iestāžu pavēļu izpildītājs, tādēļ viņa arī atcelā no archibīskapa amata.²²

Pirmajos gados pēc ievēlēšanas amatā viņš pilnvarotajam bija parocīgs un atsaucīgs darbinieks, kuŗš centās vismaz ārēji ievērot norādījumus un izpildīt rīkojumus. Ne velti Tūru devēja par "sarkano bīskapu", kas, iespējams, bija saistīts ar dievkalpojumos lietoto apģērbu (alba ar sarkanu jostu), kuŗš krasi atšķīrās no pārējās garīdzniecības tērpa. Tūrs panāca to, ka Sinode akceptēja, ka archibīskaps ir arī Baznīcas prezidents.

Arī Baznīcas pārvaldē ne visi bija vienisprātis ar archibīskapa reālizēto politiku. Laikam ritot, amatā nostiprinoties un bieži vien vienpersonīgi izlemjot dažādos baznīcas dzīves jautājumus, nostiprinot starptautiskos sakarus, Tūrs padomju iestāžu darbiniekiem kļuva aizvien nepieņemamāks. Viņš centās Baznīcas vienību un darbu stiprināt, nerēķinoties ar pilnvaroto. 1963. gadā Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais Prolets Liepa par viņu ziņojumā uz Maskavu raksta:

Aktīvs Baznīcas darbinieks, pagātnē pazīstams buržuāzisks nacionālists, gudrs cilvēks. Reālizē politisku spēli ar padomju valdību, kuŗas mērķis paplašināt un nostiprināt baznīcu. [..]²³

1968. gada 23. martā Tūrs Ģenerālajā Sinodē bija spiests atteikties no amata.

III

LELB darbību 1960. gados LPSR pilnvarotais Liepa raksturojis šādiem vārdiem:

Visvairāk ticīgo ir atkrituši no reliģijas un ceremoniju skaits visvairāk samazinājies tieši luterāņu Baznīcā. No kādreizējā valdošā stāvokļa buržuāziskajā Latvijā nav palicis īt nekas, izņemot atmiņas.²⁴

Tā laika oficiālā statistika vēstī, ka 1953. gadā tika kristīti 4 613 bērni, bet 1969. gadā vairs tikai 842 bērni. Tas ir, kristību aktivitāte samazinājās par vairāk nekā par 80%. 1953. gadā luterāņu mācītāji izvadīja 4 570 mirušos, bet 1969. gadā – gandrīz trīs reizes mazāk – 1 551 mirušo. 1953. gadā evaņģeliskajā Baznīcā laulājās 1 086 pāri, bet 1969. gadā – tikai 134 pāri.²⁴ Statistika reliģijas dzīves jomā dažkārt tika deformēta. Lai ticīgajos cilvēkos radītu bezcerību, propagandas materiāli presē bieži ziņoja par ticīgo skaita samazināšanos, labāko cilvēku aiziešanu no baznīcas.

Draudzēm vajadzēja katru gadu sniegt pārskatu LPSR pilnvarotajam par draudzes dzīvi, ienākumiem, izdevumiem, kristītajiem, laulātajiem, draudzes locekļu skaitu, apbedītajiem. Rēzeknes rajonā, piemēram, vietējās pašvaldības prasīja, lai pirms iesniegšanas pilnvarotajam šie pārskati tiktu uzrādīti vietējai pašvaldībai, kas uzrādīto draudzes locekļu un kristīto skaitu lika stipri samazināt, lai radītu priekšstatu par ateistiskā darba panākumiem attiecīgajā rajonā. Sevišķi valsts pārvaldes struktūras raudzījās, lai netiktu kristīti bērni un jaunieši, un nenotiktu laulības baznīcā, tādējādi cerot, ka jaunā paaudze saraus saites ar kristietību.

Ja salīdzinām kristiešu juridisko statusu Romas vajāšanu laikā un viņu konstitucionālu statusu PSRS (LPSR), tad atšķirība ir milzīga. Latvijas PSR kristiešus (luterāņus) aizstāvēja vairāki apziņas brīvību garantējoši likuma panti. Padomju pilsoņiem bija atļauts piekopt reliģiskos kultus. Taču šī atļauja bija tikai deklarācijas līmenī.

Baznīcas un citas reliģiskās organizācijas padomju valstī netika atzītas par juridiskām personām, bet civiltiesiskajās attiecībās tām bija jāuzstājās. Līdz ar to civilā likumdošana radīja situāciju, ka reliģiskās organizācijas bija kā otrās šķiras nepilnvērtīgi civiltiesisko attiecību objekti, kuņiem bija liegtas vairākas būtiskas tiesības – uzstāties tiesā, iegūt mantiskās un nemantiskās tiesības, u.c.

Netaisnīgi tika veidota arī nodokļu politika. Padomju finanču tiesības mācību grāmatās netika minētas reliģiskās organizācijas un to aplikšanas kārtība ar nodokļiem, tādējādi noslēpjot faktu, ka reliģiskās organizācijas

aplika ar daudz lielākiem nodokļiem nekā kooperatīvās, sabiedriskās organizācijas un pilsoņus. Piemēram, par elektroenerģiju iedzīvotāji maksāja 4 kapeikas kilovatsundā, bet draudzēm bija jāmaksā 25 kapeikas kilovatstundā.

LELB vēsturē 1965. gads iezīmējās ar masveida lauku baznīcu slēgšanu. Tam par iemeslu bija finanču iestāžu vairākkārt (dažreiz vairāk nekā 10 reizes) paaugstinātie nodokļi. Aktīvās antireliģiskās kampaņas rezultātā, kā arī baidoties no izteiktajiem draudiem par pensiju atņemšanu dievnamu apmeklētājiem, daudzi cilvēki pārstāja apmeklēt baznīcas. Padomju un partijas darbinieku veiktā antireliģiskās cīņa mazinājās pēc PSKP CK ģenerālsekretāra Čruščova atcelšanas no amata, un līdz ar to rupjākie pārkāpumi un ierobežojumi attiecībā pret ticīgajiem tika novērsti. Taču dažviet inerces pēc vietējās varas pārstāvji arī 1960. gadu vidū aktīvi turpināja cīnīties pret Baznīcu un draudžu locekļiem.

Ne tikai dievkalpojumu sprediķi tika pārbaudīti, bet arī mācītāju runas bērēs. Bija pat jāatskaņo ar archibīskapa palīdzību ik svētdienas sprediķi, tiem mācītājiem, kuŗi bija atgriezušies no izsūtījuma Sibīrijā un dabūjuši mācītāja vietu kādā no LELB draudzēm.

Regulārus uzbrukumus Baznīca un mācītāji saņēma no preses – it sevišķi no rajonu laikrakstiem. Avižnieki mācītājus un ticīgos nosauca par zagļiem, liekēžiem, divkošiem, blēžiem.

Rietumos nonāca Latvijas baznīcu fotografijas ar Žaņa Skudras komentāriem. Izmantojot šīs dokumentālās liecības Latviešu Nacionālais fonds (LNF) Stokholmā 1975. gadā izdeva brošūru *Šīs drupas apsūdz*, 1976. gadā grāmatu *Okupētās Latvijas dienas grāmata* u.c.

Šāda satura izdevumu parādīšanās Rietumos nebija patīkama okupācijas varas pārstāvjiem. Publicētie materiāli nebija tūristu piezīmes par Rīgas apmeklējumu, bet tie aprakstīja provinces patieso dzīvi, ar kuŗu ārzemniekiem nebija atļauts iepazīties. Piedevām vēl latviešu trimdinieku kontakti ar radiem Latvijā veicināja ziņu izplatīšanos pasaulē.

RKPL šajā laikā vēlējās panākt Tūra atcelšanu no archibīskapa amata. Piedāvājumam labprātīgi atkāpties no amata Tūrs nepiekrita. Lidzīga attieksme bija arī pret Tūra aktivitātēm 1966. gada vasarā Lietuvā, kad archibīskaps Vispasaules luterāņu federācijas delegātiem piedāvāja apmeklēt Eltišķi un Žeimi (latviešu luterāņu draudzes Ziemeļlīdumā), kur ievērojama ticīgo daļa bija latvieši.²⁵ Tas bija viens no Tūra mēģinājumiem panākt Lietuvas luterāņu baznīcas iekļaušanu LELB.

RKPL Liepa sevišķu uzmanību pievērsa Tūra sakariem ar vācu mācītājiem, kuŗu liela daļa vēlējās, lai Latvijas luterāņu mācītāji veiktu Sibīrijā dzīvojošo vācu tautības luterāņu garīgo aprūpi.

1966. gada 30. Baznīcas Virsvaldes plenārsēdē archibīskaps, izmantojot prāvestu A. Kauliņa un P. Klepera prombūtni, panāca lēmumu pieņemšanu, kuŗā mācītājam H. Kalniņam uzdeva vadīt vācu valodā dievkalpojumu Rīgas Jēzus baznīcā Latvijā dzīvojošiem vāciešiem.²⁶

LELB vadība 1970. gados turpināja paplašināt kontaktus ar mācītājiem, kuŗi jau no 1960. gadiem bija norūpējušies par PSRS dzīvojošo luterticīgo vāciešu garīgo apkalpošanu. Šajā sakarībā RLK pilnvarotā vietnieks A. Sacharovs griezās pie LKPCK sekretāra un LPSR MP priekšsēdētāja vietnieka ar priekšlikumu atbalstīt austrumu apgabalos dzīvojošo vāciešu vēlmi pievienoties LELB un izveidot pie Konsistorijas Rīgā referentūru vai citu iestādi vācu luterāņu draudzēm.²⁷

Par to sevišķu interesi izrādīja Vispasaules luterāņu federācijas pārstāvis P. Hansens. Viņa tikšanās laikā ar RKL Padomes locekļiem tika nolemts, vācu draudžu vadību PSRS uzticēt mācītājam H. Kalniņam.²⁸

Pasaules luterāņu federācijas 6. Asamblejas sēde, kas notika 1977. gadā, mācītājs Kalniņš jau stādījās priekšā kā PSRS vācu draudžu padomnieks, par ko vēlāk A. Sacharovs saņēma brīdinājumu, kuŗā bija teikts, ka viņš ir tikai referents par vācu luterāņu draudžu jautājumiem LPSR un pārstāvēt visas PSRS vācu draudzes Kalniņam nav tiesību.²⁹

Pavērsiens notika 1979. gada aprīlī, kad Sacharovs ar Kalniņu runāja par reliģiskā centra izveidošanu PSRS dzīvojošiem vāciešiem. Centra mērķis būtu vācu luterāņu garīgā aprūpe. To financētu PLF. (LPSR šajā laikā bija tikai apmēram 80 vācieši luterāņi.) Visu PSRS luterticīgo vāciešu iekļaušana LELB struktūrā nozīmēja tās starptautiskās ietekmes palielināšanos.

Amatpersonas PSKP CK ģenerālsekretāra Leonida Brežņeva valdīšanas laikā, rakstot dokumentus, bieži centās noklusēt nevēlamus faktus. Tādēļ RLK pilnvarotā dokumentos maza uzmanība pievērsta procesiem Baznīcas iekšienē. Bagātīgāka informācija saglabājusies par luterāņu baznīcas starptautiskajiem sakariem, kuŗos LELB augstākā vadība darbojas visai aktīvi.

1967. gada 27. decembrā BV sēdē nolēma sasaukt Ģenerālo Sinodi, kas notika 1968. gada 23. un 24. martā. Tajā Tūru atcēla. To panāca, iekļaujot jaunajā baznīcas Satversmē punktu, kuŗā bija paredzēts, ka, sasniedzot 75 gadu vecumu, archibīskapam no amata jāaiziet. Līdzīgi procesi risinājās arī Igaunijā, kuŗā no archibīskapa amata atcēla J. Kīvitu (*Kiivit*).³⁰

Tūra vietā tika ievēlēts Pēteris Kleperis, padomju varas iestādēm ļoti uzticams, par ko liecina viņa daudzie ārzemju komandējumi, raksturojums un pilnvarotā atsauksmes.

P. Kleperim mācītāju vidū bija amorālas personas slava. Vienlaikus BV tika pārdevēta par Konsistoriju. Klepera vadītajā paplašinātajā plenārsēdē 1968. gada 16. aprīlī tika pieņemti lēmumi, kuŗi paredzēja atcelt daudzus Tūra jaunievedumus. Par laimi LELB Kleperis archibīskapa amatā atradās neilgu laiku. Viņu nepaspēja introducēt, jo viņš nomira ceļā uz Pasaules luterāņu federācijas mazākumu baznīcu konferenci Budapeštā 1968. gada 21. aprīlī – Hmeļņickas stacijā Ukrainā.³¹

LELB palika bez augstākās vadības līdz 1968. gada 20. maijam, kad par archibīskapa vietas izpildītāju ievēlēja Dr. A. Freiju. Ģenerālo Sinodi, kuŗā ievēlētu archibīskapu, bija paredzēts sasaukt tā paša gada 7. decembrī, taču tam nebija lemts notikt, jo novembrī Freijs nomira.³² Neatkarīgās Latvijas laikā A. Freijs bija Teoloģijas fakultātes pasniedzējs Latvijas Universitātē. Viņu 1940. gada beigās pakļāva represijām. Pastāv uzskats, ka pārdzīvotās represijas viņu bija psiholoģiski salauzušas. Freija vietā par archibīskapu Ģenerālā Sinodē 1969. gada 22. feburārī ievēlēja Dr. theol. Jāni Matuli.³³

Viņš šo amatu pildīja no 1969. līdz 1985. gadam. Tā paša gada septembrī Zviedrijas bīskaps Svens Danels (*Sven Dannell*) viņu introducēja archibīskapa amatā. Tas nozīmēja LELB kanoniskā stāvokļa uzlabošanos. Amatā ievešana notika, neskatoties uz trimdas evaņģeliski luteriskās Baznīcas iebildumiem.

Tas vēl vairāk pasliktināja jau tā saspīlētās Latvijas un LELB ārpus Latvijas attiecības. J. Matulis publiski deklarēja: "Nevar pieļaut, ka pirms 25 gadiem valsti pametušie runātu latviešu tautas vārdā, kuŗiem latviešu tauta nav devusi ne tiesības, ne pilnvaras."³⁴

Ārvalstu luterāņu baznīcu pārstāvji pret trimdas baznīcas aktivitātēm izturējās rezervēti, tomēr pilnībā ignorēt tās nevarēja. LELB archibīskapam Matulim piemita diplomāta talants un viņš lieliski orientējas pasaules luterāņu baznīcu pārstāvju savstarpējās attiecībās.

IV

1980. gadi LELB vēsturē ir viens no notikumiem bagātākajiem posmiem šajā gadsimtā. Vienmuļais mijas ar nenoteiktību, represijām un iznīcības draudiem, ar pašapziņas atgūšanu un brīvības jausmām.

1980. gadi ir periods, kad LELB pārdzīvo padomju varas režīma vājināšanos un beigās arī nacionālo atmodu. 1980. gadu sākums raksturojams kā "stagnācijas" perioda turpinājums, kad Baznīcas attiecības ar valsti un reliģiskā dzīve noritēja 1970. gadu garā.

Kaut arī tika deklarēta apziņas brīvība, tomēr vēl joprojām notika

ticīgo un Baznīcas diskriminācija.³⁵ Turpinājās sistēmatiska svētrunu un sprediķu noklausīšanās. Par to RKLP pilnvarotais pie LPSR MP Edgars Kokars-Trops rakstīja savā atskaitē 1979. gadā uz Maskavu:

Īpaši republikas pilsētās un lauku rajonos izpildkomiteju sadarbības sekcijas kopā ar ateistu padomēm sistemātiski veic kulta kalpotāju sprediķu noklausīšanos un analīzi. Pie šī darba tiek piesaistīti skolotāji, vidējo un augstāko mācību iestāžu pasniedzēji, kultūras darbinieki, studenti u.c.³⁶

Ateistiskā pasaules uzskata paudēji izvērta plašu, plānveidīgu propagandas darbu, veidojot ateisma ursus, seminārus un skolas. 1983. gadā tās jau sāka pārdēvēt par ateisma universitātēm. 1983. gada 13. janvārī LPSR KP vadītājs Augusts Voss ziņoja Maskavai:

Latvijā strādā 29 zinātniskā ateisma universitātes un filiāles a kopējo skaitu vairāk kā 3 500 cilvēku.³⁷ Latvijā 1982. gadā nolasītas 36 000 ateistiskas lekcijas, bet laika posmā no 1979. gada līdz 1982. gadam likvidētas 30 dažādu konfesiju draudzes.³⁸

Tāpat kā agrāk, arī 1980. gados valsts centās garīdzniekus iesaistīt ārpolitikā, mudinot tiem aktīvi piedalīties dažādās miera kustībās un konferencēs, lai tādā kārtā parādītu uzticību un lojalitāti PSRS politikai.

Atskaitē par 1984. gadu PSRS MP RKLP vadītājam K. Harčevam, E. Kokars-Trops rakstīja:

Raksturīga reliģiskās sabiedrības evolūcijas tendence ir sieviešu ipatsvara palielināšanās ticīgo vidū. Pašlaik reliģiskajās apvienībās sieviešu skaits sasniedz pat 80-90% dievkalpojumos, bet uzskatē ir ap 70%. Šis secinājums pamatojas tajā apstākļi, ka saskaņā ar socioloģiskajiem pētījumiem vīrieši atšķiras ne tikai ar zemu reliģiozitāti, bet arī ātrāk sarauj saites ar ticību pārdabiskajam.³⁹

1987. gada pilnvarotā E. Kokara-Tropa atskaitē minēts, ka LELB vairs ir tikai 76 garīdznieki, no tiem 70% vecāki par 60 gadiem.⁴⁰

1987. gada 18. martā LELB paplašinātajā plenārsēdē, ziņojot par Baznīcas stāvokli, kanclers Kārlis Gailītis informēja, ka LELB ir 202 draudzes ar aptuveni 25 000 draudžu locekļiem. Sakarā ar to, archibiskaps A. Mesters atzīmēja, ka tāds pirms 2. Pasaules kara bija Rīgas Jaunās Ģertrūdes draudzes locekļu skaits.⁴¹

Šie dati iezīmē LELB krīzi kas 1980. gados saasinājās līdz kritiskai robežai. Kāpēc tas tā bija?

Ir sarežģīti atbildēt viennozīmīgi uz šo jautājumu, tomēr trīs galvenie iespējamie cēloņi varētu būt:

1. LELB nebija sagatavota pastāvēt un darboties kaņojošā ateisma apstākļos. Nonākot no valsts atbalstītas baznīcas diskriminētā stāvoklī, tā cieta krietni vairāk nekā citas konfesijas.

2. Luteriskā Baznīca bija vairāk pakārtota sabiedriskajam faktoram (tuvāka tradicionālismam), un šo saišu saraušanu pārcieta vairāk.

3. Liela loma bija formālismam. Došanos uz dievkalpojumiem baznīcās vairumam luterāņu bija vairāk tradicionāla un mazāk eksistenciāla nepieciešamība. Vajāšanu laikos tas bija iemesls daudzu draudžu locekļu aiziešanai no Baznīcas.

No diskriminējošā likuma *Par reliģiskajām organizācijām* visvairāk cieta LELB. Ja 1937. gadā LELB bija 307 draudzes, 287 dievnami un 224 ordinēti garīdznieki un 1935. gada tautas skaitīšanā luterāņu no visiem Latvijas iedzīvotājiem sastādīja 55,14% (t.i. 1 075 641 cilvēki)⁴⁴, tad jau 1975. gadā LELB vairs bija tikai 211 draudzes, 80 mācītāji un Teoloģiskajos kursos mācījās 41 students.⁴² 1980. gadā – 208 draudzes un 72 garīdznieki.⁴³

Baznīcas stāvoklis okupētajā Latvijā 1982. gadā

	draudzes	mācītāji	draudzes locekļi
luterāņi	264	79	33 983
katoļi	179	111	208 466
pareizticīgie	87	62	31 571
vecticībnieki	68	42	34 680

Tas bija ļoti grūts pārbaudījumu laiks LELB darbībā un atskatoties jāsaprot kā "tuksneša" periods Latvijas evaņģeliski luteriskās baznīcas attīstībā. Jaunu uzplaukumu Baznīca piedzīvoja laikā no 1987. līdz 1989. gadam, kad luteriskās ticības populāritāte sasniedza pirmskaņa apmērus un Baznīca atkal varēja pretendēt uz nacionālās Baznīcas statusu un no jauna spēja modināt reliģisko un nacionālo pašapziņu.

1980. gadi LELB vēsturē zīmīgi ar to, ka ar 1981. gadu LELB ienāca jauna paaudze mācītāju, kuņi savu izglītību bija ieguvuši sociālismā. Viņi uzskatīja, ka baznīcas izdzīvošanas interesēs nevajadzēja piekāpties valsts un ateistiskā diktāta priekšā, bet noteikti pastāvēt uz Baznīcas tiesībām. Jaunie mācītāji vēlējās Baznīcai iegūt lielākas tiesības un panākt tās iekšēju reformēšanu. Sākumā notika tikai diskusijas un sapulces par LELB aktuā-

liem jautājumiem, LELB Teoloģijas seminārā un Rīgā, Mežparka Gustava Ādolfa draudzē.

1982. un 1983. gadā daži no jaunajiem garīdzniekiem ieņēma vadošus amatus LELB un Teoloģijas seminārā. Sākot savu darbu draudzēs, šie mācītāji (Modris Plāte, Juris Rubenis, Atis Vaickovskis, Aivars Beimanis) atkārtoti piesūtīja Baznīcas Virsvaldei un citiem garīdzniekiem dažādus priekšlikumus attiecībā uz LELB darbības reformēšanu – maiņām organizatoriskā darbā (piem., Baznīcas Satversmes izmaiņas, Baznīcas pārvaldes reorganizācijas, bīskapa padomes izveidošanas jautājumos u.c.) un liturģijā. Daudz tika darīts, lai dievkalpojumus padarītu saistošākus un pielāgotu tos cilvēka individuālajām vajadzībām. Tika izcelta Svētā Vakarēdiena nozīme, dažādotas svētrunas, ieviesti bagātinājumi liturģijā (piem., psalmu dziedājumos), tāpat rīkoti papilddievkalpojumi, rīta un un vakara svētbriži, Bībeles stundas. Visaktīvāk draudzes dzīves bagātināšanā strādāja Kuldīgas Annas draudzes mācītājs Modris Plāte.

Šīs aktivitātes (īpaši priekšlikumu un apkārtrakstu izsūtīšana) nebija pa prātam vairākiem toreizējās baznīcas pārvaldes darbiniekiem, kuri baidījās no iespējamām valsts iestāžu pretreakcijām. Tāpēc tie noraidīja minētos ierosinājumus, kā pārāk radikālus vai arī uz tiem vispār neatbildēja. Pārmaiņu ierosinātāji tika apvainoti šķeltniecībā un Baznīcas vienību graužošā darbībā. Kuldīgas-Dobeles iecirkņa prāvestu Plāti apvainoja luteriskās identitātes graušanā.

Archibīskaps Ēriks Mesters kalpošanā vadījās no iepriekšējā archibīskapa pieredzes, ieturēdams valsts interesēm lojālu LELB darbības līniju. Taču šī izvēle neguva gaidīto atbalstu LELB garīdznieku vidū. Tas skaidrojams ar to, ka padomju valstī bija iesākušās pārkārtošanas un atklātības procesu izraisītas pārmaiņas, kas skāra arī luterisko Baznīcu Latvijā. Šajā laikā LELB sadalījās it kā divās mācītāju un viņu atbalstošo laju nometnēs – “vecie” un “jaunie”. Pirmie iestājās par vecās kārtības saglabāšanu. Savukārt otri atbalstīja ierosinātās pārmaiņas un vēlējās izraisīt jaunu atmodu Baznīcā.

1987. gada sākumā laikraksts *Padomju Jaunatne* rupjā kārtā melīgi uzbruka Lietuvas evaņģeliski luteriskās Baznīcas ordinētajam mācītājam Mārim Ludvikam. Raksta “Bada laikā velns pat mušas ēd” Ludviks tika nosaukts par noziedznieku un spekulantu. Drīz pēc tam Baznīcas vadība, sekojot Kuldīgas izpildkomitejas un RKLP pilnvarotā prasībai, gribēja prāvestu Modri Plāti no Kuldīgas draudzes pārcelt uz kādu citu draudzi.⁴⁵ Tas izraisīja plašu pretestību un daudzi LELB mācītāji vērsās pie Baznīcas vadības ar lūgumu Plātem ļaut turpināt savu aizsākto darbu Kuldīgā.⁴⁶

1987. gada 14. jūnijā – 1941. gadā uz Sibīriju deportēto latviešu piemi-

ņas dienā – nodibinājās LELB Teoloģijas semināra pasniedzēju grupa “Atdzimšana un atjaunošanās”. Saistībā ar to, grupa (kuŗu vēlāk nodevēja par Kustību) nodeva atklātībā savus pirmos dokumentus, kuŗos bija rakstīts:

[..] Mēs izjūtam un atzīstam dziļu nepieciešamību kristīgi izprastiem atjaunošanās un atklātībai procesiem ienākt arī Latvijas evaņģeliski luteriskā Baznīcā, tās iekšējās un ārējās aktivitātēs un problēmu risinājumos.

Par kustības devīzi kļuva Svēto rakstu vieta vēstulē Titam 3:5:

Viņš mūs izglāba nevis taisnības darbu dēļ, ko mēs būtu darījuši, bet pēc savas žēlastības, ar mazgāšanu atdzimšanai un atjaunošanai Svētajā garā, ko Viņš bagātīgi pār mums izlējis caur Jēzu Kristu, mūsu Pestītāju.”

Vēlāk nāca klajā arī Kustības pamatprincipi, kuŗos formulēti tās darbības virzieni, mērķi un uzdevumi:

1. Baznīcas ārējā dzīvē cīnīties par tās pilnīgu atdalīšanu no valsts;
2. Baznīcas iekšējā dzīvē iestāties par patiesīgumu, patiesi kristīgu dzīvi un garīgu pilnveidošanos.⁴⁷

Gan valsts iestādes, gan LELB vadība veica pasākumus, lai jaundibinātā kustība pārtrauktu savu darbību. Presē tika publicēts raksts par kustības locekļu pretvalstisko un Baznīcai kaitīgo darbību.⁴⁸

1987. gada 27. augusta LELB Konsistorijas plenārsēdē vairākus kustības locekļus, kuŗi ieņēma vadošus amatus Baznīcas pārvaldē un Teoloģijas seminārā, atbrīvoja no darba (Teoloģijas semināra rektoru Dr. Robertu Akmentiņu, prāvestus – A. Beimani un Modri Plāti, Konsistorijas padomnieku Pēteri Cielavu), bet prāvestu Modri Plāti izslēdza no garīdznieku saraksta uz vienu gadu.⁴⁹

Baznīcas vadības norobežošanās no kustības “Atdzimšana un atjaunošanās” un veiktās represijas pret atsevišķiem tās locekļiem, radīja šķeltniecisku situāciju LELB, kas turpinājās līdz 1988. gada janvāra beigām. Šajā laikā Baznīcas vadība ieņēma autoritātīvu pozīciju, neielaidamās nekādos sakaros un kompromisos ar kustības pārstāvjiem, bet tā visiem iespējamiem līdzekļiem informēja pasauli par Latvijā notiekošām netaisnībām.

Pateicoties kustības “Atdzimšana un atjaunošanās” sakariem un darbībai ārzemēs, izdevās panākt plašu kristīgās pasaules atbalsi – neapmierinātību par LELB represijām pret kustības locekļiem 1987. gada decembrī, archibīskapam E. Mesteram viesojoties ASV un Rietumvācijā, latviešu trimdas luterāņu Baznīca, Pasaules luterāņu federācija un pat ASV Kongress pieprasīja atcelt 27. augusta represīvos lēmumus. Šā un

citu iemeslu dēļ, 1988. gada janvārī M. Plātem tika atjaunotas mācītāja tiesības un Dr. R. Akmentiņam semināra rektora amats, bet tā paša gada 22. augustā mācītājam M. Plātem tika atjaunotas arī Kuldīgas-Dobeles prāvesta pilnvaras. Līdzīgi tika atcelti arī pārējie 1987. gada 27. augusta lēmumi.

1988. gadā nacionālo sabiedriski politisku procesu ietekmē mainījās arī Baznīcas attieksme pret kustības “Atdzimšana un atjaunošanās” darbību.

Novembrī Konsistorija iesniedza RKLP priekšlikumus par izmaiņām “Nolikumā par reliģiskajām apvienībām”, kas bija pamatoti uz kustības ieteiktajām izmaiņām Nolikumā.

1989. gada 11. un 12. aprīlī notika LELB 14. Ģenerālā Sinode, kuŗā tika pilnīgi pārvēlēta Baznīcas līdzšinējā vadība. Par archibīskapu kļuva mācītājs Kārlis Gailītis, bet Konsistorijas sastāvā iekļuva lielākā daļa no kustības Atdzimšana un atjaunošanās locekļiem. Līdz ar to pati Kustība savu darbību varēja izbeigt.

Tā Sinode kļuva par pagrieziena punktu LELB vēsturē, kad tā no paklausīgas RKLP norādījumu un ieteikumu izpildītājas tā pārtapa patsāvīgā un neatkarīgā Baznīcā, kas varēja aktīvi iesaistīties visas sabiedrības pārveidē.

Aplūkojot kustības “Atdzimšana un atjaunošanās” darbības konsekvences, mācītājs Juris Rubenis intervijā 1997. gadā teica:

[..] nedomāju pārspīlēt un sacīt, ka mācītāji, kuŗi darbojās šajā kustībā, bija kādi īpaši varoņi vai kaut kādā ziņā labāki par pārējiem. Tie bija parasti cilvēki ar savām kļūdām un cilvēcisko ierobežotību, bet uzskatu, ka bija svarīgi, ka radās cilvēki, kuŗi uzdrošinājās sākt. Daudzas lietas būtu notikušas daudz gausāk un ilgāk, ja nebūtu “Atdzimšanas un atjaunošanās” darbības.

Pēc 1992. gada Baznīcai bija jāsamierinās ar domu, ka tā nevar pretendēt uz visas sabiedrības sirdsapziņas pārliecībām. Tās darbības iespēdā paliks diakonija. 1994. gadā mācītājs Juris Rubenis rakstīja:

Baznīcai ir jāizšķīras spert soli no “kristiešu politikas” uz “kristīgu politiku”, ir svarīgi pārnest smaguma centru no cilvēka uz Dievu, no antropocentrisma uz teocentrismu. Tikai tas dara Baznīcu patiesi iedarbīgu, tā ir Baznīcas nākotne Baltijā un citās Austrumeiropas valstīs.⁵⁰

Atsauces:

- ¹ LVA, 1448.f., 1. apr., 49.1., 60. lpp.
- ² LVA, 270.f., 2. apr., 3605.l., 35. lpp.
- ³ LVA, 1448.f., 1. apr., 239.l., 3l lpp.
- ⁴ Turpat, 4. lpp.
- ⁵ Turpat, 22. lpp.
- ⁶ Turpat, 51. lpp.
- ⁷ Turpat, 55.–56. lpp.
- ⁸ LVA, 1448.f., 1.apr., 244.l., 3. lpp.
- ⁹ Veinbergs, A. "Baznīca un latviešu tauta. Baznīca un draudze ASV", *Sējējs*, 1966. 212. lpp.
- ¹⁰ *LPSR valdības lēmumu un rīkojumu krājums*. Rīga, 1948. 528. lpp.
- ¹¹ LVA, 1448.f., 1. apr., 241.l., 31. lpp.
- ¹² *Par reliģiju uz baznīcu. Dokumentu krājums*. Rīga, 1966. 74. lpp.
- ¹³ Turpat, 77. lpp.
- ¹⁴ Turpat 79.-80. lpp.
- ¹⁵ LVA, 1448.f., 1. apr., 265.l., 19.-10. lpp.
- ¹⁶ LVA, 938.f., 6. apr., 91a.1., 100. lpp.
- ¹⁷ LVA, 1449.f., 266.l., 39. lpp.
- ¹⁸ Suvorova I. *Attiecības starp Pareizticīgo Baznīcu Latvijā un Latvijas valsti 20.gs. 50–60 gados*. Rīga, 1993. 80.–81. lpp.
- ¹⁹ LVA, 1448.f., 1.apr., 265.l., 33. lpp.
- ²⁰ *Latvijas Luterānis*, 1. jūn., 1996
- ²¹ Kīploks E. *Taisnības dēļ vajātie*. 191.–192. lpp.
- ²² LVA, 1419.f., 2.apr., 7.l., 70. lpp.
- ²³ Turpat, 157. lpp.; *LELB kalendārs*, 1955. 40. lpp.
- ²⁴ LVA, 270.f., 1.apr., 2032.l., 8.–11. lpp.
- ²⁵ LVA, 1419.f., 3.apr., 280.l., 37. lpp.
- ²⁶ LELB arhīvs. *Plenārsēžu protokolu grāmata*. 1960. g. 27. janv. – 1989. g. 17. okt., 80. lpp.
- ²⁷ LVA, 1419.f., 189.l., 131. lpp.
- ²⁸ Turpat, 17.1., 157. lpp.
- ²⁹ Tupat, 238. lpp.
- ³⁰ Laiks, 1968. g. 24. apr.
- ³¹ S. Ginters, I. Zālīte. *Ceļš*, nr. 1,101. lpp.
- ³² LELB arhīvs. *Plenārsēžu protokolu grāmata*. 1960. g. 27. janv. – 1989. g. 17. okt., 122. lpp.
- ³³ LVA, 1419.f., 3.apr., 5.l., 7. lpp.
- ³⁴ LVA, 1419.f., 3.apr., 6.l., 242. lpp.
- ³⁵ 1976. gada 26. oktobra LPSR Augstākās padomes Prezidijs apstiprināja L. Brežņeva laika *Nolikumu par reliģiskajām organizācijām LPSR*, kurš bija spēkā līdz 1989. gadam.
- ³⁶ LVA, 1419.f., 3.apr., 294.l., 19. lpp.
- ³⁸ Lange, E. *Latvijas Baznīcas vēsture*. 2. izd., Mineāpolē, 1972. 57. lpp.
- ³⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 290.l., 7.–14. lpp.
- ⁴⁰ LVA, 1419.f., 3.apr., 294.l., 21. lpp.

- ⁴¹ LVA, 1419.f., 3.apr., 255.l.
⁴² LVA, 1419.f., 3.apr., 295.l., 157. lpp.
⁴³ LVA, 1419.f., 3.apr., 266.l., 59. lpp.
⁴⁴ Pipars, I. "Bada laikā velns pat mušas ēd", *Padomju Jaunatne*, 7.1.1987.
⁴⁵ LELB arhīvs, *LELB Konsistorijas paplašinātās plenārsēdes protok. nr. 3*, 1987. g. 18. martā.
⁴⁶ 1987. g. 30. martā deviņpadsmit LELB garīdznieki LELB Konsistorijai un archibīskapam iesniedza lūgumu neatcelt prāvestu Modri Plāti no Kuldīgas-Dobeles prāvesta pienākumiem.
⁴⁷ Kustības "Atdzimšana un atjaunošanās", Dokuments Nr. 1, *Par grupas dibināšanu un mērķiem*.
⁴⁸ Ābelis, I., Pipars, J. "Farizeju bez maskām", *Padomju Jaunatne*, 18.9.1987.
⁴⁹ LELB arhīvs. *LELB Konsistorijas paplašinātās plenārsēdes protokols nr. 6*, 1987. g. 27. aug.
⁵⁰ Rubenis, J. "Luterisms pēckomunistiskajā sabiedrībā: kristiešu politika vai kristīgā politika", *Ceļš*, nr.1, Rīga, 1994. 107. lpp.

ILMA ZĀLĪTE

Dzimusi 1957. gada 25. augustā Cēsīs. Studējusi Latvijas Universitātes Vēstures un Filozofijas fakultātē. 1995. gadā ieguvusi vēstures maģistra gradu. Speciālizējusies Latvijas Baznīcas vēstures pētīšanā. Studiju noslēguma darbs *Teoloģijas fakultātes organizēšanas priekšvēsture un darbība līdz 1934. gada vidum*.

Laikā no 1990. līdz 1995. gadam strādājusi par vecāko zinātnisko līdzstrādnieci Cēsu Vēstures un mākslas muzejā. No 1995. līdz 1998. gadam Latvijas ev.-lut. Baznīcas arhīva vadītāja. Patlaban LELB Konsistorijas biroja vadītāja. Publicējusies ev.-lut. baznīcas žurnālos un laikrakstos.

Jānis Cakuls, bīskaps

LATVIJAS KATOĻU BAZNĪCA OKUPĀCIJAS JŪGĀ

Ievadā vēlos norādīt uz divām vērtīgām grāmatām par Latvijas katoļu baznīcas vēsturi. Grāmatu *Latvijas Romas Katoļu Baznīca komunistu gados* (1992) sarakstījis prof. Heinrichs Trops-Trūps. Tai blakus jāmin prof. Heinricha Stroda sacerētais plašais darbs *Latvijas Katoļu Baznīcas Vēsture 1075- 1995* (1996). Grāmatā autors veltījis trīs plašas nodaļas tieši okupācijas laikam. Abi autori sīki apraksta baznīcas un ticīgo cilvēku cīņu pret tradicionālām dvēseles pestīšanas atziņām naidīgo komunistisko ideoloģiju, nežēlīgo padomju varas iestāžu administratīvo spaidu atmosfērā. Abas šīs grāmatas jāstudē, lai visu lielo traģēdiju varētu labāk izprast. Vēlos lasītāju uzmanību pievērst vairākiem manā uztverē svarīgiem aspektiem.

Brīvās Latvijas laikā Katoļu Baznīca piedzīvoja spožu uzplaukumu. Cilvēki mīlēja savu baznīcu, un tās priesteri baudīja lielu cieņu. 1937. gadā atjaunojās senā Rīgas Metropole ar archibīskapu Antoniju Springoviču priekšgalā un ar Katoļu Baznīcas pārstāvi ministru kabinetā. Latvijas teritorija sadalījās Rīgas un Liepājas diecēzē.

Rīgas diecēzē ietilpa 13 dekanāti, kas tika apvienoti 111 draudzēs ar 20 misiju punktiem. Tie gādāja par garīgo aprūpi katoļticīgiem cilvēkiem vietās, kur katoļticīgo skaits bija mazs. Liepājas diecēze apvienoja 7 dekanātus ar 39 draudzēm un 15 misiju punktiem. Kopsummā pirms komunistu ienākšanas Latvijā darbojās 216 baznīcas un kapličas, 166 draudzes, ko apkalpoja 190 ordinēti priesteri. To skaitu gatavojās papildināt 31 teoloģijas students.

Par katolisko izglītību gādāja 2 vidusskolas: Aglonā (zēniem) un Jaunaglonā (meitenēm). Rīgā darbojās Katoļu seminārs, ko 1938. gadā pārvērta par Katoļu teoloģijas fakultāti. Pastāvēja arī divas Katoļu studentu biedrības: *Fraternitas Catholica* (zēniem) un *Terrae Mariana* (meitenēm). Katoļu organizācijas – ieskaitot vairākus katoļu ordeņus – darbojās visā Latvijā. Katoļu reliģisko ordeņu atbalstīti, daudzi latviešu jaunieši studēja ārzemēs. Lielinieku iebrukums šo plaukstošo sabiedrību iznīcināja, ieviešot tā saukto agresīvo (kaņojošo) ateismu.

Katoļu Baznīcas vienotība pasaules mērogā, lieliniekus šķiet, trau-

cēja visvairāk. Katoļu Baznīcas augstākā vadība atradās Romā, ārpus sarkanās Krievijas robežām. To komunistu vara nevarēja kontrolēt. Pāvests runāja autoritātīvi, un visa pasaule viņa teikto uzklausa. Tāpēc komunistiem bija svarīgi saraut saites ar Vatikanu un ierobežot ziņu izmaiņu ar ārējo pasauli. Pāvesta diplomātiskais pārstāvis Latvijā arhibīskaps A. Arata saņēma komunistu valdības pavēli atstāt Latviju.

Drīz vien sekoja rikožumi, kas nacionālizēja baznīcu īpašumus, ieskaitot archīvus, dokumentus un grāmatas. Priesterus izdzina no viņu dzīvojamām telpām. Priesteri, kas bija izpelnījušies īpašu tautas ievēribu, tika arestēti un izraidīti no draudzēm. Daži pat saņēma pavēli publiski noliegt ticību un iesaistīties čekas ziņotāju tīklā. Nacionālizēja arī Baznīcas liturģiskos traukus, tos gan atļaujot – pret sevišķu nodokļa samaksu vietējām padomēm – lietot. Nacionālizēja visas telpas un par to lietošanu tika pieprasīti pārmērīgi augsti nodokļi, ko draudzes bieži nespēja maksāt. Katoļu prese tika aizliegta, Teoloģijas fakultāte likvidēta, māja Altonavas ielā Nr. 6 pasludināta par valsts īpašumu, studenti un profesori izdzīti. Reliģijai, kā jau kapitālisma paliekai, ar skubu bija jāpazūd no cilvēku apziņas; par to gādāja padomju iestādes.

Nacisma režīmā situācija daudz nemainījās. Nacionālizētos īpašumus vācieši atpakaļ neatdeva, bet prasīja par tiem nodokļus un īres maksu. Priesteru vajāšanas turpinājās. Kā piemēru var minēt prof. Dr. Aloizu Broku, kas mocekļa nāvē mira Mauthauzenas koncentrācijas nometnē.

Vācu spēkiem atkāpjoties, tauta nojauta, ka otrā lielinieku okupācija būs vēl drausmīgāka par pirmo. Tāpēc glābās katrs, kas vien to varēja. Lai to labāk raksturotu, pieliekam klāt 1944. gadā trimdā devušos katoļu priesteru sarakstu. Saraksts sastādīts alfabētiskā secībā ar dzimšanas gadu iekavās.

1. Anspoks Aloīzs *Lic. Th.* (dz. 1903. g.) izbraucis no Jūrkalnes.
2. Baginskis Boļeslavs *MIC* (1910) no Talsiem.
3. Bečs Henriks (1915).
4. Bojārs Pēteris (1910) no Varanavičiem.
5. Čamanis Antons (1894) no Višķiem.
6. Msgr. Čamanis Jāzeps *C.S. Th.* (1894), izglītības ministra biedrs - no Rīgas (jau 1940. g.).
7. Gaidelis Staņislavs *SJ* (1914).
8. Gendelis Staņislavs (1914).
9. Goldikovskis Aleksandrs (1906) no Rīgas.
10. Grauds (Pizāns) Jānis (1914) no Barkovas.
11. Grišāns Jāzeps *MIC* (1891) no Rēzeknes.
12. Grosbergs Ādolfs (1910) no Vaiņodes.
13. Kaļķis Mārtiņš (1893) no Livbērzes.
14. Kokins Bronislavs *Lic. Phil.* (1912) no Aglonas.

15. Krastiņš Bernards *OMC* (1912) no Rīgas.
16. Krumpāns Jāzepts (1904) no Sarkanaiem.
17. Lavrinovičs Pēteris *Dr. Th.* (1902) no Aglonas.
18. Matīss Staņislavs (1900) no Dvietes.
19. Mūrnieks Donāts (1901) no Subates.
20. Mutulis Richards (1912) no Viļakas.
21. Novickis Aleksandrs *Mag.th.*, profesors (1888) no Rīgas.
22. Ornicāns Ludviks (1915) no Kaunatas.
23. Ozoliņš Jēkabs (1876) no Ventspils.
24. Pantaleons Aloizs (1902) no Brunavas.
25. Pekšs Aleksandrs (1903) no Pildas.
26. Pupiņš Vits (1907) no Rīgas.
27. Putnis Eduards (1916) no Kurmenes.
28. Pudāns Juris (1909) no Rīgas.
29. Ručs Kazimirs *Dr. Th.* (1915) – latviešu leģiona kapelāns.
30. Rancāns Jāzepts (1886), bīskaps, ģenerālvikārs – no Rīgas.
31. Savickis Pāvils *OMC* (1913) no Vaiņodes.
32. Sloskāns Boļeslavs (1893), bīskaps, profesors – no Rīgas.
33. Msgr. Strelevičs Vincents (1888), Rīgas kūrijas notārs, sv. Jēkaba katedrāles pārzinis – no Rīgas.
34. Stukelis Edvards (1884), prelāts, kūrijas kanclers, Rīgas dekāns, Rīgas Sāpju Dievmātes baznīcas prāvests – no Rīgas.
35. Samo Bronislavs (1913) no Valmieras.
36. Skutāns Staņislavs *MIC* (1900) no Talsiem.
37. Urbšs Antons (1879), Liepājas bīskaps – no Liepājas.
38. Vanags Aleksandrs (1899) no Silenes.
39. Vārna Leons *Dr. Th.* (1906) no Liepājas.
40. Velkme Jānis (1876) no Kuldīgas.
41. Vilnis Kazimirs (1907) no Rīgas.

Trimdā devās arī daudzi katoļu sabiedriskie darbinieki, piemēram, A. Budže, N. Treibša, L. Latkovskis, A. Rupainis, P. Puduls, B. Čevers, J. Klīdzējs, F. Murāns, M. Bukšs, H. Tichovskis u.c.

Bēgļu nojauta bija pareiza: otra okupācija izrādījās drausmīgāka par pirmo. Pēc Hitlera armiju sabrukuma nacistu okupāciju nomainīja komunistu okupācija.

Šinī periodā atklāti izpaudās Staļina plāni: iznīcināt ne tikai reliģijas, bet arī vietējās tautas Baltijas apgabalā, lai tur nometinātu krievu kolonistus. Krievijas vēsture liecina, ka lielās imperijas valdniekiem vienmēr vajadzīgas stratēģiskās nomaļu teritorijas agresīvu plānu īstenošanai gan pret Rietumiem, gan Austrumiem.

Komunistu otras okupācijas sākuma gados vajāto priesteru skaits bija liels. Pievienoju vārdisku sarakstu, kas ņemts no prof. H. Trūpa-Tropa grāmatas - *Latvijas Romas Katoļu Baznīca komūnisma gados 1940-1990*.

Represētie garīdznieki 1940.—1988. g.

Nr.	Uzvārds, vārds	No kādas draudzes apc.	Dz.g.	Apc.g.	Kad un kas tiesājis	Uz cik g.	Atbrīvots
1.	Abelīņš Andrejs Pierādījumu trūkuma dēļ	Balvi	1891	1945. 26.12.			20.06.46.
2.	Ancāns Izidors	Jelgava	1896	1950. 29.05.	02.12.50.SA	10	29.05.56
3.	Apš Klements 1990. g. 9. janvārī nogalināja čekas aģents	Kaunata	1913	1949. 21.09.	19.04.50.SA	10	07.08.56.
4.	Apšīniks Pēteris Miris Sverdlovskas apg. Severlagā	Baltinova	1887	1941. 11.06.			Miris līdz tiesai 10.02.42.
5.	Bekers Eduards Boļševikiem atkāpjoties, nošauts	Okra	1894	1941. VII			nošauts 01.07.41.
6.	Borodzuja Jāzeps Kara laikā ieradies no Baltkrievijas	Pasiene	1893	1949. 10.11.	10.02.50.SA		izsūtījumā 16.03.50. 30.12.58.
7.	Bročs Staņislavs Izsaukts uz Krāslavas čekū un noslicināts	Skaista	1913	1948			1948.g. atrasts Krāslavas upē
8.	Butkevičs Jānis 1953. g. metropolīts, A. Springovičs viņu nozīmēja par Ļeņingradas vikaru	Ļeņingrada	1929	1967		7	1974
9.	Cērciņš Adalberts	Pušmucova	1889	1948.08.03.		25	04.10.55.
10.	Čužāns Staņislavs	Beresne	1922	1950. 12.02.	23.09.50.SA	10	16.05.56
11.	Dulbinskis Kazimirs Pēc atbrīvošanas paturēts bet represijas turpinājās	Rīga	1906	1949. 28.04.	26.11.49.SA	10	1954 atbrīvots 1956 atkal arestēts 1958 atbrīvots
12.	Dunskis Aloīzs	Rēzekne	1904	1948.. 29.07	20.01.49.SA	10	22.08.55.
13.	Dzenis Leons Pēc atbrīvošanas paturēts	Augškalne	1915	1945. 25.09.	29.07.46.KT	10	29.01.55.
14.	Gabrāns Jānis	Varakļāni	1899	1947. 10.04.	10.06.47.SA	10	20.08.55.

Nr.	Uzvārds, vārds	No kādas draudzes apc.	Dz.g.	Apc.g.	Kad un kas tiesājis	Uz cik g.	Atbrīvots
15.	Gabris Aloizs	Bebrene	1888	1951.. 03.08	21.12.51.AT	10	12.05.56.
16.	Gailevičs Jāzeps	Balbinova	1893	1949. 10.09.	08.04.50. SA	10	22.06.56.
17.	Gadzāns Pēteris	Puša	1886	1949. 19.08.			miris līdz tiesai 04.09.49.
18.	Gumpenbergs Kārlis,	Vijaka OMC	1904	1945. 22.12.	09.12.46. AT	10	1955
19.	Gugāns Pēteris	Eversmuiža Nautrāns	1929	1961 1964		1 1	spaidu darbi spaidu darbi
20.	Ivbuls Staņislavs	Rozentova	1907	1949. 01.12.	14.06.50.SA	10	16.06.56
21.	Jakovels Pēteris	Aglona	1907	1959		3 mēn	spaidu darbi
22.	Jankovskis Vladislavs	Daugavpils J. M.	1903	1953. 03.02.	01.01.54. AT	10	1056
23.	Jaškovičs Jānis, MIC	Varakļāni	1911	1949. 19.04.	26.11.49. SA	10	1955
24.	Jermacāns Miķelis, OMC	Skaistkalne	1911	1949. 04.10.	06.09.50. SA	10	06.05.56
25.	Jodovalkis, Aleksandrs,	Rīga, Mg. th.	1883	1951. 10.05.	14.11.51	10	29.09.54
26.	Juhņevičs Antons	Vanagi	1905	1946	14.11.46 KT	nāves-sods	nošauts 04.02.47
27.	Kapacs Staņislavs	Zosna	1912	1941. 24.04.	07.02.42 SA	nāves-sods	nošauts 13.03.42
28.	Kiseļevskis Kārlis, OMC	Skaistkalne	1906	1949. 01.10.	06.09.50. SA	10	26.07.56
29.	Kļaviņš Miķelis, OMC	Skaistkalne	1906	1949. 29.08	06.09.50 SA	10	26.07.56
30.	Kokars Jānis	Ciskadi	1914	1950. 22.02	23.09.50. SA	10	14.06.56
31.	Kopeikis Eduards	Asūne	1906	1949. 15.11	08.04.50 SA	10	17.11.55
32.	Kundzeņš Leons	Jelgava	1907	1959		1	spaidu darbi

Nr.	Uzvārds, vārds	No kādas draudzes apc.	Dz.g.	Apc.g.	Kad un kas tiesājis	Uz cik g.	Atbrīvots
33.	Lapkovskis Lorigins	Ilukste	1906	1951. 14.11	31.01.52 AT	10	22.05.56
34.	Lopotenoks Antons	Eglaine	1907	1940. XII			apm. pēc gada no cietuma atbrīvots
	Sākumā iesūtīts Sarkanajā armijā, vēlāk Polijas armijā kara kapelans						
35.	Lītauniks Vladislavs	Višķi	1909	1941. 23.03	21.06.41 KT	nāves sods	22.-24.06.41 nogalināts
	Šausmīgi sakropļots liķis atrasts cietuma pagalmā						
36.	Lipiniks Pēteris	Peipiņi	1914	1952 18.01	25.04.52 AT	25	27.04.56
37.	Ļahs Antons	Borovka	1887	1945. 17.09	29.06.46. KT	10	miris ieslodzījumā 02.07.52
	Miris Mordāvijas APSR Dubrovlagā						
38.	Melders Antons	Gudenieki	1908	1947 28.03	07.07.47 SA	5	25.05.55
39.	Mendriks Jānis, MIC	Jaunborne	1907	1950. 25.10	24.03.51 SA	10	05.08.53 miris ieslodzījumā
	Nošauts lāģernieku sacelšanās laikā						
40.	Mickevičs Bernards	Strij. Ukrainā	1930	1973		4	1977
41.	Onckuls Pēteris	Rīga	1919	1949. 28.04	03.09.49 SA	10	22.02.55
	Pēc atbrīvošanas paturēts izsūtījumā līdz 16.04.56						
42.	Pastors Alfons	Rīga	1890	1950. 17.12	26.05.51 SA	10	1954
43.	Paškevičs Vitolds	Krāslava	1882	1941. 06			1941.g. jūnijā noslepkavots
	Boļševiki atkāpjoties pēc nežēlīgas mocīšanas noslepkavojuši						
44.	Pavlovskis Jānis, OMC	Skaistkalne	1914	1949. 04.10	06.09.50 SA	10	14.06.56
45.	Peipiņš Vincents	Vijaka	1927	1959		1	spaidu darbi
46.	Peļšs Staņislavs	Brigi	1913	1949. 20.07	17.12.49 SA	10	27.04.56
47.	Pentjušs Viktors	Lamiņi	1915	1948. 25.10	05.03.49 SA	10	17.07.56
48.	Petuško Staņislavs	Bērzgale (Rēz. dek.)	1913	1950. 27.12	26.05.51 SA	10	02.07.53
49.	Piebalgs Alberts	Cēsis	1894	1945. 19.02	19.11.45	8	1953

Nr.	Uzvārds, vārds	No kādas draudzes apc.	Dz.g.	Apc.g.	Kad un kas tiesājis	Uz cik g.	Atbrīvots
50.	Pūdāns Andrejs	Stolerova	1899	1948. 28.01	19.03.48 KT	25	miris ieslodzījumā Norijskas LDN 17.01.53
51.	Pūdāns Jāzeps S. J.	Ilukste	1903	1941. 14.06			miris ieslodzījumā Vjatkas LDN 15.06.42
52.	Pūdņiks Konstantīns	Asūna	1904	1948. 23.07	04.12.48 SA	25	miris ieslodzījumā Krievijas KPFSR 31.12.50
53.	Razmuss Jāzeps	Stružāni	1906	1946. 28.10	13.05.47 KT	10	24.04.56
54.	Rudzeits Pēteris	Krāslava	1898	1945. 16.09	29.06.46 KT	10	03.06.55
55.	Rukmans Antons	Subate	1896	1963		1	spaidu darbi
56.	Seimans Jūlijs	Rundāni	1908	1948. 28.01	19.06.48 SA	5	1953
57.	Silevičs Jānis	Grīva	1915	1951. 03.08	13.12.51 AT	8	1955
58.	Skromāns Antons	Vījaka	1904	1945. 05.12	05.07.46 KT	10	19.12.47. miris apcietinājumā Novosibirskas LDN
59.	Stričko Pauls	Rīga	1884	1951. 08.10	31.12.51 AT	10	22.09.55
60.	Strods Kazimirs	Mežvidi	1906	1941. 24.06			1941.g. 24.jūn. nošauts boļševikiem atkāpjoties
61.	Šamo Staņislavs	Cēsis	1913	1944			1944 pazudis bez vēsts
62.	Štagars Ludviks	Šķilbēni	1905	1947. 01.08	23.01.48 KT	25	atbr. 1956, arest. 1958 atbr. 1972
63.	Tabare Sigismunds	Krāslava	1870	1941.VI			noslepkavots 1941.VI
		Boļševikiem atkāpjoties nežēlīgi nomocīts					
64.	Tarbusas Ādolfs	Rīga	1903	1945. 10.01	15.12.45 SA	7	08.05.56
65.	Terenkevičs Viktors	Rīga	1907	1950. 02.11			miris Rīgas cietumā līdz tiesai 13.04.51
66.	Trojanovskis Staņislavs	Skaista	1910	1945. 30.01			miris līdz tiesai 15.02.45

Nr.	Uzvārds; vārds	No kādas draudzes apc.	Dz.g.	Apc.g.	Kad un kas tiesājis	Uz cik g.	Atbrīvots
67.	Trūps Henriks, Lic.th.	Skaistkalne	1908	1953 27.02	25.09.53. KT	10	17.07.56.
68.	Tumāns Antons	Sarkaņi	1880	1951. 08.08	15.12.51 AT	10	10.11.54
69.	Turks Aleksandrs	Ludza	1907	1947	05.05.47.	10	1955
70.	Turks Nikodens, OMC Vācieši atbrīvoja no evakuācijas	Vijaka	1914	1941. VI vilciena			1941
71.	Vaiķis Staņislavs	Līvāni	1887	1950. 04.09.	17.03.51 SA	10	29.04.56
72.	Valpiņš Bronislavs, MIC, Dr.th.	Rīga	1899	1948. 19.12	03.09.49.	25 SA	10.04.56
73.	Vaivods Julijans, Lic.th.	Liepāja	1895	1958. 02.01.	13.05.58.	2 AT	02.01.60
74.	Vaivods Pēteris	Raipole	1913	1947. 16.12	13.03.48 SA	10	02.07.56
75.	Vitanis Kazimirs	Pilda	1899	1948. 27.01	31.05.48	25	03.07.56
76.	Vizulis Ādams	Rubene	1891	1947. 12.04	13.09.47 SA	10	29.11.54
77.	Voitiņš Jānis	Bikava	1918	1950. 10.02	10.06.50 SA	10	12.08.56
78.	Vucyns Pēteris	Rīga	1921	1948. 28.05	28.08.48 SA	10	29.02.56
79.	Začests Julijans	Rīga	1914	1045. 18.12	01.03.47	3	1948
80.	Zeps Staņislavs	Rīga	1908	1950. 10.08	03.02.51 SA	10	19.05.56
81.	Zondaks Valerijans, Mag. Mat.	Rīga	1908	1953. 05.02	25.09.53 AT	25	atbr. 1956.17.VII arestēja 1957.15.VI atbr. 1960.5.IX 1956. g. amnestēts, bet 1957. g. paskaidroja, ka nepareizi amnestēts, atbrīvoja 1960. g.5.IX
82.	Zundo Vladislavs	Daugavpils sv. Pēt.	1891	1953. 07.02	30.05.53 AT	10	22.09.55

Komunistu varas cinisms nebija pārspējams. Visi priesteri tika tiesāti saskaņā ar PSRS likumiem, kaut arī viņi bija dzīvojuši un strādājuši neatkarīgā Latvijā un bija padoti tās likumiem. Krievijas Federatīvās Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodeksa likumi attiecināti vēl uz Latvijas brīvvalsts laikā izdarītajiem "pārkāpumiem".

Otra pasaules kara laikā ateistiskā krievu valdība propagandas nolūkos ieturēja diezgan liberālu nostāju pret daudzām reliģiskām konfesijām, it īpaši pret pareizticīgo Baznīcu, jo sarkanajam režīmam bija vajadzīga Rietumu demokrātiju palīdzība cīņā pret Vāciju, bet, kaņam izbeidzoties, vecie spaidi atjaunojās. Propaganda runāja vienu, bet darbi rādīja pavisam ko citu.

Visas baznīcas un to inventārs palika valsts rokās. Ticīgajiem bija jāmaksā nesamērīgi augsti nodokļi. Ja kāda draudze tos nespēja maksāt, baznīcu slēdza vai pārvērtā par deju zāli, noliktavu, darbnīcu, labākā gadījumā – par koncertzāli. Priesteri drikstēja sludināt ticību tikai tajās draudzēs, kuņām viņi bija pierakstīti. Arī tad čekisti izsekoja, un katrs nejaušs teiciens viņus varēja novest cietumā vai izsūtījumā.

Prof. Henriks Trūps, kas pats tika tiesāts, *Latvijas Romas Katoļu Baznīca komūnisma gados 1940-1990*, 67. grāmatas lappusē raksta:

Priesteru tiesas procesos kā apsūdzības galvenokārt figurēja komūnisma apmelošana Latvijas laika sprediķos, aktīva darbošanās buržuaziskajā Katoļu jaunatnes biedrībā, piedalīšanās Katoļu presē, pateicības dievkalpojumu rīkošana, aicināšana dot ziedojumus palīdzības fondam vācu okupācijas laikā. Bet komūnisma gados priesteri visbiežāk tika apvainoti par sakariem ar partizāniem, negātīvu nostāju pret pionieru un komjauniešu organizācijām un par to, ka viņi nepiekrita komūnistisku ideju paušanai sprediķos.

Priesterus tiesāja Augstākā Tiesa, Kaņa tribunāls, vai PSRS IM sevišķā apspriede (*osoboje soveščanije*). Tiesas procesos, kā arī trīs personu aizmuguriskās apspriedēs priesteriem lielāko tiesu tika piemēroti šādi KFPSR kriminālkodeksa panti: par dzimtenes nodevību, par līdzdalību dzimtenes nodevībā, par līdzdalību kontrrevolūcionārā nacionālistiskā organizācijā, par pretpadomju aģitāciju, par aģitāciju pret komūnitisko kustību, par negātīvu attieksmi pret pionieru un komjauniešu organizāciju, par kontrrevolūcionāru aģitāciju un propagandu, par palīdzību vācu okupantiem, par palīdzības sniegšanu starptautiskai buržuazijai, par piedalīšanos nacionālistiskās pretpadomju organizācijās, par sakaru uzturēšanu ar latviešu nacionālistisko bandu dalībniekiem un viņu atbalstīšana, par neziņošanu, par sakariem ar nacionālistiskām organizācijām un par sazināšanos ar ārvalstīm kontrrevolūcionāros nolūkos.

Komūnistu plānos bija reliģijas iznīdēšana, tāpēc vispirms bija jāapspriež garīdzniecība. Jebkuņam priesterim bija viegli pierakstīt pretpadomju aģitāciju un propagandu, jo patiesībā katrs sprediķis bija vērsts pret komūnistu materiālistisko pasaules uzskatu. Tāpēc kuņu katru priesteri jebkuņā laikā varēja arestēt, un, ja visus nearestēja, tad tikai tāpēc, ka

partija ar gudru ziņu bija izstrādājusi savu programmu. Kuņus arestēt? Vispirms arestēti tika tie, kas aktīvi strādāja. Viens no Reliģijas lietu pilnvarotajiem savam bijušajam skolotājam – priesterim – bija devis šādu padomu: “Jo būsi lielāks sliņķis, jo nolaidīgāk strādāsi, jo lielākas izredzes ilgāk palikt nearestētam.”

Pēc Staļina nāves (1955. un 1956. gadā) visus cietumos ieslodzītos priesterus atbrīvoja kā nepamatoti notiesātus. Tātad, pat pēc padomju likumiem viņi izrādījās nepamatoti tiesāti! Tikai katram tiesātajam bija jāievēro: viņš nedrīkstēja teikt, ka padomju tiesa viņu notiesājusi nepamatoti. Vajadzēja teikt: “Biju vainīgs – labošos!”. Citādi draudēja jauns kriminālnoziegums par padomju tiesas apvainošanu. Tāpat tiesa draudēja tādos gadījumos, ja tika apšaubīts padomju presē rakstītais. Ja nu tomēr kāds pārdrošnieks apgalvoja pretējo, viņu bez vilcināšanās apcietināja un sodīja atkārtoti.

Tādi drosminieki pēc 1954. un 1956. gada atbrīvošanas bija bīskaps Dubļinskis un priesteris Štagars. Viņi vienmēr publiskās un privātās sarunās apstiprināja, ka ir tiesāti nepamatoti, un tāpēc tika represēti otreiz. Bīskapu Dubļinski lika mierā un rehabilitēja tikai tad, kad viņu jau pārvietoja ratiņos, bet priesteri Štagaru no cietuma izlaida 1972. gadā – dažus mēnešus pirms nāves.

Prof. H. Trūps raksta:

Pie apcietinātajiem prietejiem jo bieži pielietoja dažādas spīdzināšanas metodes. Visbiežāk izmantoja bezmiegu. Līdz 1953. gadam, Staļina nāvei, pratnāšana vienmēr notika naktīs no plkst. 22.00 līdz 5.00 rītā, kad pēc dažām minūtēm visus modināja, bet dienā gulēt nedrīkstēja. Tam rūpīgi sekoja sargs pa durvju “aci”. Ja pamanīja kādu iesnaužamies, tad to tūlīt ievietoja karcerī. Tā bija šaura, neapkurināta telpa, kur varēja tikai stāvēt vai retos gadījumos sēdēt, ja bija soliņš. Sodīto parasti tur ielika tikai apakšveļā. Pirmajās divās dienās deva tikai ūdeni, nākošajās divās jau kādus simt gramus maizes un ūdeni un tikai kādā piektajā vai sestajā jau mazliet kāda silta šķidruma. Vairāk kā uz desmit dienām karcerī nelika, jo drebēšanu no aukstuma, bezmiegu un badu ilgāk nevarēja izturēt. Vislielākās mokas sagādāja bezmiegs. Ja četras – piecas diennaktis neļauj gulēt, tad nelaimīgais ir gatavs parakstīt vienalga ko. Reizēm lika ar izplēstām rokām stundām ilgi stāvēt pie sienas līdz bezsamaņai. Tādos gadījumos dažreiz šāva sienā starp rokām. Sitieni pa kājām, pirkstu izlaušana, nagu noraušana pat neskaitījās par sevišķām mocībām. Sevišķi nežēlīgi priesteri tikuši sisti, spīdzināti un mērdēti badā no 1946. līdz 1950. gadam.

Šīs visas spīdzināšanas notika čekas pagrabos, kur cilvēkus turēja apcietinājumā no dažiem mēnešiem līdz gadam un pat vēl ilgāk. Bet arī koncentrācijas nometnēs, kur nosūtīja pēc tiesas vai sevišķās apsūdzības,

terrorizēšana turpinājās. Čekisti bija izgudrojuši īpašu metodi politīeslodzīto mocīšanai – viņi politīisko ieslodzīto vidū iesūtīja kriminālistus. Tie politīeslodzītājiem, jau ierodoties nometnē, atņēma apģērbu, apavus, bet pretī pame-ta novalkātas skrandas un nonēsātus apavus. Tāpat, ja kādam vēlāk atnāca sūtījums ar pārtiku, kriminālisti bija klāt par dalītājiem – sev un saviem draugiem paņemot lauvas tiesu un īpašniekam atstājot kādas drupačas. Ja kāds nebija mierā ar tādu dalīšanu, tam atņēma pilnīgi visu. Šie “dalītāji” tādējādi bija labi paēduši un silti ģērbti, par to neaizmirstot arī savus labdaļus – čekistus.

Visbriesmīgākie bija gadi, kad atcēla nāvessodu. No vienas puses - arī politīeslodzītie bija no tā glābti, bet savukārt kriminālisti apcietināto barakās rikojās nesodīti, izrēķinoties ar nepakļāvīgajiem. Kāds mūsu priesteris ir atstāstījis redzēto. Naktī kriminālists, kuŗam jau bija piespriesti 125 gadi, kādam upurim pārgrieza rīkli un rītā, ieradies pie apsardzes priekšnieka, paziņoja: “Izvāciet no barakas līķi, bet man pierakstiet klāt vēl 25 gadus!” Parasti slepkavību uzņēmās tas, kuŗam cietumsods piespriests ilgāks par paša mūžu. Tātad faktiski par nākamajām slepkavībām viņš sodu vairs nesaņēma. Arī nometnes priekšniecība par šādām slepkavībām sevišķi norūpējusies nebija. Bieži vien pēc paziņojuma par slepkavību, sekoja pie-bilde – par vienu fašistu Padomju Savienībā būs mazāk! Ikdienā kriminālisti politīeslodzītos saukāja tikai par fašistiem.

Arī nearestētie priesteri nedzīvoja mierā – viņus jau laikus noskaņoja iespējamam arestam. Dažu izsauca biežāk, dažu retāk. Čekā notika prati-nāšanas, pārrunas, draudi, dažkārt pat piekaušana. Protams, par to nedrīkstēja nevienam stāstīt. Izlaižot no pratināšanas, tika piedraudēts: ja notikušais tiks darīts zināms – 25 gadi cietumsoda! Tomēr priesteris priesterim bieži vien savas bēdas un piedzīvoto atklāja.

Minēšu kādu epizodi no priesterļa F. Keiŗa stāstītā. Reiz viņu, izsauktu uz čeku, pēc ilgākām pārrunām čekists sācis iespaidot fiziski. Keiŗam pa degunu un muti plūduŗas asinis, bet čekists tomēr “darbu” turpinājis. Pries-teris beidzot neizturējis un ietriecis dūri čekistam sejā. Sitiens bijis tik spējš un spēcīgs, ka čekists ar visu revolveri saļimis bezsamaņā. Var izprast pries-terī, apsveŗot savas rīcības sekas. Pēc brīŗa čekists nācis atkal pie samaņas un ieraudzījis arī priesteri visu noplūduŗu asinīm. Čekists stingri piekodinājis nevienam par to neteikt ne vārda un palaidis priesteri mājās. Priesteris F. Keiŗs tieŗi ar ŗo gadījumu saistīja savas Parkinsona slimības sākŗanos. Protams, daŗreiz pratināŗana beidzās traŗiski. Skaistās prāvestu St. Broŗu izsauca uz Krāŗslavas čeku un pēc tam nedzīvu atrada Krāŗslavas upē.

Bieŗi vien ļaudis par priesteri Leli zobojās, ka viņŗ, ieraugot kādu cilvķeku nākam uz draudzes māju, esot pa logu bēdzis meŗā. Jā, viņŗ bija psīchiski

traumēts priesteris. Viņu vairākkārt pratināja, naktīs veda uz Daugavpili, braucot cauri mežam nostādīja pie koka, un čekists, mērķējot uz viņu, draudēja nošaut. Var noprast viņa šaušalīgos pārdzīvojumus un psiholoģiskās sekas.

Vēl aizvien paliek spēkā vecā paruna: *Sanguis martyrum, semen christianorum!* ("Mocekļu asinis – sēkla kristietībai.")

Jau vācu okupācijas laikā, 1942. gadā, mocekļa nāvē mira Aglonas draudzes dekāns Aloizs Broks. Dzimis 1898. gada 1. martā, par priesteri iesvētīts 1921. gada 18. maijā. 1941. gada 30. decembrī viņu apcietina, bet 1942. gada aprīlī atbrīvo. Tomēr Vasarasvētkos viņu apcietina otrreiz, un tautā tik ļoti cienītais priesteris pazūd Vācijas koncentrācijas nometnēs.

Juris Soikāns – Linogriezums «Sāpju ceļš»

Arturs Liepkalns

ĒTISKO VĒRTĪBU PAGRIMUMS LATVIJĀ

Padomju okupācijas gadi Latvijā bija pilni traģisku notikumu un pārdzīvojumu. Latviešu tautas lielās ciešanas šai laikā radījušas psihes deformāciju.

PSRS vardarbīgā okupācija atkal atjaunojās, Otram pasaules kaņam beidzoties. Tā turpinājās gandrīz piecdesmit gadu. Iepazīstoties ar okupācijas gadu vēsturi sāpīgi jāsecina, ka diezgan liels skaits latviešu apzināti vai arī apmātībā kalpojuši komunistu varai. Tās psiholoģiskās ietekmēšanas metodes 50 gados ir bijušas spēcīgākās nekā varēja sagaidīt. Latvieši 4 gadsimtus, spītēdami vācu muižniecībai un klaušu laika jūgam, saglabāja savu nacionālu godu un tikumus.

Par tautas nomāktību pusgadsimta ilgā okupācijas terora apstākļos liecina atjaunotās Latvijas valsts neatkarības pirmie gadi. Tie gan devuši tautai starptautiski atzītu valstisko neatkarību un arī jūtamu kārtības un sazināšanās brīvību, bet algas, pensijas un saimnieciskie apstākļi raksturo nabadzību. Par noziedzīgu korrupciju Latvijā liecina lielais jaunbagātnieku skaits. Jaunbagātņiekus rada latviešu un sveštautiešu materiāli orientētais virsslānis, ieskaitot tajā arī vairākus politiķus valsts vadībā.

Ētika ir grieķu vārda *ethikē* latviskojums, visparastāk ar šo vārdu saprot tikumības mācību vai morāles filozofiju; tāds paskaidrojums dots latviešu *Svešvārdu vārdnīcā*.¹ Tāpat ētikas vārds definēts *Latviešu valodas vārdnīcā*, kas publicēta trimdā.² *Latviešu valodas vārdnīcā*, kas izdota Latvijā, ētikas vārda definīcija ir vairāk precizēta: 1. Filozofiska mācība par morāli un tikumību. 2. Morāle; uzvedības, tikumisko normu kopums.³ Otra definīcija par piemēru piemin “komūnisma cēlēju ētiku.”

Cik atceros, reiz teorētiskās (varbūt pareizāk sacīt – politiskās) apmācībās 1941. gadā pirms no sūtīšanas uz jauniesaukto dienesta vietām klausījos lekciju par komunistisko ētiku. Toreiz sapratu, ka komūnisma ētikai nav nekā kopēja ar kristīgo ētiku, kas bija reliģijas mācības pamatā brīvās Latvijas skolās.

Angļu Vebstera vārdnīcā⁴ ētikas (*ethics*) vārda skaidrojums tulkojumā ir: uzvedības standartu studija un morālie uzskati; morāles filozofija. Ētikas vārdam ir saikne ar filozofiju. Filozofijas nozare aksioloģija nodarbojas

ar tikuma un vērtības jautājumiem. Lai noskaidrotu, kas ir labs, kas vērtīgs, jāizdara salīdzināšana. Pretstats labajam ir ļaunais. Cilvēks spēj uzkrāt ne tikai zināšanas, viņš prot arī vērtēt. To darot, cilvēks izšķiras par prioritātēm. Aksioloģijas nozares ir ētika un aistētika; vērtību izvērtēšanai ir padota arī reliģija, morāle un metafizika. Ētika izvērtē kāda individa vai indivīdu grupas izturēšanos un uzvedību, aistētika vērtē daiļumu.

Ētiskās analīzes pamatā ir jautājums par morāli. Līdzās morālei jāpiemin arī ieražas un paradumi, ko var izteikt ar latīņu vārdu *mores*.⁵

Latviešu tauta kopš sendienām ir pratusi atšķirt taisnīgumu un labestību no netaisnīguma un ļaundarības. Tālab ir runa par tikumu un netikumu. Ir divējādas dabas tikumi; tādi, kas indivīdu dara par labu cilvēku un tādi, kas indivīdu dara par vērtīgu sabiedrības locekli. Tautasdziesmu gaisotnē dzīvojot, latvietis iemācījās godāt Dievu, ģimeni, mājas saimi, arī svešniekus. Mūsu senču ētiskās normas prasīja katra cilvēka godīgumu. Latvietim bija jāsarģā savs un arī citu gods. Līdzīgi kristīgajai ētikai senajiem latviešiem bija savs zelta likums:

Visur man saule spīd,
Kad saulīte uzlēkusi.
Visur man labi ļaudis,
Kad es pati laba biju.

Padomju okupācijas radīto ētisko pagrimumu Latvijā jāvērtē no kristīgās ētikas viedokļa, pamatā paturot *Dekalogu* – desmit Dieva baušļus. Vairums pārkāpumu, ko izdara cilvēks, ir apgrēcība pret Dieva baušļiem (pat neticīga cilvēka noziegums tāpat).

Mūsdienās iztirzā ētiskos jautājumus ļoti plaši. Normunds Kamergrauzis atzīst: “Pasaule attīstās, un ētiskie jautājumi, kuŗus vēlamies noskaidrot, mainās.” Nedrīkstam aizmirst lielo mantojumu, ko ētikas izpētei devuši senie grieķi, romieši, teologi un filozofi. “Ētikas lielie jautājumi ir vienmēr nodarbinājuši cilvēku.” Bieži ētikas un morāles jēdzienu lieto līdzīgā nozīmē. Skaidrības labad tomēr jāievēro abu jēdzienu atšķirība: “Ētika ir morāles teorija. Morāle ir ētikas prakse.”⁶

Latvijas skolas komunistu varas valgos

Padomju režīms smagi skāra Latvijas skolas drīz vien pēc okupācijas sākuma 1940. gada vasarā. Tai laikā pats biju viens no jaunajiem skolotājiem, kam nācās izbaudīt lielās pārmaiņas, kas latviski nacionālo skolu pārvērtā padomju skolā.

Laikraksta *Padomju Latvijas* 1940. gada 20. nr. slejās bija plaši apraksti par skolas un skolotāju uzdevumiem, kā arī mērķu formulējumiem, pie-

mēram: “Sociālistiskās revolūcijas svarīgākais ierocis ir skola. Skolotājiem jāklūst par sociālās izglītošanas galveno armiju.”⁷ Pielāgoties padomju audzināšanas un mācīšanas prasībām bija grūti.

Jau pašā skolas gada sākumā uzzināju, ka būšu dziedāšanas un vēstures skolotājs. Par vēsturi biju daudz interesējies, bet nebija ne jausmas, kādas prasības būs padomju skolā. Ka tagad skolā viss būs citādāk, liecināja jau tas, ka no sienām bija pazudušas Latvijas prezidenta un brīvības cīnītāju ģimenes. Nekas vairs nedrīkstēja atgādināt latvisko skolu. Skolas telpas tagad greznoja Ļeņina un Staļina portreti. Pilnīgs jaunums bija sarkanais stūrītis un sienas avīze.

Pirmajā skolas dienā direktors lietišķi paskaidroja, kādas pārmaiņas valstī notikušas un ka pārmaiņas būs arī skolā. Mācībgada iesākuma aktā piedalījās partorgs, kāds bijušais pagrīdnieks un cietumnieks.

Dziedāšanas stundu pirmais uzdevums bija iemācīt Internacionāli un dziesmu par varenplašo dzimto zemi. Drošinieki drīz vien šai dziesmai pārmainīja vārdus dziedot: “Un es nezīnu kur gan vēl citur cilvēks brīvs tik tad, kad nav vairs dzīvs.” Tā dziesmu dziedāja kāda grupiņa cilvēku, kas, manāmi iereibuši, uzkavējās biedrības nama bufetes telpās. Bufetes pārzinis Lejnieks dziedātājus neievēroja. Lejnieku vecumnieki pazina kā krietnu latvieti. Viņu kopā ar ģimeni padomju vara izsūtīja 14. jūnijā. No skolas sola paņēma arī Lejnieku meitu Mirdzu.

Visgrūtāk bija mācīt vēsturi. Grāmatu nebija vairākus mēnešus. To vietā piesūtīja konspektus mašīnrakstā. Tekstos bija arī pieminējumi par Baltijas valstu brīvprātīgo iekļaušanos padomju republiku saimē. Par brīvprātību šaubījās pat 3. un 4. klases skolēni. Atceros kādu vispārējās vēstures stundu. Stundas viela bija par seno Grieķiju. Drīz pēc stundas sākuma klasē ienāca kāds diezgan nevīžīgi ģērbies pajauns cilvēks, sarojojās ar mani un paskaidroja, ka viņš esot pagasta komsorgs. Viņa uzdevums būšot noklausīties vēstures stundas. Komsorga vārdu vairs neatceros, bet skolas direktors vēlāk pavēstīja, ka jauneklis nesekmības dēļ no skolas aizgājis, nenobeidzis 4. klasi. Nosēdināju komsorgu klases beigās un turpināju pārrunas par seno Grieķiju. Pēkšņi komsorgs piecēlās kājās, stundu pārtrauca un iznāca klases priekšā, peldams skolotāju, kas atstājis nepieminētu faktu, ka Grieķija drīz arī kļūšot par padomju republiku, jo pašreiz tur esot piemēroti apstākļi pārmaiņai. Komsorgs pārņēma stundas vadību un stāstīja skolēniem par sarkanajiem pionieriem un komunistisko jaunatnes organizāciju. Stundas beigu zvanam atskanot, komsorgs neatvadījies izgāja no klases. Skolēni neko nejautāja, un es arī klusēju.

1941. gada maijā pagasta partorgs mani uzaicināja aiziet līdz uz

kapsētu skolas tuvumā. Viņš paskaidroja, ka pagastā esot uzklīduši pretpadomju aģenti, kas publiskās vietās izliekot pretpadomju proklamācijas. Esot bijuši izkārti arī sarkanbaltsarkanie karogi. Vai es esot kaut ko tādu redzējis? Redzējis nebiju. Kapsētā ieejot, partorgs rādīja uz kādu koka zaru, kuŗā karājās maza papīra strēmele. Tajā bija pretpadomju saukļi un aicinājums neticēt padomju meliem, atcerēties 15. maiju. Līdzīgas strēmeles atradās vēl pie kāda pieminekļa.

Ejot atpakaļ uz pagastmāju, kur man bija ierādīta dzīvojamā istaba, partorgs sāka mani izjautāt, vai manā ģimenē esot kāds kalpojis buržuaziskās Latvijas policijas dienestā? Tāda nezināju. Partorgs ieteica pajautāt manai ģimenei. To darīju, piezvanot tēvam un mātei. Arī viņi nezināja neviena ģimenes locekļa, kas būtu kādreiz kalpojis policijā. Par to informēju partorgu, bet izmeklēšana nebeidzās. Saņēmu aicinājumu ierasties Bauskā. Pēc vairākām iztaujām, uzkliezdzu nepazīstamajam latvietim, lai viņš pasaka, ja zina! Pateica arī. Vainīgais esot mans krusttēvs, kas 1919. gadā kalpojis Jelgavas dzelzceļa policijā un piedalījies Lielupes dzelzceļa tilta apsardzē. Iztaujātājam atteicu, ka 1919. gadā vēl nemaz nebiju dzimis.

Skolas gadam beidzoties, sākās vācu okupācija. Padomju varas gads bija beidzies, atstājot dziļas sāpes manā sirdī. Ja padomju vara būtu turpinājusies, man būtu jādien padomju armijas krasta aizsardzības vienībā pie Melnās jūras.

Padomju okupācijas 379 dienas, ko trāpīgi nosauca par Baigo gadu, nodarīja Latvijas skolām lielus zaudējumus. Daudzus skolotājus un skolēnus kopā ar ģimenēm apcietināja, izsūtīja, un vairākus nogalināja. Deportēto, pazudušo un nogalināto saraksti liecina par padomju varas nežēlību pret Latvijas jaunatni un jaunatnes audzinātājiem. Padomju okupācijas pirmajā posmā 1940. un 1941. gadā komunistu meli un vardarbība sistematiski ārdīja mūsu tautas vienotību un sociāli ētiskās dzīves pamatus.

Indīgie komūnisma nogulsņējumi vēl joprojām traucē brīva gara atdzimšanu latviešu tautā pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas.

Nedrīkst noliegt, ka nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija arī prasīja lielus upuņus. Militārā dienesta uzspiešana Latviešu leģionā prasīja daudz Latvijai dēlu upuņus. Tomēr jāatzīst, ka militārā dienesta uzspiešana ļāva atraisīties latviešu nacionālam garam un apņēmīgai gribai pretoties Padomju Savienības otrreizējai okupācijai. Latviešu leģionāri cīnījās varonīgi pret ienīsto Sarkanarmiju. Tā cīnīties spēj tikai cilvēki kam ir cēls mērķis un pienākuma apziņa pret tautu. Vāciešu nacionālsociālisms nebija latviešu leģionāru dzinējspēks. Austrumfrontes cīņu

laukos un Kurzemes cietoksni leģionārus cīņā vadīja dzimtenes mīlestība, kas lika varonīgi cīnīties par brīvu un neatkarīgu Latviju. No vāciešiem iegūtie ieroči un citi kaŗa materiāli bija vienīgā saite, kas latviešu leģionārus saistīja ar Hitlera Vāciju. Par Hitleru leģionāri domāja tikpat ļauni kā par Staļinu, varbūt pat vēl ļaunāk.

Latviešu leģionāriem bija diezgan brīvas iespējas noklausīties ārzemju radioraidījumus. BBC raidījumi bija visiecienītākie un sniedza vispatiesākās ziņas par frontes stāvokli. Klausījāmie arī Padomju Savienības ziņojumus latviešu valodā, kas nobeidzās ar “Dievs, svētī Latviju” skaņām.

Padomju skola ir spējusi latviešu jaunatni un arī vecākos gada gājumus psiholoģiski ietekmēt un noskaņot savā labā. To redz un saprot ikviens, kas kaut cik iepazīnis ar vairuma latviešu mentālītāti pēc valsts neatkarības atjaunošanas.

Nevar tomēr noliegt latviešu komūnistu, kas atradās Augstākajā Padomē, drosmi pasludināt 1990. gada 4. maijā un 1991. gada 21. augustā Latvijas neatkarību.

Neatkarīgā Latvija tagad ir, bet tā nav salīdzināma ar 1918. gada 18. novembrī dzimušo Latviju. Joprojām skolās trūkst nacionālā gara, un Latvija vairs nav etniski viendabīga zeme. Ilgstošā padomju okupācija panāca padomju ideoloģijas uzspiešanu.

Latvija daudztautību un daudz kultūra gaisotnē nekad nebūs nacionāla valsts. Ko var atļauties Amerikas Savienotās Valstis, nevar – Latvija! Turpinoties pašreizējam stāvoklim – lai Dievs no tā pasarga! – mazo latviešu un lībiešu zemi turpinās saukt par Latviju, bet šīs zemes pārvaldnieki būs t. s. “krievvalodīgie”. Tādejādi atjaunotās Latvijas valdība, turpinot piešķirt pavalstniecību okupācijas palieku masai, būs kļuvusi valsts, par kādas izveidošanu sapņoja padomju komūnisti.

Mazu cerību, ka Latvijas valstij varētu būt latviska nākotne, dod Bauskas vidusskolas “mazais ministru kabinets”. Šī jauniešu iniciatīva tiešām ir kā “gaismas stars tumsā”.

Ētisko vērtību jūklis atjaunotajā Latvijas valstī

Turpat 50 gadu ilgajā utopiskā komūnisma iegrožojumā pārtrūka Latvijas taisnais attīstības ceļš uz drošu nākotni. Daudzi no mūsu senčiem mantotie tikumi svešās varas ietekmē zaudēja spriegumu, ļaunais pārspēja labo, tautiskais gars zaudēja pretestības spēju.

Dzīvojot līdzī Latvijas atdzimšanai, vērojot, kas notiek mūsu dzimtenē, rodas vēlēšanās jautāt, kā latviešu pravietiskais dzejnieks Andrejs

Eglītis jautājis: “Vai tautas garā nakts patiesi galā?” It kā atbildi uz šo jautājumu dodams, dzejnieks saka rūgtos vārdus: “Ir tādas vātis, kuņas tautai mūžos nesadzīs – vienmēr kāds svešnieks tās kājām mīs.”⁸

Valsts neatkarības atjaunošana

Trimdas latviešu sabiedrībā Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas diena, 1991. gada 21. augusts, bija pilna sajūsmas. Notika svinīgas sanāksmes, teica jūsmīgas runas, dziedāja patriotiskas dziesmas, sūtīja dedzīgus apsveikuma telegrammas Latvijas pagaidu valdībai. Bija noticis brīnums. Latvija bija atguvusi savu valstisko neatkarību. Tauta, kas garus gadus bija pavadījusi okupācijas tumsībā, nu bija ieraudzījusi spožu zvaigzni. Ar līdzīgiem vārdiem pravietis Jesaja jau 700 gadus priekš Kristus dzimšanas paredzēja Viņa piedzimšanu (skat. Jes. 9:1).

Sajūsma, kāda izpaudās latviešu trimdas sabiedrībā, maz skāra pašu Latviju. Ja astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā tautas masas Latvijā pulcējās iespaidīgās demonstrācijās un galvaspilsētā Rīgā aizstāvēja tautas svētumus ar barikādēm, tad Latvijas Augstākās Padomes 21. augusta lēmumu par Latvijas valsts neatkarības pilnīgu atjaunošanu tauta uzņēma bez īpašas sajūsmas. 1990. gada 4. maijā pieņemtā deklarācija par “Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” tagad bija kļuvusi īstenība. Veco komunistu mēģinājums Maskavā un arī Rīgā izdarīt valsts apvērsumu neizdevās. PSRS pēkšņi vairs neeksistēja. Neatkarības aizstāvju drosme bija apbrīnas vērtā. Tomēr Latvijas valsts neatkarības atjaunotne vairāk pieskaitāma brīnumam. Varenās un ļaunās padomju imperijas straujais sabrukums – gandrīz bez asinsizliešanas – kristiešu acīs nebūtu varējis notikt bez Dieva ziņas un gribas. Tādēļ pirmā un vislielākā pateicība pienācās Dievam. Ja arī Latvijā nebija tāda prieka un sajūsmas kā trimdā, tad tomēr ticu, ka mūsu tauta izjūt pateicību Dievam.

Padomju okupācijas un kolonizācijas politikas atstātās sekas

Visa latviešu tauta dzimtenē padomju režīma laikā ir piedzīvojuši smagus, sistematiski ļoti iedarbīgus, pāraudzināšanas gadus komunistiskā garā.

Latviešu tautas jūgu padomju okupācijā gribu salīdzināt ar dzīvi nacistu koncentrācijas nometnē Aušvicā, kā to aprakstījis Vīnes psihiatrijas profesors Viktors Frankls (*Viktor E. Frankl*), kas trīs drūmus gadus aizvadījis vācu koncentrācijas nometnē. Frankls formulēja psihoanalītisko teoriju logoterapiju.⁹ Padomju kundzībā latviešu tautas dzīve bija līdzīga koncentrācijas vai piespiedu darba nometnei.

Frankla pārdzīvojumi nāves noietnēs liek nodrebēt sirdij. Viņš briesmas tomēr pārdzīvoja, vienmēr atrazdamies it kā zem Damokla zobena un mēģinādams atrast noietnes dzīvei kādu jēgu. Fiziskās ciešanas viņš pārdzīvoja, pieņēmis doktrīnu, ka cietumnieks nedrīkst pazaudēt ticību nākotnei. Savā grāmatā *Man's Search for Meaning* (Cilvēka meklējums atrast jēgu) viņš vienkārši un skaidri atklāj, kāda nozīme ir ticībai.

Cietumnieks, kas atļāvās pazaudēt ticību brīvībai, bija nolemts bojā ejai. Pazaudējis ticību nākotnei, tas pazaudēja arī savu dzīves satvaru; viņš padevās panīkumam un pakļāvās garīgam un fiziskam sabrukumam.¹⁰

Padomju varas mērķis bija iebaidīt latviešu tautu un atņemt tai ticību un cerību nākotnei. Kāpinot bailes un reizē atņemot tai nākotnes cerības, tautas vairākumam notrulinājās apziņa un izjūta par brīvību. Kad 1991. gada 21. augustā valsts neatkarību par jaunu proklamēja, un iespēja atgūt pilnīgu brīvību bija atjaunota, gaidītās sajūsmas nebija. Līdzīgas izjūtas pārdzīvoja Vācijas koncentrācijas noietņu iemītnieki, kad sabiedroto kaŗaspēks viņus atbrīvoja. Frankls vaļsirdīgi apraksta atbrīvoto pārdzīvojumu.

Mēs lēnām soļojām pa ceļu, kas veda mūs prom no noietnes. Mūsu kājas drīz sāka sāpēt un ļodzīties. Mēs tomēr klibojām tālāk, gribēdami apskatīt noietnes apkārtni pirmo reizi ar brīvu cilvēku acīm. "Brīvība", šo vārdu mēs atkārtojām pie sevis, tomēr nevarējām apjaust šī vārda jēgu. Brīvības vārdu bijām tik daudz reizes pa gadiem izteikuši, kad par brīvību varējām tikai sapņot; vārds bija zaudējis savu nozīmi. Vārda īstenība bija zaudējusi nozīmi. Mēs nespējām aptvert, ka nu bijām brīvi.¹¹

Mēs bijām burtiski zaudējuši spēju izjust prieku; to nācās iemācīties no jauna. Manā prātā bija tikai viens teiciens: "Es meklēju to Kungu no mana šaurā cietuma, un Viņš man atbildēja izplatījuma brīvībā."¹²

Savu sāpju izklāstu par piedzīvoto koncentrācijas noietnē Dr. Frankls nobeidz ar vārdiem, kas dziļi aizkustina sirdi: "Mājās nācēja cilvēka pārdzīvojumu zenīts ir izjūta, ka pēc visām ciešanām nav vairs nekā cita par ko baidīties kā vien no Dieva."

Latviešu tautas pārdzīvojumi pēc okupācijas izbeigšanās būs bijuši līdzīgi Frankla un viņa koncentrācijas noietnes biedru pārdzīvojumiem. Latviešu sapņi par brīvību, viņu ticība nākotnei bija zaudējusi nozīmi. Latviešiem un arī viņu kaimiņiem – igauņiem un lietuviešiem – nāksies par jaunu apgūt personiskās un tautas brīvības jēgu un nozīmi, tāpat arī – atgūt ticību Dievam, jo īsta brīvība ir tikai tur, "kur tā Kunga Gars" (2. Korintiešu vēstule 3:17)

Šo nepieciešamo psiholoģisko procesu traucē lielā svešautiešu klātienē, kas ir tik liela, ka aplam to apzīmēt par minoritāti. Nekādā ziņā Latvija nedrīkst kļūt par daudz kultūru zemi, kāda, piemēram, ir Savienotās Valstis. Pat Savienotās Valstis tādējādi nav bez problēmām. Pārtašanās par amerikāņiem no ieceļotājiem prasa smagu psiholoģisku cīņu, kas ilgst 3 vai pat 4 paaudzes.

Aizklīšana no savas tautas ir pretdarbība Dieva nolikumam. Ticīga cilvēka uztverē un apziņā tautība ir Dieva dāvana. Savas tautības pamešana ir pret Dieva gribu, un viss, kas ir pret Viņa gribu, ir grēks. Savu desmit baušļu gala vārdā Dievs saka: "Es esmu stīps un dusmīgs Dievs, kas pie tiem, kas mani ienīst, tēva grēkus piemeklē pie bērniem līdz trešam un ceturtam augumam."

Okupācijas gados latviešu tauta ir daudz pazaudējusi no sava nacionālā sprieguma. To rāda visu trīs līdzšinējo Saeimu vēlēšanas un tautas nobalsošana. Abos gadījumos negatīvais aspekts ir fakts, ka valsts vadībā lielā skaitā iekļūst padomju laika funkcionāri un bijušie kompartijas biedri. Tautas nobalsošanas rezultāti savukārt rāda, ka vairāk nekā puse latviešu vēl nav atbrīvojušies no bailēm, kas iemantotas padomju okupācijas laikā.

Latviešu sociologi, pētīdami pārmaiņas valsts etniskajā struktūrā, ko ilgstošā laika posmā izraisījuši milzīgie migrācijas apjomi, pārveidodami latviešu pamatnācijas statusu, atzīst patiesību, ka „latvieši tika uzskatīti par minoritāti savā pašu zemē un bija spiesti izjust padomju laika etniskās politikas negatīvās izpausmes. Latvijas vēsturiskā un kultūras attīstība tika pārtraukta, latviešu nacionālā pašapziņa sakropļota. Lai gan neatkarību ir atguvusi, tā vēl nav atbrīvojušies no pagātnes nastas.¹³

Piecus gadus pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā vēl nebija oficiāla viedokļa par padomju okupāciju. Trūkumu novērsa Saeimas pieņemtā *Deklarācija par Latvijas okupāciju*. Šo dokumentu parakstīja Saeimas priekšsēdētāja Ilga Kreituse 1996. gada 22. augustā. Valdības oficiālais laikraksts *Latvijas Vēstnesis* deklarāciju publicēja 27. augustā.

Deklarācija aptver galvenos vēsturiskos faktus par PSRS kaŗaspēka nelikumīgo Latvijas valsts okupāciju 1940. gada 17. jūnijā.¹⁴ Dokuments arī aprāda, ka Latviju nelikumīgi iekļāva PSRS sastāvā un padomju režīms īstenoja genocīdu pret latviešu tautu. Nozīmīgajā dokumentā pieminēta arī Abrenes apriņķa daļas pievienošana Krievijai 1944. gadā, tāpat migrantu masu iepludināšana. Tagadējā Krievija līdz šim ir atteikusies atzīt, ka okupējot Latviju, PSRS lauza vairākus miera un neuzbrukšanas līgumus.

Okupācijas un kolonizācijas negatīvo seku likvidēšanas gaita un sekmes

Jābrīnās, cik maz atjaunotās Latvijas līdzšinējās valdības centušās brīvo pasauli informēt par briesmām, kādas latviešu tauta pārdzīvoja gaŗajos padomju okupācijas gados. Klusu ciešana par komunistu varas darbiem Latvijā ir nepiedodama. Savus upuŗus, zinām, cienīgi piemin un vainīgos noziegumos cītīgi meklē vairākas ēbrēju organizācijas un Izraēlas valsts, bet Latvijas valdība kautrīgi klusē.

Publicista un politiŗa Visvalŗa Lāŗa nesen publicētajā grāmatā *Vai vēlreiz zem krievu zābaka?* vairākās vietās lasāmi rūpīgi pārdomāti spriedumi par latviešu tautas nacionālās apziņas trūkumu, kā piemēram:

Attieksme pret Krieviju un kolonistu vairākuma rīcību Latvijā rāda, ka daudzi latvieŗi pēc vairāk nekā pusgadsimta pavadišanas okupācijā ir samaitājuŗi savu dvēseli. Viņi baidās paust patiesību un cinīties par patiesības iemiesoŗanu dzīvē.¹⁵

Īpaŗi sāpīgi izjust, ka Latvijas priekŗgalā atrodas vairāki cilvēki, kam, trūkstot latviskai drosmei un stājai, nevedas ievirzīt valsts dzīvi droŗas nākotnes perspektīvā. To apzinādamies, V. Lācis raksta: “Mūsu valdoŗā politiskā elite gatava maksāt pārāk dārgu cenu – Latvijas valsts un latvieŗu tautas brīvības pazaudēŗanu ne seviŗķi tālā nākotnē.” PSRS varas iesūtītie kolonizātori, paliekot Latvijā un iegūstot pavalstniecību, tieŗām drīzā laikā varētu pārņemt Latvijas Republikas vadību; tad krievu valoda varētu viegli kļūt par valsts valodu. Okupācijas loks tad būtu nobeidzies.

Rainis kādreiz poētiski runājis par latvieŗu tautas 700 verdzības gadiem vācieŗu jūgā, lai gan vēsturiski verdzība nebūs bijusi gaŗāka par 400 gadiem. Tomēr tie neŗēlibā nav salīdzināmi ar 50 gadiem, kad Latvija atradās padomju verdzībā. Tagad Savienotās Valstis un Eiropas Savienības komisāri pieprasa no latvieŗiem labestību un augstsirdību, sadzīvot ar padomju kolonistiem. Jābrīnās, ka vairāk nekā puse latvieŗu 1997. gada 3. oktobra tautas nobalsoŗanā izteica gatavību pieŗķirt vismaz daļai bezpavalstnieku Latvijas pavalstniecību. Cilvēks, kas ilgāku laiku dzīvojis baiļu ietekmē, turpina baiļoties, ja vien ir kāda vara, kas uzstājas ar prasībām, kuŗas neizpildot, nāktos atteikties no kādiem piesolītajiem labumiem, piemēram, uzņemŗanas Eiropas Savienībā. Dzīvot bailēs no tagadējās, ŗķietami demokratiskās Krievijas prasībām un draudiem ir nevietā, jo Maskava turpina bijuŗās Padomju Savienības lielvaras spēli. Latvijas valdībai nevajadzētu baidīties atkailināt tautai nodarītās pārestības okupācijas gados.

Latvijas Republikas izglītības un zinātnes ministrija pieņēmusi visdīvaināko lēmumu, kāds jebkad bijis brīvās Latvijas skolu vēsturē: tagad vēstures stundas ir tikai piedeva vispārējai vēsturei. Patriotiskais Bauskas 1. Vidusskolas "Mazais ministru kabinets" šādu ministrijas lēmumu raksturojis šādiem vārdiem: "Līdzīgi pasakas bārenītei, tai (t. i. Latvijas vēsturei. – A.L.) ierādīta aizkrāsne. Labi vēl, ka neizdzen pavisam."¹⁶

Ļoti liela nozīme ir Latvijas 50 gadu okupācijas mūzejam. Mūzeja vadības un darbinieku pūliņi ir jānovērtē ļoti augstu. Mūzeja Fonda apkārtrakstus ievada prof. Jāņa Stradiņa atziņa: "Okupācijas mūzeja darbs vēlīts piemiņai, patiesībai, apskaidrībai."¹⁷ Latvijas valdība rīkotos gudri, ja atbalstītu šī piemiņas, patiesības un apskaidrības mūzeja uzturēšanu un tālākveidošanu. Cik zināms, līdz šim valdības piešķirtie pabalsti nav nekas vairāk par t.s. "ziedu naudu".

Pašreizējais novietojums Strēlnieku laukumā ir vispiemērotākā vieta mūzejam. Ne atjaunotais Melngalvja nams, ne arī kāda cita celtnē nedrīkstētu būt iemesls mūzeja pārvietošanai. Mūzeja eksponāti ir latviešu tautas traģēdijas liecinieki! Okupācijas mūzejs reizē var noderēt daža tagadējā valstsvīra, politiķa, veiksmīga veikalnieka, kā arī intelīģences pārstāvja sirdsapziņas izmeklēšanai. Bijušo padomju funkcionāru sirdsapziņas izmeklēšana un atklāšanās ir ļoti aizkavējusies...

Okupācijas mūzeja nozīme ir neaizstājama. Mūzejs skaidri parāda, ka bijušie "padomju pilsoņi Latvijā dzīvo bez tiesiska pamata, jo Latvijas valdība nav autorizējusi padomju pilsoņu ienākšanu Latvijas zemē. Tas nozīmē, ka kopš Latvijas okupācijas un aneksijas 1940. gada vasarā šie padomju pilsoņi Latvijā dzīvo nelegāli. Šogad šie padomju pilsoņi cer iegūt pilsonību... Jāuzsver, ka viņiem nav politisko tiesību, jo viņi ieradās Latvijā kā padomju varas aģenti, lai kolonizētu Latviju, vai arī kā tādi, kuri meklēja labāku dzīvi."¹⁸

Atjaunotās Latvijas valdība diemžēl maz dara, lai latviešu tauta atgūtu pašcieņu, kas tai okupācijas gados nolaupīta. Bijušie padomju varasvīri, kas lielā skaitā ir atjaunotās Latvijas valdības lokā, daudz izmanto atjaunoto Latviju savas personiskās labklājības nodrošināšanai, bet netiecas strādāt tautas labā. Dažam varbūt tagad ir kauns un sirdsapziņas pārmetumi atklāti runāt pretī savai komunistiskai pārliecībai vai arī atzīt savas kļūdas un pārkāpumus pret savu nacionālo izcelsmi un cilvēcību vispār.

Atbrīvoties no grēkiem var tikai grēkus nožēlojot, tos atklāti un patiesi izsūdzot. Žēl, ka to darījuši tik mazā skaitā latviešu komunisti; daži no viņiem bija vēl pārāki un centīgāki komūnisma kalpi nekā Padomju Savienības komunisti, piemēram A. Pelše, A. Rubiks, V. Alksnis u.c.

Tiem, kas okupācijas laikā kalpoja internacionālismam, padomju varai

beidzoties, nevedas viegli atgriezties savas tautas ierīndā. Visvaldis Lācis savā grāmatā secina:

Diemžēl, Latvijas politiķi tik ļoti attālinājušies no tautas, ka krievu draudus nepamana. Drosme sākas ar taisnību. Un šī taisnība ir mūsu pusē. Diemžēl drosmes mums pietrūkst... Draudi latviešu tautas pastāvēšanai nenāk tieši no Krievijas un krievvalodīgo puses vien. Tie nāk arī no latviešu tautas kosmopolītiem, no latviešiem, kuriem nav patriotisma jūtu un kuri kļuvuši sveši savai tautai.¹⁹

Līdzīgās domās par vēsturi bija vēsturnieks un diplomāts profesors Arnolds Spekke: "Tikai tai tautai ir sava īpatnā rītdiena, kas sevi ciena un kas sevi garīgi aprūpē, un vēstures skatuvē noturas tās tautas, kas sevi prot audzināt."²⁰

A. Spekkes atziņa deva daudziem trimdas latviešiem drosmi audzināt bērnus latviskā garā un tēvzemes vēstures izpratnē. Latviešiem patiesi jāprot sevi cienīt, garīgi aprūpēt un audzināt, lai sekmīgi atvairītu svešas ietekmes, saglabātu kultūrālās īpatnības un iespētu arī rūpēties par kultūras jaunradi.

Latvijas nākotnei ļoti nozīmīga ir bērnu un jauniešu izglītošana un audzināšana. Latvijā ir labs skolu tīkls, sākot ar bērnu dārziem līdz pat augstskolām. Tagadējās Latvijas skolās strādā par daudz skolotāju, kas speciālizējušies kādā šaurā mācību jomā. Ne Latvijas valsts, ne pašvaldības nespēs pienācīgi atalgot 15 vai pat vairāk skolotāju nelielās skolās. Diemžēl, pašreizējais mācībspēku atalgojums ir vairāk līdzīgs „kabatas naudai.“ Skolotāju un citu valsts vai pašvaldību darbinieku nepietiekama atalgošana ir netaisnīga un tādēļ pieskaitāma ētiskiem pārkāpumiem. Nepietiekami atalgojumi strādniekiem jebkuŗā citā sektorā ir jānovērtē kā darba devēju neētiska rīcība, īpaši tādēļ, ka īsā laikā pēc valsts neatkarības atjaunošanas saradušies miljonāri, kas pieder politiskai elitei. Latviešu sociologs Pēteris Laķis, rakstot par politiskās elites veidošanos, izteicis vērā ņemamu secinājumu:

Pašreizējā posmā Latvijā ir izveidojusies tāda pati sociālā struktūra kā pārējās postkomunistiskajās zemēs – gandrīz 80% nabadzīgo, 3% bagāto, pārējo ļaužu masīvu veido vidusslānis, kuŗš ir visai nestabils ar lielām iespējām virzīties uz nabadzības pusi."Pēteris Laķis šādā sociālās stratifikācijas situācijā saredz divus politiskus risinājumus; tie ir: "autoritārs režīms, kuŗā politiskā elite koncentrē savās rokās lielu varu, vai arī nestabila pusdemokrātiska valsts ar korumpētu augstāko likumdevēju un valdību."²¹ P. Laķis savā pētījumā piemin, ka politiskās elites raksturīga īpašība ir pārāk liela noslēgtība – "pašpietiekamība," kas "daļēji kavēs demokratizācijas procesu.

Tagad darbojas atjaunotās Latvijas skolas. Ir bijis pietiekami laika,

lai skolās, ja ne sabiedrībā, atdzimtu latviešu nacionālisms. Diemžēl tikai retumis tā noticis. Skolas un skolotājus vainot nevar. Pelnīti jāvaino valdība un Saeima, kas joprojām kavējas ievirzīt tautu atpakaļ latviskās dzīvesziņas gultnē. Latviskais gars vēl nikuļo. Varmācīgais komunistu režīms nav aizgājis nebūtībā, bet arvien ir vēl klātienē latviešu tautas ikdienā.²²

Kopjot savu nacionālo apziņu, latvietim nekad nav jāklūst par citu tautu nīdēju – ultrapatriotu, ko sauc par šovinistu. Latviešu nacionālisma raksturīgās īpašības ir: “savas tautas mīlestība, uzticība savai tautai un tāda tautības un nacionālā apziņa, kas savu tautību tur augstāk par visām citām, liekot pirmajā vietā savas tautas intereses un tās kultūras attīstību.”²³

Mūslaikos skolās jāizvairās no pārspilējumiem, kas, piemēram, Latvijas pirmās neatkarības beidzamajos sešos gados, ko saucām par Kārļa Ulmaņa vadonības vai labajiem gadiem, bija “nacionālās pašapziņas ziedu laiki”. Tā šo laiku trāpīgi formulējis ievērojamais trimdas pedagogs un publicists Eduards Silkalns.²⁴ Viņam ir taisnība, ka mūsdienās nacionālā audzināšana pasaulē nemaz nav modes lieta. Silkalns tomēr atzīst, ka mazajām valstīm nacionālās pašapziņas trūkums var būt, un vairāk ir, nekā nav kaitīgs. Mazajām tautām nacionālā pašapziņa tās pozitīvajā, ne pārspilētājā formā turpretim ir tautas izdzīvošanas un valsts tālākās eksistences jautājums.

Nobeidzot pārdomas par nacionālās audzināšanas vēlamību, jāatzīst nenoliedzama patiesība, ka Latvija neizskatās pēc sociālās taisnības valsts: šaurai elitei klājas nepelnīti labi, kamēr plašas aprindas – to starpā skolotāji – dzīvo no rokas mutē un vēl ļaunāk.

Nacionālai audzināšanai ļoti nozīmīga loma ir tīrai un skaidrai latviešu valodai, bet – kas noticis ar mūsu tēvu valodu dzimtenē? Andrejs Eglītis kādā 1993. gada avīzrakstā spriež, ka tēvu valodas “proletārizēšana” vēl nav beigusies. Protams, bija patikami lasīt, ka 6. Saeima, pirms savu pilnvaru nodošanas 7. Saeimai, paspējusi izdarīt grozījumus satversmē, “nosakot, ka Latvijā valsts valoda ir latviešu valoda...”²⁵ Bet kāda latviešu valoda? Vai tā, kas radusies padomju okupācijas laikā, kad privilēģijas deva krievu valodai un ar pareizrakstības ačgārniem likumiem okupācijas vara latviešu valodas tīrību un daiļskanību sagandēja? Andrejs Eglītis savā avīzrakstā Latvijas kultūras un mākslas stāvokli rakturojis šādi: “Pašlaik mums ir vairāk nekultūras, svešnieku piemēsojumi visās dzīves nozarēs un pašu sacūkotā latviešu valoda, dažreiz līdz nesaprašanai svešvārdu džungļos.”²⁶

Latviešu valodas degradēšana ir tautas ētisko vērtību pazemināšana.

Andrejs Eglītis domā, ka mūsu tautas likteņi vēl ir maināmi, ja “saprāts sāks valdīt mūsu galvās”.

Kādas tautas valodas tīrība norāda ne tikai uz tautas ētisko skaidrību, bet valoda ir arī spēcīgs ierocis tautas nākotnes nodrošināšanai. Bez savas valodas tīrības tauta nevar būt garīgi tīra. Mūsu senči atstājuši lielu garīgo mantojumu – tautasdziedus, kuŗu valoda ir avots un pamats gramatikas likumiem. Valsts valdības valodas likumi bez baltu filologu atzinumiem var kaitēt latviešu valodas atsārņošanai no krievu, angļu un vācu barbarismiem. Latvijas valsts pirmās neatkarības divdesmit divos gados bijām atbrīvojušies no daudziem nelatviskiem teicieniem, bet tagad krieviskas un angļiskas frazes Latvijā dzirdamas bez gala. Necieņa pret savu valodu reizē ir necieņa pret savu tautu un rāda, cik ļoti padomju vara iespējusi morāli iedragāt latvieša dvēseli.

Pirmās neatkarības laikā Latvijas skolu visos līmeņos sekmīgi mācīja ne tikai zinības, bet arī dievbijību, tēvzemes mīlestību un labos tikumus. Ja arī visi neizauga par parauga latviešiem vai parauga cilvēkiem, tad tomēr vairums skolu jaunatnes prata atšķirt labo no sliktā. Okupācijas laikā, šķiet, novārtā bija atstāta morālā audzināšana. Reliģijai un reliģijas ētikai komūnisma ideju apsēstajā valstī nebija vietas. Trūka arī labu paraugu valsts vadībā Latvijā un Padomju Savienībā. Kādu paraugu varēja atrast valstī, kuŗas augstākajā vadībā bija Josifs Staļins un viņa rokas puiši čekā? Daudz labāki jau nebija arī Staļina pēcteči. Viņu rokas tāpat bija aptraipītas nevainīgu cilvēku asinīm. Varbūt, Staļina parauga komūnists nebija Gorbačovs, tomēr no komūnisma ideoloģijas un doktrīnas arī viņš neatteicās, kaut sludināja lielāku atklātību un pārkārtošanās nepieciešamību.

Vēlreiz atgriezīšos pie Latvijas skolēnu pašdarbības Bauskas 1. vidusskolā, kur skolēnu pašpārvalde izveidojusi “Mazo ministru kabinetu”.²⁷ Šāda pašdarbība ir retums Latvijas skolās. Mazā ministru kabineta izglītības ministre skolniece Elīna Bedānova, izvērtējot pašreizējos apstākļus 2. Pasaules Latviešu biedrību konferencē Rīgā, 1998. gada 26. līdz 28. jūnijam, jautājusī un secinājusī:

Kas sniedz piemēru jauniešiem? Kas veido viņu vērtību skālu? Kā var prasīt, lai uz ežiņas galvu liek, ja lielākā daļa sabiedrības ir dziļi vienaldzīga pret apkārt notiekošo... Mūsu valsts Izglītības ministrija nav vēl vienojusies par mācību iestādes galvenajām funkcijām, proti, vai tām ir jābūt tikai izglītojošām, vai arī audzinošām, tomēr, manuprāt, skola pēc savas būtības ir arī audzinātāja, jo izglītība nav vienīgā ceļamaize, kuŗu absolvents paņem no tās, savas dzīves gaitas uzsākot.

Mazā kabineta premjēra padomniece politiskos jautājumos Gita

Granta savā referātā konferences dalībniekus informējusi, ka “skolās pašlaik galvenā loma piešķirta mācību priekšmetu apguvei, mazāka uzmanība pievērsta skolas ārpusstundu organizēšanai un skolēnu personības izkopšanai... Skolai jāizveido no mums tādi Latvijas pilsoņi, kas ir uzticīgi savai valstij, mīl un ciena to.”

Mazā ministru kabineta uzdevumā Gita izsūtījusi 200 Latvijas skolām īpašas vēstules, aicinot iesaistīties cīņā par dzimtās zemes nosargāšanu, lai neatkārtotos 40-to gadu notikumi... Uz aicinājumu atbildējušas tikai 7 skolas.

Izvērtējot skolotājus, jaunā vidusskolniece teikusi: „Skolotāji, kas pašlaik strādā skolās, ir vidēja gadagājuma cilvēki. Viņi ir uzauguši sociālisma laikmetā, viņiem ir ieaudzinātas komūnisma idejas, un, lai kā arī viņi to noliegtu, tās tomēr vēl joprojām ir vadošas.“

G. Granta vēl piebildusi: „Mums ir svarīgi apgūt savu senču paražas un tradīcijas... Tikai apzinoties savas saknes, Latvijā varēs dzīvot pašapzinīga tauta... Jauniešu vidū aizvien vairāk un vairāk izplatās kosmopolitisms.“

No Bauskas 1. vidusskolas skolēnu pašreizējā laikmeta izvērtējuma atklājas lielā traģēdija, kādā tauta dzīvojusi okupācijas gados. Stāvokli daudz ļaunāku padara Latvijas valdības bezrūpība un neatbildība, lai no skolām pazustu padomju rēgs. Tāpat bērnu un jauniešu audzināšana taisnības un patiesības, un tautiskā mantojuma izpratnē sen jau būtu bijusi vairāk vajadzīga nekā jaunu politisko partiju dibināšana, partiju ideoloģiskās cīņas un pārlietu centīgā darbošanās lielo mērķu sasniegšanā, kas pašreiz saistās ar cerībām iekļūt EU un NATO.

Pēcpadomju sākuma gados ļoti nopietna uzmanība būtu bijusi jāpievērš reliģiskai un ētiskajai audzināšanai. Līdz šim, garīgo vērtību ieaudzināšana skolu jaunatnē nav bijusi kaut cik plānveidīga un jēdzīga. Jauno mācībgadu sākot Latvijas skolās 1997. gada septembrī, pazīstamais pedagogs docents Eduards Silkalns rakstīja:

Ja, piemēram, skola nemāca ticības mācību, tad skolēns vēlāk pāriet pieauguša cilvēka dzīvē ar sajūtu, ka vai nu Dieva nemaz nav, vai arī ka Dievs nav nekas svarīgs, jo ja jau Viņš būtu kas svarīgs, tad par Viņu skolā būtu kas mācīts. Gluži tāpat ir ar nacionālo audzināšanu: ja mīlestība uz savu valsti, nacionālā pašapziņa skolā nav iepotēta, pieaugušais cilvēks vēlāk nedomā, ka valsts būtu tik svarīgs veidojums, ka tai jābūt uzticīgam, tai jākalpo, tā jāpalīdz aizstāvēt, sargāt.”²⁸

Latvijā patriotismam nav ziedu laiki. Skolās interese trūkst arī par reliģisko audzināšanu. Daži neoficiālie dati rāda, ka reliģiju jeb ticības mācību mācās mazs skaits skolēnu, īpaši vidējās skolās. Pārsteidz, ka ne

luteriskā, ne arī katoļu baznīca nesniedz detalizētus pārskatus par reliģijas mācības sekmēm skolās. “Pēc Izglītības un Zinātnes ministrijas datiem, 1997. gadā no 1300 Latvijas vispārīzglītojošām skolām ticības mācību vai ētiku apguva tikai 194 skolās 13766 skolēni t. i. apmēram 4% no skolēnu kopskaita.”²⁹

Jāpriecājas tomēr, ka tagad reliģijas mācība skolās atkal ir pieļauta – padomju okupācijas gados tā bija pilnīgi noliegta. Jānožēlo, ka skolās pieļauj tikai konfesionālo reliģiju mācību.

Mācīt skolās reliģiju konfesionālā garā varēja atļauties Latvijas neatkarības 1. posmā (1918.–1940.), kad kristietībā bija ieauguši un iejutošies vairums iedzīvotāju. Latvijas universitātes Teoloģijas fakultātes docētājs Vilis Vārsbergs raksta, ka 30. gados visās Latvijas skolās bija konfesionālā ticības mācība: „Tajā laikā augušie un skolotie diezgan daudz zina par baznīcu un kristīgajām pamatpatiesībām, bet par tādiem draudzes locekļiem, kas pastāvētu ticībā arī grūtos laikos, bija kļuvuši tikai nedaudzi.”³⁰ Profesora piezīme vairāk attiecas uz luterisko baznīcu, kuŗu padomju varas vajāšanās 50 gados gandrīz iznīcināja.

Tagad Latvijā risinās lēna kristietības atdzimšana. Daudzi skolēni būs spiesti piedalīties tikai ētikas stundās, kuŗās mācīs par morāli un tikumību. Imants Zommerfelds laikrakstā *Svētdienas Rīts* asprātīgi norāda, ka skolēniem, mācoties ētiku, būs grūti izšķirties “kādu tikumību apgūt – dzērāja, zagļa, ierāvēja, krāpnieka, žigolo vai kāda cita. Izvēle liela.”³¹ Jūtams, ka galveno 5 konfesiju augstākā vadība nav spējusi vai nav gribējusi izstrādāt kopēju programmu starpkonfesionālai reliģijas mācībai. Pašreizējos apstākļos starpkonfesionālā reliģijas mācība būtu vispiemērotāka skolām evaņģelizācijai un vēlāk dotu izvēles iespēju, kuŗas konfesijas draudzē iestāties. Ka galveno konfesiju garīgā vadība bijusi pret sadarbību, lasāms rakstā, kas publicēts trimdas presē. Raksta beigās pievienots 4 lielāko reliģisko konfesiju Saeimai adresēts iesniegums, kuŗa 3. punkts formulēts šādi: “Runas par starpkonfesionālu kristīgo mācību ir bez pamata, jo vienošanās šai jautājumā starp konfesijām nepastāv.”³²

Reliģiskās izglītības konsulātīvās padomes locekle Anita Kalniņa avižrakstā paskaidro: “padomē nobalsots, ka šādu vispārēju kristīgo mācību var mācīt jebkuŗš, kuŗam ir paidagoģiskā izglītība, tāpat arī ateists un sektants, jo baznīcu rekomendācija neesot nemaz vajadzīga.”

Tomēr bailes būtu bijušas nevietā, ja lielo kristīgo konfesiju vadītāji būtu pacentusies izstrādāt kopēju kristietības mācības programmu, izvairoties tajā ietilpināt dažādām konfesijām atšķirīgo dogmatiku. Dievs savā svētajā Trīsvienībā visām kristīgajām konfesijām ir tikai viens! Zinot,

ka tikai 490 Latvijas skolās apgūst ierosmi ticības jautājumos, Latvijas kristīgajām konfesijām būtu steidzami jākorrigē sava pašreizējā nostāja.

Palai kam latviešu avižrakstos parādās ziņas, ka it liels skolas vecuma bērnu skolu neapmeklē. Tāpat daudzi bērni atstāj skolu, nenobeiguši pamatskolas kursu. LETAs 1998. gada 16. oktobra ziņojumā Bērnu tiesību aizsardzības centrs akcijas *Tevi gaida skola* gaitā noskaidroja, ka skolu neapmeklē 1381 bērns vecumā no 7 līdz 15 gadiem. Vecumā no 15 - 18 gadiem ar nepabeigtu pamatskolas izglītību ir 2366 jaunieši.³³

Ziņojumā, kas grib sniegt nopietnu problēmu diemžēl ir daudz ne-skaidrību, tādēļ ļoti iespējams, ka bērnu skaits, kas neapmeklē skolu ir daudz lielāks. Latvijas 1. neatkarības laikā bērnu skaits, kas neapmeklēja skolu bija pavisama niecīgs. Ļoti iespējams, ka bērnu izvairīšanās no skolas arī ir okupācijas sekas. Necieņa pret latviešu skolām un latvietību turpinās vēl tagad, jo 13 Latgales pagastos nav skolu ar latviešu mācību valodu.³⁴

Ieskatoties pirmskaņa Latvijas skolu statistikā, 1939. gada pavasarī 6. pamatskolas klasē bijis tikai 41% skolēnu no pirmajā klasē uzņemto skaita.³⁵ Tātad arī valsts "labajos gados" visi bērni nav beiguši pilnu pamatskolas kursu. Pašreizējais Latvijas vēstnieks Apvienotās Nācijās (ANO), agrākais Saeimas deputāts Jānis Priedkalns kādā intervijā atklājis, ka daudzi vecāki Latvijā savus bērnus skolā nesūta vecāku alkoholisma dēļ.³⁶ Alkoholisms latviešos ir paliekas no padomju laikiem, kad cilvēki mēģināja savas sāpes "noslicināt" vai arī apreibinoties iegūt drosmi dzīvošanai. Atceros 1. okupācijas laikā alkoholisko dzērienu pārdošanas bija vaļā 24 stundas diennaktī.

Tuvu patiesībai par izglītības stāvokli atjaunotajā Latvijā atklāj kāds socioloģiskais pētījums par veco izglītību jaunajos apstākļos, proti, "jārēķinās ar mantojumu, kas saņemts no padomju režīma."³⁷ Padomju izglītības sistēma bija centralizēta, standartizēta un stingri reglamentēta. Tagad individam brīvi jāizvēlas un jāspriež, ko viņš dzīvē grib sasniegt. Valsts sagādā skolas, bet katram cilvēkam pašam jāizvēlas savām spējām un līdzekļiem piemērotākā mācības iestāde. Jauniešos, kas vēlas pēc pamatskolas beigšanas izglītošanos turpināt, rodas apjukums. Nepārsteidz tādēļ avižziņa, ka pēc kādas aptaujas datiem "vairāk nekā pusei skolēnu nepieciešama palīdzība profesijas izvēlē, bet ap 80% skolēniem trūkst informācijas par mācību iestādēm, kur turpināt izglītību."³⁸

Bērni, kas izvairas apmeklēt skolu, kļūst par t. s. ielu bērniem. Šie bērni var kļūt ļoti bīstami. 1997. gadā Latvijā reģistrēti 3 634 nepilngadīgo noziegumi. Vairums no viņiem nekur nestrādā un nemācās. "Vairs nav retums slepkavības, ko izdara 19 un 20 gadus veci jaunieši."³⁹ Tā ir zīme,

ka Latvijas valdība nespēj vai negrib financēt jauniešu ārpuskolas audzināšanas pasākumus, piemēram: nodarbināšanu sabiedriskos darbos, sportošanu, arodmācību utt.

Par ielas bērnu problēmu Rīgā pirmo reizi dzirdēju tiešā stāstījumā LELBAs Austrumu apgabala mācītāju un draudžu darbinieku konferencē Ņujorkas draudzes Katskiļu nometnē 1998. gada 19. septembrī. Mācītāja Indra Skuja sniedza plašu ieskatu par Latvijas Ev.-Lut. Baznīcas diakonijas nozares "Dienas Centru" ielas bērniem Liksnas ielā 13. Kādu mēnesi vēlāk laikrakstā *Latvija Amerikā* parādījās raksts par ielas bērnu klubu "Baltais Zvirbulis".⁴⁰ Tagad Rīgā, liekas, ir divi ielas bērnu aprūpes centri. *Latvija Amerikā* ziņojumā teikts, ka "Latgales priekšpilsētā pašlaik ir lielākais ielas bērnu skaits, kā arī lielākais pusaudžu noziedzību procents."

Grūti iedomāties, ka ielas bērnu problēma būtu radusies pēkšņi. Arī tā ir mantojums no padomju okupācijas laika. Par ielas bērniem Rīgā zināja stāstīt daži Minsteres latviešu ģimnazijas (MLĢ) skolēni, kam bija laimējies kā vācu repatriantiem izbraukt no Latvijas 80. gadu sākumā. Tai laikā atkal darbojās Vācijas un Padomju Savienības slepenais nolīgums par Baltijas vāciešu repatriāciju.⁴¹

Pavisam MLĢ tai laikā uzņēmām 7 vidusskolēnus no Padomju Latvijas. Sarunā ar vienu vai diviem skolēniem uzzināju, ka Rīgā ir daudz ielas bērnu, kas izvairās apmeklēt skolu. Arī no mācītājas I. Skujas stāstījuma sapratu, ka ielas bērnu problēma sākusies jau padomju režīma laikā. Bērnu vecāku – viena vai abu – alkoholisms ir iemesls ielas bērnu problēmai. Labi, ka baznīca un ārzemju labdaņu palīdzība uzsākusi rūpi par pakļaudzajiem bērniem.

Ļoti dīvaina bija ziņa par studentu necienīgo akciju pie latviešu tautas svētvietas – Brīvības pieminekļa 1996. gada 26. septembrī.⁴² Akciju rīkojuši studentu apvienība. Tās mērķis bijis protestēt pret obligāto militāro dienestu. Protestēt, izteicot savu personisko vai kādas grupas viedokli, nevienam nebūtu jāaizliedz; studenti agrāk daudzreiz ir bijuši paraugs cīņā par taisnību un patiesību. Ja arī studentu vidū pie Brīvības pieminekļa būtu bijuši kādi provokātori, tad jābrīnās, ka latviešu studenti ir tik nepieauguši un pakļaujas kūdītāju gribai. Vēsturiski latviešu akadēmiskās saimes locekļi centušies būt nacionālo svētumu sargātāji.

Ka padomju režīma cirstās brūces nav vēl sadzijušas, atgādinājis 7. Saeimas priekšēdētājs Jānis Straume savā runā Saeimā 18. novembra sēdē: "Mēs esam spiesti vēl un vēlreiz atcerēties to postu, ko Latvijai un latviešu tautai piecdesmit gadu gaņumā nodarīja okupācijas varas un no kuŗu sekām mēs pilnībā neesam atbrīvojušies joprojām."⁴³

Padomju režīms neļāva izveidoties demokratiskai sabiedrībai.

Diktātoriskais režīms noteica un ar varu tiecās izveidot sabiedrību, kas akli pakļaujas un strādā valsts interesēs. Savā beztiesiskumā tauta nespēja ietekmēt vai izveidot valsts pārvaldes aparātu. Valsts burtiski piederēja komunistiskai partijai. Valsts un tautas starpā nebija konstruktīvas mijiedarbības. Tauta tādēļ valsts atdzimšanas procesā aktīvi neiesaistījās, kaut vairums simpātizēja neatkarības kustībai. Atbrīvošanas kustība, ko dažbrīd dzejiski sauc par dziesmoto revolūciju Latvijā “iniciēja nacionālā elite no augšas.”⁴⁴

Vai kustības iniciētāju grupu var saukt par nacionālo eliti, par to jāšaubās, jo īstenībā kustības priekšgalā vairumā atradās sabiedrībā labi pazīstami komunistiskās partijas funkcionāri. Kāda bija viņu interese no internacionālistiem pārvērsties nacionālistos?

Ir nesaprotami, ka laikā, kad valdībai un Saeimai pienāktos izrādīt interesi par tautas vairākuma dzīves apstākļu uzlabošanu, Saeimas deputāti 1998. gada 22. oktobrī apsprieduši likumprojektu par Saeimas deputātu darbības nodrošinājumu.⁴⁵

Labu liecību arī nedod tagad zināmie ANO Attīstības programmas un Latvijas Labklājības ministrijas pētījuma rezultāti par nabadzības līmeni valstī. “Pētījumi rāda, ka 32,2% ģimeņu t. i. viena trešā daļa no trim vai vairāk bērnu ģimenēm ir pakļautas nabadzības riskam.”⁴⁶

Nekas vēl neliecina, ka ne 7. Saeima, ne arī jaunā valdība cenšas panākt izlīdzinājumu un saskaņu starp valdību un tautu, lai rastos tautas uzticība politiskajām partijām. Atjaunotajā Latvijā kopš tās pirmajām dienām valsts priekšgalā izvirzījusies elitāra mazākuma grupa, un elites un tautas vairākuma starpā turpinās atsvešināšanās. Politisko stāvokli valstī raksturojusi socioloģe Ilze Ostrovska, rakstīdama:

Atskārsme par elites un tautas masu aizvien pieaugušu atsvešināšanos bija nepatīkama un sāpīga, taču kopības ilūzija joprojām nav pārvarēta: daļa pilsoņu tic, ka kārtējās vēlēšanās izdosies ievēlēt apzinīgākus, godīgākus, profesionālākus deputātus, citus aktivizē cerība uz stingras rokas parādīšanos, un viņi kļūst par populistisku politikāņu upuriem.⁴⁷

Ilze Ostrovska apcerē par valsts un pilsonisko sabiedrību, iepazīstina lasītāju ar jaunu terminu – *ēnu sabiedrība*. Valdība, īstenojot plānotās ekonomijas pāreju uz brīva tirgus ekonomiju, mērķa sasniegšanai bija iecerējusi “plaša mēroga privatizāciju, kam būtu jārada pilsoniskās sabiedrības ekonomiskais mugurkauls. Rakstā arī norādīts, ka “valsts daudz enerģijas tērē finanču un tirdzniecības superelites veidošanai. Šis process lielā mērā noris kombinācijā ar visai plaši izplatīto *korupciju*” (kursiv. – A.L.). Ekonomijas pārveidošana notiek ar *ēnu sabiedrības*

palīdzību.

Amati likumdevējvaras un izpildvaras struktūrās bieži tiek izmantoti kā tramplīns, ar kuŗa palīdzību politiskās elites pārstāvji varētu *piezemēties* valsts vai privātajās bankās un tirdzniecības (ostas ieskaitot) uzņēmumos. Šie jaundzimšie uzņēmēji saglabā ciešas saites ar politiskās varas subjektiem.

Ļoti blēdīgi notikusi (un tagad vēl notiek) privatizācija. Valsts birokrātija privatizējamā objekta vērtību mākslīgi pazeminājusi, “tādejādi dodot ērtāku iespēju to bijušajiem pārvaldītājiem piedalīties privatizēšanas procesā.”

I. Ostrovska vēl aprāda, ka ēnu ekonomijas stimulētai *ēnu sabiedrībai* saknes meklējamas padomju režīma periodā. „Sākotnēji padomju laika nelegālā uzņēmējdarbība kalpoja kā sabiedrības izdzīvošanas un adaptācijas līdzeklis, piemērojoties neloģiskajām valsts prasībām, taču ar laiku abas puses – valsts un ēnu sabiedrība integrējās un korumpējās, attīstot plašu nelegālu valsts resursu privatizācijas procesu. Notikumu pašreizējā attīstība ir lielā mērā agrāk privatizēto resursu legalizācija.

Padomju režīms kādreiz saimnieciski sekmīgos valsts iedzīvotājus padarījis par nabagiem. Pēc valsts statistikas komitejas 1996. gadā publicētiem datiem 60% Latvijas iedzīvotājiem ir zemi ienākumi un 24% ir trūcīgi.⁴⁸ Nav tāpēc jābrīnās, ka tikai ceturtā daļa iedzīvotāju pozitīvi vērtē Latvijas valdības un Saeimas darbību.⁴⁹ Šo stāvokli atklāj 1994. gada aptaujas, bet nav domājams, ka šai ziņā kaut kas būtu uzlabojies pēdējos gados. Ja Latvijai būtu bijusi iespēja turpināt saimniecisko un kultūrālo attīstību, ko pārtrauca padomju okupācija, mūsu valsts varētu būt par paraugu daudzām citām valstīm Eiropā.

Latvijas valsts sabiedriskai un ekonomiskai attīstībai un nākotnei pašreizējais stāvoklis ir nelabvēlīgs. Tas var traucēt valdības vēlēšanu iekļūt Eiropas Savienībā un NATO. Starptautiskās pretkorupcijas organizācijas (*Transparency International*) izvērtējumā Latvijai ir septiņdesmit pirmais sliktākais rezultāts 1998. gadā starp 85 dažādām valstīm. Tai pašā laikā Igaunija ir 26. vietā. Latvijai priekšā ir Ukraina, Baltkrievija, Meksika, Ķīna, Zambija un Gāna.

Atkārtoti dzirdēts, ka 1941. gada 14. jūnijā izsūtīto skaitā bijuši arī ap 5000 ebrēju. Par to vairākkārt rakstījis žurnālists Franks Gordons.⁵⁰ Strādājot Minsteres Latviešu ģimnazijā, kādā sarunā ar Ādolfu Šildi, uzzināju, ka izsūtīto ebrēju vārdi bijuši zināmi vācu okupācijas laikā, bet to publicēšanu esot aizliegusi okupācijas civilā pārvalde. Tāpēc grāmatā *These Names Accuse*⁵¹ viņu vārdi neparādās. Ja vārdi vēl tagad zināmi, būtu ieteicams izdot vismaz grāmatas papildinājumu.

Ar jaunu varu Padomju Savienība tiecās Latvijā īstenot komunistiskos mērķus. Latviešus vajāja, izsūtīja vai citādi iznīcināja. Padomju totalitārā režīma sekas bija arī dabas piesārņotība, dzīvokļu un pārtikas produktu trūkums. Piemērotu dzīvokļu trūkums īpaši lielākajās pilsētās neveicināja latviešu dzimstību. Latviešu mātēm joprojām dzimstība ir maza; 1996. gadā Latvijā pavisam kopā dzimuši 19 782 bērni, no kuriem 12 542 jeb 63,4% bērnu dzimuši latviešu mātēm. Pērējo tautību mātēm vislielākais bērnu dzimstības skaits bijis krievietēm – 5 096 jeb 25,8%.⁵² Salīdzinot dzimstību ar mirstību, 1996. gadā miruši 19 160 latviešu, tātad šai gadā vairāk miruši nekā dzimuši 6 618 latvieši. Šie skaitļi neiepriecina, tādēļ taisnība Visvaldim Lācim, ka latvieši un citas Baltijas tautas tuvojas „sevis iznīcināšanai.“

Arī laulības šķiršanu skaits latviešiem ir liels; piemēram 1996. gadā laulībā devušās 4 521 latviete; tai pašā gadā latviešu sieviešu laulības šķirtas 2 316 gadījumos, kas ir 51% no laulību kopskaita.⁵³ Nopietns jautājums pašreizējā Latvijā ir lielais abortu skaits. Aborti ir pieskaitāmi medicīniski ētiskajiem jautājumiem. Aborts ir cilvēku brīvības izmantošana negatīvā virzienā. Cilvēka dzīve sākās jau pirms piedzimšanas – ar ieņemšanu. Bijušajā Padomju Savienībā cilvēka vērtība bija ārkārtīgi degradēta, tādēļ ieņemšanas augļa vērtība nebija lielāka par nulli. Tomēr civilizētā un dievticīgā pasaulē “aborts nekad nevar būt ētiski vienaldzīgs.”⁵⁴ Lai gan Latvijā legālo abortu skaits kopš 1960. gada samazinājies gandrīz uz pusi 1996. gadā, tas tomēr ir ļoti liels, tuvu pie 30 000 bērniņu, kam māte vai abi vecāki nav vēlējuši dzīvot. Tā ir ētiska vaļība, par kuņas samazināšanu nāktos rūpēties ne tikai Latvijas kristīgajām baznīcām, bet arī valdībai. Diemžēl, valdība dara maz, lai veicinātu dzimstību Latvijā, kā arī lai palīdzētu daudz bērnu ģimenēm aprūpēt bērnus.

Latvijas laikrakstos un grāmatās lasāmi ziņojumi, kas pārsteidz pat trimdas latviešus, kas dzīvo seksuāli visai izlaidīgajās Savienotajās Valstīs.

Diena savulaik publicējusi rakstu par t. s. intimpakalpojumu reklāmām, kas parādās arī nopietna satura laikrakstos. Šādu reklāmu publicēšana uzskatāma par klaju ētisko normu ignorēšanu, atzīst žurnālistikas un ētikas speciālisti. Jābrīnās tiešām, ka Latvijā joprojām nav likuma, kas šādu reklāmu publicēšanu ierobežotu. Latvijas Ētikas padomes priekšsēdētāja Skaidrīte Lasmane domā, ka reklāmu publicēšanu nevar vienkārši aizliegt, taču būtiski ir atrast tām piemērotu izpausmi vietu un laiku.

Laikraksta *Laika* 1998. gada priekšziemsvētku numurā publicēts raksts par seksa tūrismu Latvijā. Raksts atklāj, ka arī bērni un jaunieši iesaistās

viegla nauda pelnīšanā. Klaiņojoši bērni esot dabūjami ļoti lēti – sākot no 50 santīmiem līdz apmēram 2 latiem. Kāds desmitgadīgs puisielis Rīgas stacijas laukumā pieaugušo vīriešu izpriecai “nopērkams par vienu gaļas plāceni”. (Ziņas pārņemtas no *Neatkarīgās Rīta Avīzes*.)

Aprakstot divvaldības periodu no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 21. augustam, kad formāli atjaunoja 1918. gada 18. novembra Latviju un uzsāka okupācijas varas pārtrauktās valsts iekārtas turpinājumu, Tālavas Jundzis savā rakstā ataino, kā Tautas frontes valde 1991. gada 16. aprīlī izvērtējusi politisko un saimniecisko situāciju Latvijā: “Dažāda mēroga un ranga blēži kopā ar partijas bijušās nomenklatūras un pašreizējās valsts administrācijas negodīgiem darbiniekiem steidz izmantot varas bezspēcību, lai, sagrābjot ekonomisko varu, kļūtu par noteicējiem politikā.” Turpinot aizsākto domu T. Jundzis raksta: “Daudzos valsts izpildvaras ešelonos vara no augšas līdz apakšai pieder tiem, kam tā ir piederējusi līdz šim”⁵⁵ (t. i. padomju varas laikā – A.L.)

Kādreizējiem komunistiem, kas noliedza individa mantību, bet aizstāvēja valsts kapitālismu, tagad radusies izdevība, kaut negodīga, kļūt par kapitālistiem, kas tikai dažam būtu bijis iespējams Padomju Savienībā.

Latvijas valdībai līdz šim trūcis perspektīvas, kas un kā būtu jādara, lai valstī iesāktos uzplaukums. Par daudz uzmanības pievērsts sveštautiešiem, padomju laika kolonistiem. Necienīga rīcība, protams, būtu, ja valdība atrautu viņiem iespēju brīvi un piedienīgi dzīvot, ierobežotu viņu bērniem skološanās tiesības vai kā citādāk kaitētu. Taču jūtams, ka “migrantiem” valdība pievērš lielāku uzmanību nekā latviešiem.

Cik žēl, ka prezidents, kad viesojas ārzemēs, allaž aizmirs pieminēt, ka “Latvija vairāk nekā citas Baltijas valstis cieta no padomju okupācijas un kādreizējās PSRS politikas, no pārmērīgi lielās krievu iepludināšanas tajā. Daudzās Latvijas pilsētās, piemēram Rīgā, krievu jau ir daudz vairāk nekā latviešu.”⁵⁶

Ko nespēja Guntis Ulmanis, to iespēja Kārlis Ulmanis. Par prezidentu Kārli Ulmani cieņas un mīlestības pilnu liecību pirms aiziešanas Dieva mūžībā atstājusi rakstniece un tautas sāpju līdzcietēja Melānija Vanaga: “Tauta un valsts, latvieši un Latvija mums, ir augstākās vērtības, kas prasa cieņu, mīlestību, gudrību, savulaik arī pat upurus. Ulmanim tā visa bija vairāk nekā daudziem.”⁵⁷

Melānijas Vanagas cieņpilnais nelaiķa prezidenta un mocekļa raksturojums būtu vērts pārdomai ikvienam. Īpaši jāpiemin K. Ulmaņa ļoti cēlais tikums: “Ulmanim nebija personiskās dzīves vajadzību ne interešu. Tikai – Latvija un tās intereses. It viss tika darīts tās vārdā.” Tautas vēsture ir jāiepazīst visos laikmeta griežos visiem, kam šodien tauta uzticējusi vadīt

valsti nākotnes plūsmā, ko turpinās veidot nākošās paaudžu paaudzes.

Dzejnieka Andreja Eglīša brīdinājums:

Turiet savu zemi ciet.

Zeme taisās projām iet.

Projām iet ar svešām kājā,

Prom ar šūpuļiem un mājām –

Turiet ciet.⁵⁸

Dzejnieks allaž centies savu tautu brīdināt, kad novērojis kādas greizības: “Mēs nedrīkstam savas tautas upužu asinis noliegt Dieva priekšā, to darīdami, mēs noliedzam Viņa priekšā arī paši sevi un iznīcinām sevi cilvēku.”⁵⁹

Teikdams Latvijas valsts 80 gadu jubilejas runu Toronto 1998. gada 18. novembrī, jurists Vilnis Šveics akcentējis latviešu pašcieņu un pašlepnuma tikumu nepieciešamību sarunās ar Eiropas Unijas pārstāvjiem. V. Šveics uzskata par tautas maldināšanu runas, “ka visas Briseles birokratu prasības ir jāpieņem simtprocentīgi. Tie ir nieki. Visas Eiropas apvienības valstis, no lielākajām līdz mazākajām, ir vairākkārtīgi panākušas, ka respektē viņu īpašos apstākļus un neattiecina nepiedienīgus noteikumus. Tāpēc taču ir diplomātija, sarunas, abpusēja piekāpšanās un kompromisi.”⁶⁰

Padomju vara piecdesmit gados degradējusi daudzus tikumus. Visvairāk cietusi lauku sēta, kuņas vietā ar varu radīti kolchozi vai sovchozi, kas pazemoja nāciju un iznīcināja latvieša garīgās un laicīgās dzīves pamatus. Apciemojot Latvijas laukus savā dzimtajā Zemgalē, bija jāraud, redzot kādreiz labi kopto un auglīgo druvu vietā postāžu. Zem padomju sirpja un āmura zīmes sagruvušas skaistās, turīgās lauku sētas un iznīcināts ģimenes pavards – tautas dzīvā spēka avots.

Atjaunotās Latvijas valdība nav darījusi gandrīz nekā, lai Latvijas lauki atgūtu savu košumu un dotu labu rudens ražu. Tā ir valdības kļūda, patiesībā – augstākā nolaidība un nevišība, nepalīdzēt laukiem atgūt savu nozīmi, jo lauki un lauku darbs ir latviskās dzīves ziņas spēka avots.

Turpat 50 okupācijas gados padomju vara noplicināja latviešu tautas gadsimtos sargāto un kopto tikumisko spēku un apņēmīgo gribu saglabāt savu latvisko garu un dvēseli, kādu savā tautā pazīstam no tautasdziesmāu un kristīgās ticības mantojuma pūra. Liecības, ko tagad atklāj grāmatas, ziņojumi un raksti periodikā, kā arī personiskā pieredze, rāda, ka atjaunotās

Latvijas valstī tautas dzīve ir ētiski satricināta. Tautas vairākumam ir grūti atgūties no pārdzīvojumiem okupācijā. Tautas nedrošību iejusties brīva cilvēka dzīvē pratuši izmantot daudzi bijušie komunistiskās partijas biedri, kam jau sen būtu bijis brīvprātīgi jāatsakās no darbošanās politikā. Saeimā un valdībā jābūt latviešiem, kam latvietība ir sirdī un prātā un kas apzinās, ka draugs nedrīkst tuvāk par tautu stāvēt, un ka pirmā vietā stādama visa tauta un valsts. Tādu latviešu, esmu pārliecināts, Latvijā vēl netrūkst. Arī trimdas tautas kopībā ir spējīgi latvieši, kam Latvija joprojām ir svēts vārds.

Latvijā jānāk valdībai, kas rūpējas par latviskās dzīves ziņas un patriotisma atgūšanu bērnos un jauniešos, sākot ar ģimeni un turpinot skolās. Latvisko garu un valodu zīdaiņu sirdīs, kā sendienās, lai atkal iedzied māte ar šūpuļdziesmām! Nacionāli noskaņotai valdībai jādara viss, lai latviešu bērnu šūpuļu skaits dubultotos!

Katram latvietim, lielam un mazam, labi jāzina savas tautas likteņgaitas. Latvijas vēstures mācīšana atsevišķi, bet kopā ar vispārējo vēsturi ir lielākā pedagogiskā alošanās.

Latvijas vēsture būtu jānāca ne tikai skolās kā atsevišķs priekšmets, bet kursi jāriko arī laukos un pilsētās, kur latvieši brīvprātīgi varētu mācīt savas tautas vēsturi. Vēlos pieminēt ierosinājumus, ko Toronto (Kanadā) latviešu sanāksmē izteicis kādreizējais ASV speciālais padomnieks Baltijas valstu jautājumos Pauls Goubls (*Goble*). Viņš teica, ka “daudzie latvieši tic, ka visas problēmas beigtos, ja Latviju uzņemtu NATO un EU..., kad visu nokārtos citi, jo latvieši paši to nav spējīgi veikt! Latvijai jāsak pašai sevi glābt! Igaunī sametušies ar somiem, lietuvieši ar poļiem, latvieši palikuši vieni, un Maskava met acis uz Latviju.” Viņš arī brīdināja, ka Latvijas stāvoklis vispār ir ļoti nedrošs. Korrupcija, banku skandāli unniecīgais procents, kas valsts budžetā paredzēts aizsardzībai, attur Latviju no uzņemšanas NATO un EU.

Visīstāk un tiešāk Latvijas pašreizējo stāvokli izpratis un raksturojis dzejnieks Andrejs Eglītis: “Es esmu atgriezies tēvzemē, jo šodien esmu te vairāk vajadzīgs nekā svešumā. Latvija vēl nav brīva. Uz priekšu tēvu zemes dēli!”⁶¹

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Ed. Ozoliņš un J. Endzelīns. *Svešvārdu Vārdnīca*, Fišbachas Latviešu komiteja, 1948. 70. lpp.

² Valerija Bērziņa-Baltiņa un Jānis Bičolis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Amerikas Latviešu apvienība, 1993. 213. lpp.

³ Dainuvīte Guļevska. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga, Avots, 1987. 214. lpp.

- ⁴ Webster's New World Dictionary. 3d College ed., 1988, s.v. "ethics".
- ⁵ Latīņu *mores* ir daudzskaitlis no vienskaitļa nominatīva *mos*. Romiešu rakstnieks un orators Cicerons (106.43. g. pr. Kr.), piemēram, teicis: *O tempora o mores*: ak laiki, ak ieražas! (vāciski – *Sitten*).
- ⁶ Normunds Kamergrauzis. *Ētikas dimensijas*. Rīga, *Svētdienas Rīta apgāds*, 1997. 3. lpp.
- ⁷ Jānis Kronlins. *379 Baigā gada dienas*. Waverly, Iowa, USA, *Latvju grāmata*, 1967. 81. lpp.
- ⁸ Andrejs Eglītis. *Tauta manas mājas*. Kārļa Goppera Fonds, 1995. 53. lpp.
- ⁹ Grieķu vārdam *logos* ir vairākas nozīmes. Bībeliskais *logos* latviešu tulkojumā ir *vārds* (Jāņa ev. 1:1). Vārds *logos* var nozīmēt arī vīziju, garu, kā arī jēgu (vāciski: *der vernünftige Grund*). Tādejādi logoterapijas fokusā ir cilvēciskās eksistences jēga vai šādas jēgas meklējumi.
- ¹⁰ Viktor E. Frankl. *Man's Search for Meaning*. New York, Washington Square Press, 1970. 117. lpp.
- ¹¹ *Ibid.*, 141
- ¹² *Ibid.*, 142. "Es meklēju to Kungu" ir Dr. Frankla 34. Psalmā 4. panta pārfrazēts citāts.
- ¹³ Ausma Tabuna. "Migrācija Latvijā un iedzīvotāju attieksme pret migrantiem", grāmatā *Sabiedrības Pārmaiņas Latvijā*. Rīga, *Jumava*, 1998. 177. lpp.
- ¹⁴ *Latvija Amerikā*, 1996. gada 12. oktobrī, 41. nr., 20.
- ¹⁵ Visvaldis Lācis. *Vai vēlreiz zem krievu zābaka?* Rīgā, Nacionālie Daugavas Vanagi, 1998. 224. lpp.
- ¹⁶ *Latvija Amerikā*, 1999. gada 17. aprīlī, 16. nr., 5. lpp.
- ¹⁷ Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja Apkārtraksts, nr. 1.
- ¹⁸ Izidors Vizulis. *Latviešu tautas cīņa par brīvību 1917 - 1992*. Rīga, *Apgāds Gaŗā Pupa*, 1992. 165.-166. lpp.
- ¹⁹ Visvaldis Lācis, 239.
- ²⁰ Arnolds Spekke, "Rītdienu gaidot", *Laiks*, vēstījums 1970. gadu sagaidot.
- ²¹ Pēteris Laķis, "Politiskās elites veidošanās mehānismi postkomunistiskajā sabiedrībā. Sabiedrības pārmaiņas Latvijā", 1998.
- ²² Modris Ziemeņš. *Trešā atmoda*. Autora izdevums, Rīga, 1998. 237. lpp.
- ²³ Aivars Ruņģis. "Iet latvieši caur gadu simteņiem". citāts Modra Ziemeņa grāmatā *Trešā atmoda*. 35. lpp.
- ²⁴ E. Silkalns. "Kā celt nacionālo pašapziņu?", *Austrālijas Latvietis*, 1997. gada 5. decembris, 5.
- ²⁵ *Latvija Amerikā*, 1998. gada 31. oktobrī, 43. nr., 1.
- ²⁶ *Ibid.*, 1993. gada 20. novembris, 46. nr., 1
- ²⁷ Gunārs Pāvuls. "Gaismas stars tumsā – mazais ministru kabinets", *Daugavas Vanagu mēnešraksts*, 1998. gada septembris un oktobris, 15.-19. lpp.
- ²⁸ Eduards Silkalns. "Mēs neesam mēs un viņi – mums ir vienas saknes", *Latvijas Vēstnesis*. 1997. gada 12. septembris, 5. lpp.
- ²⁹ Elmārs Barkāns. "Noteikts ticības mācību statuss", *Svētdienas Rīts*, 21. nr., 1998. gada 7. novembris, 2. lpp.
- ³⁰ Vilis Vārsbergs. "Par reliģijas mācību skolās un ticības mācību draudzēs", *Latvija Amerikā*, 1998. gada 7. novembrī, 44. nr., 13. lpp.

- ³¹ Imants Zommerfelds, "Važās kalta dvēsele", *Svētdienas Rīts*, 1998. gada 19. novembris, 24. nr., 15. lpp.
- ³² Anita Kalniņa. "Vai skolās kristietību mācīs sektanti un ateisti?", *Latvija Amerikā*, 43. nr., 4, 1998. g. 31. oktobris.
- ³³ *Laiks*, 1998. gada 31. oktobris, 44. nr., 12. lpp. (LETAs 16. oktobra ziņojuma "Nemācās 1 381 bērns" pārpublicējums).
- ³⁴ *Latvija Amerikā*, 1998. gada 9. maijā, 19. nr., 6 un 15. (Ziņojums pārņemts no laikraksta *Diena*).
- ³⁵ Jānis Kronlins. *379 dienas*. 14. lpp.
- ³⁶ Jānis Poņemeckis. "Latvijā jāveicina patriotiskā audzināšana", *Laiks*, 1997. gada 4. janvāris, 12.
- ³⁷ Ritma Rungule un Ilze Koroļeva. "Vecā izglītība jaunajos apstākļos", *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*, 255.
- ³⁸ *Laiks*, 1998. gada 31. oktobris, 44. nr., 2.
- ³⁹ Ritma Rungule un Ilze Koroļeva. "Bīstami bērni", *Laiks*, 1998. gada 1. augusts, 8. (Raksts pārņemts no *L.A.*, 2. jūlija).
- ⁴⁰ Ritma Rungule un Ilze Koroļeva. "Klubs Baltais zvirbulis ielas bērniem", *Latvija Amerikā*, 1998. gada 24. oktobrī, 42. nr., 14. (Oriģināls *Dienā*).
- ⁴¹ 1939. gada 29. septembrī Vācija un PSRS parakstīja slepenus protokolus, vienojoties, ka PSRS valdība tās interešu apgabalos (Latvijā un Igaunijā) dzīvojošiem valstsvāciešiem un citām vācu izcelsmes personām neliks ceļā šķēršļus, ja viņi vēlētos repatriēties uz Vāciju vai tās interešu apgabaliem. Skat., E. Andersona *Latvijas Vēsturi II*, 272. lpp.
- ⁴² Inārs Egle. "Necienīgas akcijas pie Brīvības pieminekļa", *Latvija Amerikā*. 1996. gada 19. oktobris, 42. nr., 20. lpp.
- ⁴³ Jānis Straume. "Cienot pagātni jāraugās nākotnē", *Latvija Amerikā*. 1998. gada 28. novembrī, 47. nr., 1 un 20. lpp.
- ⁴⁴ Ilze Ostrovska. "Valsts un pilsoniskā sabiedrība: savstarpējo attiecību attīstība pārejas periodā", *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*, 74. lpp.
- ⁴⁵ Ilze Ostrovska. "Deputāti vēlas sevi nodrošināt", *Laiks*, 1998. gada 31. oktobris, 44. nr., 2. lpp. (Pārņemts no Latvijas preses.)
- ⁴⁶ Ilze Ostrovska. "Nabadzīgākās Latvijā ģimenes ar bērniem", *Latvija Amerikā*, 1998. gada 14. novembrī, 45. nr., 6. lpp. (Raksts aizgūts no *Dienas*)
- ⁴⁷ Ilze Ostrovska, "Valsts un pilsoniskā sabiedrība...", 76. lpp.
- ⁴⁸ Signe Dobelniece. "Nabadzība Latvijā pārejas periodā", *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*, 251. lpp.
- ⁴⁹ Brigita Zepa. "Valsts statusa maiņa un pilsoniskā apziņa", *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*, 127. lpp.
- ⁵⁰ Frank Gordon. *Latvians and Jews between Germany and Russia*. Stockholm, *Memento*, 1990. 27. lpp.
- ⁵¹ Ieva Graufelds, ed. *These Names Accuse*. Stockholm, *Latvian National Foundation*, 1982.
- ⁵² *Latvijas demografijas gadagrāmata 1997*. 76. lpp.
- ⁵³ *Ibid.* 135. lpp.
- ⁵⁴ Normunds Kamergrauzis. *Ētikas dimensijas*. Rīga, *Svētdienas Rīta apgāds*, 1997. 167.-168. lpp.
- ⁵⁵ Tālavš Jundzis. "Neatkarīgas valsts aparāta veidošana un tiesību reforma", *Latvijas valsts atjaunošana 1986-1993*. 242. lpp.

⁵⁶ *Katoļu Baznīcas Vēstnesis*, 1998. gada 27. septembris, 20., nr., 6. lpp.

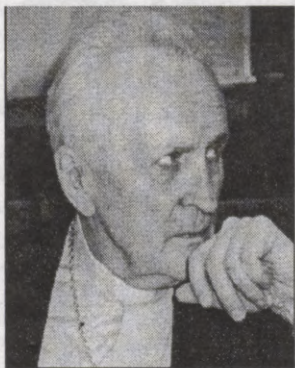
⁵⁷ Melānija Vanaga. *Dvēseļu pulcēšana*. Rīga, Kultūrkapitāla fonds, 1998. 6. lpp.

⁵⁸ Andrejs Eglītis. *Tauta manas mājas*. Kārļa Goppera fonds, 1995. 61. lpp.

⁵⁹ Andrejs Eglītis. "Mēs nedrīkstam piedot un aizmirst", *Latvija Amerikā*, 1995. gada 18. februāris, 7. nr., 1. lpp.

⁶⁰ Vilnis Šveics. "Brīvības cīņas Latvijā", *Latvija Amerikā*, 1998. gada 12. decembris, 49. nr. 17. lpp.

⁶¹ Andrejs Eglītis. "Ziņojums", *Austrālijas Latvietis*, 1999. gada 17. maijā 2459. nr., 2. lpp.

ARTURS LIEPKALNS

Dzimis Jelgavas apriņķa Svētes parohā 1921. gada 15. februārī. Beidzis Jelgavas Valsts skolotāju institūtu (1940); strādājis par skolotāju un studējis Lauksaimniecības akadēmijā. Kalpojis Latviešu leģionā (1943-1945).

Trimdā Vācijā – bijis bēgļu nometnes vadītājs un Andreja Punpura ģimnazijas skolotājs (1945-1950). ASV – beidzis Lovela Institūtu pie MIT.

Bijis Bostonas latviešu skolas skolotājs un pārzinis (1954-1975); Beverīnas vasaras vidusskolas direktors (1972-1975). Ieguvis maģistra gradus pēdagoģijā un teoloģijā; doktora gradu pastorālā teoloģijā. Minsteres Latviešu ģimnazijas direktors (1978-1983). Mācītājs Čikagas Sv. Jāņa draudzē (1983-1995); Vidienes apgabala prāvests (1992-1995). Kopš 1996. gada Bostonas Trīsvienības draudzes mācītājs. Rakstījis un referējis par pēdagoģiskiem, politiskiem un teoloģiskiem tematiem.

Juris Soikāns – Linogriezums «Dievs, mēs Tevi lūdzam!»

Juris Dreifelds

VIDES PIESĀRŅOŠANA UN AIZSARDZĪBA PADOMJU SAVIENĪBAS OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ

Latvijas vides piesārņošanas problēmās, kas saasinājās padomju okupācijas gados, vēsturiski var saskatīt daudz līdzību ar problēmām citās rūpniecības zemēs visā pasaulē. Vides piesārņošana iespaido ūdens un gaisa tīrību, vairo nāves gadījumu skaitu, kāpina tiešu un netiešu ekonomisko zaudējumu, veicina dabas skaistuma iznīcināšanu un samazina iespējas dabai atveseļoties. Šādas videi kaitīgas parādības rada grūtības jebkuŗā valstī un iekārtā. Latvijā turklāt no 1986. gada līdz 1991. gada septembrim, kad Krievija atzina Latvijas neatkarību, arī politiskie apstākļi veicināja un sarežģīja vides piesārņošanas problēmu risināšanu.

Astoņdesmito gadu beigās latvieši vides piesārņošanu sāka uzskatīt par tiešu draudu tautas nākotnei. Atklājās, ka zeme un ūdeņi, kas latviešiem bija devuši patvērumu un iztiku tūkstošiem gadu, ir apdraudēti. Nostiprinājās priekšstats par dabas iznīcinātāju ļaundabīgiem mērķiem, jo apstākļus Latvijā varēja saistīt ar priekšstatu, ko angļiski devē par *ecological genocide*.¹

Čornobiļas nelaime pievērsa kāpinātu uzmanību dabas aizsardzības jautājumiem, radot apziņu, ka varētu rasties apstākļi, kas izraisītu masveida piespiedu izceļošanu no Latvijas. Pamatotas bailes par iespējām latviešu tautai izdzīvot sagandētā vidē, nemaz nepārspilējot šādas varbūtības iespējamību, jau 1988. gada decembrī izteica kāds valdības pārstāvis, aizstāvot nācijas dabiskās tiesības.²

Latviešu tautas kultūras izpausmēs vienmēr atklājusies cieša saistība ar dabu. Daba kā draudzīgs patvērums allaž bijusi saudzējama un lolojama, nevis izmantojama un pakļaujama; tūkstošiem tautas dziesmu runā par dabas daiļumu un latviešu lielo dabas mīlestību. Lielākā tautas daļa mēdz aktīvi atpūsties, uzturoties dabiskā vidē – laukos, pie ūdeņiem, mežā. Apmēram, puse latviešu dzīvo laukos. Pilsētniekiem parasti ir iespējas uzturēties dārzu mājiņās vai vasarnīcās.

Dzīvojot tiešā saskarē ar dabu, latviešiem nevajadzēja speciālistu liecību, ka viņu upeš, ezerus, jūras krastus un mežus piesārņo un sagandē ar Latvijai nevajadzīgiem Maskavas izvērstās rūpniecības atkritumiem.

Latvijā saražotās vērtības aizveda uz Padomju Savienību, bet piesārņojums palika Latvijā, un par izraisītām sekām neviens nopietni nedomāja un nerūpējās.

Latviju pārpludināja krieviski runājoši iebraucēji. Itin visur bija jūtama aizvien nomācošāka krieviska ietekme. Bažas par latviešu iespējām izturēt un pastāvēt šādos apstākļos radīja gribu rīkoties. Ievērojot vispārējo brīvības ierobežošanu un apspiedēju varas iestāžu neiecietību, nav jābrīnās, ka latviešu rūgtums pret pārkrievošanu un politisko apspiešanu izpaudās kā uzbrukums režīma ekoloģiskai nevērībai.

Tiešs politisks uzbrukums komunistu varas iestādēm bez šaubām būtu bijis nesekmīgs. Apspiest neapmierinātību, kas izpaužas pārdomāti un mēreni, turklāt ir vērsta pret trūkumiem vides aizsardzības jomā – tas komunistu varai bija smags uzdevums. Režīma varas iestādes nereaģēja ar parasto trausmi un brutālām disidentu apspiešanas metodēm. Vispārējs viedoklis par vides aizsardzības nopietnību, kā arī atklātuma radītie apstākļi kavēja padomju varu sākt tūlītēju vides aizsardzības grupu vajāšanu. Turklāt daudzi latviešu komunisti paši atbalstīja vides aizsardzību.

Pirmais nozīmīgais ekoloģisko jautājumu atklāts risinātājs plašā sabiedrībā bija Vides aizsardzības klubs (VAK), kas izmantoja varas iestāžu vispārējo apjukumu un vilcināšanos, vides jautājumu aizsegā sekmīgi apvienoja politiskus mērķus ar nacionālās pastāvēšanas rūpēm un vides aizsargāšanu. Šis klubs bija šūpulis vairākām latviešu nacionālām organizācijām, ieskaitot Latvijas Nacionālo neatkarības kustību (LNNK). VAK bija arī viens no galvenajiem Latvijas Tautas frontes (LTF) dibināšanas ierosinātajiem. Pirmais LTF vadītājs Dainis Īvans 1988. gada oktobrī vides aizsardzības jautājumu toreiz tik svarīgo nozīmi aprakstīja šādiem vārdiem:

Latvijā viss sākās ar dabas glābšanas kustību. Izveidojās neformālais Vides aizsardzības klubs. Radās atsevišķi cīnītāji "pravieši", kurus vadīja pārliecība un nelokāma ticība savai taisnībai. Pamazām šajā kustībā iesaistījās un ap to pulcējās aizvien vairāk ļaužu. Šķita, ka cilvēki pamazām mostas no dziļa miega. Tauta aktīvi iekļāvās visdažādāko sabiedrisko un politisko jautājumu apspriešanā. Lielā atmoda bija sākusies.³

Dabas aizsardzība kļuva par galveno jautājumu pirmajās trijās brīvās vēlēšanās pēckaŗa Latvijā (1989. gada martā un decembrī un 1990. gada martā). 1990. gada martā septiņus no astoņiem Zaļo partijas kandidātiem ievēlēja Latvijas Augstākajā Padomē.

Dabas aizsardzības jautājumi tika sekmīgi izmantoti, vēršoties pret padomju varu un Maskavas centrālismu. Turklāt sociālisma un valsts

īpašuma tiesību idejas zaudēja ticamību, bet radās ideālizēts uzskats par brīvo tirgu, Rietumu veida rīcību, un tirgus konkurences ietekmi uz ekonomiku.

Pēc neatkarības atgūšanas vides aizsardzības kustība daļēji zaudēja ietekmi, darbība aprīma. Citi uzdevumi šķita svarīgāki. Padomju varas izveidotajai rūpniecībai vajadzēja ļaut darboties, līdzekļu trūkums neļāva to ne apturēt, ne arī novērst vides piesārņošanu, izveidojot attīrīšanas iekārtas.

Piesārņošanas problēmu apmēri

Latvijas dabas piesārņošana maz atšķīrās no Rietumeiropas un Skandināvijas norisēm pirms trīsdesmit gadiem. Skandināvija bija gan spējusi sekmīgi apkaņot un samazināt piesārņošanas izraisītās sekas. Latvijā to kavēja padomju sistēmas trūkumi: nepietiekami līdzekļi, nemākulīga plānošana, attiecīgu iekārtu trūkums, nolaidīgi darba paņēmieni, pavirša mašīnu labošana, nemācīti darbinieki, paļaušanās uz to, ka negadījumus varēs noklusēt.

Latvijas vide saņēma triecienus no visām pusēm. Visnopietnākais bija ūdens tīrības jautājums. Gaisa piesārņošana nebija tik spiedīga, jo automašīnu, kas parasti rada ap divām trešdaļām gaisa piesārņojuma, nebija tik daudz kā Rietumos. Jau astoņdesmitos gados ogļu apkure bija aizstāta ar daudz tīrāko gāzes un elektrības apkuri. Lielākās briesmas draudēja no ķīmiska piesārņojuma un pavirši un nekontrolēti apraktiem rūpniecības atkritumiem. Radioaktivitāti neuzskatīja par apdraudējumu; valdība pārlicēba, ka tā var radīt briesmas tikai attiecībā uz pārtikas produktiem, kas varētu būt ievesti no Čornobiļas apkārtnes. Nopietnas rūpes sagādāja armijas pamestās sprāgstvielas un citi bīstami atkritumi.

Ūdeņu piesārņojums

Vides aizstāvjiem lielākās bažas sagādāja ūdeņu piesārņojums. Latvija ir ūdeņiem bagātāka nekā jebkuŗa cita bijušā padomju republika. Tādējādi bija vairāk iespēju ķīmiskajam piesārņojumam šķīst un attīrīties dabiskā veidā.⁴ Ūdens bagātība radīja negatīvu iespaidu tādā ziņā, ka ūdens tautpīšanai un attīrīšanai nepievērsa vajadzīgo uzmanību. Piemēram, 1989. gadā – tāpat, gandrīz divdesmit gadus pēc tam, kad bija pieņemts lēmums par atkritumu pilnīgu attīrīšanu – Latvijā tika attīrīti tikai 59 procenti no piesārņotā ūdens daudzuma. Tas bija krietni mazāk par Padomju Savienības caurmēru – 72 procentiem.⁵

Ūdens bagātība radīja arī citus nelabvēlīgus apstākļus. Tā ļāva pastiprināti izvērsties tādai rūpniecībai, kas ražošanā izlieto daudz ūdens. Šāda veida rūpniecība koncentrējās noteiktās vietās un tādā kārtā ļoti nelabvēlīgi ietekmēja vietējos ūdenskrājumus. Stāvokli pasliktināja dabiskās ūdens līmeņa maiņas atkarība no gada laika un arī gadalaiku vēra neņemšana. Neattīrīto ūdeni iepludināja vietējās upēs neatkarīgi no ūdens daudzuma tajās.

Trīs lielās spēkstacijas Daugavā mazināja ūdens līmeņa maiņu nelabvēlīgo iespaidu, bet radīja jaunas problēmas. Aizsprostu Daugavā pirms Rīgas, ko pabeidza būvēt 1976. gadā, atvēra tikai dažas stundas dienā, kad strāvas patēriņš bija vislielākais. Tas kavēja Rīgas kanalizācijas ūdeņu aiztecēšanu. Krātuvju ūdens pārklāja daudzās Daugavas krāces, kas agrāk straumē iemaisīja ievērojamu daudzumu skābekļa, nodrošinot dabisko ūdens gaisa apmaiņu (*areāciju*).

Vairāk nekā 60 procenti no ūdens daudzuma sešās lielākajās Latvijas upēs nāk no Baltkrievijas un Lietuvas. Tas ļoti nelabvēlīgi ietekmējis Latvijas ūdeņu attīrīšanu. Lai pienācīgi uzmanītu un kontrolētu ūdens piemaisījumus, trim republikām būtu vajadzējis cieši sadarboties un gādāt, lai ūdeņu attīrīšanas izmaksas sadalītu proporcionāli. Daudzos gadījumos Latvijai ir bijis jācieš no piesārņotājiem aiz valsts robežām.

Viens no nopietnākajiem piesārņošanas gadījumiem bija 1990. gada novembrī, kad polimēru rūpnīca Novopolockā, Baltkrievijā, neuzmanīgas rīcības dēļ iepludināja Daugavā 127,9 tonnas cianīda hidrāta skābes un acetona cionīda hidrātu, kas ir ļoti indīga viela. Pagāja trīs dienas, pirms tika brīdināti iedzīvotāji, kas Daugavas ūdeni lieto dzeršanai. Tikai, pamatot Daugavā lielāku skaitu beigtu zivju, atklājās briesmas, par ko nebija ziņojusi ne vainīgās rūpnīcas vadība, ne padomju iestādes Baltkrievijā. Tā izpaužas padomju laikā nostiprinātā patoloģiskā tieksme neatzīt un slēpt neveiksmes un katastrofas arī, ja tās maksā cilvēku dzīvības. Ja šis nelaimes gadījums būtu noticis laikā, kad Daugava ir aizsalusi, kā izteicās kāds valdības pārstāvis Latvijā, beigtās zivis būtu aizpeldējušas zem ledu nepamanītas, un sekas būtu neiedomājamas Daugavas apkārtnes iedzīvotājiem.⁶ Baltkrievija bija atbildīga par vienu trešo daļu no fosfātu un nitrātu sārņiem Daugavā.⁷

Kā kolektīvizācijas sekas jāpiemin lielo aparto platību nelabvēlīgā ietekme, veicinot zemes virskārtas aizplūšanu upēs ar nokrišņiem, no tā bīstami piesērēja upju gultnes.⁸ Turklāt upēs tika ieskalots daudz mākslīgo mēslu un pesticīdu, nopietni apdraudot ūdens organismus, zivis un arī cilvēkus. Ir aprēķināts, ka vairāk nekā trešā daļa no visām ķīmikālijām, kas izkaisītas vai izsmidzinātas uz apkārtnes laukiem, nonāk upju ūdeņos.⁹

Tādu vispārēju ūdeņu piesārņošanu, ja nav nosakāma un uzrādāma konkrēta netīrumu ieplūšanas vieta, var apkaņot vienīgi, rūpīgāk apstrādājot zemi, samazinot ķīmikāliju daudzumu, un, galvenokārt, ievērojot ķīmikālijām paredzēto lietošanas veidu un daudzumu, kādā tās jālieto. Komūnisma režīma laikā, sevišķi beidzamos divdesmit gados, ķīmikāliju lietošana pieauga vairākkārt. Dzenoties pēc lielākām ražām, lietots vairāk nekā 140 dažādu ķīmikāliju, bieži vien nepareizi.¹⁰

Pavirši novietotas un uzglabātas, lauksaimniecības ķīmikālijas bija papildus iemesls gruntsūdeņu saindēšanā. Kāds ķīmijas profesors, pārbaudot pavasara ūdeņu noteci Vidzemes augstienē, tajos atrada nepieļaujami lielu nitrātu, chlorīdu un kālija jonu piesārņojumu.¹¹

Lopkopības un putnkopības atkritumus daudzos gadījumos ievadīja tieši upēs, kā arī izgāza uz laukiem lielā koncentrācijā. Lopkopības atkritumu koncentrācijas sekas nebija īsti izprastas.¹² Kāda cūku audzētava, lai izvairītos no izdevumiem, nerūpējās par attīrīšanas iekārtu uzstādīšanu, bet izgāza 90 000 kubikmetru cūku mēslu apkārtnes laukos, tā sagandējot gruntsūdeni, un pieļaujamo piesārņojuma apjomu pārsniedza simtiem reižu.¹³ Daudzās vietās lopkopības atkritumu neitralizēšanas iekārtas vēl nebija uzstādītas līdz 1990. gadam un uzstādītās bija pārslogotas vai pamestas. No 20 lielākiem lopkopības uzņēmumiem tikai vienam bija *anaerobā* neitrālizācijas iekārta.¹⁴

Skandināvu atbalstīts zinātnisks pasākums (*The Nordic Project*), kas uzņēmās arī vides aizsardzības pētīšanu, atklāja, ka valsts un kolektīvās saimniecības ierīkojušas ķīmikāliju un degvielu novietnes tuvāk nekā 200 metrus no ūdenskrātuvju krastiem. No 2 000 lopkopības mēslu novietnēm tikai 20 procenti bija pietiekami nodrošinātas pret vides piesārņošanas klimām. Tikai 160 no 500 degvielu novietnēm bija iekārtotas atbilstoši noteikumiem.¹⁵

Lai gan lauksaimniecība bija viens no galveniem ūdeņu piesārņotājiem, tikai 2,7 procentus no piesārņojuma varēja attiecināt uz lauksaimniecību, norādot uz noteiktu avotu.¹⁶ Draudus ūdens tīrībai radīja arī daudzas citas cilvēku darbības. No Latvijas ūdensceļos ievadītiem netīrumiem 1990. gadā tikai 31 procents tika attīrīts.¹⁷ No visām bijušām padomju republikām tikai Krievija un Lietuva bija mazliet sliktākā stāvoklī nekā Latvija.¹⁸

Rūpniecības uzņēmumi 1990. gadā Latvijas ūdeņos ievadīja 86 procentus no visa piesārņojuma. Šie procenti patiesībā ir lielāki, jo daudzas rūpnīcas bija pieslēgušās kanalizācijas tīklam nelegāli.¹⁹

Visvairāk piesārņots ūdens bija Daugavā, Lielupē un Rīgas jūras līcī: trīs ceturtdaļas no visas Latvijas ūdeņu piesārņojuma.²⁰ Kopš 1992. gada

Daugavas ūdeņos nonāk krietni mazāk noplūžu no Rīgas kanalizācijas, ko ar nesen būvētās attīrīšanas līniju aizvada Rīgas jūras līcī vairākus kilometrus no krasta.

Arī citas pilsētas, kas atrodas Daugavas krastos – Ogre, Jēkabpils, Līvāni, Daugavpils, kā arī pilsētas Baltkrievijā – ievadīja Daugavā ievērojamu daudzumu neattīrītu ūdeņu. Netīrākā no lielajām Latvijas upēm bija Lielupe. Tajā bija visaugstākā atkritumvielu koncentrācija: 9,3 procenti no visiem neattīrītiem Latvijas ūdeņiem. Lielākie Lielupes piesārņotāji atrodas Lietuvā, bet to vidū ir arī Jelgava, Olaines ķīmiskā fabrika un Slokas papīrfabrika.

Visi ūdeņi satek Baltijas jūrā, aiznesot līdzī rūpniecības, lauksaimniecības un sadzīves atkritumus. Latvija ir atbildīga par 6 procentiem no Baltijas jūras kopējā piesārņojuma. Krietns daudzums nāk arī no gaisa. Galvenās Baltijas jūras problēmas rada indīgās vielas, skābekļa samazināšanās, piekrastes mikrobioloģisko organismu iznīkšanas un eitrofikācijas.

Eitrofikācija ir dabiska novecošanās, kas sastopama gandrīz visos ūdeņos. Tūkstošiem gadus skaidrs ezers var pārvērsties purvā. Cilvēku nelabvēlīga iejaukšanās šo dabisko norisi var krietni paātrināt. Fosfāti un nitrāti, kā arī pilsētu, rūpniecības un atmosfairas atkritumi, ir pārvērtuši Baltijas jūras ūdeni no skaidra oligotrofiska necaurredzamā mezotrofiskā ūdenī. Ūdens Baltijas jūrā satur vairāk fitoplanktona nekā pirms Otra pasaules kara. Savairojušās arī aļģes, kas dažos gadījumos var radīt ūdens joslas, kuņģis ir ārkārtīgi nelabvēlīgi apstākļi gandrīz visai ūdens dzīvībai.²¹

Cīņā pret ūdens piesārņošanu diezgan daudz panāca laikā no 1980. līdz 1985. gadam. Turpretim Gorbačova laikā, no 1985. līdz 1990. gadam, kad ekoloģiskie jautājumi bija nonākuši sabiedrības uzmanības centrā, ūdens piesārņošana bija tomēr palielinājusies. Daļēji tā notika aizvien lielāka Rīgas notekūdeņu daudzuma un nepietiekamo kanalizācijas attīrīšanas iekārtu dēļ. Turklāt vecākās iekārtas citās pilsētās bija nolietotojušās vai pārslogotas vai arī slikti plānotas kā Daugavpili un Liepājā. Teorētiski Latvijā 1989. gadā bija 320 miljonu kubikmetru liela jauda notekūdeņu attīrīšanai, bet pietiekami labi attīrīja tikai 110 miljonu kubikmetru piesārņotā ūdens.²² Līdzekļu trūkuma dēļ 1992. gadā attīrītā ūdens daudzums samazinājās.

Notekūdeņu attīrīšana 1980-1992

Zviedru pētnieku vadīto ekoloģisko novērojumu rezultāti jāva secināt,

ka Latvijā daudz jādara, lai notekūdeņus pietiekami attīrītu. Zviedri arī izstrādāja konkrētus priekšlikumus.²³ Caurmērā Latvijas ūdeņus novērtēja kā mēreni netīrus mikrobioloģiskā ziņā.²⁴ Tomēr ir vēl arī citi tikpat svarīgi parametri. No 1991. līdz 1992. gadam zviedru firmas izdarītie pētījumi atklāja, ka visās piecās lielākajās upēs, kā arī daudzās no mazākajām, fosfātu un nitrātu koncentrācija bija ļoti augsta. Šo upju ūdeņiem bija zems skābekļa saturs un tās bija nabadzīgākas ar zivīm. Upēs atrada daudz samgo metālu un dažas nevēlamas organiskās vielas.²⁵

Attīrītie notekūdeņi 1980-1992

	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
m ³ (milj)	71	120	126	113	109	110	113	97.1	77.5
attīrītie %	20	33	35	31	30	30	31	33.6	27.1

Helsinki komisija (*Helcom*) 1992. gadā sagatavoja priekšlikumu par Baltijas jūras ūdenstilpnes attīrīšanu, kas būtu veicama no 1993. līdz 1997. gadam, galveno uzmanību pievēršot 132 konkrētām vietām, no kuņģām 47 tika atzītas par tādām, kas prasa tūlītēju iejaukšanos. Baltijas valstis tika atzītas atbildīgas par 38 vietām, no kuņģām 16 bija ļoti steidzamas rīcības katēgorijā.

Izmaksas aprēķināja 9,8 miljardus ECU, Baltijas valstīm vajadzētu izdot 2.5 miljardus ECU, no kā Igaunijas daļa ir 1,6 miljardi, Lietuvas – 512 miljoni un Latvijas – 427 miljoni ECU. Apmēram pusi no Latvijas izdevumiem finansētu ārzemes.

No Latvijas daļā atrastām 10 vietām 7 tika atzītas kā ļoti steidzami uzlabojamas. Turklāt Latvijas upes ievada Baltijas jūrā arī Baltkrievijas un Lietuvas kaitīgas vielas.²⁶ Četri steidzami rīcības punkti bija Rīgas jūras līcī, divi – Daugavā (Rīga un Daugavpils), kā arī Liepājas jūras krasts.

Gaisa piesārņojums

Visumā gaisa piesārņošanas līmenis Latvijā nav mainījies laikā no 1985. līdz 1990. gadam. Gaisa kaitīgo vielu kopsvars Latvijā 1989. gadā bija krietni zemāks nekā kaimiņvalstīs – viena trešā daļa no Igaunijas un divas piektdaļas no Lietuvas kaitīgo vielu kopsvara.²⁷ Latvijas gaisa kaitīgo vielu kopsvars 1991. gadā bija 515 tūkstoši tonnu jeb 200 kg uz iedzīvotāju. Lielākā daļa jeb 72 procenti nāca no spēkratiem, pārējais – no katlumājām, spēkstacijām, uzturvielu (cukura, miltu, konservu) rūpniecības, būvmateriālu rūpniecības un no Liepājas metallurga.²⁸

No visām fabrikām, kas ražošanā piesārņo gaisu, 1990. gadā tikai vienai trešajai daļai bija attīrīšanas iekārtas, no kuņām viena piektā daļa nedarbojās. Tikai 60 procentiem no visas rūpniecības uzņēmumiem bija klasificēts piesārņošanas līmenis.²⁹

Vislabāk bija sekmējies ar putekļu attīrīšanu, nofiltrējot 93 procentus no izsviestiem putekļiem, bet no visiem gāzes un šķidrums izgarojumiem tikai 3 procenti tika attīrīti. Pavisam 1990. gadā darbojās tikai 40 gāzes attīrīšanas iekārtas. Atmosfērā tika izlaistas visbīstamākās vielas; to aplicina speciālisti.³⁰ *Nordic Project* pētījumi arī apgāz padomju laikā publicētos statistikas apgalvojumus, ka vides piesārņojums ir sekmīgi novērsts. Piemēram, 1989. gadā apgalvoja, ka 75,8 procenti kaitīgo vielu esot attīrīti.³¹ Padomju statistika nepaskaidroja, ka šis skaitlis attiecas uz putekļu attīrīšanu, kas ir samērā vienkārši izdarāms.³² Turklāt ne jau visās pilsētās to darīja, pat visvienkāršāko filtrāciju neīstenoja.³³

Ļoti nopietni jācieš no Lietuvas rūpniecības piesārņojuma. Latvijas tuvumā atrodas Mažeikū naftas pārstrādes rūpnīca un termiskās spēkstacijas, Naujoji Akmenes cementa fabrikas u.c. Lielākā daļa no šo rūpnīcu atkritumiem nāk uz Latviju. Akmenes rūpnīcas radīja pavisam 130 tūkstošus tonnu kaitīgu vielu gadā, ieskaitot lielu daudzumu smago metālu: svīnu, kadmiju, chromu, vanadiju, mangānu, niķeli, kobaltu un stronciju, kas birst pār Latviju.

Klizma Mažeikū izraisīja 150 kg sēra savienojumu izplūšanu. Gadījumu izmeklēja tikai pēc Latvijas pārstāvja protestiem.³⁴ Lai varētu kontrolēt Lietuvas rūpniecības nelabvēlīgo ietekmi, kaitīgo vielu veidu un daudzumu, gar dienvidu robežu iekārtotas novērošanas stacijas.

Lielākos draudus gaisa tīrībai radīja spēkrati, kam lietoja degvielu ar svīna piemaisījumu. Pēc Latvijas Vides aizsardzības komitejas ziņām, Padomju Savienībā taisīto spēkratu konstrukcijā nebija domāts par degvielas taupību un katalītiskie slāpētāji vispār nebija pazīstami. Nekontrolētā degvielu tirdzniecība veicināja sliktas degvielas pārdošanu. Problēmu novērsa 1994. gadā.³⁵ Arī amonija fenola, ūdeņraža sulfātu, un metilspirta savienojumi bija pārsnieguši atļauto normu vairākās pilsētās – īpaši jau Rīgā un Jūrmalā.³⁶

Līdzekļu ieguldījums Latvijas gaisa attīrīšanā ir bijis nepietiekams, kā atzīst *Nordic project* pētījumi. Ir ieteikts iegādāties vismaz 180 jaunas gāzes attīrīšanas iekārtas un 650 gāzes filtru katlumāju vajadzībām.³⁷

Citi apdraudējumi videi

Černobiļas katastrofa Ziemeļeiropā ir pievērsusi uzmanību apdrau-

dējumam, ko rada radiācija. Radiācijas mākonis pārgāja pāri Latvijai un nogulās Lapzemē. Parasta lietusgāze tobrīd varēja samaitāt Latvijas zemi un lauksaimniecību uz daudziem gadiem, kā arī izraisīt citas nelaimes. Jau 1990. gadā Latvijā tika iekārtoti 46 radiācijas kontroles punkti.³⁸ Pieauga arī pamatotas bažas par iespējamību ievest lauksaimniecības produktus no radiācijas skartiem apgabaliem nekontrolēta tirgus apstākļos.

Arī Ignalīnas atomreaktors Lietuvā pievērsa uzmanību. Šajā atomspēkstacijā ir divi Čornobiļas tipa reaktori; tiem aizvien ir kādas tehniskas problēmas un tie ir piedzīvojuši vairākus ugunsgrēkus. Turklāt šī spēkstacija atrodas tuvu tektonisko plaisu joslai, kur 1908. gadā notika zemestrīces, kuŗu stiprums bija septiņas balles pēc Richtera skalas.³⁹ Šī atomspēkstacija atrodas tikai kādus 10 km no Latvijas robežas, bet tas, ka apkārtnes ūdeņi ieplūst Daugavā, rada vislielākās bažas. Nopietnas nelaimes gadījums Daugavas krastus varētu padarīt neapdzīvojamus uz daudziem gadiem, jo radiācija skartu Rīgu, Daugavpili un pārējās pilsētas gar Daugavas krastiem.

Elektromagnētisko radiāciju izstaroja Skrundas lokātors un citi elektromagnētisko viļņu avoti, ko zinātnieki ir atzinuši kā kaitīgus, jo tie izraisa nopietnas sekas apkārtņē un iedzīvotāju veselībā.⁴⁰

Ļoti nopietna ir piesārņošana ar toksiskām vielām, bet tādai piesārņošanai nepievērsa nekādu uzmanību. Rūpniecība katru gadu ir izgāzusi 247 647 tonnu toksisku atkritumu pilnīgi neatbildīgi, piesārņojot gruntsūdeni un atmosfairu. Latvijā gadā ir jāattīra apmēram 20 līdz 70 tūkstoši tonnu ļoti bīstamu vielu, aprēķinājuši *Nordic Project* speciālisti. Viņi iesaka būvēt Rīgas tuvumā ķīmisko atkritumu attīrīšanas centru, kas varētu izmaksāt 130 miljonu dolaru.⁴¹

Arī sadzīves atkritumu izgāztuves kopā ar parastiem rūpniecības atkritumiem apdraud gruntsūdeni. Pavisam reģistrētas 78 izgāztuves, bet *Nordic Project* darbinieki atraduši vairākus simtus neregistrētu izgāztuvju.⁴²

Laikā no 1945. līdz 1947. gadam sabiedrotie Baltijas jūrā nogremdēja 40 000 tonnas vācu gāzes bumbu. Tāda vieta atrodas tuvu Liepājai, un to atklāja tikai 1992. gadā Sanktpēterburgas zaļo organizācija. Nevienam nav īsti zināms, kādā stāvoklī ir šīs bombas.⁴³

Ļoti bīstams, iemesls daudziem nelaimes gadījumiem ir Padomju armijas nevižīgi pamestie spridzekļi un municija Rīgas apkārtņē un daudzās vietās visā Latvijā. Ventspils robežās septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados ar *Occidental Petroleum* palīdzību uzbūvēja ķīmisko vielu noliktavu un pārkraušanas centru. Šis padomju mantojums biedē ar eksploziju iespējamību. Sekas būtu ļoti ļaunas.⁴⁴

Sērskābes jeb skābais lietus, kas apdraud plašus apgabalus visā pasaulē, pēc Latvijas vides aizsardzības komitejas domām nebija īpaša problēma.⁴⁵ Tomēr *Nordic Project* pētījumi, operējot ar skaitļiem, kas iegūti no 1982. līdz 1987. gadam, apgalvo, ka skābais lietus skaņot gandrīz visu Latviju, visvairāk nolīstot augstienēs.⁴⁶

Lai gan bioloģiskā dažādība, kas pašlaik stingri vien nodarbina zaļo organizācijas, Latvijā ir daudz labākā stāvoklī nekā citur Eiropā, tomēr augu un dzīvnieku sugas ir apdraudētas. Nevīžīgi un neapdomīgi rīkodamies, komunistu varasvīri 1948. gadā ievēda Latvijā jēnotus, kas izrādījās par lielu postu vietējiem meža dzīvniekiem.

Baltijas jūras krasts bija pirmā vieta, kur atklāja PCB (*Polychlorinated Biphenyls*), kas ir ļoti toksiska viela, tāpat kā dioksīdi, bet Latvijā par šīm vielām nebija pieejama nekāda informācija. Ievērojot lielo dzīvudraba un citu smago metālu koncentrāciju jūras krastos, dažas zivju sugas noteikti ir piesātinātas ar kādu no šīm ķīmikālijām. To neatrašana varbūt ir precīzu mērīšanas laboratoriju trūkums Latvijā.

Piesārņošanas sekas

Atklāti uzskati par dabas piesārņošanas saistību ar veselības jautājumiem sāka parādīties Gorbačova atklātuma politikas laikā. Kopēji rakstītā Latvijas medicīnas lietpratēju vēstule *Padomju Jaunatnes* 1988. gada 25. novembra numurā atklāja, ka Latvijā ir visaugstākais nāves gadījumu procents ģenētisku bojājumu dēļ un otrs augstākais procents saslimšanā ar vēzi. Aprakstot novērojumus par nelabvēlīgām pārmaiņām Latvijas iedzīvotājos, ārsti atklāja, ka dažu beidzamo gadu laikā ir strauji pieaudzis nedzīvi dzimušo un slimu jaundzimušo skaits. Daudz vairāk sieviešu slimo ar dzimumorganu kaitēm, neauglību, spontāniem abortiem un dažu hormonu trūkumu. Visvairāk patoloģisku gadījumu novērots Rīgā, Ventspilī, Liepājā, Daugavpilī, Olainē un Ogrē, kur koncentrēta veselībai bīstama rūpniecība. Vēstulē arī pieminēts, ka dzeņamā ūdens piesārņošana augsta (2. vieta PSRS).

Infekcionists Anatolijs Bļugers ir sakopojis daudz informācijas par vides piesārņošanas sekām un mirstības pieaugumu. Viņš pierādīja, ka 1988. gadā Rīgā apmēram tūkstoš cilvēku saslima ar A vīrusa hepatītu nelabā dzeņamā ūdens dēļ (to ņem no Daugavas!).⁴⁷

Bļugers arī noskaidrojās, ka ķīmiskais piesārņojums atstāj ietekmi uz organismu, nopietni apdraud elpošanas organus, endokrīno sistēmu, sirdi un asinsvadus, kā arī imūnsistēmu. A. Bļugera pētījumi rādīja, ka īpaši pavairojušies saindēšanās gadījumi, kas izraisa priekšlaicīgas dzemdības,

augļa deformāciju, hepatītu, hepatozi, dermatītu, alerģijas, augšējo elpošanas ceļu infekcijas, bronchialo astmu un diabētu, un visās šais kaitēs vainojama vides piesārņošana.⁴⁸

1988. gadā, izmeklējot nāves gadījumu iemeslus Ventspilī, atklājās, ka beidzamo desmit gadu laikā bērnu ģenētiskās patoloģijas gadījumu skaits ir pieaudzis 3,5 reizes, bronchialā astma – 2 reizes, saslimšana ar Dauna sindromu – pusotras reizes, grūtniecības anēmija – 10 reizes, priekšlaicīgas dzemdības – 1,7 reizes, alerģiskais dermatīts – 2,5 reizes, un endokrīnas slimības – 1,6 reizes reizes.⁴⁹

Vides piesārņošanas dēļ radās arī nopietni saimnieciski zaudējumi. Daudzās iecienītas atpūtas vietās vairs nevarēja peldēties. Jau kopš 1981. gada nevar peldēties Lielupē, Ķīšezerā un Daugavā, kam 1988. gadā daļēji pievienojās arī Jūrmala.

Zivju sugu izmiršana un zivju skaita vispārēja samazināšanās ir ūdens piesārņošanas sekas. Ļoti iespējams, ka kancerogenas vielas Baltijas jūras zivīs pārsniedz pieļaujamo daudzumu. Rīgas jūras licī kopš astoņdesmitiem gadiem nozveja samazinājusies līdz trim reizēm. Dažas vērtīgas zivju sugas izmirušas; lašiem to daudzās nārstošanas vietas nav vairs pieejamas.⁵⁰

Rīgas apkārtnē un Rīgā koki cieš no gaisa piesārņojumiem. Nopietnus draudus lauksaimniecībai un mežkopībai dienvidrietumu Latvijā rada rūpniecības gāzes un putekļi, kas nāk no Lietuvas.

Atklātums un cīņa par Latvijas vides aizsardzību

Cīņa pret Daugavas aizsprosta un elektrības spēkstacijas būvi 1986. gadā pie Daugavpils vides aizsardzību ievadīja jaunā gultnē. Latviešiem šis gadījums varēja likties kā 1958. un 1959. gada cīņas atkārtojums, kad neizdevās apturēt 40 metru augstā aizsprosta būvi pie Aizkraukles. Toreiz dambja ūdenī noslika vēsturiskas vietas, arī Staburags, kas līdzinājās Lorelejas klintij Reinas krastos Vācijā – vieta, kas saistīta ar dziļām nacionālām izjūtām. Padomju inženieri panāca, ka tūkstošiem cilvēku parakstītie lūgumi palika bez ievēribas. Neievēroja arī rakstus presē. Pļaviņu aizsprosta pretinieku priekšlikums bija būvēt divus mazākus aizsprostus, pasargājot nozīmīgas vietas, kā arī paglābjot vēsturiski ievērojamus dabas pieminekļus.⁵¹

Divi žurnālisti, Dainis Īvāns, vēlākais Tautas frontes priekšsēdētājs, un Arturs Snipš sāka cīņu pret Daugavpils aizsprostu, un to var vērtēt par klasisku piemēru iedzīvotāju pretestības organizēšanā. Atvaļinājuma izbraukumā Īvāns nejausi ievērojis mietiņus, kas apzīmējuši plānoto

ūdenslīmeni. Viņi mēģinājuši tuvāk iepazīties ar aizsprosta plāniem, jo akcija šķitusi ekoloģiski un arī ekonomiski neattaisnojama. Sastopoties ar izvērtēšanu un slepenību, viņi nolēmuši izlikties par projekta aizstāvjiem, tādā veidā iegūstot slepenībā turēto informāciju. Ar publicēto rakstu *Literatūrā un Mākslā* 1986. gada 17. oktobrī viņi satrauca iedzīvotājus, iesākot protesta vilni pret aizsprosta būvi.⁵² Ministru padome nodibināja komisiju, kas projektu izvērtēja. Lēmums bija negatīvs, un 1987. gadā aizsprosta būvdarbi tika pārtraukti. Pirmo reizi piecdesmit gados latvieši bija piedzīvojuši uzvaru.

Par visiespaidīgāko – vērienīgi plānotu organizāciju šinī laikā izvērtās Vides aizsardzības klubs (VAK), ko 1987. gada 28. februārī nodibināja dzejnieks un mežkopis Arvids Ulme, pārņemot Pieminekļu aizsardzības grupas darbību un biedrus.

VAK iesākās kā kustība ar ļoti plašu mērķi, būtībā uzņemoties mainīt ļaužu noskaņojumu. Nebija runa vienīgi par pieminekļu un vides aizsardzību, bet arī par cilvēku attiecībām, draudzības veicināšanu un vienotību, pieķeršanos miera idejām, par cilvēka mīlestību un demokrātiju, savas un nacionālās dvēseles kopšanu. VAK manifests apliecināja sakarību starp saindēto zemi, ūdeni un gaisu un saindētām cilvēku attiecībām, saindētām domām un sirdīm. Cilvēkmīlestībai, iecietībai un žēlsirdībai bija jāklūst par galveno spēku pret vides samaitāšanu.

Šie uzskati daudz neatšķīrās no zaļo kustības idejām citās zemēs tajā laikā. Tāpat kā citur arī VAK pārdzīvoja vairākus attīstības posmus. Zaļo kustība atmodināja latviešu sabiedrību, paceļot apziņu ne tikai dabas tīrības nozīmi un cilvēka iekšējo skaidrību un saprašanu, bet arī tieksmi pēc brīvas un neatkarīgas valsts.

Zaļo ietekme vislielākā bija laikā no 1987. līdz 1989. gadam, bet viņi sāka zaudēt piekritējus pēc 1990. gada Augstākās Padomes vēlēšanām; daudziem varbūt šķita, ka viss jau ir sasniegts, un zaļo kustība apsīka. Zināmu bezcerību, pat neuzticību radīja arī zaļo dažkārt pārmērīgi drūmie nākotnes izredžu tēlojumi.⁵³

Skatoties nākotnē, jaunās paaudzes nostāja, izturēšanās, profesionālās zināšanas un prasme būs svarīgākais vides aizsardzības darbībā. Sākot no 1990. gada rudens, vidusskolās sāka mācība par vidi un tās aizsardzību. Augstākās mācību iestādēs vairāki priekšmeti veltīti ar vidi saistītiem jautājumiem.

Latvijā tagad sāka vides aizsardzības speciālistu skološana, kas padomju laikā Latvijā netika darīts. Tomēr vēl aizvien dabas aizsardzība ir bārene. Nākotnē jāpanāk lielāka interese par vidi iedzīvotājos un valdībā.⁵⁴

Valdības reakcija vides jautājumiem

Padomju valdības laikā vairākas organizācijas, kas nodarbojās ar vides jautājumiem, tika radītas, vēlāk slēgtas vai pārceltas no vienas ministrijas citā. Katra iepriekšējā vides pārvalde tika vainota par kļūdām vai trūkumiem organizācijas uzbūvē. Tāpat kā Padomju Savienībā Latvijā valdīja uzskats, ka visus vides jautājumus atrisinās pareizi izveidota organizācija. Lielākas pārgrozības notika 1958., 1961., 1965., 1988. un 1990. gadā.

Galvenais šķērslis piesārņošanas apkaņošanai bija rūpnīcu vadītāju un valdības pārstāvju nostāja. Rūpnīcu vadība bieži vien labāk maksāja sodanaudu, nekā ierīkoja attīrīšanas iekārtas. Lielākā daļa rūpnīcu vadītāju domāja, ka attīrīšana ir nevajadzīgs izdevums un visas liecības par piesārņošanas nelabvēlīgo ietekmi ir pārspīlētas. Rūpnīcu vadītāji bija īpašs sabiedrības slānis ar plašiem un ietekmīgiem sakariem – kam viegli bija atvairīt un noklusināt jebkādus pārmetus.

Raksturīgs piemērs vispārējai nelabvēlīgai attieksmei padomju varas laikā ir piemērs ar *Arta* mēbeļu rūpnīcu. Gadījums apcerēts laikrakstā *Elpa*. 1985. gadā *Arta* izpilddirektors veltīgi mēģinājis apgādāt rūpnīcu ar nepieciešamām attīrīšanas iekārtām.⁵⁵

Ne Latvijā, ne visā Padomju Savienībā nebija vides aizsardzībai vajadzīgo iekārtu ražošanas centru. Iekārtas gatavoja rūpnīcās, kam nebija nekādas pieredzes un zināšanu. Bieži vien pagatavotās iekārtas darbojās tikai ar nepilnu jaudu. Tūlīt pēc uzstādīšanas tās jau nācās labot un papildināt.

Trūka arī piemērotu izglītotu darbinieku, trūka darba tikumība un ekoloģija vadību maz interesēja. Plānošana allaž orientējās uz mazu mērķi, nedomājot par ražošanas pieaugumu nākotnē. Tāpēc arī attīrīšanas iekārtu jauda bieži nebija pietiekama.

Latvijā netrūka likumu un rīkojumu, kas aizsargātu vidi, bet kā izteikušies Pasaules bankas pārstāvji, novērtējot vietējos apstākļus, nepieciešama pāreja no sistēmas, kas likumu uzskata par mērķi, uz sistēmu, kas darbības stimulu saņem no likuma.⁵⁶

Atzinumi

Lielākais šķērslis vides aizsargāšanai pēc Padomju Savienības sabrukuma ir milzīgais daudzums dažādu citu spiedīgu vajadzību, kas jaunradītai neatkarīgai valstij jārisina, lai uzturētu kārtību un atvietotu padomju varas organizācijas vissvarīgākās lietās: nodokļu ievākšanā, policijas darbībā,

valsts aizsardzībā un starptautiskās attiecībās. Turklāt ceļā uz brīvā tirgus ekonomiku uzmanība jāveltī privātizēšanai, banku likumiem, ārzemju uzņēmumiem un ekonomisko mērķu noteikšanai.

Peļņu uzskatot par vienīgo mērķi, uzņēmumu saimnieciskā neatkarība un vajadzība sacensībā iegūt izejvielas, un bailes no bezdarba dod uzņēmuma vadītājiem lielāku brīvību un apziņu, ka daudzos gadījumos viņi spēs izvairīties no soda par vāji pildītiem atkritumu attīrīšanas noteikumiem.

Bez šaubām naudas trūkums ir kļuvis par vislielāko šķērsli zaļo kustības mērķiem. Valsts budžetā priekšrocība dota visspiedīgākām izdzīvošanas vajadzībām. Vides aizsardzībai ir jāgaida rindā aiz sociālās palīdzības, veselības, lauksaimniecības aizdevumiem, enerģijas iepirkumiem un citām vajadzībām.

Šķiet, ka Latvija pati vien nevarēs atrisināt sagandētās vides problēmas. Tomēr zināmi uzlabojumi vides piesārņošanas novēršanā ir nenoliedzami. Tie lielā mērā panākti lielajām rūpniecām izbeidzot darbību.

Ziemeļvalstis un īpaši Vācija ar lielu interesi vēro, kā Latvija risina vides jautājumus. Liels atbalsts ir bijusi vēlēšanās Latvijai palīdzēt pareizi novērtēt piesārņošanas problēmas, apgādāt to ar modernās tehnoloģijas iekārtām un vides aizsardzības darbinieku skološana. Vācieši ir palīdzējuši izpētīt un novērtēt lielāko upju ūdenstilpnes, kā arī Baltijas jūras piekrasti. Dažiem problēmatiskākiem Latvijas ekoloģiskiem reģioniem, piemēram, Ventspilij ir izstrādāts sevišķs priekšlikums piesārņošanas novēršanai. Eiropas valstis Latvijas dabas aizsardzībai ziedojušas daudzus miljonus dolaru.

Kopš 1994. gada Latvija ietilpst Helsinku komisijā (*Helcom*) un piedalās kopējā vides apstākļu uzlabošanas plānu izstrādāšanā.

1991. gada aprīlī Latvija ar kaimiņvalstīm (Krieviju, Baltkrieviju, Igauniju un Lietuvu) apvienojās Austrumbaltijas komisijā (*Eastbaltcom*), lai organizētu un saskaņotu vides aizsardzības pasākumus. Pastāv arī cieša Baltijas valstu sadarbība ar tādu pašu mērķi. Jaunas iespējas tiek meklētas Apvienoto Nāciju Organizācijā.

Latvijas vides jautājumi tiks atrisināti, bet ne tuvākā laikā. Nerisinātas problēmas ir pārāk lielas un dziļas. Tikai 1991. gadā Latvijas Vides aizsardzības komiteja sāka pieņemt darbā zinātniekus. Vides kontrole nav bijusi sistematiska, viena no spiedīgākām vajadzībām ir tieša, būtiska, patiesībai atbilstoša informācija par piesārņojumu. Automatisku, datorizētu ūdens analīzes iekārtu Daugavā pie Baltkrievijas robežas ierīkoja 1993. gadā, lai tā brīdinātu par toksisku vielu izplūšanu. Nevar pieļaut vēl vienu cianīda nelaimes gadījumu, līdzīgu 1990. gada avarijai. Jaunāku un pilnīgāku

	Stedzami novēšami	Valsts	Vieta	Veidi	Izmaksa ECV miljonos
1	X	Igaunija/ Latvija	Rīgas jūras līča pārraudzība	Pārraudzības programma	20
2	X	Latvija	Rīgas jūras līcis - Sloka	Papīra rūpniecība	72
3	X	Latvija	Rīgas jūras līcis – Latbiofarm	farmācijas rūpniecība	19
4	X	Latvija	Rīgas j. l. - lauksaimniecība lopkop	lauksaimniecības nopilduma progr	200
5	X	Lietuva	Rīgas jūras līcis - Šauli	sadzīves rūpniecība	25
6	X	Latvija	Daugava - Rīga	Sadzīves un rūpniecības sāļņi	62,5
7		Latvija	Daugava - VEF fabrika	metallrūpniecība	jānoskaidro
8		Latvija	Daugava - RER fabrika	metallrūpniecība	jānoskaidro
9		Latvija	Daugava - Rīga	dažāda rūpniecība	jānoskaidro
10	X	Latvija	Daugava - Daugavpils	sadzīves rūpniecība	38,8
11		Baltkrievija	Daugava	jānoskaidro	jānoskaidro
12	X	Latvija	jūras krasts Liepājā	sadzīves un rūpniecības sāļņi	25

Helsinki komisijas noteiktās ūdens piesārņošanas vietas Latvijā,
kas ietekmē ūdens tīrību Baltijas jūrā.

iekārtu tuvākā nākotnē paredz izveidot ar Nīderlandes zinātnieku palīdzību.

Indīgas, ļoti toksiskas vielas padomju varas laikā tika izgāztas bez jebkādas uzraudzības un kontroles. Nav zināmas visas vietas, kur tās apraktas. Netika arī ievērotas drošības joslas ap rūpnīcām, daudzos gadījumos dzīvojamās mājas būvēja cieši blakus fabrikām. Ekoloģisko katastrofu draudi nav mazinājušies, bet turpina pieaugt līdz ar padomju laika iekārtu novecošanos. Slokas papīrfabrikas slēgšana ir uzlabojusi ūdens tīrību Rīgas jūras līcī, bet tā bija tikai daļa no rūpniecības tīkla, kas klāj Latviju, un nav iespējams visas šīs rūpniecības slēgt. Fabriku iekārtas būs jāuzlabo ar Rietumu tehnoloģiju, kas lieto daudz mazāk ūdens, ražo vairāk un labākas preces, pievēršot lielu vērību ekoloģiski tīriem ražošanas paņēmieniem.

Padomju Savienības atstātais ekoloģiskais mantojums ir smaga nasta, kas gulstas uz Latvijas valdības un iedzīvotāju pleciem. Maskavas nemākulīgi plānotās rūpniecības, kas saceltas visā Latvijā, turpina biedēt un vēl aizvien ir milzīgs drauds. Briesmas draud no izgāztuvēm un tur apraktām toksiskām vielām, kas turpina sūkties aizvien dziļāk un saindē aizvien plašākus ūdeņus un zemi. Briesmas draud no amonjaka tvertnēm Ventspilī. Briesmas turpina draudēt no daudzajām padomju fabrikām kaimiņvalstīs. Visbīstamākais drauds Latvijai ir Ignalinas atomreaktors pie mūsu robežas.

Vides drošības un tīrības jautājumi var īslaicīgi pazust no laikrakstiem un televīzijas, bet draudi latviešu izdzīvošanai un pastāvēšanai nav mazinājušies. Neviens nevar pareģot, kam jānotiek, lai tautā rastos apziņa par stāvokļa nopietnību, un kādi būs tie iemesli, kas liks atjaunot enerģisku darbību zaļo kustībai, bet diezgan droši varam paredzēt, ka latviešu pieķeršanās savai zemei un mantojumam neļaus aizmirst ekoloģiskos draudus Latvijai.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ "Referātu apspriešana", *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, N. 2, 1989, 22. lpp.; Latvijas Zinātņu Akadēmija sasauc konferenci *Par Latvijas vides aizsardzības stāvokļa uzlabošanu* 1988. g. 9. decembrī. Konferences galvenie temati atreferēti šīnī rakstā.

² *Ibid*, 21. lpp.

³ *Jūrmala*, 1988. g. 20. okt.

⁴ Latvijai ir pieejami vairāk nekā 16 000 km³ svaiga ūdens uz iedzīvotāju; salīdzinot Igaunijā – 8 700 km³, Lietuvā – 8 300 km³, Ukrainā – 1 000 km³ un

Moldovā – 347 km³; I. Grosvalds, *Latvijas dziļu bagātības*, Rīgā, *Zinātne*, 1970, 140. lpp.

⁵ *Latvijas Tautas saimniecība '89 (Latvian Economy '89)*. Rīgā, Avots, 1990, 147. lpp.; "Narodnoj chozjaistvo SSSR v 1989", Maskava, *Finansi i Statistika*, 1990, 247. lpp.; Turpmāk norādīts kā *Narhoz '89*.

⁶ *Elpa*, 1991. g. 1. janv. un 12. martā, Latvijas Vides aizsardzības komiteja; *Vides aizsardzība Latvijas Republikā 1990. Pārskats*. Rīga, 1991, 12. lpp.

⁷ Carl Bro. *Pre-Feasibility Study of the Gulf of Riga and the Daugava River Basin*. Stockholm, 1992. Vol. 1, 43. lpp.

⁸ P. Cimdiņš un R. Liepa. *Mazās upes*. Rīga, *Zinātne*, 1983. 54.-59. lpp.

⁹ *Padomju Jaunatne*, 1989. g. 11. jūl.

¹⁰ G. Andrušaitis. "Rīt, parīt un vēl ilgi, ilgi", *Veselība*, Nr. 2., 1986 un *Ciņa*, 1988. g. 10. dec.

¹¹ *Skolotāju Avīze*, 1988. g. 25. maijs,

¹² Aprēķināts, ka viens liellops rada atkritumu daudzumu, kas atbilst 16,4 cilvēku radītam daudzumam, zirgs - 11,3, cūkas - 1,9, aitas - 2,5, putni 0,14.

¹³ *Ciņa*, 1988.g. 31. jan.

¹⁴ Nordic Project Fund. *Environmental Situation and Project Identification in Latvia*. Helsinki, 1991, 38. lpp.

¹⁵ *Ibid*, 38-39.lpp.

¹⁶ *Ibid*, 31 un 35. lpp.

¹⁷ *Latvijas Vēstnesis*, 1992. g. 29. jūlijā.

¹⁸ *Narhoz '89*; Igaunijai bija augstāks attīrīšanas rādītājs (52% – 1989. g.), bet neattīrītā ūdens daudzums bija 271 miljonu m³: divi un pus reizes vairāk nekā Latvijā. Iznākumā vairāk piesārņota ūdens tika izvadīts Igaunijā nekā Latvijā. Krievijas attīrīšanas rādītājs bija 1% un Lietuvas 25%, 248. lpp.

¹⁹ Latvijas PSR Valsts Statistikas komiteja; *Latvija Šodien*, "Sociālekonomisko Aprakstu Krājums", Rīga, 1990. 221. lpp.

²⁰ *Latvijas Vēstnesis*, 1993. g. 29. jūlijā

²¹ Nordic Project Fund. *Study of Environmental Protection: Estonia and Partly Latvia and Lithuania*. Helsinki, 1989. 9.-10. lpp; *Nordic Project Latvia*. 31. lpp.; Plašāku apskatu par visu Baltijas jūru sniedz Ludviks Žmudzinskis (*Ludwik Zmudzinski*), "Enrionmental Quality in the Baltic Region"; in Arthur H. Westing, ed., *Comprehensive Security for the Baltic: An Environmental Approach*. London, Sage Publication, 1989

²² *Latvijas Vides Aizsardzības komiteja 1990*. 65.-100. lpp.; *Nordic Project Latvia*. 36.-37. lpp.

²³ Sekojošie *Nordic Report* ieteikumi: 1. uzbūvēt 64 jaunas kanalizācijas attīrīšanas iekārtas Latvijas pilsētās. 2. Pārbūvēt 17 esošās kanalizācijas attīrīšanas iekārtas. 3. Uzbūvēt 406 ūdens kaitīgo vielu attīrīšanas iekārtas fabrikās. 5. Uzbūvēt 448 ūdens kaitīgo vielu attīrīšanas iekārtas lauku saimniecībās. *Nordic Project Latvia*. 42. lpp.

²⁴ *Latvijas Vides Aizsardzības komiteja 1990*. 35. lpp.; *Ciņa*, 1990. g. 1. jūnijā atzīst, ka Latvijas upēm ir sliktākie rādītāji.

²⁵ Carl Bro, vol. 1, 42. lpp.

²⁶ Diplomatic Conference on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area. Helsinki, Finland, 1992. g. 9. apr., Helsinki Commission Conference Secretariat. *Background Document for the Baltic Sea Environmental*

Declaration, 1992 Conference Document Nr. 5/2, (Helsinki: 1992).

²⁷ Latvijas Vides Aizsardzības komiteja 1990, 28. lpp.

²⁸ Latvijas Vides Aizsardzības komiteja. *Darba Pārskats 1991-1992*. Rīga, 1993. 15. lpp.

²⁹ Latvijas Vides Aizsardzības komiteja 1990. 5. lpp.; *Latvija Šodien* 1990. 223. lpp.

³⁰ *Latvija Šodien*, 1990. 223. lpp.; *Nordic Project Latvia*. 28. lpp.

³¹ *Latvijas PSR Tautas saimniecība '88*. 147. lpp.; *Latvija Skaitļos 1992*. Kopējais attīrītā ūdens daudzums bija tikai 62.9%, 74. lpp.

³² Neattīrītie sārņu nokrišņi 1991. g. bija 144,106 tonnas, no tiem sēra dioksīds – 58 484 tonnas, oglekļa monoksīds 32 094 tonnas, nitrātu oksīdi 14 580 tonnas, *VAK Darba pārskats 1991-1992*. 71. lpp.

³³ Rīgai bija augstākais kaitīgo vielu attīrīšanas rādītājs, 75,4% – 1992. gadā, salīdzinot ar 0,2 % – Olainē, 33,4% – Liepājā, 13% – Jūrmalā. Jāievēro, ka Rīgas arhitekti un pilsētas plānotāji veltīja daudz pūļu lai novirzītu kaitīgu rūpniecību uz citām pilsētām; *Latvija skaitļos 1992*. 74. lpp.

³⁴ *Latvijas Vēstis*, 1993. g. 29. jūlijā; *Latvijas Vides aizsardzības komiteja 1990*, 24. lpp.

³⁵ *Rīgas Balss*, 1993. g. 6. jūnijs

³⁶ *Latvijas Jaunatne*, 1993. g. 11. augusts

³⁷ *Nordic Project Latvia*, 28. lpp.

³⁸ *Cīņa*, 1990. g. 1. jūnijs; *Latvijas vides aizsardzības komiteja National Report of Latvia to UNCED 1992*, Helsinki, Government Printing Centre, 1992, 35.-36. lpp.

³⁹ *Elpa*, 1991.g. 26. marts; *Cīņa*, 1988.g. 16. oktobris; *Globe and Mail*, 1986. g. 29. augusts un 1993. g. 9. oktobris; *Diena*, 1993.g. 26. oktobris.

⁴⁰ *Diena*, 1994. g. 2. maijs

⁴¹ *Nordic Project Latvia*, 44-49 lpp; *Diena*, 1991. g. 29 maijs

⁴² *Nordic Project Latvia*, 47. lpp.

⁴³ *Diena*, 1992. g. 25. feb.

⁴⁴ *Cīņa*, 1989. g. 6. janvāris; Jānis Peters, literāts un politiķis, nosaucis Ventspili par "Latvijas Černobiļu", *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 7. janvāri; *Amerikas Latviešu Apvienība – ALA News*, 1989. g. 23. februārī ievietots vides raksts "Toksiskās ķīmikālijas kā arī bencīns un eļļa tiek uzglabāti apdzīvotās vietās Ventspilī"; Ņujorkā strādājošais vides aizsardzības speciālists Laimonis Embreks salīdzina Ventspils apstākļus ar Teksasas pilsētu Teksasā 1947. g. 16.-18. aprīlim, kad tur notika viens no visbriesmīgākiem ķīmikāliju sprādzieniem, kāds vispār piedzīvots. Viņš pievērš uzmanību līdzīgiem apstākļiem, kas varētu izsaukt visas Ventspils iznīcināšanu. Ļoti bīstami ir amonijs un metanols, bet vislielākās briesmas var draudēt, pārvadājot akrilnitrilu. Embreks savu atzinumu ir izteicis intervijā *Lauku Dzīvē*, Nr. 6, 1990, "Kādi lomi būs talantu tīklā".

⁴⁵ *Latvijas Vides aizsardzības komiteja 1990*, 33. un 64. lpp.

⁴⁶ *Nordic Project Latvia*, 25. lpp.

⁴⁷ Anatolijs Bļugers. "Dabas un cilvēka veselība", *Zinātne un Tehnika*, Nr. 3, 1989. 12. lpp.

⁴⁸ *Ibid*, 12-13 lpp.

⁴⁹ Anatolijs Bļugers. "Ekoloģijas medicīniskie aspekti", *Veselība*, Nr. 3, 1989.

⁵⁰ *Cīņa*, 1989. g. 2. augusts

⁵¹ Plašāki aprakstījis Juris Dreifelds, "Two Latvian Dams: Two Confrontations", *Baltic Forum*, Spring 1989.

⁵² Zigfrids Dzēdulis. "Ne tikai divi vien", *Liesma*, Nr. 12, 1987, 53. lpp.

⁵³ Vides aizsardzības rakstu izsauktas nepamatotas un pārspilētas bailes atspoguļojas pazīstamās latviešu dzejnieces Vizmas Belševas rakstā, ko varētu saukt par *cri de coeur*, "Lai glābtu tikumu, ir jāglābj tauta", *Padomju Latvijas Sieviete*, 1989. g. janvārī, 2. lpp.: "Aizvadītā gada augustā piedzima mana mazmeitiņa Baibiņa. Tieši uz vārda dienu man uzdāvināja. Vajadzētu just lielu prieku, un tomēr man ir vairāk baiļu nekā prieka. Man bail no tā gaisa, kas bērnam jāelpo, man bail no tās indes pilnās barības, kas bērnam jāēd, no tā, kas viņu gaida. Ir izpētīts, ka, ja tā turpināsies, un neredzu cerību, ka neturpināsies, tad pilnīga cilvēces izmiršana sāksies ap 2020. gadu. Manai mazmeitiņai tad būs 32 gadi."

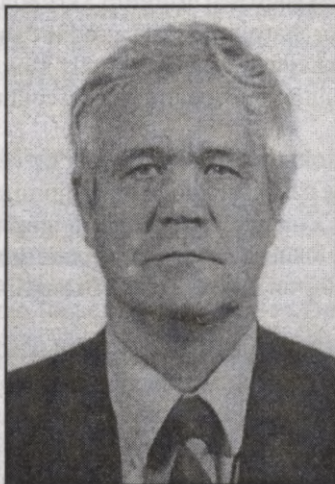
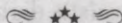
⁵⁴ *Diena*, 1993. g. 6. mar.

⁵⁵ *Elpa*, 1991. g. 26. mar.

⁵⁶ The World Bank. *Latvia: The Transition to a Market Economy*. Washington, D.C., 1993. 192. lpp.

⁵⁷ *Diena*, 1993. g. 13. sept.

(Tulkojums no angļu valodas. Vēl npublicētā oriģinālraksta nosaukums – *The Degradation and Protection of the Environment in Soviet Occupied Latvia*.)

JURIS DREIFELDS

Juris Dreifelds piedzima 1942. gadā Jelgavā. Kanādā iebraucis 1951. gadā 1965. gadā beidzis Totonto Universitātes Mežkopības fakultāti 1965. gadā.

Pēc dažu gadu darba Kvebekas provincē, atgriezies Toronto un iestājies Toronto Universitātes Polītisko zinātņu fakultātē, kur beidzis un turpat ieguvis maģistra un doktora grāpus 1978. gadā. Kopš 1974. gada strādā kā mācību spēks Brock Universitātē.

Sarakstījis grāmatu *Latvia in Transition*, kas piedzīvojuši vairākus izdevumus.

Daudz publicējies dažādos latviešu un angļu valodas izdevumos.

Aivis Zemītis

SKRUNDAS RADIOLOKATORA IETEKME UZ VIDI

1998. gada 31. augustā bija lieli svētki. Beidza darboties Skrundas radiolokācijas stacija (RSL) *Dņepra*. Skrundas radiolokatoru Latvijā uzskatīja par vienu no pēdējiem okupācijas simboliem. Tādēļ patiešs bija latviešu un it sevišķi vietējo iedzīvotāju prieks par to, ka radiolokators beidz darboties. Radiolokators tomēr nebija tikai politiska problēma – pamazām vairojas arī zināšanas un izpratne, kādus postījumus tā darbība ir atstājusi vidē un cik ļoti ir cietusi vietējo iedzīvotāju veselība.

Skrundas radiolokācijas stacija *Dņepra* bija daļa no Krievijas agrās brīdināšanas staciju sistēmas, kas izvietota gar (bijušās) PSRS rietumu malu. Šī tipa radiolokatoru uzdevums ir noteikt raķešu un citu objektu atrašanās vietu un lidojumu virzienu. Radiolokatora kontroles zonā faktiski ietilpa visa Rietumeiropa, kā arī Ziemeļāfrika un Grēnlānde. Jāuzsver, ka līdzīgus radiolokatorus izmanto arī citur pasaulē. Astoņdesmitajos gados NATO bloka valstīs darbojās astoņi agrās brīdināšanas sistēmas radiolokatori – seši no tiem Amerikas Savienotajās Valstīs. Lai izvairītos no radiolokatoru elektromagnētiskā starojuma iespējamā negatīvā iespaida uz apkārtnes iedzīvotājiem, tos izvietoja mazapdzīvotās teritorijās, piemēram, kalnu virsotnēs vai tuksnešos. Turpretim Skrundas RLS novietoja blīvi apdzīvotā Ventas ielejā. Starojuma joslā atradās daudzas zemnieku saimniecības un pat vairāki ciemati, tāpēc aktuāls kļuva jautājums, vai radiolokators nav nodarījis kaitējumu apkārtnes iedzīvotāju veselībai.

Iedzīvotāju daudzās sūdzības par radiolokatora kaitīgo ietekmi uz veselību 1989. gadā Latvijas zinātniekiem lika uzsākt zinātniskus pētījumus, lai pārbaudītu, cik pamatotas ir šīs sūdzības. Zinātniekiem par pārsteigumu pētījumu rezultāti vedināja domāt, ka radiolokatora izstarojums patiešām ir ietekmējis apkārtnes iedzīvotāju veselību un ekosistēmas (Brumelis, u.c. 1996).

Latvijas Universitātes Botānikas un ekoloģijas katedras profesora Valda Baloža vadībā pētot Skrundas RLS starojumam pakļautās apkārtnes mežu priedes, ir atklāta koku gadskārtu pieauguma samazināšanās, kas sākusi izpausties trīs līdz piecus gadus pēc radiolokatora darbības sākuma un turpinājusies līdz pat pētījumu laikam. Turklāt, jo tuvāk radiolokatoram, jo spēcīgāka ir bijusi starojuma ietekme (Balodis, u.c., 1996).

Ir veikti pētījumi arī ar dzīvniekiem. Analizējot asinis sešdesmit septiņām govīm, kas uzturējušās vistuvāk radiolokatoram, konstatētas asins sastāva pārmaiņas un pastiprināta iespēja saslimt ar vēzi (Balode, 1996). Savukārt ornitologi ir atzinuši, ka Skrundas radiolokatora apkaimē mušķērāju putnu ligzdu skaits ir trīs reizes mazāks nekā vidēji Latvijā. RLS apkārtnē nelabprāt apmetušies arī gājputni, bet vietējām zīlītēm, kas bija pieradušas pie starojuma, nebija pēcnācēju.

Viena no jūtīgākām cilvēka organisma sistēmām, kas asi reaģē uz apkārtējās vides faktoriem, ir imūnsistēma. Latviešu zinātnieki ir veikuši pētījumus, lai noskaidrotu, vai Skrundas RLS starojums nav radījis pārmaiņas apkārtnes iedzīvotāju imūnsistēmās. Pētījumā apsekoti triju pagastu iedzīvotāji, kas vismaz divdesmit vienu gadu dzīvojuši radiolokācijas stacijas apstarpotajā teritorijā. Iegūtie dati ļāva secināt, ka radiolokatora starojums ir izraisījis traucējumus šo triju pagastu iedzīvotāju imūnsistēmās (Brūvere, u.c., 1997).

Dažkārt uzskata, ka elektromagnētisks starojums varētu veicināt ļaundabīgu audzēju rašanos, tomēr ārsti nav novērojuši, ka saslimstība ar vēzi Skrundas RLS apkaimē būtu lielāka nekā vidēji Latvijā. Tomēr satrauc tas, ka radiolokatora darbības laikā palielinājusies zīdaiņu mirstība un pieaudzis iedzimto defektu skaits – bieži ir sastopamas gan mājdzīvnieku, gan cilvēku kāju locītavu deformācijas. Ir izteikti apgalvojumi, ka Rudbāržu pagastā (tuvu pie RLS) katrs trešais bērns slimojot ar skoliozi, iedzimtu nepareizu mugurkaula izliekumu. Zinātniski pētījumi par to nav vēl veikti.

Padomju Savienībā bija parasts it kā izstrādāt stingrus vides aizsardzības standartus, taču praksē tos neievērot. Īpaši tas izpaudās gadījumos, kad militāristu darbības nonāca konfliktā ar vides aizsardzību. Latvijai vēl ilgi nāksies cīnīties ar PSRS armijas nodarīto vides postījumu sekām.

Atsauces un piezīmes:

Z. Balode. "Assessment of radio-frequency electromagnetic radiation by the micronucleus test in Bovine peripheral erythrocytes." *Sci. Total Environ*, 1996. sēj. 180, 81.–85. lpp.

V. Balodis, G., Brūmelis, K. Kalvišķis, O. Nikodemus, D. Tharve, V. Znotiņa. "Does the Skrunda Radio Location Station diminish the radial growth of pine trees?" *Sci. Total Environ*, 1996. sēj. 180, 57.–64. lpp.

G. Brūmelis, V. Balodis, Z. Balode. "Radio-frequency electromagnetic fields. The Skrunda Radio Location Station case." *Sci. Total Environ*, sēj. 180, 1996. 49.–50. lpp.

R. Brūvere, O. Heisele, G. Feldmane, A. Volrāte, N. Gabruševa, V. Balodis. "Effect of pulse radio-frequency on the functioning of the immune system." *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences*, 1997. sēj. 51, Nr. 516, 270.–276. lpp.

Ādolfs Šilde

PASĪVĀ PRETESTĪBA OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ

Bruņotai pretestībai pēckara okupētā Latvijā neizbēgami radās sava laika robeža. "Trešais ceļš, kāds vēl kādai apspiestai tautai tās atbrīvošanas cīņās paliek, ir pretestība bez varas līdzekļu pielietošanas."¹ Šos vārdus kādreiz teicis Mārtiņš Luters Kings, runādams par boikota līdzekļiem. Pasīvās pretestības klasisko piemēru jau šī gadsimta sākumā bija devis Mahatma Gandijs. Viņš aizstāvēja hipotēzi, ka pasīvā pretestība var pilnā mērā aizstāt bruņotu sacelšanos.²

Rasma Kārklīņa, analizējama pasīvās pretestības izpausmes veidus pret padomju varu Latvijā, norāda uz šīs pretestības divām pamatformām:

1. Nacionālo struktūru un nacionālās kultūras saglabāšanas centieniem, kas iet roku rokā ar patriotiskām demonstrācijām.

2. Nacionālkomūnismu kā pretestības veidu.³

Apskatīsim abas šīs parādības. Vispirms pievērsīsimies vispārējās pasīvās pretestības izpausmēm Latvijā. Pasīvā pretestība vērsas kā pret visu padomju varas sistēmu, ieskaitot tās ideoloģiju, pārvaldes aktus, priekšrakstus un varas simbolus, tā pret svešas varas uzkundzēšanos un rusifikāciju. Laika tecējumā šī pretestība atradusi savu dominanci tieši rusifikācijas nolūku atvairīšanā.

Pirmā pretestības akcijā iesaistījās jaunatne. Jau pirmajā padomju okupācijas laikā (1940./41. g) skolu jaunatne savas patriotiskās jūtas demonstrēja 18. novembra dienā, kas ir Latvijas brīvvalsts dibināšanas diena. Daudzi ieradās skolā, tērpušies svētku drānās un uzskatāmā veidā apliecināja šīs latviešu nacionālās svētku dienas nozīmi. Krasākos gadījumos padomju drošības iestādes šos jauniešus apcietināja, pie kam tādām represijām par upuri krita veselas klases.⁴ Skolu jaunieši arī nevēlējās dziedāt "Internacionāli", padomju himnu. Tikai ar draudiem partorgam izdevās piedabūt latviešu jauniešus dziedāt šo un citas padomju dziesmas. Atgādījās, ka tāpat kā savā laikā krievu ķeizara ģīmetnei, tagad Staļina portretam bija izdurtas acis. Uz klases tāfeles vēl 1966. gadā parādījās uzraksti "nost komunistus!"⁵ Oktobra revolūcijas, padomju konstitūcijas dienā vai 1. maijā norāva padomju karogus.⁶

Turpretim nacionālajās svētku dienās redzamās vietās slepeni uzvilka

Latvijas nacionālo karogu. Tādu uzvilka pat Rīgas radio tornī. Kā Rīgā, tā provincē notikušas demonstrācijas pie Ļeņina un Staļina pieminekļiem. Uz namu fasādēm un namu kāpņu telpās laiku pa laikam parādījās pret-padomju saukļi. Tādi paši atrasti fabriku telpās. Parādījās arī pagrīdē iespīestas skrejlapas. Tādas izkaisītas arī dienu pēc Padomju armijas iebrukuma Čehoslovākijā 1968. gada vasarā.

Bez sporadiskām demonstrācijām, kas pieskaņotas īpašām svētku dienām un politiskajiem notikumiem, radušās gadskārtējas un plašas patriotiskas manifestācijas. Tādas notikušas un notiek Rīgas Meža kapos un Brāļu kapos, kas ir nacionāla svētnīca. Pēdējā novembra svētdienā, kad tur pulcējās lielā skaitā Rīgas iedzīvotāji, parādījās nacionālais karogs.

Tīri masveidīgas patriotiskas manifestācijas ik gadus notika pie pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes, bijušā Valsts prezidenta Gustava Zemgaļa, iemīlotā neatkarības laiku pirmā ārlietu ministra Zigfrīda Meierovica, kā arī Brīvības cīņu varoņu, ģenerāļa Pētera Radziņa un ģenerāļa Jāņa Baloža kapa. Mirušo piemiņas dienu tikai viena nedēļa atšķiņ no 18. novembra kā nacionālas svētku dienas, kādēļ taktisku apsvērumu dēļ kapus apmeklē šini dienā ar nolūku demonstratīvi nolikt pie prezidenta Čakstes un pārējo latviešu patriotu kapiem svecītes un ziedus.

Kāda aculieciniece stāsta: "Ik gadus Mirušo piemiņas dienā ap Čakstes kapu pulcējas tūkstošiem latviešu. Noliek ziedus. Svecītes tiek sanestas tādos daudzumos, ka tās vairs neuzstāda, bet samet lielā sārtā. Tā ir iespaidīga prezidenta Čakstes piemiņas godināšana."

Lai šādu demonstrāciju novērstu, Čakstes pieminekļa laukumu 1968. gadā apstādīja ar lieliem kokiem. Tos labi kopa un tie labi auga, bet tad tos vienā naktī nozāģēja. Vēlāk sastādīja mazākus kociņus. Kas pie citiem kapiem nenokalst, nokalta pie šī kapa. Rīdzinieki zobgalīgi teica, ka Meža kapos esot visai slikta zeme, sevišķi tanī vietā, kur prezidenta kaps. Izrādījās, ka kapu apmeklētāji apbēra šo kociņu saknes ar sāli un kādām ķīmikālijām.

Tuvojoties nākamajai Mirušo piemiņas dienai, kapam aplika apkārt barjēru ar sēžamiem soliem, lai cilvēki netiktu klāt pašam piemineklim un kapa kopiņai. Kapa apmeklētāji tomēr ielauza iesāņus eju un ar likumu piekļuva prezidenta kapvietai. Viņi soļoja atkal kā svētceļnieki gar prezidenta Čakstes pieminekli. Tagad jau to bija desmitiem tūkstošu. Tā kā Meža kapi atrodas attālu no Rīgas centra, tad padomju iestādes šai dienā samazināja tramvaju skaitu tanī virzienā. Tas neko nelīdzēja, jo ļaudis plūda turpu pat no vairāk nekā 10 km attālām vietām.

Par svecīšu nolikšanu pie Čakstes kapa izslēdza no skolas kādus Rīgas vidusskolas audzēkņus, nepielaižot tos abiturijai. Zemāko klasu audzēkņus sodīja ar mazākiem sodiem. Skolas direktori par partijai nepieņemamu

iepludināšana, nomācot latviešu nacionālo kultūru un eksistences iespējas. Berklavs un viņa piekritēju drošā nostāja un pretošanās Maskavas politikai centrālās partijas instances pārsteidza.

Latviešu nacionālkomūnisms atrada plašu atbalsi tautā, arī komjaunatnē. Bez atbalss nebija palikusi Berklava toreiz paustais retoriskais jautājums: “Kur palicis latviešu vecais revolūcionārais gars?”. 1959. gadā tādēļ atcēla latviešu komjaunatnes vadītājus. Berklavs pats arī bija nācis no komjaunatnes vadītāju vidus. Viņu izsūtīja, un visā LKP notika plašas tīrīšanas. Viens no tuvākajiem Berklava domu biedriem Pauls Dzērve, mira pēkšņi.¹⁰ Un tomēr, kā aprādišu vēlāk, latviešu nacionālkomunistu pretestību neizdevās satriekt. Tā atkal aktivizējās 1971. gadā.

Nopietnas grūtības padomju varas iestādēm bijušas arī ar baznīcu. Lielākās konfesijas Latvijā veido evaņģeliski luteriskā un Romas katoļu baznīca. Padomju spaidu laikā nozīmīgu vietu sev vēl pēc 1945. gada nodrošinājusi baptistu baznīca. Arī Mozus ticīgie pēc smagiem piemeklējumiem vācu okupācijas laikā, veidoja savu diasporu. Pakļauta padomju varas vislielākai nelabvēlībai, Latvijas baznīca padomju laikā bijusi spiesta aizstāvēties, izmantojot no vienas puses ticīgo konsekventu turēšanos pie savas draudzes, un no otras puses, slēpjoties aiz Staļina konstitūcijas tīri formālās fasādes.

Latviešu tauta, sakņotamās Rietumu dzīvesziņā un turēdamās pie kristīgām tradīcijām, neatteicās svinēt Ziemsvētkus, Lieldienas un citas sakrālās svētku dienas.¹¹ Ja arī ticīgos spieda šais svētku dienās iet darbā, tad vakaros viņi pulcējās dievnamos. Parasti Ziemsvētki pulcinājuši visus gaŗos okupācijas gadus pilnus dievnamus. Skolēnu vidū nav trūcis tādu, kas atteikušies apmeklēt skolu, bet svinējuši šos svētkus mājās. Kad viņi vēlāk par to pratināti, viņi bezbailīgi teikuši, ka “ja krieviem ne, tad mums Ziemsvētki vēl arvien ir svinama diena.”

Tāpat vecāki turējušies pie kulta prasībām. Liela daļa vecāku kristī savus bērnus. Ja to nevar izdarīt savā draudzē, tad piesadzības dēļ brauc uz attālākām vietām, lai liktu svešam mācītājam nokristīt bērnu. Tas pats notiek ar jauniešu iesvētīšanu. Arī jaunieši saziņā ar saviem vecākiem liek sevi iesvētīt citā draudzē, kur tos nepazīst. Tikai no tādas iesvētīšanas cieta pati konfirmācijas mācība.

Teologiem liedza mācīt ticības mācību. Tā kā daži tādu aizliegumu lūkoja ignorēt, notika mācītāju apcietināšanas. Padomju apcietinājumā un deportācijās pēc 1945. gada (tāpat kā 1941. gadā) atradušies vairāki desmiti protestantu un katoļu mācītāju. Privilēģētākā stāvoklī bija pareizticīgo baznīca, tajā savukārt maz latviešu, vairāk mazākuma tautību piederīgo. Arī padomju soda nometnēs mācītāji turpinājuši aprūpēt ticīgos un piederējuši t. s. katakombu baznīcai. Dievkalpojumi noturēti starpbrīžos

akmeņogļu šachtās vai kādā nomaļā stūrī. Slepni izplatīti arī svētie raksti.

Nekādi padomju iestāžu spaidi nav spējuši atturēt ticīgos sanākt arī tradicionālajos lielajos baznīcas svētkos, kādi Aglonā notiek katra gada 15. augustā, svinot Marijas debesbraukšanas dienu. Ignorējot padomju uzņēmumu direktoru un kolchozu priekšsēžu darba noteikumus, ticīgie šai dienā nav veikuši noteikto darbi, bet pat ar uzņēmumu transporta līdzekļiem devušies uz svētku vietām.¹² Iestādes, ieskaitot Zinātņu akadēmiju, dedzīgi nodevās ateisma propagandai. Pret t.s. kaņojošo ateismu un ierīkotiem ateistu klubiem protestējuši ticīgie. Ateistu rīkotās sapulces tādēļ bieži bijušas trokšņainas. *Sovetskaja Molodjož* aprakstīja kādu notikumu ar Rīgas studentiem, kas atklāti protestējuši pret reliģijas zaimošanu.¹³

Dievkalpojumu apmeklēšanu nav atturējis arī tas, ka padomju uzraudzības iestādes likušas reģistrēt jauniešus, kas apmeklē baznīcu, tos pie dievnama durvīm fotografējuši un sastādījuši par dievkalpojumu apmeklētājiem un kulta dalībniekiem t. s. "melno sarakstu".¹⁴ Sevišķi mācītājus kontrolē, pierakstot aizdomīgu tekstus no to svētrunām. Ka mācītāju vidū netrūkst drosmīgu dievvārdu sludinātāju un patiesības paudēju, rāda tas, ka daži mācītāji atkārtoti izsūtīti uz Sibīrijas soda nometnēm. Tāpat vecāki nebaidās pie bērnu gultiņas noskaitīt tēvreizi vai pieradināt tos pie citiem kristīgās dzīves paradumiem. Pret to cīnās padomju skolas, izprašņājot bērnus par viņu vecāku nostāju pret ticību un baznīcu. Ticības apziņu un garīgo spītu tas latviešos tomēr nav salauzis.

Arī latviešu tiesību apziņa, kuņas dziļākās saknes meklējamas romiešu un ģermāņu tiesību sistēmā, kā arī rietumu sadzīves paražās, pretojas cilvēka prātam neaptveņamai, uzspiestai netaisnajai padomju tiesību reglamentācijai. Ar padomju tiesību recepciju latviešu tautai uzspiestas svešas normas, kas neatbilst ne tiesību apziņai, nedz morālei. Tas radījis tiesisku nedrošību un nepārtrauktus konfliktus ar padomju tiesu un valsts varu.

Pēc tam, kad padomju diktatūras apstākļos zemniekiem bija atņemts viņu zemes stūrītis un normāla darba iespēja, tos sadzina kolchozos. Nespējami kolektīvajā saimniecības sistēmā eksistēt, lauku ļaudis meklēja dzīves iztiku, t. s. piemājas zemē. Ja tādu cilvēku vajadzība spieda sapļaut lopbarību grāvmalē, tad to uzskatīja par sociālistiskā īpašuma apdraudēšanu un kaitniecību. Kaut arī šāds zemnieks pats bija aplaupīts, tad padomju vara to apzīmēja par noziedznieku vai kontrrevolucionāru.

Vēl 1971. gadā *Cīņa*¹⁵ ziņoja par privātas putnkopības apkaņošanu Rīgas pievārtē. Pret putnu turētāju uzsāka kriminālu vajāšanu tautas tiesā. Tam atņēma ar grūtībām sagādāto spēkbarību. Tāpat neskaitāmās prāvās tiesāti kurpnieki, drēbnieki un citi amatnieki par privātu darbu pieņemšanu un darbu vakara stundās. Šiem amatniekiem pārņemts parazitisms gluži

tādā pašā veidā, kā pazīstamam krievu rakstniekam Amalrikam, kas uzdrīkstējās nodoties patstāvīgam literāram darbam.¹⁶ Šādu zemnieku, amatnieku un intelektuāļu vajāšanu neviens nesaprot un neattaisno. Pret to sašņāties cilvēku tiesiskā apziņa. Un arī šeit radusies masīva sadursme ar padomju varu. Kā netaisnību sajūt arī to, ka par avariju, kas notiek padomju transporta uzņēmumā, liek personīgi segt zaudējumu izdevumus šoferim kā darba ņēmējam un pie tam visa viņa mūža laikā.¹⁷ Mazajam cilvēkam tas nozīmē jau tā šaurās rociņas galīgu izpostīšanu.

Pasīvā pretestība izpaudusies dažkārt gluži neparastos veidos. Viens tāds piemērs ir atsaukšanās uz padomju konstitucionālajām tiesībām, lai tās izmantotu par labu tautas patstāvībai un brīvībai. Briedī, kad Chruščovs 1959. gadā vērsās pret latviešu nacionāļkomunistu pašapzinīgo nostāju, kāds jaunietis uzsāka vākt parakstus par Latvijas izstāšanos no Padomju Savienības. Viņš atsaucās uz Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcijas 15. pantu, kas nosaka: "Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības." Līdzīgs pamatnosacījums atrodams Staļina konstitūcijā (tur tas ievests kā 17. pants).

Rijnieks, kā sauca jaunieti, atzina, ka šis konstitūcijas pants tiešām ir labi piemērojams Latvijas gadījumā. Viņš uzsāka parakstu vākšanu par Latvijas izstāšanās vēlamību no tai uzspiestās federācijas. Kad viņš vēl bija paspējis savākt tikai 200 parakstus, viņu apcietināja. Rijniekam bija jāstājas tiesas priekšā. Nelīdzēja atsaukšanās uz divām padomju konstitūcijām, apsūdzība pret viņu bija smaga. Prokurors prasīja viņam pat nāves sodu. Viņam par ļaunu piedēvēja, ka viņš tikko beidzis Padomju armijas karadienestu, kur nevien militāri, bet arī politiski audzināts, un tomēr viņam varējusi ienākt prātā tāda doma. Viņu nosodīja ar 15 gadiem, nosūtot spaidu darbos Potmas soda nometnē, Mordavijas purvu apgabalā.¹⁸

Drīz pēc tam apcietināja prāvu skaitu latviešu jauniešu un inteliģences pārstāvju, kas bija iesaistīti pretestības kustības organizācijā. Tā prasīja Baltijas federāciju.¹⁹ Apcietināto vidū bija Viktors Kalniņš, Gunars Rode, Valters Rudzītis, Vitolds Baikaus, Kristaps Grīnbergs, Reinholds Kalniņš, Uldis Ofkants, Evalds Lišbovskis, Imants Lietuvietis, Aina Zibauka, Ziedonis Rozenbergs, Artūrs Hincs, Kārlis Šēfers, Maija Silmale, Lidija Doroņina, Vadzis, Astris. Daudzu vārdus grūti nosaukt, jo apcietinātie bija paraduši cits citu uzrunāt priekšvārdos. Piedaloties bada streikos, šis pagrīdes organizācijas loceklis lika par sevi daudz runāt 1971. gadā un pirms tam.

1969. gadā apcietināja 38 gadus veco Jāni Jachimoviču. Viņš bija dedzīgs komūnists, kas no jaunības dienām bija darbojies komjaunatnē. Arī visi viņa tuvākie radi bija komūnisti un Sarkanarmijas varoņi. Tomēr kādu dienu arī Jānis Jachimovičs, Latvijas polis, bija ierindots komūnistu pretniekos.

Pēc kriminālkodeksa 183. panta viņu apsūdzēja par “nepatiesu baumu izplatīšanu”, kas it kā apdraudot padomju valsts un sabiedrības iekārtu. “Kā kolchoza priekšsēdim man nepiederēja ne dārza zemīte, ne govys, ne aitas, pat ne vistiņas” raksta savas apcietināšanas brīdī Jachimovičs. “Dzi-voju no darba algas. Man nav ne paša mājas, ne mašīnas, ne krājkases grāmatiņas. Mans vienīgais kapitāls ir grāmatas un trīs bērni. Varbūt varētu domāt, ka nestrādāju un nestrādāju vēl pietiekami sociālisma labā. Ja ne – kādai sistēmai tad strādāju?” Kas satriecis šī cilvēka ticību komūnismam, to viņš pasaka skaidriem vārdiem:

Biedrj Aleksandr Dubček, kad 25. augustā septiņi cilvēki ar saukļiem ‘Rokas nost no Čehoslovakijas’ un ‘Par viņu un mūsu brīvību’ gāja pa Sarkano laukumu, kad viņus sasita līdz asinīm un nosauca par žīdiem un pretpadomju elementiem, tad nevarēju būt pie viņiem, bet es biju Jūsu pusē un palikšu tur, kamēr Jūs kalposit uzticīgi savai tautai. Esiet stipri, saule atkal lēks... Kas tad lai palīdz strādniekiem, ja ne strādnieki? Viens par visiem, visi par vienu.

Biedri Grigorenko, biedri Jakir!²⁰ Pieredzējuši cīnītāji par taisnību! Lai dzīve Jūs uztur taisnīgajai cīņai!

Krimas tatāri! Tas ir visu tautu nāvīgākais ienaidnieks, kas laupījis veselai tautai dzimteni, kas apmelojis veselu tautu, sākot ar zīdaiņiem un beidzot ar sirmgalvjem. Lai dzīvo jūsu dzimtene, autonomā Krimas tatāru PSR! Jūsu meitas un dēli, ko iesloga cietumos! Jūsu tiesības, ko kājām min!

Es griežos pie latviešiem, kuŗu zeme kļuvusi par manu dzimteni, kuŗu valodu runāju kopš bērnības, tāpat kā poliski un krieviski... Neaizmirstiet, ka Mordovinijas un Sibīrijas noietnēs cieš tūkstošiem Jūsu tautas brāļu! Pieprasiet, lai viņus ved atpakaļ uz Latviju! Novērojiet uzmanīgi katra tā likteni, kam politisku iemeslu dēļ laupa brīvību.²¹

Šai atklātajā vēstulē sevišķi spilgti izpaužas apspiesto nekrievu tautu likteņkopība. Protests pret padomju terroru ir reizē arī aicinājums apvienotai pretestībai un tautu solidaritātei, kas ir pilnīgs pretstats padomju preses daudzīnātajai “tautu brālībai” un krievu šovinistu viltus politikai.

1972. gada sākumā rietumu pasauli pēkšņi pārsteidza kāds no Rīgas izvests dokuments, kuŗa autori bija 17 latviešu komūnisti. Redzot latviešu tautas lielās ciešanas, tie atklāti vēstīja par stāvokli Latvijā, kāds radies padomju režīma laikā. Šis 482 rindiņu gaŗais vēstījuma oriģināls rakstīts krievu valodā.²¹

Tas adresēts Italijas, Dienvidslāvijas, Rumānijas, Francijas, Spānijas, Austrijas un citu zemju komūnistisko partiju vadītājiem, kā arī franču komūnistiskajam rakstniekam Luijam Aragonam un Rodžeram Garodī. Tas tanī pašā laikā nonāca arī zviedru komūnistu partijas vadītāja Hermansona rokās. Latviešu komūnistu aktīvistu vēstījums izpelnījās visas pasaules ievērību, jo tā bija protesta balss no pašu komūnistu rindām.

Viņu viedoklis saskan ar latviešu nacionāļkomunistu 1958. gadā paustajiem atzinumiem. Tikai tagad viņiem bija plašāks faktu materiāls, kas ļāva kritiski izvērtēt padomju valdītāja slāņa divkosīgo rīcību un apzinātu latviešu tautas iznīcināšanas nodomu.

17 LATVIEŠU KOMŪNISTU VĒSTULE

Cienījamie biedri!

Mēs, 17 Latvijas komunisti, griežamies pie Jums. Rakstām Jums tāpēc, ka neredzam citas iespējas ietekmēt rīcību un notikumus, kas nodara lielu ļaunumu komunistiskajai kustībai, marksismam-ļeņinismam, mums un citām mazajām tautām.

Par jautājumiem, par kuņiem šeit rakstām, vairāki komunisti runājuši vietējās partijas organizācijās, bet rezultātā bijušas tikai represijas.

Kas esam?

Lai Jūs mūs pareizi saprastu, atrodam par vajadzīgu sacīt dažus vārdus par sevi. Mēs neesam opurtinisti, neesam "kreisie" vai "labie". Mēs esam komunisti. Lielākā daļa no mums tādi esam bijuši jau 25-35 gadus un ilgāk. Mēs gribam tikai labu sociālismam, marksismam-ļeņinismam un visai cilvēcei.

Visi mēs esam dzimuši šeit, Latvijā, esam šeit dzīvojuši, šeit pilnībā paši izbaudījuši buržuāziskās iekārtas vainas, stājušies partijas rindās, kad tā bija pagrīdē, bijuši represēti un ilgu gadu pavadījuši buržuāziskās Latvijas cietumos un katorgā. Cīņa par padomju varu, par sociālistisko iekārtu bijusi mūsu dzīves saturs un mērķis. Mēs visi esam mācījušies marksisma-ļeņinisma dibinātāju darbus. Otrā pasaules kara laikā bijām padomju armijas rindās un partizānu nodaļās, cīnījāmies pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem. Pēckara gados aktīvi piedalījāmies sociālisma celtniecībā mūsu zemē.

Ar tīru sirdsapziņu mēs darījām visu, kas bija mūsu spēkos, lai dzīvī iestēnotu Marksa, Engelsa, Ļeņina mācību; bet ar sirdssāpēm redzējām, ka ar katru gadu vairāk un vairāk pie mums kropļo viņu idejas, ka ļeņinismu izmanto kā aizsegu lielkrievu šovinismam, ka vārdi pie mums atšķiras no darbiem, ka apgrūtinām citu zemju komunistu darbu, ka palīdzības vietā jaucam.

Sākumā domājām, ka šīs parādības ir vienkārši atsevišķu vadoņu kļūdas

un šādas politikas ļaunuma neizpratne. Bet ar laiku pārliccinājāties, ka lielkrievu šovinisms ir rūpīgi izdomāts PSKP vadoņu kurss. PSRS mazo tautu piespiedu asimilācija ir paredzēta par vienu no svarīgākajiem tuvākās nākotnes iekšpolitiskajiem uzdevumiem.

Mūsu dzimtene Latvija.

Latvija ir tik maza zeme, ka daudziem ārzemēs diez vai būs zināma tās vēsture un ģeografiskās īpatnības. Lai palīdzētu orientēties par to, par ko būs runa tālāk, ļoti īsi raksturosim savu dzimteni Latvijū.

Jau senāk nekā pirms divi tūkstoši gadiem Baltijas jūras austrumu piekrastē dzīvoja kuršu, zemgaļu, sēļu un latgaļu ciltis. Pēc izcelsmes tās piederēja indoeiropiešu baltu tautu grupai. Tāpēc, ka tās dzīvoja pie jūras līčiem, upju grīvām un kuģojamām upēm Daugavas, Vislas, Ventas u.c., viņu apdzīvotie apgabali jau kopš seniem laikiem saistīja lielāko rietumu un austrumu tautu, īpaši vāciešu un krievu, uzmanību. Jau 13. gadsimteņa sākumā viņus ar zobenu un krustu iekaroja vācu bruņinieku ordeņi. Apmēram 700 gadus latviešu tauta dzīvoja vācu bruņinieku un baronu jūgā.

Arī krievu caru senais sapnis bija sagrābt Baltijas jūras piekrastes neaizsalstošās ostas Liepāju, Ventspili, Rīgu un Tallinu. Šo sapni reālizēt izdevās caram Pēterim I, un tā mūsu senči nokļuva cariskās Krievijas jūgā.

Bez tam atsevišķās Latvijas daļās kādu laiku valdīja arī poļi un zviedri. Visi iekārotāji centās asimilēt vietējās ciltis, no kuŗām vēlāk izveidojās lietuviešu, latviešu un igauņu tautas, bet nevienam iekārotājam tas neizdevās.

Pēc Pirmā pasaules kara 1918. gadā, Latvija, Lietuva un Igaunija kļuva neatkarīgas. Latvijas teritorija toreiz aptvēra 66 000 km², un šajā teritorijā dzīvoja divi miljoni cilvēku, no kuŗiem 76% bija latvieši. Latvijā nodibinājās buržuaziski demokratiska iekārta ar daudzpartiju sistēmu. Norisinājās politisku šķiru cīņas, un atkarībā no spēku samēriem iekārta bija vairāk vai mazāk demokratiska. Arodbiedrības un sociāldemokrātu partija no 1918. līdz 1934. gadam darbojās legāli, bet Komunistiskā partija no 1919. līdz 1940. gadam bija pagrīdē.

Pirms Otrā pasaules kara Padomju Savienība piespieda buržuaziskās Latvijas valdnieku Ulmani parakstīt vienošanos par lielu Sarkanarmijas garnizonu izvietošānu Latvijā. 1940. gadā ar Sarkanarmijas palīdzību buržuazisko varu gāza un Latviju pievienoja Padomju Savienībai.

Buržuaziski demokratiskā iekārta laikā ievērojami attīstījās latviešu tautas saimniecība un kultūra. Līdzīgi Dānijai un Holandei Latvija pasaules

tirgū pārdeva labākās kvalitātes sviestu, sieru, olas, gaļu (bekonu), kokmateriālus un linus. Eksportēja arī elektrotehnikas un optikas ierīces u.c. tirdzniecības preces. Darbojās valsts universitāte ar 9 fakultātēm, 4 citas augstākās mācību iestādes, opera, mūzikāli drāmatiskais un vairāki drāmatiskie teātri un koncertmākslinieku kolektīvi.

Otra pasaules kara laikā apmēram 40 000 cilvēkus evakuēja uz Iekš-krieviju un Sarkanarmijas sastāvā cīnījās divas latviešu divīzijas. Pārējie iedzīvotāji palika Latvijas teritorijā. Daļu no Latvijas teritorijā palikušajiem iedzīvotājiem iznīcināja vācu fašisti, daļa krita frontē cīņā pret Sarkanarmiju, un daļa tautas kara beigās emigrēja uz Rietumu valstīm (Rietumvāciju, Zviedriju, Austrāliju, ASV u.c.)

Īsais atkusnis.

Pēc Otra pasaules kara, nolēmuši tagad jau uz mūžīgiem laikiem nostiprināties Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijā, PSKP CK vadoņi centās panākt krievu, baltkrievu un ukraiņu piespiedu noņemšanu šajā teritorijā un latviešu, lietuviešu un igauņu (tāpat citu Padomju Savienības mazo tautu) piespiedu asimilāciju, neskatoties uz to, ka tas ir tiešā pretrunā ar marksisma-ļeņinisma mācības principiem.

Tādēļ ka nevaram šo vēstuli parakstīt, Jūs varētu domāt, ka sacītais neatbilst patiesībai, ka mēs pārspīlējam atsevišķas un darbā neizbēgamas kļūdas. Nē, tā tas nav. Lai runā fakti.

Sāksim ar patiesajiem vārdiem, kas rakstīti PSKP CK Prezidija 1953. gada 12. jūnija lēmumā, vienīgajā šādā lēmumā, kas ir taisnīgs. Stāstot par šo PSKP CK Prezidija lēmumu, Latvijas KP CK pirmais sekretārs, CK loceklis un PSKP CK Prezidija kandidāts Jānis Kalnbērziņš 1953. gada 22. jūnija Latvijas KP CK plēnumā sacīja:

PSKP CK Prezidijs pieņēma lēmumu, kuŗā rakstīts:

1. Lik t visiem partijas un valsts organiem būtiski izlabot stāvokli nacionālajās republikās, izbeigt padomju nacionālās politikas kropļošanu.

2. Organizēt vietējās tautības ļaužu sagatavošanu, audzināšanu un plašu izvirzīšanu vadošā darbā. Izbeigt praksi izvirzīt kadrus, kas nepieder vietējai tautībai. Atbrīvot nomenklātūras darbiniekus, kas neprot vietējo valodu, atsaukt un nodot PSKP CK rīcībā.

3. Lietu kārtošanu nacionālajās republikās izdarīt dzimtajā, vietējā valodā..."

Latvijas KP CK pirmais sekretārs Kalnbērziņš minētajā Latvijas KP CK plēnumā teica to, kas PSKP CK lēmumā rūgti, bet patiesi attiecināts uz Latvijas PSR. Lēmumā rakstīts, ka Latvijas KP CK un Ministru padome (protams, Maskavas spiestas) līdz šim laikam rupji kropļojušas nacionālās

politikas ļeņinistiskos principus. Daudzi partijas, padomju un saimnieciskie darbinieki, melīgi atsaucoties uz drošību un izsakot nepamatotu neuzticību vietējiem kadriem, vadošā vietā izvirzīja galvenokārt nelatviešus. Šāda attieksme pret vietējiem kadriem noveda pie tā, ka no visiem Latvijas KP CK darbiniekiem tikai 42% bija latvieši, bet no partijas rajonu un pilsētu komiteju sekretāriem tikai 47% bija latvieši. Bez tam daudzi no viņiem tikai skaitījās latvieši, jo ilgus gadus vai visu mūžu bija dzīvojuši Krievijā un latviski neprata.

Tā kā toreiz šāds kurss bija noteikts no augšas, Maskavai ļoti iztapīgais Kalnbērziņš toreiz pareizi teica, ka sevišķi neapmierinošs stāvoklis ar nacionālajiem kadriem ir Rīgas pilsētas partijas organizācijā. Pilsētas komitejas aparātā neviens nodaļas vadītājs nav latvietis un no 31 instruktorā tikai 2 ir latvieši.

Kadru politiku un partijas organizācijas rindu pieaugumu nosaka partijas rajonu komiteju orgnodaļu darbinieki un partijas pirmorganizāciju sekretāri, bet starp viņiem latviešu ir vismazāk. Katra rajona komitejā šajās nodaļās ir tikai pa vienam latvietim, bet no partijas pirmorganizāciju sekretāriem tikai 17% ir latvieši.

Šāda nepamatotu aizdomu pilna izturēšanās pret latviešu strādniekiem, zemniekiem un inteliģenci un šāds partijas kadru sastāvs noveda pie tā, ka no visiem Rīgas pilsētas komunistiem tikai 18% bija latvieši.

Rupjus nacionālās politikas izkropļojumus un latviešu diskrimināciju savā runā jau minētajā Latvijas KP CK plēnumā atzina pat tāds lielvaras politikas sulainis kā toreizējais Latvijas KP CK propagandas sekretārs, tagadējais PSKP CK Polītbiroja loceklis un PSKP CK partijas kontroles komitejas priekšsēdis Arvīds Pelše.

Runājot par PSKP CK Prezidija lēmumu, viņš sacīja: "Lēmums dod skaidras un nepārprotamas direktīvas, pirmais uzdevums ir pašā būtībā izlabot stāvokli republikā, izbeigt padomju nacionālās politikas perversitāti, tuvākā laikā sagatavot, izaudzināt un plašā mērogā izvirzīt vadošā darbā latviešu kadrus..."

No minētajiem izteicieniem redzams, ka toreiz, 1953. gadā, vienīgo reizi kopš V. I. Ļeņina nāves oficiāli atzina, ka mūsu zemē tikusi rupji kropļota (un to kropļo joprojām) marksisma ļeņinisma nacionālā politika.

Bet vai pēc šī plēnuma kropļošanu izbeidza? Iesāktais kurss "augšā" pastāvēja tikai neilgu laiku. Pēc tam, kaut gan minētais Prezidija lēmums netika atcelts, visus paredzētos soļus apturēja, un viss palika tāpat kā agrāk. Vēl vairāk – nacionālajās republikās arvien uzmācīgāk sāka īstenot rūpīgi izdomātu programmu mazo tautu piespiedu asimilācijai.

Piespiedu asimilācijas programma.

Kādi ir šīs programmas galvenie virzieni, kādā veidā to realizē?

Pirmais, galvenais, uzdevums ir pārvietot no Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas cik daudz vien iespējams krievus, baltkrievus un ukraiņus un no-metināt viņus Latvijā (un pārējās Baltijas republikās) uz pastāvīgu dzīvi.

Kādā veidā risināja pirmo, galveno, uzdevumu?

PSKP CK neuzticējās nacionālo republiku kompartiju centrālajām komitejām:

1. Pie Latvijas KP CK (kā arī pie citu savienoto republiku komunistisko partiju CK) nodibināja "PSKP CK Orgbiroju Latvijai". Šī biroja uzdevums bija kontrolēt un virzīt Latvijas KP CK darbu un visu politiku republikā. Par orgbiroja priekšsēdi iecēla Šataļinu, ko vēlāk nomainīja Rjazanovs.

2. Latvijas KP CK otrā sekretāra uzdevumiem no Maskavas atsūtīja Ivanu Ļebedevu, bet Latvijas KP CK kadru sekretāra uzdevumiem Fjodoru Titovu. Šie posteņi tikuši saglabāti līdz šai dienai. Tos saglabā atsūtītiem krieviem. Pašlaik Latvijas KP CK otrais sekretārs ir krievs Belucha, ko atsūtīja no Ļeņingradas.

3. Orgbirojs un šie Maskavas "oberkomisāri" kadru politiku republikā veidojuši un turpina veidot tā, ka visus svarīgākos posteņus un pirmām kārtām visu partijas, valsts un saimniecisko iestāžu kadru daļu vadību ieņem ienācēji krievi. Šie ļaudis izgādāja atvieglotus pierakstīšanās noteikumus pilsētās un dzīvokļu piešķiršanu iebraucējiem, izvirzīja viņus labākajos dar-bos.

4. Lai veicinātu masveidīgu krievu, ukraiņu un baltkrievu iepļūšanu republikā, Latvijā sāka izvietot dažādus vissavienības, starprepubliku un zonālus organus. Sāka celt lielus jaunus rūpniecības uzņēmumus un pap-lašināt esošos, kaut gan saimnieciska mērķtiecība neko tamlīdzīgu neprasija. Uzņēmumu celtniekus savervēja organizēti ārpus republikas robežām un atveda šurp, izejvielas iveda no Urāliem vai Donbasa (t. i., no 3–4 tūkstošu kilometru attāluma), tāpat iveda speciālistus un strādniekus, bet produkciju izveda no republikas.

Šādos nolūkos Rīgā uzcēla dīzeļu rūpnīcu, autoelektroaparātu rūpnīcu, hidraulisko aparātu rūpnīcu un turbīnu fabriku, Daugavpilī uzcēla lielu sintētiskās šķiedras rūpnīcu, no kuņas ievestajiem celtniekiem un strād-niekiem izveidojās prāva pilsētiņa gandrīz bez neviena latvieša, Ogrē – lielu trikotāžas kombinātu un daudzus citus. Burtiski katrā rajona pilsētā uzceltas vai tiek celtas lielas rūpnīcas. Celtniekus, speciālistus un ražošanas strādniekus iaved, bet produkciju izsūta pa visu Padomju Savienību.

Kaut gan Latvijā jau bija pietiekami daudz elektrostaciju, kas apgādāja

republiku ar elektroenerģiju, un Krievijā ir daudzas lielas upes, uz Dau-gavas ar ievestiem strādniekiem uzcēla Pļaviņu hidroelektrostaciju. Celt-niekiem uzcēla Stučku, veselu pilsētu, un republikā nodibināja jaunu ra-jonu.

5. Neskatoties uz to, ka visus pēckaņa gadus republikā mežu izciršana pārsniedz mežu sējumu platību, mežus barbariski iznīcināja, kas noveda pie plašāku apvidu pārpurvošanās un izejmateriālu ieviešanas vietējai mē-beļu rūpniecībai. Latvijā ievada lielā skaitā meža cirtējus no Krievijas, Ukrainas Aizkarpatu rajoniem un Baltkrievijas, mežu iznīcināšana turpinās, un ievestie meža cirtēji apmetas uz pastāvīgu dzīvi republikā.

Šādas politikas rezultātā Rīgā katru gadu uz pastāvīgu dzīvi pierakstās 22 500 ieceļotāju. Kopīgais Rīgas iedzīvotāju skaits palielinājies 2,5 reizes, bet latviešu atlicis tikai 45% – 1959. gadā, un 40% – 1970. gadā. Latvijā 1959. gadā bija 62% latviešu, bet 1972. gadā 57%.

Kurp ved šāda politika, to skaidri rāda bijušās Karelijas PSR liktenis. Tās vairs nav. To likvidēja tāpēc, ka vietējie iedzīvotāji sastādīja mazāk nekā pusi no visa iedzīvotāju skaita. Tagad Karelija ir Krievijas federatīvās republikas sastāvdaļa. Tāds pats liktenis gaida Kazachijas savienoto re-publiku un Latviju.

6. Vietējo iedzīvotāju pārpludināšana ar ienācēju krievu, baltkrievu un ukraiņu masām izpaužas arī lielu militāru un robežu garnizonu izvie-tošanās Latvijā un desmitiem lielu sanatoriju, atpūtas namu un Vis-savienības nozīmes tūrisma bažu celšanā Latvijā. Rīgas Jūrmala jau tagad ir pārvērsta par Vissavienības nozīmes kūrortu, vietējo iedzīvotāju tur gandrīz vairs nav.

Tāda politika Latvijā turpinājusies visus pēckaņa gadus un pēdējos desmit gados vēl pastiprinājusies. Tagad republikā ir jau gaŗa virkne lielu rūpnicu, kur starp strādniekiem, inženierģechniskajiem darbiniekiem un vaditājiem latviešu tikpat kā vairs nav (REZ, dīzeļu rūpnīca, hidrometrisko aparātu rūpnīca un daudzas citas), un ir tādas, kur strādnieki vairumā ir latvieši, bet neviens vaditājs latviski neprot (Popova radiatorrūpnīca, vagonu fabrika, autoelektroaparātu rūpnīca, Rīgas Audums, u. c.)

Ir veseli resori, kur latviešu ir ļoti maz. Piemēram, Iekšlietu ministrijas sistēmā Rīgā strādā apmēram 1 500 darbinieku, bet tikai ap 300 no viņiem ir latvieši. Vairāk nekā puse no tirdzniecības darbiniekiem (51%) neprot latviski, un vadošajā sastāvā ir tikai 29% latviešu. Starp celtniekiem latviešu ir pavisam maz. Ap 65% no ārstiem, kas strādā pilsētas ārstniecības iestādēs, neprot latviski un šī iemesla dēļ bieži izdara rupjas kļūdas diagnozē un ārstniecības līdzekļu noteikšanā.

Tas viss rada taisnīgu sašutumu vietējos iedzīvotājos.

Pakāpeniska pārkrievināšana.

Atrisinot pirmo, galveno, uzdevumu (nelatviešu iedzīvotāju skaita palielināšanu republikā), vienlaikus rada apstākļus otra uzdevuma atrisināšanai: pakāpeniski pārkrievināt visu dzīvi Latvijā, asimilējot latviešus. Lai saniegtu šo mērķi, ticis un tiek darīts sekojošais:

1. Apmierina ienācēju prasības palielināt republikas radio un televīzijas pārraides krievu valodā. Tagad vienu radioprogrammu un vienu teleprogrammu raida tikai krievu valodā, bet otru jaukti.

Šādā kārtā apmēram divas trešdaļas no republikas radio un televīzijas pārraidēm ir krievu valodā. Bijušais Rīgas telecentra vadītājs Jelinskis nepiekrita šādām ienācēju prasībām. Viņu padzina no darba.

2. Lai gan Latvijā saņem visus vissavienības laikrakstus, žurnālus un grāmatas, apmēram pusi no Latvijas periodiskajiem izdevumiem iespiež krievu valodā. Latvijā trūkst papīra latviešu rakstnieku darbu un skolas grāmatu izdošanai, bet par spīti tam šeit izdod krievu rakstnieku darbus un skolas grāmatas krievu valodā.

3. Visa lietu kārtošana republikas, pilsētu, rajonu un lielākā daļā no vietējām organizācijām, tāpat visos uzņēmumos, notiek krievu valodā.

4. Izņemot tādus kolektīvus kā latviešu laikrakstu un žurnālu redakcijas, latviešu teātrus un mācības iestādes un daļēji kolchozus, visas sanāksmes un sapulces arī notiek krievu valodā.

Ir daudzi kolektīvi, kur latviešu ir absolūtā vairākumā, bet ja kolektīvā ir viens vienīgs krievs, tad viņš pieprasa, lai sapulce notiek krievu valodā, un viņa prasību izpilda. Ja to nedara, tad kolektīvu vairo nacionālismā.

5. Pilsētās un uz laukiem nodibinātas un turpina pastāvēt tā sauktās apvienotās skolas, bērnu dārzi un bērnu nami. Praktiski tas nozīmē, ka bērnu dārzi, nami un skolas ar krievu valodu kā mācības valodu palikuši tādi paši kā agrāk, bet visās minētajās iestādēs un skolās ar latviešu valodu kā mācības valodu izveidotas krievu grupas un klases.

Pēc tam visu lietu kārtošana, kā paidagoģiskās padomes, skolotāju un skolnieku sanāksmes un pionieņu salidojumi, arī šeit notiek krievu valodā. Izņemot lauku apvidus Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē, Latvijā jau tagad atlicis ļoti maz latviešu bērnu iestāžu un skolu.

6. Visās vidējās speciālās un augstākās mācības iestādēs ir plūsmas ar krievu valodu kā mācību valodu.

7. Avīzēs, radio un televīzijā, sanāksmēs un grāmatās, visur diendienā sludina draudzību ar krieviem, plaši propagandē gadījumus, kur latviešu meitenes apprecējušas krievus vai latviešu zēni apprecējuši krievietes.

8. Plašā patēriņa preču ražošanā pilnīgi izskausts viss nacionālais. Agrāk

Latvijā, tāpat kā jebkurā citā valstī, bija savi nacionālie ēdieni, savas konfektes, šokolādes un papirosu markas, bet tagad ir tikai Vissavienības markas *Beloška*, *Lastočka*, *Kara-Kum*, *Kazbek*, *Belomor-Kanal* u. c., ēdnīcās, kafejnīcās un restorānos ēdienus gatavo tikai pēc Vissavienības (krievu) receptēm, nacionālie ēdieni ir retums.

9. Latviešu tautai ir lieliski Līgo svētki, ko brīvi svinēja gadu simteņiem ilgi un pat vācu fašistiskās okupācijas laikā.

Līdz pagājušam gadam šie svētki bija katēgoriski aizliegti; arī šogad Līgo svētki par svētkiem nav atzīti, lai gan oficiāli aizliegti nav.

10. Pastāv divas pieejas literārajam mantojumam. Atkal un atkal iespējz krievu rakstnieku Tolstoja, Turgeņeva, Dostojevskā, Gogoļa, Puškina, Ļermantova u. c. darbus, bet no latviešu pirmspadomju laika rakstniekiem atzīst vienīgi Raini, Paegli un Veidenbaumu, daļēji Aspaziju, Blaumani un vēl dažus.

11. Rīgā ir seši administratīvie rajoni, bet neviens no tiem nav nosaukts vietējā vārdā. Tie saucas par Ļeņina, Kirova, Maskavas, Ļeņingradas, Oktobŗa un Proletāriešu rajoniem.

12. Rīgā ir ielas ar sekojošiem vārdiem: Ļeņina, Kirova, Sverdlova, Goŗkija, ir pat cara gubernātorā Suvorova vārdā nosaukta iela. Bet ir atmeti tādi ielu nosaukumi, kā redzamākās latviešu dzejnieces Aspazijas vārdā nosauktais bulvāris un nenogurstošā latviešu modinātāja Kr. Valdemāra vārdā nosauktā iela.

13. Rīgā ir memoriālā māja ne tikai vien Ļeņinam, bet arī krievu caram, Baltijas zemju iekaŗotājam, Pēterim I.

14. Kā zināms, Oktobŗa revolūcijas laikā ievērojamu lomu spēlēja latviešu strēlnieki, viskritiskākajās dienās Ļeņins viņiem uzdeva sargāt Kremli un viņu pašu. Otrā pasaules kara laikā Sarkanarmijas sastāvā varonīgi cīnījās divas latviešu divīzijas un īpašs aviācijas pulks, bet tagad latviešu vienības ir izformētas.

Latviešu jaunekļiem tīši neļauj dienēt pat tajās krievu kara spēka daļās, kas novietotas Latvijas teritorijā, viņus izkaisa pa visu Padomju Savienību, cik tālu vien iespējams projām no Latvijas.

15. Nevienam latviešu profesionālam vai pašdarbības teātrim, ansamblim, orķestrim vai korim neapstiprina repertuāru, ja tajā nav krievu lugu vai dziesmu, bet krievu kolektīvu repertuāros latviešu lugu un dziesmu tikpat kā nav.

Nacionālkomunistu pretestība.

Varētu vēl turpināt šo faktu un parādību uzskaiti, kas liecina par vienu un

to pašu: visu nacionālo izskauž, veicina piespiedu asimilāciju, nav līdzīgu tiesību tautām, kultūrām, tradīcijām.

Varētu, protams, jautāt: bet kāpēc klusē latviešu komūnisti, tauta?

Neklusēja. Bija mēģinājumi stāties pretim šādai politikai.

Piemēram, bijušais Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs, vēlākais Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks un Latvijas KP CK biroja loceklis E. Berklavs visur un vienmēr stājās pretim šai nepareizajai rīcībai, un līdz zināmam laikam viņu atbalstīja vairāki citi Latvijas KP CK biroja un republikas valdības locekļi. Bet, kad viņu uzskatus sāka atbalstīt jau vairākums no Latvijas KP CK biroja locekļiem, tad republikā personīgi ieradās PSKP CK sekretārs b. Čruščovs, viņš atsūtīja arī toreizējo PSKP CK sekretāru Muchtidinovu. Rezultātā Berklavu atcēla no ministru padomes priekšsēdētāja vietnieka amata, izslēdza no CK un Latvijas KP CK biroja un izsūtīja no republikas. Par tādas pozīcijas atbalstīšanu, par to, ka pretojās lielkrievu šovinismam un marksisma-ļeņinisma politikas sakropļošanai, no amatiem tika atcelti šādi cilvēki:

Latvijas Augstākās padomes prezidija priekšsēdētājs,

Latvijas KP CK biroja loceklis K. Ozoliņš,

Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs,

Latvijas KP CK biroja kandidāts A. Pinksis,

Pirmais Rīgas pilsētas komitejas sekretārs (pēc Berklava),

Latvijas KP CK biroja loceklis Straujums,

Latvijas KP CK centrālorgana, laikraksta *Ciņa* atbildīgais redaktors,

Latvijas KP CK biroja kandidāts Pizāns,

Republikas valsts plāna komitejas priekšsēdētāja vietnieks E. Mūkins,

Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja

pirmais vietnieks V. Kreituss,

Latvijas KP CK sekretārs un biroja loceklis Bisenieks,

Latvijas KP CK otrais sekretārs V. Krūmiņš,

Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas zinātniskās pētniecības institūta direktors P. Dzērve.

Kultūras ministrs, Latvijas KP CK loceklis V. Kalpiņš,

Kultūras ministra vietnieks P. Čerkovskis,

Veselības aizsardzības ministra vietnieks Prombergs,

Lauksaimniecības ministrs A. Nikonovs,

Lauksaimniecības ministra vietnieks Vallis,

Rīgas pilsētas laikraksta atbildīgais redaktors Darbiņš,

Latvijas komjaunatnes CK pirmais sekretārs Ruskulis,

Latvijas komjaunatnes CK otrais sekretārs Valters,

Latvijas komjaunatnes centrālorgana,

laikraksta *Padomju Jaunatne*, atbildīgais redaktors Brencis, Latvijas PSR Ministru padomes kadru daļas vadītājs Zandmanis, Latvijas KP CK administratīvo organu nodaļas vadītājs J. Kancens, Autotransporta un šoseju ministrs E. Liberts, Latvijas KP CK partijas kontroles komisijas priekšsēdis P. Plēsums, Ministru padomes vecākā referente E. Ērenštreite, Rīgas pilsētas izpildkomitejas tautas izglītības nodaļas vadītājs, Latvijas KP Rīgas pilsētas komitejas loceklis J. Ģībietis, Vidusskolu direktrienes M. Vernere un M. Duškina, un daudzi, daudzi citi.

Vadītāju darbā tagad strādā tikai sveštautieši un tādi latvieši, kas visu mūžu pavadījuši Krievijā un ieradušies Latvijā tikai pēc Otra pasaules kara. Vairums no viņiem latviski nerunā vai runā slikti. Ka tas tā, par to lai runā fakti.

Latvijas KP CK sekretāri tagad ir: CK pirmais sekretārs A. Voss, Krievijas latvietis, latviešu valodā parasti neuzstājas, CK otrais sekretārs Belucha, Krievijas krievs, latviski nemaz neprot, CK sekretārs propagandai A. Drīzulis, Krievijas latvietis, sekretārs lauksaimniecībai R. Verro, Krievijas igauņi, latviski neprot, CK sekretārs rūpniecībai E. Pētersons, Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti.

Ministru padomes vadība: priekšsēdis J. Rubenis, Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti, priekšsēža vietnieks I. Bondaļetovs, krievs no Krievijas, latviski nemaz neprot. Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija priekšsēdis V. Rubenis, Krievijas latvietis, latviski runā ļoti slikti, latviešu valodā neuzstājas.

Parasti vadībā izvērza bezprincipa cilvēkus, cilvēkus bez saviem uzskatiem un viedokļiem, līdzjus, karjēristus un roklaižas. Principu cilvēkiem, kam ir savi uzskati un kas tos neslēpj, ceļš slēgts.

Tādi ir apstākļi Latvijā, tādā stāvoklī atrodas pamatiedzīvotāji savās republikās, savā dzimtajā zemē. Kas attiecas uz agrāk un tagad Latvijas teritorijā dzīvojošiem lietuviešiem, igauņiem, ebrējiem, vāciešiem, poļiem un citām mazākumtautībām (izņemot krievus), viņu nacionālās īpatnības vispār nerespēktē. Līdz 1940. gadam, līdz padomju varas nodibināšanai, Latvijā viņiem bija pamatskolas un vidusskolas, kur viņi mācījās dzimtajā valodā; savā dzimtajā valodā viņi izdeva laikrakstus, žurnālus un grāmatas, viņiem bija savi klubi, teātri, koņi un citas kultūras un izglītības organizācijas. Tagad, neskatoties uz zināmiem marksisma-ļeņinisma principiem šajā jautājumā, neskatoties uz PSRS vadoņu apgalvojumiem, ka Padomju Savienībā nacionālais jautājums esot atrisināts, ka visām tautām

un tautībām pie mums esot nodrošināta pilnīga brīvība un vienlīdzība, nekā tamlīdzīga nav. Visās republikās krieviem ir viss, pamatiedzīvotājiem viņu pašu republikās vēl ir kaut kas, bet pārējiem nav nekā.

3, 5 miljoniem PSRS dzīvojošo ebrēju tikai viņu autonomajā apgabalā izdod vienu laikrakstu un vienu žurnālu viņu dzimtajā valodā. Viņiem atņemtas iespējas uz savu teātri, klubu un jebkādu kultūrizglītības iestādi pat tajās pilsētās, kur viņu ir desmitiem tūkstošu.

Aicinājums ārzemju komunistiem.

Cienījamie biedri!

Šajā vēstulē mēs īsumā apskatījām faktisko stāvokli Padomju Savienībā tikai vienā aspektā, nacionālā jautājuma aspektā. Bet tikpat rupji pie mums kropļo marksisma-ļeņinisma mācību par visai cilvēcei kopīgajām tiesībām un brīvību, vārda brīvību, ļeņiniskā stila darbu un citus marksisma-ļeņinisma pamatprincipus.

Kāpēc mēs Jums par to rakstām? Kāpēc rakstām tikai tagad? Ko mēs prasām no Jums, ko iesakām?

Kā jau teikts šīs vēstules sākumā, komunisti mēs esam jau sen. Kad strādājām pagrīdē, smakām cietumos un buržuaziskās Latvijas katorgā, tad mēs sociālistiskās valsts būtību un visu marksisma-ļeņinisma mācību pazinām tikai teorētiski un nešaubīgi ticējām visiem šīs mācības ideāliem. Kad mēs ieraudzījām sociālistisko valsti (kas toreiz bija vienīgā tāda visā pasaulē) īstenībā, tad uzreiz redzējām, ka dzīvē nav tā kā mācībā. Bet mēs dziļi ticējām, ka tās kļūdas ir pārejošas, ka ar tām jācinās un ka tās varēs likvidēt. Mēs uzreiz neapzinājāmies šo kļūdu dziļumu.

Tikai pakāpeniski un ar laiku praktiskā darbā pārliecinājāmies, ka tas, ko pie mums oficiāli runā un raksta, ir tikai izkārtne, tendencioza fakti sagrozīšana un meli, ka visas partijas konferences, sanāksmes un kongresi ir tikai iepriekš rūpīgi sagatavotas izrādes. Tās sasauc tikai tāpēc, lai rādītu šķitumu par demokrātiju partijas iekšienē, un tām ir jāatbilst teiktais "no augšas" galu galā no pirmā cilvēka zemē (vienpersoniski).

Jebkuŗu mēģinājumu pret šo uzskatu iebilst novērtē kā uzstāšanos pret partiju, pret ļeņinismu, un tādus drosmīniekus ne tikai atceļ no visiem amatiem, bet viņiem atņem brīvību, viņus apcietina, iesloga noietnēs un cietumos necilvēcīgos apstākļos, izsūta, kādreiz viņi pat uz visiem laikiem pazūd bez vēsts.

Saprotams, tādos apstākļos ne partijas konferencēs un kongresos, nedz darbaļaužu deputātu padomju sesijās nekādu diskusiju nav un nevar būt. Tā tiek radīta vienības illūzija.

Domājam, ka Jūs jau par to visu esat dzirdējuši un šo to zināt, bet, lietojot tikai oficiālos avotus un īsu laiku uzturoties Padomju Savienībā, Jūs ne tuvu nezināt visu, kas pie mums notiek. Lūk, tāpēc mēs Jums rakstām, gribam Jūs iepazīstināt ar faktiem.

Mēs saprotam, ka nevienai komunistiskai partijai nav tiesības iejaukties citu kompartiju lietās. Bet, lai to kopējiem spēkiem panāktu, nepieciešams iegrožot tos, kas šo principu lauž. Fakti Jums zināmi. Bez tam tieši no mūsu sekmēm, neveiksmēm un kļūdām cilvēki visā pasaulē vērtē komunistus un sociālismu vispār. Padomju Savienības ricība atviegļina vai apgrūtina arī Jūsu darbu.

Lūk, tāpēc domājam, ka Jums jāzina patiesība par mums, un ka Jūs atradīsiet par vajadzīgu ietekmēt PSKP vadoņus. Mēs zinām, ka tas nav viegli. Viņi nav paraduši citus uzklaut. Viņi rikojas no spēka pozīcijām un atzīst vienīgi spēku. Bet Jūsu partijas ietekme pasaules komunistiskajā kustībā ir liela, un ar Jūsu uzskatiem nevar nerēķināties. Mēs nemēģināsim Jums sacīt, kādos veidos Jūs varētu PSKP vadoņus ietekmēt, bet mēs domājam, ka nav iespējams saglabāt marksisma-ļeņinisma prestižu, noklusējot tā pamatprincipu sakropļošanu pie mums.

Ja PSKP vadoņi nav ar mieru nekavējoties izbeigt augšminēto un līdzīgu rīcību, tad viņi bez žēlastības jāatmasko, jāboikotē. Pašreizējā PSKP vadoņu politika ir liktenīga visas pasaules komunistiskajai kustībai.

Ar komunistisku sveicienu!

Latviešu komunisti

Novērtējot ar vislielāko respektu šo padomju dzīves īstenības dokumentējumu, nevaram paiet garām kādam paradoksam. Proti – kā šie 17 latviešu komunisti, tā daudzi viņu priekšteči nelokāmi ticējuši komunistiskajai idejai, marksismam-ļeņinismam. Kā šī ceļa gājāji mums pazīstams kādreizējais Polītbiroja loceklis Jānis Rudzutaks, tā arī citi Ļeņina tuvi līdzstrādnieki – Jānis Bērziņš-Ziemelis, Jūlijs Daniševskis, Vilhelms Knoriņš, Kārlis Landers, Jānis Hermanis, Eduards Bērziņš, Reinholds Bērziņš, Jēkabs Alksnis, Jēkabs Pēters, Osvalds Dzenis, Mārtiņš Lācis, Ivars Smilga, Valerijs Mežlauks u.c.

Kaut arī viņi ar vislielāko ideālismu kalpoja komūnismam un padomju imperijas uzcelšanai, tad šos un tūkstošiem citus latviešu komunistus nošāva un kā iedomātus pretiniekus iznīcināja. Kopš Oktobra revolūcijas, resp., apvērsuma komūnismam par upuri nepārtraukti krituši un krīt ļaužu masas un veselās tautas. Tas notiek t.s. proletāriāta diktatūras vārdā, kas likta paša marksisma dogmas kodolā, kā diktatūrā nostiprināta varas sistēma padomju iekārta nemaz nespēj būt ne sociāla, nedz humāna. Raksturīgs ir tikai krievu šovinizms, kas radījis simbiozi ar komūnistisko iekārta.

Tādēļ ir saprotami un dabiski, ka veselais saprāts latviešu tautai licis pretoties komūnistiskajai ideoloģijai un padomju varai. Arī pasīvās pretestības dinamika stiprina tautas eksistenci un vitālās intereses.

Ja Latvija pēc 1945. gada, par spīti noliegumam, notikuši arī daži streiki, tad tiem bijuši mazāk politiski nekā tīri saimnieciski iemesli. Konstatētajiem sabotāžas un citiem kaitniecības aktiem gan pārsvarā bijuši politiski nolūki. Vislielākās simpatijas tautā tomēr bijušas patriotiskajām manifestācijām.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Theodor Ebert. *Ziviler Widerstand, Fallstudien aus der innenpolitischen Friedens- und Konfliktforschung*, Bertelsman Universitätsverlag. Düsseldorf, 1970. 7. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, sk. viņa rakstu "Formen des Widerstandes im Baltikum 1940–1968." 231.–232. lpp.

⁴ LSK (Latvijas Sarkanais Krusts) arhīvs, liecība nr. 0344/56.

⁵ LSK arhīvs, liecība nr. 0467/68

⁶ LSK arhīvs, liecība nr. 0436/67.

⁷ LSK arhīvs, liecība nr. 0468/69 un vairākas citas līdzīgas liecības.

⁸ "Tautas Palīdzība" bija organizācija, kas atbalstīja deportēto piederīgos un kopa padomju terrora upuru kapus.

⁹ Latviešu Nacionālā Fonda arhīvs.

¹⁰ Par latviešu nacionālkomūnismu skat. Ād. Šilde. *Bez tiesībām un brīvības*. 48.–59. lpp., kā arī 72., 91.–92., 96. lpp.

¹¹ *Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R.*. House of Representatives, Eighty Third Congress, 1 Session, Under Authority of H. Res. 346, Part 1, skat. prāv. Jēkaba Kulliša liecību amerikāņu Kongresa priekšā 1953. g., 247.–248. lpp.; Sal., Leons Čuibe. *The Lutheran Church of Latvia in Chains*. Stockholm 1963.

¹² *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 8. nr., 4. lpp.

¹³ *Sovetskaja Molodjož*, 1960. g. 23. nov. nr.

¹⁴ *The Catholic church of Latvia under the Bolshevik Torture*. 13. lpp.

¹⁵ *Ciņa*, 1971. g. 14. aprl. 86. nr.

¹⁶ Andrej Amalrik. *Unfreiwillige Reise nach Sibirien*. 95. lpp. u.c.

¹⁷ *Ciņa*, 1971. g. 21. okt. 245. nr., skat. rakstu "Pret tautas tiesas spriedumu"

¹⁸ LSK arhīvs, liecība nr. 0470/70.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Aleksandrs Dubčeks 1968. g., kad Padomju armija iebruka ČSR, bija čehu komunistu vadonis. Ģenerālis Grigorenko protestēja Maskavā pret ČSR okupāciju, kādēļ to apcietināja un izslēdza no Padomju armijas. Jakīrs bija padomju vēsturnieks, kuŗa tēvs Staļina laikā bija politiski vajāts.

²¹ Jāņa Jachimoviča vēstules pilns teksts parādijās vācu liberālajā žurnālā *Der Spiegel* u.c. izdevumos. Mēs ievietojam tikai saīsinātu tekstu.

²² Latviešu teksts pārpublicēts no LSDSP ĀK mēnešraksta *Brīvība*, 1972. gada 1. nr.

ĀDOLFS ŠILDE

Dzimis 1907. gada 21. maijā Rīgā, miris 1990. gada 7. maijā Mīnsterē, Vācijā.

Tiesībnieks un publicists. Vācu okupācijas laikā vadījis Tautas Palīdzību. Pārstāvējis latviešu bēgļus Vācijā juridiskās lietās pie ANO. Latvijas Sarkanā Krusta valdes loceklis. Darbojies un ieņēmis vadošus amatus dažādās trimdas latviešu organizācijās – to starpā LCP un

PBLA. Žurnāla *Universitas* ilgdarbs redaktors. Daudzu rakstu un grāmatu autors, piem., *Pa deportēto pēdām*, *The Profits of Slavery*, *Bez tiesībām un brīvības*, *Pasaules revolūcijas vārdā*, *Latvijas vēsture 1914-1940* u.c.

Jānis Amols

IZCILS NACIONĀLĀS PRETESTĪBAS PARAUGS

Latviešu nacionālās pretpadomju pretošanās kustības vēsturē īpašu vietu ieņem dokuments ar nosaukumu – *17 latviešu komunistu vēstule*. Šī dokumenta un tā autoru nopelni ciņā par mūsu tautas tiesībām varbūt vēl nav pilnā mērā novērtēti. Taču blakus daudzu atklāti nacionālpatriotisku latviešu darbībai un slēptai “garīgajai pagrīdei” šis dokuments ir pelnījis ievēribu gan kā izcils nacionālās pretestības paraugs, gan arī kā autentisks vēstures avots, kas precīzi raksturo okupētās Latvijas apstākļus padomju režīma relatīvās stabilitātes gados.

“Vēstule” ar konkrētiem faktiem atmaskoja Padomju Savienības Komunistiskās partijas vadīto Latvijas pārkrievošanu. Kā šāda dokumentāra liecība *17 latviešu komunistu vēstule* jāievēro zinātniekiem un citiem interesentiem, kuŗi vēlas pētīt padomju okupācijas perioda Latvijas vēsturi.

Šī raksta mērķis nav tik daudz pievērsties pašas *17 latviešu komunistu vēstules* satura analīzei kā parādīt, kāpēc un kā šis dokuments tapa, kādas personas bija iesaistītas, un kādu reakciju vēstule izraisīja okupētajā Latvijā un Rietumpasaulē.

1980. gadu beigās un 1990. gadu sākumā *17 latviešu komunistu vēstule* Latvijā līkās aizmirsta. Tautā bija atdzīvojis patriotisms, godā celti gadu desmitiem okupantu niecinātie un noklusētie brīvās Latvijas vadoņi un varoņi. Šķita, ka arī profesionālie vēsturnieki vēl nebija pievērsuši uzmanību tam, ka tuvojās *17 latviešu komunistu vēstules* publicēšanas 20 gadu jubileja. Zinot, ka vēstules pirmpublicācija notikusi Stokholmā 1972. gada janvārī, bija pienācis laiks no jauna sabiedrībai atgādināt vēstules nozīmi un pie reizes darīt atklātībai zināmus ar šo dokumentu saistītos noslēpumus. Bija pamatotas cerības, ka kādreizējais latviešu nacionālkomunists Eduards Berklavs neliegs plašāku informāciju par šīs vēstules autoriem – 17 latviešu komunistiem – un vēstules tapšanas gaitu.

Atskaitot pašus vēstules autorus Latvijā un dažus trimdas latviešus,

kuŗi visi – izņemot Artūru Pormali kas vēstuli bija izvedis uz Rietumiem – sadarbojās ar LSDSP ĀK mēnešrakstu *Brīvība* un bija tās līdzstrādnieki, plašākai latviešu sabiedrībai kā trimdā, tā arī Latvijā vēstules autori, tās tapšanas un izplatīšanas aizkulises nebija zināmas. Tās arī nedrīkstēja būt zināmas, jo citādi padomju okupācijas režīms ar vēstules sacerētājiem būtu skarbi izrēķinājies. 1991. gada 26. decembrī šī raksta autoram bija izdevība personīgi tikties ar Eduardu Berklavu un viņu intervēt.

Par *17 latviešu komunistu vēstuli* 1972. gadā vēstīja ievērojamākie pasaules laikraksti, tā tika citēta un komentēta dažādos radio raidījumos un TV pārraidēs. Šķiet, ka tik liela Rietumu mediju uzmanība Latvijai un latviešiem pēckaŗa gados tika pievērsta pirmo reizi. Tādējādi Latvija, tās nelikumīgā okupācija un padomju režīma apspiestās tautas liktenis uz brīdi nonāca visas pasaules uzmanības centrā, piesaistot gan sabiedrības, gan valstsvīru ievērību.

Nepieredzēti plašā uzmanība, kādu masu informācijas līdzekļi veltīja *17 latviešu komunistu vēstulei*, kā arī rezonanse, ko šī dokumenta publicēšana izraisīja gan Rietumos, gan “sociālistiskajā nometnē”, ļauj uzskatīt šo vēstuli par vienu no ievērojamākajām un veiksmīgākajām latviešu pretpadomju protesta akcijām pēckaŗa okupācijas periodā. Iespējams, ka tieši *17 latviešu komunistu vēstule* ir nozīmīgākā un sekmīgākā Latvijas latviešu pretrusifikācijas cīņas epizode padomju okupācijas laikā pēc 1959. gada “tīrīšanām” līdz pat “dziedošai revolūcijai” 1980. gadu beigās un 1990. gadu sākumā. Ja pieminām pēckaŗa gadu sekmīgākās baltiešu politiskās demonstrācijas, kas spēja panākt ļoti plašu pasaules masu mediju pievēršanos Baltijai un baltiešiem, tad blakus *17 latviešu komunistu vēstulei* jāmin arī vēl *Kopenhāģenas Tribunāls* un *Baltijas Brīvības un Miera kuŗa brauciens* Baltijas jūrā 1985. gadā.

Un otra svarīga šīs akcijas nozīme – tā bija izcils piemērs Latvijas un trimdas latviešu kopīgai un sekmīgai sadarbībai cīņā pret okupācijas varu. Kā izcila ir jānovērtē vēstules sacerētāju un izplatītāju logistika, lai panāktu tās iespējami plašāku populārizēšanu Rietumos.

Vēsturiskie apstākļi

Analizējot Latvijas apstākļus, kas bija izveidojusies 1960. gadu beigās un 1970. gadu sākumā, jāatceras 1959. gada notikumi.

1950. gadu otrā pusē Latvijā noritēja sīva cīņa starp diviem grupējumiem vietējā kompartijas vadībā un administrācijā. Krieviski imperiskais grupējums pauda centrālās varas pozīciju un tieksmi nostiprināties iekaŗotajā teritorijā, aizstāvēja pēckaŗa gados iebrāukušās no-

menklātūras un militāristu savtīgās intereses. Šim grupējumam kalpoja arī Maskavas atsūtītie staļinizētie un mankurtizētie latvieši, it īpaši LKP CK sekretārs Arvīds Pelše.

Otrā pusē atradās tie kompartijas un valsts funkcionāri, kas bija dziļi un auguši Latvijā. Ignorējot oficiālo internacionālismu, šī nomenklātūras daļa bija spēcīgā 1920. un 1930. gadu brīvās Latvijas kultūras tradīciju ietekmē, ar savu valodu viņi bija guvuši dzīves un kārtības izpratni. Šī Latvijas komunistu daļa centās saglabāt daļēju Latvijas autonomiju no centra.

Runājot marksisma terminos, katrai no šīm grupām bija arī sava "masu baze". Iebraukušajai nomenklatūrai tie, saprotams, bija no PSRS "vecajam republikām" ievestie strādnieki, ierēdņi, militārpersonas. Nacionāļkomunistu grupējums apstākļos, kad Latvijas vietējā partijas organizācijā un varasiestādēs jau bija nostiprinājušies imperisti, bez Maskavas centrālās varas atbalsta bija lemts sakāvei. Nacionāļkomunistu sakāvi, iespējams veicināja arī tas, ka latviešu vairākums 1950. gadu beigās joprojām nespēja pieņemt iekārotāju ideoloģiju, nestājās komunistiskā partijā un nesadarbojās ar padomju režīmu.

1959. gada jūnijā, kad Rīgā uzturējās PSRS vadītājs Ņ. Čruščovs, pēc okupantu armijas ģenerāļa Djomina un pārkrievo tā šovinista laikraksta *Sovetskaja Latvija* redaktora N. Saļejeva iniciatīvas, viņam tika nodotas sūdzības par toreizējā Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieka E. Berklava "buržuaziski nacionālistisko darbību".

Pēc 1959. gada vasarā notikušās PSKP CK komisijas pārbaudes Ņ. Čruščova un A. Pelšes ierosmē notiek LKP rindu tīrīšana no "buržuaziskajiem nacionālistiem". Liels skaits (ap 1500) latviskāk noskaņotu LKP un valsts funkcionāru tika atcelti no amatiem. Latvijā sākās nacionālu izpausmju nežēlīga apspiešana. Kollonizācijai un rusifikācijai nu visi šķēršļi bija noņemti, bet "galveno nacionālistu" E. Berklavu ar PSKP rīkojumu nosūtīja nenozīmīgā darbā uz Iekšējās pilsētu Vladimiru.

Iekšējās domstarpības partijā pamudināja nacionāļkomunistu faktisku nosvēršanos opozīcijā kompartijas vadībai. 1959. gads padarīja nacionāļkomunistus nevis par nacionālu novirzienu kompartijā, bet gan par kreiso novirzienu nacionālo disidentu kustībā.

Vēstules idejas rašanās

E. Berklavs atgriezās Rīgā no Vladimiras izsūtījuma 1968. gada janvārī. Pirms tam Latvijas kompartijas centrālkomiteja viņam bija piedāvājusi divus atgriešanās variantus:

1) uzrakstīt presei pāris rakstu ar savas agrākās buržuāziski nacionālistiskās darbības nožēlošanu; tad E. Berklavam būtu atļauts atkal strādāt atbildīgā darbā un pēc tam saņemt personālo pensiju,

2) strādāt tur, kurp viņu nosūta LKP centrālkomiteja – Rīgas Elektromašīnu rūpnīcā (RER); šajā uzņēmumā bija vislielākais nelatviešu īpatsvars visā Rīgā (88%) un attiecīgi arī vislielākā sveštautiešu partijas organizācija.

E. Berklavs atteicās rakstīt grēku nožēlas rakstu, apgalvodams, ka neakceptē PSRS nacionālo politiku. Viņš sāka strādāt Elektromašīnu rūpnīcā par tehniskās informācijas un propagandas biroja vadītāju, nepārtraukti atrodoties *uzticamu biedru* uzraudzībā.

Pakāpeniski E. Berklavs atjaunoja sakarus ar saviem agrākiem darba un domu biedriem – Latvijas kompartijas veterāniem – Emmu Ērenštreiti, Jāni Kacēnu, Ellu Ankupi u.c. Sarunās ar viņiem tika apspriesta politiskā situācija Latvijā, augošās pārkrievošanas briesmas, kuņas radīja PSKP plānveidīgā ekonomiskā politika.

Domubiedri secināja, ka neko neizdosies panākt tepat uz vietas Latvijā vai Maskavā. Jāpanāk stāvokļa analizēšana starptautiskā līmenī. No Rietumu radioraidījumiem bija zināms, ka daudzas ārzemju komunistiskās partijas nepievienojas Maskavas politikai. Visasākā opozicionāre PSKP politiskajam kursam tais gados bija Itālijas Komunistiskā partija, taču domstarpības ar Maskavu bija arī vairākām citām komunistu partijām vai daļai to vadītāju un biedru.

Bija illūzijas, ka Maskavas varasvīri, ja arī ignorētu Rietumu politiku un sabiedrības viedokli, neatstās gluži bez ievēribas savu tuvāko sabiedroto – ārzemju komunistu – viedokli.

1969. gada vasarā notika latviešu nacionālkomunistu grupiņas izbraukums uz Ložmetējkalna apkaimi ar J. Kacēna automašīnu. Tur pēc apspriešanās vienojās par vēstījuma sūtīšanu ārzemju kompartijām. Nolēma, ka E. Berklavs šo dokumentu rakstīs, pēc tam ar to iepazīstinās pārējos. Apsprieda arī vēstules nosūtīšanas tehniskās iespējas. Bija skaidrs, ka pa pastu vēstuli sūtīt nevar. E. Ērenštreite ierosināja sūtījumu Maskavā pārsviest pāri kādas rietumvalsts vēstniecības sētai. Pārējie to noraidīja kā veltīgu risku. Bija zināms, cik modri VDK uzrauga šo vēstniecību apkārtni un aiztur ikvienu, kas lūko tām tuvoties.

E. Berklavs sāka sacerēt pirmos vēstules uzmetumus. Tā tika vairākkārt papildināta un pārrakstīta. E. Berklavs to deva izvērtēšanai saviem domubiedriem. Rūpnīcā Elektromašīnu rūpnīcā E. Berklavs ieguva uzticamus sabiedrotos – latviešu komunistus Jāni Galdiņu, inženieres Valentīnu Borku un Rasmu Siliņu.

Vēstules autori

Vēstules tapšanā un veidošanā piedalījās vesela latviešu patriotu grupa. Viņi formāli visi bija KP biedri. Taču viņus vienoja nevēlēšanās samierināties ar PSRS istenoto politiku Latvijā, ar masveidīgo un mērķtiecīgo Latvijas rusifikāciju, ar vietējo varasvīru pilnīgu padevību Maskavai.

Bez dokumenta teksta galvenā autora E. Berklava šajā darbā un domubiedru grupā darbojās arī bijušie LKP aktivisti un nacionāļkomunisti – Jānis Kacēns, Emma Ērenštreite, Arnolds Zandmanis, Jānis Gustsons, brāļi Pēteris un Jānis Sadovski, Ella Ankupe, Zālamans Jofe, Pēteris Plēsums, Olga Vāvere, agrākais *Ciņas* redaktors Pāvels Pizāns, CK instruktors Frīdmanis, RER darbinieki Jānis Galdiņš, Valentīna Borka, Rasma Siliņa, kādreizējā pagrīdes komuniste, kolchoza priekšsēdētāja Elvira Zēberga.

Vēstules nosūtīšana uz ārzemēm

Memuāros E. Berklavs norāda, ka vēstule bijusi gatava jau 1969. gadā. Laikus sagatavoto vēstuli vajadzēja izvest uz ārzemēm. Ilgu laiku šāda izdevība neradās. J. Galdiņš ieteica E. Berklavam meklēt izdevību nodot vēstuli kādam uz Latviju ciemos atbraukušam trimdas tautietim. E. Berklavam pašam radu vai draugu ārzemēs nebija. Laimīgas sagādīšanās dēļ 1971. gada vasarā pie J. Galdiņa drauga Jāņa Pormala ciemos bija atbraucis brālis Artūrs Pormals no ASV. Ievērojot konspirāciju, E. Berklavs nemēģināja pats tikties ar ārzemju viesi, nejautāja arī pēc viņa vārda. Abu šīs akcijas līdzdalībnieku personiska iepazīšanās notika tikai gandrīz 20 gadus vēlāk, Berklavam viesojoties Čikagā.

A. Pormals bija kādreizējais Kureļa vienības dalībnieks, kādu laiku ieslodzīts Štuthofas koncentrācijas nometnē. Viens no A. Pormala brāļiem bija gājis bojā, cīnoties latviešu nacionālo partizāņu rindās. A. Pormals Savienotajās Valstīs bija dienējis “zaļo berešu” vienībā, kur apguvis arī speciālu mācības kursu. Jau pirmajos Latvijas apmeklējumos A. Pormals ar motociklu bija nelegāli apbraukājis Latviju.

Piedāvājumu nelegāli izvest no Latvijas vēstuli A. Pormals uzņēma ar lielu nopietnību. Dokumenta nodošana Pormalim notika Rīgas Sporta pili. J. Galdiņš ļaužu burzmā vēstuli no aizmugures iebāza A. Pormalam azotē. Pats A. Pormals uz sūtījuma devēju pat neatskatījās, lai iekrišanas gadījumā VDK ar savām “specmetodēm” neuzzinātu no viņa šīs personas vārdu. A. Pormals bija pat izdomājis versiju, ka vēstuli viņam būtu nodevis pazīstamā varasvīra Arvīda Pelšes brālis, kas dzīvoja Ņujorkā

un tieši tolaik arī ciemojās Rīgā. Šādas baumas pēdu jaukšanai vēlāk tiešām tika arī izplatītas.

Problēma bija vēstules droša uzglabāšana viesnīcas istabā, kur viesu mantas mēdza kontrolēt čekas aģenti. A. Pormals to noslēpa relatīvi drošā vietā – radioaparātā un brīdināja par to arī savu istabas biedru, tautieti no Kanadas.

Lai ar minimālu risku izvestu vēstuli cauri padomju robežkontrolei, A. Pormals nopirka lielu rožu pušķi. Vēstules plānās zīd papīra lapas aptina ar rožu kātiem. Ap kātiem bija aplikts plastmasas maisiņš ar ūdeni, ko briesmu brīdī varēja saspīest, lai ūdens momentā izšķīdinātu plāno papīru. Taču viss izdevās bez starpgadījumiem. *17 latviešu komunistu vēstule* bija pārvarējusi bīstamāko ceļa posmu.

Vēstules publikācijas sagatavošana Rietumos

Saņemto dokumentu A. Pormals nodeva Savienotajās Valstīs latviešu sovjetologam Andrim Trapānam. Pēc rūpīgas saņemtā teksta analīzes A. Trapāns secināja, ka vēstule uzskatāma par autentisku dokumentu. 1971. gada decembrī A. Trapāns vēstules kopiju un latvisko tulkojumu ar sava brāļa Jāņa Trapāna (toreiz strādāja Minchenē, raidstacijā Brīvā Eiropa) starpniecību nosūtīja uz Stokholmu LSDSP Ārzemju komitejas vadītājam Brūno Kalniņam un vēsturniekam Uldim Ģermanim. Nedaudz vēlāk A. Trapāns nosūtīja uz Stokholmu arī vēstules tulkojumu angļiski. Pavadvēstulē A. Trapāns rakstīja:

Šai sūtījumā visi manis rakstītie komentāri ir slepeni un vienīgi Jūs abu zināšanai. Ja Jūs man piekritīsiet, ka pats sūtījums ir "ista manta", tad tas būtu svarīgākais politiskais dokuments, kas līdz šim izgādāts no okupētās Latvijas. Vēstuli jūlija beigās no Rīgas izveda mūsu korporācijas Fr. Livonica loceklis Arturs Pormals. Vēstules devējs norādījis, ka pats ir viens no slepenās latviešu komunistu grupas locekļiem. Viņš izteicis vēlēšanos, lai vēstuli pārsūta zināmiem ārzemju kompartiju darbiniekiem. Viņš bez tam izteicis cerību, lai vēstule vispār dabūtu publicitāti Rietumos.

A. Trapāna ieskatā vēstule sacerēta pēc tam, kad padomju presē jau bija publicēti 1970. gada tautas skaitīšanas dati (1971. gada 17. aprīlis). Tā rakstīta krieviski uz 10 normāla platuma zīd papīra lapām, gaŗākām par standartizmēru.

A. Trapāns uzsvēra, ka vēstuli izdevīgāk publicēt neitrālajā Zviedrijā, no kuŗienes to noteikti pārņemtu citi ārzemju laikraksti. Šis apsvēruma izrādījās pilnīgi pareizs. Viņš piebilda, ka būtu izdevīgi, ja vēstuli iespiestu

arī Sociālistiskās Internacionāles izdevumi, jo tos lasa visas kompartijas.

Atmiņās U. Ģērmanis norādīja, ka pēc rūpīgas iepazīšanās ar dokumentu, viņš ar B. Kalniņu secinājuši: autors ir no berklaviešu aprindām. U. Ģērmanis izdarīja dažus nebūtiskus labojumus vēstules latviskajā versijā. Drīz pēc tam, 1972. gada janvārī, *17 latviešu komunistu vēstule* tika publicēta LSDSP ĀK mēnešrakstā *Brīvība*. Tajā pašā laikā vēstuli krieviski noraidīja radio *Svoboda*, no kuņas to pārņēma daudzas citas ārzemju raidstacijas.

Gatavojoties *17 latviešu komunistu vēstules* izplatīšanas akcijai, B. Kalniņš un U. Ģērmanis sadalīja turpākos uzdevumus. Tā kā B. Kalniņam bija plaši personiski sakari un liela autoritāte gan Zviedrijas sociāldemokrātijā, gan Sociālistiskā Internacionālē, viņš apņēmās nodrošināt dokumenta izplatīšanu starptautiskajā sociāldemokrātu presē. Jānorāda, ka bez B. Kalniņa personiskās iesaistes *17 latviešu komunistu vēstule*, iespējams, nebūtu ieguvusi to milzīgo publicitāti un atbalsi pasaulē, kādu tā sasniedza.

U. Ģērmanis, būdams laikraksta *Dagens Nyheter* ārštata līdzstrādnieks, izmantojot pazišanos ar laikraksta ārpolitikas nodaļas vadītāju Haraldu Hamrīnu (*Hamrin*), nodrošināja plašas publikācijas sagatavošanu, kam bija jākalpo *17 latviešu komunistu vēstules* tālākai izplatībai Zviedrijā un ārpus tās.

Interesanti, ka jau labu laiku pirms dokumenta publicēšanas – 1972. gada 11. janvārī – U. Ģērmanis nodeva vēstuli Zviedrijas komunistu partijas līderim C. H. Hermansonam (*Hermanson*), kas apsoliya dokumentu apspriest partijas centrālkomitejā. Diemžēl nav liecību par Hermansona rīcību. Nekas neliecina arī, ka Hermansons dokumentu būtu nodevis PSRS iestādēm.

Vēstules atskaņas austrumos

Kā liecina atsevišķi dokumenti, kas atrasti bijušajā LKP archīvā no PSRS vēstniecības Zviedrijā, padomju iestādes tūlīt pēc *17 komunistu vēstules* publicēšanas sāka aktīvu izmeklēšanu.

LKP CK nosūtīja gan PSRS vēstniecības atašeja Alberta Liepas slepenu ziņojumu par Zviedrijas latviešu reakciju uz vēstuli, gan radio *Svoboda* 1972. gada 21. janvārī pārraidīto precīzo vēstules teksta pierakstu, gan laikraksta *Dagens Nyheter* materiālus.

Alberts Liepa 1972. gada 21. februāra ziņojumā raksta (tulkojums no krievu valodas):

No paša 1972. gada sākuma bija uzkrītoša tieksme sakoncentrēt reakcionāro latviešu organizāciju darbību uz visādu veidu protestiem un paziņojumiem, ar ko tās gatavojas gaidāmai konferencei par kolektīvo drošību Eiropā. Tādas darbības mērķis ir pievērst Rietumu lielvalstu reakcionāro aprindu uzmanību tā dēvējamam jautājumam "par Baltijas republiku pašnoteikšanos". Šādu centienu spilgts piemērs ir tā dēvējamā *17 latviešu komunistu vēstule* Rietumu brālīgajām kompartijām, ko it kā no Padomju Latvijas saņēmusi Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Ārzemju komiteja un kas bija publicēta zviedru avīzē *Dagens Nyheter* 1972. gada 29. janvārī, kā arī latviešu sociāldemokrātu mēnešrakta *Brīvība* janvāra numurā.

"Vēstules" uzmanīga izpēte rāda, ka tā ir pašu latviešu sociāldemokrātu – Br. Kalniņa un U. Ģērmaņa roku darbs. Kļuvis zināms, ka U. Ģērmanis it kā personiski pārtulkojis "vēstuli" no krievu valodas zviedriski, iesniedzis "vēstuli" Zviedrijas KPK līderim Hermansonam.

Spriežot pēc atsauksmēm, latviešu emigrācijas aprindās Stokholmā un Upsalā pastāv neuzticība šīs vēstules īstumam, pat izplatīti anekdoti šai sakarā. Tas pierāda to, ka latviešu emigrācijas reakcionārās organizācijas arī nākotnē neatteiksies no šādām falsifikācijām un pretpadomju provokācijām.

Turpinot veikt darbu ar latviešu emigrāciju, cenšos nodibināt noderīgus kontaktus īpaši ar jaunatni. Tā 1972. gada janvārī Stokholmā PSRS vēstniecību apmeklēja [...] solija informēt par filmas panākumiem jaunatnes vidū.

PSRS vēstniecības ziņojumā par *Dagens Nyheter* publikāciju teikts:

Dokuments uzrakstīts Rīgā 1971. gada vasarā. Oriģināls krievu valodā ir no 10 ciešās rindās aprakstītām mašīnraksta lapām. Izvilkumi, kas publicēti *Dagens Nyheter*, veido tikai trešo daļu oriģināla.

Dokumentu no Padomju Savienības 1971. gada vēlā vasarā izvedis cilvēks, kas tajā laikā apmeklējis Latviju. Pēc tam dokuments tulkots un nodots autoru norādītām adresēm.

Dagens Nyheter rīcībā ir krievu valodā uzrakstītā dokumenta daļas fotokopija.

Dažas atrunas attiecībā uz dokumenta īstumu, protams, ir vajadzīgas tādā gadījumā kā šis. Tomēr viss liecina, ka runa nav par viltojumu.

U. Ģērmanis atmiņās par *17 latviešu komunistu vēstuli* raksta, kā A. Liepa sarunā ar viņu 1972. gada 24. februārī centies izprovocēt uz kādu informāciju par iespējamiem dokumenta autoriem.

U. Ģērmanis necenties pierādīt vēstules autentiskumu, bet uzmanīgi mēģinājis gaisināt A. Liepas priekšstatus, ka vēstules autors ir U. Ģērmanis, faktiski atstājot A. Liepu un viņa saimniekus minējumos.

Šajā sakarā vēstules izplatītājiem noderēja kāda trimdas igauņu-krieva izcelsmes žurnālista Alekša Milica (*Alex Milits*) raksti zviedru presē, kuŗos viņš mēģināja pierādīt, ka *17 latviešu komunistu vēstule* esot pašu padomju čekistu roku darbs.

Runājot par padomju struktūru turpmāko rīcību vēstules sakarā, jāmin, ka kontrpropaganda tika izvēsta trīs virzienos:

1) centieni ar oficiālās padomju propagandas un padomju drošības iestāžu veiktas dezinformācijas līdzekļiem radīt šaubas par vēstules īstumu, to, ka tā tapusi Latvijā, visus autoru nopelnus piedēvējot LSDSP Ārzemju Komitejai, B. Kalniņam un U. Ģermanim,

2) tajā pašā laikā PSRS pastiprināja valsts drošības iestāžu operatīvaio darbu patieso vēstules autoru un līdzzinātāju noskaidrošanai,

3) padomju iestādes pieņēma lēmumu par internacionālās aūdzināšanas pastiprināšanu un buržuaziskā nacionālisma idejisko palieku apkaņošanu, ka arī profilakses darba pastiprināšanu ar baltiešu emigrantiem.

1972. gada 24. februārī LKP CK oficiozā *Cīņa* tika publicēts apjomīgs raksts *Atbilde apmelotājiem. Par kādu caurkritušu antikomūnisma provokāciju*. Tā bija skaidra liecība tam, ka *17 latviešu komūnistu vēstule* ir sasniegusi adresātus ne tikai ārzemēs, bet arī Latvijā. Kompartijas propagandistu klusēšana šajā situācijā varētu nozīmēt vienīgi nespēju apstrīdēt vēstulē minētos faktus. 17 komūnistu apsūdzībām padomju "aģitpropa virtuozu" pretstatīja šādas frazes:

Viscaur slīpētajam politikānim B. Kalniņam, kuŗš, kā mēdz teikt, izgājis caur uguni un ūdeni un izlēdis visas notekcaurules, vieglāk par vieglu tādu sacerējumu rakstīšanā, kāda ir augšminētā "vēstule".

Austrumu tautas saka: "suņi rej, bet karavāna dodas tālāk". Un, lai kādi mopši arī rietu starptautiskajos pagalmos, latvieši padomju tautu brālīgajā saimē mēro ceļu uz nosprausto mērķi, uz komunismu.

Paralēli "iekšējai kontrpropagandai" vēstules diskreditācijas kampaņā trimdas latviešu vidū iesaistīja arī VDK ārvalstu aģentūru. Indulis Zālīte 1998. gada 29. augustā laikraksta *Lauku Avīzes* pielikumā *Mājas Viesis* rakstā "Kā čeka taisīja kultūras sakarus?":

23.03.1972. g. Kasablanka. Agents "Zars", atbildot uz vēstuli, kas tika saņemta no P. Bērziņa (uzvārds izmainīts), [...] kuŗā Bērziņš atsūtīja *17 latviešu komūnistu vēstuli* ārzemju komūnistiskajām partijām un lūdza "Zaru" novērtēt, t. i., vai tā ir ista vai viltojums [...] "Zars" uzrakstīja, ka [...] tā ir blefs, un pietiekami pamatoti to pierādīja ar piemēriem. [...]

31. 03. 72. g. VFR. Hamburga. Aģents "Zars" vēstulē no P. Bērziņa saņēma pateicību par t. s. *17 latviešu komūnistu vēstules* novērtējumu" [...]

PSRS drošības iestādes rūpīgi centās izpētīt iespējamās *17 latviešu komūnistu vēstules* tapšanas un sūtīšanas ceļus. Protams, čeka nonāca arī līdz

E. Berklavam. Jau pēc vēstules publicēšanas Rietumos E. Berklavs bija iedevis vēstules manuskriptu kādam savam darba biedram kino darbiniekam, kas to publiski nolasījis viesiem drauga kāzās. Pārdrošnieks tika nosūdzēts un izsaukts uz pratināšanu Drošības Komitejā, kur atzinās, ka dokumentu dabūjis no E. Berklava.

1972. gada Ziemassvētkos arī E. Berklavu izsauca uz VDK. Pratināšanā E. Berklavam izdevās savu līdzdalību vēstules sacerēšanā noliegt. Taču VDK viņam izteica oficiālu brīdinājumu, kuŗa spēks līdzinājās atliktam tiesas spriedumam.

Vēlāk Drošības komitejai izdevās piesaistīt *17 latviešu komunistu vēstules* lietai arī E. Berklava kontaktus ar veco sociāldemokratu Klāvu Lorenču. Kādā kratīšanā K. Lorenca dzīvoklī čekisti atrada E. Berklava rakstītu zīmīti par aizdotu grāmatu atdošanu.

Ar to pietika, lai VDK radītu versiju, ka E. Berklavs izsūtījis *17 latviešu komunistu vēstuli* no Latvijas ar K. Lorenca starpniecību. VDK bija zināms, ka K. Lorenču reizēm apciemo trimdas latviešu sociāldemokrāti. Ievērojot apstākļu sakritību, ka trimdā LSDSP centrs atradās Stokholmā un arī *17 latviešu komunistu vēstule* pirmoreiz izdota Stokholmā, šādām aizdomām bija loģisks pamats.

Samērā grotesks izrādījās padomju kontrpropagandas mēģinājums cīnīties ar “idejiskajiem pretiniekiem” viņu teritorijā Zviedrijā. 1972. gada aprīlī laikrakstam *Dagens Nyheter* tika nosūtīta 10 personu parakstīta “protesta vēstule” no Latvijas. Tipiskā padomju stilā vēstules parakstītāji (Vikentījs Latkovskis, Fricis Bergs, Eduards Smilga, Valija Bērzupe, Pāvels Āboltniņš, Arnis Stoķis, Vija Artmane, Gaida Liniņa, Uldis Rozevskis, Elza Mitriķe) nosodāmās *17 latviešu komunistu vēstuli* nebija pat redzējuši.

Trāpīgi šo sacerējumu novērtēja U. Ģērmanis, rakstīdams, ka “krievu lācis sev atkal ir izdarījis istu lāča pakalpojumu”. *Dagens Nyheter* žurnālists H. Hamrīns, atbildot uz šo “Padomju Latvijas tautas pārstāvju” protestu, piebilda: “Būtu viegli ironizēt par sagadišanos, kas savedusi kopā šos desmit *DN* lasītājus kopīgā protestā pret *DN* publicēto dokumentu.”

Atbalss Rietumos

17 latviešu komunistu vēstule Rietumos bija pirmām kārtām sensācionāla ziņa, ka latviešu komunisti protestē pret savas partijas politiku Latvijā. Vēstules autoru galvenais trumpis izrādījās tieši viņu deklarētie komunistiskie uzskati, piederība komunistu partijai, PSRS un PSKP politikas kritika ar šīs pašas ideoloģijas ieročiem. Turklāt visi lietpratīgākie

Rietumu analītiķi bija vienisprātis: šis dokuments nav viltots. *17 latviešu komunistu vēstule* kļuva par vienu no nopietnākajiem apsūdzības dokumentiem padomju režīma noziedzīgai darbībai okupētajās Baltijas valstīs.

Par ipašu panākumu var minēt to, ka jau 1972. gada aprīlī, kā norāda ASV senātorā H. Persija 1972. gada 20. aprīlī rakstītā vēstule Artūram Pormalam, *17 latviešu komunistu vēstule* (tulkojums angļu valodā) iekļauta ASV Kongresa oficiālajā dokumentu apkopojumā *Congressional Record*.

Priekšstatu par *17 latviešu komunistu vēstules* sekām Rietumos sniedz PSRS tā laika vēstnieka M. Jakovļeva vēstule PSRS ārlietu ministra vietniekam N. Firjubinam 1972. gada 21. martā:

Ievērojot iepriekš izklāstīto, lūdzu Jūs izskatīt jautājumu par 800 invalūtas rubļu gadskārteju piešķiršanu darbam latviešu un igauņu pārvietoto personu vidū. Norādīto summu vēstniecība paredz izmantot kinoteātru īrei Stokholmā un arī prezentāciju pasākumu un nelielu izstāžu rīkošanai. Reizi ceturksnī, tiks demonstrētas filmas igauņu un latviešu tautības personām, lai atspoguļotu dzīvi Padomju Latvijā un Padomju Igaunijā.

Kā kuriozu var lasīt “veclatviskā” (propadomju) izdevuma *Amerikas Latvietis* 1972. gada 11. marta publikāciju “Samizdat un 17 ‘komunistu’ vēstule”. Šis sacerējums faktiski iekļāvās čekistu kontrpropagandas kopainā, vienīgi ar to starpību, ka “lietas tika sauktas īstajos vārdos” vēl klajā nekā *Cīņā*:

Jo lielāki meli, jo vairāk tauta tiem ticēs – ir veca hitleriešu mācība. Redzot, ka *Samizdat* un Rusifikācijas pasakas pilda viņu kabatas ar dolāriem, bijušie Hitlera sulaiņi pagādā jaunu dokumentu un nōsauc to par 17 Latvijas Kompartijas nezināmu lideru apelāciju pie Ārzemju Kompartiju vadošo biedru sirdsapziņas.

Secinājumi un mācība nākotnei

Kādas ir *17 latviešu komunistu vēstules* mācības?

Minētā akcija uzskatāmi parādīja, ka:

1. pat neliels cilvēku skaits, ja vien viņi ir labi organizēti un darbojas saskaņoti un mērķtiecīgi, var gūt negaidīti lielus panākumus,

2. latviešiem ir jāpanāk – par spīti dažādaī politiskai orientācijai – auglīga savstarpēja sadarbība un jārikojas pašu, un nevis svešas varas interesēs,

3. jācenšas sekmīgi izmantot un apvienot Latvijas un trimdas latviešu atšķirīgā pieredze un iespējas vienotu mērķu sasniegšanai.

Atsauces un skaidrojumi:

Brev fran kommunister i Lettland till broderpartierna i Europa. Överlämnat av fil. lic. Uldis Ģērmanis, 10.1.1971. Kungliga biblioteket. Handskrifter. [vēstules oriģināls u. c. materiāli Stokholmas Karaliskās bibliotēkas rokrakstu nodaļā].

Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 56.–58. lapa (*PSRS vēstniecības Zviedrijā atašeja A. Liepas slepens ziņojums par latviešu emigrāciju 21.2.1972.*).

Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 39.–47. lapa (*Raidstacijas "Svoboda" 21.1.1972. pārraides izraksts*).

Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 30.–38. lapa (*Laikraksta "Dagens Nyheter" materiāli un PSRS iestāžu komentāri. Sastādīti 1972. gada janvārī un februārī*).

Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 97. lapa (*PSRS vēstnieka Zviedrijā M. Jakovļeva vēstule PSRS ārlietu ministra vietniekam N. Firjubinam 1972. gada 21. martā*).

ASV senatora Čarlsa H. Persija (*Charles H. Percy*) vēstule Artūram Pormalam 1972. gada 20. aprīlī (vēstules pielikumā ASV Kongresa oficiālo dokumentu krājuma *Congressional Record* izvilks ar tajā publicētu 17 latviešu komunistu vēstules tekstu angļu valodā).

Femte spalten. Från Riga. Aftonbladet, 28.1.1972.

"Lettiska partipampar till attack mot Sovjet". *Dagens Nyheter*, 29.1.1972.

"Vi vänder oss till er. . .". *Dagens Nyheter*, 29.1.1972.

B. K. [Brūno Kalniņš] "Sensacionāls vēstījums no Latvijas." *Brīvība* (LSDSP ĀK mēnešraksts), nr. 1(225), 1972.

"Latviešu komunistu vēstule ārzemju kompartijām" [17 latviešu komunistu vēstule latviešu valodā]. *Brīvība*, nr. 1 (225), 1972.

"Latvju zile kremļa tornī." *Brīvība*, nr. 3 (227), 1972; "17 latviešu komunistu vēstule." *Brīvība*, nr. 3 (227), 1972.

"Taisnošanās radiofonā." *Brīvība*, nr. 3 (227), 1972.

"Rīgas protesta atbalsis pasaulē." *Brīvība*, nr. 4 (228), 1972.

"Atbilde apmelotājiem." *Cīņa*, 24.2.1972.

"Rīga - protest mot lettiskt brev i DN." *Dagens Nyheter*, 1.3.1972.

"Vēstule ir autentiska – *New York Times* publicē latviešu komunistu dokumentu." *Laiks*, 1.3.1972.

"Kā tas ir sāpējis? Rīgas prese atradusi autorus Amerikā. *Cīņas* vista 17 komunistu pakulās." *Laiks*, 8.1.1972. un *Austrālijas Latvietis*, 11.3.1972.

"Atbalsu atbalsis, 17 komunistu vēstules gaitas šajā pusē." *Laiks*, 4.3.1972.

"Voss Maskavā jūtas drošāk. Uzbrukumiem pret latviešiem viņš izmantoja *Pravdu* arī pagājušā gadā." *Laiks*, 18.3.1972.

"*Cīņa* pieteic jaunu pārskološanu, Rīgas lielle komunisti taisnojas Maskavas priekšā." *Laiks*, 23.3.1972.

"Förfalskat brev om Lettland i DN." *Dagens Nyheter*, 16.4.1972.

“Nacionālisma uzplūdi dara nemierīgu okupācijas režīmu. Maskava tomēr neiedrošinās atgriezties pie Staļina metodēm.” *Laiks*, 8.4.1972.

“Kas tie tādi, kas dziedāja?” *Brīvība*, nr. 5 (229), 1972.

Amols Jānis. “17 latviešu komunistu vēstule un tās atbalss Rietumos un Austrumos.” *Brīvība*, nr. 2 (437), 1992.

Amols Jānis. “Intervija ar Eduardu Berklavu.” *Brīvība*, nr. 2 (437), 1992.

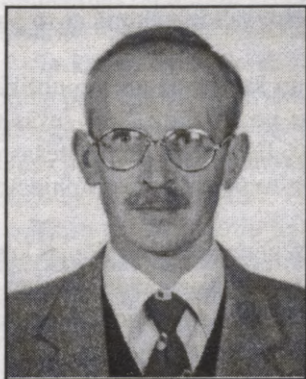
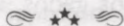
Gērmanis Uldis. “Vēstule, kas aplidoja pasauli. Kā ārzemēs publicēja 17 latviešu komunistu vēstuli.” *Brīvība*, nr. 2 (437), 1992.

Krogzeme I. “17 rudens mirkļi. Septiņpadsmit komunistu vēstulei 20.” *Neatkarība*, (Nedēļas laikraksts), nr. 5 (93), nr. 6 (94), 1992.

Balodis Agnis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga, *Kabata*, 1991, 365.-366. lpp.

Berklavš Euards. *Zināt un neaizmirst*. Rīga, *Preses nams*, 1998, 456. lpp.

Zālīte Indulis. “Kā čeka taisīja kultūras sakarus.” *Lauku Avīze*, *Mājas viesis*, 29.7.1998.

JĀNIS AMOLS

Dzimis 1960. gada 23. martā Rīgā.

1985. gadā beidzis Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti. Speciālizējies Zviedrijas un Ziemeļvalstu vēsturē, pētījis Latvijas un Zviedrijas attiecības starpkaņu periodā. No 1990. līdz 1992. gadam, kā Zviedru Institūta stipendiāts studējis Stokholmas universitātē.

Kopš 1998. gada strādā Tulkošanas un terminoloģijas centrā Rīgā.

Imants Lešinskis

SARKANAIS CARISMS

“PSRS 60. gadadienai 60 trieciendarba nedēļas!” – ar tādu saukli aizvadītajā gadā vistautas sociālistiskajā sacensībā vēl nepieredzēta entuziasma un sajūsmības apstākļos iesaistījās briežkopji un cūkkopes, slaucējas un plostinieki, ogļrači un tukšu pudeļu pieņēmējas. Ar tādu pašu “vēl nepieredzētu” entuziasmu un sajūsmu ziemeļbrieži bija ganīti, cūkas barotas, govīs slauktas, plosti pludināti, ogleš raktas un tukšas pudeles pieņemtas arī divos iepriekšējos gados, kad lielā darba cīņā notika par godu “dzīvākā no visiem dzīvajiem” – Vladimira Iljiča Ļeņina 110. dzimundienai un PSKP 26. kongresa sanāksšanai.

Taisnību sakot, izņemot Igauniju, Latviju, Lietuvu un lielāko Moldāvijas daļu, kur darbaļaudis 20. un 30. gados tika nesaudzīgi izsūkti no pašmāju buržuazijas un piedevām vēl atradās starptautiskā imperiālisma verdzībā, vienpadsmit vecāko brālīgo republiku iedzīvotāji visus šos 60 gadus papildnam bauda brīvību nodoties trieciendarbam par godu šim un tam un it nekam, nenogurstoši cīnīties par augstas kvalitātes sūkājāmām bonbonēm, dāmu zeķēm, pilnpiena produkciju, desu izstrādājumiem, cimdiem un tirdzniecības kultūru.

Ka šī lielā cīņa nav galā un nebeigsies, to katram padomju brāļu saimes loceklim pierādīja jau pirmais PSRS Centrālās statistiskās pārvaldes ziņojums 11. piegades pirmajā gadā, kuņā apkopoti rezultāti padomju rūpnieciskajā ražošanā 1982. gada pirmajā ceturksnī salīdzinājumā ar to pašu laika periodu iepriekšējā gadā.

Ziņojums liecina, ka gada laikā trijās no savienotajām republikām rūpniecības ražošanas apjoms samazinājies no 0,9 līdz 2 %, sešas tas atradies stagnācijas stāvoklī, pieaugot no 0,6 līdz 1,8%, kamēr sešas republikas uzrādījušas kaut ļoti pieticīgus, bet tomēr jūtamus rūpniecības attīstības tempus – no 2,8 līdz 4,3%.

Taču svarīgākais ir tas, ka aiz šiem vispārējiem skaitļiem slēpjas krasa vairāku rūpniecības izstrādājumu izlaides samazināšana tādu, kas jau no laika gala padomju saimnieciskajā sistēmā ir “fondēts deficīts”. Tā, piemēram, tērauda ražošana apskatāmajā periodā samazinājusies par 3%, melno metālu velmējumu – par 3%, tērauda cauruļu – par 1%, elektro-

motoru – par 4%, papīra – par 5%, cementa – par 9% un turbīnu – par 14%. Jāatceras, ka šie lejupslīdes procenti sniegti salīdzinājumā ar 1981. gada pirmo ceturksni, kad padomju saimniecība jau pārdzīvoja milzu grūtības ārkārtīgi bargās ziemas rezultātā. Cik zināms, tad 1981. un 1982. gada ziema Padomju Savienībai nekādus sevišķus pārsteigumus nesagādāja, taču krīzes parādības padomju rūpniecībā, nerunājot jau par hroniski slimo lauksaimniecību un dezorganizēto transportu, nav mazinājušās, bet gan gājušas plašumā un dziļumā.

Nu jau kuņģo gadu Padomju Savienībā turpina samazināties vai atrodas stagnācijas stāvoklī svarīgāko patēriņa preču, tai skaitā pārtikas, ražošana. Pirmoreiz pēdējo 25 gadu laikā PSRS Centrālā statistikas pārvalde baidījās sniegt jubileju svinētājiem padomju pilsoņiem ziņas par 1981. gada graudaugu ražu – tā bija katastrofāli zema. Pēc rietumu zinātnieku aprēķiniem aptuveni 158 milj. tonnu. PSRS dibināšanas 60. gadā Maskava bija spiesta izdot par labības iepirkumiem ārzemēs, galvenokārt, ASV, Kanadā, Austrālijā un Argentīnā vismaz 10 miljardus ASV dolaru. Labības imports 1981. un 1982. gadā pārsniedza 43 milj. tonnu, taču spēja padomju cilvēkiem sagādāt tikai pieticīgu dienišķo maizīti, bet ne spēkbarību lopkopības vajadzībām.

Saskaņā ar padomju statistikas datiem, laikā no 1981. gada 31. marta līdz 1982. gada 31. martam sviesta ražošana Padomju Savienībā samazinājusies par 5 %, gaļas – par 2 %, piena – par 1 %. Tas nozīmē, ka rindas pārtikas veikalos pastiepusās gaļākas, stāvētāji kļuvuši vēl nomāktāki un bezcerīgāki. Pēc 60 ražena trieciendarba gadiem “brīvajai un varenajai republiksaimei” joprojām trūkst elementāro pārtikas produktu un daudz maz ciešamas kvalitātes apģērba un apavu. PSRS Ministru Padome savā 1982. gada 23. aprīļa sēdē atzinusi, ka tikai 15% padomju rūpniecības ražojumu ieskaitāmi augstākajā šķirā – tikpat labi varētu arī teikt, ka viss pārējais saražotais bijis brāķis.

Saskaņā ar jaunākajiem pētījumiem reālais pārtikas un rūpniecības preču patēriņš uz vienu iedzīvotāju Padomju Savienībā tās pastāvēšanas 60. gadā nerasniedza pat vienu trešdaļu no ASV līmeņa. Ilgstošas lietošanas preču, tai skaitā mājturības mašīnu un aparātūras, patēriņš bija par 80 % zemāks nekā ASV.

Tiesa gan, Padomju Savienība ievērojami pārspēj ASV alkoholisku dzērienu patēriņā uz vienu iedzīvotāju. Vēl neapstrīdamāks ir sociālistiskās “miera lielvalsts” pārākums pār “imperālistiskajiem kara kurinātājiem” bruņošanās izdevumu ziņā. Pēc ļoti piesardzīgiem aprēķiniem Padomju Savienība savu bruņoto spēku vajadzībām ik gadus izdod vismaz 14% no nacionālā kopprodukta – vismaz četras reizes vairāk nekā rietum-

valstis. Kopš 1970. g. PSRS bruņošanās nolūkiem izdevusi 240 miljardus dolaru vairāk nekā Savienotās Valstis. Nav jābrīnās, ka pēc 37 miera gadiem padomju ekonomika šodien arvien vairāk sāk atgādināt kara laika saimniecību.

Padomju kompartijas centrālorgans *Pravda* ar aprbrīnojamu centību reklamē lauksaimniecisku palīgsaimniecību iekārtošanu pie rūpniecības uzņēmumiem un cūku nobarošanu no pilsētnieku ģimenes dārziņu ražas. Milzu godā un partijas un valdības uzmanības centrā kolchoznieku un sovchoznieku piemājas lauciņi, kas vēl pirms gadiem desmit presē un padomju literātu daiļdarbos tika paļāti par sīkburžuaziskas atpalcības pazīmi un pinekli, kas traucē industriālizētās sociālistiskās lauksaimniecības vareno augšupeju.

60. gadadienai veltītā padomju propaganda nebeidz vien daudzināt lielos ekonomiskos labumus, ko imperijā iekļautās tautas esot guvušas, “brīvprātīgi” iestājoties brālīgo nāciju federācijā. Apstākļos, kad latviešiem jāstāv rindās pēc biežpiena, sibirieši ne ar uguni nevar atrast pāri dūraiņu, čukčiem par “deficitu” kļuvusi ziemeļbrieža gaļa, kazachiem par neaizsniedzamu delikatesi – ķēves piens, ukraiņiem trūkst saulespuķu eļļas un baltkrieviem – kartupeļu, dižās apvienības saimniecisko svētīgumu ir iespējams apšaubīt.

Kas attiecas uz politisko aspektu, tad grūti iedomāties, kādas intereses, teiksim, Lietuvai ir Afganistanā, Kampūčijā vai Nikaragvā, kāpēc Jakutija ir ieinteresēta turēt padomju okupācijas spēkus Austrumvācijā, Polijā, Čehoslovākijā un Ungārijā, vai arī ko jēgūst Ukraina ar 3 miljoniem rubļu dienā piebarojot eksotisko bārdaini (“*El Barbudo*”) Fidelu Kastro Kubā. Nav iespējams arī rast racionālu izskaidrojumu Igaunijas stūrgalvīgajai apņēmībai par katru cenu paturēt četras 1945. gada augustā Japānai netaisni atņemtas niecīgas beznozīmes saliņas Hokaido ziemeļu piekrastē un turēt kaujas gatavībā milzu armiju konfrontācijā ar Ķīnu, lai nosargātu Krievijas caru 19. gadsimta agresīvos guvumus Austrumsibīrijas neapdzīvotajās taigās.

Protams, ka visi nule izdarītie pieņēmumi un brīnīšanās ir tīrā retorika. Ikvienam ir skaidrs, ka ne lietuvieši, ne jakuti, ne ukraiņi, ne igauņi, ne arī kāda cita padomju imperijā iekļauta nācija vai tautība nespēj un arī negrib identificēties ar Maskavas politbiroja bezjēdzīgi agresīvo stulbas ekspansijas politiku. Kremļa diplomātiskie “panākumi” Kongo Tautas Republikā ne par matu nav padarījuši labāku uzbeku kolchoznieku dzīvi, baltkrievu galvaspilsētas Minskas strādnieks nevar saprast, kāpēc viņam būtu jādzīvo nemitīgā trūkumā un pelēcībā – vai lai sniegtu brālīgu palīdzību marksistiski iekrāsotiem zemnieku slepkavotājiem Salvadorā vai

Moskovijas ekspansija austrumu virzienā pilnā spēkā izvērtās Ivana III mazdēla Ivana IV ("Jāņa Briesmīgā") laikā. Vispirms cara kaņupulki iekaroja Kazaņas chāna valsti, kas tolaik vārēja atskatīties uz astoņiem bagātas vēstures gadsimtiem. Četrus gadus vēlāk, 1556. gadā, beigas pienāca Astrachaņas chānistei. Tā paša gadsimta 70. gadu beigās – 80. gadu sākumā Maskavas cara algotnis, kazaku avantūrists, Jermaks likvidēja Žaibanīdu dinastijas varu Sibīrijā, pasludinot šo valsti par krievu caru provinci. Ap 1639. gadā krievu bandas parādījās jau Klusā okeana krastos. Šo ekspansijas procesu austrumu virzienā pamatvilcienos noslēdza 1858. gada līgums. To Krievija iebaidīšanas, masīvas kukuļošanas un tiešu agresīvu akciju rezultātā uzspieda Ķīnai, atņemot tai milzu teritorijas Amuras upes baseinā, ieskaitot tagadējo Habarovskas un Piejūras novadu.

Kā izaicinājums visām apkārtējām nācijām pašā jauniegūto teritoriju dienvidaustrumu malā tika uzcelta pilsēta, osta un jūras kaņa baze ar nosaukumu "Vladivostok" – Valdi pār Austrumiem! Šīs ekspansijas rezultātā tika nodibināta Maskavas vara pār Volgas un Urālu somu tautām – mariešiem, udmurtiem, komi un mordviešiem, pār turciskos dialektos runājošiem tatāriem, čuvašiem, baškīriem, altajiešiem, jakutiem un hakasiem, kā arī vairākiem desmitiem sīku Sibīrijas tautiņu.

Ceļu krievu ekspansijai dienvidu virzienā ilgu laiku aizkavēja varenā Otomanu imperija, kas 15. gs. bija pārvērtusi Melno jūru par turku ezeru. Līdz 1681. gadam Maskavas cari pazemīgi maksāja meslus turku sultāna vasalim Krimas chānam. Agresiju pret turkiem un persiešiem sāka 17. gadsimta pēdējos gados Pēteris Pirmais, taču sagrāve kaujā pie Jasiem 1711. gadā ilgu laiku apturēja krievu virzīšanos uz Azovas un Melnās jūras krastiem. Pēc asiņaina kaņa ar Otomanu imperiju Melnās jūras ziemeļu krastu 18. gadsimta 70. un 80. gados beidzot ieguva ķezariene Katrīna Otra.

Viņas pēctečiem, caram Aleksandram I, Nikolajam I un Aleksandram II, nācās vēl veselu gadsimtu kaņot ne tikai ar tad jau smagi slimo Turciju, bet arī ar iekaroto teritoriju pamatiedzīvotājiem un vienreiz – Krimas kaņā – pat ciest apkaunojošu sakāvi no britu, franču un sardīniešu ieročiem. Tostarp Krievijas robežās tika ietilpināta arī Melnās jūras austrumu piekraste līdz musulmaņu pilsētai Batumi dienvidos un viss Kaukazs.

Šī procesa gaitā 1801. gadā bez liekām ceremonijām tika izdzēsta kristīgās Gruzijas karaļvalsts neatkarība – pēdējais grūzīnu monarchs Iraklijs neuzmanīgi bija noslēdzis ar saviem krievu ticības brāļiem draudzības un savienības līgumu. Kaukaza iekarošanas rezultātā zem

divgalvainā Krievijas ērgļa spārniem nonāca ne tikai gruzīni, bet daļēji arī mūžsenā kultūrtauta armēņi. Aizkaukaza turki, kas 1918. gadā, neatkarīgu valsti dibinot, nosauca sevi par azerbaidžāņiem, kā arī dučiem dažādu Kaukaza kalnu tautu. Tiesa, iekaroņiem visi nepadevās. Gandrīz deviņas desmitdaļas no lielākās Ziemeļkaukāza tautas – čerkesiem – aizgāja uz Turciju un vēlāk izklīda pa visiem Tuvajiem Austrumiem. Šodien tikai vietuvārdi, tādi kā Anapa, Gelenšika, Tuapse, Soči, liecina, ka šis Melnās jūras piekrastes pilsētas nav dibinājuši to tagadējie krievu iedzīvotāji.

Vispēdējais krievu agresijas virziens bija dienvidaustrumi. Metodisku uzbrukumu trīs neatkarīgajām musulmaņu valstīm – Buhārai, Hivai un Kokandai krievu armija sāka tikai 19. gs. 60. gadu vidū. 1876. gadā Kokandai chānistes teritorija kļuva par Krievijas imperijas provinci Turkeštānu, bet Buhāra un Hiva saglabāja savu valstiskumu vasaļatkarībā no krievu ķeizara.

Šī četrus gadsimtus ilgā agresija prasīja visu krievu tautas materiālo un morālo resursu maksimālu sasprindzinājumu. Krievu monarhu pārvaldītā teritorija ekspansijas gaitā pieauga vismaz 30 kārtīgi. Diemžēl šī izplēšanās neatnesa uzplaukumu nedz krieviem, nedz viņiem pakļautajām tautām. 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Krievijas imperija tika dēvēta par lielvalsti tikai sava militārā spēka dēļ. Tās iedzīvotāju dzīves līmenis, viņu cilvēka tiesības un iespējas aktīvi piedalīties valsts un sabiedriskajā dzīvē atradās pēdējā vietā tā laika lielvalstu vidū. Taču krievu galms domāja par jauniem iekarojumiem, par dominanci Balkānos, par turku jūras šaurumu aneksiju. Gala rezultāts bija Pirmais pasaules karš, militāra sakāve, revolūcija un monarchijas gals.

Pirmsrevolūcijas laikā, 20. gados un 30. gadu sākumā, boļševiki savā propagandā un historiografijā veco Krievijas imperiju nievāja par “tautu cietumu”. Krievu šovinisma varenais uzbangojums, kas sākās 30. gadu otrā pusē un ar variācijām turpinās līdz šai baltai dienai, lika pārvērtēt šīs revolūcionārās koncepcijas. Modē nāca salkani stāstiņi par dažādu nāciju “brīvpriatīgu pievienošanos” krieviskās beztiesības un tumsības valstībai. Ja krievu militāras agresijas fakts nav noliedzams (Kaukazs, Vidusāzija), tad padomju ideologi vismaz gaŗi un plaši izrakstās par “progresīvo nozīmi”, kāda it kā piemītusi kārtējai koloniālai aneksijai.

Šiem nevarīgajiem un visnotaļ komiskajiem mēģinājumiem viltot vēsturi ir tikai viens izskaidrojums: tagadējie Maskavas valdnieki iet caru pēdās. Nav iespējams piekopt carisma ekspansijas politiku un tajā pašā laikā nosodīt tās konkrētās izpausmes. Pēc nākšanas pie varas krievu komunisti, vārdos sludinādami visu nāciju un tautību vienlīdzību un

pašnoteikšanās tiesības, ieskaitot tiesības atdalīties no Krievijas un izveidot neatkarīgu valsti, ir darijuši visu, lai ne vien atjaunotu caru imperijas spožumu tās vecajās robežās, bet arī lai izplēstu Moskovijas ietekmi un varu tādos reģionos, ko cariem neizdevās aizsniegt. Imperijas paplašināšanas vēsture ir vēl brutālāka un necilvēciskāka par moskovitiskās ekspansijas asiņaino chroniku.

Jau 1918. un 1921. gada periodā krievu Sarkanarmijas sagrāva Baltkrievijas, Ukrainas, Azerbaidžanas, Armēnijas un Gruzijas neatkarību un – bez panākumiem – lūkoja uzspiest padomju režīmu Somijai, Igaunijai, Latvijai, Lietuvai un Polijai.

Vienlaikus tika iznīcināti valstiski veidojumi, kas tiecās pēc patiesas autonomijas Krievijas ietvaros – tatāru un baškīru valsts Idelurāla un vēlāk Baškīrijas republika, kazachu nacionālā valsts Alaš-Orda, Vidusāzijas musulmaņu Kokandas autonomija un vairākas autonomas vienības Ziemeļkaukāzā. Visas minētās agresīvās akcijas bija saistītas ne vien ar solījumu laušanu, bet daudzos gadījumos arī ar starptautisku līgumu, piemēram, Padomju Krievijas un neatkarīgās Gruzijas Republikas 1920. gada mierlīguma pārkāpšanu.

Jaunu agresijas vilni krievu sarkanais imperiālisms uzpaloja 1939. – 1940. gada periodā ciešā sadarbībā ar nacionālsociālistisko Vāciju. Abi sabiedrotie 1939. gada 28. septembrī noslēgtajā draudzības līgumā brālīgi sadalīja Poliju, kamēr trīs Baltijas valstis un Somiju Ādolfs Hitlers visžēlīgi atzina par padomju interešu sfairu. Padomju vara Somijā par spīti veckomūnista Otto Kūsinena “valdības” izveidošanai mazpilsētiņā Terijokos (tagad *gorod Zeļinogradsk Ļeņingradskoj oblasti*) tomēr neieviesās, jo somu snaiperi bija pārāk labi šāvēji un viss lielais 170 miljonu padomju imperijas kaņģājiens pret trīs miljoniem somu beidzās ar neizdzēšamu apkaunojumu visu zemju darbaļaužu īstajai tēvijai.

Divas dienas pēc tam, kad Lielvācijas vadoņa Hitlera kaņģapulki iemaršēja Parīzē, sarosījās arī 22 krievu Sarkanarmijas divīzijas, kas 1940. gada jūnijā bija sakoncentrētas pie Padomju Savienībai sabiedroto un garantēto trīs Baltijas valstu austrumrobežām. Augusta sākumā smukas baltiešu tautu meitas un sirmi ģenerāļi jau lūdza PSRS Augstāko Padomi uzņemt trīs nelaimīgās valstiņas Staļina konstitūcijas saulainajā lokā. Tas arī tika izdarīts.

Anglosakšiem ir teiciens, ka noziegums neatmaksājoties. No saimnieciskā, finansiālā un morālā viedokļa nekad nav atmaksājušies ne cariskā, ne padomju imperiālisma noziegumi pret saviem kaimiņiem. Padomju ekspansija pēc Otrā Pasaules kaņa ir pārspējusi krievu caru vispārdrošākās cerības. Un tomēr – pasaules lielvalstu vidū materiālās labklājības vai,

labāk sakot, tās trūkuma ziņā, Padomju Savienība var sacensties tikai ar Ķīnu, bet morālā pagrimuma aspektā tai nav līdzinieku.

Cilvēka mūžs ir mērojams gadu desmitos. Romanovu dinastija Moskovijas valstī, vēlākajā Krievijas ķeizarvalstī, laimībā pavadīja turpat 404 gadus. Cara Iļjiča Otra imperija var atskatīties tikai uz 60 pastāvēšanas gadiem. Iekšējā sastingumā un ārējās ekspansijas stulbumā jau sen pārniegts Romanovu mērs.

Iedarbojusies šim laikmetam raksturīgā akcelerācija. Novocojies ne tikai politbiroja personālsastāvs, bet anachroniskas kļuvušas arī padomju institūcijas un par zinātnisku izdaudzinātā marksisma-ļeņinisma ideoloģija. Valstiskās sklerozes process, kas dažkārt turpinājies gadusimteņiem, Padomju Savienību, šķiet, neizbēgami novedīs daudz ātrāk. Padomju režīma agrīnā novecošanās, senilitāte, ir nenoliedzams fakts. Un vecajam taču vieta jāatdod jaunajam, vai ne, biedri komunisti?

Latvija Šodien, 1982. gada oktobris

Pēc pārnākšanas Rietumu pusē 1978. gadā raksta autors atkārtoti *inkognito* – kā Zviedrijas izlūkdienesta viesis – uzturējās Stokholmā. Zviedri viņam par lielajiem nopelniem padomju spiegu un dezinformācijas akciju atmaskošanā piešķīra ordeni. Uzturoties Stokholmā Imantam Lešinskim allaž bija tikšanās un domu izmaiņa ar LSDSP Ārzemju Komitejas vadību, mēnešraksta «Brīvība» redakciju un atsevišķiem tās līdzstrādniekiem.

Uzņēmumā kāda no šādām tikšanās reizēm 1980. gada 12. oktobrī B. Kalniņa ģimenes dzīvoklī Heselbijā. Vidū – Dr. Imants Lešinskis, labā pusē – LSDSP ĀK pr-dis Dr. Brūno Kalniņš, kreisā pusē – Dr. Uldis Ģērmanis.

Uldis Ģermanis

IN MEMORIAM IMANTS LEŠINSKIS

Ziemsvētku priekšvakarā, 1985. gada 23. decembrī, Vašingtonā pēkšņi miris Imants Lešinskis, kam tikko bija piepildījies 54. mūža gads (viņš dzimis Rīgā 1931. gada 17. decembrī). Tas ir vecums, kad normālos apstākļos cilvēks ir savu spēku briedumā. Taču Lešinska dzīve līdz pat pēdējam brīdim bija vislielākā mērā saspriegta un riskanta, tā prasīja pastāvīgu modrību, koncentrāciju un paškontroli. To spēj tikai garīgi un fiziski ļoti stiprs cilvēks, bet arī tādām šāds dzīves veids prasa lielu spēku patēriņu.

Tikai nesen Lešinskis bija kļuvis vēstures doktors, un decembra beigās viņam bija jāparaksta līgums ar kādu amerikāņu apgādu, kas bija ieinteresēts izdot grāmatu par Lešinska pieredzi izlūkdienestu darbā. Tā kā šī iecere atradās plānošanas stadijā, to vairs nav iespējams īstenot. Tas pats sakāms par citiem Imanta Lešinska plāniem un nodomiem.

Ir ārkārtīgi sāpīgi konstatēt, ka šī garīgi aktīvā cilvēka lielās zināšanas un asais intelekts vairs nebūs mūsu rīcībā, konfrontējoties ar Maskavas anticivilizāciju. Lešinska atklātā nostāšanās uz “Dzimtenes un Partijas nodevības ceļu” 1978. gada septembrī (slepeni tā bija notikusi jau pirms daudziem gadiem) bija lielākais trieciens okupantu režīmam pēc 17 latviešu komunistu vēstules publicēšanas rietumos 1972. gadā.

Tā radīja milzīgu satraukumu un apjukumu padomju “patriotiskajos organos” un to ruporos. Sākumā notika nedroša taustišanās, turklāt apvainojumi par “neticamo nodevību” nevērsās pret pašu nopelniem bagāto Imantu, bet gan pret viņa sievu Rasmu, kas esot “padevusies kapitālisma vizuļu kārdinājumam un reakcionāro aprindu intrigām.” Atbildīgā darbā noslogotais un nogurdinātais Imants kaut kā neesot spējis parādīt nepieciešamo modrību un kaujiniecisko gatavību. Vārdu sakot, līdzīgi kā Ādams paradīzes dārzā nejaudāja pretoties čūskas pavedinātajai Ievai, tā arī Imants aiz paguruma sapīnies pavedējas Rasma tīklos un nonācis CIP (CIA) labirintos.

Tāda organu nostādne deva “paklupušajam” iespēju šķiriski atskurbt, nākt pie partijiskas apziņas un atrast vienīgo pareizo ceļu. Vairākos tā laika bijušo darba biedru rakstos tika aprādīti “pazudušā” izcilie patriotiskie nopelni, attīstot “kultūras sakaru” komitejas (kultkoma) ap-

maušanas metodes un rakstos “atmaskojot reakcionārās emigrācijas pret-tautiskos darboņus”.

Kad Lešinskis netaisījās izrauties no “labirintisma”, organi tomēr kādu laiku vēl turpināja atturēties no viņa diskriminācijas, jo bija zināmas cerības, ka pakļīdušais “Dzimtenes dēls” apmierināsies ar klusu, labiekārtotu dzīvi “kapitālisma vizuļos”.

Šai garā sacerēts bija VDK virsnieka E. Lazdāna alias Helmuta Kreicberga raksts *Spēlē CIP pieciši*, kas parādījās 1979. gada marta beigās “*Svētās Saites*” (*Dzimtenes Balss*) 13. numurā. Tur Dagmāras Vallenas intervija ar Lešinski Brīvības raidītājā (marta vidū) apzīmēta par “CIP raidlugu” un viņa Jaungada sveicienu vēstules paziņām Rīgā – par viltojumiem (“neveikliem Imanta Lešinska rokraksta atdarinājumiem”).

U. Ģērmaņa tālsaruna ar Lešinska tēvu Albertu, kas notika pēc Imanta lūguma, aprakstīta kā provokācija CIP uzdevumā. H. Kreicbergs arī atsaucās uz Ulža Gravās 1978. gada notikumu izvērtējumu (*Laika 101. nrā*), citēdams no tā šādas rindas:

[.] ASV drošības iestādes ir likvidējušas Lešinska identitāti. Viņš pazudis zem segvārda (pareizi: ar segvārdu) kaut kur ASV masā, un neviens latvietis vai organizācija nekad pie viņa klāt netiks. ASV valdība nosegs visus Lešinska nedarbus latviešu sabiedrībā.

Imanta bijušais palīgs Alberts Andrejevičs Liepa, kas tai laikā bija norīkots “diplomātiskā darbā” Stokholmā (izraidīts par spiegošanu 1982. gadā), centās savukārt paust šos pareģojumus turienes tautiešiem. Lai man šai sakarā atļauts citēt dažas rindas no Dr. Ulfa Jāņsona piezīmēm par sarunu ar Albertu Andrejeviču 1979. gada 8. aprīlī, tur lasāms:

A. A.: - Lešinska vairs nav. Un tā būs arī turpmāk. Kā tu pierādīsi, ka viņš eksistē un darbojas?

Dr. U. J.: - Viņš, piemēram, var sākt rakstīt par savu pieredzi.

A.A.: - Tas nav nekāds pierādījums. Tādus rakstus var sarakstīt arī Uldis Ģermanis.

Dr. U. J.: - Bet ja nu viņš uzstājas sabiedrībā ar referātiem vai dod intervijas televīzijā?

A.A.: - Tas nekad nenotiks.

Dr. U. J.: - Dzivosim, redzēsim.

Kad 1979. gada 11. jūlijā *Laikā* sākās Lešinska rakstu serijs *Kalpības gadi*, Alberts bija dziļi depresīvs. Sekoja publiski referāti, Lešinska viesošānās Stokholmā 1980. gada oktobrī un citas “neesošas” uzstāšanās. Līdz ar to bija sabrukušas padomju ziņkerorgānu cerības, ka Imants piesardzīgi turēs muti un klusībā nodosies kapitālisma labumu patēriņam.

Tāda pārdrošība prasīja taktikas maiņu: bija jādod prettrieciens nodevēja atklāti kaitnieciskajai ricībai. Pa dažiem kanāliem sākās čukstīga dezinformācijas kampaņa, kuņā iesaistīja kultaktivistus, lojālos patriotus, naiņvus tūristus un ziņņu pienesējus. Tika pausts, ka Lešinskis esot “dubult-aģents”, kas iesūtīts pašā kapitālisma cietoksnī, lai grautu trimdas latviešu sabiedrību, ka pēc “paveiktā darba” viņš droši vien atgriezīšoties izejas pozīcijās, ka viņš vispār esot ļaunprātīgs, neuzticams un amorāls cilvēks.

Čekas viesu “izsaldēšanas” kampaņa pret Lešinski

Sevišķi cītīgi šai kampaņā piedalījās Lešinska vadības laikā Kultkoma apmautie “dzimtenes kultūras vērtību” un bagātīgi klāto galdu baudītāji, kam organu izkārtotā spēlīte, traktierēšana, glaimošana un “bičošana” krievu pārpildītajā Rīgā bija gaužam iepatikusies. Lešinska izklāsti trimdas latviešu presē un izskaidrojumi priekšlasījumos par minēto pasākumu noformējumu, paņēmienu un mērķiem nepatīkami aizkāra “patriotiski noskaņoto” personu patmīlību, lika šaubīties par viņu prāta spējām un traucēja tik patīkamo vēlmju domāšanu. Tika iecerēti pasākumi Lešinska “atmaskošanai” un izsaldēšanai no latviešu sabiedrības.

Jāteic, ka Imants pats bija visai pārsteigts par šīs kampaņas plašo apjomu un par tautiešu apbrīnojamo turēšanos pie savas apmautības. Viņš atklāja, ka ir daudz vieglāk pavadīt ļaudis uz neceļiem nekā atgriezt tos pie jēgas un saprašanas. Izskaidrojums ir banāli vienkāršs: visos laika posmos ir bijuši ļaudis, kas ne par ko nav vēlējušies skatīties acīs dzīves īstenībai, bet vienmēr ir tiekušies pēc “kaut kā cēla, nezināma”, nodevušies pašapmānīšanai, dažādām iedomām un mānīgiem vilinājumiem.

Jāpiebilst, ka Imants Lešinskis tiešām bija dubultaģents, tikai pavisam citādi, nekā to centās iegaltot padomju dezinformācija: viņš bija ilgus gadus sadarbojies ar KGB pretiniekiem rietumos.

Piesardzībai bija pamats

Lešinskim arī pārmeta, ka viņš nepietiekami sadarbojas ar tautiešiem trimdā, neatklāj tūlīt visu, ko zina, nebiedrojas ar visiem, kas mēģina viņam tuvoties.

Jāsaprot, ka viņš, gaņus gadus strādādams par “dvēseļu zvejnieku”, bija ieguvis lielu pieredzi par cilvēku dažādajām vājībām, un viņam bija pamats būt apdomīgam un piesardzīgam. Pret tiem, kam Lešinskis uzticējās, viņš mēģināja būt ļoti biedrīks un izpalīdzīgs. Viņš informēja arī

par lietām, kas zināmu apsvērumu dēļ, nav un netiks publicētas, bet kas ir palīdzējušas noskaidrot un padarīt nekaitīgu labu daļu padomju blēdību un “blēņu biedru”.

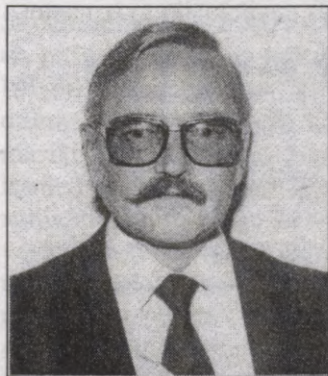
Savā darbā “ārējās cīņas frontē” Lešinskis bija ieguvis lielu rūdījumu, bet šāda dzīve arī deldēja viņa nervus un veselību. Man šķiet, ka Imants bija gaidījis lielāku trimdas sabiedrības izpratni un citādu izturēšanos, nekā viņam nācās piedzīvot. Viņš arī nebūt nebija tik cinisks un nejutīgs, kā viens otrs to iedomājās. Nav šaubu, ka Imants Lešinskis visai smagi pārdzīvoja to insinuācijas kampaņu, kas vērsās pret viņu, un bija izbrīnēts par dažādo muļķību ārkārtīgo noturību. Es mēģināju viņu dažkārt uzmundrināt, atgādinādams seno atziņu, ka gudrība nepielīp. Taču manīju, ka viņam ir grūti ar šādu lietu kārtību samierināties.

Kad viņš 1978. gada rudenī izšķīrās izbeigt savu dubultaģenta darbību, es to komentēju ar rakstu – *Pat tēraudi rūš*. Mēs zinām, ka tie dažkārt arī lūst. Šai gadījumā lieli zaudētāji esam mēs.

Brīvība, nr. 1, 1986

Ulza Ģērmaņa raksts “Dr. Imantu Lešinski pieminot” sacerēts par līdz šim slavenāko latviešu dubultaģentu – kādreizējo čekistu un “Kultūras Sakaru” komitejas vadītāju.

IMANTA LEŠINSKA BIOGRAFIJA

Imants Lešinskis dzimis 1931. gadā Rīgā, kreisi noskaņotā strādnieka ģimenē. Vidusskolas izglītību viņš guva Anrī Barbisa skolā (bijušā Franču licejā) Rīgā. Skolā viņš bija komjaunatnes pirmorganizācijas sekretārs.

No 1950. līdz 1956. gadam viņš studēja izlases augstskolā Maskavā: Valsts starptautisko tiesību institūtā. Īsi pirms studiju beigšanas Lešinski uz šantāžas pamata savervēja par čekas aģentu – čeka atklāja, ka viņa tēvs bijis leģionā. No 1956. līdz 1958.

gadam viņš darbojās “Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrībā”. 1958. gadā Lešinski nosūtīja uz KGB skolu sagatavošanai par

spiegu Rietumvācijā. KGB viņam ar kundzi “izgatavoja jaunus identitātes dokumentus” un, nonākot Vācijā, viņiem bija paredzēts uzdoties par nesen no Dienvidamerikas pābraukušiem vāciešiem. Šī misija izjuka sakarā ar Berklava vadītās nacionālkomunistu grupas apspiešanu okupētā Latvijā piecdesmito gadu beigās. Latviešu aģenta sūtīšana uz Rietumiem tais apstākļos acīmredzot Maskavai likās pārāk nedroša.

Laikā no 1960. līdz 1976. gadam Imants Lešinskis formāli uzdevās par žurnālistu, bet patiesībā bija KGB speciālists. Tai periodā viņa darbība bija saistīta ar “kultūras sakariem”. Būdams Kompartijā kopš 1962. gada, viņš strādāja par *Dzimtenes Balss* redaktoru no 1962. līdz 1970. gadam. No 1970. līdz 1976. gadam viņš bija 1964. gadā dibinātās “Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs” priekšsēdētājs. Šais kultkoma gados viens no viņa izcilākajiem panākumiem bija saistīts ar “Latvijas PSR semināra” noturēšanu pēc 3. Vispasaules Latviešu Jaunatnes Kongresa (VLJK) Florefā, Beļģijā. Par savu lomu šī semināra īstenošanā Lešinskis saņēma personīgu toreizējā Latvijas KGB priekšnieka pulkv. L. Avdjukēviča uzslavu.

Kā atlīdzību par priekšzīmīgo darbību “kultkomā”, 1976. gadā Imants Lešinskis tika pārcelts uz darbu Apvienoto Nāciju sekretariātā Ņujorkā. Tur KGB majora Lešinska darbībai pavērās daudz plašāki apvārksņi. Cita starpā, viņš bija arī AN sekretariāta padomju darbinieku kompartijas šūniņas sekretārs – šāda organizēta darbība, protams, pārkāpj AN statusus.

1978. gada septembrī Imants Lešinskis kopā ar sievu Rasmu un meitu Ievu pieprasīja patvēruma tiesības Amerikā. Līdz 1956. gadam Lešinskis bija padomju režīma atbalstītājs, bet pēc čekas šantāžas, viņš klusībā bija apņēmis brutālās padomju varas pārstāvjiem izdevīgā brīdī atspēlēties. Tāda iespēja radās, un Imants Lešinskis daudz nevilcinājās to izmantot.

Uldis Ģērmanis, “Imanta Lešinska īsa biogrāfija”, *Brīvība*, Nr. 1, 1986.

Heinrichs Strods

“DAUGAVĀ SARKANĀ SAULĪTE LĪST”

Lai pierādītu pasaulei, ka sarkanā imperija un tās “savienotās republikas” visas ir patstāvīgas valstis un visas blakus Krievijai, Ukrainai un Baltkrievijai var sēdēt pie ANO galda, imperija rietumu iespaidošānai organizēja jaunas “Potjomkina sādžas”. Šoreiz tās bija himnas. 1944. gadā PSRS valsts himnu “Internacionāli” nomainīja ar citu, jo, atskaņojot šo “vispasaules darbaļaužu dziesmu”, buržuji negribēja celties kājās.

Arī sākumā iecerētais variants buržuaziskās Latvijas valsts himnas mūzikai piedejot komunistisku tekstu tika noraidīts, jo arī melodija varot atgādināt “plutokrātu” laikus. Viena no “Potjomkina sādžām” bija republiku valsts himnas, kuŗu radišanu uzdeva speciāls VK(b)P CK lēmums. LK(b)P pie šī lēmumam īstenošanas ķērās jau 1944. gada sākumā, organizējot konkursu himnas teksta un mūzikas izstrādei.¹ Šajā darbā J. Kalnbērziņš un V. Lācis ziņoja G. Maļenkovam un V. Molotovam, ka iesaistīti labākie latviešu dzejnieki un komponisti.

Latvijas Valsts archīvā Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija archīva slepenajā daļā glabājas ne sevišķi bieza brūnas papes vāciņos ietverta lieta *Latvijas PSR valsts ģimnas projekti. 1944. gada 10. maijs*.² Šī dokumenta mape sastāv lielākoties no dzejoļu mašīnraksta tekstiem un nošu rokrakstiem paredzētajai Latvijas PSR valsts “ģimnai”. Uz LK(b)P CK aicinājumu “ģimnas” teksta veidošanā piedalījušes vairāki desmiti PSRS nokļuvušo Latvijas dzejnieku, bet melodijas radišanā – mūziķi. Daži no komunistiskajiem dzejniekiem darbojušies visai intensīvi, iesniedzot divus, pat trīs “ģimnas” tekstus. Starp šādiem aktīvistiem minams, pirmkārt, Jūlijs Vanags, kuŗš jau 1944. gada martā Ivanovā izveidojis veselus četrus “ģimnas” tekstus un variantus.³ Viņam līdzās “ģimnas” radišanā ar trim tekstiem nostājies Jānis Čavars.⁴ 1944. gada 31. martā savu “ģimnas” tekstu pabeidzis Vladislavs Kaupužs, tekstus iesniegusi Lilija Pērse (Lilija Pētersone)⁵, Meinhards Rudzītis⁶, Pēteris Pijols⁷, Arvīds Grigulis⁸, A. Bajārs⁹, Lija Švāns (Lilija Gulbis)¹⁰, Linda F.¹¹, A. Repše, F. Rokpelnis u.c. Linda F. savu tekstu parakstījuši 1944. gada 10. martā – šķiet, visagrāk. Iesniegts arī “ģimnas” teksta projekts

tautas dziesmas stilā. Ar “ģimnas” komponēšanu nodarbojies B. Poļakovs, A. Smilga (Maskava), Anatolijs Lazdiņš, A. Liepiņš. O. Strops, V. Birziņa, J. Ozoliņš u.c. 1944. gada maijā Ivanovā J. Ozoliņš radījis mūziku “ģimnai” ar J. Vanaga un F. Rokpeļņa tekstiem. Kaut arī LK(b)P CK vēlāk ziņoja pāri par trīsdesmit autoriem, vairāk par 23 “ģimnas” teksta un mūzikas veidotājiem neizdevās saskaitīt. Kā pēdējais savu tekstu “ģimnai” ieniedzis arī Andrejs Upītis, ietverot tajā raksta nosaukumā minētos vārdus “Daugavā sarkana saulīte list”.¹² Taču visvarenā ceka sava uzticamā labākā sarkanā autora sentimentāli izjusto “ģimnas” tekstu nav ievērojusi.

“Ģimnas” saturs visiem autoriem visai vienveidīgs tāpat kā tā laika komunistiskā monoideoloģija. Gandrīz visos tekstos pieminēti komunistu “evaņģelisti” Ļeņins un Staļins, visur slavētas komūnisma sarkanās idejas, boļševiku partija un PSRS kā vienīgā ideju īstenotāja. Bieži minēts “vecākais brālis” un paretam arī Latvijas PSR kā kāds sarkanās imperijas nieciņš. Pat pavirši izlasot “ģimnas” tekstus, rodas iespaids, ka notikusi kāda “radošo darbinieku” apspriede vai bijuši izsūtīti kompartijas norādījumi, kādu “ģimnu” kompartijas valstij radīt. Iespējams arī, ka autori toreiz bijuši tik infiltrēti ar toreizējo vadošo komunistisko monoideoloģiju, ka “ģimna” bijusi viņu sarkanās dvēsele sauciens vai vismaz stipras pašcenzūras rezultāts. Jāievēro arī fakts, ka vairāki uz padomiju toreiz “evakuējušies” dzejnieki (Mirdza Ķempe, Jānis Sudrabkalns) “ģimnas” taisīšanā nav piedalījušies. Vismaz viņu rokraksti mapē nav atrodami. Tajā pašā laikā “ģimnas” rīmes radījuši pat centīgākie prozaiķi Andrejs Upītis, Arvids Grigulis u.c.

Pēc LK(b)P CK datiem tikuši iesniegti 32 “ģimnas” teksta varianti. Žūrijas komisijā darbojās L. Šostakovičs, S. Prokofjevs, N. Raiskis, R. Pelše un arī daži Latvijas PSR kultūras darbinieki un cekas pārstāvji. Žūrijas komisija par labāko atzina Fr. Rokpeļņa un J. Vanaga Tekstu: “Teksts atbilst uzdevumam – rakstīja J. Kalnbērziņš un V. Lācis – audzināt padomju patriotisma un PSRS tautu draudzības jūtas un uzticību Ļeņina-Staļina idejām.” Par labāko mūziku no 22 mūzikas variantiem atzina A. Liepiņa mūziku, par ko atzinīgi bija izteicies arī L. Šostakovičs. “Ģimnu” tūlīt lika iemācīties Latvijas PSR dziesmu un deju ansamblim, bet mūziku atskaņoja Latvijas PSR radiokomitejas orķestris. “Ģimnu” ierakstīja platifana platē. “Ģimnu” nosauca par *Dziesmu par Padomju Latviju*. To apstiprināja LK(b)P CK un LPSR TKP. Pēc tam 1945. gada 19. jūnijā LK(b)P CK sekretārs un LPSR TKP priekšsēdētājs ar slepenu pavadrakstu to nosūtīja apstiprināšanai VK(b)P CK sekretāram G. Maļenkovam un PSRS TKP priekšsēdētāja vietniekam V. Molotovam.¹³ 1946. gada 16. jūlijā Latvijas PSR “ģimnu” apstiprināja VK(b)P CK

Politbirojs. Ar PSRS TKP 1949. gada 17. jūlija lēmumu un paša biedra Staļina parakstu Latvijas PSR “ģimna” tika apstiprināta un tika atļauts to publicēt avīzēs.¹⁴ LPSR valsts himnu apstiprināja ar LPSR APP 1945. gada 19. jūlija dekrētu.

Taču šī “ģimna” ātri neizplatījās pat oficiālās sanāksmēs. Arī 1946. gadā, kad “ģimnu” jau bija apstiprinājis biedrs Staļins, Maskavā vēl to nezināja un atskaņoja “buržuazisko himnu”, kas jau pirms kara bija iemācīta orķestrim. Tā, sagaidot LVU studentu-sportistu grupu Maskavā uz Rževas (Rīgas) stacijas perona, atkal atskaņoja to pašu “buržuazisko himnu”, un komunistiski apzinīgākie studenti nezināja, kā uzvesties. Taču, ja tas notika “pasaules komūnisma sirdi”, tad viss bija pareizi.

Tā LPSR divu gadu laikā bija radīta himna ar programmatiska satura tekstu. Blakus neveiksmīgi sadomātajam Latvijas rietumos jūrā norietošās saules valsts ģērbonim un slavu krāsās veidotajam “bruncišu karogam” tie bija Latvijas PSR simboli. “Pa Ļeņina ceļu uz brīvi un slavu ar Staļinu sirdī mēs ejam arvien” bija spiesta klausīties apspiestā tauta, kaut arī vairums cilvēku ne “ģimnas” tekstu, ne meldīju nezināja. Pēc Staļina vadīto komunistu briesmeklību atzišanas Staļina vārdu no “ģimnas” izmeta, bet dzīvē jau nekas nemainījās. Šī himna oficiāli pastāvēja līdz LPSR APP 1978. gada 17. marta dekrētam, kad iešana pa Staļina ceļu komunistiem vairs nelikās programmatiska.

Jāpiekrīt Andrejam Upītim, ka līdz ar Latvijas PSR “ģimnu” 45 gadus pār Daugavu spīdēja sarkana saule, lija tautas asinis, jo no komunistu terrora cieta katrs trešais Latvijas pilsonis.

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Tā dokumentu mapes nosaukumā.

² LVA, 290. f., 1. apr., 6. lieta.

³ Turpat, 7., 11., 12., 19. lpp.

⁴ Turpat, 16., 18., 19. lpp.

⁵ Turpat, 4. lpp.

⁶ Turpat, 10. lpp.

⁷ Turpat, 15. lpp.

⁸ Turpat, 21. lpp.

⁹ Turpat, 20. lpp.

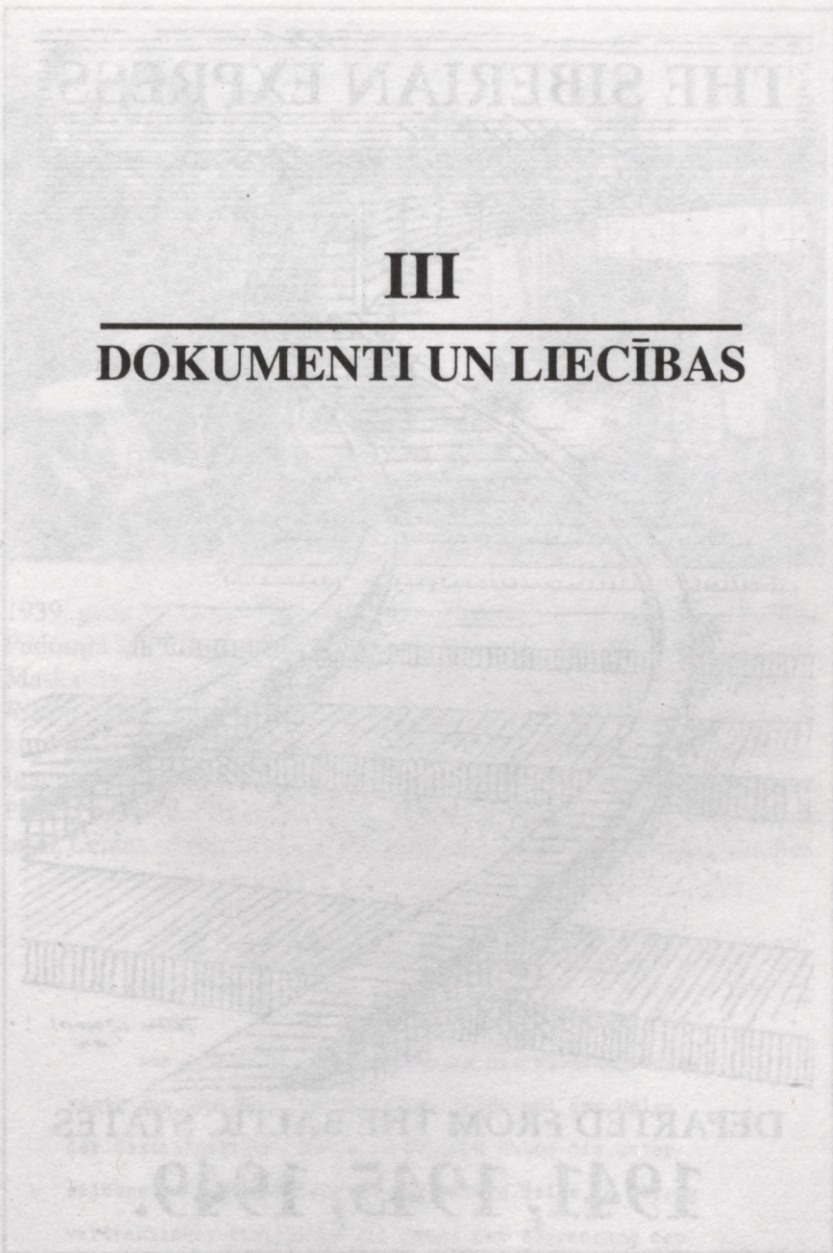
¹⁰ Turpat, 25. lpp.

¹¹ Turpat, 26. lpp.

¹² Turpat, 74. lpp.

¹³ LVA (LKP CK archīvs), 101. f., 8. apr., 4. lieta, 16. lpp.

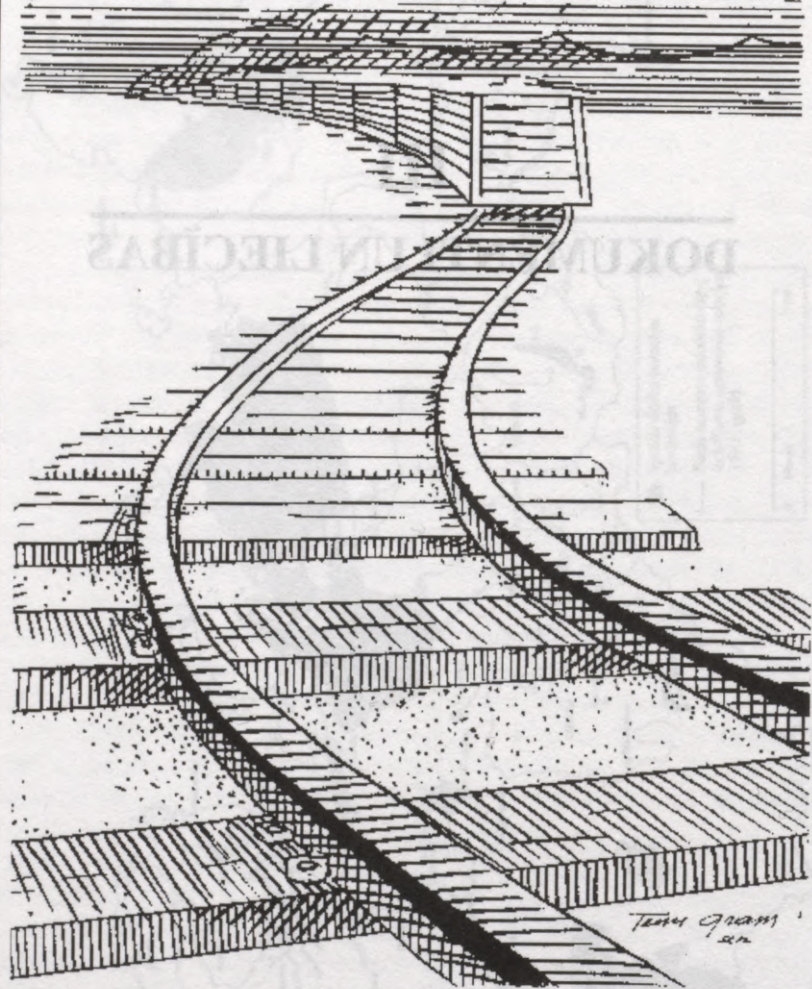
¹⁴ Turpat, 19. lpp.

III

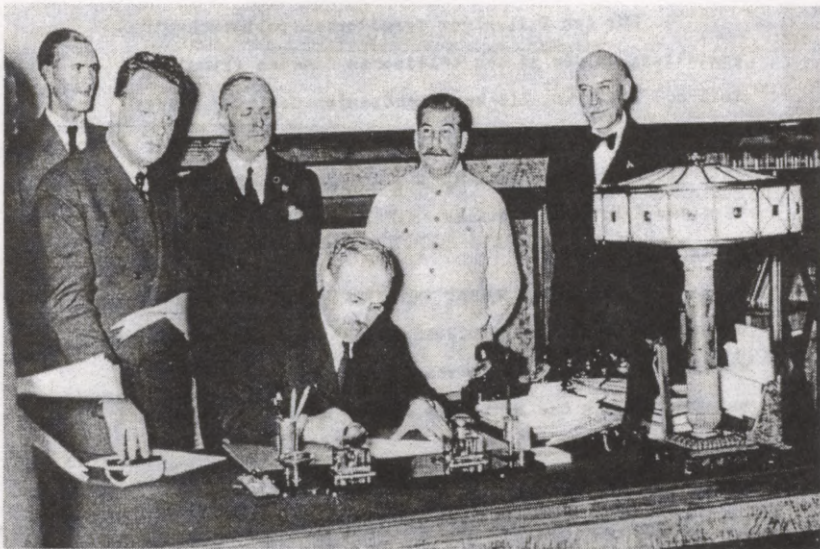
DOKUMENTI UN LIECĪBAS

THE SIBERIAN EXPRESS

DEPARTED FROM THE BALTIC STATES
1941, 1945, 1949.

Tenis Grasis «The Siberian Express»

1939. gada 23. augustā nacionālsociālistiskās Vācijas un komūnistiskās Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) ārlietu ministri Maskavā paraksta *Neuzbrukšanas līgumu*, ko pasaule pazīst kā *Molotova-Ribentropa paktu*. Paktam tiek pievienots sevišķs *Slepēnais protokols*, kuŗā abas lielvaras vienojas par Polijas sadalīšanu, kā arī Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Rumānijas austrumu daļas iekļaušanu PSRS "interēšu sfairā". Uzņēmums izdarīts Kremļī pakta parakstīšanas brīdī. Centrā – Molotovs, pa kreisi no viņa – Ribentrops, pa labi – Staļins.

Geheimer Zusatzprotokoll.

Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessenssphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgendem Ergebnis geführt:

1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Finnland, Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessenssphären Deutschlands und der UdSSR. Hierbei wird das Interesse Litauens am Wilnaer Gebiet beiderseits anerkannt.

2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staate gehörenden Gebiete werden die Interessenssphären Deutschlands und der UdSSR ungefähr durch die Linie der Flüsse Narew, Weichsel und San abgegrenzt.

Die Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann endgültig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden.

In jedem Falle werden ^{beide} bei Regierungen diese Frage in Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteresse an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die
Deutsche Reichsregierung:

W. Ribbentrop

In Vollmacht
der Regierung der
UdSSR:

W. Molotow

СЕКРЕТНЫЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ.

При подписании договора о ненападении между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обеих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о раграничении сфер обоюдных интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к нижеследующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Виленской области признаются обоими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Наревы, Вислы и Сана.

Вопрос, является ли в обоюдных интересах желательным сохранение независимого Польского Государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснен только в течение дальнейшего политического развития.

Во всяком случае, оба Правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного обоюдного согласия.

3. Kасательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется с ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обоими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 года.

В. Молотов
 Наркомвндел
 СССР

За Правительство
 Германии:

Риббентроп

SLEPENĀIS PAPILDPROTOKOLS

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu sfairu nospraušanu Austrumeiropā. Šis apspriešanas rezultāts ir sekojošs:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apgabalos Lietuvas ziemeļu robeža vienlaikus ir Vācijas un PSRS interešu sfairu robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņu apgabalu tiek atzītas no abām pusēm.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederīgos apgabalos Vācijas un PSRS interešu sfairas aptuveni norobežo Narevas, Vislas un Sanas upju līnija.

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai tālākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkuņā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas sarunas garā.

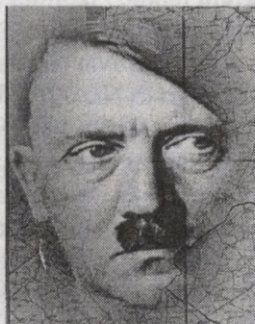
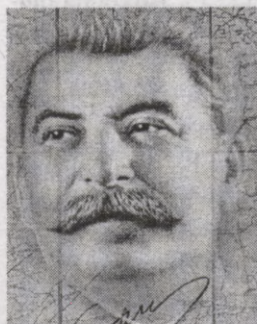
3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu pilnīgu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā sļepenībā.

Maskava, 1939. gada 23. augusts.

Vācijas valdības vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V. Molotovs

KAS ĪSTI PARAKSTĪJA PSRS NKVD PAVĒLI NR. 001223?*

Kā PSRS NKVD Pavēles Nr. 001223 parakstīšanas datums tiek minēts 1939. gada 11. oktobris. Tātad, tikai viena diena pēc, tā saukto, "palīdzības līgumu" noslēgšanas ar Baltijas valstīm. Par Pavēles, kā tādas, eksistenci nav šaubu. Cita starpā, vairākas čekas orgānu akcijas Baltijas valstīs ir veiktas, atsaucoties tieši uz šo Pavēli Nr. 001223. Tāpat nav arī šaubu par šīs pavēles galveno saturu: "PSRS NKVD rīkojumu par kontrrevolucionāro personu apzināšanu Baltijas valstīs, neatkarīgi no konkrētiem pierādījumiem par viņu pretpadomju darbību."

Starp "apzinājamiem kontrrevolucionāriem" minēti no Latvijas armijas atlaistie, baltgvardi (t.i., Brīvības cīņu dalībnieki), robežsargi, aktīvie aizsargi un policisti.

Pavēle Nr. 001223 bieži tiek sajaukta ar Serova parakstīto Instrukciju Nr. 2192, kas datēta 1941. gada 21. janvārī un kas ievadīja masu deportācijas Baltijas valstīs 1941. gada vasarā. Šķiet, ka Pavēles oriģinālu pagaidām vēl nevienam baltiešu vēsturniekam pašam ar savām acīm nav izdevies redzēt. Domājams, ka pavēles oriģināls vēl aizvien tiek slēpts milzīgajos NKVD arhīvos.

Pavēle ir uzskatāma liecība boļševiku valdības cīnismam pret okupēto valstu tautām. Melīgi tām tiek solītas lietas, ko Kremļa varas vīri nekad nav domājuši pildīt. Pavēle atmasko PSRS plānus veikt genocīdu pret Baltijas valstu tautām.

Vairākas atsauces uz Pavēli Nr. 001223 atrodamas Lietuvā pēc pirmās padomju okupācijas atrastajos NKVD dokumentos. Tā, piemēram, tieša atsauce lasāma Lietuvas PSR NKVD tautas komisāra Guseviča parakstītajā Pavēlē Nr. 0054, Kauņā, 1940. gada 28. novembrī. Tur ievada paragrafā teikts: "izpildot PSRS NKVD Pavēli Nr. 001223". Tulkotāja piezīmē šī *Pavēle* minēta divas reizes.

Ari Lietuvas Valsts Drošības Tautas komisāra Gladkova parakstītajā Instrukcijā Nr. 0023, kuŗas parakstīšanas datums, pēc visām pazīmēm spriežot, varētu būt 1941. gada 25. aprīlis, Pavēle minēta divas reizes. Viss saistās ar kontrrevolucionāro elementu izolēšanu Baltijas valstīs – procesu, kas jau bija īstenots Padomju Savienībā un kas vēl bija jāīsteno svaigi okupētajās kaimiņvalstīs.

Pagaidām vēl neatbildēts paliek jautājums, kas šo liktenīgo Pavēli Nr. 001223 būtu parakstījis? Osvalds Freivalds grāmatā *Latviešu karavīrs*

Otrā pasaules karā (I sējumā, 71. lpp.) min G. M. Malenkovu, kā Pavēles parakstītāju. Autors tomēr nav devis pamatojumu šim apgalvojumam. Pavēles parakstītājs varētu būt bijis arī L. Berija, jo 1939. gada 11. oktobrī PSRS Sabiedriskās Drošības daļa – NKGB, vēl formāli nebija atdalīta no Iekšlietu Tautas komisāriāta – NKVD. Tas tika izdarīts tikai 1941. gada februārī.

Arī somu vēsturnieks Seppo Milliniemi (*Seppo Myllyniemi*) savā grāmatā *Die Baltische Krise 1938-1944* (80.-81. lpp.) norāda, ka Pavēle Nr. 001223 un Instrukcija Nr. 2192 ir divi dažādi dokumenti, bet pārbaudot Instrukcijas krievu valodas oriģinālu, parakstīšanas datums nav atrodamš. Tomēr Serova lietotie amatu apzīmējumi norāda, ka tā varētu būt radusies pēc KGB atdalīšanās no NKVD, kas notika 1941. gada 3. februārī.

Jācer, ka mūsu vēsturniekiem jau visā drīzumā izdosies piekļūt pie šī Baigā gada terora sagatavošanas dokumenta oriģināla un tie varēs noskaidrot visus vēl ar šo dokumentu neskaidros un nezināmos jautājumus. Ivana Serova parakstīto Instrukciju Nr. 2192 publicējam visā pilnībā.

* Ar virsrakstu "Kas parakstīja PSRS NKVD Pavēli Nr. 001223" vēsturnieks Indulis Kažociņš (Anglijā) publicējis savas atziņas un pārdomas žurnālā *Latvijas Vēsture*, Nr. 1 (8), 1992, 57.-59. lpp.

Baltiešu tautu upuři padomju okupācijas gados*

	Igauņi	Lietuvieši	Latvieši
Deportēti vai nogalināti pirmās okupācijas laikā (1940-1941)	60 000	34 000	75 000
Deportēti vai nogalināti otrās deportācijas laikā (1944-1952)	75 000	136 000	245 000
KOPĀ:	135 000	170 000	320 000

* Ziņas ņemtas:

Helmuth Weiss. "Die Baltischen Staaten." *Die Sowjetisierung Ost-Mittel-europas*. A. Metzener Verlag, 1959.

Andrievs Namsons. "Die Nationale Zusammensetzung der Einwohner der Baltischen Staaten." *Acta Baltica I*. Königstein, 1962. 63.-73. lpp.

Ādolfo Šilde. *The Profits of Slavery*. Stockholm, 1958. 15. lpp.

David J. Dallin. *Forced Labor in Soviet Russia*. New Haven, 1947. 264. lpp.

ИНСТРУКЦИЯ

о порядке проведения операции по выселению антисоветского элемента из Литвы, Латвии и Эстонии.

1. Общее положение.

Выселение антисоветского элемента из Прибалтийских республик представляет собой задачу большой политической важности. Успешное разрешение ее зависит от того, насколько уездные оперативные тройки и оперативные штабы сумеют тщательно разработать план проведения операции и предусмотреть заранее все необходимое. При этом надо исходить из того, чтобы операция прошла без шума и паники, так, чтобы не допустить никаких выступлений и других эксцессов не только со стороны выселяемых, но и со стороны известной части окружающего населения -- враждебно настроенного по отношению к Советской власти.

PSRS Valsts Drošības Tautas komisāra pirmā vietnieka, Serova* parakstītā instrukcija par "politiski neuzticamu elementu" deportāciju no Baltijas valstīm.

*Ivana Aleksandroviča Serova (1905-1990) karjēra sākas 30-tos gados, kad viņš Maļenkova vadībā sāka strādāt Staļina sekretāriātā. 1938. gadā, kā Nikitas Chruščova palīgs viņš veica asiņainās tīrīšanas akcijas Ukrainā. 1940. gadā viņš okupētajā Polijā vadīja apmēram 1 milj. poļu, ukraiņu, žīdu u.c. tautību pārstāvju deportēšanu uz Sibīriju. Serovs ir abildīgs arī par 300 000 rumāņu deportēšanu no okupētās Besarabijas un Bukovīnas. 1941. gada deportācijas Baltijā notika pēc Serova izstrādātiem plāniem un viņa tiešā vadībā. Otrā pasaules kara laikā Serovs bija čekas priekšnieka Berijas vietnieks un 1943. un 1944. gadā viņš organizēja čečeņu, ingušu, kalmiku un Krimas tatāru slepkavošanu un deportācijas. Pēc kara (1944-1945) Serovu turpināja aizsāktu bendes darbu Austrumācijā tur, cita starpā, organizēja tur nonākošo baltiešu bēgļu deportēšanu uz Krieviju. No 1954. līdz 1958. gadam bija KGB priekšsēdis. 1956. gadā Serovs kopā ar Andropovu ieradās Budapeštā, lai vadītu revolūcijas apspiešanu Ungārijā un ungāru izsūtīšanu.

INSTRUKCIJA PAR LIETUVAS, LATVIJAS UN IGAUNIJAS PRETPADOMJU ELEMENTU DEPORTĒŠANU

1. Vispārējais stāvoklis

Pretpadomju elementu deportācija ir uzdevums ar lielu politisku nozīmi. Tā sekmīga realizēšana atkarīga no apgabalu un galvenās izpildkomitejas prasmes izstrādāt rūpīgu operāciju veikšanas plānu, uz priekšu paredzot visas iespējamās nejausības. Bez tam vissvarīgākais pamatnoteikums ir, ka operācija jāizved bez trokšņa un pānikas, nepieļaujot ne pašu deportējamo, nedz arī apkārtnes padomju iekārtai naidīgi noskaņoto iedzīvotāju demonstrācijas vai cita veida pretdarbību.

Instrukcijas par darbu sekos vēlāk. Tām jābūt saskaņotām, bet atsevišķos gadījumos deportāciju izpildītāji darbinieki var un viņiem vajag ņemt vērā operāciju izvešanas vietējās īpatnības, pareizi novērtējot stāvokli un pieņemot citādus lēmumus, lai viņi uzticēto uzdevumu veiktu bez trokšņa un pānikas.

2. Instrukcijas izpildīšanas kārtība

Darba veicēju grupa instruēšanu izdara apgabalu izpildkomitejas deportācijas dienā, pēc iespējas neilgi pirms darba sākšanas, ņemot vērā arī braukšanas ilgumu līdz deportāciju izvešanas vietai.

Apgabalu izpildkomitejas jau iepriekš sagādā darba veicēju grupas nogādāšanai uz darbības vietām vajadzīgos transporta līdzekļus.

Attiecībā uz jautājumu par nepieciešamā automobiļu un vagonu skaita piešķiršanu transportam, apgabalu izpildkomitejas konsultējas ar partijas vadītājiem noteiktās vietās.

Instrukciju došanai paredzētās vietas jau iepriekš rūpīgi sagatavojamas, apsverot to derīgumu un novēršot nepiederīgu personu ienākšanas iespējamības.

Instrukciju nodošanas laikā ēku rūpīgi apsarga strādnieku gvardisti.

Gadījumā, ja kāds operāciju veicējs darbinieks nav ieradies saņemt instrukcijas, apgabala izpildkomitejai nekavējoties iztrūkstošais jāatvieto ar iepriekš norīkotās rezerves spēkiem.

Izpildkomitejas pārstāvji paziņo visiem sapulcinātajiem darbiniekiem valdības lēmumu par zināmu skaita pretpadomju elementu izsūtīšanu no attiecīgas republikas, resp., apgabala.

Bez tam tie dod īsu norādījumu – kas ir izsūtāmie.

Sapulcinātie darbinieki brīdināmi ievērot to apstākli, ka deportējamie ir padomju tautas ienaidnieki un tāpēc nav neiespējams viņu bruņots uzbrukums.

3. Dokumentu saņemšanas kārtība

Pēc vispārējo instrukciju nodošanas darba veicējam grupām tām nododami noteikti dokumenti par deportējamiem, resp., deportējamo saraksti. Deportē-

jamo saraksti jau iepriekš pārrunājami un pieņemami darba veicējās grupās – pagastos un ciemos, lai darbības laikā nerastos nekādi traucējumi.

Pēc izsūtāmo personu saraksta saņemšanas grupas vadītājs iepazīstas ar tās ģimenes sastāvu, kuŗu tas nodomājis deportēt. Viņš pārbauda izsūtāmās ģimenes locekļu skaitu, klāt pielikto, pašiem deportējamiem izpildāmo veidlapu skaitu, izsūtāmo pārvešanai vajadzīgos transporta līdzekļus. Neskaidrības noskaidrojamas tūlīt uz vietas.

Izniedzot izsūtāmo sarakstus, apgabala izpildkomiteja paziņo katram grupas dalībniekam, resp., grupas vadītājam, kur izsūtāmo ģimenei domāts novietot, un paskaidrot, kā tā tiks tur nogādāta. Tāpat tā paziņo darba veicējai grupai, pa kādiem ceļiem izsūtāmie nogādājami līdz dzelceļa stacijai, kur tos ievietos vilcienā. Ir svarīgi norādīt, kur novietotas kaŗaspēka vienības, lai, rodoties traucējumiem deportāciju veikšanas gaitā, varētu pieaicināt tās palīgā varbūtējas pretošanās gadījumā.

Pārbaudāmi visu deportētājas grupas dalībnieku ieroči un municija. Ieročiem jābūt kaujas kārtībā, pielādētiem, bet patrona nedrīkst atrasties stobrā. Ieroči lietājami kā pēdējais līdzeklis – ja darba veicējai grupai uzbrūk, draud tai ar uzbrukumu vai izrāda pretestību.

4. Deportācijas kārtība

Ja no vienas vietas deportējamas vairākas ģimenes, viens no darba veicējas grupas locekļiem ieceļams par vecāko tai ciemā. Viņa rīkojumi jāklausa visiem darba veicējiem tai ciemā.

Ierodoties ciemā, deportāciju izdarītājas grupas sazinās ar vietējām izpildkomitejām (ievērojot nepieciešamo slepenību) — ar izpildkomitejas priekšnieku, sekretāru vai tās locekļiem. No viņiem deportētāji saņem noteiktus norādījumus par izsūtāmo ģimeņu dzīves vietām. Tad darba veicējas grupas kopā ar vietējās komitejas darbiniekiem dodas uz izsūtāmo personu dzīves vietām.

Deportācijas izdarāmas rīta ausmā. Ierodoties izsūtāmās ģimenes dzīvoklī, grupas vecākais savāc visus izsūtāmās ģimenes locekļus vienā telpā, neaizmirsdams ievērot nepieciešamos piesardzības līdzekļus varbūtējas pretestības novēršanai.

Pārbaudījis ģimenes skaitu pēc izsūtāmo saraksta un atzīmējis tajā slimos, kā arī iztrūkstošo ģimenes locekļu atrašanās vietu, grupas vecākais uzaicina nodot ieročus. Neskatoties uz to, vai ieroči tiek nodoti vai ne, katrs deportējamais izkratāms. Tāpat izkratāms dzīvoklis, meklējot tur paslēptos ieročus.

Dzīvokļa kratīšanas laikā viens grupas dalībnieks paliek sardzē pie deportējamiem.

Ja ieročus atrod nelielā skaitā, tie savācami un sadalāmi grupas dalībniekiem. Ja atrod daudzus ieročus, tie iekraujami ratos vai automašīnās, ar kuŗām deportētāji ieradušies. Pēc tam turpat novietoama arī municija. Municija un šautenes iesaiņojamas kopā.

Vajadzības gadījumā ieroču transportēšanai mobilizējama sardze.

Atrodot ieročus, kontrrevolūcionāras skrejlapas, literātūru, ārzemju valūtu, vērtslīetas lielā skaitā, par to turpat uz vietas sastādāms akts, kuŗā aprakstāmi atrastie ieroči un literātūra. Bruņotas pretošanas gadījumā pretojošos personu

apcietināšanas jautājumu un to nogādāšanu uz vietējo sabiedriskās drošības tautas komisāriāta nodaļu izlemj apgabala izpildkomiteja.

Par tiem izsūtāmajiem, kas slēpušies no deportācijas, kā arī par slimajiem, sastādāms attiecīgs akts, kuŗu paraksta partijas pārstāvis.

Pēc kratīšanas pabeigšanas deportējamiem paziņo, ka saskaņā ar valdības lēmumu viņus izsūta uz citiem Savienības apgabaliem.

Deportējamiem atļauts līdzī ņemt mājsaimniecībai nepieciešamos priekšmetus, bet ne vairāk par 100 kg:

1. Drēbes.
2. Apavus.
3. Veļu.
4. Gultas veļu.
5. Traukus.
6. Glāzes.
7. Virtuves piederumus.
8. Pārtiku – domātu ģimenes viena mēneša iztikai.
9. Rīcībā esošo naudu.
10. Mugursomu vai ceļojuma somu, kur priekšmeti iesaiņojami.

Nav ieteicams līdzī ņemt lielākus priekšmetus.

Ja izsūtāms domāts novietot lauksaimniecībā, tiem atļauts līdzī ņemt neielus lauksaimniecības inventāra piederumus – cirvjus, zāģus un citus priekšmetus. Tie tad sasiemami kopā un novietojami atsevišķī no mājsaimniecības piederumiem, jo dzelzceļa stacijā tos ievietos speciālos preču vagonos.

Lai nesajauktu to piederību, uz tiem uzrakstāms vārds, tēva vārds un ciema nosaukums.

Novietojot šādus priekšmetus transporta līdzekļos, jāraugās, lai deportējamie nevar tos izlietot par pretošanās ieročiem laikā, kamēr viņi virzās pa lielceļu.

Iekraujot līdzī ņemamās mantas, darba veicējas grupas pārstāvji kopā ar vietējās izpildkomitejas pārstāvjiem sastāda inventāra sarakstu, atzīmējot priekšmetu stāvokli, vadoties pēc viņiem izsniegtās instrukcijas.

Ja deportējamam ir pašam savi transporta līdzekļi, līdzī ņemamās mantas un paši deportējamie tajos tiek nogādāti uz noteiktu iekraušanas vietu.

Ja deportējamiem tādu nav, uz darba izvedēju grupas vecākā rīkojumu vietējā izpildkomiteja norīko šķūti.

Visas personas, kas deportācijas priekšdarbu veikšanas laikā atrodas deportējamo dzīvoklī, aizturamas līdz deportācijas darba nobeigšanai. Tāpat uz vietas noskaidrojama viņu radniecība ar izsūtāmajiem. Tas darāms, lai notvertu personas, kas izvairās no milicijas un citiem cilvēkiem.

Pārbaudot aizturētās personas un noskaidrojot, ka viņas neietilpst izsūtāmo kontingentā, tās atbrīvojamās.

Ja ciema iedzīvotāji sāk pulcēties ap māju, kur notiek deportācija, viņi uzaicināmi izklist pa savām mājām un brīdināmi, ka pulcēšanās nav atļauta.

Ja deportējamais atsakās atvērt durvis arī pēc tam, kad viņam paziņots, ka aiz durvīm atrodas Sabiedriskās drošības tautas komisāriāta darbinieki, tās uzlauzamas. Atsevišķos gadījumos palīgā aicināmas arī citas tai pašā

apkārtne darbojošās deportētāju grupas.

Ciema deportējamo nogādāšana uz sapulcināšanas vietām izdarāma dienas gaismā. Ģimenes locekļu savākšanu izdarīt pēc iespējas ātri, bet ne ilgāk kā divu stundu laikā. Visos gadījumos jāievēro stingra un noteikta rīcība, nepieļaujot brammanību, troksni un pāniku.

Uz visstingrāko noliegts noņemt izsūtāmam kaut kādas mantas, izņemot ieročus, kontrrevolūcionāru literāturu un ārzemju valūtu. Tāpat nedrīkst lietāt izsūtāmā pārtiku.

Visi deportācijas veicēji darbinieki brīdināmi, ka viņi tiks saukti pie atbildības un nodoti tiesai par izsūtāmiem piederošās mantas piesavināšanos.

5. Deportējamā atšķiršana no viņa ģimenes

Ņemot vērā, ka liels deportējamo skaits domāts apcietināšanai speciālās nometnēs, kamēr viņu ģimenes novietošanas citos apgabalos, tomēr deportācija izdarāma kopā ar ģimeni, neinformējot ģimenes galvu par paredzēto šķiršanu. Izdarot dzīvokļa kratišanu un sakopjot atrastos dokumentus, ģimenes galvas dokumenti pievienojami viņa izsūtīšanas pavēlei, bet pārējie pie ģimenes saraksta.

Sādas deportējamās ģimenes nogādājamās līdz dzelzceļa stacijai vienā satiksmes līdzekli un tikai stacijā ģimenes galva ievietojams atsevišķā, ģimenes galvām paredzētā vagonā.

Jau dzīvoklī deportējamās ģimenes galva brīdināms, ka viņa līdzī ņemamie priekšmeti ievietojami atsevišķā somā, paskaidrojot, ka tas darāms tā tāpēc, ka sanitārā pārbaude notiks vīriešiem atsevišķi.

Stacijā apcietināšanai paredzētā ģimenes galvas mantas iekraujamas atsevišķos vagonos, kuņģus norādīs šim nolūkam norīkoti darbinieki.

6. Deportējamo konvojs

Stingri noliegts deportējamo kolonnas konvojam sēdēt deportējamo transporta līdzekļos. Pavadoņiem jāiet gar abiem kolonnas sāniem un aizmugurē. Konvoja vecākais laiku pa laikam apstaigā kolonnu, lai pārbaudītu, vai virzīšanās notiek pareizi.

Kolonna sevišķi uzmanāma, tai virzotes cauri apdzīvotai vietai, kā arī satiekoties ar garāmgājējiem. Konvojam jāraugās, lai nenotiktu neviens bēgšanas mēģinājums un lai deportējamie nesarunātos ar garāmgājējiem.

7. Iekraušanas kārtība

Katrā iekraušanas punktā viens apgabala izpildkomitejas un viens speciāli norīkots darbinieks atbildīgi par iekraušanas gaitu.

Deportācijas dienā iekraušanas punkta priekšnieks kopā ar deportācijas vilciena priekšnieku un Sabiedriskās drošības tautas komisāriāta kaŗaspēka priekšnieku pārbauda vilciena vagonus, lai redzētu, vai tie ir apgādāti ar visu nepieciešamo – guļamnārām, tualetes spaini, laternu, restēm etc. – Tāpat viņi pārrunā, kā vilciena priekšniekam izturēties pret deportējamiem.

Iekraušanas punktu apsargā NKVD kaŗaspēks.

Deportācijas darba veicējas grupas vecākais nodod izsūtāmo vilciena priekšniekam izsūtāmo sarakstu norakstu par katru vagonu atsevišķi. Vilciena priekšnieks pēc tam izsauc deportējamos pēc saņemtajiem sarakstiem, rūpīgi pārbauda ģimenes locekļu skaitu un ierāda tiem vietu vagonā.

Deportējamo mantas iekraujamas tai pašā vagonā, kur paši deportējamie, atskaitot lauksaimniecības inventāra priekšmetus, kas ievietojami atsevišķos preču vagonos,

Deportējamie ievietojami vagonos pa ģimenēm. Nav atļauts ģimenes šķirt (izņemot vienīgi apcietināšanai nolemtos ģimeņu galvas). Katrā vagonā ievietojamās 25 personas.

Pēc vajadzīgā skaita ievietošanas vagoni noslēdzams.

Pēc cilvēku pārņemšanas un ievietošanas vagonos deportācijas vilciena priekšnieks ir atbildīgs par viņiem un par viņu nogādāšanu norādītajās vietās.

Pēc izsūtāmo nodošanas deportācijas veicējas grupas vecākais raksta ziņojumu par darba veikšanu un gaitu un iesniedz to apgabala izpildkomitejas priekšniekam. Ziņojumā isumā uzskaitāmi deportēto vārdi, vai ir atrasti ieroči un kontrrevolūcionāra literatūra un kā deportācija izdevusies.

Pēc deportējamo nodošanas un ievietošanas izsūtāmo vilcienā un pēc ziņojuma iesniegšanas deportētāju grupas dalībnieki tiek atbrīvoti no viņu pienākumiem, un tie tālāk rīkojas pēc vietējās Sabiedriskās drošības tautas komisārilāta nodaļas norādījumiem.

1941. gada 21. janvārī.

Nr. 2192

PSRS Sabiedriskās drošības tautas komisāra vietnieks,
trešā ranga sabiedriskās drošības komisārs

Paraksts: *Serovs*

Latvijas iedzīvotāju "iekraušana" lopu vagonos izsūtīšanai uz Sibīriju 1941. gada 13. un 14. jūnija deportāciju laikā.

GPU PAVĒLE VĒRSTIES PRET KRISTĪGĀS GARĪDZNIECĪBAS DARBĪBU

1940. gada 2. oktobrī
Ļoti slepeni

Visiem GPU apgabalu vadītājiem.

No materiāliem, ko sakopojusi GPU, ir redzams, ka lietuviešu priesteri un bijušo katoļu partiju vadītāji, organizācijas un to aktīvie locekļi ir sākuši naidīgu darbību šādos trijos galvenos virzienos:

1. Slēpta nacionālšovinistisku ideju propaganda un bieži atklāta, baznīcas dievkalpojumu laikā, ar nolūku noskaņot ticīgos pret Padomju valdību.

2. Viņu attiecībās saskarsmē ar skolniekiem skolās (studentiem, mācībspēkiem un sagatavošanas skolu audzēkņiem). Saskaņā ar saņemto informāciju, īpaši priesteri, kas ir iecelti visās draudzes skolās, paklausot bīskapa Balzgy's rīkojumiem, nelegāli iesaistījušies jauniešu vidū, potē viņos nacionālšovinistisku garu un uzmodrina tos naidā pret boļševistisko kārtību. Priesteri ir izvērsuši šo kampaņu visā Lietuvas teritorijā, īpaši svētdienu dievkalpojumos, kas ir domāti tieši jaunatnei, kā arī viņu mājvietās, kur jaunieši pulcējas grupās pa 10 vai 12 katrā. Viņi iespaido arī vecākus mācīt katoļticības idejas saviem bērniem.

3. Viņi (priesteri) izvērs pretkomūnistisku darbību tautā ar nelegālu Katoļu organizāciju un reliģisku ordeņu (Sv. Franciska trešā ordeņa, Apustulisku lūgšanu sabiedrību un Apustulisku viriešu sabiedrību) palīdzību, kas visas ir politiski instrumenti priesteru rokās. Lai organizētu pretestību šim priesteru naidīgajām darbībām, ar šo es pavēlu:

1. Pakļaut visus jūsu apgabala priesterus regulārai kontrolei.

2. Atrast galvenos katoļu organizāciju un grupu vadītājus un pakļaut tos regulārai kontrolei.

3. Bez kavēšanās ievākt informāciju ar aģentu palīdzību par visiem dekanātu un baznīcu biroju dalībniekiem.

4. Bez kavēšanās izveidot padevīgu priesteru un baznīcas darbinieku (ērgelnieku, sakristianu) tīklu, kam ir sakari ar katolisko partiju, grupu un sabiedrību augstākiem vadītājiem, lai iegūtu informāciju par viņu darbību. Tanī pašā laikā vervēt aģentus un aktīvistus viņu starpā un uzdot viņiem graut katoļu organizācijas no iekšpuses.

5. Sazīmēt tos priesterus un sabiedrības vadītājus jūsu novados, kam ir tuvi sakari ar tautu, atklāt šo attiecību raksturu un sniegt ziņojumus.

6. Apgabalos, kur pastāv klosteri, sākt uzraudzīt visus mūkus. Tanī pašā laikā vervēt aģentu un ziņu pienesēju tīklu mūku vidū.

7. Jums ir jāuzzina vietas, kur priesteri satiekas ar skolniekiem, lai varētu aizkavēt viņu naidīgās nodarbības. Augstāko aprindu studenti iesaistāmi graužošā darbā no iekšpuses.

8. Attiecībā uz priesteru un citu sabiedrības locekļu centieniem vākt pa-

rakstus, lai iesniegtu valdībai petīciju ar lūgumu atļaut reliģijas mācības skolās, konstatēt šī darba organizētājus un pakļaut tos kontrolei.

9. Izvairīties no kļūdām aģentu vervēšanā. Tāpēc kandidāti rūpīgi jāizmeklē, jāsapatavo un jāizpēta ar citu drošu aģentu palīdzību, pirms tie tiek iesaistīti darbā. Atcerēsimies, ka daži priesteri ir materiāli slikti situēti, tāpēc viņu idejiskie uzskati ir svārstīgi.

10. Visām klerikāļu vidū sastopamām pretpadomju, kontrrevolucionārām tendencēm, kuŗas jūs esat atklājuši, jābūt dokumentētām, un visi materiāli jānosūta uz Lietuvas GPU.

11. Līdz 1940. gada 10. oktobrim iesniegt siku ziņojumu par priesteru darbību jūsu apgabalā.

12. Līdz 1940. gada 15. oktobrim iesniegt memorandu otrajam Valsts Drošības departamentam par pasākumiem, kas veikti pret garīdzniecību, reizē aprakstot iegūtos materiālus, kā tie ir iegūti, un jūsu turpmākās darbības nodomus.

Lietuvas Padomju Socialistiskās Republikas
Iekšlietu tautas komisariāta valsts drošības majors
Paraksts: Gladkovs

Baltic States Investigation. Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into U. S. S. R. House of Representatives 83rd Cong., 1st sess., pt. 1, Washington, D. C. Government Printing Office, 1954. 609.-610. lpp. No angļu valodas tulkojis T. Puisāns.

PSRS VALDĪBAS ULTIMĀTS LATVIJAI UN IGAUNIJAI**Padomju Savienības paziņojums
Latvijai un Igaunijai 1940. gada 17. jūnijā**

LTA, Maskavā.

1940. gada 17. jūnijā publicēts šāds oficiāls TASS ziņojums par padomju-latviešu un padomju-igauņu attiecībām.

16. jūnijā Padomju Savienības Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs Molotovs valdības vārdā nodevis Latvijas sūtnim Kociņam sekojošu paziņojumu Latvijas valdībai:

Uz padomju valdības rīcībā esošā faktu materiāla un arī uz domu izmaiņas pamata, kas pēdējā laikā notika Maskavā starp PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju Molotovu un Lietuvas ministru prezidentu Merķi, Padomju valdība uzskata par konstatētu, ka Latvijas valdība ne tikai nav likvidējusi vēl pirms *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* noslēgšanas radīto militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret Padomju Savienību, bet arī to paplašinājusi, pievelkot šai savienībā Lietuvu, un cenšas ievilkt tajā arī Somiju.

Līdz *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* noslēgšanai 1939. gada rudenī padomju valdība vēl varēja skatīties caur pirkstiem uz tādas militāras vienības pastāvēšanu, kaut gan tā pēc būtības runāja pretīm agrāk noslēgtajām *Padomju Savienības un Latvijas neuzbrukšanas paktam*. Bet pēc *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* noslēgšanas padomju valdība uzskata pret Padomju Savienību vērstas militārsavienības pastāvēšanu starp Latviju, Igauniju un Lietuvu ne tikai par nepielaižamu un neciešamu, bet arī par dziļi bīstamu un draudošu Padomju Savienības robežu drošībai.

Padomju valdība rēķinājusies ar to, ka pēc *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* noslēgšanas Latvija izstāsies no militārsavienības ar citām Baltijas valstīm un tādā kārtā šī militārsavienība būs likvidēta. Tai vietā Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar augšminētās militārsavienības atdzīvināšanu un paplašināšanu, par ko liecina tādi fakti, kā divu slepenu trīs Baltijas valstu konferenču sasaukšanu 1939. gada decembrī un 1940. gada martā, lai formāli izveidotu paplašinātu militārsavienību ar Igauniju un Lietuvu; Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģenerālstābu sakaru pastiprināšanai, ko dara slepenībā no Padomju Savienības, speciāla militārās Baltijas antantes preses organa radīšana 1940. gada februārī — *Revue Baltique*, ko izdod angļu, franču un vācu valodās Tallinā, un tamlīdzīgi.

Visi šie fakti runā par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi *Padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta*, kuŗš aizliedz abām pusēm "noslēgt jebkādas savienības vai piedalīties koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līgumslēdzējām pusēm" (līguma 4. pants).

Šī *Padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta* rupjā pārkāpšana no Latvijas valdības puses notiek tai laikā, kad Padomju Savienība vedusi un turpina vest augstākā mērā labvēlīgu, noteikti prolatvisku politiku, punktuāli izpildidama visas *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* prasības. Padomju valdība atrod, ka tādu stāvokli tālāk vairs nevar paciest.

Padomju Savienības valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1. nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* godīgu izpildīšanu;
2. bez kavēšanās nodrošināt padomju kaŗaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekams, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta reālizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par to elementāro noteikumu, bez kuŗa nav iespējams panākt *Padomju-Latvijas savstarpējās palīdzības pakta* godīgu un lojālu izpildīšanu.*

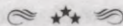
Vēl vakar sūtnis Kociņš nodevis atbildi, kuŗā paziņota Latvijas valdības piekrišana padomju valdības noteikumiem.

Padomju Savienības Tautas komisāra padomes priekšsēdētājs Molotovs 16. jūnijā nodevis igauņu sūtnim Rejam paziņojumu Igaunijas valdībai, kuŗš ir analogisks paziņojumam Latvijas valdībai. Vēl vakar sūtnis Rejs nodevis atbildi, kuŗā paziņota arī igauņu valdības piekrišana padomju valdības noteikumiem.

Brīvā Zeme, Nr. 134, 17.6.1940.

* Latvijas Telegrafa Aģentūras tulkotā un izplatītā PSRS valdības paziņojuma tekstā, tāpat arī TASS ziņojumā trūkst paziņojuma pēdējie divi teikumi: "Padomju valdība gaidīs Latvijas valdības atbildi līdz 16. jūnija plkst. 11 naktī. Latvijas valdības atbildes nepiesūtīšana līdz šim termiņam tiks uzskatīta par atteikumu izpildīt augšminētās Padomju Savienības prasības."

Tā vietā TASS ziņojumā jau priekšlaicīgi bija iekļauta Latvijas valdības piekritošā atbilde: "Vēl vakar sūtnis Kociņš nodevis atbildi, kuŗā paziņota Latvijas valdības piekrišana padomju valdības noteikumiem."

Jūlijs Feldmanis

IESNIEGUMS ANO PILNSAPULCES PRIEKŠSĒDĒTĀJAM

Latvijas sūtnis ASV, Jūlijs Feldmans 1952. gada 25. novembrī Apvienoto Nāciju pilnsapulces priekšsēdētājam, Kanadas ārlietu ministram L. Pīrsonam (Lester B. Pearson) iesniedza sekojošu rakstu

Latvijas diplomātiskais pārstāvis Vašingtonā, kopā ar Igaunijas un Lietuvas kollēgām vairākkārt vērsušies pie Apvienoto Nāciju pilnsapulces prezidenta vai ģenerālsekretāra, informējot tos par neciešamo stāvokli viņu valstīs sakarā ar Padomju Savienības nelikumīgo militāro okupāciju un lūdzot augstās iestādes intervenciju.

Kopā ar citiem padomju okupēto valstu pārstāvjiem, man ir bijusi izdevība pievērst Apvienoto Nāciju ģenerālsekretāra uzmanību padomju okupācijas varas pārkāpumiem Latvijā, kas ir krasā pretrunā Apvienoto Nāciju statūtu noteikumiem par *Cilvēka tiesībām*, bet it sevišķi attiecībā uz vēl nepieredzēto cilvēku iznīdēšanu praksi, ko okupācijas vara pielieto Latvijā, deportējot tūkstošiem nevainīgu cilvēku no Latvijas uz Padomju Savienības spaidu darbu nometnēm, ar acīm redzamu mērķi – vājināt un beidzot iznīcināt Latvijas tautu, kas gadu tūkstošiem apdzīvo savu zemi tagadējās robežās. Šo šausmīgo noziegumu, ko izdara viena no Apvienoto Nāciju dibinātājām valstīm, nedrīkst noklusēt, jo pretējā gadījumā cilvēce savā pastāvīgā tieksmē pēc patiesības zaudētu uzticību Apvienoto Nāciju iespējai nodrošināt mieru.

Latvju tauta, kā dzimtā zemē, tā trimdā, cer, ka brīvās tautas pacels viņas labā balsi tagadējā pilnsapulcē un nosodīs agresoru, kas ne tikai turpina savus noziegumus Latvijā un citās okupētās zemēs, bet kuņģi pārstāvji Apvienoto Nāciju pilnsapulcē un tās komisijās turpina sūdzēt demokrātiskās tautas noziegumus, kas kļuvuši par pastāvīgu praksi Padomju Savienības iekšpolitikā un ārpolitikā.

Padomju delegāti Apvienotās Nācijās pastāvīgi uzstājas kā citu tautu brīvības aizstāvji laikā, kad simts miljonu cilvēku Austrumu un Centrālā Eiropā cieš no padomju militārās okupācijas un policejiskas iekārtas. Nekad un ne pie kādiem apstākļiem koloniju tautas nav bijušas tik smagi nospiestas politiski un izmantotas saimnieciski, kā notiek tagad ar

Austrumu un Centrālās Eiropas tautām, kuŗu politiskais un saimnieciskais līmenis ir daudz augstāks nekā Padomju Savienības proletārizētām masām.

Patlaban pilnsapulces juridiskā komisija apskata jautājumu par agresora noteikšanu. Tas dod izdevību padomju delegātiem teikt demagoģiskas runas, lai iemidzinātu uzmanību Kremļa savvērestībai pret pasaules mieru. Pēc *New York Times* 1952. gada 22. novembra numura atfe-rējuma:

Višinska kungs uzsvēra, ka agresora noteikšana ir ne tikai iespējama, bet arī derīga. Viņš saka, ka tas palīdzēs cīņā pret iespējamo agresoru un dos mērauklu tām starptautiskām iestādēm, kuŗām piekritis loma noteikt konfliktā vainīgo pusi.

Padomju rezolūcija uzaicina apzīmogot par agresoru katru valsti, kas pirmā pasludina kuŗu, iebrūk svešā zemē, izdara jūrās blokādi, vai sūta apbrunotas bandas no savas teritorijas, lai iebruktu svešā zemē. Beigās padomju rezolūcija uzsver, ka iebrukumu nevar attaisnot nekādi politiskās, stratēģiskās vai saimnieciskās dabas argumenti. Tāpat nevar uzskatīt par attaisnojumu apgalvojumu par upuŗa valsts zemo attīstību, par revolūcionāras kustības atbalstīšanu, līgumu neievērošanu vai koncesiju uzteikšanu.

Tā runāja Višinska kungs, tas pats, kas 1940. gadā ieradās Rīgā, Latvijas galvaspilsētā, kā Maskavas komisārs, atcēla Latvijas likumīgo valdību, un sarkanās okupācijas armijas aizsardzībā kārtoja “parlamenta vēlēšanas” pretēji Latvijas Satversmes noteikumiem, un beidzot ar padomju politiskās policijas draudiem un nežēlīgu rīcību pievienoja Latviju Padomju Savienībai. Līgumiskās attiecības starp Latviju un Padomju Savienību aplūkotas klātpieliktā memorandā.

Es ceru, ka pilnsapulces juridiskā komisija iegūs, studējot *Agresora noteikšanas* pirmskaŗa vēsturi un tās sekas. Tad nāks gaismā lielā starpība starp padomju delegātu runām pilnsapulcē un Padomju Savienības praktisko politiku, ko tā lietoja saskarsmē ar saviem kaimiņiem, kas labticīgi parakstīja padomju ieteikto konvenciju par agresora noteikšanu.

MEMORANDS

I. Līgumi un konvencijas

Attiecības starp Latvijas Republiku un Padomju Savienību nodibinātas ar miera līgumu, ko abas valstis parakstījušas Rīgā, 1920. gada 11. augustā. Saskaņā ar šī līguma 2. pantu:

Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverēnitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuŗas piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi, kā uz bijušās valststiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuŗi še aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju. (Tautas Savienība, *Līgumu Serijas*, 1934., Nr. 67, 1920.-1921.).

1929. gada 9. februārī Latvija, Padomju Savienība, Igaunija, Polija un Rumānija Maskavā parakstīja Protokolu par 1928. gada 27. augusta Parīzē parakstītās *Konvencijas par kaŗa lietošanas nosodišanu un atteikšanos no tā starptautisko konfliktu izšķiršanā*, tūlītēju spēkā stāšanos.

Bez tam "vēlēdamās apstiprināt un papildināt savās attiecībās 1928. gada 27. augusta *Vispārējo paktu par atteikšanos no kaŗa*", Padomju Savienība ar Latviju noslēdza *Neuzbrukšanas līgumu*, ko Rīgā parakstīja 1932. gada 5. februārī. Šī līguma pirmie divi panti nosaka sekojošo:

1. pants

Augstās līdzējas puses savstarpēji apņemas atturēties no jebkāda uzbrukuma viena pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otras līdzējas puses teritoriālo integritāti un neaizkaramību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notiktu atsevišķi vai kopā ar citām valstīm, pieteicot vai nepieteicot kaŗu.

2. pants

Katrā Augstā līdzēja puse apņemas nepiedalīties nekādos militāros vai politiskos līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kas būtu vērsti pret otras puses neatkarību, teritoriālo neaizkaramību, vai politisko drošību, kā arī līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kuŗu nolūks būtu vienas līdzējas puses finansiāls vai ekonomisks boikots. (Tautas Savienība, *Līgumu Serijas*, 1934., Nr. 3408, 123-127. lpp.).

Šis *Neuzbrukšanas līgums* noslēgts uz trim gadiem, un 1934. gada 4. aprīlī to pagarināja līdz 1945. gada 31. decembrim.

1932. gada 18. jūnijā, Rīgā parakstīta *Konvencija par izlīgšanas kārtību starp Latviju un Padomju Savienību*, kuŗas 1. pants noteica:

Augstās līdzējas puses savstarpēji apņemas nodot izšķiršanai miera ceļā izlīgšanas komisijā, sakaņā ar šā līguma noteikumiem, visāda rakstura strīdus, kas izceltos starp viņām no apstākļiem, kuŗi radušies pēc 1932. gada 5. februārī starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku savienību Rīgā noslēgtā līguma spēkā stāšanās, un ko nebūtu bijis iespējams nokārtot diplomātiskā ceļā piemērotā laikā. Šis pienākums attiecas it sevišķi arī uz iespējamiem strīdiem par Augsto līdzēju pušu starpā noslēgto vai noslēdzamo

līgumu un vienošanos iztulkošanu un pildīšanu. (Tautu Savienība, *Līgumu Sērijas*, 1934., Nr. 3409, 139–143 lpp.).

Padomju Savienība, kā arī Latvija līdzparakstīja *Konvenciju par agresoru noteikšanu*, kas parakstīta Londonā 1933. gada 3. jūlijā, kuŗas II un III panti ir:

II pants

Sakarā ar to par agresoru starptautiskā konfliktā uzskatāma, ciktāl tas savienojams ar konfliktā esošo pušu starpā pastāvošiem līgumiem, valsts, kas pirmā pielaiž kādu no sekojošām rīcībām:

- 1) kuŗa pieteikšanu citai valstij,
- 2) iebrukumu ar saviem bruņotiem spēkiem citas valsts teritorijā, arī nepieteicot kuŗu,
- 3) uzbrukumu ar saviem sauszemes, jūras vai gaisa spēkiem citas valsts teritorijai, kuģiem vai gaiskuģiem, arī nepieteicot kuŗu,
- 4) citas valsts krasta vai ostu blokādi no jūras,
- 5) atbalstu bruņotām bandām, kuŗas pēc sastādināšanās viņas teritorijā, iebrūk citas valsts teritorijā, vai atteikšanos, neskatoties uz tās valsts pieprasījumu, kuŗai uzbrukts, spert savā teritorijā visus viņai iespējamus soļus, lai atrautu minētām bandām jebkuŗu atbalstu vai aizsardzību.

III pants

Nekāds politiskas, militāras, ekonomiskas vai citādas dabas iemesls nav pielaižams kā atvainojums vai attaisnojums II pantā norādītam uzbrukumam. (Tautu Savienība, *Līgumu Sērijas*, 1934. Nr. 3391, 69.–77.lpp).

1939. gada 5. oktobrī Latvijas un Padomju Savienības *Savstarpējās palīdzības paktu* uz desmit gadiem parakstīja Maskavā. Šī pakta V pants nosaka:

Šī pakta izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskārt līdzēju pušu suverenās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāru rīcību.

Kā Padomju Savienība ievēroja šos līgumus

Latvijas teritorijas nelegālā okupācija, ko veica Padomju Savienības kuŗaspēks 1940. gada 17. jūnijā, ne tikai izbeidza neatkarīgās Latvijas suverēnitātes izpausmi, bet tanī pat laikā lauza visus minētos Padomju Savienības un Latvijas noslēgtos līgumus, kas 1940. gada 17. jūnijā arvien vēl bija spēkā. Bez tam uzbrukšanas momentā Latvija bija pilntiesīgs Tautu Savienības locekle, kurpretim Padomju Savienība bija no tās izstumta par viņas izprovocēto uzbrukumu Somijai 1939. gadā.

Pirms nelegālā iebrukuma un Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā Padomju Savienība iesniedza Latvijai 1940. gada 16. jūnijā ultimātu,

kas pieprasīja “pilnīgi neatvietojamu un steidzamu” noteikumu izpildīšanu:

1. Nekavējoši nodibināt Latvijā valdību, kas būtu spējīga, vēlētos nodrošināt Latvijas-Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakta godīgu izpildīšanu,

2. Nekavējoši nodrošināt brīvu Padomju kaŗaspēka ienākšanu Latvijas teritorijā, lai novietotu to Latvijas svarīgākos centros tādā skaitā, kas nodrošinātu iespēju izpildīt Latvijas-Padomju Savienības noslēgto savstarpējās palīdzības paktu un aizkavētu iespējamās provokācijas pret Padomju garnizoniem Latvijā.

(A. Bīlmanis, *Latvijas-Padomju Savienības attiecības. Dokumenti*, Latvijas sūtniecība, Vašingtonā, 1944, 202. lpp.)

Minētais ultimāts pārmeta Latvijai:

1. militāras alianses uzturēšanu ar Igauniju,
2. militāra līguma noslēgšanu ar Igauniju un Lietuvu,
3. Igaunijas-Latvijas-Lietuvas savstarpējās sadarbības biroja žurnāla *Revue Baltique* izdošanu.

Novērtējot šos pārmējumus, atcerēsimies izvilkumu no V. Molotova 1940. gada 29. marta ziņojuma par ārpolitiku PSSR Augstākās padomes sesijā:

“Mūsu pieredze pēdējos sešos mēnešos, kas pagājuši kopš šo savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas, ļauj mums pieņemt ļoti noteiktus un pozitīvus slēdzienus attiecībā uz šiem līgumiem ar Baltijas valstīm.

Ir jāatzīst, ka šie Padomju Savienības līgumi ar Igauniju, Latviju un Lietuvu ir noderejuši, lai stiprinātu kā Padomju Savienības, tā arī Igaunijas, Latvijas un Lietuvas starptautisko stāvokli.

Neskatoties uz Padomju Savienībai naidīgo aprindu sacelto brēku, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas politiskā neatkarība nekādā veidā nav cietusi, kurpretim saimnieciskās attiecības starp šīm valstīm un Padomju Savienību sāka redzami pieaugt. Ar Igauniju, Latviju un Lietuvu noslēgtie pakti tiek pildīti apmierinoši, un tas savukārt dod izredzes tālākai attiecību uzlabošanai starp Padomju Savienību un šīm valstīm.” (*Pravda*, 1940. gada 30. martā).

Bez tam visi starp Latviju, Igauniju un Lietuvu noslēgtie līgumi, tāpat kā Latvijas-Igaunijas 1923. gada līgums ir reģistrēti Tautu Savienībā, un tiem bija vienīgi aizsardzības raksturs. Tie nesaturēja nekādus slepenus nolīgumus. Tie bija labi zināmi padomju valdībai, kuŗa nekad agrāk nebija pret tiem cēlusi iebildumus – ne 1932. gada neuzbrukšanas pakta parakstīšanas laikā, nedz arī pie Savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas 1939. gadā. Latvijas-Igaunijas aizsardzības savienības līgumā abas valstis

vienīgi “apņēmušās aizstāvēt savu nacionālo suverenitāti un neatkarību, kas iegūtas ar tik daudz upuriem, kā arī savu teritoriju neaizkaramību.”

Tās arī apņēmas: “[..] palīdzēt viena otrai tai gadījumā, ja kādai no tām uzbruktu, bez izaicinājuma no viņas puses, viņas tagadējās robežās.”

Tātad, ja uzbruktu kādai no Augstām Līguma slēdzējām valstīm bez izaicinājuma no viņas puses, tad otra uzskatīs sevi par kara stāvokli esošu un sniegs pirmai bruņotu palīdzību. (*Tautu Savienība, Līgumu Serijas, XXIII, 1924, Nr. 578*).

Šī līguma teksts skaidri norāda, ka tas nav vērstis ne pret vienu atsevišķu valsti, bet vienīgi pret valsti vai valstīm, kas vērstos ar neprovocētu uzbrukumu pret vienu no parakstītājām. Jebkuŗā starptautiskā tiesā neviens nevarētu uzturēt spēkā apgalvojumu, ka šāda Latvijas-Igaunijas parakstītā aizsardzības savienība varētu apdraudēt kādas trešās valsts un it sevišķi PSSR drošību.

Kas attiecas uz ultimāta otro pārmetumu, proti, ka starp trim Baltijas valstīm pastāvējusi militāra savienība pret Padomju Savienību un ka 1939. gada decembrī un 1940. gada martā esot notikušas slepenas militārās vadības sanāksmes, lai stiprinātu viņu pozīcijas, tas bija pilnīgi izdomāts pārmetums, jo Lietuva nekad nebija pievienojusies Latvijas-Igaunijas 1923. gada savienībai un nekādi citi militāra rakstura līgumi starp trijām Baltijas valstīm nav parakstīti. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tuvināšanās 1934. gadā izvērtās Baltijas antantē vienīgi ar miermīlīgiem un kulturāliem nolūkiem.

Zīmējoties uz pārmetumiem, ka *Revue Baltique* ir bijis “militārās Baltijas antantes speciāls preses organs”, jāsaka, ka šim nevainīgam izdevumam nebija nekāds oficiāls raksturs, bet to publicēja privāta Igaunijas-Latvijas-Lietuvas apvienība kā tās sabiedriskās un kulturālās sadarbības izpausmi. Pirmais un vienīgais numurs, kas iznāca 1940. gada februārī, nebija izraisījis ne mazākos iebildumus no padomju sūtņu puses kā Rīgā, tā arī pārējo divu Baltijas valstu galvas pilsētās.

Acīmredzot, Padomju Savienība nav varējusi atrast nopietnākus un dibinātākus pārmetumus pret Latviju un vienīgi uz šo maznozīmīgo prettekstu pamata Padomju Savienības kaŗaspēks iebruka Latvijā un to anektēja, kāds stāvoklis turpinājas vēl tagad.

Višinska melīgie apgalvojumi

Padomju Savienības ārlietu ministrs un galvenais delegāts Apvienoto Nāciju kopsapulcē A. Višinskis nevarēja atspēkot Latvijas sūtņa pieminētos faktus. A. Višinskis nāca klajā ar savu teoriju, kuŗā pēc *Cīņas* 9. decembra numurā iespīestā teksta “atmaskoti vēstures viltotāji”:

Starp citu jākonstatē, ka šajā Amerikas un Anglijas delegātu, kā arī dažu atbalstītāju citu delegātu nostājā attiecībā uz agresijas jēdziena definēšanas nav nekā jauna, salīdzinot ar nostāju, kādu šai jautājumā jau daudzus gadus ieņēma viņu valdības. Ja arī ir kaut kas jauns viņu runās šajā sesijā, tad tas ir šo delegātu argumentāciju vēl ļaunprātīgākais un nederīgākais raksturs, jo viņi nekautrējās tieši izkropļot un viltot faktus. Ja pievēršamies senatora Grīna, Ficmorisa, Holondes, Jaunzēlandes, Zviedrijas un Grieķijas delegāciju pārstāvju runām, tad te duras acis viena visām šīm runām kopīga iezīme. Tie ir mēģinājumi, kam viņi šoreiz veltījuši savus galvenos centienus, pierādīt, ka noligumi, kuŗos ietverta agresijas definīcija, ko Padomju Savienība izvirzījusi 1933. gadā, nav bijusi par pamatu draudzīgām attiecībām starp PSRS un citām valstīm un nav pavērusi ceļu miermīlīgai sadarbībai starp tām, kā mēs apgalvojām pagājušo reizi un joprojām apgalvojam pašreiz.

Kā pēc signāla minēto delegāciju pārstāvji centās pierādīt, ka mūsu izvirzītā agresijas definīcija it kā neesot devusi pozitīvus rezultātus. It kā lieļidamies ar savu nezināšanu, visi šie kungi nekautrīgi deklarēja, ka valstis, ar kuŗām Padomju Savienība 1933. gadā noslēgusi konvencijas par agresijas definēšanu, nekā neesot ieguvušas no šo konvenciju noslēgšanas. Mēģinādami ar visādiem melīgiem izdomājumiem piekrāpt sabiedrisko domu, šie kungi rupji izkropļoja visu nākamo gadu notikumus un apzinīgi noklusēja, piemēram, ka draudzīgās attiecības starp PSRS un Igaunijas, Lietuvas un Latvijas republikām nodibinātas jau pirmajos padomju varas pastāvēšanas gados, kad, kā tas notika 1920. gadā, Padomju valdība noslēdza miera līgumus ar Igauniju, Latviju un Lietuvu.

Šīs draudzīgās attiecības pēc tam nostiprināja īpašos neuzbrukšanas līgumos, kā arī līgumos par konfliktu izšķiršanu miera ceļā, – ar Lietuvu 1926. gada 28. septembrī, ar Latviju 1932. gada 5. februārī, ar Igauniju 1932. gada 4. maijā – līgumos, kas bija stingrs pamats draudzībai starp PSRS un minētajām Baltijas republikām, neraugoties uz visiem šo republiku toreizējo varasvīru pūliņiem aizkavēt šādu attiecību attīstīšanos, neraugoties uz viņu Padomju Savienībai naidīgo politiku. Jāatgādina, ka tai laikā aiz PSRS muguras savu Padomju valstij naidīgo darbību attīstīja tā saucamā Baltijas antante, kas bija pārvērtusies par kara savienību.

Daudzi tā laika fakti rāda, ka toreizējie Latvijas, Lietuvas un Igaunijas varasvīri centās izjaukt šos līgumus, radīdami ar šādu politiku dziļu neapmierinātību šo republiku plašajās tautas masās, tā kā šīs aprindas zaudēja it visu savu tautu uzticību, kā tas skaidri izpaudās demokratisķajās Latvijas un Lietuvas Saeimu, kā arī Igaunijas Valsts domes vēlēšanās 1940. gada jūlijā. Ievēlētas vispārējās, tiešās un vienlīdzīgās vēlēšanās, kur balsošana bija aizklāta, Latvijas un Lietuvas Saeimas, kā arī Igaunijas valsts dome vienprātīgi izsacīja savu uzskatu svarīgākajos politiskajos jautājumos. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas tautas izteica savu suverēno gribu, vienprātīgi izšķirdamās par padomju iekārtas nodibināšanu un Lietuvas, Latvijas un Igaunijas iestāšanos Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā.

Visu to apzinīgi noklusēja ASV, Anglijas un dažu citu delegāciju pārstāvji, kā arī noklusēja to, ka jau 1939. gada septembrī un oktobrī Padomju Savienība noslēdza savstarpējās palīdzības paktus ar Igauniju, Latviju un Lietuvu, kuŗos Padomju savienība un minētās republikas apņēmas sniegt cita citai visāda

veida palīdzību, pie tam arī militāru palīdzību, ja rastos tiešs uzbrukums vai tieša uzbrukuma draudi no jebkuras Eiropas lielvalsts puses, apņēmās aizstāvēt šo republiku valsts robežas, to valsts suverēnitāti un neaizkaramību.

Visu to angļu un amerikāņu nometnes kungi centās savās runās noslēpt, sagrozot tādējādi faktus, cenšoties visu iztēlot tā, it kā būtu aizskartas Lietuvas, Latvijas un Igaunijas intereses, kaut gan īstenībā šie ligumi un no tiem izrietošo Padomju Savienības saistību izpilde novērsa šo zemju pārvēršanu par beztiesīgu hitleriskās Vācijas koloniju. Šie kungi noslēpa arī visu to, kas noticis šajos pēdējos 12 gados un kas ir ļeņiniski-staļiniskās nacionālās politikas rezultāts. Šis politikas konsekventā realizēšana dzīvē izskaidro lieliskos panākumus, kas raksturo padomju republiku stāvokli Baltijā pēc tam, kad tās savā zemē nodibinājušas padomju iekārtu.”

“Ja salīdzinām”, – VK (b) P XIX kongresā teica Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks L. Berija:

“Lietuvas, Latvijas un Igaunijas savienotās republikas ar Norvēģiju, Holandi un Beļģiju, tad izrādās, ka padomju republikās rūpniecības attīstības tempi ir nesalīdzināmi augstāki nekā minētajās Eiropas kapitālistiskajās valstīs.

1952. gada sākumā Lietuvas PSR pārsniedza rūpnieciskās ražošanas pirmskaņa līmeni 2,4 reizes, Latvijas PSR – 3,6 reizes un Igaunijas PSR – 4,1 reizi, kamēr Norvēģija, Holande un Beļģija šai laikā tikai nedaudz pārsniedza rūpnieciskās produkcijas ražošanas pirmskaņa līmeni, lai gan padomju republiku saimniecība arī tika daudz vairāk izpostīta.

Interesanti atzīmēt, ka agrākajā, kapitālistiskajā Latvijā pat pēc tās toreizējo valdītāju izpušķotiem datiem rūpnieciskā ražošana no 1913. līdz 1939. gadam, tas ir, 26 gados, bija palielinājusies pusotras reizes, bet jaunajā, Padomju Latvijā 11 gados – no 1940. līdz 1951. gadam – rūpnieciskā ražošana, neraugoties uz postījumiem, ko nodarījis karš un ienaidnieka okupācija, palielinājusies 3, 6 reizes. Tikpat ievērojami panākumi gūti arī lauksaimniecības attīstībā.”

Ko Padomju Savienība grib noslēpt?

Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji – Latvijas sūtnis J. Feldmans, Lietuvas sūtnis P. Zadeikis un Igaunijas ģenerālkonsuls J. Kaivs – 8. decembrī Apvienoto Nāciju pilnsapulces priekšsēdētājam L. Pīrsonam iesniedza sekojošu rakstu:

Debatēs par agresijas definēšanu Apvienoto Nāciju pilnsapulces Juridiskā komisijā izraisīja diezgan skarbas pārrunas, sakarā ar Višinska kunga iesniegto un aizstāvēto rezolūciju jautājumā par agresijas noteikšanu. Brīvo tautu pārstāvji kā senātors Grīns, Fitmoriss u.c., kritizējot padomju delegācijas rezolūcijas projektu, aizrādīja, ka 1933. gada Agresijas noteikšanas konvencija starp Padomju Savienību un tās kaimiņu nācijām – Poliju, Rumāniju un Baltijas valstīm nav tās pasargājusi no krievu iebrukuma un neatkarības zaudēšanas.

Uz to Višinska kungs Juridiskās komisijas 4. decembra sēdē nāca ar

paskaidrojumu attiecībā uz Baltijas valstīm, aizrādot, ka ar šīm valstīm Padomju Savienība nodibinājusi draudzīgas attiecības ar 1920. gada miera līgumu, ko vēlāk vēl pastiprināja ar Lietuvu 1926. gadā, bet ar Latviju un Igauniju 1932. gadā noslēgtie neuzbrukšanas līgumi. Tani laikā tomēr, pēc Višinska vārdiem, Baltijas antante esot pārvērtusies par militāru savienību un attīstījusi pret Padomju Savienību naidīgu darbību. Baltijas valstu valdības esot centušās izjaukt līgumus ar Padomju Savienību. Tas esot izraisījis nemienu, kas izpaudās 1940. gada jūlija vēlēšanās, pēc kuŗām šis tautas izteikušās savu suverēno vēlēšanos ieviest padomju iekārtu un pievienoties Padomju Savienībai.

Šeit Višinska kungs pats gan piemirsa pateikt, ka "demokratiskās vēlēšanas" 1940. gadā Baltijas valstīs notika okupantu Sarkanarmijas uzraudzībā un tani laikā, kad krievu politiskā policija Baltijas valstīs izdarīja vēl nepieredzētas eksekūcijas. Tāpat Višinska kungs aizmirsa pateikt, ka šīs "demokratiskās vēlēšanas" notika pret Baltijas valstu satversmēs paredzētiem noteikumiem, un okupācijas varas aranžējumā – ar vienu vienīgu sarakstu, kas saturēja okupācijas varas izraudzītos kandidātus. Tie, kas mēģināja iesniegt atsevišķu sarakstu, tika arestēti un vēlāk nozuda Padomju Savienības vergu noietnēs.

Iebrūkot Baltijas valstīs 1940. gada jūnijā, Padomju Savienība lauza nevien 1920. gada miera līgumu, tāpat vēlākos neuzbrukšanas līgumus un 1933. gada agresora definīcijas līgumu, bet arī 1939. gada Padomju Savienības uzspiestos tā saucamos savstarpējās palīdzības līgumus, ar kuŗiem Padomju savienība izspieda sev tiesības ievest katrā valstī 30 000 lielu kuŗaspēku un lietot sauszemes un jūras bāzes. Šinīs līgumos bija paredzēts, ka tie nedrīkst apdraudēt valstu neatkarību, suverenitāti un militāro rīcību.

Višinska kungs sevišķi uzsver, ka šie līgumi nav vis noveduši pie Baltijas tautu tiesību samazināšanas, bet gan pasargājuši šīs valstīs pārvērsties par Hitlera Vācijas beztiesīgām kolonijām. Višinska kungs vienīgi aizmirsa izcelt padomju Savienības "gādību" par Baltijas valstīm, kas izpaudās 1939. gada 23. augusta slepenā nolīgumā, ar kuŗu Padomju Savienība panāca Hitlera Vācijas piekrišanu uzskatīt Baltijas valstīs par ietilpstošām Padomju Savienības interešu sfairā, resp., nododamas viņas varā. Šo kauna pilno tirgu starp Hitleru un Staļinu Višinska kungs sargājās pieminēt.

Lai atbildētu uz jautājumu, kas noticis ar Baltijas valstīm, Višinska kungs citē Padomju Savienības vice-premjēra Bērija kunga izteicienus 19. komunistu kongresā, it kā Baltijas valstu rūpniecības produkcija vairākkārt pārsniegusi "pirmskaŗa" līmeni.

Protams Bērija kungs ir "speciālists" Baltijas valstu lietās, jo viņš kā padomju politiskās policijas šefs vadīja deportācijas no Baltijas valstīm uz Padomju Savienības vergu noietnēm. Salīdzināšanai Bērija kungs ņem 1940. gadu, kad Padomju Savienības Sarkanā armija bija okupējusi Baltijas valstīs, un tad, protams, rūpniecības produkcija bija gandrīz pilnīgi apstājusies. Tikpat dīvaina ir Višinska kunga "statistika", kad viņš runā par rūpniecības attīstību neatkarīgā Latvijā, kas esot tikai pusotras reizes pārsniegusi 1913. gada līmeni. Šeit jāsaprot, ka Latvijas neatkarība tika pasludināta tikai 1918. gadā, bet 1913. gadā Latvijā, kā Krievijas toreizējā sastāvdaļā, bija novietota rūpniecība, kas strādāja visas Krievijas tirgum. Neatkarīgā Latvijā stāvoklis radikāli

grozijās, bet arī tad Višinskis spiests atzīt, ka tās rūpniecība pārsniedza pusotras reizes 1913. gada līmeni.

Patiesība gan ir tā, ka Baltijas valstis zem Padomju Savienības okupācijas kļuvušas par ekspluatējamām kolonijām: visi viņu rūpniecības ražojumi tiek sūtīti uz Padomju Krieviju, meži tiek izcirsti vēl nepieredzētos apmēros un koka materiāli sūtīti uz Donas ogļu raktuvēm. Turpretim Baltijas valstu iedzīvotāji cieš preču trūkumu kā visas Pad. Savienības okupētās valstis. Vēl sliktāki ir ar zemkopību, kamēr neatkarības laikā Baltijas valstu lauksaimniecības ražojumu eksports bija valsts galvenais ienākums, tagad kolchozu sistēmas dēļ Baltijas valstu lauksaimniecība nevar apmierināt pašu iedzīvotāju vajadzības un kā pilsētās, tā uz laukiem ir sajūtams pārtikas produktu trūkums.

Baltijas valstīm ar varu un viltu uzspiestā komunistu iekārta ir atnesusi šim tautām neapraķstāmas ciešanas: simtiem tūkstošu nevainīgu cilvēku deportēti uz Padomju Krievijas vergu nometnēm bez kādas tiesas procesa, bet vienkārši uz politiskās policijas aizmuguriska lēmuma pamata. Agrāk saimnieciski un kulturāli ziedošās suverēnās valstis kļuvušas par Padomju Savienības ekspluatējamām kolonijām. Dzīves līmenis Baltijas valstīs tagad noslīdējis līdz nekad nepieredzētam zēmam līmenim un tas tuvojas proletārizēto Padomju Krievijas masu zēmam standartam.

To visu Baltijas tautām atnesa Padomju Savienības noziedzīgā rīcība:

1. noslēdzot 1939. gada 23. augustā slepeno Staļina–Hitlera līgumu, kuŗā abi šie diktatori sazvērējās atņēmt Baltijas tautām brīvību un

2. padomju rīcība pret starptautisko likumu – pārkāpjot visus līgumus, ko Padomju Savienība bija no brīva prāta noslēgusi ar Baltijas valstīm.

JŪLIJS FELDMANS

Dzimis 1889. gada 21. augustā Nīgrandē, Latvijā. Miris 1953. gada 16. septembrī Vašingtonā, ASV. Diplomāts.

1915. gadā beidzis Maskavas universitātes juridisko fakultāti.

Sākot ar 1919. gadu Latvijas Ārlietu ministrijas dienestā. Sūtnis Francijā, Šveicē, Dānijā. 1936. gadā panāk Latvijas ievēlēšanu Tautas Savienības padomē.

Otrā pasaules kaŗa laikā Žeņevā izdeva informācijas biļetenu par notikumiem okupētā Latvijā. Pēc kaŗa strādā IRO birojā Žeņevā. 1949. gadā kļūst par Latvijas kārtējo pilnvaru nesēju ASV. Lieli nopelni Centrālās un Austrumu Eiropas padomes, Komitejas Latvijas Brīvībai un Amerikas Latviešu Apvienības dibnāšanā. Daudz publicējies periodikā. Grāmatas *Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība?* autors.

Agnis Balodis

BALTIJAS DIPLOMĀTU CĪŅA 1940. UN 1941. GADĀ

Latvijas sūtņi ārzemēs sākumā lojāli ievēroja jaunās valdības rīkojumus, ticot, ka Ulmanim vēl arvienu Latvijā ir faktiskā vara. Tā 1940. gada 25. jūlijā Latvijas sūtniecības preses biļetens Vašingtonā starp citu rakstīja:

levērojot ārzemju presē izteiktās baumas, noteikti jāuzsver, ka jaunā valdība, lai gan draudzīga Padomju Savienībai, nekādā gadījumā nav komūnistiska un ka itin neviens valdības loceklis nav komūnists.

Bet drīz vien Latvijas sūtņim Vašingtonā Dr. Alfrēdam Bīlmanim bija jāmaina nostāja, jo no Latvijas pienāca arvien satraucošākas ziņas, kas vēstīja pavisam ko citu. Jau 13. jūlijā viņš oficiālā paziņojumā izklāstīja plānoto vēlēšanu patieso būtību un, balstoties uz Latvijas republikas Satversmi, atzina tās par nelegālām. 21. jūlijā, gaŗākā izklāstā, Bīlmanis raksturoja Latviju kā neprovocētas agresijas upuri. 23. jūlijā Latvijas lietvedis Argentīnā un Brazīlijā Dr. Pēteris Oliņš iesniedza protestu par notikumiem Latvijā un PSRS vietu tajā. Arī sūtņis Lielbritānijā Kārlis Zariņš protestēja britu Ārlietu ministrijā.

Jau 15. jūlijā Lojs Hendersens (*Loy Henderson*), ārlietu ministrijas Eiropas nodaļas *vicešefs*, memorandā ASV valdībai sakarā ar Bīlmaņa pieprasījumu aizsargāt Latvijas valsts un pilsoņu īpašumus Amerikas Savienotajās Valstīs pret PSRS mēģinājumiem tos piesavināties, raksta:

Savienotās Valstīs nevar piekopt vienu politiku attiecībā pret Čehoslovākiju, Dāniju un vācu okupēto Poliju, un citu attiecībā pret Latviju, Igauniju, Lietuvu un Somiju. Ja ASV grib atteikties atzīt agresiju, nešķīrojot, kas to izdarījis, tad tā nevar aizvērt acis fakta priekšā, ka Padomju Savienība izdara agresiju pret saviem kaimiņiem [...] ASV finansu pārvalde tādēļ ir izšķīrusies bloķēt visus Latvijas, Igaunijas un Lietuvas noguldījumus ASV sākot no 1940. gada 15. jūlija.

Tas ārkārtīgi sakaitināja Molotovu, kas garā un niknā protesta notā, kas datēta ar 1940. gada 20. jūliju, nosodīja šo “nelegālo akciju” un izteica draudus, ka ASV ir atbildīga par visiem zaudējumiem, kas rodas PSRS, jo tā šos zelta un valūtas krājumus esot nopirkusi no Baltijas valstu valdībām. 1940. gada 9. augustā ASV ārlietu ministrija, tiešā un asā notā no-

raidīja visas PSRS apsūdzības un prasības. Arī visi vēlākie Padomju mēģinājumi iegūt šos līdzekļus nesekmējās.

Dr. A. Bīlmaņa darbība bija ļoti nepatīkama Padomju valdībai, kādēļ 1940. gada 29. jūlijā ministru kabinets pieprasīja Kirchenšteinam par disciplināriem pārkāpumiem atcelt Bīlmani no sūtņa posteņa. Līdzīgs lēmums tika pieņemts arī par Kārli Zariņu – sūtņi Londonā. Nākamā dienā represijas pret abiem tika vēl saasinātas, atņemot viņiem Latvijas pavalstniecību un konfiscējot viņu īpašumus. *Valdības Vēstnesī* šis paziņojums beidzās ar norādījumu, ka abi sūtņi nostādīti ārpus likuma smagas valsts nodevības dēļ. Kirchenšteina valdība tomēr nekad nav darījusi atklātībai zināmu konkrēto apsūdzību.

1940. gada 23. jūlijā ASV ārlietu ministra vietas izpildītājs Mr. Vells (*Summer Welles*), izdeva šādu deklarāciju par notikumiem Baltijas valstīs:

Šajās pēdējās dienās tuvojās noslēgumam tie dažādie procesi, ar kuriem viens no viņu stiprākiem kaimiņiem ar nolūku gatavojās iznīcināt trīs mazo Baltijas republiku (Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) politisko neatkarību un teritoriālo integritāti.

Kopš tās dienas, kad šo republiku tautas pirmo reizi ieguva neatkarīgu demokrātisku valdības formu, ASV tauta ar dziļu un saprotošu interesi ir vērojusi viņu aprīnojamo augšupeju. Šis (ASV) valdības politika ir vispār zināma. ASV tauta nostājās pret laupīšanas mēģinājumiem, neatkarīgi no tā, vai tie tiek izdarīti ar varu vai draudiem.

Tāpēc tā nostājas pret vienas, vienalga, cik spēcīgas valsts iejaukšanos citas, vienalga, cik vājas suverēnas valsts iekšējās darīšanās. Šie principi veido pašus pamatus, uz kuriem balstās 21 Jaunās pasaules suverēno republiku pašreizējās savstarpējās attiecības.

ASV turpinās iestāties par šiem principiem, saskaņā ar amerikāņu tautas pārliecību, ka saprāts, taisnības un likuma noteicēju lomu – mūsu modernās civilizācijas pamatu – nevar saglabāt, ja doktrīna, kuŗā ietilpst šie principi, nevadīs nāciju savstarpējās attiecībās.

Padomju Savienības lomu šajā agresijas aktā, kā arī tās divkosīgo rīcību un Latvijas likumu un Satversmes rupju pārkāpšanu vislabāk raksturo Dr. A. Bīlmaņa deklarācija pēc Latvijas iekļaušanas PSRS:

1940. gada 6. augustā Padomju Socialistisko Republiku Savienības Augstākā Padome ir proklamējusi Latvijas republikas iekļaušanu PSRS. Latvijas sūtņi uzskata šo rīcību par ļauni vardarbīgu starptautisko likumu, prakses un morāles pārkāpšanu un protestē pret šādu Latvijas integritātes aizkaršanu.

Kaut arī PSRS ir mēģinājusi dot šķietamu legalitāti savai rīcībai, skats uz Latvijas Satversmi parāda, ka tā nav nekas cits kā plāns plīvurs, lai pārsegtu vājākas zemes brīvības iznīcināšanu ar brutālu varu. Pirmais Latvijas Satversmes pants skan: "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika."

76. un 77. pants saka:

"Satversmi Saeima var grozīt sēdēs, kuŗās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu. Pārgrozījumus pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divi trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākumu."

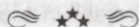
Ja Saeima grozījusi Satversmes pirmo, otro, trešo vai sesto pantu, tad šādi pārgrozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir nododami tautas nobalsošanai. Ir labi zināms, ka tāda tautas nobalsošana nav notikusi, un ka arī Saeimas vēlēšanas bija nelegālas, jo tajās bija pielaista tikai viena partija. Bez tam nekādu referendumu jeb plebiscitu nebūtu iespējams izdarīt to lielo padomju militāro spēku klātbūtnē, kas okupējuši Latviju. Tādēļ šai PSRS un Latvijas leļļu Saeimas rīcībai, inkorporējot Latvijas republiku Padomju Savienībā, nav ne mazākās konstitucionālās legalitātes.

Dr. *Alfreds Bilmanis*

Latvijas ministrs

Vašingtonā, Kolumbijasapgabalā

(*Baltijas diplomātu cīņa 1940. un 1941. gadā*. Stokholma, *Memento*, 1973.)

AGNIS IMĀRS BALODIS

Dzimis 1932. gada 19. septembrī Rīgā. Miris 1994. gada 25. janvārī Stokholmā. Vēsturnieks, publicists un zobārsts.

1944. gadā kopā ar vecākiem dodas trimdā uz Vāciju. Zviedrijā ierodas 1953. gadā. Studējis odontoloģiju, vēsturi, valsts zinības un baltu valodas. Ieguvis zobārsta un fil. kand. gradu.

Daudzu peridodisku rakstu, brošūru un vairāku grāmatu autors. Ar segvārdu *Jānis Jūrmalnieks* sacerējis mazformāta grāmatas *Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā – Tās priekš- un pēcspēle* un *Baltijas republikas Lielā Tēvijas kara priekšvakarā*. Brošūras lielākā skaitā 1970. un 1980. gados nelegāli ievestas okupētajā Latvijā. Ievēribu Zviedrijā guva viņa grāmata *Letlands och det lettiska folkets historia*. Tās tulkojums latviešu valodā *Latvijas un latviešu tautas vēsture* bija viens no pirmiem Atmodas laikā publicētiem plašākiem Latvijas vēstures izdevumiem.

ATLANTIJAS CHARTA

Savienoto Valstu prezidenta Franklina Rūzvelta (*Franklin Delano Roosevelt*) un Viņa Majestātes Lielbritānijas karaļa valdības premjēra sēra Vinstona Čērčila (*Sir Winston Leonard Spencer Churchill*) 1941. gada 14. augusta deklarācija, kas tagad pazīstama ar nosaukumu *Atlantijas charta*. Deklarāciju abi valstsvīri izstrādāja, satikušies uz kaņakuģa *USS August* Ziemeļatlantijas okeānā Kanādas piekrastē no 9. līdz 12. augustam. Pēc piecu dienu ilgām pārrunām viņi paziņoja pasaulei vispārējus principus savu zemju nacionālajā politikā. Tajos tveņas cerība pasaules labākai nākotnei. Jāievēro, ka ASV tanī laikā vēl nebija iestājusies kaŗā.

Pirmkārt, viņu valdības necenšas palielināt savu varu ne teritoriālā, ne citādā ziņā.

Otrkārt, tās ir pret teritoriālām pārmaiņām, kas neatbilst tautu brīvi izpaustai gribai.

Treškārt, tās atzīst katras tautas tiesības izraudzīties sev vēlamu valdības formu. Tās vēlas, lai atkal atjaunotu suverēnās tiesības un pašpārvaldīšanu tām tautām, kam tās ar varu atņemtas.

Ceturtkārt, tās, ievērojot savas pastāvošās saistības, centīsies panākt, to, lai visas valstis, lielas un mazas, uzvarētājas un uzvarētās, varētu piedalīties pasaules tirdzniecībā un izejvielu izmantošanā, kas nepieciešama saimnieciskai labklājībai.

Piektkārt, tās vēlās panākt visu nāciju vispilnīgāku sadarbību saimniecībā, lai uzlabotu darba apstākļus, saimniecisku attīstību un sociālu nodrošinātību.

Sestkārt, tās cer, ka pēc galīgas nacionālsociālistu tiranijas sagraušanas tiks panākts miers, kas visām nācijām ļaus dzīvot drošībā pašām savās robežās un nodrošinās visiem cilvēkiem visās zemēs dzīvi, brīvu no bailēm un trūkuma.

Septītkārt, šādam mieram būtu jānodrošina visiem cilvēkiem iespēja netraucēti šķērsot jūras un okeānus.

Astotkārt, tās vēlas, lai morālu apsvērumu dēļ visām pasaules tautām reāli tiktu liegta varas lietošana. Tā, kā mieru nevar saglabāt, ja nācijas, kas draud vai kas var draudēt ar agresiju pāri savām robežām, turpina lietot sauszemes, jūras un gaisa kaŗaspēkus, tad šo nāciju atbrūošana uzskatāma par svarīgu, līdz kamēr nodibināta plašāka un pastāvīga

vispārējās drošības sistēma. Tāpat tās grib palīdzēt un pamudināt uz jebkādu citu iespējamu rīcību, kas miermīlīgām tautām atvieglotu bruņošanās smago nastu.

APVIENOTO NĀCIJU DEKLARĀCIJU

Divu valstsvīru paziņojums pasaulei tika inkorporēts *Apvienoto Nāciju deklarācijā* 1942. gada 1. janvārī, ko tūdaļ parakstīja 24 valstis, ieskaitot Padomju Savienību. Padomju Savienība tanī laikā jau bija okupējusi Polijas austrumu teritorijas, Karelijas pussalu un atņēmusi Somijai nelielu zemes gabalu tās ziemeļos, okupējusi un inkorporējusi trīs Baltijas valstis, sadarbibā ar nacistisko Vāciju. Visas okupētās teritorijas Padomju Savienība paturēja arī pēc kara. Seko deklarācijas teksts:

Šīs deklarācijas signatārvalstis, parakstījušas ar nosaukumu *Atlantijas charta* pazīstamā Savienoto Valstu prezidenta un Lielbritānijas premjerministra 1941. gada 14. augusta kopīgā deklarācijā ietverto vispārējo mērķu un principu programmu.

Būdam pārliecināts, ka pilnīga uzvara nepieciešama, lai aizsargātu dzīvību, brīvību, neatkarību un reliģijas brīvību un saglabātu cilvēka tiesības un taisnību kā pašu, tā arī citās zemēs, un ka tās pašlaik kopīgi cīnās pret nežonīgu un brutālu varu, kas cenšas sev pakļaut visu pasauli, tiek deklarēts:

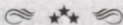
1. Katra valdība apņemas izmantot visas savas militārās un saimnieciskās iespējas pret Trijvalstu pakta locekļiem un to piekritējiem, ar kuriem šī valdība ir karā.

2. Katra valdība apņemas sadarboties ar valdībām, kas parakstījušas šo dokumentu, un neslēgt ar ienaidniekiem separātu ieroču pamieru vai mieru.

Šai deklarācijai var pievienoties citas nācijas, kas ciņu par hitlerisma satriekšanu atbalsta ar materiālu vai citādu palīdzību.

Vašingtonā, 1942. gada 1. janvārī.

Piezīme: Šo deklarāciju parakstījušas 45 valstis, kā pēdējā Saudiarābija, 1945. gada 1. martā.

JALTAS KONFERENCES ZIŅOJUMS

Pagājušās astoņās dienās Lielbritānijas premjērministrs Vinstons Čērčils (*Winston Leonard Spencer Churchill*), Savienoto Valstu prezidents Franklins Rūzvelts (*Franklin Delano Roosevelt*) un Padomju Savienības Tautas komisāru padomes priekšsēdis Josifs Staļins tikās Krimā ar ārlietu ministriem, ģenerālštābu priekšniekiem un citiem padomdevējiem. (Oriģinālā seko konferences dalībnieku saraksts). Še turpmāk uzskaitīto konstatējuši Lielbritānijas premjērministrs, Savienoto Valstu prezidents un Padomju Savienības Tautas komisāru padomes priekšsēdis kā Krimas konferences rezultātu.

Vācijas sakaušana

Mēs esam apsprieduši un nosprauduši triju sabiedroto valstu militāros plānus kopīgā ienaidnieka galīgai sakaušanai. Triju sabiedroto nāciju militārie stābi konferences laikā sanāca kopā katru dienu. Šīs sanāksmes visādā ziņā ļoti apmierināja un stiprināja apņēmību vēl ciešāk kā līdz šim sadarboties militārajos pasākumos. Notika pilnīga savstarpēja informācijas izmaiņa un tā panāka pilnīga vienošanās un sīki izplānota laika, veida un saskaņošanas ziņā jaunus un vēl spēcīgākus triecienus Vācijas sirdī no austrumiem, rietumiem, ziemeļiem un dienvidiem.

Mūsu kopējie militārie plāni kļūs zināmi tikai pēc to veikšanas, taču mēs ticam, ka šīnī konferencē sasniegtā ciešā sadarbība starp stābiem ļaus karu beigt īsākā laikā.

Nacionālsociālistiskā Vācija ir nolemta bojā ejai. Mēģinot turpināt bezcerīgo pretošanos, vācu tauta savu sakāvi padarīs tikai vēl smagāku.

Vācijas okupācija un kontrole

Mēs esam vienojušies par kopēju politiku un plāniem attiecībā uz beznotekumu padošanos, ko mēs diktēsim nacionālsociālistiskai Vācijai pēc tās bruņoto spēku galīgas satriekšanas. Padošanās līgumu nedarīs atklātībai zināmu, iekams Vācija nebūs galīgi sakauta. Saskaņā ar panākto vienošanos triju valstu bruņotie spēki Vācijā okupēs katrs savu zonu. Saskaņotai kontrolei un administrācijai paredzēta Centrālā kontroles komisija, ko veidos triju lielvalstu bruņoto spēku virspavēlnieki ar galveno mītni Berlinē. Mēs esam vienojušies par to, ka arī Franciju, ja tā vēlēšies, uzaicinās pārņemt vienu okupācijas zonu un piedalīties kā ceturtajai dalībvalstij kontroles komisijā. Franču zonas robežas noteiks četru valdību pārstāvji Eiropas Padomdevējā komisijā.

Mūsu nelokamā griba ir iznīcināt Vācijas militarismu un nacionālsociālismu, un panākt to, lai Vācija nekad vairs nespētu apdraudēt pasaules mieru. Mēs

esam cieši nolēmuši: atbrūņot un demobilizēt visus vācu bruņotos spēkus, uz visiem laikiem likvidēt vācu ģenerālstābu, kas atkārtoti atdzīvinājis Vācijas militārismu; pārvietot vai iznīcināt visus vācu kaŗa materiālus; ierobežot vai kontrolēt to Vācijas rūpniecības daļu, kas varētu kalpot militārām vajadzībām; ātri un taisnīgi sodīt visus kaŗa noziedzniekus un pieprasīt pilnīgu reparāciju par Vācijas nodarītajiem zaudējumiem; pilnīgi likvidēt nacionālsociālistu partiju, nacionālsociālistu likumus, organizācijas un iestādes un atbrīvot Vācijas sabiedriskās iestādes un vācu tautas kultūras un saimniecisko dzīvi no nacionālsociālistu un militāristu ietekmes; rīkoties Vācijā tā, kā to prasīs pasaules miera nodrošināšana nākotnē. Mūsu nolūks nav iznīcināt vācu tautu, taču tikai pēc nacionālsociālisma un militārisma iznīcināšanas vācu tautai būs labākas dzīves iespējas un vieta tautu kopībā.

Vācijas reparācijas

Mēs esam aplūkojuši Vācijas nodarītos postījumus Sabiedrotām valstīm šini kaŗā un atzinuši par taisnīgu to, ka Vācija atmaksās tos iespējami lielākā apjomā. Paredzēts nodibināt reparāciju komisiju. Komisija izskatīs Vācijas nodarīto kompensējamo postījumu lielumu un to reparācijas veidu. Komisija darbosies Maskavā.

Apvienoto Nāciju Konference

Mēs esam nolēmuši pēc iespējas ātri kopā ar mūsu sabiedrotajiem nodibināt starptautisku organizāciju miera un drošības uzturēšanai. Mēs ticam, ka tā būs nozīmīga gan agresijas aizkavēšanai, gan arī kaŗa politisko, saimniecisko un sociālo cēloņu novēršanai, visām miermīlīgajām tautām cieši sadarbojoties.

Pamati bija likti Dambertenoksas konferencē, taču svarīgākajā – balsošanas jautājumā – netika panākta vienošanās. Šī konference ir spējusi šis grūtības pārvarēt.

Mēs vienojāmies par to, ka 1945. gada 25. aprīlī Savienotajās Valstīs Sanfrancisko pilsētā sanāks Apvienoto Nāciju konference, lai izstrādātu šādas organizācijas statūtus, paturot Dambertenoksas sarunās noteiktās vadlīnijas.

Nekavējoties tiks ievadītas sarunas ar Ķīnas un Francijas pagaidu valdību, un tās uzaicinās piedalīties konferencē kopā ar Savienoto Valstu, Lielbritānijas un Padomju Savienības valdību. Tiklīdz sarunas ar Ķīnu un Franciju būs beigušās, publicēs balsošanas kārtības priekšlikumus.

Deklarācija par atbrīvoto Eiropu

Padomju Savienības vadītājs, Lielbritānijas premjērministrs un Savienoto Valstu prezidents ir savā starpā apsprieduši viņu tautu un atbrīvotās Eiropas tautu intereses. Viņi kopīgi apiecināja gatavību pašreizējā atbrīvotās Eiropas nestabilitātes periodā saskaņot visu triju valdību politiku sniedzot palīdzību no nacionālsociālistiskās Vācijas atbrīvotajām tautām un bijušām Vācijas vasaļvalstīm, lai ar demokratiskiem līdzekļiem atrisinātu to aktuālās politiskās un saimnieciskās problēmas.

Kārtības nodibināšana Eiropā un valstu saimnieciskās dzīves atjaunošana

jāsasniedz, lai atbrīvotajām tautām dotu iespēju nokratīt pēdējos nacionāl-sociālisma un fašisma žņaugus un pašiem izvēlēties demokrātisku pārvaldi. Tas ir *Atlantijas chartas* princips – visu tautu tiesības izvēlēties valdības formu, kādu tās vēlas, suverēnas tiesības un pašpārvaldes atjaunošana tautām, kam to ar varu atņēmušas agresorvalstis.

Lai veicinātu apstākļus atbrīvoto tautu tiesību realizēšanai, trīs valdības kopīgi palīdzēs visām atbrīvotām Eiropas tautām vai agrāko ass valstu vasaļvalstīm, ja pēc to ieskata apstākļi prasa:

- a) nodibināt iekšēju mieru,
- b) ātri un iedarbīgi rīkoties postā esošo ļaužu palīdzībai,
- c) izveidot iekšējo pārvaldes aparātu, kas pēc iespējas vispusīgi pārstāvētu tautas demokratiskos elementus, un pēc iespējas drīz brīvās vēlēšanās nodibinātu valdības, kas atbilstu tautas gribai,
- d) sarīkot, kur tas nepieciešams, tādas vēlēšanas.

Trīs valdības apspriedīsies ar citām apvienotajām nācijām un citām Eiropas valdībām vai pagaidu iestādēm, ja tiks skarti jautājumi, kas ar iepriekš minēto ir tiešā sakarā.

Ja pēc triju valdību domām kādā no Eiropas atbrīvotajām zemēm vai kādā no bijušām Vācijas vasaļvalstīm stāvoklis sarežģīsies, tās tūlīt apspriedīs rīcību, kas nepieciešama, lai izpildītu šini deklarācijā paredzētās kopīgās saistības.

Šini deklarācijā mēs vēlreiz apstiprinām ticību *Atlantijas chartas* principiem, mūsu saistības *Apvienoto Nāciju deklarācijā* un apņemšanos sadarboties ar citām miermīlīgām tautām, veidot pasaulīgā saskaņā ar likumiem, kas nodrošinās mieru, drošību, brīvību un visas cilvēces labklājību.

Publicējot šo deklarāciju, trīs lielvalstis pauž cerību, ka Francijas pagaidu valdība tām pievienosies pieminētajā kārtībā.

Polija

Tā kā Sarkanarmija pilnīgi atbrīvojusi Poliju, tanī radusies jauna situācija. Tā prasa nodibināt Polijas pagaidu valdību, kuŗas likumība būtu lielāka nekā tikai pēc Rietumpolijas nesenās atbrīvošanas. Polijas pagaidu valdība, kas darbojas pašreiz, šī iemesla dēļ jāpārorganizē, tanī iekļaujot ievērojamas personas, kas darbojas gan Polijā, gan ārpus tās. Šī jaunā valdība tad saukties Polijas Nacionālās vienības pagaidu valdība.

V. Molotovs, V. Harimens un A. Klārks Kers ir pilnvaroti komisijas statusā vispirms Maskavā ar pašreizējās poļu pagaidu valdības locekļiem un citiem poļu vietējiem un ārzemju demokratiskajiem vadītājiem pārspriest tagadējās Polijas valdības reorganizēšanu saskaņā ar nupat minētajām vadlīnijām. Kad saskaņā ar iepriekš teikto Polijas Nacionālās vienības pagaidu valdība būs nodibināta, Padomju Savienības valdība, kas uztur diplomātiskās attiecības ar pašreizējo Polijas pagaidu valdību, Lielbritānijas un Savienoto Valstu valdība veidos diplomātiskās attiecības ar jauno Polijas pagaidu valdību un apmainīsies sūtņiem, kuŗu ziņojumi šīs valdības informēs par stāvokli Polijā.

Triju valdību vadītāji nolemj, ka Polijas austrumu robeža saskanēs ar Kērzonu līniju, tikai dažos apgabalos novēršoties no tās piecus līdz astoņus kilometrus Polijai par labu.

Viņi atzīst, ka Polijas teritorijas Ziemeļos un Rietumos būtiski jāpaplašina. Viņi apzinās, ka Polijas jaunās Nacionālās vienības pagaidu valdības labvēlība jāpanāk, isā laikā realizējot šos paplašinājumus, un ka līdz Polijas rietumu robežu galīgajai nospraušanai jānogaida miera konference.

Dienvidslāvija

Mēs esam vienojušies ieteikt maršalam J. Tito un Dr. Subasičam nekavējoties realizēt viņu savstarpējo nolīgumu un, ievērojot to dibināt jaunu valdību.

Mēs tāpat ieteicām jaunajai valdībai tūlīt pēc tās nodibināšanas deklarēt:

1. Antifašistu nacionālā atbrīvošanas savienība (*Avnoj*) ir jāpaplašina, un tai jāiekļauj pēdējā Dienvidslāvijas parlamenta (*Skupščinas*) locekļi, kas nav kompromitējušies, sadarbojoties ar ienaidnieku, un jāizveido struktūra, kas būtu pazīstama kā pagaidu parlaments.

2. Likumu akti, ko pieņēmusi antifašistiskā nacionālās atbrīvošanas savienība, jāratificē Satversmes sapulcei.

Tika aplūkoti arī citi Balkānu pamatjautājumi.

Ārlietu ministru sanāksme

Visu konferences laiku bez valdības vadītāju un ārlietu ministru ikdienas sanāksmēm notika arī atsevišķas triju ārlietu ministru un viņu padomnieku sanāksmes.

Šīs sanāksmes izrādījās ļoti vērtīgas, un tika nolemts, ka jānodrošina pastāvīgas triju ārlietu ministru apspriedes. Šī iemesla dēļ viņi tiksies, cik bieži vien vajadzīgs, iespējams, ka pēc trim vai četriem mēnešiem. Sanāksmēm jānotiek pēc kārtas visās trijās galvaspilsētās. Pirmā sanāksme notiks Londonā pēc Apvienoto Nāciju Pasaules Organizācijas konferences.

Vienība kaņā un mierā

Mūsu sanāksme šeit, Krimā, no jauna apliecinājusi apņemšanos nosargāt gaidāmo mieru, saglabājot mērķu un rīcības vienotību. Tā ir darījusi iespējamu Apvienoto Nāciju uzvaru šinī kaņā. Mēs ticam, ka šīs saites ir svētas. Mūsu valdības ir atbildīgas pašu tautām un visas pasaules tautām

Tikai turpinot un izvēršot mūsu triju valstu, kā arī visu miermīlīgo tautu sadarbību un saprašanos, iespējams sasniegt cilvēces dedzīgāko vēlēšanos – drošu un ilgstošu mieru, kas, citējot *Atlantijas chartu* “nodrošinās visiem cilvēkiem visās zemēs dzīvi, bez bailēm un trūkuma.”

Uzvara šinī kaņā un iecerētas starptautiskas organizācijas nodibināšana radīs nebijušu iespēju cilvēces vēsturē, jau drīz noteikt nepieciešamos šāda miera noteikumus.

Paraksti:

Vinstons Čerčils
Franklins Rūzvelts
Josifs Staļins

1945. gada 11. februārī.

JALTAS KONFERENCES LĒMUMU KOPSAVILKUMS

1945. gadā no 2. līdz 12. februārim Jaltas konferences laikā toreizējie “trīs pasaules lielie” – Rūzvelts, Čerčils un Staļins – vienojās par sekojošiem galveniem pamatjautājumiem:

1. Pēckara Vāciju sadalīt okupācijas zonās un pieprasīt no tās 10 gadu ilgas reparācijas, fabriku demontēšanu un valsts teritorijas samazināšanu.

2. Polijā un Balkānos rūpēties par “brīvām un neierobežotām vēlēšanām”. (ASV dzīvo, apmēram, septiņi miljoni balstiesīgu poļu izcelsmes vēlētāju, tāpēc Polijas jautājumam ir liela politiska nozīme.)¹

3. Padomju Savienība apņemas triju mēnešu laikā pēc kara izbeigšanās ar Vāciju pieteikt karu Japānai.²

4. Pieciem “lielajiem” (ASV, Lielbritānijai, PSRS, Francijai un Ķīnai) ANO padomē piešķirt “veto tiesības”.

5. Gandrīz pusi no Polijas priekškaļa teritorijas atvēlēt Padomju Savienībai. (Mazāk nekā ceturtda daļa no tur dzīvojošo cilvēku skaita pirms 1931. gada bija poļi, lielākais vairums bija “neapmierinātie un dumpīgie ukraiņi”, kas pirms kara tika uzskatīti kā minoritāte, plus “līdzīgu daudzumu neapmierināto baltkrievu”.)³ Polijas nākotnes robeža jāpārvieta rietumvirzienā līdz Neissas upei – teritorija, kuŗā dzīvo, apmēram, viens miljons vāciešu.

6. Sachalinas salas dienvidus daļu (kas tika pazaudēta 1905. gadā) pievienot PSRS. Japānai jāatdod PSRS arī Kuriļu salas.

7. Dot PSRS tiesības kopā ar Ķīnu izmantot Austrumu dzelzceļu Mandžurijā un PSRS piešķirt noteicošo varu Dairenā, Mandžurijas galvenajā ostā. Rietumu sabiedrotie to darīja iepriekš pat neinformējot Ķīnas ķeizaru Čangkhaišeku (*Chiang Kaishek*)

8. Staļinam tiek atļauts daļu no PSRS pienākošām Vācijas reparācijām iegūt izmantojot vācu kara gūstekņus kā bezmaksas darba spēku.

Pēc Jaltas konferences ASV republikāņi asi kritizēja Rūzveltu par to, ka viņš atdevis Staļinam Austrumeiropu un arī Tālajos Austrumus. Sarankanarmija jau tai laikā bija okupējusi gandrīz vai visu, tā devēto, “Austrumbloku” (izņemot Čehoslovākiju), bet Sabiedrotie nebija pat vēl sasnieguši Reinas upi.

Lai iegūtu Staļina piekrišanu iestāties karā pret Japānu, Rūzvelts atdeva viņam Tālos Austrumus. Amerikāņi tai laikā sīvās cīņās, ieņemot vienu Klusā okeāna salu pēc otras, cieta smagus zaudējumus. Vēl pieci

mēneši bija atlikuši līdz pirmās atombumbas sprādzienam. Augustā parakstot *Sino-Padomju līgumu*, Čangkhaišeks bija spiests akceptēt visas Rūzvelta norunas PSRS. Līgums tātad apstiprināja patiesi radušos stāvokli. Amerikāņu tautas vairākums piekrita Jaltas konferences rezultātiem, tikai deviņi procenti Jaltas konferences nolīgumus novērtēja kā nelabvēlīgus ASV.⁴

Atsauces un skaidrojumi:

¹ Tanī pašā laikā amerikāņi, atbalstīja domu, ka ņemot vērā nacistiskās Vācijas 1941. gada invāziju un tās pastrādātos noziegumus, Padomju Savienībai nākotnē nepieciešamas draudzīgas kaimiņvalstis. Tomēr vienlaicīgi jau skaidri bija saskatāms, ka pēc Sarkanarmijas pastrādātiem noziegumiem visā Austrumeiropā, pēc 1940. gada okupācijas Polijā, pēc Staļingradas uzvaras, brīvās vēlēšanās izveidotās valdības pēc kara Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs nebūs pieņemamas Padomju Savienības patvaldniekam Staļinam. Cita starpā – pavirši vērtējot, krievu kaŗaspēks 1945. un 1946. gadā izvaroja vismaz divi miljoni vācu sievietes.

Giddis, John Lewis, *We Now Know, Rethinking Cold War History*, New York, *Oxford University Press*, 1997, 45. lpp.

² Franklins D. Rūzvelts kādā nakts sarunā panāca Staļina piekrišanu šīnī jautājumā, apsolut tam Kuriļu salas un Sachalinu.

³ Fleming, D. F., *The Cold War and its Origins, 1917-1960*, Vol. II 1961. Double-day and Comp, *George Allen and Unwin Ltd*, London, 225. lpp.

⁴ Giddis, John Lewis, *United States and the Origins of the Cold War*, New York, *Columbia University Press*, 1972, 165. lpp.

Redakcijas piezīmes:

Angliski runājošās valstīs pazīstama paruna, ka amerikāņi esot meistari kaŗu uzvarēšanā, bet tai pašā reizē viņi esot ne mazāk lieli meistari mieru zaudēšanā. Jaltas konference un tās pieņemtie lēmumi uzskatāmi apliecina šīs parunas patiesīgumu.

Hitlers viens pats Otro pasaules kaŗu neiesāka, to viņš izdarīja sadarbībā ar Staļinu. Divi despoti un fanātiski iekaŗošanas ideoloģijas īstenotāji uz īsu brīdi sadevās rokās, lai izraisītu pasaulē vēl nepiedzīvotus asins plūdus.

Molotova-Ribentropa pakts un tā slepenie protokoli bija Rūzveltam labi zināmi. Tāpat viņam bija zināmi arī Staļina asiņainie darbi kolektivizācijas un lielās politiskās tīrīšanas laikā, kad desmitiem miljonu nevainīgu cilvēku zaudēja savas dzīvības. Tomēr šim Austrumu despotam amerikāņi ticēja un paļāvās uz viņa solījumiem.

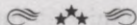
Jaltas konferences lēmumi un tās dalībnieku izturēšanās uzskatāmi liecināja par Rietumu naivitāti un lielo labvēlību pret Staļinu un PSRS. Rietumi bija gatavi dot Staļinam gandrīz vai visu, ko vien viņš vēlas. Tā rīkojoties tie visā nopietnībā cerēja, ka Staļins atmetīs savas diktatoriskās tieksmes un

laika tecējumā ieviesis Rietumu demokrātiskās pārvaldes principus, kā savā imperijā, tā arī iekārtojamās zemēs. Pat tādā neticamā gadījumā, ja Staļins to pat patiesi būtu vēlējis darīt, tas nebija iespējams, jo to viņam neļāva darīt viņa pagātnes asiņainie darbi, kas būtu tūdaļ izsaukuši kritisku vērtējumu un to neviens diktators nevar pieļaut.

Staļins bezkaunīgi meloja par "dumpīgiem ukraiņiem un baltkrieviem". Tas tika darīts ar nolūku, lai savā varā sagrābtu Polijas austrumu teritorijas, kas jau viņam bija piešķirtas 1939. gadā parakstot ar nacistisko Vāciju noziedzīgo *Molotova-Ribentropa paktu*. Viņš apzināti meloja arī par 15 000 poļu virsnieku nošaušanu 1940. gadā Kaļiņinā, Katinā un Starobeļskā, apgalvodams, ka šīs slepkavības veikušas hitleriskie vācu okupācijas spēki. Patiesībā piederība Polijai pasargāja ukraiņus un baltkrievus no mākslīgi radītās bada epidēmijas un drausmīgajām tīrīšanas akcijām Staļina diktātūrā. Grūti iedomāties, ka Rūzveltam un viņa padomniekiem tas viss nebija zināms.

Ja Rietumu nostāja bija bagāta ar labvēlīgu naivitāti attiecībā uz Staļinu un Padomju Savienību, tad Staļina to aukstasinīgi centās ar lišķību, meliem, viltību izmantot savu savtīgo, imperiālistisko nolūku īstenošanai Eiropā. Šo rīcību veicināja pārkrievoātā marksisma ideoloģija un tā balstījās uz mongoliski nežēlīgu spēku, kā militārā, tā arī administratīvā un saimnieciskā jomā. Staļins no Rietumiem centās izspiest visu, ko tik vien bija iespējams iegūt. Viņš izmantoja Rietumu valstsvīrus kā "derīgus idiotus", lai vajadzības brīdī tos pamestu un dotos solījumus vairs nepildītu. Nebija ilgi jāgaida. To pierādīja Rūzvelta žēlošanās un pazemības pilnā 1945. gada 1. aprīļa vēstule Staļinam. "Karstais karš" vēl nebija īsti beidzies, kad jau tika likti pamati "Aukstajam karšam".

Rietumi uzvarēja karu, bet tie pazaudēja mieru, kara pēdās sekoja karš Korejā un Vietnamā. Bez nīsto "kapitalistu un fašistu" palīdzības, Staļins – ļoti iespējams – politisko skatuvi būtu atstājis vēl pirms Hitlera, un Krievija būtu izveidojies pavisam jauns stāvoklis. Rietumu vadošo valstsvīru naivitāte izglāba Staļinu un bija iemesls arī vēlākajam Aukstā kara periodam.

LAIKMETA LIECĪBAS RIETUMU LABAI GRIBAI UN NAĪVITĀTEI

Rūzvelta saruna ar Bulītu

Prezidenta Franklina D. Rūzvelta (Franklin Delano Roosevelt) saruna ar ASV pirmo sūtni Padomju Savienībā Viljama K. Bulītu (William C. Bullitt) ir raksturīga laikmeta liecība par to, cik liela bija Baltā nama izpratne par Padomju Savienību un tās ģenerālisimusa Staļina (Josifs Džugašvili) patiesajiem politikas nolūkiem

[..]"Bil, es neapstrīdu jūsu faktus", turpināja Franklins Rūzvelts, "Es arī neapstrīdu jūsu loģisko domāšanu. Bet man ir nojauta, ka Staļins nav tāds cilkvēks. Harijs' arī saka, ka viņš tāds neesot.."

Es domāju, ka es viņam (Staļinam) došu visu, kas iespējams, un neprasišu neko pretim, *Noblesse oblige*, viņš mēģinās pievienot neko un strādās ar mani pasaules demokrātijas un miera labā."

Vilijama Bulīta augums strauji saliecās uz priekšu, viņa balsi bija manāms uztraukums, un viņa gaišais skats satumsa. Viņš atgādināja prezidentam, "Ja viņš runā par *Noblesse oblige*, viņš nedomā par Norfolkas hercogu, bet gan runā par Kaukaza bandītu, kas notur katru par ēzeli, ja viņš no tā var dabūt kaut ko par velti"...

Prezidenta sejā parādījās uzbudinājums: "Tā ir mana atbildība, nevis Jūsu. Es sekošu savai nojautai."

Šī saruna ar bijušo ASV sūtni Padomju Savienībā V. Bulītu un prezidentu Rūzveltu nav datēta. Tā ir publicēta žurnālā *Life*, nr. 25, 30.8.1948., 94. lpp. un atkārtota Beatrisas Fārnsvērtas (*Beatrice Farnsworth*) grāmatā – *William C. Bullitt and the Soviet Union*. Indiana University Press, *Bloomington and London*, 1. nod., 3. lpp.

Rūzvelta vēstule Čērčilam

Pie reizes der citēt arī F. D. Rūzvelta vēstuli V. Čērčilam (*Winston L. S. Churchill*) 1942. gada martā:

Es zinu, Jūs neņemsit ļaunā manu brutālo vaļsirdību, sakot Jums, ka es labāk varu kārtot jautājumu ar Staļinu nekā ar Jūsu Ārlietu ministriju vai manu Ārlietu departamentu... Es domāju, ka es došu viņam (Staļinam) visu, kas

vien iespējams, un neko neprasišu no viņa pretim, *Noblesse oblige*, viņš nemēģinās okupēt neko un strādās ar mani kopā pasaules miera un demokrātijas labā.”

Lieli valstsvīri, izšķirot vēsturiski svarīgas problēmas sekoja nojauktai, bet ignorēja piedzīvojuša diplomāta padomu un nodeva visu Austrumeiropu bolševisma varā. “Ganuzēna naivitāte” spēlēja lomu Eiropas tautu likteņus. Eiropai un arī ASV par to dārgi nācās samaksāt.

* Harijs L. Hopkins (*Harry L. Hopkin 1890 - 1946*), Secretary of Commerce 1940-1945 and Lend-Lease programme coordinator.

RŪZVELTA VĒSTULE STAĻINAM

Šajā personiskā vēstulē Franklins Rūzvelts Josifam Staļinam pazemīgā garā izsaka dziļu vilšanos. Protams, Staļinam tā nekā nenozīmēja.

Piezīme ievadam:

Pavisam drīz pēc Jaltas konferences Rietumu sabiedrotie atskārta, ka parakstītais līgums ir dažādi skaidrojams un izprotams. Krievi bija apsolījuši pašnoteikšanos un brīvas vēlēšanas visām Austrumeiropas tautām. Drīz vien atklājās, ka Padomju Savienība dotos solījumus nemēdz turēt. Īsi pirms nāves prezidents Rūzvelts Staļinam nosūtīja sūdzības vēstuli.

Prezidents Rūzvelts Maršalam Staļinam *

Saņemta 1945. gada 1. aprīlī.

Personīgi un ļoti slepeni.

Maršalam Staļinam no Prezidenta Rūzvelta.

Es nevaru no Jums slēpt bēdas, ar kādām pēc sekmīgās Jaltas konferences es vēroju notikumu attīstību, kas skar mūsu kopējās intereses. Mūsu pieņemtie lēmumi bija labi, tos ar prieku apsveica visas pasaules tautas, redzot, ka mēs pēc kara spējam atrast pamatu un saprašanos kā garantiju kopējai drošībai un pasaules mieram. Tieši šim cerībām un izredzēm, ko radīja mūsu pieņemtie lēmumi, tautas ir sekojušas ar vislielāko uzmanību. Mums nav tiesību tās pievilt. Līdz šim ir bijis ļoti maz sekmju Komisijas darbībā, lai attaisnotu pasaules cerības politisko jautājumu risinājumos, it īpaši attiecībā uz Poliju.

Atklāti runājot, es esmu nesaprašānā par dažādiem aspektiem un arī nevaru saprast Jūsu valdības acīmredzamo vienaldzību. Tā kā mēs ļoti

labi sapratāties Jaltā, es esmu pārliecināts, ka mēs trijātā pārvarēsim visas grūtības, kas pēc tam radušās. Tāpēc esmu nodomājis šini vēstulē vaļsirdīgi pārrunāt ar Jums problēmas, kā es tās saprotu.

Kaut gan man pirmām kārtām prātā ir problēmas ar Poliju, kas radušās mūsu sarunu laikā, man īsumā ir jāpiemin mūsu līgums, kas ir ietverts *Atbrīvotās Eiropas Deklarācijā*.

Atklāti runājot, es nevaru saprast, kāpēc nesenie notikumi Rumānijā nebūtu savienojami ar līgumā minētiem noteikumiem. Es ceru, ka Jūs personīgi atradīsiet laiku pārskatīt mūsu valdību korrespondenci par šo tematu.

Tomēr tā mūsu Jaltas vienošanās daļa, kas ir radījusi vislielāko tautas interesi un kas ir nokārtojama vissteidzīgāk, attiecas uz Polijas jautājumiem. Jūs droši vien zināt, ka komisija, ko mēs esam izveidojuši, sarunās nav guvusi panākumus. Es domāju, tā noticis tāpēc, ka Jūsu valdība Krimas konferences lēmumus interpretē citādi. Lai nebūtu pārpratumu, es darišu zināmu savu līguma noteikumu izpratni, kas rada grūtības Komisijas darbam Maskavā.

No līdzšinējām sarunām izriet tas, ka Jūsu valdība turas pie viedokļa, ka "Poļu Nacionālās Vienības pagaidu valdība" nav nekas vairāk kā vēl viena pašreizējās Varšavas valdības dimensija. To es nevaru savienot ne ar mūsu sarunām, ne līgumiem. Tiesa, Ļubļinas valdība jāatzīst, un tās locekļiem ir svarīga loma, tomēr ir jāpanāk jaunas valdības izveidošanās. Ši prasība ir skaidri izteikta vairākās vietās līgumā. Man ir skaidri jāsaprot, ka katrs atrisnājums, kas parādītu jauno valdību kā Varšavas režīma caurspīdīga maskējuma turpinājumu, nebūtu pieņemams un radītu Savienoto Valstu tautā pārliecību, ka Jaltas līgums ir izgāzies.

Saskaņā ar līgumu un tā paša iemesla dēļ Varšavas valdība nedrīkst pierakstīt sev tiesības – kuŗi poļi būtu aicinājami uz konsultācijām, kuŗi ne. Vai tad tiešām mēs nevaram vienoties, ka pirmām kārtām Komisija pati izvēlas poļu tautas ievērojamākās personas, kuŗas dotos uz Maskavu, un ielūgumi būtu izsūtāmi saskaņā ar šo izvēli. Ja to varētu izdarīt, es nepretotos, ka Ļubļinas grupa ierastos pirmā, lai iepazītos ar Jaltas lēmumu saturu šini jautājumā. Tomēr jāsaprot, ka Ļubļinas grupa, ierodoties pirmā, pirms ieaicināto ievērojamāko poļu darbinieku ierašanās nekādus lēmumus nedrīkst pieņemt. Komisija varētu vispirms izvēlēties nelielu, bet reprezentatīvu poļu vadītāju grupu, kas varētu minēt citus vārdus Komisijas apskatam. Mēs nepretotos un arī neliegtu ierasties tiem kandidātiem, ko Molotovs izvēlētos kā konsultantus, ja viņš būtu pārliecināts, ka tie nav naidīgi noskaņoti pret Krimas lēmumiem. Es domāju, nebūtu daudz prasīts, ka manam sūtnim būtu dāvāta tāda pati uzticība; arī katrs kandidāts, ko ieteiktu Komisija, tiktu godam pieņemts. Man ir skaidrs, ja Komisijai būtu ierobežotas tiesības vai tai būtu jādalās tiesībās ar Varšavas valdību izvēlēties poļu delegātus, mūsu līgums pašos pamatos būtu nederīgs.

Kamēr jau minētais manuprāt ir nopietnākais iemesls, kas kavē Komisijas darbu šini svarīgajā lietā, ir arī divi citi minējumi, par kuŗiem gan mēs neesam varējuši vienoties, bet kas tomēr ir svarīgi mūsu sadarbības turpmākiem mērķiem. Nevienu no šiem ierosinājumiem vēl Jūsu valdība nav pieņēmusi. Tas attiecas uz šādiem jautājumiem:

1. Polijā jābūt pilnīgam politiskam mieram, un dažādu uzskatu paudēju

grupas nedrīkst lietot vardarbību cita pret citu. Man šķiet, ir dabiski, ka mēs pielietojam savu iespaidu, lai to panāktu.

2. Manuprāt, saskaņā ar līgumu ir pilnīgi dabiski, ka Amerikāņu un Britu Komisijas locekļiem atļauts apmeklēt Poliju. Kā Jūs atceraties, Molotova kungs, Komisijas sarunu sākumos tieši to ierosināja, tikai vēlāk to atsauca.

Es vēlos Jums atgādināt, cik svarīgi ir attīstīt mūsu programmu sekmīgai starptautiskai sadarbībai, lai šo Polijas jautājumu sekmīgi un ātri nokārtotu. Ja grūtības netiktu pārvarētas, sabiedroto vienotība, kas man ļoti rūp, būtu sašķelta, un Krimas lēmumi izraisītu vēl lielākas uzskatu pretešķības. Esmu pārliecināts, Jūs sapratīsiet, ka Savienotās Valstīs ir nepieciešams tautas atbalsts, lai īstenotu jebkādus iekšējus vai ārējus līgumus. Amerikāņu tauta pati var pieņemt lēmumus, un neviena valdība tos nevar mainīt. Es pieminu šo tāpēc, ka pēdējais teikums Jūsu vēstulē par Molotova piedalīšanos San Francisko izraisīja mani izbrīnu par Jūsu neviltotu gribu šīs problēmas apskatīt.

* *Ministry of Foreign Affairs of the USSR. Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the President of the USA and the Prime Minister of Great Britain during the Great Patriotic War of 1940 -1945.* Vol. II, 1957. 201.-204. lpp.

Vēstule citēta arī izdevumā: *Great Issues in Western Civilization.* Vol. II. Second edition. 611.-613. lpp.

/No angļu valodas tulkojis T. Puisāns/

Redakcijas piezīme

Vēstule liecina par liela valstsvīra naivitāti ticot, ka Austrumu despots savā imperijā varētu pieļaut kādu demokrātisku procesu attīstību pēc Rietumu parauga. Padomju Savienības fainomenālā attīstība no chaotiskas ekonomiskās situācijas pēc varas sagrābšanas 1917. gadā līdz supervarai pēc Otrā Pasaules kara, kā liekas, bija iedrošinājusi varasvīrus Kremli, it īpaši Staļinu, ka viss ideoloģiski atrodas uz pareizā attīstības ceļa, lai ar viltu un spēku sagrābtu pasauli.

Staļina uzvaras atvieglāja tas, ka pasaulē trūka patiesas informācijas par boļševiku mērķiem. Padomju propaganda bija neparasti ietekmīga. To sekmēja Rietumu publicisti, apgalvojot, ka komūnisms esot *krievu iekšējā lieta*, panslavisma manifestācija laicīgā formā, Staļina jaunības sapnis par varu, par krievu tautas un zemes drošību, utt.; Padomju komūnisms aizstāvēt mieru un labklājību visiem, tātad – esot pilnīgi nekaitīgs.

Pasaules publicisti dzirdēja tikai propagandu, kas balstījās uz sekmju pārspilējumiem vienā pusē un meliem otrā. Staļins patiesību teica tikai saviem pārliecinātiem piekritējiem, bet meloja un glaimoja iespējamiem

pretiniekiem. Pie tādiem piederēja visi kapitālistiskās pasaules vadītāji, ieskaitot Rūzveltu un Čērčilu. ASV prezidenta vēstule ir labs piemērs Austrumu despota kārtējai dubultspēlei un Rietumu pasaules labajai gribai un lētticībai.

Čērčils, Rūzvelts un Staļins Jaltas konferencē, 1945. gada 4. februārī

ASV ĀRLIETU MINISTRA DŽONA F. DALLESA VĒSTĪJUMS UN LIECĪBA

Vēstījums latviešu tautai

Amerikas Savienoto Valstu ārlietu ministrs Džons F. Dalless (John Foster Dulless) Latvijas neatkarības 35. gada dienā bija sagatavojis vēstījumu latviešu tautai, ko uz Latviju pārraidīja Amerikas Balss

Pirms trīsdesmit pieciem gadiem latviešu tauta panāca savu neatkarību. Savā pastāvības laikā Latvijas republika pierādīja visai pasaulei, kādu ievērojamu progresu gūst tauta, kas pati var izvēlēties savu valdību, un kādu labklājību var sasniegt tauta, kas dzīvo brīvībā.

Mēs, amerikāņi, dziļi apzināmies tās ciešanas, ko pārdzīvo latviešu tauta padomju nežēlīgajā imperiālismā. Es izmantoju šo gadījumu, lai nodotu latviešu tautai amerikāņu tautas vissirsnīgāko līdzjūtību.

Savienotās Valstīs nekad nav atzinušas Latvijas piespiedu iekļaušanu Padomju Savienībā. Mēs esam dziļi pārliecināti, ka gan lielu, gan mazu tautu attiecībām ir jādibinās uz taisnības un brīvās gribas izpausmēm. Mēs esam pārliecināti, ka pienāks laiks, kad atkal varēs veidoties tautu brīvi izvēlētas valdības un miljoniem cilvēku tiks atkal atjaunotas cilvēku pamattiesības tajās zemēs, kur tagad tās vēl liegtas.

Ar Dieva palīgu un pašas tautas garīgiem un morāliem spēkiem Latvija pārdzīvos savu grūto apspiestības laiku, lai atkal ieņemtu savu likumīgo vietu Eiropas tautu saimē.

Liecība ASV Tautas vietnieku nama komitejai

ASV ārlietu ministrs Dž. Dalless 30. novembrī sniedza liecību Tautas vietnieku nama komitejā, kas izmeklē Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sagrābšanu komunistu varā un piespiedu iekļaušanu Padomju Savienībā. Savienoto valstu ārlietu ministrs deva šādu liecību

Es runāšu par Baltijas valstu pagātņi, tagadni un nākotni. Katrs no šiem posmiem ir nozīmīgs.

Baltijas tautas proklamēja savu neatkarību no Krievijas 1918. gadā. 1920. gadā Padomju Krievija noslēdza miera līgumus ar Baltijas valstīm. Ar šiem līgumiem Padomju Krievija bez ierunām atzina Baltijas valstu neatkarību un suverēnitāti. Padomju Krievija šais līgumos deklarēja, ka tā brīvprātīgi un uz visiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām pār Baltijas tautām un Baltijas valstu teritoriju.

1922. gada 28. jūlijā Savienotās Valstis diplomātiski atzišana Baltijas valstis. To mēs darījām mūsu tradicionālo uzskatu labā. Igaunija, Latvija un Lietuva jau četros pirmajos neatkarības gados bija pierādījušas, ka viņu neatkarība sakņojas dzīves īstenībā. Tās bija sekmīgi uzturējušas iekšējo stabilitāti kā politiskā, tā saimnieciskā laukā. To starptautiskās attieksmes saskanēja ar labām ieražām. Tāpēc šis valstis bija pelnījušas mūsu atzišanu. Patiešām, to neatkarība vainagoja visu tautu cerības, cerības, ko mūsu tauta ir lolojusi kopš pašiem sākumiem.

Divus gadu desmitus Baltijas valstis rādīja, cik lielus augļus dod brīvība. To sasniegumi bija iespaidīgi, lai gan zemes bagātības nav lielas. Bet Baltijas tautām bija liela prasme lauksaimniecībā, un ar grūtu darbu tās sasniedza saimniecisku labklājību. Šajās valstīs uzplauka nacionālā māksla un amatniecība. Baltijas tautas īstenoja augstu sociālās taisnības standartu un izpelņās cieņu visā pasaulē. Baltijas tautu garīgais un morālais spēks, Baltijas tautu brīvības mīlestība, enerģija un pašdisciplīna pierādīja, ka šīm tautām piemīt īpašības, kas tautas vērtību ceļ vairāk nekā tikai tautas locekļu skaits, zemes platība vai bagātība.

Baltijas valstis šai posmā deva vienmēr nepieciešamos pierādījumus, cik liels radītājs spēks iemīt pašu veidotā brīvā iekārtā. Tagadējais tumšais posms Baltijas tautām sākās 1939. gadā. Tas sākās ar šķietami draudzīgu Padomju Savienības apkampienu, uzspiežot Baltijas valstīm "savstarpējas palīdzības paktus".

Padomju Savienības ārlietu ministrs rūpīgi izskaidroja šo paktu nevainīgo un aizsardzības raksturu lielajā 1939. gada 31. oktobra runā.

Es citēju viņa vārdus: 'Padomju Savienība ar Igauniju, Latviju un Lietuvu ir noslēgusi savstarpējās palīdzības paktus, kuriem ir liela politiskā nozīme.... Šo savstarpējās palīdzības paktu īpašais raksturs nekādi nenozīmē Padomju Savienības iejaukšanos Igaunijas, Latvijas un Lietuvas lietās, kā daži ārzemju laikraksti cenšas apgalvot, bet gan pretēji – visi šie savstarpējās palīdzības pakti noteikti pieturas pie līgumslēdzēju valstu suverēnitātes neaizskaramības un pie principa – neiejaukties otra lietās... Mēs apliecinām, ka visas šīs bezjēdzīgās runas par Baltijas valstu sovjetizāciju kalpo vienīgi mūsu kopējo ienaidnieku un visu Padomju Savienībai naidīgo provokatoru interesēm.'

Tikko šie dedzīgie un autoritātīvie vārdi bija izteikti, kad jau sākās Baltijas valstu sovjetizācija. Noslēguma akts notika pēc apmēram astoņiem mēnešiem, kad Padomju Savienība Sarkanarmijai lika iesojot Baltijas valstis, iecēla tur marionešu valdības un lika šīm marionešu valdībām pieprasīt Baltijas valstu uzņemšanu Padomju Savienībā, uzņemšanu, ko žēlsirdīgi piešķīra. "Bezjēdzīgie" ārzemju laikrakstu apgalvojumi izrādījās par patiesību.

Pasaules brīvās tautas bija satriektas par šo agresiju. Savienotās Valstis tūlīt darīja zināmu savu nostāju. Tās 1940. gada 23. jūlijā atkāti nosodīja šos "viltus procesus, ar kuriem kāds spēcīgs kaimiņš tieši grib iznīcināt mazo Baltijas republiku – Igaunijas, Latvijas un Lietuvās – politisko neatkarību un teritorijas neaizskaramību."

Vēl joprojām šie "viltus procesi" turpinās, kamēr vairāk nekā 15 kādreiz neatkarīgas nācijas, kas pārstāv lielu cilvēces daļu, ir "sovjetizētas." Padomju vadoņi vēl šodien aicina brīvās tautas slēgt un slēgt ar Padomju Savienību savstarpējās drošības līgumus un palauties uz tiem. Mums jāzina, ka tad,

kad padomju vadoņi lieto vārdu "drošība", viņi domā par iespēju Padomju Savienībai nodrošināt jaunus upuņus.

Ko nesis nākotne? Vispirms, nezaudēsim cerību, ka nākotnes ir.

Es atceros agrākos vēsturiskos notikumus, kas ierakstīti Vecajā Derībā. Tur pieminētas tādas nācijas kā Izraēla, Arabija, Ēģipte un Libanona. Cik reizes šīs tūkstošiem gadu vecās nācijas nav pazudinātas, lai atkal celtos?

Baltijas tautas, spītējot visiem spaidiem, nav atteikušās no gribas būt brīvām un saglabāt stingru opozīciju pret padomju despotiju. Terrors turpinās jau 13 gadus. Daudzi drosmīgi un krietni šo tautu pārstāvji notiesāti, deportēti vai bijuši spiesti doties trimdā. Bet mocekļu gaitas uztur dzīvu Baltijas tautu patriotismu.

Savienotās Valstis savukārt uztur spēkā Baltijas valstu diplomātisko atzišanu, kas Baltijas valstīm dota 1922. gadā. Mēs turpinām sadarboties ar tiem Baltijas valstu diplomātiem un konsulāriem pārstāvjiem, kas atradās šo valstu pēdējo neatkarīgo valdību dienestā.

Daži var teikt, ka nav reāli un praktiski neatzīt notikušo Igaunijas, Latvijas un Lietuvas piespiedu inkorporāciju Padomju Savienībā. Mēs turpretim esam pārliecināti, ka pašreizējā padomju tipa despotija nevar neierobežotu laiku turpināt valdīt pār simtiem miljoniem cilvēku, pār cilvēkiem, kas mil Dievu, kas mil savu zemi, un kam ir sava cilvēka cieņas apziņa.

Padomju sistēmai, kas cenšas iznīcināt nāciju raksturīgās īpašības, ticību un individuālitāti, ir jāmainās, vai arī tā nolemta sabrukšanai. Tās sabrukšanas brīdis lielā mērā atkarīgs no tā, vai brīvām tautām piemītis griba, intelektuāls un materiāls spēks un tāda pārliecība, kas varēs pārvarēt jebkuru dzelzs priekškaru.

Apspiestajām tautām jāzina, ka tās nav aizmirstas un mēs neesam samierinājušies ar apspiesto tautu likteni, un, kas ir pats svarīgākais, mēs nedomājam meklēt šķietamu drošību paši sev, slēdzot darījumus ar tagadējiem kakla kungiem, darījumus, kas stiprinātu tautu nebrīvību.

Tādi ir mūsu nodomi. Mēs neesam aizmirsuši *Atlantijas chartu*, kas proklamēja visām tautām tiesības izvēlēties formu valdīšanai, kādā tautas grib dzīvot. Mēs joprojām vēlamies to pašu, ko izsaka *Atlantijas charta*, proti, "atjaunot suverēnās tiesības un pašnoteikšanos tiem, kam šīs tiesības ar varu atņemtas."

Pašreiz ir sevišķi svarīgi dokumentēt mūsu nācijas apņemšanos ievērot šos principus. Mēs tuvojamies iespējamai sanāksmei ar Padomju Savienības pārstāvjiem. Es varu jums apliecināt, ka mēs apsveicam iespējas nokārtot konkrētus savstarpējus konflikta jautājumus un izbeigt bruņošanās sacensību, sevišķi atombruņošanās, un mazināt kara iespējamību.

Bet es gribu jums arī apliecināt: Mēs neuzskatām konferenci par vietu, kur mums vajadzētu atteikties no principiem. Mēs drīzāk uzskatām konferenci par vietu, kur mūsu principiem jāgūst virsroka. Tāda ir mūsu nostāja – nostāja, kuŗai pēc manas pārliecības ir kongresa un amerikāņu tautas atbalsts.

"Liecība ASV Kongresā Tautu vietnieku nama Baltijas Komisijā",
Latvijas Brīvībai, nr. 3, 1953.

Vilis Māsēns

LATVIJA UN APVIENOTĀS NĀCIJAS

1940. gada rudenī, kad Latvijā jau valdīja komunisti un vairākas Eiropas valstis bija zaudējušas neatkarību, visas svešā varā nokļuvušās tautas, arī latvieši, ar cerībām un patiesu gandarījumu uzņēma vēsti par *Atlantijas chartā* ietilpinātajiem cēlajiem principiem. *Atlantijas chartā* Amerikas Savienoto Valstu un Lielbritānijas valdību vadītāji svinīgi deklarēja savu viedokli, kādiem pamatprincipiem jāvalda pasaulē pēc kara.

Abu rietumvalstu valdību vadītāji deklarēja, starp citu, ka viņu valstis netiecas pēc teritoriāliem, vai citas dabas iekārojumiem, ka tās nevēlas redzēt teritoriālās pārgrozības, kas būtu pretrunā ar šo teritoriju iedzīvotāju patieso gribu, ka tās atzīst visu tautu tiesības pašām izraudzīties savas valdības, un ka tās ir par pašpārvaldes atjaunošanu visiem, kas tādu būtu zaudējuši. Latvieši un pārējās okupētās tautas cerēja, ka šie cēlie principi būs pēckara līgumu pamatos.

Atlantijas chartas principus vēlāk ietilpināja tā sauktajā Apvienoto Nāciju deklarācijā, ko parakstīja visas valstis, kas atradās kara stāvoklī ar Ass valstīm.

1942. gada 4. janvārī Latvijas sūtnis Vašingtonā A. Bīlmanis Latvijas vārdā deklarēja pievienošanos Apvienoto Nāciju deklarācijā izteiktajiem principiem. Šai deklarācijai 1941. gada 24. septembrī bija pievienojusies arī Padomju Savienība, kas jau bija pārkāpusi šīs deklarācijas principus, pievienojot sev svešas teritorijas, pakļaujot sev ar varu citas tautas un nolaupt citām tautām, arī latviešiem, neatkarību un pašpārvaldi. Nav pamata uzskatam, ka Padomju Savienībai būtu piešķirta tiesība paturēt to, ko tā pirms deklarācijas parakstīšanas bija jau nolauptījusi. Padomju Savienība bija un palika vienīgā valsts Apvienoto Nāciju saimē, kas kā parasts savu solījumu neturēja.

Vēl pirms Otrā pasaules kara beigām sabiedrotie nolēma dibināt Tautu Savienības vietā jaunu starptautisku organizāciju, kuŗā ietilptu visas darbojošās Apvienotās Nācijas un pārējās nācijas, kas varētu pretendēt uz uzņemšanu jaunajā organizācijā.

Šeit jāatgādina, ka Latvija bija pilntiesīga Tautu Savienības locekle līdz tās likvidācijai 1946. gada 18. aprīlī.

Pamatus Apvienoto Nāciju organizācijai lika divās konferencēs. Vienā

laikā no 1944. gada 21. augusta līdz 28. septembrim – piedalījās ASV, Lielbritānija un Padomju Savienība. Otrā – no 29. septembra līdz 7. oktobrim – piedalījās ASV, Lielbritānija un Ķīna.

Apvienoto Nāciju organizāciju nodibināja un tās statūtus pieņēma Sanfrancisko konferencē, kas turpinājās no 1945. gada 25. aprīļa līdz 26. jūnijam. Apvienoto Nāciju statutus parakstīja 50 valstis 1945. gada 26. jūnijā. *Atlantijas chartas* principi jau vairs nebija uzskaitīti, bet tas nenozīmē, ka šie principi būtu aizmirsti.

Latvijas sūtnis Vašingtonā, nelaiķis A. Bīlmanis Sanfrancisko konferences laikā vērsās pie konferences un deklarēja Latvijas gatavību kļūt par Apvienoto Nāciju organizācijas locekli. Iesniegums palika bez atbildes.

Līdzīgs liktenis bija mūsu diplomātiskā pārstāvja iesniegumiem pirmai un otrai Apvienoto Nāciju organizācijas pilnsapulcei, tā arī kopējam 1947. gada 27. novembra Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju Vašingtonā iesniegumam Apvienoto Nāciju pilnsapulces priekšsēdētājam – Brazīlijas ārlietu ministram Dr. Osvaldam Aranjam (*Oswaldo Aranha*). Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji 1947. gadā iesniedza Apvienoto Nāciju pilnsapulces priekšsēdētājam Dr. Aranzas kungam kopēju Baltijas valstu politisko darbinieku memorandu.

Tanī lūdza iztīrīt Apvienoto Nāciju pilnsapulcē Baltijas valstu problēmu, lai rastu ceļu un veidus Padomju Savienības piekoptās genocīda politikas apturēšanai. Reizē tanī bija izteikta vēlme, lai deportētos latviešus, lietuviešus un igauņus nogādātu no Krievijas atpakaļ dzimtenē un lai līdz tam laikam, kad tas varētu notikt, gādību par viņiem uzņemtos starptautiskas organizācijas un iestādes, kas aizstāv cilvēktiesības. Reizē tika lūgts, lai pilnsapulces priekšsēdētājs, vai kāda no dalībniecēm valstīm uzņemtos šo jautājumu izvirzīt pilnsapulcē.

Kā jau teikts, arī no šī labi domātā soļa nekas neiznāca – galvenais tādēļ, ka nebija vēl pienācis laiks, kad par Latviju varētu runāt Apvienoto Nāciju pilnsapulcē. Arī turpmākos gados Latvijas sūtniecība Vašingtonā regulāri iesniedza Apvienoto Nāciju pilnsapulču priekšsēdētājiem atgādinājumus par komunistu varasdarbiem Latvijā.

Ar iesniegumiem katrā ziņā bija sasniegts tas, ka ANO locekļi bija informēti par notikumiem Latvijā un pārējās Baltijas valstīs, un Maskava nevarēja netraucēti izplatīt savus melīgos apgalvojumus, ar kuriem tā centās apslēpt savu noziedzīgo agresiju pret Baltijas valstīm.

Kopš tā laika daudz kas grozījies starptautiskā laukā un reizē grozījusies uz labo pusi arī ANO nostāja Baltijas valstu jautājumā.

1951. gada beigās Latvijas sūtnis Vašingtonā Jūlijs Feldmans kopā ar Igaunijas un Lietuvas diplomātiem pārstāvjiem Savienotās Valstīs iesniedza Apvienoto Nāciju pilnsapulces priekšsēdētājiem *Memorandu*

par nelikumīgām un necilvēcīgām civiliedzīvotāju deportācijām Latvijā un pārējās Baltijas valstīs.

Šo memorandu piesūtīja arī visu brīvo valstu valdībām līdz ar īpašu brošūru, kuņā bija sakopoti materiāli par komunistu varasdarbiem Latvijā un pārējās komunistu okupētās zemēs. Memorandā brīvo valstu valdību vērība bija vērsta uz komunistu necilvēcīgo un noziedzīgo rīcību, kas pretēja Apvienoto Nāciju statūtu un Cilvēktiesību deklarācijas pamatprincipiem. Memorandā bija norādīts, ka deportāciju jautājums skar visus AN locekļus un tie tika uzaicināti nosodīt deportācijas un iestāties par to pārtraukšanu.

Kaut šis Baltijas valstu sūtņu iesniegums nenāca AN pilnsapulces iztirzāšanā (to var ierosināt tikai ANO dalībvalstis), tomēr ANO dalībvalstis atkal bija informētas par apstākļiem Baltijas valstīs, un to delegāciju locekļi šo informāciju atkārtoti izmantoja debatēs par cilvēktiesību un citiem jautājumiem.

Tā pagājušā vasarā Lielbritānijas delegāts ANO saimniecisko un sociālo jautājumu padomē debatēs par cilvēka tiesībām norādīja uz neciešamo garīgo, morālo un saimniecisko apspiešanu Latvijā pretēji tam, ko Kremļa pārstāvji cenšas iestāstīt par dzīvi Latvijā. Lielbritānijas pārstāvis izteicās, ka nav iespējams pat salīdzināt apstākļus britu Zelta Krasta vai Nigērijas kolonijā ar apstākļiem, kādi valda komunistu okupētā Latvijā.

Kad nākošā dienā Kremļa pārstāvis Saskins ar lielu sašutumu protestēja pret to, ka Latvijas iedzīvotāji nebūtu brīvi un stāstīja par latviešu jauko dzīvi Padomju Latvijā un apgalvoja, ka padomju satversme pieļaujot pat izstāties no Padomju Savienības, tad viņam neviens neticēja. Mūsu diplomātisko pārstāvju un trimdas organizāciju iesniegumi lieti noderēja ANO delegātu informēšanai par patiesajiem apstākļiem Latvijā.

1951. gada martā Apvienoto Nāciju Saimniecisko un sociālo jautājumu padome sesijā, kas notika Čilē, pēc Brīvo Arod biedrību apvienības un Starptautiskā Darba biroja ierosinājuma nolēma nodibināt īpašu jauktu Apvienoto Nāciju un Starptautiskā Darba biroja komisiju vergu darba izmeklēšanai.

Par komisijas priekšsēdētāju iecēla Indijas valstsvīru sēru Ramasvāmiju Mudalāru (*Ramasvami Mudalar*) un par locekļiem – Norvēģijas Augstākās tiesas bijušo priekšsēdētāju Palu Bergu (*Pall Berg*) un Peru bijušo ārlietu ministru Garsiju Sajanu (*Garcia E. Sayana*). Izmeklēšanas komisija sāka darbu Ženēvā 1951. gada oktobrī un nolēma dot iespēju privātām organizācijām un atsevišķām personām celt komisijai priekšā viņu rīcībā esošus materiālus, kas liecinātu par vergu darba lietošanu dažādās zemēs. Par komunistu ieviesto vergu darba sistēmu Latvijā un

par latviešu pakļaušanu vergu darbam Apvienoto Nāciju komisija nolēma uzklaut Komiteju Latvijas brīvībai, kas darbojas Ņujorkā Latvijas atbrīvošanas labā, kā arī eventuālus lieciniekus.

Jauktā Apvienoto Nāciju un Starptautiskā Darba biroja komisija vergu darba izmeklēšanai 1952. gada jūnijā noturēja sesiju Ņujorkā. Tani komisija uzklaut visu komunistu verdzināto tautu trimdas organizāciju pārstāvjus un atsevišķu liecinieku liecības. Tad arī pārstāvis no Komitejas Latvijas Brīvībai kopā ar vienu latviešu liecinieku, kas pats bija pavadījis vairākus gadus padomju vergu darba nometnē, varēja komisijā uzturēt apsūdzību par komunistu vergu darbu Latvijā, iesniedzot visus savāktos materiālus un pierādījumus, kā arī sniedzot mutiskus paskaidrojumus.

Apvienoto Nāciju komisija uzklaut pret Padomju Savienības varmācīgo rīcību Latvijā vērsto sūdzību un solīja to izmeklēt.

Komisija tagad atrodas Žeņevā, kur tā uzklaut jūsi vēl citu organizāciju pārstāvjus un atsevišķu liecinieku liecības par vergu darbu komunistu verdzinātās zemēs. Komisija uz iesniegto un savākto materiālu pamata, pēc to pārbaudīšanas sagatavos galīgo ziņojumu Starptautiskam Darba birojam un Apvienotajām Nācijām. Ziņojumu pieņems izmeklēšanas komisijas noslēguma sesijā Žeņevā, kas sāksies 1953. gada 17. aprīlī.

Pēc tam Apvienotās Nācijas varēs lemt par Padomju Savienības necilvēcīgo un nosodamo rīcību.

1952. gada oktobrī sūtnis J. Feldmans kopā ar pārējo Baltijas valstu diplomātiem pārstāvjiem no jauna griezās pie ANO, atkal atgādinot komunistu varasdarbus Baltijas valstīs.

Maskavai gluži dabīgi nepatīk brīvās pasaules lielā interese par Latviju un pārējām agrāk brīvajām zemēm, kuņas komunisti sagrābuši ar varu. Maskava visādiem viltus līdzekļiem un paņēmieniem velti mēģina radīt iespaidu, ka Latvijā valda brīvība un labklājība un tās iedzīvotāji ir apmierināti ar Kremļa uzspiesto diktatūru. Viens no šādiem mēģinājumiem maldināt brīvo pasauli bija tā sauktā "Padomju Latvijas ārlietu viceministra Otto Jurāna" ietilpināšana Maskavas delegācijā ANO pilnsapulcē 1952. gada oktobrī.

Kaut gan Latvijā neviens nekad nekā nav dzirdējis par tādu Jurānu, nedz arī – ko tāds "Latvijas ārlietu viceministrs" no Kremļa žēlastības dara, Višinskis bija atvedis viņu līdz uz Ņujorku, lai parādītu tiem, kas apšaubā komunistu pasacīņas par brīvo un laimīgo Latviju, ka Latvijai ir pat savs ārlietu viceministrs. Jau Ņujorkas ostā latvieši piemēroti sagaidīja šo Višinska kalpu.

Kad ANO delegāciju pagaidu sarakstā – padomju delegācijas sastāvā – parādījās O. Jurāna vārds ar titulējumu "Latvijas ārlietu viceministrs",

Latvijas sūtnis Vašingtonā J. Feldmans cēla iebildumus. Sūtnis J. Feldmans no ASV ārlietu ministrijas saņēma atbildi, ka ASV delegācija Jurāna jautājumā griezusies ANO sekretāriātā. Tur paskaidrots, ka ANO sekretāriāts parasti delegātus apzīmē tā, kā viņi apzīmēti attiecīgās valsts iesniegtajā sarakstā. ANO sekretāriāts apstiprinājis ASV ārlietu ministrijas viedokli, ka amatu apzīmējums delegātu sarakstā nenozīmē to, ka attiecīgo amatu atzīst ANO sekretāriāts vai pilnsapulce.

ASV ārlietu ministrija atbildē Latvijas sūtnim uzsvēra, ka O. Jurāna ieviešana ANO delegātu sarakstā ar apzīmējumu "Latvijas PSR ārlietu viceministrs" nenozīmē nedz to, ka ANO vai tās dalībvalstis atzītu Latvijas inkorporāciju, nedz Jurānam pierakstīto amatu. ASV ārlietu ministrija atbildes notas noslēgumā uzsvēra, ka ASV delegācija atzīst Jurānu tikai kā Padomju Savienības delegācijas locekli.

Līdz ar to Višinska mēģinājums "iešmugulēt" Apvienotās Nācijās "Latvijas PSR ārlietu viceministru" tika atklāts, un tas cietis pilnīgu neveiksmi.

7. pilsapulces laikā Latvijas vārdu vairākkārt pieminēja daudzi valstu pārstāvji dažās ANO komisijās kā valsti, kuŗai Maskavas agresija nolau-pījusi brīvību un neatkarību, un kuŗas iedzīvotājus Kremļis nežēligi apspiež un izmanto. Lai minam tikai ASV, Haiti, Grieķijas, Lielbritānijas un Dienvidslāvijas delegātus. Sevišķi dzīvas debātes par Latviju un pārējām Baltijas valstīm izcēla ANO juridiskajā komisijā, kuŗā iztirzāja jautājumu par agresijas definīciju. Vairāku valstu delegāti, it īpaši ASV un Lielbritānijas, uzsvēra, ka Maskavas proponētai agresijas definīcijai nav nekādas praktiskas nozīmes, jo tā nav pasargājusi Baltijas valstis no Padomju Savienības uzbrukuma, kaut gan tā bija ietilpināta visos Maskavas līgumos ar Baltijas valstīm.

Uz to pirmo reizi Višinskis reaģēja 21. novembrī ar īsu piezīmi, ka tā sauktā angļu un amerikāņu bloka pārstāvji sagrozot faktus un nepatiesi apgaismojot Padomju Savienības politiku attiecībā uz Baltijas valstīm.

Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji nekavējoties iesniedza ANO piln-sapulces un juridiskās komisijas prezidentam, kā arī visu brīvo valstu delegāciju vadītājiem faktus par Maskavas agresiju pret Baltijas valstīm. Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju iesniegumi un Maskavas agresijas atgādināšana sanikvoja Višinski. Juridiskās komisijas sēdē (4. dec.) viņš teica Baltijas valstīm veltītu runu, pārmetot Rietumvalstu pārstāvjiem faktu sagrozīšanu un nezināšanu, bet noklusējot faktus un stāstot klajas nepatiesības. Višinskis neteica ne vārda par ultimātu Baltijas valstīm, noklusēja izteikto prasību, lai atkāpjas Latvijas valdība un lai ielaiž Latvijā padomju kuŗaspēku, t. i. viņš apzināti un ļaunprātīgi noklusēja visus tos Maskavas soļus, kuŗus tagad Višinskis grīb uzspiest citiem kā agresijas pazīmes.

Tā vietā Višinskis centās iegalvot, ka Latvija un pārējās Baltijas valstis labprātīgi atteikušās no savas neatkarības un brīvības un pašas pakļāvušās komunistu diktatūrai.

Uz šo jauno nepatieso Višinska apgalvojumu nekavējoties reaģēja Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji un trimdas organizācijas Savienotās Valstīs, piesūtot protestus pret Višinska nepatiesībām un faktu sagrozījumiem ANO un brīvo valstu valdībām.

Ja līdz šim nav izdevies panākt Latvijas jautājuma iztīrīšanu ANO forumā un Maskavas nosodīšanu par tās noziegumiem, tas nenozīmē, ka kaut kas tāds nevarētu notikt jau tuvākā nākotnē.

Apsūdzības vārdi pret Maskavas noziedzīgo rīcību Latvijā nav vairs tikai uz papīra – Latvijas vārds jau vairākkārt minēts Apvienoto Nāciju debatēs. Tas ir liels sasniegums, salīdzinot ar to, kas bija agrāk, kad mums nodarītās pārestības centās noklusēt. Pienāks laiks, kad atradīsies kāda valsts, kas Apvienoto Nāciju forumā izvirzīs visu Latvijas jautājumu.

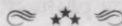
Atcerēsimies jaunā ASV ārlietu ministra Džona Fostera Dallesa (*John Foster Dulles*) vārdus ASV Senāta ārlietu komisijā šī gada 15. janvārī, ka samierināšanas politika iepretīm Maskavas agresīvai politikai neder, un ka Savienotām Valstīm jādara viss iespējamais, izņemot kaŗu, lai panāktu komunistu verdzināto tautu atbrīvošanu. Savos paskaidrojumos Senāta komisijā Dalless sīkākī pakavējās arī pie Baltijas valstu jautājuma.

Dallesa vārdi attiecas arī uz Latviju, tie var nozīmēt arī visu Latvijai nodarīto pārestību iztīrīšanu starptautiskos iestādījumos.

Starp citu, šāda izdevība var rasties drīzi. 1951. gada 18. septembrī ASV Kongress iecēla īpašu komisiju, kam jāizmeklē poļu kaŗavīru noslepkavošana Katinas mežā pie Smoļenskas. Komisija tagad darbu nobeigusi un apstiprinājusi arī no savas puses, ka poļu kaŗavīru noslepkavošanā vainīga Maskava. Komisija iesniegusi ASV Kongresam savu ziņojumu un ierosina sastādīt ASV delegācijai Apvienotās Nācijās īpašu starptautisku komisiju visu masu slepkavību un izdarīto noziegumu pret cilvēci izmeklēšanai. Tas nozīmēs arī Latvijā pastrādāto komunistu noziegumu izmeklēšanu un atklāšanu visas pasaules priekšā.

Viss tas nozīmē, ka mūs sagaida lieli uzdevumi, kas prasīs lielu sistematisku un saskaņotu darbu, lai savu taisnīgo lietu aizstāvētu un uzvarētu. Latvieši trimdā nedrīkst palaist nevienu izdevību garām, kur iespējams palīdzēt tuvināt mūsu tautiešu atbrīvošanas stundu un atmaskot mūsu ienaidnieku. It sevišķi tas sakāms par Apvienoto Nāciju forumu.

Latvijas Brīvībai, Nr. 2, 1952.

Vilis Māsēns

ASV KONGRESA TAUTAS VIETNIEKA NAMA BALTIJAS KOMISIJA

Latvija, Igaunija un Lietuva bija vienas no pirmajiem padomju agresijas upuriem Otrā pasaules kara sākumā. Padomju iebrukums Latvijā un pārējās Baltijas valstīs un šo valstu brīvības nolaupīšana notika laikā, kad rietumos norisinājās sīvas cīņas un visas pasaules uzmanība bija piesaistīta tur.

Rietumu demokratijām pašām draudēja pārāk lielas briesmas, lai tās varētu palīdzēt citiem. Arī Tautu Savienība jau vairs nebija spējīga pacelt savu balsi mūsu labā. Rezultātā padomju varmācība Baltijas valstīs kara troksnī neieguva plašākā pasaulē tai pienākošo ievēribu. Vienīgi ASV savā 1940. gada 23. jūlija deklarācijā nosodīja padomju varmācīgo rīcību Baltijas valstīs.

Maskava nogrieza Baltijas valstis no ār pasaules un Baltijas tautu vēsturē sākās viens no tumšākajiem posmiem. Baltijas tautas pacieta tām nodarīto pārestību cieši sakostiem zobiem pārliecībā, ka reiz pienāks diena, kad tām nodarīto pārestību izmeklēs un brīvā pasaule taisīs savu atzinumu.

Tagad ir radusies izdevība izvirzīt apsūdzību pret Maskavu par tās agresiju un vardarbību Baltijas valstīs, pateicoties ASV Kongresa Tautas vietnieku nama locekļa Čārlza Kerstena (*Charles J. Kersten*) ierosinājumam un ASV vadošo personu un iestāžu labvēlīgam atbalstam.

Tautas vietnieku nama loceklis Kerstens 1953. gada 7. maijā iesniedza ASV 83. Kongresa pirmajā sesijā likumprojektu (*House-Resolution 231*) par īpašas ASV Kongresa Tautas vietnieku nama komisijas iecelšanu padomju agresijas un vardarbības izmeklēšanai Baltijas valstīs. Šo Kerstena ierosinājumu ar dziļu gandarijumu apsveica ne tikai baltiešu trimdinieki brīvajā pasaulē un no Baltijas valstīm cēlušies ASV pilsoņi. To apsveica ASV vadošās personas un iestādes, to apsveica arī citu tautu trimdinieki.

Par to liecināja Tautas vietnieku nama locekļiem adresēto vēstuļu un telegrammu plūdi no visām pasaules malām, to apliecināja prezidents Eizenhauers 27. maija vēstulē rezolūcijas iesniedzējam Kerstenam. Prezidents Eizenhauers vēstulē izteica pārliecību, ka, ceļot priekšā amerikāņu tautai faktus par to, kā patiesībā norisinājusies Baltijas valstu inkorpo-

rācija, ko ASV valdība nekad nav atzinusi, varētu tikt sasniegts noderīgs mērķis. Prezidents Eizenhauers vēstules noslēgumā Kerstenam apliecināja, ka viņš ar dziļu interesi sekos izmeklēšanas komisijas darbam, ja Tautas vietnieku nams nolemtu šādu komisiju nodibināt.

Kerstena ierosinājums nāca Tautas vietnieku nama izlemšanai 20. jūlijā. Debatēs piedalījās vairāk kā divdesmit abu partiju Tautas vietnieku nama locekļi un jo silti atbalstīja likumprojekta pieņemšanu, reizē veltot jo atzinīgus vārdus Baltijas valstīm un šo valstu iedzīvotājiem. (*Congressional Record*, vol. 99, No 140, July 25, 1953.)

Likumprojekta ierosinātājs Kerstens runā uzsvēra, ka ierosinātā padomju agresijas izmeklēšana Baltijas valstīs būs līdzīga Katīnas meža slepkavību izmeklēšanai, kas veikusi teicamu darbu padomju rīcības atklāšanai. Kerstens informēja Tautas vietnieku namu, ka komisijai būs pieejami dokumenti un liecības, kas atklās padomju agresīvos plānus un atstās satriecošu iespaidu kā ASV, tā visā pasaulē. Savas runas noslēgumā Kerstens paziņoja, ka viņš saņēmis prezidenta Eizenhauera vēstuli, kurā viņš izsaka savu interesi un atbalstu likumprojektam (*Congressional Record*, vol. 99, No 142, July 28, 1953, A 5010, Washington DC).

Tautas vietnieku nams tai pašā dienā vienbalsīgi pieņēma ierosināto likumprojektu papildinātā redakcijā kā Tautas vietnieku nama rezolūciju Nr. 346.

Ar šo rezolūciju Tautas vietnieku nams nolēma nodibināt komisiju no 7 locekļiem, kurus ieceļ Tautas vietnieku nama priekšsēdētājs. Komisijas uzdevums – izmeklēt un pētīt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas aneksiju Padomju Savienībai, kā arī citus apstākļus, kas noveda pie Baltijas valstu inkorporācijas. Komisija ir tiesīga un tai uzdots pilnībā izmeklēt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas aneksiju un piespiedu inkorporāciju Padomju Savienībā, kā arī apiešanos ar Baltijas tautām kā aneksijas un inkorporācijas laikā, tā pēc tās.

Komisijai jāziņo par izmeklēšanas un pētišanas rezultātiem līdz ar ieteikumiem, kādus tā atrastu par vēlamiem, Tautas vietnieku namam 83. Kongresa darbības laikā.

Komisijas oficiālais nosaukums ir *House of Representatives U. S. Baltic Committee*. Tās satāvs ir šāds: Čārlzs Kerstens (*Charles J. Kersten*), priekšsēdis; locekļi Tautas vietnieku nama deputāti: Freds Basbijs (*Fred E. Busbey*) no Ilinojas valsts, Alvija Bentlija (*Alvia M. Bentley*) no Mičiganas valsts, Edvars Bonins (*Edward J. Bonin*) no Pensilvānijas valsts, Rejs Madens (*Ray J. Madden*) no Indianas valsts, Tadeus Machrovics (*Thaddeus M. Machrowicz*) no Mičiganas un Tomass Dodds (*Thomas O. Dodd*) no Konektikutas valsts.

Divi komisijas locekļi piedalījušies Katīnas slepkavību izmeklēšanā, viens Nirnbergas tiesā un viens pavadījis ilgāku laiku Ungārijā, kur viņam bijusi izdevība iepazīties ar komunistu rīcību Ungārijā.

Prezidenta Eizenhauera vēstule rezolūcijas autoram Kerstenam, debates Tautas vietnieku namā rezolūciju pieņemot, un komisijas sastāvs liecina, ka ASV Baltijas komisijai piešķir ārkārtīgu iekšpolitisku un ārpolitisku nozīmi. Tās mērķis – atklāt Maskavas patieso seju, kas nav mainījusies kopš tās agresīviem soļiem 1939. gadā. Pierādīt, ka Maskavas vārdiem nevar ticēt, ka tā ievēro līgumiskās saistības tikai tik ilgi, kamēr tā spiesta tās ievērot. Komunisti lietojuši to pašu nežēlīgo sistēmu Baltijas valstīs, kā arī pārējās komunistu verdzinātās valstīs un Korejā. No rezolūcijas un komisijas locekļu paskaidrojumiem izriet, ka komisija galveno vērību piegriezīs notikumiem Baltijas valstīs, sākot ar 1939. gada otro pusi, *Ribentropa-Molotova Slepēnajam līgumam*, Baltijas valstīm uzspiestajiem t.s. savstarpējās palīdzības paktiem, Baltijas valstu okupācijai, fiktīvajām parlamenta vēlēšanām, Baltijas valstu boļševizēšanai un Baltijas tautu vajāšanām.

Komisija izmeklēs mūsu lietu tīri tiesiskā plāksnē. Tai jāceļ priekšā fakti, bet ne apgalvojumi: apsūdzība jāpierāda ar dokumentiem un tīcāmiem lieciniekiem, pirmā kārtā acu lieciniekiem.

Ar komisijas nodibināšanu mums dota ārkārtēja izdevība celt priekšā apsūdzību pret Maskavu par visu, kas pāri darīts Latvijas valstij un latviešu tautai. Ja līdz šim mēs paši pacēlām savu balsi, kuŗai varēja ticēt vai neticēt, tad tagad mūsu apsūdzību pārbaudīs pašas varenākās lielvalsts likumdošanas iestādes īpaša komisija, kuŗā darbosies piedzīvojuši likumdevēji ar praksi izmeklēšanas komisiju darbā.

Komisija, kuŗas atzinumu nevarēs atstāt neievērotu brīvā pasaule. Komisijas savāktie materiāli un liecinieku liecības līdz ar tās atzinumu klūs par neapstrīdāmu pierādījumu Maskavas vardarbībai Baltijas valstīs.

Kā latvieši, tā pārējo Baltijas valstu trimdinieki brīvajā pasaulē uzņēma ziņu par Tautas vietnieku nama izmeklēšanas komisijas nodibināšanu ar lielu gandarījumu. Latvieši visā pasaulē, apzinoties izmeklēšanas komisijas darbu lielo nozīmīgumu latviešu tautai, ir ķērušies nopietni pie darba, lai visiem līdzekļiem veicinātu komisijas uzdevumu veikšanu.

Apzinoties nepieciešamību sadarboties ciešā saskaņā pie apsūdzības sagatavošanas, Komiteja Latvijas Brīvībai un Amerikas Latviešu apvienība izraudzījušas īpašu latviešu biroju apsūdzības izstrādāšanai un pierādījumu un materiālu vākšanas veicināšanai.

Pie apsūdzības sagatavošanas mums jāvadās no pamatdomas, ka Latvija – neatkarīga valsts un pilntiesīga neatkarīgo tautu saimes locekle,

kas ievērojusi un pildījusi visas savas saistības – kritusi par upuri Kremļa neattaisnojamai agresijai. Kremlis ar varu un viltu nolaupijis Latvijas brīvību, pakļāvis latviešu tautu pret tās gribu savai verdzībai un netaupa nekādus līdzekļus, lai latviešus šai verdzībā paturētu.

Apsūdzība pret Kremlī ir visu latviešu lieta un mums jādara viss, lai neviens apstāklis nepaliktu neapgaismots, lai neviena liecība, neviens pierādījums, kam nozīme, nepaliktu neizmantots.

Izmeklēšanas komisija nodomājusi uzsākt izmeklēšanu novembra otrā pusē, tās darbības pirmo posmu veļtot notikumiem 1940. gada jūnijā. Komisijas darbs turpināsies ilgāku laiku – līdz tā savu uzdevumu būs veikusi.

Mūsu uzdevums darīt visu, lai šis uzdevums būtu sekmīgs un lai gala vārdu par mūsu tautai nodarīto postu varētu teikt visa brīvā pasaule. Strādāsim visi kopā. To no mums dibināti prasa mūsu tautieši Kremļa verdzībā.

Latvijas Brīvībai, Nr. 3, 1953. gada decembris

VILIS MĀSĒNS

Diplomāts. Dzimis 1902. gada 17. novembrī Dikļos kā lauksaimnieka dēls. Miris 1964. gada 15. jūlijā Ņujorkā. Beidzis Latvijas Universitātes juridisko fakultāti ar mag. iur. grādu. Heidelbergas universitātē ieguvis Dr. iur. grādu (*magna cum laude*), Londonas universitātē – diplomātisko un starptautisko zinātņu diplomu. Papildinājis Starptautisko tiesību augstskolā Hāgā un Parīzes universitātē. Kopš 1922.

gada Latvijas diplomātiskā dienestā – Londonā, Kauņā, Parīze u.c. Sākot ar 1944. gadu darbojies trimdā – vispirms Vācijā, kā LCP loceklis un IRO juristkonsults. Sākot ar 1951. gadu pārcēlies uz dzīvi un darbu ASV. Bijis Latvijas konsultātīvās kopas priekšsēdis Ņujorkā, Eiropas kustības ASV latviešu komisijas priekšsēdis un Apspiesto Tautu asamblejas latviešu delegācijas vadītājs un priekšsēdis.

BALTIJAS BRĪVĪBAS DIENAS REZOLŪCIJA

Sabiedrisks likums 97 - 196
97. kongress

1982. gada 18. jūnijā

**ASV Senāta un Kongresa pārstāvju palātas
Baltijas Brīvības dienas rezolūcija**

Tā kā Lietuvas, Latvijas un Igaunijas baltiešu tautām ir dārgi reliģiskie, politiskie un neatkarības principi, un

tā kā Baltijas Republikas ir pastāvējušas kā neatkarīgas, suverēnas tautas, bijušas pilntiesīgas Tautu Savienības locekles, un

tā kā Baltijas Republikām ir individuālas un atšķirīgas kultūras, nacionālās tradīcijas un valodas, īpaši atšķirīgas no tām kādas ir Krievijā, un

tā kā Padomju Savienība (PSRS) 1940. gadā nelegāli sagrābusi un okupējusi Baltijas Republikas un pret šo tautu grību iekorporējusi PSRS sastāvā, ignorējot šo tautu grību palikt neatkarīgām un suverēnām, un

tā kā PSRS no 1940. gada sistēmātiski Baltijas valstu pamattautas no viņu dzimtenēm ir izvestas uz Sibīriju, lai viņu vietā iesūtītu tur lielas krievu tautas masas, tādā kārtā apdraudot baltiešu kultūras pastāvēšanu, un

tā kā PSRS uzspiedusi Baltijas Republiku okupētām tautām despotisku politisku sistēmu, kas pilnībā iznīcinājusi demokrātiju, pilsoniskās un reliģiskās brīvības, un

tā kā Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tautas atrodas pilnīgā PSRS pakļautībā, iekļautas savienībā, ko tās noraida, tām atņemtas cilvēku pamatiesības un vajāti tiek visi tie, kas iedrošinās tam pretoties, un

tā kā Amerikas Savienotās Valstis ir uzņēmušās brīvības aizstāvja lomu, ar stingru apņemšanos stāvēt par demokrātijas, cilvēktiesību un reliģijas brīvības principiem un pretosies apspiedējiem, un

tā kā Savienotās Valstis kā Apvienoto Nāciju locekles, ir vienmēr balsojušas kopā ar to starptautisko valstu bloku, kas aizstāv pasaulē citu valstu tiesības noteikt savus likteņus un būt brīvām no ārvalstu kundzības un, tā kā PSRS vienmēr ir atteikusi atdot Baltijas valstu tautām tiesības eksistēt kā neatkarīgām republikām, šķirtām un patstāvīgām no PSRS, vai arī atļaut tām atgriezties pilsoniskā, politiskā un reliģiskā brīvībā, lai tagad un tāpēc ir nolemts:

Amerikas Savienoto Valstu Senāts un Kongresa pārstāvju palāta nolemj, ka Savienoto Valstu Kongress atzīst Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tautu vēlēšanos un tiesības būt brīvām un neatkarīgām no PSRS kundzības un nosoda PSRS atteikšanos atzīt Baltijas Republiku suverenitāti un dot tām brīvību no ārējiem spaidiem, izsludina 1982. gada 14. jūniju par *Baltijas Brīvības dienu*, pieminot Baltijas tautu masu deportācijas 1941. gadā. Amerikas tauta solidārizejās ar apspiestām Baltu tautām, viņu ilgām pēc brīvības un lūdz pilnvarot Savienoto Valstu prezidentu pasludināt un atzīmēt *Baltijas Brīvības dienu* ar īpašām ceremonijām un aktivitātēm.

(Pieņemts 1982. gada 18. jūnijā, *Congress records* vol. 128, 1982)

Gunārs Astra

PĒDĒJAIS Vārds*

"A kto takoj Ojar Vacietis?" ("Bet kas ir Ojārs Vācietis?"), to man jautāja mans kameras biedrs pirmās tiesas dienas vakarā, kad atgriezos 24. kamerā, kuŗā esmu novietots, un, *Ciņā* izlasīju Ojāra Vācieša nāves ziņu, to dariju zināmu savam kameras biedram.

Viņam ir 24 gadi. Viņš dzimis un uzaudzis Rīgā. Latvietis? Maksimāli uzlabots latvietis. Viņu pie šīs zemes saista tikai robežsargi. Robežsargi viņu notvēra Kurzemes jūrmalā – ceļā uz Zviedriju. Tas bija 34. šāda veida gadījums gada deviņos mēnešos Latvijas piekrastē.

Esmu dzimis tai laikā, kad bērnība bija grūta, taču liktenīgu notikumu piesātināts. Tanī laikā es augu un pieradinājos analizēt, pretstatīt, salīdzināt un izdarīt attiecīgos secinājumus.

Esmu dzimis pietiekami agri, lai šos notikumus paspētu saskatīt, un pietiekami vēlu, lai man personīgi paietu secen iespaidi un notikumi, kas daudzus cilvēkus uz visu mūžu sastindzināja, jo viņu domāšanu un jūtas nomāca dzīvnieciskas bailes.

Agri sāku strādāt. Jau 25 gadu vecumā es biju VEF lielākā cecha, kur strādā ap 2 000 cilvēku, priekšnieka vietnieks. Manu sociālo izcelšanos apliecina valsts apsūdzētāja izteikumi par sociālās bāzes izpalikšanu maniem "noziegumiem". Mana "sociālā bāze" bija "pareiza". Tāpēc mani centās izvirzīt, uzticējās un man nācās iepazīt administratīvās un ideoloģiskās vadīšanas organizāciju iekšējo virtuvi. Mani centās iesaistīt komunistiskajā partijā, atklāti paskaidrojot, ka tālākai izvirzīšanai man vispirms "jānoformējas politiski".

Man bija jāpiedalās kabinetu apspriedēs, kur par ļaudīm un notikumiem runāja atklāti, saucot lietas to īstajos vārdos, iepriekš sadalot posteņus un izvirzot cilvēkus, kuŗus vēlāk it kā ievēlēja paši darbaļaudis. *Vot etih propustim čerez sobraņije... masterom pustj budet Bunte, eto ničevo čto on latišonok* ("Vot, šito laidīsim cauri sapulcei,... lai par meistarū ir Bunte, tas nekas, ka viņš ir latvietēns").

Mans cechs un es, kā labākie Pēterburgas bruņotā apvērsuma 40. gadadienā, tikām svinīgi apbalvoti Operas teātrī. Bet 50. gadadienu es sagaidīju ne tik svinīgos apstākļos – Mordovijas APSR galvaspilsētas Saranskas čekas pagrabos.

Kā norādīja mans aizstāvis, esmu latviešu cilvēks, es pat uzdrošinos teikt latvietis. Un ne tikai rīdzinieks, par kādiem beidzamajā laikā mūs visus cenšas pārkristīt centrālie padomju radio, preses un televīzijas ziņojumi (*rižāņin* Balderis un tā tālāk).

Tas nav netišām un nav vienalga, ka mūsu dzimtā, skaistā un bagātā valoda tiek izspiesta no sapulcēm, kabinetiem, iestādēm, lozungiem, ka tā aizvien vairāk tiek noplicināta un izkropļota.

Man sāp un es jūtos pazemots, ka redzu, ka aiz milzīgiem un spožiem burtiem augstu fasādē – rūpnīcā “Straume”, vai virs jumtiem VEF un RER slēpjas viens vienīgs krieviskums – rīkojumi, pavēles, informējošie uzraksti, lozungi, valoda, tehniskā dokumentācija – viss ir krievisks.

Man sāp un es jūtos pazemots, ka man jākonstatē, ka manai dzimtajai valodai jāieraujas rezervātos Brīvdabas muzejā, uz dažu teātru skatuvēm, masu informācijas līdzekļu darbībā – un arī tur to lēni un pārliecinoši atspiež dižā krievu mēle.

Man sāp un es jūtos pazemots, kad man jākonstatē, ka nospiedošais vairākums Latvijā dzimušo un augošo krievu nemācās un negrib prast latviešu valodu, ka vidusskolas absolventam krievam latviešu valoda ir nievū un nīrgāšanās objekts un neviens eksaminātors šīs valodas prāšanu no krievu skolnieka neprasa, bet latviešu skolniekam krievu valodas prāšana ir pilnīgi obligāta.

Man sāp un es jūtos pazemots, ka šie paši latviešu skolnieki savu nespēju izteikties dzimtajā valodā kompensē ar neķītru krievu lamvārdu palīdzību.

Man ir skumji, ka latviešu mazuļiem vakara pasaciņa jānoskatās un jānoklausās no Maskavas, jo Harijs Misiņš tiek tikai līdz Radiomājai, ka bērndārzos latviešu bērniem neiemāca latviešu tautas dziesmu zelta fondu, ka Rīgas Nameja un Aspazijas bulvāri, Valdemāra un Vaidavas ielas lielmanīgi pārdēvētas Majakovska, Padomju, Gorkija, Jerjomenko, Svedlova, Sergeja Ļuļina un daudzos citos vārdos, ka Rīgas galvenās ielas dažādie nosaukumi tik precīzi un padevīgi atspoguļo laikmetu griežus, – Aleksandra, Brīvības, Ādolfa Hitlera, Ļeņina iela. Atmiņā uzpeld citi nosaukumi – Alfred Rozenberg Ring, Herman Gering Ring, von der Goltz Ring utt.

Pavisam bēdīgs un nikns es kļūstu tad, kad man jākonstatē, ka vārdam “Latvija” tiek ierādīta reklāmas, dekoratīva, kosmētikas loma – šūšanas firma Latvija, cigaretes Latvija, ziepes Latvija (jāprecizē gan, ka visos šajos gadījumos tiek lietots lielais “L”, tāpat nav runa par 15. vai 16., bet gan par 20. gadsimtu).

Dziļi apvainots un pazemots es jūtos tad, kad man sabiedriskā vietā

– veikalā, iestādē, transporta līdzeklī, uz ielas Latvijas teritorijā ik uz soļa jāpieredz augstprātīga, šovinstiska attieksme pret manu valodu – labākā gadījumā jādzird “čevo, čevo? Po ruski!” (“Ko, ko?”), sliktākajā – uzrunātais noraugās manī it kā es būtu loga rūts un pēc tam es varu apbrīnot viņa pakausi.

Viss šādā sakarībā minētais un vēl vairāk – neminētais spiež uzdot jautājumu – kāds pamats ir formulai “nolūkā graut un vājināt padomju varu”? Katram, kuŗš nevēlas izlikties par neredzīgu, ir skaidrs, ka jēdziens padomju apzīmē sociālas dabas paradību. Viss tas, par ko es runāju un runāšu vēl, izriet no nacionālas dabas parādībām. Vai izmeklēšanas, valsts apsūdzētāja un tiesas lietotā terminoloģija būtu jāsaprot kā pūles pierādīt, ka krievu nācijas nepārprotamā, nomācošā, progresējošā dominācija ir marksisma-ļeņinisma īstenošana? Ja tas ir tā, tad mani par to pārliecināt nav iespējams. Pielaižu iespēju, ka valsts varas orgāni vadās no formulas *sovetskoje – eto ruskoje* (“padomju ir krievu”) un padomju izmanto kā segvārdu jēdzienam krievu.

Lielu daļu savas dzīves esmu pavadījis krievu tautības pilsoņu un valodas vidē, gan ieslodzījumā, gan darbā. Ilggadīgā pieredze apliecina, ka pietiekami ilga krievu nācijas dominācija noved pie sekām, kuŗas es ilustrēšu ar dažiem piemēriem:

1. Mordovijā mordovieši kaunas lietot savu dzimto valodu, cenšas uzdoties par krieviem.

2. Mordovijas galvaspilsētas Saranskas radio sniedz ik rītu 30 minūtes gaŗas ziņas erzju un mokašu valodā, visu pārējo laiku pārraida Maskavu.

3. Mordovijā vienīgi nomaļākās sādžās ir skolas ar mordoviešu mācībvalodu, un arī tad tikai līdz 4. klasei.

4. Saranskā izdodamajā avīzē *Mokšen Pravda* krievu valodas pratējs var brīvi orientēties rakstu saturā – lielākā daļa vārdu iespiesta valsts kultivētajā žargonā, kur krievu vārdiem piekabināta mokšu galotne (kā *erzja*, tā *mokša* ir somugru valodas un tādēļ pilnīgi svešas slaviskajai krievu valodai).

5. Mūsu kaimiņu baltkrievu tautas asimiliācijas process ir sasniedzis tādu stadiju, ka baltkrievi nevēlas atzīt sevi par baltkrieviem un vārds *belorus* ir iemantojis niēvu un pazemojuma jēgu.

6. Bijušajā Ukrainas galvaspilsētā Harkovā no pastāvējušām divām ukraiņu skolām nesen slēdza vienu, un otra knapi velk dzīvību – skolotāji vervē skolniekus, bet vecāki vēl saviem bērniem labu un negrib, lai viņi mācītos ukraiņu skolās.

Minēju tikai dažus man skaidri zināmus faktus no milzīgās faktu masas, kas veido vēsturiski jauno cilvēku kopību – padomju tautu.

Mūs visu sistēmātiski un neatlaidīgi pieradina pie tā, ka ir pilnīgi dabīgi rakstīt, runāt, dziedāt un domāt krieviski. Citēšu dažos masu informācijas līdzekļos figurējošos jēdzienus: *russkij les, Russkij ļon, russkaja krasavica, russkaja zina, russkaja troika, russkaja tehņika, russkaja lošadj, russkije uzori, russkij soldat svoju vernuju službu ņesjot, russkoje poļe* (Krievu mežs, krievu līni, krievu skaistule, krievu ziema, krievu trijūgs, krievu tehnika, krievu zirgs, krievu mežģīnes, krievu kaņavīrs uzticīgi dien, krievu lauks.) u.t.t.

Vai kāds spēj iedomāties, ka līdzīgās kombinācijās figurētu vārds "latviešu"? Nē! Tas nozīmē, ka kārtējais lielais solis zināmajā virzienā ir sperts.

Rainis: "Kultūra vienmēr ir nacionāla."

Izvestijā, 5.12.83., 3. lapaspusē krievu dzejnieks Anatolijs Prelovskis dzejoli *Čelovek svojevo naroda* ("Savas tautas cilvēks") paziņo:

*Jemu ņe vek, a večnostj podavai,
On vibrat ņe tropinku, a stezju.
Objal ņe častij Vseļennoj on, a – vsju.*

! "Viņam ne gadsimtu, bet mūžību dod,
Viņš paņēma ne taciņu, bet ceļu,
Viņš apkampa ne tikai daļu no izplatījuma, bet visu."/

Spēcīgi? Kā redzams, globāla un "tūkstošgadu" apetīte paliek kaunā.

Zinot valsts apsūdzētāja interesi par parunām, atļausos minēt: "kas augstu kāpj, tas zemu krīt". Un vēl – temas neapšaubāmi pārzinātāja Napoleona Bonaparta atziņu: "Visas imperijas iet bojā gremošanas traucējumu dēļ."

Kādēļ es te visu to stāstu? Lai izskaidrotu, kādēļ šodien nesēžu man kādreiz pilnīgi pieejamā technokrata sēdekli, bet uz apsūdzēto sola. Mani šeit ir atvedusi mīlestība un cieņa pret manu tautu un varmācīgie pasākumi, kas vērsti uz manas tautas dvēseles noniecināšanu un noplicināšanu. "Sen patiesības akās ūdens rūgts, ar meliem sajaukts, nedzesina slāpes".** Apsūdzības raksta 21. lpp teikts:

1981. gadā Astra savā dzīves vietā izplatīšanas nolūkā pār fotografējis ārzemēs izdotās Agņa Baloža pretpadomju satura grāmatas *Baltijas republikas Lielā Tēvijas kara priekšvakarā* tekstu un izgatavoja šīs grāmatas teksta fotonegativus.

Pievērsīšos dažiem dokumentiem, kuŗus citēšu daļēji no atmiņas, daļēji pēc Maskavas laikraksta *Izvestija*.

izriet viss pārējais, ieskaitot šo tiesas procesu. Būdam Latvijas pilsonis ar nacionālu un demokrātisku pārliecību, nevaru ignorēt augstākminētos apstākļus.

Ja 17. jūniju un 21. jūliju apmainītu vietām, t. i., ja 17. jūnijā, sakaņā ar Latvijas Satversmi, paužot tautas brīvu gribu, Latvijā būtu nodibināta padomju republika, bet 21. jūlijā Latvijas padomju valdība lūgtu draudzīgās PSRS kaŗaspēku jebkādu iemeslu dēļ ienākt Padomju Latvijā, es respektētu savas tautas gribu un mani nebūtu par ko vajāt.

Atļaušos nocītēt pagājušās sestdienas (10. decembrī) *Izvestiju*. Tur 4. lpp. teikts:

Par agresiju tiek atzīta valsts bruņoto spēku ielaušanās vai iebrukums citas valsts teritorijā, vai arī jebkuŗu militāra okupācijas, lai arī tai būtu jebkāds pagaidu raksturs, kas ir šādas ielaušanās vai uzbrukuma rezultāts (3. pants).

Nekādi, jebkuŗa rakstura apsvērumi – politiska, ekonomiska, militāra vai cita rakstura – nevar kalpot par agresiju attaisnojumu (5. pants. Agresijas definīcija, ANO, 1974. gads).

Tajā pašā dienā, 20. decembrī, pasaule atzīmēja *Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas* pieņemšanas 35. gadskārtu. Šajā *Deklarācijā* starp citu teikts: “Katram cilvēkam ir tiesības meklēt, saņemt un izplatīt informāciju neatkarīgi no valstu robežām.”

Kā ir pasludinājusi padomju valdība – kuŗas vārdā mani apsūdz – PSRS ir apzinīgi izpildījusi minētās *Deklarācijas* prasības. Ja tas ir tā, tad par ko mani tiesā? Nekā cita es taču neesmu izdarījis, kā izmantojis savas cilvēka tiesības.

Apsūdzībā figurē vārdis “apmelojoši izdomājumi”, “apmelota PSRS politika”, “no pretpadomju pozīcijām aprakstīta”.

Ko tas varētu nozīmēt? Jebkuŗu apmelojumu var un vajag atspēkot – ja tas ir to vērts. Ņemot vērā varas orgānu reakciju – tas ir to vērts. Tā vietā, lai pierādītu, ka kaut kāda informācija ir meli, t. i., nav informācija, bet dezinformācija, un tādējādi, lai to neitralizētu, varas orgāni šo informāciju slēpj, tās glabātājus un izplatītājus vajā un tādējādi neizbēgami rada šo informāciju sensacionalitātes un pārmērīgas ziņkārības atmosfēru.

Man ir teikts – aizliegtas grāmatas. Kā lai to nosaku, kas ir aizliegts, kas nē? Vatikāns publicē un regulāri papildina savu *Index Librerum prohibitorum* aizliegto grāmatu sarakstu. Varbūt daudzi cilvēki izvairīsies no situācijas, kuŗā esmu nonācis es, ja kioskā nopirks un izlasīs šādu jaunākā izlaiduma sarakstu. Tagad iznāk tā, ka katram jāapgūst papildkvalifikācija pašcenzors, bet kur tādu apgūt? Man atliek vienīgi vadīties no apsvēruma ja informācija satur kaut ko tādu, par ko padomju avoti sniedz

citas ziņas vai arī vispār klusē, tad informācija ir kaitīga un noziedzīga. Tas ir pilnīgs absurds. Kas tad ir vēl, noklusēšu. Tikai atgādināšu parunu: “mucā audzis, pa spundi barots”.

Cilvēkam kā saprātīgai būtnei ir pilnīgi nepieciešami nepārtraukti saņemt informāciju par objektīvo pasauli, pie tam – jo vispusīgāku, jo labāk. Jau senatnē ir atzīts, ka, ja netiks izteikti pretēji uzskati, no kā lai izvēlas vislabāko? *Audiatur ex altera pars!* (“Jāuzklausā arī otra puse!”)

Informācijas bads cilvēku padara par nespējīgu veidot pareizus spriedumus, nolemj viņa domāšanu atrofijai – ja domāšanā viņš ir nepilnvērtīgs, pazemots cilvēks, viņš ir manipulācijas objekts, rotaļlieta, vergs. Cilvēkam ir jāzin, lai būtu par kaut ko stingri pārliecināts. Jāzina, ko par viņu, viņa sabiedrību saka pretinieks, jāprot argumentēti apstrīdēt pretinieku – ja šādi argumenti ir.

Pirms 9 dienām, 6. decembrī bija Somijas valsts svētki. Helsinkos notika svinīgs kongress, veltīts neatkarības svētkiem. Somijas valdība un somu tauta saņēma apsveikumus no visas pasaules, arī no Padomju Savienības. Šā gada 5. decembrī *Izvestijā* teikts:

Padomju Savienības un Somijas ilggadējās nemainīgi draudzīgās attiecības var būt par piemēru miermīlīgas līdzās pastāvēšanas politikai. Šie apstākļi ir sevišķi nozīmīgi kā šodien, kas pasaulē...

Tā iemesla dēļ, ka divi noziedznieki Ribentrops (tiesāts un pakārts Nirnbergā) un Vjačeslavs Moltovs (netiesāts un nepelnīti aizmirsts pabeidz savas dienas kā personālais pensionārs politisko liķu rezervātā Piemaskavā) 23. augustā 1939. gadā parakstīja slepenu vienošanos par “dzīves telpas” sadalīšanu Baltijā, un ne tikai Baltija viņiem maisījās pa kājām.

Rezumēju: mans noziegums grāmatu nofotografēšana, fotonegatīvu glabāšana un trīs negatīvu iedošana Freimanim. Viena raksta pārtulkošana. Vienas grāmatas parādīšana citam cilvēkam, vēl dažu grāmatu glabāšana. Pilnīgi intīma satura sacerējuma sarakstīšana un glabāšana. Radoraidījumu ierakstīšana lentā un šo lenšu glabāšana. Par to es tikšu notiesāts. Par to valsts apsūdzētājs ir pieprasījis atzīt mani par sevišķi bīstamu recidīvistu un ieslodzīt mani sevišķā režīmā uz septiņiem gadiem, bez tā uz pieciem gadiem nometināt ne jau Krimā. Valsts apsūdzētājs ir pārcenties – manos gados un pie manas veselības septiņi gadi sevišķajā režīmā ir vairāk kā pietiekami, lai mani nogalinātu.

Kādēļ tāda bardzība? Vai tiešām šie mani noziegumi ir tik smagi? Nē. Es nedeļu ne izsmeļošanas, ne visaptverošanas liecības. Es vispār nedeļu

liecības un neviens cilvēks ar manu palīdzību nav nonācis izmeklētāja kabinetā. To nevar piedot un man nepiedod. Man nepiedod arī to, ka es jūsu priekšā nenoliedzu nedz savus draugus, nedz savu pārliecību.

Apsūdzības uzturētājs norādīja, ka esmu bijis notiesāts par “noziedzumu pret savu tautu un dzimteni”. Šie zaimi neprasa nekāda atspēkojuma. Atgādināšu vienīgi – “kā maizi ēd, tā dziesmu dziedī”.

Es ticu, ka šis laiks izgaisīs kā ļauns murgs. Tas dod man spēku šeit stāvēt un elpot. Mūsu tauta ir daudz cietusi un tādēļ iemācījusies un pārcietis arī šo tumšo laiku.

Pateicos savai sievai un meitai, saviem tuviniekiem, draugiem un labvēļiem par uzticību un atbalstu, savam aizstāvim advokātam Beljānim par labiem nodomiem, pateicos Valsts apsūdzības uzturētājam, kas parādīja man godu sacīdams, ka Andrejs Sacharovs ir mans domu biedrs un spoži pierādīja savu nevarību.

Paldies par uzmanību!

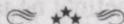
(“Pēdējais vārds”, *Latvija Šodien* 1984)

*Tiesas process pret Gunāru Freimani un Gunāru Astru Latvijas PSR Augstākajā tiesā Rīgā sākās 1983. gada 1. decembrī un ieilga līdz pat 19. decembrim. Tiesas priekšsēdētājs bija Jānis Krūmiņš, prokurors – Valdis Batarags, aizstāvis – Beljānis. Prokurors ierosināja Gunāru Astru atzīt par sevišķi bīstamu recidivistu un sodīt pēc LPSR KK 65. panta 2. daļas ar brīvības atņemšanu uz 7 gadiem un ievietošanu sevišķa režīma labošanas darba kolonijā. Piedevām Astram tika pieprasīts arī vēl papildsods nometinājumam uz laiku līdz 5 gadiem.

Tiesas spriedumu abiem apsūdzētiem nolasiņa 1983. gada 19. decembrī. Spriedums teksts aizņēma 51 mašīnraksta lpp. un tā nolasišana ievilkās no plkst. 14.00 līdz 17.00. Freimanim pieprasītais sods tika mazliet mīkstināts (4 gadi brīvības atņemšana stingra režīma labošanas darbu kolonijā un 2 gadi nometinājumā.), bet Astras gadījumā tiesas spriedums atbilda pilnībā prokurora sākotnējam ierosinājumam.

Kā vēlāk saviem tuviniekiem un paziņām to liecināja Gunārs Astra, tad “Pēdējo vārdu” viņš sacerējis dienu pirms sprieduma paziņošanas. Oriģināls bijis 10 lpp. garš, bet vienu lpp. viņš tiesas laikā pazaudējis. Tiesas sēdes protokolā *Pēdējais vārds* esot sagrozīts un saīsināts. Oriģinālversiju tiesas sēdes laikā magnetofonā ierakstīja Juris Ziemeļis un Alfrēds Stinkurs. Dažas dienas vēlāk *Pēdējais vārds* jau atskanēja “Brīvās Eiropas” un “Amerikas Balss” raidījumos.<

** Citāts no Vizmas Belševicas *Livonijas Indriķa* piezīmēm.

Tadeušs Puisāns

BALTIJAS VALSTU OKUPĀCIJA UN KOPENHĀGENAS MANIFESTS

Oficiāli Padomju Savienība pasaulei paziņoja piecus galvenos iemeslus, kāpēc tā bijusi “spiesta” pievienot sev Baltijas valstis:

1. Baltijas valstis savā starpā noslēgušas slepenu, pret Padomju Savienību vērstu militāru savienību.

2. Igaunija un Latvija neesot atsaukušas 1923. gada abu valstu starpā noslēgto Militārās savienības līgumu.

3. Baltijas valstu ārlietu ministri piedalījušies divās slepenās konferencēs 1939. un 1940. gadā.

4. Sevišķi uzlabota sadarbība Baltijas valstu ģenerālstābu starpā.

5. Baltijas valstu militārās aliances kopēja žurnālu *La Revue Baltique* izdošana.

Turpinājumā palūkosimies tuvāk, cik īsti patiesas un pamatotas bija šīs Padomju Savienības izvirzītās apsūdzības Igaunijai, Latvijai un Lietuvai?

1. Apgalvojums par kādu it kā Baltijas valstu slepeni noslēgtu militāru savienību, kas būtu vērsta pret Padomju Savienību bija absurds un melīgs izdomājums. Tāda militāra savienība vispār neeksistēja un tās “eksistenci” PSRS slepenajam dienestam neizdevās pierādīt pat Baltijas valstu okupācijas laikā, kad visi slepenie dokumenti nonāca čekas rokās. PSRS valdības meli radīja izbrīnu pat tās toreizējā sabiedrotā – nacistiskajā Vācijā. Tā, piemēram, kādā vēstulē, ko šai sakarībā Vācijas ārlietu ministrijas politiskās nodaļas vadītājs Baltijas lietās von Grundhers (*Grundherr*) rakstīja von Ribentropam (*Ribbentrop*) 1940. gada 17. jūnijā lasāms:

Krievijas apgalvojums, ka Lietuva pievienojās *Igaunijas-Latvijas militārajam paktam*, saskaņā ar mūsu informāciju, ir bez kāda pamata. Pēc savstarpējās militārās palīdzības pakta noslēgšanas ar Baltijas valstīm 1939. gadā septembrī/oktobrī nav parādījusies nekādā veidā pret Padomju Savienību vērsta sadarbība starp Baltijas valstīm. Ņemot vērā šo zemju okupāciju, Baltijas valstu valdībām šādas sadarbības sekas varēja būt pavisam nopietnas.

2. Padomju valdības apgalvojums, ka Latvija un Igaunija neesot

atsaukusi 1923. gadā parakstīto *Savstarpējās palīdzības līgumu*, bija augstākā mērā pārsteidzošs. Līgums bija reģistrēts Tautu Savienībā un līdz ar to tas bija atklāti zināms visai pasaulei. Padomju Savienība neprotestēja tad, kad šo līgumu ratificēja 1924. gada rudenī un neprasīja arī tā atcelšanu 1939. gadā, kad *Savstarpējās palīdzības līgums* oficiāli tika parakstīts.

3. Apsūdzība par Baltijas ārlietu ministru sanāksmi divās “slepenās” konferencēs bija nepatiess izdomājums. 1939. gada decembrā un 1940. gada marta Baltijas ārlietu ministru tikšanās bija kārtējās rutīnas sanāksmes un neviena no tām nebija slepena. Uz to norādīja arī Vācijas ārlietu ministrija savā 1940. gada jūnija iekšējā sarakstē, kur – cita starpā – teikts:

Baltijas valstu pārstāvju sanāksmes... pamatojoties uz savstarpējās sa-
prašanās un sadarbības līgumu, kas uz desmit gadiem bija parakstīts 1924.
gada 12. septembrī, notika divas reizes gadā, tām vienmēr sekoja preses
konference.

4. Apgalvojumam par kādu it kā sevišķi uzlabotu sadarbību Baltijas valstu ģenerālstābu starpā trūka jebkāda dokumentāra pamatojuma.

5. Vissmieklīgākā bija apsūdzība par militārās Baltijas antantes speciāla preses organa *Revue Baltique* izdošanu, saskatot šai žurnālā kādu kopēju Baltijas valstu militārās vadības apliecinājumu. *Revue Baltique* žurnālam nebija nekāda sakara ar militarismu – tam trūka jebkādas oficiālas aizmugures un rakstura. Tas bija privāts Baltijas tautu draugu biedrības izdevums. Žurnāls iespieda ekonomiskus, sociālus un kulturālas dabas rakstus. Raksti, kas parādījās šinī žurnālā, bija pat labvēlīgi Padomju Savienībai. Tā, piemēram, 1940. gada jūnija numurā Latvijas ārlietu ministrs V. Munters deklarēja: “Mums jāraksturo attiecības ar Padomju Savienību kā apmierinošas no politiskā un ekonomiskā viedokļa.”

No šī īsā apskata redzams, ka Padomju Savienības varasvīriem neizdevās sameklēt kādus patiesus vērā ņemamus iemeslus 1939. gadā noslēgtā *Savstarpējās palīdzības līguma* laušanai. Jāatgādina, ka okupējot Baltijas valstis, PSRS lauza arī rindu vairākus citus pašas ratificētus un parakstītus līgumus – ieskaitot 1920. gada miera līgumu kas atzina Baltijas valstu neatkarību uz mūžīgiem laikiem. Militārās varas lietošanu noliedza *Padomju Savienības -Baltijas valstu līgums pret agresiju*, kas bija parakstīts 1926. un 1932. gadā. “Agresijas” jēdziens bija speciāli definēts 1933. gada 3. jūlija *Konvencijā pret agresiju*, ko bija parakstījusi arī PSRS. Saskaņā ar šo konvenciju Padomju Savienības iebrukumu

Baltijas valstīs nav iespējams definēt citādi kā nepārprotamu uzbrukumu un okupāciju. Baltijas valstis un PSRS bija parakstījušas līgumu, paredzot visu problēmu atrisinājumus kārtot miermīlīgu sarunu ceļā, bet ja tas atsevišķos gadījumos nebūtu iespējams, tad problēmu bija paredzēts nodot izšķiršanai jauktai miera komisijai. Padomju Savienība šo līgumu pilnībā ignorēja un lauza.

Arī 1939. gada *Savstarpējās palīdzības pakts* noliedza iejaukšanos otras valsts iekšējās lietās. Arī šo paragrāfu PSRS ignorēja. *Savstarpējās palīdzības pakts* vēl nebija kļuvis gadu vecs, kad Padomju Savienība jau ultimātīvi pieprasīja Igaunijai, Latvijai un Lietuvai sastādīt jaunas valdības, "kas būtu spējīgas godīgi izpildīt *Savstarpējās palīdzības līgumu*. Sev pakļāvīgas jaunās valdības Maskava izraudzīja un iecēla patvaļīgā kārtā, nerēķinoties ar vietējo tautu vēlmēm un interesēm.

Savelkot visu kopā, iespējams teikt, ka Baltijas valstu okupācija notika PSRS rupji un negodīgi laužot visus līgumus, ko tā pati savā laikā svinīgi bija parakstījusi ne tikai ar šīm valstīm vien, bet arī ar Tautu Savienību. Piedevām, neatkarīgi no Tautu Savienības, PSRS 1928. gadā bija parakstījusi arī, t.s., Parīzes līgumu. Vēl nepilnus divus gadus pirms Baltijas valstu okupācijas Padomju Savienības delegāts Tautu Savienībā nāca klajā ar šādu deklarāciju:

Tautu Savienībai nav nodoma mainīt savu nostāju pret citu tautu teritorijas varmācīgu sagrābšanu tiešā vai netiešā ceļā, radot leļļu valdības, kas it kā būtu neatkarīgas, bet patiesībā kalpotu kā maskēta aģentūra svešas varas interesēm.

Okupējot Baltijas valstis, Staļins un viņa pavēļu izpildītāji visai pasaulei klaji nodemonstrēja patieso komunistiskās PSRS imperiālismu, cinismu un brutālītāti.

Noslēdzot šo pārskatu, jāpievērš lasītāja uzmanība kādam interesantam un svarīgam starptautiskam notikumam, kuŗa cēlonis bija tieši Baltijas valstu okupācija un Padomju Savienības neloģisko pamatojumu atspēkošana pasaules priekšā. Runa ir par Internacionālo Kopenhāgenas Tribunālu, kas 1985. gada 25. un 26. jūlijā norisinājās Dānijas galvaspilsētā.

Tribunāla tiesnešu sastāvu veidoja sekojoši pieci starptautisko tiesību eksperti: Teodors Veiters (*Dr. Theodor Veiter*) – austrietis, pasaules mērogā pazīstams jurists; Pers Ālmarks (*Per Ahlmark*) – bijušais zviedru liberālās partijas vadītājs un Zviedrijas ministru prezidenta vietnieks; Žans-Mari Delets (*Jean-Marie Daillet*) – Francijas Nacionālās Asamblejas deputāts un Eiropas Kristīgo demokratu savienības viceprezidents;

Michaēls Bordo (*Michael Bourdeaux*) – Lielbritānijas Kestona koledžas prezidents; Sers Džeims Favets (*Sir James Fawett*) – britu jurists un bijušais Eiropas Cilvēktiesību komisijas loceklis. Pēc divu dienu intensīva darba un liecinieku nopratināšanas Tribunāls pasludināja šādu manifestu:

KOPENHĀGENAS MANIFESTS

Baltijas tribunāls Kopenhāgenā deklarē, ka reiz neatkarīgās Igaunijas, Latvijas un Lietuvas okupācija un pievienošana ir spilgts piemērs Padomju Savienības pašas ratificēto starptautisko tiesību un līgumu rupjai laušanai.

Krievu masu ieceļošana ir nopietni iedragājusi baltiešu identitāti un politisko struktūru; valoda, kultūra, reliģija, pat vēstures mācīšana skolās cieš zem padomju varas. Baltijas valstu militārizēšana kalpo par nemitīgu atgādinājumu, ka pasaules miers ir apdraudēts.

Baltiešu tautu tiesības un pašnoteikšanās viņu senču zemē ir jāatjauno, un jābeidz iejaukšanās šo tautu dzīvē.

Uzklausījis lietpratēju liecības par daudzām dzīves nozarēm, likumiem un apstākļiem okupētajā Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, Baltijas tribunāls atzīst, ka Padomju Savienība ir nodarījusi šīm tautām un turpina nodarīt smagu netaisnību.

Visu trīs Baltijas valstu liktenis ir vēl nepiedzīvots cilvēces vēsturē. Nekur citur pasaulē līdz šim kāda okupētāja vara nav ieņēmusi, pievienojusi un kolonizējusi eksistējošas parlamentāras demokrātijas. Šis vienreizējais Baltijas valstu liktenis prasa arī vienreizēju politiku no pasaules demokrātiskām valdībām. Mēs aicinām, lai tās visos pasaules forumos paceltu padomju okupācijas jautājumu Baltijas valstīs un prasītu brīvību un neatkarību Igaunijai, Latvijai un Lietuvai.

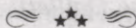
Ar šo *Kopenhāgenas manifestu* mēs deklarējam, ka pašreizējā situācija Baltijas zemēs apdraud miera un brīvības iespējas Eiropā un visā pasaulē.

Parakstījuši: *Theodor Veiter, Per Ahlmark, Michael Bourdeaux, Jean-Marie Daillet, Sir James Fawett.*

Piezīme. Ziņas ņemtas no:

New York Law School Journal of International and Comparative Law. Volume 6, Number 2, Winter 1985.

William J. H. Hough. *The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory.*

RĀDĪTĀJI

Michaélis Bourdo (*Michael Bourdeaux*) — Lillieritaniájaz Kastóna kolekázias
prezidéns; Szers (Hainis Favets (*Sir James Fawcett*)) — briti jurista un
bíjilász; Európás Célvék elosztás komisziájaz loekléis. Pár dívú dívasi interaktsva
dárba un írócsinir írói noyratíjálásanar Trómszais pártíjálásás íllásu manifestósu.

KOPENHÁGENAS MANIFESTÉSIS

Bulgárijaz elapértésje Kopenhágenán dívámsz, az íróz noyratíjálásás íllásu manifestósu
un Lillieritaniájaz elapértésje un pártíjálásás íllásu manifestósu. Párisban dívámsz
páris noyratíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu.

PLATITUM

Íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Bulgárijaz elapértésje un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu

Prizims. Íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu un pártíjálásás íllásu manifestósu
New York Law School Journal of International and Comparative Law, Vol.
1, p. 100, 101, Winter 1955.
William J. H. Dougherty, *The Development of the Hague Rules and its effect on the
development of law governing the carriage of goods by sea.*

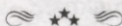
SAĪSINĀJUMI

- A** – *Abwehr* – Vācijas armijas izlūkošana
AB – *Armeebefehl* – Vācijas armijas pavēle
AbW. St. – *Abwehrstelle* – Vācijas armijas Pretizlūkošanas nodaļa
abs. sk. – absolūtos skaitļos
ACEN – *Assembly of Captive European Nations* – Apspiesto Eiropas tautu asambleja
ĀK – Ārzemju komiteja
ALA – Amerikas Latviešu Apvienība
AmBI – *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*
AM – Ārlietu ministrija
AN – Apvienotās Nācijas
ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
AP – Augstākā Padome
apdz. v. – apdzīvota vieta
a.p.i. – amata pienākuma izpildītājs
APP – Augstākās Padomes Prezidijs
APSR – Autonomā Padomju Sociālistiskā Republika
ASP – Administratīvi saimnieciskā pārvalde
ASV – Amerikas Savienotās Valstis
ATK – Aizsardzības tautas komisāriāts
ĀTK – Ārējās tirdzniecības Tautas komisāriāts
b. – biedrs
BAK – Baltijas kaŗa apgabals
BSKA – Baltijas sevišķis kaŗa apgabals
Btl. – bataljons.
CIA – *Central Intelligence Agency* – Centrālā izlūkošanas pārvalde
CIK – Centrālā Izpildu komiteja
CK – Centrālā komiteja
c/p – ciema padome
CV – Centrālā valde
d. – dēls
DDP – darbaļaužu deputātu padome
dok. – dokuments
DP – *displaced person* – pārvietotā persona
DV – Daugavas Vanagi
DV CV – Daugavas Vanagu Centrālā valde
DzED – Dzīvokļu ekspluatācijas daļa
DzEP – Dzīvokļu ekspluatācijas pārvalde
DZO – *Deutsche Zeitung im Ostland* – Vācu laikraksts Austrumzemē
EG – *Einsatzgruppe* – Vācijas armijas operatīvā grupa
EK – *Einsatzkommando* – Vācijas armijas operatīvā komanda

- ev.-lut.** – evaņģēliski luteriskā
f. – fonds
gv. – gvarde
gen. – ģenerālis
Gestapo – *Geheime Staatspolizei* – Vācijas slepenpolicija
gs. – gadsimts
GULAG – *Glavnoje Upravlenije LAGerej* – Galvenā nometņu pārvalde
Hi-Wi – *Hilfswillige* – Vācijas kara spēka izpalīgi
leM – lekšlietu ministrija
leTK – lekšlietu tautas komisāriāts
leTKP – lekšlietu tautas komisāriāta pārvalde
IK – izpildu komiteja
IM – Izglītības ministrija
IMT – *International Military Tribunal* – Starptautiskais kara tribūnals (Nirbergā)
IRO – *International Refugee Organization* – Internacionālā Bēgļu organizācija
JKF – Jūras kara flote
kapt. – kapteinis
k/d – kara spēka daļa
Kdos – *Komandosache* – armijas pavēle
KF – Krievijas Federācija
KGB – *Komitet Gosudarstvennoj Bezopastnosti* – Valsts aizsardzības komiteja
KK – Kara komisāriāts
KKP – Krievijas Komunistiskā partija
KP – Komunistiskā partija
Kp – *Kompanie* – Vācu rota
KPFSR – Krievijas padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
k-ris – komandieris
KSFPFR – Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republika
LCP – Latvijas Centrālā Padome
LETA – Latvijas Telegrafa aģentūra
LELB – Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca
LK(b)P – Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija
LKP – Latvijas Komunistiskā partija
LĻKJS – Latvijas Ļeņina Komunistiskā jaunatnes savienība
LNAK – Latviešu Nacionālā Apvienība Kanadā
LNF – Latviešu Nacionālais fonds
LNK – Latvijas Nacionālā komiteja
LNNK – Latvijas nacionālās neatkarības kustība
LNP apvienība – Latvijas nacionālo partizānu apvienība
LNPA – Latvijas Nacionālo partizānu apvienība
LNPO – Latvijas Nacionālo partizānu organizācija
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LR – Latvijas Republika
LSDSP – Latviešu Sociāldemokrātiskā strādnieku partija
Ls – Latvijas lats
LTA – Latvijas Telegrafa aģentūra
LTF – Latvijas Tautas fronte
ltn. – leitnants

- LTS(p)A** – Latvijas Tēvzemes Sargu (partizānu) apvienība
LU – Latvijas Universitāte
lut. – luteriskā
LVA – Latvijas Valsts arhīvs
MP – Ministru Padome
NATO – Ziemeļatlantijas Līguma Organizācija
NKVD – Iekšlietu tautas komisāriāts
NLO – Nacionālā latviešu organizācijas
NSDAP – *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* – Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija
OGPU – Apvienotā valsts politiskā pārvalde
org-ja – organizācija
pag. – pagasts
pārv. – pārvalde
PB – Politbirojs
PFSR – Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
PK – pilsētas komiteja
pltn. – pulkvežleitnants
prot. – protokols
PSKP – Padomju Savienības Komūnistiskā partija
PSR – Padomju Sociālistiskā Republika
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
rbļ. – rubļi
RIK – rajona izpildu komiteja
RKK – rajona kaŗa komisāriāts
RKO – *Reichskommissar für das Ostland* – Austrumzemes Reichskomisārs
RM – *die Reichsmark* - reichsmarka
rub. – rubļi
Rū Kdo – *Rüstungskommando Riga* – Bruņošanās komanda Rīga
SA – *Sturmabteilung* – vācu trieciennodaļa
SAB – Satversmes aizsardzības birojs
sav. – savienība
SD – *der Sicherheitsdienst* - Vācijas Drošības dienests
s/d – strēlnieku divīzija
Sipo – *die Sicherheitspolizei* – Vācijas Drošības policija
SS – *Schutzstaffel* – Vācijas Aizsardzības vienību
Tgb. – *Tagebuch* – Vācu [kaŗa] dienas grāmata
TKP – Tautas Komisāru Padome
VAK – Vides Aizsardzības klubs
VĶK – *Vserossijskaja črezvičainaja komissija* – Viskrievijas Ārkārtējā Komisija
VDGP – Valsts drošības galvenā pārvalde
VDK – Valsts drošības komiteja
VDM – Valsts drošības ministrija
VDTK – Valsts drošības tautas komisāriāts
VDTKP – Valsts drošības tautas komisāriāta pārvalde
VFR – Vācijas Federatīvā Republika
v.i. – vietas izpildītājs
VkBI – *Verkündungsblatt* – Paziņojumu lapa

- VK(b)P** – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija
VKP – Vissavienības Komunistiskā partija
VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā boļševiku partija
vln. – virsleitnants
VĻKJS – Vissavienības Ļeņina Komunistiskā jaunatnes savienība
VrBI – *Verordnungsblatt* – Priekšrakstu lapa
W Kdo – *Wirtschaftskommando Riga* – Saimniecības komanda Rīga
Ww Kdo – *Wehrwirtschaftskommando Riga* – Aizsardzības saimniecības komanda Rīga
UNRRA – *United Nations Relief and Rehabilitation Agency* – Apvienoto Nāciju Palīdzības un rehabilitācijas aģentūra

Paskaidrojums:

Rakstu krājuma autori bieži vien izmantojuši atšķirīgus vārdus un vārdkopus saīsinājumus. Vairākums no tiem plaši pazīstami kā trimdas, tā Latvijas lasītājiem. Tie atrodami enciklopēdijās, vārdnīcās u.c. izdevumos.

Redakcija neizvirzīja sev uzdevumu sastādīt visaptverošu saīsinājumu sarakstu, it īpaši tāpēc, ka krājumā ievietoti daudzi pirms gadiem sacerēti un publicēti raksti, kuŗu autoru vairs nav mūsu vidū. Lielākajā daļā rakstu saīsinājumi ir jau atšifrēti un tāpēc varējām aprobežoties galvenokārt ar mazāk pazīstamu saīsinājumu skaidrojumiem

DOKUMENTI UN LIECĪBAS

- Astra, Gunārs.** *Pēdējais vārds. Latvija Šodien*, 1984.
- Atlantijas Charta.**
- ASV senatora Čarlza H. Persija vēstule A. Pormalam** 1972. gada 20. aprīlī.
- ASV ārlietu ministra vietnieka izpildītāja Samera Velsa** (*Summer Welles*) *Deklarācija par notikumiem Baltijas valstīs*, 23.7.1940.
- "ASV kongresa Tautas vietnieku nama Baltijas komiteja".** *Latvijas Brīvībai*, Nr. 3, 1953
- Baltais, Mirdza Kate.** *The Latvian Legion*. Selected documents. Toronto, Amber Printer, 1999.
- Baltic States Investigation.** *Hearing before the Select Committee to investigate the incorporation of the Baltic States into USSR*. House of Representatives 83rd Cong, 1st. sess. pt. Washington DC, U. S. Government printing office, 1954.
- Baltic States.** *A Study of their Origin and National Development; Their Seizure and Incorporation into the USSR*. Third interim Report, 1954.
- Baltijas Brīvības dienas rezolūcija** (Pieņemta 18.7.1982.). US Congress Records, Vol. 128, 1982.
- Baltijas sūtņu iesniegums ANO.**
- Brev fran kommunister i Lettland till broderpartierna i Europa.** Överlämnat av fil. lic. Uldis Ģērmanis, 10.1.1971. Kungliga biblioteket. Handskrifter [vēstules oriģināls u.c. materiāli Stokholmas Karaliskās bibliotēkas rokrakstu nodaļā].
- "Copenhagen Manifesto."** *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, Winter 1985.
- Church and State under Communism.** Special study of the Subcommittee to investigate the administration of the internal security act and other internal security laws to the Committee of the judiciary United States Senate. Vol. IV. Lithuania, Latvia and Estonia. *Government printing office*, Washington, 1965.
- Ciņa par mieru dokumentos.** Savienoto Valstu valsts departamenta oficiālie materiāli. No angļu valodas tulkojis: L. Zusane. Izdevējs: A. Klišāns. Authorized by UNRRA, 1946.
- Communist take over and Occupation of Latvia.** Special Report. Nr. 12 of the Select Committee on Communist aggression. House of Representatives 83rd cong. 2nd sess., Washington DC, 1954.
- Communist Commitment to Force and Violence.** Report by the Committee on un-american activities. House of Representatives. 90th Congress. Second edition, March 2, 1968.
- Communist Exploitation of Religion.** Hearing before the Subcommittee to investigate the administration of the internal security act and other internal security laws of the committee on the judiciary United States Senate, 89th congress. Second session. Testimony of rev. Richard Wurmbrand, May 6,

1966. U.S. Government printing office, Washington, 1966.
- Dagens Nyheter materiāli un PSRS iestāžu komentāri.** Sastādīti 1972. gada janvārī un februārī. Latvijas Valsts arhīvs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 30.–38. lapa.
- Dallesa, Dž. F. vēstījums un liecība.** *Latvijas Brīvībai*, Nr. 3, 1953.
- “Decree of the Council of Ministers of Aug. 22, 1940.”** *Valdības Vēstnesis*, Nr. 191, 1940. augustā.
- Fakti i Mysli**, 1981.
- Grava-Kreituse, Ilga, Feldmanis, I., Goldmanis, J., Stranga, A.** *Latvijas okupācija 1939-1940. Dokumenti un Materiāli.* Rīga, 1995.
- GPU 1940. gada 2. oktobra pavēle.** Baltic States Investigation. Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into U.S.S.R. House of Representatives 83rd Cong., 1st sess., pt. 1. Washington, D.C. Government Printing Office, 1954, 609.-610. lpp.
- Helsinki Final Act.** Report on the implementation of the Helsinki Final Act 1975. Occupied Latvia.
- Helsinki Final Act.** Soviet occupation of Latvia, 1985.
- Instrukcija Nr. 2192 par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pretpadomju elemntu deportēšanu.** (latviešu valodā) Ādolfs Šilde. *Pasaules revolūcijas vārdā.* Ņujorka, *Grāmatu Draugs*, 1983.
- International Military Tribunal.** Trial of major war criminals before International Military Tribunal XXXV and XXXVI.
- International Military Law and History.** Reprint Series. Vol. IV. William S. Hein and Co. Inc. Buffalo, New York. 1972.
- Jaltas konferences ziņojums**, 11.2.1945.
- “Latviešu komūnistu vēstule ārzemju kompartijām”** [17 latviešu komūnistu vēstule latviešu valodā]. *Brīvība*, nr. 1(225), 1972.
- “Latvija un ANO.”** *Latvijas Brīvībai*, Nr. 2, 1952.
- Latvijas PSR Valsts statistikas komiteja.** *Latvija Šodien: Sociālekonomisko apskatu krājums.* Rīga, 1990.
- Latvijas un Padomju Krievijas Miera līgums 11. VIII 1920.** The Latvian National Foundation, Stockholm, 1985. Tulkots piecās valodās.
- Latvijas sūtņa iesniegums ANO pilnsapulcei**, 25.11.1952.
- LPSR valdības lēmumu un rīkojumu krājums**, Rīga, 1948.
- Molotova un Ribentropa pakta Slepenais papildprotokols.** *Occupation and Annexation of Latvia 1939-1940. Documents and Materials.* Rīga, 1995.
- Par reliģiju un baznīcu.** Dokumentu krājums. Rīga, 1966.
- Prezidenta Rūzvelta saruna ar sūtni W. C. Bullītu.** Publicēta žurnālā *Life*, nr. 25, 30.8.1948 un Beatrice Farnsworth. *William C. Bullitt and the Soviet Union.* Indiana University Press. Bloomington and London. 1. nod., 3. lpp.
- Prisoners of Conscience in the USSR – Their Treatment and Conditions.** Amnesty International publications: 53 Theobaldt's Road, London WC1X 8SP England, 1975.
- “PSRS valdības paziņojums Latvijai un Igaunijai.”** *Brīvā Zeme*, Nr. 134, 17.6.1940.
- PSRS vēstniecības Zviedrijā atašeja Alberta Liepas slepens ziņojums par latviešu emigrāciju 21.2.1972.** Latvijas Valsts arhīvs. Sociālpolitisko

dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 56.-58. lapa.

PSRS vēstnieka Zviedrijā M. Jakovļeva vēstule PSRS ārlietu ministra vietniekam N. Firjubinam 1972. gada 21. martā. Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 97. lapa.

Reisman, Michael, W. and Antonion, Chris, T., Editors.

The Laws of War. A Comprehensive Collection of Primary Documents of International Laws Governing Armed Conflicts. New York, *Vintage books*, 1994.

Rozenberga ziņojums: Masnahmen im R. K. Ostland. Microfilm T-454, Roll 16. Frame 182, College Parks, Maryland National Archives II.

Rūzvelta vēstule maršalam Staļinam. Publicēta: *Ministry of Foreign Affairs of the USSR. Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the President of the USA and the Prime Minister of Great Britain during the Great Patriotic War of 1940 -1945*, II, 1957. 201.-204. lpp.

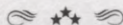
Sovremennie etničeskie processy v SSSR.

Spridzāns, B. "Tā sākās Latvijas iedzīvotāju masveida represijas." *Latvijas Archivi. Represēto saraksts*, 1941.

Stāleckera 15. oktobra ziņojums: Palīgpolīcijas un šucmaņu izveidošana. Svobodas raidstacijas 1972. gada 21. janvāra 17 latviešu komunistu vēstulei vēltītas pārraides izraksts. Latvijas Valsts arhivs. Sociālpolitisko dokumentu nodaļa [bij. LKP arhīva materiāli], 101. fonds, 36. apr., 74. lieta, 39.-47. lapa *Trocka Archīvs. 1921-1922 gada korespondence.* Harvard University, Item T 728 and T 736

Višinska uzstāšanās ANO.

XXII sjeszd Komunističeskoj Partij Sovetskovo Sojuza. Moskva, 1961.

VĒSTURE

Adamovičs, Ludvigs

"Latvijas Baznīcas Vēsture." *Sējējs*. Rīga, 1961.

Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte 1919-1939. LELBA Apgāds, 1981.

Andersons, Edgars

Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. Daugavas Vanagu CV izdevums. Toronto, *Amber Printers and Publisers*, 1983.

Latvijas Vēsture. Ārpolitika I un II daļa. Stokholma, *Daugava*, 1982. un 1984.

Latvijas Vēsture 1914-1920. Stokholma, *Daugava*, 1967.

Editor. *Cross Road Country – Latvia*. Waverly, *Latvju Grāmata*, Iowa, USA, 1953.

Babris, Pēteris

Silent Churches. Arlington Heights. *Research Publishers*, 1978.

Balodis, Agnis

Latvijas un latviešu tautas vēsture. Rīga, Neatkarīgā teātra *Kabata* grāmatu apgāds. Rīga, 1991.

Berklavs, Eduards

Zināt un neaizmirst. Rīga, Preses nams, 1998.

Bilmanis, Alfreds

A History of Latvia. Greenwood Press, *Publishers Westport*, Connecticut, 1951.

Bräutigam, Otto

Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges. Institut für Besatzungsfragen, Tübingen, 1954.

Brešņev, Leonid

Leninskim kursom. Reči i statji. Tom. 4, 1982.

Cakuls, Jānis

Katoļu Baznīcas loma Latvijas tautas vēsturē. Rīgas Metropoles Kūrija, 1999.

Latvijas Romas katoļu draudzes. Rīgas Metropoles Kūrija, 1997.

Latvijas Romas katoļu priesteri 1918-1995. RMK, 1996.

Ceichners, Alfreds

Latvijas boļševizācija 1940-1941. Rīga, *Autora izdevums*, 1944.

Curtis, John

The Russian Church and the Soviet State 1917-1950. Boston, *Peter Smiths Publishers*, 1953.

Čuibe, Leons

The Lutheran Church in Latvia in Chains. Stockholm, 199?.

Dalin, David

Forced Labor in Soviet Russia. New Haven, 1947.

Dankers, Oskars

Lai vēsture spriež tiesu. Atmiņas. Toronto, *Latvis*, 1964.

- Dešerijev, J. D.**
Razvitie obščestvennyh funkcij literaturnih jazykov. Moskva, 1976.
- Dunsdorfs, Edgars**
Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks-Politiķis-Diktators-Moceklis. Stokholma, Daugava, 1978.
- Dziuba, I.**
Internationalism or Russification, 1968.
- Ezergailis, Andrew**
The Holocaust in Latvia 1941-1944. The Historical Institute of Latvia. Riga, 1989.
Holokausts vācu okupētajā Latvijā. Latvijas Vēstures Institūts, 1999.
Editor. *The Latvian Legion, Heroes, Nazis or Victims. A collection of documents from OSS War Crimes investigation files 1945-1950.* The Historical Institute of Latvia. Riga, 1997.
- Farnsworth, Beatrice**
William C. Bullitt and the Soviet Union. Indiana University Press. Bloomington and London, 1948.
- Fleming, D. F.**
The cold war and its origins 1917-1960. Vol. II. London, Doubleday and Co., George Allen and Unwin Ltd., 1961.
- Freivalds, Osvalds.**Redaktors.
Latviešu Kaņavirs Otrā pasaules kara laikā. Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevums. Iespiests Zviedrijā, 1970.
- Giddis, John Lewis**
United States and the origins of the Cold War. New York, Columbia University Press.
We know now, Rethinking cold war history, New York, Oxford University Press, 1997.
- Gidulianov, P. V.**
Tserkov i Gosudarstvo po zakonodalstvu RSFSR, 1923.
- Gore, Ilga un Stranga, Aivars,**
Latvija: Neatkarības mījkrēslis. Okupācija. No 1939. gada septembrā līdz 1940. gada jūlijam. Izglītība, 1992.
- Ģermanis, Uldis**
Latviešu tautas piedzīvojumi I-IV. Memento, Stokholma, 1998.
- Haupt, Werner,**
Balticum 1941. Neckargemünde, 1963.
- Holmogorov, A.**
Jedinyj i mnogonacionalnij. Rīga, 1970.
Istorija Sovetskoj Konstitucii 1917-1957. Moskva, 1957.
- Kalvāns, Aleksandrs**
Uz ežiņas galvu liku... II daļa. Nacionālo Daugavas Vanagu Apvienība, sadarbībā ar SIĀ Daugava. Riga, 1995.
- Kangeris, Kārlis**
"Modern Europe after Fascism 1943-1980". Vol. I. *Boulder and New York: Social Science Monographs.* Distributed by Columbia University Press, 1998.

- Kurlovičs, G. un Tomašūns, A.**
Latvijas Vēsture. Okupācijas gadi. Rīga, Zvaigzne ABC, 1998.
- Ķēniņš, Indulis**
Latvijas Vēstures 20. gadsimts. II daļa. Rīga, Zvaigzne, 1998.
- Ķiploks, E.**
Dzimtenes Draudzes un Baznīcas. Latviešu Ev. Lut. Baznīcas apgāds Amerikā, 1987.
Taisnības dēļ vajātie. Latviešu Ev. Luteriskā Baznīcas apgāds Amerikā, 1993.
- Lange, E.**
Latvijas Baznīcas Vēsture. Otrais izdevums. Minneapolis, 1972.
- Lasmanis, Aleksandrs**
Ceribas un vilšanās. Stokholma, Daugava, 1963.
- Littlejohn, David**
Foreign Legions of the Reich. Vol. 4. San Jose, James R. Bender Publishing Co., 1987.
- Mannerheim, Gustav**
Marskalkens Minnen. Stockholm, LT's förlag, 1954.
- Marrus, Michael**
The Nürenberg War Crimes Trial 1945-1946. A Documentary History. New York, Bedford Books, 1997.
- Mežs, I.**
Latvieši Latvijā. Rīga, 1994.
- Misuiunas, Romuald and Rein, Taagepere,**
The Baltic States: Years of Dependence 1940-1990. Berkley and Los Angeles, University Columbia Press, 1993.
- Myllyniemi, Seppo,**
Die Neuordnung der Baltischen Länder: Zum National-Sozialistischen Inhalt der deutschen Besatzungspolitik. Helsinki, Societas Historica Finlandie, 1973.
Die baltische Krise 1938-1941. Aus dem Finnischen übersetzt von Dr. Dietrich Assmann. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1979.
- Paasikivi, Juho, Kusti**
Paasikivis minnen, President 1939-1940. Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1958.
- Riekstiņš, Jānis,**
Izpostītā Zeme. Grāmatu serija. Latvijas Valsts Arhīvs, 1995-1998
- Rutkis, Jānis,**
Latvia Country and People. LNF, Stockholm, 1967.
- Spekke, Arnolds,**
History of Latvia. An outline. Published by M. Goppers, Stockholm. 1957.
- Spinka, Matthew,**
The Church in the Soviet Russia. New York and London, Oxford University Press, 1956.
- Stalšāns, Kārlis**
Latviešu un lietuviešu austrumu apgabalu likteņi. Jāņa Šķirmanta apgāds, 1958.

- Stranga, Aivars,**
Ebrēji un diktatūras Baltijā 1926-1940. Rīga, 1997.
- Strods, Heinrichs,**
Latvijas Katoļu Baznīcas Vēsture 1075-1995. Rīga, 1996.
Latvijas nacionālo partizānu karš 1944 -1956. Rīga, Preses Nams, 1996.
Latvijas nacionālo partizānu karš 1944-1956. Dokumenti un materiāli. Rīga, Preses Nams, 1999.
- Silgailis, Arturs**
Latvian Legion. San Jose, James R. Bender Publishing Co, 1986.
Latviešu Leģions. Kopenhāgena, Imanta, 1962.
- Suvorova, I.**
Attiecības starp Pareizticīgo Baznīcu Latvijā un Latvijas valsti 20. g.s. 50. un 60. gados. Rīga, 1993.
- Šēfers, Filips E**
Liktenīgās 13 dienas. Kā sākās Otrais pasaules karš. No vācu valodas tulkojis Mārtiņš Ziverts. Ņujorka, Grāmatu draugs, 1968.
- Šilde, Ādolfs**
Latvijas Vēsture 1914-1940. Stokholma, Daugava, 1976.
Pasaules revolūcijas vārdā. Ņujorka, Grāmatu Draugs, 1983.
- Tierey, Brian, Donald Kogan, L. Pearce.** Editors
Great Issues in Western Civilisation. New York, William Raudon House, 1972.
- Trūps, Heinriks**
Katoļu Baznīcas Vēsture. Rīga, Avots, 1992.
Latvijas Romas Katoļu Baznīca komunistu gados 1940-1990. Rīgas Romas Katoļu Metropolē Kūrija, 1992.
- Vaivods, Julians,** kardināls
Katoļu Baznīcas vēsture Latvijā. I, II un III daļa. RMK, 1994.
- Väino, Tanner,**
Finlands väg 1939-1940. Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1959.
- Weiss, Helmuth**
Die Baltische Staaten, in die Sowietisierung Ost-Mittel-Europas. A. Metzner Verlag, 1959.
- Williams, Eugene E.**
Gulag to Independence. Michigan, Johnson Graphics, 1992.
- Ziedonis, Arvids, Jr., William L. Winter, Mardi Kalgemäe**
Baltic History. Association for the Advancement of Baltic studies. Ohio, Inc. Columbus, 1974.

VISPĀRĒJĀ LITERĀTŪRA

- Aļķis, Ivars**, Redaktors
Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā. Atmiņās un dokumentos. No 1941. līdz 1956. gadam, Rīga, *Sol Vita*, 1997.
- Auns-Urālietis, Arvīds**
Latviešu Saraksti 1929-1938. Austrumu Latviešu Biedrība, 1998.
- Biezais, Haralds**
Latvija kāšu krusta varā. Sveši kungi – pašu ļaudis. Gauja, 1992.
- Blūzma, Valdis, Celle, O., Jundzis, T., Lēbers, D. A., Levits, E., Zīle, L.**
Latvijas valsts atjaunošana 1986-1993. Latvijas Universitātes žurnāla *Latvijas Vēsture* fonds un Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs. Rīga, 1998.
- Burnham, James**
Suicide of the West. New York, *The John Day Company*, 1964.
- Eglītis, Andrejs**
Tauta manas mājas. Latvijas skautu prezidenta, ģenerāļa Kārļa Goppera Fonds, 1995.
- Hollander, Paul**
Soviet and American Society. A Comparison. New York, *Oxford University Press*, 1973.
- Jerumanis, Jānis**
Upuris par Brāļiem. Bīskaps Boļeslavs Slokāns Atmiņu sakopojums. Internacionālais katoļu palīdzības fonds Baznīca spaidos, Vavrē (Beļģijā), 1990.
- Jundzis, Tālavas, Redaktors**
Baltijas valstis likteņgriežos. Senatora Augusta Lēbera piemiņai. Rīga, Latvijas Zinātņu Akadēmija, 1998.
- Kee, Robert**
The World We left Behind. A Chronicle of the Year 1939. London, *Weidenfeld*, 1984.
- Kontrovskis, A.**
Kādiem mums jābūt. Vadonis morālā audzināšanā. V.S.F. izdevums. Grand Haven, *Raven Printing Inc.*, 1972.
- Landsmanis, Artūrs**
Persist or Perish. Soviet Russia Destroying Baltic Peoples. Latvian Stockholm, *National Foundation*, 1976.
- Lice, Anda**
Via Dolorosa. Rīga, *Liesma*, 1990.
- Niedre, Ojars un Daugmalis, V.**
Slepenais karš pret Latviju. Komunistiskās partijas darbība 1920-1940. Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs. Rīga, 1999.
- Priede, Pēteris**, Redaktors.
Zeme, kas palika ugunīs. Nürnberg, *Verlag F. Willmy*, 1946.

Ruta, U.

Dear God, I Wanted to Live. Translated from Latvian by Rita Liepa.
Grāmatu draugs, Brooklyn, N. Y., 1981.

Stöber, Hans

Die lettische Divisionen. Osnabrück, Munin-Verlag GmbH, 1981.

Stradiņš, Jānis, Kārlis Ēriks Arons, Viksna, Arnis

Tāds bija mūsu laiks... Paula Stradiņa mūža svarīgāko notikumu hronika. Rīga, Sprīditis, 1996.

Treiguts-Tāle, Ernests

Latvieši, karš jau sācies. Atmiņas par liktenīgajām dienām.
Gauja, 1990.

Ulmanis, Guntis

No tevis jau neprasa daudz... Rīga, Likteņstāsti, 1995.

Vidnere, Māra

Ar asarām tas nav pierādams... Represēto cilvēku pārdzīvojumu pieredze. Rīga, Latvijas Universitāte, 1997.

Willey, David

God's Politician. John Paul at the Vatican. London, Boston, Farber and Faber, 1992.

Zalāns, Antons

Prelāts Jānis Velkme 1976-1962. North Aurora, USA, 1995.

Zaļinskis, Auseklis

Bez naida un bailēm. Latviešu gūstekņi Otrā pasaules karā. 1991.

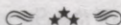
Zariņš, Ignats

Aglona. Tālo dienu atblāzma. Rīgā, 1998.

Ziemiņš, Modris

Kā žņaudza Baltiju. Rīga, Autora izdevums, 1997.

Trešā atmoda. Pazīstamas, nepazīstamas un jau aizmirstas sejas.
Rīga, Autora izdevums, 1998.

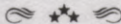
TAUTSAIMNIECĪBA

Aizsilnieks, Arnolds

Latvijas Saimniecības Vēsture 1914-1945. Stokholma,
Daugava, 1968.

Balabkins, Nikolajs

Tautsaimnieka Piezīmes. Raksti, runas, recenzijas. Autora
izdevums, 1996.

BROŠŪRAS

The Baltic States. A case of study of modern-day colonialism in Europe. Latvian National Federation of Canada and Latvian Relief Society of Canada – Daugavas Vanagi, Toronto, 1967.

Blanks, Ernests. *Latvijas Valsts pirmie gadi.* Rīga, Gauja, 1985.

The Captive Nations. The Captive Nations Council. 328 Third Avenue, West. Seattle, Washington.

Crohn-Wolfgang, H. F. *Lettlands Bedeutung für die Östliche Frage.* Walter de Gruyter and Co., Berlin/Leipzig. 1923.

Dreimanis, P. *Latviešu tautas attīstība un nacionālisms.* Latviešu Nacionālā Apvienība Kanadā, Toronto, 1968.

Duhanovs, M., Feldmanis, I., Stranga, A. *1939, Latvia and the year of fateful decision.* Rīga, 1994.

Elcheshen, D. M. *Makers of Communism* Winnipeg, Osnova Publications, 1967.

Genocide? Destruction? Annihilation?, Time is running out for the threatened Latvian nation. Canadian committee for human rights in Latvia, Toronto, 1983.

Illytzkyj, Roman. *The Free Press of the Suppressed Nations,* Association of the free press of central and eastern Europe. Augsburg, 1950.

Jessup, John K. and the Editors. *Communism, The nature of your enemy,* 1962.

Jūrmalniēks, Jānis [Balodis, Agnis]. *Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā.* Stokholma, Memento, 1973.

Krepp, E. *Security and non-aggression. Baltic States and USSR. Treaties of non-aggression.* Stockholm, 1973.

Laikmeta domas un dokumenti, Nr. 11, 20.3.1949. Žurnāls ideju politikai un sabiedriskai kultūrai. A. Krodera vadībā, Stokholmā.

Latvia and Latvians. Central Board Daugavas Vanagi, Terrace, London, W23SP Great Britain.

Latvia. In commemoration of the 50th anniversary of the declaration of independence of the Republic of Latvia. American Latvian Association in the United States Inc, Washington, D. C., 1968.

Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā. Latviešu Humanitāro Zinātņu Asociācija, 1948. gada janvārī, Libekā.

Latvijas Brīvībai, Nr. 3, 1953. Komitejas Latvijas Brīvībai izdevums.

Latvijas Brīvībai, Nr. 2, 1952. Komitejas Latvijas Brīvībai izdevums.

Latvju Domas, Nr. 1, Marts, 1947. Mēnešraksts izglītībai.

Latvju Domas, III, 1947. Mēnešraksts izglītībai.

The new colonialism. Assembly of Captive European Nations. New York, 1961.

Press Perspectives: Latvia. Compiled by Juris Dreifelds. The Canadian committee for human rights in Latvia. St. Catherines, Ontario, 1981.

Soviet aggression against the Baltic States. The World Federation of free Latvians. Academic Fraternities. Augstums printing service, Lincoln, Nebraska USA, 1974. A. Rumpeters, L. L. M.

The Soviet occupation and incorporation of Latvia, June 17, 1940 to August 15, 1949. New York, *The Baltic Review Publishers*, 1957.

Stalin's Oath, Conversations with Stalin, by Lemesis, A. Stockholm, 1951.

Suvorov, Viktor. *A synopsis. Icebreaker.* Publisher unknown.

Šilde, Adolfs. *Pretestības kustība Latvijā.* Stokholma, Latviešu Nacionālais Fonds, 1972.

Vilciņš, Tālvāldis. *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā.* Latvijas Valsts Arhīvs. Rīga, 1997.

Welcome to an occupied country. Documentation and translation of an exhibition. Published by the Executive Committee first world congress of Latvian youth. Berlin, July 26-31, 1968.

Zalcmanis, Jānis. *Die Preisgabe der Baltischen Staaten 1939.* Latviešu Nacionālais Fonds, Stockholm, 1987.

PERIODISKIE IZDEVUMI

Aftonbladet. Vakarlaikraksts Zviedrijā. iznāk kopš 1830. gada. Pieder Zviedrijas arodbiedrības jumta organizācijai LO un norvēģu mediju koncernam Schibstedt.

Amerikas Latvietis, Kultūras Sakaru Komitejas ar tautiešiem ārzemēs finansēts latviešu vecmūnīstnieku izdevums ASV, Bostonā. Lielu daļu no rakstiem regulāri sacerēja *Dzimtenes Balss* darbinieki Rīgā.

Bociurkiw, Bohdan R. "The shaping of Soviet Religious Policy", *Problems of Communism*, May/June 1973.

Bokalders, Jānis. "Teritoriāls Koloss uz māla kājām." *Latvijas Brīvībai*, Nr. 2, 1953.

Brīvība. Latviešu Sociāldemokrātu Strādnieku Partijas Ārzemju Komitejas (LSDSP ĀK) mēnešraksts politikai un kultūrai. Iznāk kopš 1948. gada Stokholmā. Redaktors Vilnis Zaļkalns.

Ciņa, LKP dienas laikraksts. Iznāca Rīgā no 1940. līdz 199?. gadam.

Dagens Nyheter. Zviedrijas politiski neatkarīga dienas avīze. Iznāk kopš 1864.

Daugavas Vanagu Mēnešraksts. Atbildīgā redaktrise Inta Purva. Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevums, Toronto, Kanadā.

Kangeris, Kārlis. "Die Baltische Völker und die Deutschen Pläne für die Räumung des Balticums 1944." *Baltisches Jahrbuch*, Bonn, 1988.

Kangeris, Kārlis. "Nodeva Reiham, Latvijas Ģenerālapgabala iedzīvotāji darbos Lielvācijā." *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 1990.

Koslov, A. "Religion and Church in USSR." *Bolshaia Sovetskkaia Enciklopedia*. Vol. on the SSSR. Moscow, 1948.

Laiks. Iznāk kopš 1949. gada. Izdevējs Lotārs Rudzītis. *Grāmatu Draugs*, Brūklīnā, Ņujorkā.

Latvija Amerikā. Redaktrise Ingrida Viksna. *Amber Printer and Publisher*, Toronto, Kanadā.

Latvija šodien. Redaktors Rolfs Ekmanis. Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība, Rockville, Maryland, ASV.

Latvijas 50 gadu okupācijas mūzeja apraksts.

Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 2, 1989.

Latvijas Vēstnesis. Pielikums *Pavadonis*, Nr. 1, 1993. gada 4. septembris.

Lauku Avīze. Iznāk kopš 1988. Pielikums *Mājas Viesis*, 29.7.1998.

Namsons, Andrievs. "Die Nationale Zusammensetzung der Einwohner der Baltischen Staaten." *Acta Baltica* I, Königstein, 1958.

Neru, Jawahrial. "Ziņojums Omdoam Kongresā." *Economic Review*, 1958. gada 23. augustā.

Padomju Jaunatne, Nr. 241, 1960. gada 11. decembris.

Padomju Latvijas komūnists, Nr. 5, 1960. gada maijs.

Rozītis, Elmars. "Die Evangelisch-Lutherische Kirche Lettlands unter der Herrschaft der Bolschewistischen Okupationsmacht." *Acta Baltica*, 1960/61.

Rubenis, J. "Luterisms pēckomunistiskajā sabiedrībā: Kristiešu politika vai kristīgā politika." *Ceļš*, Nr. 1, Rīga, 1944.

Rukis, Karlis. "Die Verfolgung der Katolischen Kirche in Sovietlettland." *Acta Baltica*, I, 1960/61, Königstein in Taunus, 1962.

Sovetskaia Molodezh, May, 1959. Nr. 115, June 12, 1960.

Stevensons, Adlai. "Neokolonialisma raksturojums." *New York Times*, 1958. gada 28. augustā.

Tēvijas Sargs, nr. 9, 1993. gada septembris,

Valdības Vēstnesis, 1920, 1932.

Veinbergs, A. "Baznīca un latviešu tauta. Baznīca un draudze." *Sējējs*, 1966, ASV.

Völkischer Beobachter, 31.3.1941.

AUTORU BIOGRAFIJAS

(rakstiem nepievienotās)

IVARS ANDERSONS

Dzimis 1943. gada 14. februārī Saldus rajona Pampāju pagastā. Pēc Kazdangas lauksaimniecības tehnikuma beigšanas (1962) ilgus gadus strādājis par zootehniķi. Sākoties Trešajai atmodai, bijis aktīvs neatkarības kustības koordinators Saldus novadā, vācis materiālus par tā vēsturi. 1989. gadā sācis publicēties presē, arī par kara vēstures jautājumiem. Kopš 1991. gada Kurzemes militārā dienesta pārvaldes mūzeja vadītājs Saldū. 1999. gadā saņēmis Edgara Dunsdorfa prēmiju par veikumu Saldus novada vēstures izpētē.

GUNĀRS ASTRA

Viens no ievērojamākajiem latviešu tautas neatkarīgas, demokratiskas un tiesiskas Latvijas valsts atjaunošanas cīnītājiem padomju okupācijas gados. Dzimis 1931. gada 22. oktobrī Rīgā. Miris 1988. gada 6. aprīlī Ļeņingradā. Beidzis tehnikumu (1952) un jau divus gadus vēlāk, 25 gadu vecumā strādājis rūpniecībā VEF par tās lielākā cecha (2000 strādnieki) priekšnieka vietnieku – inženieri technologu. Pirmo reizi apsūdzēts, apcietināts un notiesāts 1961. gadā saskaņā ar Latvijas PSR KK 59. un 67. pantu. Cietumos un izsūtījumā atradies no 1961. līdz 1975. gadam. Otru reizi apcietināts un notiesāts saskaņā ar Latvijas PSR KK 65. panta 2. daļu par ārzemju literatūras izplatīšanu, sakaru uzturēšanu ar emigrantiem un Molotova-Ribentropa pakta slepenā papildprotokola tulkošanu latviešu valodā. Tiesas spriedums – 7 gadi sevišķā režīmā un 5 gadi noietinājumā. No savas dzīves 56 nozīvotiem gadiem turpat 20 gadus pavadījis okupācijas varas cietumos un vergu nometnēs.

MIRDZA KATE BALTAIS

Dzimusi 1949. gada 25. martā Hānas bēgļu nometnē Vācijā. Vēsturniece. Mācību spēks Toronto universitātē starptautisko attiecību vēsturē. Vēstures bakalaura (B.A.) grāds Montrealas McGill universitātē un maģistra (M.A.) starptautiskās attiecībās Bostonas universitātē. Disertācijas temats – *US Foreign Policy in the Field: The Army and the Balts, 1944-1947. (ASV ārpolitika: Tās armija un baltieši.)* Kopš 1984. gada vākusi materiālus un speciālizējusies Otrā pasaules kara trimdas baltiešu bēgļu (*DP - displaced persons*), arī Latviešu leģiona mobilizācijas un pēckara likteņa tematikā. Sarakstījusi grāmatu angļu valodā – *The Latvian Legion: Selected Documents.* (1999)

JĀNIS BOKALDERS

Agrārstatistikis un tautsaimnieks. Dzimis 1885. gada 21. novembrī Priekuļu pagastā būvuzņēmēja ģimenē. 1913. gadā beidzis Maskavas Komerccinstitūtu. No 1912. līdz 1914. gadam vadījis Lauksaimniecības biedrības statistisko biroju. Laikā no 1925. līdz 1931. gadam Finanču ministra biedrs. Žurnāla *Ekonomists* redaktors no 1927. līdz 1944. gadam. Vienlaicīgi Latvijas Universitātes un vēlāk arī Lauksaimniecības Akadēmijas profesors. 1944. gadā devies trimdā uz Zviedriju. Miris Stokholmā 1982. gada 22. septembrī. Daudz rakstījis presē. Vairāku grāmatu autors, kā, piem., *Zemes īpašumi Vidzemē un Kurzemē, Latvijas ģeografijas ekonomiskie pamati* u.c.

SINDIJA DIMANTA

Dzimusi 1972. gada 8. aprīlī Jelgavā. 1991. gadā beigusi Rīgas 1. Pedagoģisko skolu. Studē Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes neklātienes nodaļā. Līdz 1994. gadam strādājusi Jelgavas pilsētas pašvaldībā. No 1994. gada strādā par informācijas apkopošanas un apstrādes speciālisti LR SAB Totālītārisma seku dokumentēšanas centrā. Publikāciju līdzautore LU žurnālā *Latvijas Vēsture*, grāmatās un laikrakstos par padomju okupācijas režīma represīvo struktūru Latvijā.

ULDIS ĢĒRMANIS

Vēsturnieks, rakstnieks, publicists, lektors un skolotājs. Dzimis 1915. gada 4. oktobrī Novoladogā, Krievijā. Miris 1997. gada 19. decembrī Stokholmā. Uzaudzis ievērojamā latviešu mākslinieku ģimenē – māte Auguste, dz. Brechmane (aktrise un Nacionālās Operas koriste) un tēvs Jānis Ģērmanis (Nacionālā teātra aktieris un viens no tā dibinātājiem). Mātes māsas – Milda Brechmane-Štengele (Nacionālās Operas soliste) un Alise Brechmane (Nacionālā teātra aktrise). Dr. Uldis Ģērmanis ir Latvijas Universitātes vēstures maģistrs (1943) un Stokholmas universitātes vēstures doktors (1974). Speciālizējies jaunāko laiku, it īpaši Latvijas un Padomju Savienības vēsturē. Sabiedrībā plaši pazīstams arī kā rakstnieks, publicists un satirīķis – Dr. Ulafs Jāņsons. Vairāk nekā 800 rakstu autors latviešu, zviedru, vācu un angļu valodas periodiskos izdevumos. Daudzu lasītāju iemīļotu grāmatu autors: *Pa aizputinātām pēdām, Latviešu tautas piedzīvojumi, Zili stikli, zaļi ledi, Tā lieta pati nekritis, Oberst Vācietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution», Tālu tālumā, lielā plašumā, Zināšanai, Divi portreti, Laikmeta liecības, Ceļā uz Latviju, Pakāpies tornī!, Izvērtēšanai, Jaunie laiki un pagātnes ēnas*. Daudzas viņa grāmatas izdotas atkārtoti

AIVARS PĒTERSONS

Dzimis 1933. gada 22. jūnijā Madonā. Kaŗa inŗenieris, pulkveŗleitnants. 1950. gada beigās Daugavpili vadījis pontontiltu būvi pār Daugavu kaŗalaikā uzspridzināto tiltu vietā, pēc tam – atminēšanas darbus Baltijas valstīs, Ingrijā un Austrumprūsijā. Ievainots. No 1992. līdz 1993. gadam Latvijas militārais ataŗejs Igaunijā. Katedras vadītāja vietnieks Latvijas Aizsardzības akadēmijā (1993-1997), taktikas un kaŗamākslas vēstures pasniedzējs. Vairāk nekā 20 publikāciju Latvijas un ārzemju presē, it īpaši par valsts aizsardzības jautājumiem. Vieslektors Eiropas valstu kaŗa akadēmijās. Enciklopēdijas *Latvijas brīvības cīņas 1918-1920* (1999) redakcijas kollēģijas loceklis. Par nopelniem Latvijas labā apbalvots ar personīgo ieroci (1996).

INDULIS ZĀLĪTE

Dzimis 1953. gada 27. martā. Beidzis Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultāti (1976). Līdz 1992. gadam strādājis bioķīmijas un molekulārās bioloģijas jomā. No 1992. gada LR SAB Totālītārisma seku dokumentēšanas centra darbinieks, kopš 1995. gada – vadītājs. Publikācijas Latvijas Universitātes žurnālā *Latvijas Vēsture* un dažādos laikrakstos par padomju okupācijas režīma represīvo struktūru Latvijā. Piedalījies ar referātiem par šo tematu vairākās starptautiskās konferencēs.

AIVIS ZEMĪTIS

Dzimis 1976. gadā. Vides aizsardzības speciālists. 1998. gadā beidzis Latvijas Universitātes Ģeografijas un zemes zinātnu fakultāti, iegūstot bakalaura gradu vides zinātnē. Vairāku publikāciju autors. Iesaistījies Latvijas Universitātes pētījumos par Skrudandas radiolokatora ietekmi uz vidi.

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Abakumovs** 275
Āboliņa E. 229
Āboltiņš Pāvels 468
Adenauers Konrads 133
Ainārs 275
Aizsilnieks Arnolds 125, 130, 188, 191
Akmentiņš Roberts 374-375
Akuraters Jānis 33
Alberts (bīskaps) 28
Aleksandrs I 285, 476
Aleksandrs II 476
Aleksandrs III 32, 308
Alksnis J. 458
Alksnis Viktors 399
Ālmarks Pers (*Ahlmark Per*) 559-560
Alolisens 268
Alunāns Ādolfs 304
Alunāns Juris 32
Amalriks 443
Amols Jānis 471
Andersons Edgars 78, 100
Andersons Ivars 580
Andrejevs 331
Andropovs Jurijs 296-297, 490
Ankupe Ella 462-463
Anspoks Aloīzs 379
Antons 254
Apine Ilga 305
Aragons Luijs 444
Aranja Osvalds (*Osvaldo Aranha*) 539
Arats A. 379
Arājs Viktors 85, 123, 195, 205, 211, 326-327, 330, 333-334, 336
Ārons Matīss 304
Artmane Vija 468
Asaris 251
Aspazija (ist. v. Elza Rozenberga) 32, 85-86, 452
Astra Gunārs 552, 556, 580
Astris Vadzis 443
Ašeniece Smaida 217, 222, 228
Auseklis (ist. v. Miķelis Krogzemis) 32
Austriņš Antons 33
Avdjukevičs Longins 335, 484

Babinas 64
Baikaus Vītolds 443
Bajārs A. 485
Baginskis Boļeslavs 379

Balabkins Nikolajs 136, 191
Balodis Agnis 552-553
Balodis Andrejs 313
Balodis Jānis 439-440
Balodis Kārlis 80
Balodis Valdis 436
Baltais Mirdza Kate 198, 580
Baltausis Jānis 79, 81
Baltausis Kārlis 79, 81
Baltgalvis Voldemārs 80-81
Baltiņš O. 348
Baltmanis Oskars 206
Bancāns Rūdolfs 79-81
Bangerskis Rūdolfs 162, 217-219, 225
Barkovskis 138
Barons Krišjānis 32, 304
Bastjānis Voldemārs
Baško 331
Batarags Valdis 556
Bečs Henriks 379
Bedānova Elīna 402
Beimanis Aivars 373-374
Beljānis 556
Belova M. 229-230
Beļševica Vizma 556
Belucha 449, 454
Bendrups 253
Bentone Pegija (*Benton Peggie*) 86
Bergfelde Veronika 215, 217-219
Bergs Edgars 356-357
Bergs Fricis 468
Bergs Pāls (*Berg Pall*) 540
Berģis Pēteris 63
Berija Lavrentijs 85, 497
Berklavs Eduards 78, 440-441, 453, 459-463, 468, 484
Berkovics K. 84
Berlins H. 87
Bermonts-Avalovs Pavels 35, 45
Betenheizers (*Bettenheuser*) 338
Bērziņa Lidija 80-81
Bērziņš 335
Bērziņš Eduards 456
Bērziņš P. 467
Bērziņš Reinholds 456
Bērziņš-Ziemelis Jānis 456
Bērzupe Valija 468
Bilmanis Alfrēds 518-520, 538-539
Bīrons Ernests Johans 30

- Birze 230
 Birziņa V. 486
 Birznieks 223
 Bisenieks 453
 Biteniece Eva 42
 Bitova (*Bütow*) 217-218
 Blaumanis Rūdofs 452
 Blūmentāle I. 222, 229-230
 Blūmentāls M. 84
 Bļugers Anatolijs 426-427
 Bojārs Pēteris 379
 Bokalders Jānis 581
 Boksberga Zelma 79, 81
 Bolšteins Ludvigs 46
 Bonaparts Napoleons 552
 Bondajetovs J. 454
 Bordo Michaēls (*Michael Bourdeaux*)
 559-560
 Borka Valentīna 462-463
 Brants Kārlis (*Brandt Karl*) 187
 Brauna M. 230
 Bravackis 335
 Brechmane Alīse 581
 Brechmane-Štengele Milda 581
 Brechts Bertolds 323
 Breitigams Otto (*Bräutigam Otto*) 170
 Brencis 454
 Brezģins Aleksandrs 138
 Brežņevs Leonids 293-295, 324,
 369
 Briāns Aristids (*Briand*) 71, 77
 Briede 247
 Briede Roze (*Austruma*) 217-218, 221,
 228-231
 Brigadere Anna 33
 Brikmanis Guntars 10
 Bročs St. 388
 Broka Anastasija 10
 Broks Aloīzs 379, 389
 Brūdere 229
 Brumelis 436
 Brūvere 437
 Budže A. 380
 Bukšs M. 380
 Buliņa 331
 Buliņš Viljams K. (*William C. Bullitt*)
 530
 Bumbērs Jānis 331-332
 Bundziņa 230
 Bunte 549
 Burmaks Pjotrs 119, 256-258,
 261-262, 268
 Busse Viktors 334-338
 Bušēvics Ansis 64
 Butins Kr. (*Butin*) 223
 Ceiss Inkvarts (*Seiys Inquart*) 83
 Celma Helena 222, 228-229
 Ceriņa Vija 231
 Chmeļevskis S. 310
 Chruščovs Nikita 82, 292-295, 324,
 328, 334, 361, 368, 443, 461, 498
 Cielava Pēteris 374
 Cinis Jānis 138
 Cions P. (*Cion Poale*) 84
 Circenis A. 238
 Cīrule 247
 Cīrulis Roberts 80-81
 Cukurs Herberts 182
 Čakste Jānis 36-37, 439
 Čakste Konstantīns 41
 Čamanis Antons 379
 Čamanis Jāzeps 379
 Čavars Jānis 485
 Čebrikovs Viktors 266
 Čeipsta 253
 Čellens R. (*Kjellen*) 288
 Čērčils Vinstons (*Churchill Winston*)
 521, 523, 526, 530, 534
 Čerkovsis Pāvels 453
 Dalless Džons Ficdžeralds (*Dalless
 John Fitzgerald*) 535, 543
 Danelis Svens (*Dannell Sven*) 370
 Daniševskis Jūlijs 456
 Dankers Oskars 186, 194
 Darbiņš 453
 Dāvis Augusts 79
 Dedajevs N. 99
 Deglavs Arnolds 255
 Degteva 254
 Delets Žans-Marī (*Daillet Jean-Marie*)
 559-560
 Dembrovskis 335
 Dimanta Sindija 581
 Dinsberģis Ernests 304
 Dinsberģis Krišjānis 304
 Ditrichs (*Dietrich*) 338
 Djomins 461
 Dolings Larijs (*Dolling Larry*) 230
 Dombrovskis F. 308
 Doroņina Lidija 443
 Dreifelds Juris 417, 435
 Drekslers Otto (*Drechsler Otto
 Heinrich*) 161, 193
 Drīzulis Aleksandrs 322-323, 454
 Dubčeks Aleksandrs 444
 Dubļinskis 387
 Duburs Jēkabs 304
 Ducmanis Pauls 329, 330

- Dubinskis** Kazimirs 348
Dunsdorfs Edgars 580
Durantījs Valters (*Duranty Walter*) 337
Duškina M. 454
Dvornikovs 310
Dzelzkalne D. 229
Dzelzkalne M. 229
Dzelzkalns A. 229
Dzelzkalns-Dzelzkalējs 222
Dzenis Ēriks 10
Dzenis Osvalds 456
Dzeržinskis Felikss 268
Dzērve Pauls 441, 453
Dzintars Jānis 327
Dzjuba Ivans 293, 303
- Eglājs** 352
Eglīte 229
Eglīte Līvija 241
Eglītis Andrejs 395, 401-402, 411-412
Eglītis Augusts 139, 229, 238, 249, 269
Eglītis Jānis 275
Eizens Johans Georgs 30
Elgers Georgs 30
Endzelins Jānis 9
Engelss 445
Ercums (*Erzum*) 329
Ērenštreite Emma 454, 462-463
Erko 109
Ērlingers Ēriks (*Ehrlinger Erich*) 205
Ernests Vilnis 331
Ešots Vilis 222, 230
Ezergailis Andrievs 207
- F. Linda** 485
Fārnsvērta Beatrise (*Farnsworth Beatrice*) 530
Favets Džeims (*Fawett James*) 560
Feldbergs A. 237-238
Feldmanis R. 365
Feldmans Ēriks 80
Feldmans Jūlijs 501, 508, 539, 541-542
Filbijs Kims (*Philby Kim*) 244
Filipovs Tarass 119
Firjubins N. 469
Forstmanis Vilis 79, 81
Franks (*Frank*) 338
Frankls Viktors (*Viktor E. Frankl*) 395-396
Freibergs 275
Freijs Alberts 370
Freimanis Gunārs 555-556
- Freivalds** Osvalds 496
Fricsona 276
Fridmanis 463
Fronckēvičs 85
Frunze Michails 305
- Gagarins** 351
Gaidelis Staņislavs 379
Gailītis Kārlis 371, 375
Gandījs Mahatma 438
Garodi Rodžers (*Garodi Roger*) 444
Galdiņš Jānis 462-463
Gēring Hermanis (*Göring Hermann*) 163, 167, 187
Gladkoss 496, 505
Gliks Ernests 29
Golcs Rīdegers grāfs fon der (*Goltz Rüdiger*) 35, 83
Goldikovskis Aleksandrs 379
Goldmanis Jānis 78
Golovko 238, 258, 268
Gorbačovs Michails 42, 402, 426
Gorbunovs Anatolijs 331
Gordons Franks 83, 89, 408
Gorkijs Maksims 305
Goršeņins K. 82
Goubls Pauls (*Goble Paul*) 412
Grams 253
Granta Gita 403
Grase Irma 81
Grais Tenis 10
Grauds Jānis (Pizāns) 379
Grauels Erhards (*Grauel*)
Grava Uldis 481
Grava-Kreituse Ilga skat. Kreituse Ilga
Grigorenko 440
Grigulis Arvīds 485-486
Grīnberga Lonija 229
Grīnbergs Kristaps 443
Grīnbergs Teodors 355-358
Grīns Aleksandrs 33
Grišāns Jāzeps 379
Grīvāns 348
Grosbergs Ādolfs 379
Grundhers von (*Grundherr*) 557
Grundmane D. 220, 230
Grūve 76
Gruziņš P. 333
Gustsons Jānis 463
- Ģērmāne-Brechmāne** Auguste 581
Ģērmanis Jānis 581
Ģērmanis Uldis (pseud. Dr. Ulafs Jāņsons) 317, 464-468, 479, 481-483, 581

- Ģibietis J.** 454
- Haevere Dmitrijs** 269
- Hamiltona** Margarēta (*Hamilton Margaret*) 230
- Hamrins H.** 468
- Hansens P.** 369
- Hansons** Pers Albins (*Hansson Per Albin*) 110
- Haņeckis** Jakovs 64
- Harčevs K.** 371
- Harimens V.** 525
- Hats** 222
- Hāzners** Vilis 329
- Heidrichs** Reinhards (*Heydrich*) 210-212
- Heine** 218, 225
- Hendersens** Lojs (*Loy Henderson*) 518
- Herders** Johans G. 313
- Hermanis** Jānis 456
- Hermansons** C. H. (*Hermanson*) 465-466
- Hērodots** 27
- Hetners A.** 288
- Himlers** Heinrichs (*Himmler*) 196, 210-212
- Hincs** Artūrs 443
- Hitlers** Ādolfs 11-12, 16, 19, 39, 41, 83-84, 135, 161, 178, 186-187, 193-194, 196, 200-203, 209-212, 380, 394, 469, 478
- Hmeļnickis** Bogdans 121
- Holandars** Kārlis 75-76
- Holmogorovs A.** 290, 299
- Hopkins** Harijs L. (*Harry L. Hopkin*) 531
- Indriķis** (arī Latviešu Indriķis) 28
- Irbe** Kārlis 355-357
- Ivans III** 284, 286, 475-476
- Ivans IV** (Jānis Briesmīgais) 28, 286, 476
- Īvāns** Dainis 418, 427-428
- Īverts** 323
- Ivsiņa** Janīna 217
- Jachimovičs** Jānis 444
- Jakirs** Jona 444
- Jakovļevs M.** 469
- Jankavs B.** 238, 244
- Jansons-Brauns** Janis 32
- Jānis IV** Briesmīgais skat. Ivans IV
- Jāņsons** Ulafs skat. Ģermanis Uldis
- Jaroslovskis** Jemeljans (*Yaroslavski Emelian*; ist. v. Gubelmans Minejs) 344
- Jaundzems** Stanislavs 216, 219, 222-223, 225
- Jaunpetrovičs** Kārlis 139
- Jēkabs** (hercogs) 30
- Jēkabsons** 223
- Jekelns** Frīdrichs (*Jekeln*) 212
- Jemeljanovs** 138, 307
- Jenukidze** 138
- Jermaks** 476
- Ježovs** Nikoljs 80-81
- Jītss R.** (*Yeats*) 229-230
- Jītsa** Katlīna (*Yeats Kathleen*) 229-230
- Jofe** Zālamans 463
- Joffe** Ādolfs 64
- Joffe** Michails 84
- Juchnevičs** Antons 238
- Jundzis** Tālavs 410
- Jurāns** Otto 541-542
- Kacēna** Vera 313
- Kacēns** Jānis 462-463
- Kalējs** Konrāds 334
- Kalnberziņš** Jānis (Zaķis) 80, 112, 116, 308-309, 447, 483, 486
- Kalniņa A.** 229-230
- Kalniņa** Anita 404
- Kalniņa** Anna 216
- Kalniņa I.** 229
- Kalniņa** Marta 79, 81
- Kalniņš** Brūno 319, 464-467, 479
- Kalniņš** Edvards 64
- Kalniņš** H. 369
- Kalniņš** Reinholds 443
- Kalniņš** Viktors 306, 443, 582
- Kalpaks** Oskars 304, 404
- Kalpiņš** Voldemārs 453
- Kalpiņš** Michails 305
- Kalķis** Mārtiņš 379
- Kamergrauzis** Normunds 391
- Kancens** J. 454
- Kaplinskis** Noahs 329-330
- Kārklīņa** L. 222, 228-229
- Kārklīņa** Rasma 438
- Kārklīņa** V. 229
- Karpovs** G. 344
- Kastro** Fidels 474
- Katrina II** 285-286, 476
- Kauliņš** A. 369
- Kaupužs** Vladislavs 485
- Kažociņš** Indulis 497
- Keišs** Fricis 388

- Keitels Vilhelms (*Keitel Wilhelm*) 164,
 193, 197
 Kelogs (*Kellog*) 71, 77
 Kemerovs Jevgeņijs 260
 Kenisari 295
 Kerenskis Aleksandrs 34
 Kers A. Klārks 525
 Ketlers Gothards (*Ketler Gothard*) 30
 Kings Mārtiņš Luters (*King*) 438
 Kinstlers Boriss 339
 Kirchenšteins Augusts 40, 131, 519
 Kirovs Sergejs 305
 Kivits J. (*Kiivit*) 369
 Kleperis Pēteris 369-380
 Kliņģeris 222
 Klīdzējs Jānis 380
 Kļučevskis Vasilijš 286
 Knechts (*Knecht*) 338
 Knoriņš Vilhelms 456
 Kociņš Fricis 99, 106, 506-507
 Kofanova 331
 Kohanovskis P. 260
 Kokars-Trops Edgars 371
 Kokins Bronislavs 379
 Kosigins Aleksejs 116
 Koskinens Irjo (*Koskinen Yrjö*) 109
 Košeļevs Aleksis 139
 Kotovs 258
 Kovalčuks 138
 Kozins Viktors 138-139
 Krasnovs 305
 Krastiņš Bernards 380
 Krastiņš Jānis (*Krastin Jan*) 318-319
 Krastiņš U. 334
 Krašeņņikovs 138
 Kreichbergs Helmutš (*Lazdāns Ē.*) 481
 Kreituse (arī Grava-Kreituse) Ilga
 78, 397
 Kreituss V. 453
 Krēslīņa H. 229-230
 Kringele I. 229
 Kringelis V. 229
 Kristaps Ansis 64
 Krivickis Zinovijs (*Zjama*) 138
 Kronvalds Atis 32
 Kruglovs S. 82
 Krūmiņš Augusts 80-81
 Krūmiņš Eduards 238
 Krūmiņš Jānis 556
 Krūmiņš Kārlis 79, 81
 Krūmiņš V. 453
 Krumpāns Jāzeps 380
 Kuchvas 64
 Kuļikovs V. 312
 Kuma Boriss 269
 Kurelis Jānis 237
 Kurmite J. 229
 Kurmītis 229
 Kurtuā Stefans (*Courtois Stephan*)
 131
 Kūsinens Otto 478
 Kusins E. 308-309
 Kušners F. 335
 Kuzmenko 268
 Kuzmins-Sveile Anna 230
 Kuzmins Ignats 222, 228-231
 Kuzņecovs 315
 Kviesis Alberts 36-37, 39
 Ķempe Mirdza 486
 Ķikulis Jūlijs 100
 Ķūķis Krišs 44
 Lācis Anna 80
 Lācis Mārtiņš 456
 Lācis Vilis 276-277, 398, 485-486
 Lācis Visvaldis 398, 400, 409
 Lācis-Sudrabs Mārtiņš 85
 Lagovskis 138
 Laiviņš Vladimirs 334
 Laķis Pēteris 400
 Laktionovs 97
 Langins Pēteris 223
 Lapiņš Bērtulis 330, 333
 Lapiņš Osvalds 331, 333
 Larjutins Michails 139
 Lasmane Skaidrite 409
 Latkovskis 138
 Latkovskis L. 380
 Latkovskis Vikentijs 468
 Lauberts Ansis 80
 Laurensa L. 88
 Lavrinovičs Pēteris 380
 Lazdiņš Anatolijs 486
 Lecis 273
 Leiko Marija 79, 81
 Leimonis Zigismunds 227
 Lejnieks 392
 Lejnieks Mirdza 392
 Lelis 388
 Lemensa Gabriela (*Lemmens
 Gabrielle*) 230
 Lemešonoks-Eglājs Francis 331
 Lemkins Rafaels (*Lemkin*) 132
 Lesings (*Lesing*) 338
 Lešinska Ieva 480, 484
 Lešinska Rasma 480, 484
 Lešinskis Alberts 481
 Lešinskis Imants 330
 Lešņiks L. (*Lawrence S. Leshnik*) 89

- Levins Dovs** 84-85, 87
Levits Egils 333
Liberts E. 454
Lichtenšteins K. 329
Licite Elfrida 217
Liepa Alberts 465-466, 481
Liepa Prolēts 367
Liepiņš A. 486
Lietuvietis Imants 443
Liniņa Gaida 468
Lišbovskis Ēvalds 443
Litavnieks Vladislavs 347
Litldžons Dāvids (Littlejohn David)
 195
Lopuhins 261
Lorencs Klāvs 468
Loze Heinrichs (Lohse) 161, 164,
 167, 193, 198
Ludriksons A. 226
Ludviks Māris 373
Luiks 253
Lukaševics 335
Lūsis Arnolds 227
Lūsis Jevgenijs 331

Leņins Vladimirs 132-133, 135, 291-
 292, 305, 317, 319, 342, 392, 445,
 448, 452, 472, 486-487
Leontjevs P. 238, 261
Litvinovs Maksims 77

Machoņko 112
Maiboroda Feoktists 121
Malachovskis V. 311
Maļenkovs Gregorijš 116, 497, 485-
 486
Mālitis E. 223
Mancelis Georgs 313
Manerheims Gustavs (Mannerheim
Gustav) 109
Mangulis K. 326, 335
Manoils F. 274
Marčenko 309
Markss Kārlis 341-342, 445
Martevičs Leonards 269
Martirosovs 138
Matiss Staņislavs 380
Matrozis 254
Matulis Jānis 370
Martuževa 242
Mazerkēvics Oļģerts 230, 231
Mazurkeviča M. 230
Meierovics Zigfrīds 37, 439
Meinerte H. 222
Mende 138, 322-323

Mendeļejevs 268
Mereckovs K. 96-97
Merķis 506
Mesters A. 371
Mesters Ēriks 373
Mežaks Jānis 27, 77, 198, 228
Mežlauks Valerijs 456
Merķelis Garlībs 30
Miezis Jānis 184, 225, 227
Milenbachs Kārlis 9, 304
Milicis Aleksis (Alex Milits) 466
Milliniemi Seppo (Myllyniemi Seppo)
 497
Miloševičs Slobadans 135
Mijukovs P. 286
Misiņš Harijs 550
Miške Vladimirs 323
Mišutins 138
Mitriķe Elza 468
Molotovs Vjačeslavs 13, 62, 71-74,
 98, 105-111, 485-486, 491, 495,
 506-507, 518, 525, 533, 555
Mucenieks 218, 275
Mudalārs Ramasvāmijs (Mudalar
Ramasvami) 540
Muižnieks Haralds 127
Mukins 309
Mundere (Skuja M.) 242
Munters Vilhelms 73-74, 77, 96,
 106-107, 110, 558
Murāns F. 380
Murenšiks 268
Mūrnieks Donāts 380
Mušperta 276
Mutulis Richards 380
Muzikantiks Jānis (Ivans) 128

Nagla 53
Nagliš 335
Namsons A. 228, 230
Nedeļins 268
Neru Džavaharlals (Neru Jawahrial)
 279
Neveckis 335
Niedra Andrievs 35, 217
Nikolajs I 290, 476
Nikolajs II 285
Niukanens (Niukkanen) 109
Novickis Aleksandrs 380
Noviks Alfons 138-139, 238, 261

Ņikonovs Aleksandrs 46, 453

Ofkants Uldis 443
Ogaļčovs O. 257

- Ogaļovs S.** 261
Ogrīnš Voldemārs 331
Oliņš Pēteris 518
Omičāns Ludviks 380
Osis Roberts 326, 335
Ostrovskā Ilze 407-408
Oše Andrejs 80-81
Ozoliņš J. 486
Ozoliņš Jēkabs 380
Ozoliņš Kārlis 113, 310, 453
Ozoliņš O. 331
Ozolniece 76
Ozols 349
- Paasa Lija** 230
Paegle 452
Pantaleons Aloīzs 380
Panteļejevs J. 103
Pasternaks Boriss 132
Paukšēns P. 334, 337-338
Pauļuks Kārlis 64
Pavlovs Dmitrijs 102-103
Pavlovs M. 97
Pavlovskis V. 268
Pāsikivi J. K. (*Paasikivi*) 108-111
Pāvests (Jānis Pāvils II) 15, 379
Pāvils I 284
Pāvils II 15
Peders Ernsts (*Pödder*) 44
Peika Anna 79
Pekšs Aleksandrs 380
Peļše Arvids 293, 296, 320, 399, 461
Peļše Roberts 486
Pērse Lilija (ist. v. Pētersone Lilija) 485
Persijs H. 469
Pešehonovs Fotijs 138
Petēns Anrī (*Pétain*) 75
Pēteris I (Lielais) 29, 446, 452, 476
Pētersons Aivars 582
Pētersons E. 454
Peterss Jēkabs 85, 456
Petss Konstantīns (*Päts*) 106
Pijols Pēteris 485
Pinksis A. 453
Pipaševs 268
Pirsons Lesters (*Pearson Lester B.*) 501, 508
Pizāns Pāvels 453, 463
Platais Nikolajs 139
Plāte Modris 373-375
Platkājis Nikolajs 269
Platonovs Sergejs 284
Plensners Aleksandrs 217
Plēsums P. 80, 454
- Plēsums Pēteris** 463
Plūdonis 311
Pļavinskis N. 228
Pols Pots 132, 135
Pojakovs B. 486
Pojanskis I. 356
Pojikarpovs 138
Ponomaņovs Boriss 296
Pormals Artūrs 460, 463-464, 469
Pormals Jānis 237, 242, 244, 463
Potjomkins 106
Prelovskis Anatolijs 552
Priedkalne 229, 231
Priedkalns J. 229, 231
Priedkalns Jānis 405
Prokofjevs M. 299
Prokofjevs S. 486
Prombergs 453
Ptaškins Ivans 121
Pūce Gaida 222, 229-230
Pudāns Juris 380
Pugačovs V. 268
Puisāns Tadeušs 345, 353, 505, 533,
Pumpurs Andrejs 304
Pupiņš Vīts 380
Purapuķe Jānis 31
Puriņa H. 230
Putnis Eduards 380
Puzins A. 364
Pužule M. 230
- Radziņš Pēteris** 439
Rainis Jānis 15, 19, 32, 86, 452, 552
Raiskīis N. 486
Raiskuma A. 222, 228
Rancāns Jāzeps 380
Rašidovs Šarafs 299
Ratušņaks 275-276
Raudziņš Dz. 219
Rebane 105
Reichenaus von 204
Reinholds Pēteris 139, 269
Rejs 507
Rekšņa 335
Remberts Pēteris 64
Repše A. 485
Rērihs Nikolajs 15
Rēvalds 335
Ribentrops Joachims (*Ribbentrop von*) 71-75, 107, 491, 495, 555, 557
Ričards Džaks (*Richard Jack*) 230
Riekstiņš Jānis 79, 82, 215
Rijnieks 443
Rižovs 258

- Rjazanovs** 449
Rode Gunars 443
Rokpelnis Fricis 485-486
Romošova E. 334, 337-338
Roze Jēkabs 242
Rozenbergs Alfrede (*Rosenberg*)
161, 163, 168, 174, 184, 193,
197-198
Rozenbergs Ziedonis 443
Rozenkrancs Herberts (*Rosenkranz*)
87
Rozenšteins Hugo 100-101
Rozevskis Uldis 468
Rubenis A. 319
Rubenis Fridrihs 329
Rubenis Jurijs 454
Rubenis Juris 373, 375
Rubenis Vitālijs 454
Rubiks A. 399
Ručs Kazimirs 380
Rudenko R. 82
Rudzītis Meinhards 485
Rudzītis Valters 443
Rudzutaks Jānis 456
Rūfinjona (Roofignon) 229
Rupainis A. 380
Ruskulis 453
Rusova M. 222, 228
Rusovs Kārlis 238, 242
Rušmanis 229
Ruža M. 230
Rūzvelts Franklins (*Franklin Delano
Roosevelt*) 521, 523, 526, 530-
531, 534
Sacharovs A. 369
Sacharovs Andrejs 556
Sadovskis Jānis 463
Sadovskis Pēteris 463
Sajana Garsija (*Sayana E. Garcia*)
540
Salnais Voldemārs 220
Saļejevs Nikolajs 461
Samo Bronislavs 380
Sarkanis Vitālijs (*Sax*) 10
Saskins 540
Saulītis 218
Savickis Pāvils 380
Seķe (Mežaka) Alma 216, 225
Selters K. (*Selter*) 105
Serovs Ivans 75, 239, 496-498
Sevastjanovs Nikolajs 248
Sieks Alberts 113-114
Silaraups Ronalds 42
Silenieks E. 177
Siliņa Rasma 462-463
Siliņš N. 219
Silis 216, 219
Silkalns Eduards 401, 403
Silmale Maija 443
Sirks 225
Skalbe Kārlis 33
Skrastiņš Jānis 331
Skrūzmane M. 230
Skudra Žanis 368
Skuja Indra 406
Skujenieks Marģers 69-70
Skultāns Staņislavs 380
Sladkevičs Moisejs 119
Sloskāns Broļeslavs 19, 380
Smilga A. 486
Smilga Eduards 468
Smilga Ivars 456
Smukkalns 76
Snips Arturs 427
Solžeņicins Aleksandrs 132
Spekke Arnolds 400
Spektors 258
Spridzāns B. 145
Springovičs Antonijs 348, 378
Sproģis 138
Stalidzāns 331
Staljšs Josifs 2, 11, 13, 19, 39, 84,
94-95, 102, 106-111, 132-135, 187,
202, 292, 313, 337, 344, 361, 392,
394, 402, 486-487, 491, 498, 523,
526, 530-531, 533-534
Stinkurs Alfrēds 556
Stivensons Adlejs (*Stevenson Adlai*)
280
Stoķis Arnis 468
Stomonačovs Boriss 69-70
Stradiņš Jānis 399
Stranga Aivars 78
Straujums 453
Straume Jānis 406
Strelevičs Vincents 380
Strēlis Uldis 333
Strods Heinrichs 145, 245, 321,
378
Strods Pēteris 348
Strops O. 486
Stučka Pēteris 32, 132, 291, 328
Stukelis Edvards 349, 380
Sudrabkalns Jānis 313
Sukatnieks Nikolajs
Supe Pēteris 237-238, 242, 244
Suslovs Michails 296
Sverdlovs Jakovs 305
Sviderskis Aleksejs 69-70

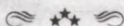
- Šačss-Aņins Maksis** 86
Šajahmetovs 295
Šalkonis V. 331
Šalms Jēkabs 139, 269
Šapošnikovs B. 97-98
Šataļins 449
Šēfers Kārlis 443
Šeontjevs P. 258, 315
Šeredega Ivans 119
Šeškens Voldemārs 356-358, 361
Šilde Ādolfs 215, 217, 219, 225-226, 408, 458
Šillerts 254
Širinskis Fjodors 139
Širmachers Voldemārs 331
Škļars 275-276
Šketars Eduards 331
Šlosbergs Krišjānis 357
Šmulders Modris 125-127, 131, 188
Šrēders (Schröder) 338
Šrēters E. (Schröter) 176
Štālekers V. (Stahlecker) 195, 204-205, 211
Šternbergs 242
Štrāls Kārlis 34
Štreichers Jūlijs (Streicher Julius) 200
Štrodachs O. 145
Šubiņš Gunārs 10
Šūlenburgs Verners (Schulenburg Werner von) 95
Šustins Semjons 85, 138, 140
Švābe Arveds 226, 319
Švāns Lija (ist. v. Gulbis Liliņa) 485
Šveics Vilnis 411
- Tacits** 27
Tālnora Oskars 219
Talonens Juke (Jouke Talonen) 365
Tanners Vaino (Tanner Väinö) 109-110
Tārs Juris 228
Tichovskis H. 380
Tidriks Johans 219
Timošenko S. 97-98, 103
Tito J. 526
Titovs 238, 275
Tolgsdorfs Erdmanis 30
Toms 242
Trapans Andris 226
Trapāns Andris 464
Trapāns Jānis 464
Trebša N. 380
Trēze 230
Tribucs Vladimirs 102-103
Trockis Ļevis 380
- Trops-Trūps Heinrichs** 378, 380, 386, 387
Tuchačevskis Michailis 93-94
Tuchins Vincs 269
Tūrs Gustavs 348, 357-358, 365-366, 368
Tutins Vincs 139
- Uborevičs Jeronims** 94
Ūdentiņš Otto 100-102
Ūdre 331
Ulmanis Fricis 80-81
Ulmanis Guntis 410
Ulmanis Kārlis 25, 38-40, 83, 100, 127-128, 130, 135, 322, 401, 410, 518
Ulme Arvids 428
Umerni 64
Upelnieks Kristaps 237
Upītis J. 102
Upīts Andrejs 486-487
Urbšis J. (Urbšys Juozas) 107-108
Urbšs Antons 380
Uvarovs 290
- Vācietis Jukums** 319
Vācietis Ojārs 549
Vagulāns Mārtiņš 211
Vaicovskis Atis 373
Valdemārs Krišjānis 32, 304-305
Valdo 32
Vallena Dagmāra 481
Vallis 453
Valters 453
Vanadze 79, 81
Vanadziņš Ādolfs 79, 81
Vanaga Melānija 410
Vanags Aleksandrs 380
Vanags Jūlijs 485, 486
Vārna Leons 380
Vārsbergs Vilis 404
Vasiļevskis Aleksandrs 97
Vasiļjevs Vladimirs 139
Vasiļjevs 268
Vatutins A. 97
Vāvere Olga 463
Važins 268
Veidemanis Kāris Jānis 80
Veidenbaums Edvards 452
Veinbergs A. 360
Veiss Voldemārs 326, 335
Veiters Teodors (Veiter Theodor) 559-560
Velkme Jānis 380
Vells (Welles Summer) 519

- Verfels Francis (Werfel Franz)** 132
Vernere M. 454
Verro Rūdolfs 454
Vesmanis Jānis 63
Vēvers Jānis 80, 138-139, 269
Vēvers 331
Vidbergs Sigismunds 10
Videmanis 227
Vidinieks L. 230
Viktorova 331
Vilders J. 334
Vilks Dzidra 222, 228
Vilnis Edgars 332-333
Vilnis Kazimirs 380
Wilson Vudro (Wilson Woodrow) 34
Višinskis Andrejs 40, 81, 83, 328, 337, 509, 541-543
Vitoliņš 76
Vitols 331
Vitroks (Wittrock) 8, 175
Volgemūts J. A. (Wohlgemuth) 87
Vorošilovs Kliments 93-96
Voss Alberts 296-297, 320, 454
Voss Augusts 371
Vuds (Wood) 222

Zaharovs 268
Zajaskalns A. 275
Zālite Ilma 377
Zālite Indulis 467, 582
Zajkalns Vilnis 10
Zandmanis Arnolds 454, 463

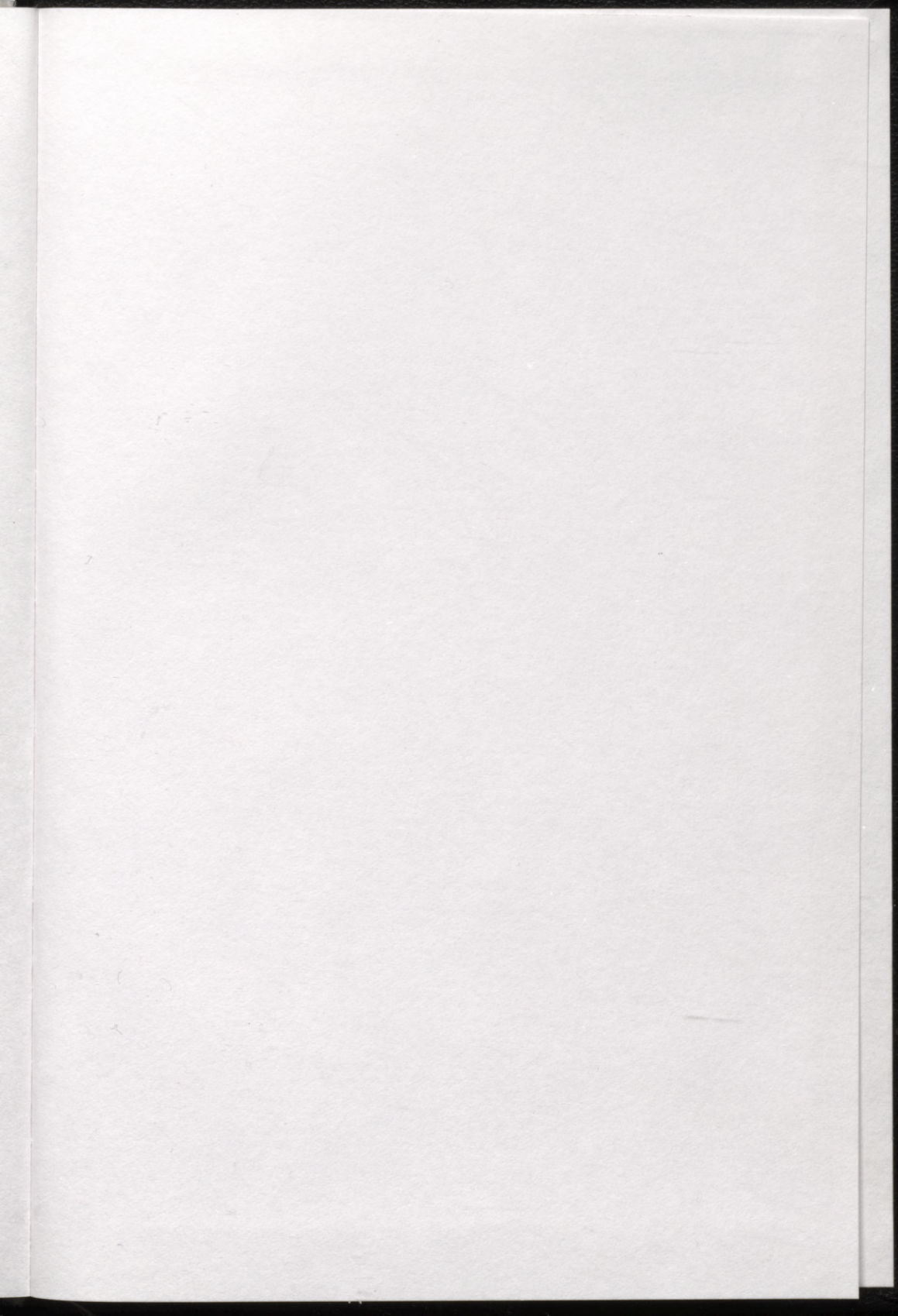
Zariņa Anna 248
Zariņa Helēna 248
Zariņa I. 230
Zariņš Kārlis 518-519
Zariņš P. 275
Zašcirinskis A. 331
Zaukels Fricis (Saukel) 193, 194, 197
Zēberga Elvīra 463
Zēbergs Oskars 79, 81
Zemgals Gustavs 25, 36-37, 439
Zemvalds G. 331
Zemītis Aivis 582
Zibauka Aina 443
Zicherts (Sichert) 329
Ziemane M. 229
Ziemelis Juris 556
Zlamets Jazups 331
Zomere 247-248
Zommerfelds Imants 404
Zotovs Pāvils 106
Zudraga Zelma 79
Zudrags Pāvils 80-81
Zujāns Ivans 138-139
Zujans Jānis 229
Zujevs Onans 269
Zutis Jānis 321
Zvagulis Alberts 80
Zvēriņa V. 229-230
Zvēriņš Arnolds 223, 229-231

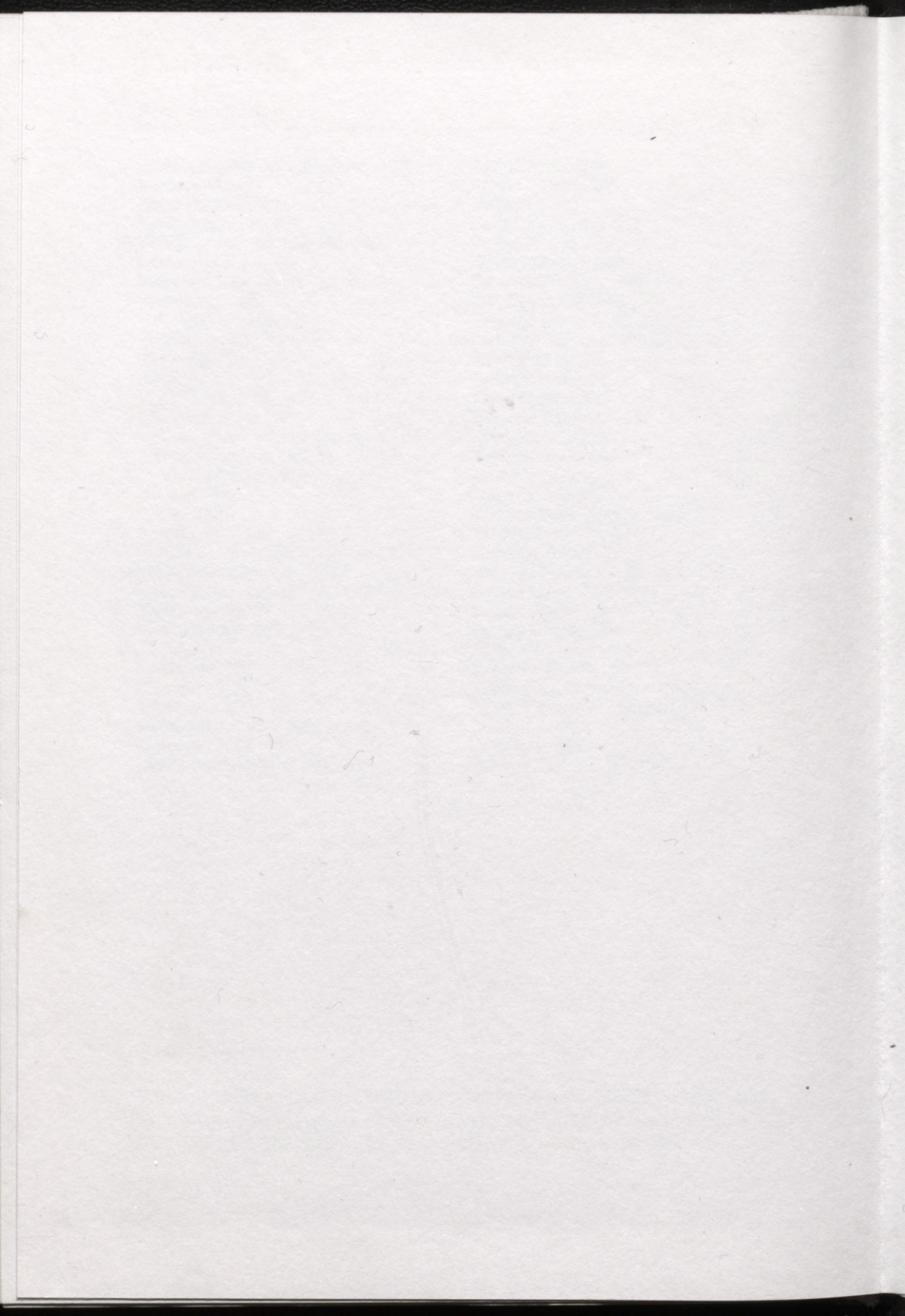
Žakiševs 138
Žukovs Georgijs 97, 335

Paskaidrojums:

Personu rādītājā nav uzņēmti gluži visi Rakstu krājumā minētie personu vārdi. Tā, nav ekscerpēti garākie vārdiskie saraksti un vairāki padomju dokumenti. Tādi atrodami, piemēram, 220.-244., 275.-276. un 381.-385. lpp.

7.00LS

LĀTVIJAS NĀCIONĀLĀ BIBLIOTEKA

0301051740

~~2000-4~~

219